

שאלות ותשובות

מכבוד קדושת אדונינו מורינו ורבינו הגדול הגאון האלהי החסיד המפורסם
אור עולם מופת הדור נזר ישראל ותפארתו קדוש ה'

מרנא ורבנא

מו"ה שניאור זלמן נבג"מ

*

הוצאה חדשה מסודרת מחדש, מוגהת ומתוקנת
עם מראי מקומות וציונים על הגליון

*

בהוספת

תשובות שנתפרסו בכמה ספרים

ו"שער השמועה" – פסקים המובאים בשם רבינו

*

קה"ת

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושישים ושבע לבריאה

פתח דבר

על פי בקשת רבים מוציאים אנו בזה לאור את השאלות ותשובות אשר לכ"ק אדמו"ר הזקן – בסדרת המהדורה החדשה של השלחן שלו – הוצאה חדשה, מסודרת מחדש, מוגהת ומתוקנת, בתוספת מראי מקומות וציורים בשולי הגליון.

כבר בהוצאה הראשונה של השלחן ערוך (קאפוסט – שקלאוו תקע"ד-ו), שנדפסה על ידי בני הגאון המחבר, נדפס חלק משאלות ותשובות אלו: א) בקונטרס מיוחד שבסוף חיו"ד, ובו י"ז תשובות^א. ב) בקונטרס מיוחד, שבו התשובה הארוכה אל הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב^ב. ג) בתוך השלחן ערוך חיו"ד, ליד הסימן השייך לו או מעבר לשער^ג.

מהדורה מורחבת יותר של השו"ת נדפסה בהוצאה החמישית של השלחן ערוך (זיטאמיר תר"ז-ח), ובה מ"ג תשובות^ד. מהדורה זו נדפסה בסוף השלחן ערוך גם בעשרות ההוצאות הבאות של השלחן ערוך.

בהוצאת ווילנא תרס"ה, נוספו בשו"ת אלו גם ציונים לשו"ת צמח צדק, שבהן מרבה לדון בדברי רבנו בשו"ת שלו. מהדורה זו נדפסה, בדפוס-צילום גם בעשרות ההוצאות הבאות של השלחן ערוך.

במשך השנים התגלו עוד מספר תשובות של רבינו, והתפרסמו בבמות שונות. תשובות אלו נלקטו והתפרסמו שוב בקובץ יגדיל תורה, שהופיע בשנים תשל"ו-תשמ"ה. יחד עם זאת הוגהו בקובץ זה חלק מהתשובות עפ"י העתקות בכתב-יד. גם היה בו מדור "מפי השמועה", שבו נלקטו דברים שנמסרו מפי רבנו^ה.

^א סימנים יא-ד. יח. כב-ד. כז. לא. לג. לו-ז. מ-מג.

^ב סימן כח.

^ג סימנים ז. יט.

^ד תשובה נוספת, בענייני חושן משפט, נשמטה ע"י הצנזור, ונשאר רישומה במפתח שבתחלתו. ונדפסה לקמן סי' נח.

^ה עיקר השמועות נמסרו לנו ע"י אחיו הרה"ק רבי יהודה ליב (מהרי"ל), מ"ץ דיאנאוויטש, וע"י נכדו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", בתשובותיהם.

חלק נמסרו לנו ע"י מקורות אחרים, שאודותם כותב בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' פב): אילו הייתי שומע כן מכ"ק אבינו ז"ל ודאי הייתי מחמיר, אכן אני לא שמעתי כן בפירוש, ואין ראיה ג"כ מזה להיפך, ואעפ"כ מי שיוכל להחמיר לעצמו כו' הואיל ויש אומרים כן משמו.

ועד"ז כותב בחלק אהע"ז (סי' תיג): ידוע לנו שיכלו לומר בשמו מה שאינו כו' ולזאת אין לסמוך על השמועות. גם אפשר היו באותו הענין כמה וכמה צדדים אחרים.

גם נעתקו שם כמה דברים בהלכה מתוך דרושיו של רבנו. אלא שגם בזה חילוק מיהו כותב ה"הנחה" של דרוש זה. וגם בזה ישנה הסתייגות מסויימת בשו"ת הצמח צדק (חו"מ סי' ע ס"ט): אדמו"ר נ"ע דרשותיו הי' כותב אחיו הר"ל ז"ל כו' והיו מעורבים עם עוד הרבה כתבתיים של כותבים אחרים שאין ראויין לעלות על שולחן כו'.

למרות כל האמור לעיל, כותב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (כמובא לעיל): מי שיוכל להחמיר לעצמו כו' הואיל ויש אומרים כן משמו.

ולכן נלקטו ונעתקו כאן השמועות שנמסרו משמו, ובכל מקור צויין בשולי הגליון – המקור שממנו נעתקה שמועה זו.

בשנת תשמ"ח נדפסו השאלות ותשובות בכרך מיוחד, בשם "שאלות ותשובות אדמו"ר הזקן", בתוספת מראי מקומות וצייונים בשולי הגליון, שנערכו על ידי הרב לוי ביסטריצקי ע"ה. ובתוספת "שער המילואים" – י"ט תשובות ועניני הלכה שנתפרסמו במשך הזמן בספרים שונים, ו"שער השמועה" – כ"ט שמועות ופסקים¹ המובאים בשם רבינו.

בשנת תשס"ד נדפס כרך בשם "שאלות ותשובות הרב", שכולל תשובות ועניני הלכה באו"ח ויו"ד, שנכתבו או נאמרו ע"י רבינו, בתוספת ביאורים והערות בשולי הגליון, ע"י הרב שלמה הלוי שי' סגל. גם נכללו בו פסקים ומנהגים, שנמסרו מפי רבנו, או שנתבארו בדרושי רבנו.

עתה שהושלמה עריכת והדפסת המהדורה החדשה של השלחן ערוך (תשס"א-תשס"ה), נערכו בזה גם השאלות ותשובות במהדורה חדשה², בתוספת מראי מקומות וצייונים בשולי הגליון³, ע"י הרב שלום דובער שי' לוין. בהמשך למ"ג הסימנים שנדפסו במהדורות הקודמות, ניתוסף כאן גם חלק שני – שכולל סימנים מד-סג, וכן שער השמועה – שכולל נז סימנים.

מערכת "אוצר החסידים"

ימי הפורים התשס"ז

ברוקלין נ.י.

¹ בהתאם להוראת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שנעתקה בפתח דבר לכרך הנ"ל:

כדאי להו"ל לאור [שו"ת אדמו"ר הזקן] מחדש בספר בפ"ע באותיות רגילות עם ציונים והערות בשולי הגליון. ויתוסף מה שנכתב מאתו ומשמו במקומות אחרים.

² התשובות השייכים להלכות שנתבארו בשלחן ערוך שלו, נדפסו במהדורה זו גם בכרכי השלחן ערוך, בתור נספחים שבסוף הכרך.

³ בחלק מהמקורות וצייונים שבשו"ג, נעזרנו גם בצייוניהם של הרב ביסטריצקי ע"ה, ויבלח"ט הרב סגל.

הקדמת בן המחבר - להוצאת תר"ז

כבר הארכתי המענה בהקדמה לספרי השו"ע^ט של כ"ק אבא מארי קדוש עליון הגאון נ"ע זי"ע, אשר הבאתי לבית הדפוס, ואת אשר השיגה ידנו ת"ל להדפיס בהם הוספות רבות על השו"ע אשר נדפסו מכבר, ומשו"ת הרבה, אשר בחיים חיותו ז"ל באו רבים אליו בשאלות שונות, בענינים המאורעים המקרים השכיחים, ואשר השיב לכולם במכתביו הנעימים, עפ"י ליבון ההלכה. ולמען זכות את הרבים, אשר יש להם השו"ע אשר כבר הובאו לבית הדפוס כנ"ל, ע"כ אמרתי להביא לבית הדפוס כעת גם השו"ת לבדם, למען יהיה נקל לאל ידם לקנותם.

כ"ד אוהבם וריעם

הק' חיים אברהם ב"ה הגאון החסיד מו"ה שניאור זלמן נ"ע זי"ע

^ט נדפסה בתחלת הכרך הראשון של השלחן ערוך מהדורה זו (ע' 18).

מפתח

ב.....	פתח דבר
ד.....	הקדמת בן המחבר - להוצאת תר"ז
יג.....	שאלות ותשובות
יג.....	סימן א
יג.....	ריוח שבתפילין בין פרשה לפרשה
יז.....	סימן ב
יז.....	החזקת מחיה בשבת
יט.....	סימן ג
יט.....	העמדת קנים של צורת הפתח
כ.....	סימן ד
כ.....	חמץ שלא היה בשטר מכירת חמץ
כב.....	סימן ה
כב.....	תערובות בצק חמץ בבצק מצה
כב.....	סימן ו
כב.....	מצה שרויה, ובדין חדש
כה.....	סימן ז
כה.....	סכינים מלוטשים
כז.....	סימן ח
כז.....	שוחטים שאסרו הקהל שחיטתן
כז.....	סימן ט
כז.....	שוחטים שמסיגים גבול רעיהם
כט.....	סימן י
כט.....	שוחט שאסר הרב שחיטתו
לא.....	סימן יא
לא.....	ספק בעגלים וגדיים אם כלו חדשים ומלאו ח' ימים
לח.....	סימן יב
לח.....	סירכא שעברה על ידי מיעוץ וגלגול
מד.....	סימן יג
מד.....	עוד מענין זה
מו.....	סימן יד
מו.....	עוד מענין הנ"ל
סב.....	סימן טו

סב.....	תולעים הנמצאים בריאה
סד.....	סימן טז
סד.....	פרה שיש לה בליטה נגד הכרס
סה.....	סימן יז
סה.....	בשר שאינו מנוקר מגידי הדם ושהה ג' ימים
סו.....	סימן יח
סו.....	תערובת יבש ביבש
ע.....	סימן יט
ע.....	אשה שמצאה על העד קרטין
עב.....	סימן כ
עב.....	אם נוהג איסור חדש ביי"ש
עב.....	סימן כא
עב.....	עניני אורענדי
עג.....	סימן כב
עג.....	מיאון יתומה קטנה שנישאת לפחות מבין י"ג
עז.....	סימן כג
עז.....	יתומה שנישאת בקטנותה ונתגדלה ורוצה למאן
פא.....	סימן כד
פא.....	אלמנה מינקת שנישאת תוך כ"ד חודש
פד.....	סימן כה
פד.....	שוטה ומטורפת לענין גט
פו.....	סימן כו
פו.....	גט מומר
פו.....	סימן כז
פו.....	לא נודע לו אח, ואמר אחי האשה שראה את אחיו
צג.....	סימן כח
צג.....	צירוף סימנים בינונים, וקולא בתחלת עדות אשה
קמז.....	סימן כט
קמז.....	סתירה בלילה ברה"ר וקינוי בינו לבינה
קמט.....	סימן ל
קמט.....	הודית בפני בני אדם שזינתה וכחשה בפני בעלה
קנ.....	סימן לא
קנ.....	עד אחד שזינתה והודית ואח"כ אמרה אמתלא

קנט	סימן לב.....
קנט	אומר אמרו במקום עיגון.....
קס	סימן לג.....
קס	בענין הנ"ל.....
קעג	סימן לד.....
קעג	שכיב מרע שפשט ידו ליתן גט ונשתתק.....
קעה	סימן לה.....
קעה	עוד מענין הנ"ל.....
קעז	סימן לו.....
קעז	גט שאותיותיו דבוקות, ושם העיר אמטשיסלאוו.....
קעט	סימן לז.....
קעט	כתיבת עיר מסטיסלאוו – אמטשיסלאוו בגט.....
קפג	סימן לח.....
קפג	כתיבת שם בתיה - בשא בגט.....
קפד	סימן לט.....
קפד	כתבו רחל בגט ונקראת ראשי'.....
קפה	סימן מ.....
קפה	נקראת שרה לאה וכתבו שרה דמתקריא לאה.....
קפז	סימן מא.....
קפז	יש לו שומרת יבם או ארוסה ורוצה לינשא.....
קצא	סימן מב.....
קצא	הכניס לה מטלטלין ורוצה למכרם.....
קצב	סימן מג.....
קצב	מתנות לחתן ומתה בשנה ראשונה, אם חוזרות.....
קצג	חלק שני.....
קצג	סימן מד.....
קצג	שינוי נוסח התפלה ומצות כבוד אב.....
קצה	סימן מה.....
קצה	הדלקת הנרות של שבת.....
קצו	סימן מו.....
קצו	דיני שחיטה ובדיקה.....
קצח	סימן מז.....
קצח	סכינים מלוטשים.....

קצח.....	סימן מח
קצח.....	שאלות בריאה
רא.....	סימן מט
רא.....	הלכות עיסקא
רב.....	סימן נ
רב.....	חולי הפאר פאל
רג.....	סימן נא
רג.....	פרק אחד שחרית
רה.....	סימן נב
רה.....	מאמר חסידים הראשונים
רז.....	סימן נג
רז.....	נתינת צדקה יותר מחומש
רז.....	סימן נד
רז.....	פדיית שבויים ביותר מכדי דמיהן
רח.....	סימן נה
רח.....	איסור הלוואה ממצות צדקה
רט.....	סימן נו
רט.....	לא לבטל שידוכין
רט.....	סימן נז
רט.....	נוסח מינוי שליח בגט מומר
ריב.....	סימן נח
ריב.....	קבלת עדות שלא בפני בעל דינו
רטז.....	סימן נט
רטז.....	אמות שבחנות
ריז.....	סימן ס
ריז.....	הגהות לשו"ת מהרי"ק
ריז.....	סימן סא
ריז.....	הגהות לרמ"א וב"ש אהע"ז סקכ"ט
ריח.....	סימן סב
ריח.....	הגהה לשו"ת תורת אמת סי' ל
ריח.....	סימן סג
ריח.....	הגהה לשו"ת מעיל צדקה סי' סו
ריט.....	שער השמועה

סימן א.....	ריט
מחלוקת הפוסקים והמקובלים.....	ריט
סימן ב.....	ריט
מנין הכריכות בתפילין.....	ריט
סימן ג.....	ריט
דקדוק בתיבות התפלה.....	ריט
סימן ד.....	רכ
תפלה מדאורייתא או מדרבן.....	רכ
סימן ה.....	רכא
נוסח התפלות.....	רכא
סימן ו.....	רכב
לשון הרע בדברים הניכרים.....	רכב
סימן ז.....	רכב
טיבול פרוסת המוציא במלח.....	רכב
סימן ח.....	רכג
יין צמוקים.....	רכג
סימן ט.....	רכג
שתיית רביעית בכא"פ או בכדי שתיית רביעית.....	רכג
סימן י.....	רכד
סעודת שבת במיני מזונות.....	רכד
סימן יא.....	רכד
שבעה קרואים בשבת.....	רכד
סימן יב.....	רכה
קדיש במנחה של שבת.....	רכה
סימן יג.....	רכה
י"ש מתבואה חמוצה.....	רכה
סימן יד.....	רכו
מתנה על מנת להחזיר בחמץ.....	רכו
סימן טו.....	רכו
בגדי שבת בשבת חזון.....	רכו
סימן טז.....	רכו
תענית בן י"ג ביום הכפורים.....	רכו
סימן יז.....	רכז
קרי ביום הכפורים.....	רכז

רכז.....	סימן יח
רכז.....	לקחת אתרוגי קאלאבריא
רכז.....	סימן יט
רכז.....	שו"ב שנשתגע ונתרפא
רכח.....	סימן כ
רכח.....	אוזנים מולעטים
רכח.....	סימן כא
רכח.....	קליפת הסרכות מעל גבי הריאה
רכט.....	סימן כב
רכט.....	בענין הנ"ל
רכט.....	סימן כג
רכט.....	ניקב הטחול בצד העב
רל.....	סימן כד
רל.....	כוליא דמליא מוגלא
רל.....	סימן כה
רל.....	ספק טריפות שנולד מחיים
רלא.....	סימן כו
רלא.....	כלי שהכניסו לכלי ראשון
רלב.....	סימן כז
רלב.....	הרחקת נר חלב ממאכלים
רלב.....	סימן כח
רלב.....	מכירת שטר חוב לענין רבית
רלג.....	סימן כט
רלג.....	בדיקת שפופרת
רלג.....	סימן ל
רלג.....	מוצאת טיפין וקרטין על העד
רלד.....	סימן לא
רלד.....	בענין הנ"ל
רלד.....	סימן לב
רלד.....	שיעורי גריס, תורמוס ואגודל
רלו.....	סימן לג
רלו.....	שיעורי גריס, תורמוס ורביעית
רלו.....	סימן לד
רלו.....	שיעור רביעית

רלו.....	סימן לה.....
רלו.....	הבועל את הבתולה ולא מצא דם.....
רלז.....	סימן לו.....
רלז.....	עשיית מקוה ע"י שלג.....
רלז.....	סימן לז.....
רלז.....	מקוה חמה.....
רלח.....	סימן לח.....
רלח.....	יחיד ורבים הלכה כרבים.....
רלט.....	סימן לט.....
רלט.....	מלמדות מחוץ לעיר.....
רלט.....	סימן מ.....
רלט.....	סדר הלימוד.....
רמ.....	סימן מא.....
רמ.....	בענין הנ"ל.....
רמ.....	סימן מב.....
רמ.....	עסק התורה לשמה.....
רמא.....	סימן מג.....
רמא.....	עסק התורה שלא לשמה.....
רמג.....	סימן מד.....
רמג.....	נימול כראוי ונדבק העור על חוט הסובב.....
רמד.....	סימן מה.....
רמד.....	כתיבת פצוע דכא.....
רמה.....	סימן מו.....
רמה.....	חדש בחוץ לארץ.....
רמו.....	סימן מז.....
רמו.....	בענין הנ"ל.....
רמו.....	סימן מח.....
רמו.....	צרימת תנוך האוזן בבכור.....
רמו.....	סימן מט.....
רמו.....	גוי שהטיל מום בבכור.....
רמז.....	סימן נ.....
רמז.....	צירוף ג' סימנים בינונים.....
רמז.....	סימן נא.....
רמז.....	שם כלה כחמותה.....

רמח.....	סימן נב.....
רמח.....	כתיבת שם העיר מהלין.....
רמח.....	סימן נג.....
רמח.....	כתיבת שם בתיה.....
רמט.....	סימן נד.....
רמט.....	כתיבת שם מריאשא.....
רמט.....	סימן נה.....
רמט.....	כתיבת שם איטא – יטא וכיו"ב.....
רנ.....	סימן נו.....
רנ.....	כתיבת שאנו מנין כאן.....
רנ.....	סימן נז.....
רנ.....	גט שכיב מרע.....
רנא.....	תצלומי כתי"ק - חלק מהשו"ת.....
רנא.....	סימן ז.....
רנא.....	סימן יד.....
רנא.....	סימן מז.....
רנא.....	סימן נט.....

שאלות ותשובות

סימן א

ריוח שבתפילין בין פרשה לפרשה

הנה, מ"ש הט"ז באו"ח הלכות תפילין סי' ל"ב ס"ק כ"ו, שאם מניח פחות מכשיעור ט' אותיות אחר פרשת שמע ופחות מכשיעור קודם פרשה והיה אם שמוע, נעשית פרשת והיה אם שמוע סתומה לדברי הכל, שהריוח מכאן ומכאן מצטרף לכשיעור, אישתמיטתיה מה שכתב הטור בי"ד סימן ער"ה בענין סתומה, שאם גמר בסוף השיטה בפחות מכשיעור, יניח שיטה שניה חלוק ויתחיל בשיטה ג' דווקא, ולא סגי במה שיתחיל בשיטה שניה אחר שיניח ריוח מעט בכדי שיצטרף ריוח זה עם הריוח שבסוף שיטה הראשונה, ולמה לו להניח השיטה שניה חלק לגמרי, אלא ודאי דאין מצטרפין.

וכן הרמב"ם^א שכתב בענין סתומה שאם אין בסוף השיטה כדי שיעור ט' אותיות ותיבה, יניח הכל פנוי ויניח מעט ריוח בשיטה שניה, לאו למימרא שהמעט ריוח מצטרף עם הריוח שבסוף שיטה הראשונה^ב, אלא דמיירי שהניח בסוף שיטה הראשונה כשיעור ט' אותיות רק שלא היה כשיעור גדול לכתוב גם תיבה אחר הריוח, ולזה מועיל מעט ריוח שבתחלת שניה שעושה אותה סתומה, מאחר שהניח כשיעור ט' אותיות במקום אחד, והוא שיעור פרשה להפריש וליתן ריוח בין פרשה לפרשה, אלא שאם לא היה מעט ריוח בתחילת שיטה שניה היתה פרשה פתוחה ועל ידי המעט ריוח שמשיר בתחלה ומתחיל באמצע שיטה, נעשית פרשה סתומה, שעל ידי כן סותמות כל הריוח שבסוף השיטה הראשונה, דסבירא ליה בפירוש הירושלמי^ג, פתוחה מכאן ומכאן סתומה, כפשוטו, דאם היא פתוחה מסופו וגם מראשו, הרי היא נידונית כסתומה. ומ"ש הרמב"ם ז"ל מעט ריוח כו', כתב כן מסבירא דמעט ריוח נמי סגי, ולא בעינן כשיעור פתוחה דוקא מכאן ומכאן, דמאחר שהניח כשיעור במקום אחד סגי. אבל אם לא הניח כשיעור במקום אחד, רק שעל ידי צירוף ב' מקומות יהיה הריוח כשיעור ודאי דלא מהני דמעט ריוח לא מהני לדעת הרמב"ם, אלא לעשותו סתומה, מאחר דכבר נקרא שם פרשה עליה, אבל לא להשלים

^א נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה ע"פ כת"י 1324, שנדפס צילומו ביגדיל תורה נ"י. נח ע' קסו-ח. וראה מ"ש שם ע' קסד.

מתוכן התשובה הזאת נראה שהוא כעין קונטרס אחרון לסי' לב סני"ב, ובא לבאר כאן:

(א) הטעם שלא פסק שם כהצעת הט"ז, להשאיר ריוח פחות מכשיעור בסוף פר' שמע ובתחלת פר' והיה אם שמוע. וכן רמז לזה בציונים שעל הגליון בשו"ע סני"ב.

(ב) הטעם שהנהיג להניח ריוח כשיעור ט' אותיות בסוף פר' שמע וגם קודם התחלת פר' והיה אם שמוע, כמבואר בקונטרס אחרון שם ס"ק יב.

אלא שכאן (ד"ה ומה שיש לומר בישוב המנהג, ובשו"ע שם) כותב ליישב את המנהג להשאיר ריוח פחות מכשיעור בסוף פר' שמע וריוח כשיעור קודם התחלת פר' והיה אם שמוע, אבל למעשה הנהיג להשאיר כשיעור גם בסוף פר' שמע, כמבואר בקו"א שם.

שקו"ט בתשובה זו: שו"ת בית שלמה חאו"ח סי' ח וחיו"ד סי' קמט. מקדש מעט סי' לב ס"ק קנ. גדולי הקדש שם ס"ק מא. שו"ת גלי ים סי' ח. שו"ת מנחת אברהם סי' ד. בית מרדכי סי' ד. שו"ת יחוה דעת ח"ד סי' ג. אהלי שם ז ע' רמט.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' א.

^א ה"ל ספר תורה פ"ח ה"ב.

^ב ראה מ"ש המאירי בקרית ספר מאמר ב ח"ב.

^ג מגילה פ"א ה"ט (ד"י ע"ב).

השיעור להיות נקרא פרשה על ידי כן.

והנה, הט"ז נמשך אחר תשובת מהר"ם פדואה^י כמבואר בסיום דבריו, ומהר"ם פדואה למד מהסמ"ק הלכות מזוזה^{טו}, ובסמ"ג שם^{טז} ביאר בפירוש דברי הירושלמי, פתוחה מכאן ומכאן סתומה, בכהאי גוונא שאין במקום אחד כשיעור, וכתב דהירושלמי דווקא לענין מזוזה אתמר, [ד]דווקא במזוזה היא סתומה וכהאי גוונא להכירא בעלמא, לפי שאין הפרשיות סמוכות בתורה, והיא סתומה גמורה, שאין בה שיעור פרשה בסוף שיטה ולא בראש שיטה ע"כ. ומשמע להדיא דרוצה לומר, דהוי סתומה גמורה כמו פרשת ויחי שאין שם פרשה כלל, והכי נמי אין נקרא עליו שם פרשה כלל, מאחר שאין שם שיעור פרשה לא בסוף שיטה הראשונה ולא בראש שיטה שאחריה. וזהו גם כן כוונת הרא"ש^י והטור סי' רפ"ח, עיין ב"ח וב"י שם^{יז} דמבואר להדיא מדבריהם כך. ואם כן, אין ללמוד משם לתפילין להיות נקרא בשם פרשה סתומה. וגם, אין ללמוד משם להכשיר סתומה לגמרי שלא נקרא עליה שם פרשה כלל, מזה הטעם עצמו שבמזוזה, לפי שאין סמוכות בתורה, דהא במזוזה אמרינן בגמרא^ט דאי עבדינהו פתוחות, שפיר דמי, מהאי טעמא לפי שאין סמוכות בתורה, ובתפילין קיימא לך דאם שינה פסול^{כא}.

ובאמת על מהר"ם פדואה אין לתמוה כל כך, דבפתוחות נמי יש להכשיר בתפילין כמו במזוזה^{כב}, אם כן יש לומר דהוא הדין והוא הטעם בסתומה לגמרי. אבל הט"ז^{כג} עשה סמוכות לדברי הרמב"ם^{כד} מהגמרא^{כה}, דיש לפסול בתפילין נמי כשהפרשה והיה אם שמוע פתוחה (ויש לחזק ראייתו ולהוסיף בה דברים, אלא שאין כאן מקום להאריך^{כז}), ע"ש בס"ק כ"ה, שכן הוא עיקר לדעתו, ואין ללמוד מתפילין למזוזה, וכן הביא דעת מהרמ"א^{כז}. ואם כן לדידהו לא מהני סתומה לגמרי דמהני במזוזה להכירא בעלמא, דלא

^י סי' עז, המובא בט"ז שם (להניח בסוף פרשה ג' ריוח מעט ובראש רביעית עוד ריוח מעט שיהי' בין הכל כשיעור הריוח המחוייב).

^{טו} סי' קנד (נהגו רבותינו להניח קצת חלק בסוף שמע וקצת חלק בתחלת והיה אם שמוע ובין הכל שיעור חלק שלשה אותיות כדאמרינן בירושלמי פתוחה מכאן ומכאן סתומה).

^{טז} עשין כג (מזוזה).

^{יז} הלכות מזוזה סוף סי' ה (וטוב שלא יניח כשיעור ג' אותיות בסוף השיטה וכן בראש השיטה לקיים מה שאמר והאידנא נהוג עלמא בסתומות). וראה מעדני יו"ט שם אות ק (שבאר שיטת הרא"ש כשיטת הסמ"ג הנ"ל). קו"א בשו"ע סי' לב ס"ק יב.

^{יח} ב"י שם ד"ה ומ"ש וע"כ טוב (וקשה לי על דבריו דכיון שאינו מניח ריוח כשיעור ג' אותיות נמצא שאין כאן פרשה), וב"ח שם (ומה שהקשה על זה תירץ הסמ"ג).

^{יט} מנחות לב, א.

^כ רמב"ם הל' תפילין פ"ב ה"ב.

^{כא} כדלקמן בסמוך.

^{כב} שם (נראה זר מאד מה שהרמב"ם פוסל בתפילין סתומה שעושה אותה פתוחה, דהיינו פרשה והיה אם שמוע, דהא בתלמוד פרק הקומץ פוסק בהדיא במזוזה באלו שתי פרשיות מצוה לעשותם סתומות ואם עשה אותם פתוחות שפיר דמי כו', ארחות חיים כו' [הלכות תפילין סי' כו בשם בעל השלמן], שחולק על הרמב"ם ומכשיר אם עושה פרשה והיה אם שמוע פתוחה כמו במזוזה).

^{כג} סי' לב ס"ק כה (ונראה לי ליישב דעת הרמב"ם דהוכיח כן מתלמוד ערוך כו' שמע מינה דבתפילין פסול בפתוחות אפילו דיעבד).

^{כד} פ"ב מהל' תפילין ה"ב (שאם עשה הסתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסול).

^{כה} מנחות לב, א.

^{כו} בכת"י ליתא.

^{כז} תיבה זו אינה ברורה בכת"י. ואוצ"ל "מהר"מ", והכוונה למוהר"ר משה ב"ר משלם, המובא בשו"ת רש"ל סי' לו,

ילפינן תפילין ממזוזה כלל דלא כמהר"ם פדואה, ואיך הסכימה דעתם לדעת מהר"ם פדואה בסתומה זו. וצריך עיון גדול.

וממוצא דבר נשמע טוב טעם ודעת למ"ש הבית יוסף^{כח} בשם מהר"י אבוהב, שהמנהג היותר מרווח שרוב הגליות נהגו כמותו, והוא שיניח בסוף פרשת שמע פחות מכשיעור וקודם פרשת והיה אם שמוע יניח ריוח כשיעור. וכן הביא בשלחן ערוך^{כט}, ושם ביאר הטעם מפני שאי אפשר לעשות סתומה לדברי הכל, נהגו לעשות סתומה אליביה דהרמב"ם.

והנה, גם להרמב"ם יש דרך אחרת, להניח אחר פרשת שמע כשיעור, וקודם פרשת והיה אם שמוע יניח מעט ריוח, דהיא סתומה לרמב"ם כמ"ש בהדיא, ולמה יסדו המנהג דווקא כצורה הראשונה^ל. אבל לפי מ"ש בשם הסמ"ג והסמ"ק, ושכן הוא דעת הרא"ש והטור ובית יוסף וב"ח, שמעט ריוח תורתו כסתומה לגמרי, [אתי שפיר] מה שלא נהגו בצורה אחרת, להניח ריוח כשיעור אחר פרשת שמע וקודם פרשת והיה אם שמוע מעט ריוח, משום דלהפוסקים הנ"ל מעט ריוח כמאן דליתא דמיא, והרי זה כאילו התחיל בראש שיטה ממש והוי פתוחה מסופו, ולכך בחרו בדרך הראשונה, להניח בסוף שמע פחות מכשיעור, והשיעור יניח קודם פרשת והיה אם שמוע, שאף שהריוח שאחר פרשת שמע אינו כלום, והרי זה כאילו גמר פרשת שמע בסוף שיטה ממש, מכל מקום במה שמתחיל והיה אם שמוע באמצע שיטה אחר שמניח ריוח כשיעור הוי סתומה, דפתוחה מראשה סתומה לדעת הרמב"ם, לפי גרסתו בירושלמי^{לא}, וכן העידו האחרונים^{לב} שכן הוא בגן[ירסת] הירושלמי שלפנינו. וכן משמע להדיא בב"י וש"ע למנהג זה, שאין מניחין ריוח כלל בסוף שמע, ואם מניחים הוא פחות מט' אותיות, מכלל שהריוח שהוא פחות מכשיעור, הרי זה כאילו אין מניחים כלל, דפחות מכשיעור אין נקרא ריוח כלל בסוף שיטה, והוא הדין והוא הטעם בתחילת שיטה. אלא שהרמב"ם סבירא ליה מסברא דנפשיה, מאחר שהניח כשיעור במקום אחד בסוף שיטה הראשונה, סגי במעט ריוח שבתחילת שיטה שניה, ובהא לא רצו להנהיג כמותו, מאחר שעל סברא זו חולקין הפוסקים הנ"ל, והמה הרבים ובתראי טפי.

אבל אכתי קשה למה הוצרכו להניח אחר פרשת שמע פחות מכשיעור דווקא. ומהרי"א ביאר הטעם כי היכא דתהוי פרשת והיה אם שמוע סתומה^{לב}. והרי אפילו אם הניח אחר פרשת שמע כשיעור, מכל מקום אם התחיל פרשת והיה אם שמוע באמצע שיטה אף שמניח ריוח כשיעור בתחילת שיטה הויא סתומה לדעת הרמב"ם, דודאי מ"ש הרמב"ם ויניח מעט ריוח בתחילת שיטה שניה, היינו דמעט ריוח נמי סגי, ולא למימרא דאם הניח

שמצויין בט"ז שם. וראה גם שו"ת רמ"א סי' כח.

^{כח} או"ח סי' לב ד"ה וכתב מהר"י אבוהב.

^{כט} סעיף לו.

^ל ראה שו"ת סי' לב סני"ב.

^{לא} מגילה פ"א ה"ט (פתוחה מראשה סתומה, פתוחה מסופה פתוחה, פתוחה מיכן ומיכן סתומה).

^{לב} ראה מראה פנים בירושלמי שם (ולכולן נזדמן להם ספר מוטעה וגירסא משובשת, מלבד הרמב"ם שהיה לפניו הגירסא הנכונה והאמיתית וכמו שהיא לפנינו בדפוס וויניציאה).

^{לב} וכ"פ בשו"ת סי' לב סני"ב.

ריוח הרבה בתחילת שיטה שניה לא הוא סתומה אלא פתוחה, דאם כן נמצא דגם להרמב"ם יש פתוחה שמתחלת באמצע שיטה, והרי הרמב"ם שפתו ברור מללו^{לז} דאין פתוחה באמצע שיטה לעולם אלא בראש שיטה, דמבואר מדבריו להדיא דאפילו הניח ריוח הרבה בסוף שיטה הראשונה ובתחלת שיטה שניה מכל מקום כשמתחלת באמצע הוי סתומה. וכן מבואר להדיא מדברי הב"י^{לה} (והרא"ש^{לז}) בי"ד סי' ער"ה לדעת הרמב"ם, והוא פשוט ומוכרח בירושלמי דאמר, פת[וחה] מכאן ומכאן סתומה, דמשמע אפילו פתחוהו הרבה מכאן ומכאן. והתוס'^{לז} והרא"ש^{לז} שתמהו על פירוש זה ופירשו פירוש אחר בירושלמי, היינו לפי גרסתן ברישא, פתוחה מראשה פתוחה ופתוחה מסופה פתוחה, ואהא קשיא להו, דאמאי פתוחה מכאן ומכאן סתומה, דלמה יגרע מפתוחה בראשה לבד. אבל לגרסת הרמב"ם, פתוחה מראשה סתומה אין מקום לקושייתם, דמאחר שהפתוחה מראשה היא סתומה, כיון שמתחיל לכתוב מאמצע שיטה וסותם מה שלפניו בשיטה זה, הוא הדין נמי שסותם את הריוח שבשיטה שלפניו בסופה. ואף שהריוח הרבה מאוד, אינו מועיל לקרותה בשם פתוחה. ועוד, שכמו שאינו מועיל מעט הריוח שבתחלת שיטה, שהוא נוסף על הריוח שעשה בסוף השיטה כשיעור ובין שניהם יש הרבה יותר מכשיעור ואפילו הכי הוי סתומה, הוא הדין והוא הטעם אם הניח ריוח הרבה, וכמו שלמד הרמב"ם מהירושלמי דפתוחה מכאן ומכאן סתומה, אם הניח מעט ריוח בתחלת השיטה שניה אעפ"י שהניח בסוף שיטה הראשונה כשיעור הנ"ל, יש ללמוד דהוא הדין אם הניח ריוח הרבה בתחילת שיטה שניה, דחד דינא וחד טעמא הוא.

ומה שיש לומר בישוב המנהג, הוא משום שהתוס' והרא"ש שתמהו על פירוש זה בירושלמי, לא משום דפתוחה בראשה לחוד הוא דתמהו, אלא אף משום פתוחה בסופה, דסבירא להו מאחר שפתוחה מסופה פתוחה, [ב]הא דפתוחה מראשה לא גרעי ולא נפקת מתורת פתוחה מסופה. וכן הוא להדיא בספר התרומה סי' (ר"ב) [ר']^{לז}, בהא דפליגי סדור הקדמוני עם מסכת סופרים, דמר סבירא ליה פתוחה מסופה דווקא, ומר סבר מראשה דווקא, והעושה פתוחה מראשה ומסופה יצא ידי שניהם, מכלל דאף דמאן דסבירא ליה פתוחה מסופה דווקא, לא גרעי בהכי מה שעשה פתוחה גם בראשה. וכ"ה להדיא שם. ואם כן נהי דפתוחה מראשה הנהיגו כדעת הרמב"ם, מכל מקום פתוחה מסופה דלדידהו הפתוחה שבראשה אינה מוציאה משום פתוחה מסופה חששו לדבריהם, ולא רצו לסמוך על דעת הרמב"ם בלבד לעשות פתוחה בסופה וגם בראשה, דתיתי לא עבדי לעבור על דברי התוס' והרא"ש, ובחרו בצורה הראשונה להניח בסוף פרשת שמע פחות מכשיעור דלא מיקרי פתוחה מסופה לכולא עלמא אלא פתוחה מראשה בלבד, אלא דלדעת הרא"ש הוי מכל מקום פתוחה ובהא לחוד סמכו על

^{לז} ה"ל סי' פ"ח ה"ב (נמצאת אומר שפרשה פתוחה תחלתה בתחלת השיטה לעולם ופרשה סתומה תחלתה מאמצע השיטה לעולם).

^{לח} שם (רכב, א) ד"ה אחר זמן בא לידי ביאור טור א"ח לר"י אסכנדר (אבל אם היה פתוחה בסוף שטה ולא התחיל מראש שטה שניה אלא שעשה פתוחות גם בראש שטה שניה שתחתיה, זו נקראת סתומה, מפני שמתחלת מאמצע שטה, וה"ה נמי לכל צורה שמתחלת מאמצע שטה).

^{לז} בכת"י הועבר עליו קו למחיקה. ואוצ"ל: הריא"ס (המועתק בב"י שם).

^{לז} מנחות לב, א ד"ה והאידנא.

^{לח} הלכות מזוזה סי' ה.

^{לז} בהענתקו מדברי ר"ת בהל' סי' שלו (גנזי ירושלים ע' קא).

הרמב"ם, כנ"ל.

מיהו בספר התרומה שם משמע דסברת ר"ת אינה מוכרחת כל כך^מ, דאדרבא פתוחה מסופה ומראשה גרעי טפי מאילו היתה פתוחה במקום אחד מסופה או מראשה. ולכן לא תמה על הירושלמי דאמר פתוחה מכאן ומכאן סתומה, אפילו לגרסת התוס' דגרסי ברישא, פתוחה מראשה פתוחה ומסופה פתוחה, דלאו הא בהא תליא^{מא}.

אלא^{מב} דמצד אחר קשיא ליה הירושלמי דרב אדרב, דבגמרא דילן^{מג} למסקנא אמרינן דרב קאי אריוח דווקא ולא אפתוחות דווקא, ובירושלמי^{מד} איתא דרב אמר הלכה בפתוחות. ולא ניחא ליה למימר כמ"ש התוס'^{מה} דיש לומר דירושלמי פליג וסבירא ליה כ[סלקא] דעתא דגמרא דידן, משום דלמסקנא אמרינן דרב אזיל בתר מנהגא^{מו}, והכי נמי סבירא ליה להירושלמי, כמ"ש הפוסקים בירושלמי פרק הפועלים^{מז} דמנהג מבטל הלכה. והתוס' לא חששו לקושיא זו^{מח}, ומשום הכי אי לאו דתמה על הירושלמי מצד עצמו, לא היו מפרשים פירוש אחר בירושלמי. והטעם^{מט}, דאפשר לומר דהירושלמי סבירא ליה דהא דרב (בהאי) [בפירוש]^נ אתמר^{נא}.

סימן ב

החזקת מחיה בשבת^{נב}

להודיע לכל בית ישראל עדת עם הקודש, גודל חומר עון איסור שבת דדשו ביה רבים פה קהלתנו ונעשה להם היתר, שמחזיקין מחיה בשבת ועוברים על כמה איסורין, איסור מדידה^{נג} ומקח וממכר^{נד} וחישוב סכום מנין^{נה} ועוד כמה וכמה איסורים^{ני}. הגם שיש איזה

^מ שאחר העתקת דברי ר"ת הנ"ל כתב שדברי הירושלמי "פתוחה מכאן ומכאן סתומה" פליגא על דברי ר"ת הנ"ל. ובסוף דבריו שם: למנהג שלנו שאנו כו' יש חלק הרבה לפני והיה אם שמוע וכמו כן יש חלק בסוף ובשעריך של פרשת שמע, אם כן הויה ליה פתוחה מכאן ומכאן דקאמר בירושלמי דהויה סתומה.

^{מא} וכיון שגם לגירסת התוס' בירושלמי, וגם לשיטת הרא"ש בפתוחות וסתומות, יש מקום לומר שפתוחה מכאן ומכאן הויה סתומה, לכן יש מקום לנהוג כן בתפילין, להניח ריוח כשיעור בסוף פרשת שמע וגם בתחלת פרשת והיה אם שמוע, וכמבואר מסקנת רבנו בקו"א סי' לב ס"ק יב.

^{מב} ואף שגם בס' התרומה מפרש אח"כ פירוש אחר בירושלמי הנ"ל, אין זה מחמת שסברא זו מוקשית מצד עצמה, אלא היינו מטעם דמצד אחר כו'.

^{מג} מנחות לא, סע"ב (אמר רבי שמעון בן אלעזר כו' ועושה [במזוזות] ריוח מלמעלה וריוח מלמטה, ועושה פרשיותיה פתוחות כו', אמר רב הלכה כרבי שמעון בן אלעזר, מאי לאו אפתוחות לא אריוח כו', רב אית ליה מנהגא והאידינא נהוג עלמא בסתומות).

^{מד} מגילה פ"א ה"ט (שמואל בר שילת משמיה דרב הלכה כמי שאומר פתוחה).

^{מה} שם ד"ה והאידינא (אההיא דירושלמי דפליג אש"ס דידן, דמסקינן הכא כי אמר רב אריוח ולא אפתוחות, והתם פסיק רב בהדיא כמ"ד פתוחות).

^{מו} שנהוג בסתומות.

^{מי} ב"מ פ"ז ה"א.

^{מח} מטעם דלקמן. וראה מעדני יו"ט ח'ל' מזוזה סי' ה אות נ.

^{מט} שאין התוס' חושש לקושיא זו, דאפשר כו'.

^נ כ"ה בכת"י. כלומר שרב אמר בפירוש: הלכה כרבי שמעון בן אלעזר בפתוחות.

^{נא} אפשר שהסיוס חסר, ובו מבאר מסקנתו, להצריך להניח ריוח כשיעור בסוף פרשת שמע וגם בתחלת פרשת והיה אם שמוע, וכמבואר בקו"א סי' לב ס"ק יב.

^{נב} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בבדי השלחן סי' קב ס"ק כב, ע"פ כת"י.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' יט. הלכות אמירה לנכרי פט"ז סי"ב, ופ"מ סי"ג.

^{נב} ראה שו"ע"ר סי' שכג סי"א.

קטנים מן טאפ יי"ש על דרך משל, וישראל יקנה לו בלב שלם המשקה שלו בעד סך מעות שיפסוק אתו עמו בעד כל טאפ. ורשאי הישראל להיות יוצא ונכנס אתו עמו לשמרו כשהולך להביא לבית למכור^ע, רק שלא ידבר ושלא יחשוב עמו כמה מדות נטל בשבת^י רק יחשוב עמו אחר השבת.

גם מוכרי הערינג ומלח וטאבי"ק ינהגו למכור במכירה גמורה על דרך הנ"ל.

סימן ג

העמדת קנים של צורת הפתח^ע

המנהג הפשוט שלא לדקדק כלל בהעמדת הקנים של צורת הפתח שיהיו סמוכים לכותל בפחות מג' טפחים^ע, ולית דחש לה למ"ש הבכור שור (ריש ערובין). וטעמם ונימוקם אתם, שכל המחמיר בדברי סופרים עליו להביא ראיה^ט, כדתנן בפ"ד דידיים^ב. וראיתו מלח^{פא} (יש לדחות דהתם) [נפלאה ממני, כי מובן מדבריו שהבין, דהא דאמרינן בגמרא^ב דהוי לי' מחיצה שגדיים כו', קאי גם אהפליגו מן הכותל ג' טפחים, ושגגה היא, דהא רשב"ג לא מודה בכה"ג, כדאיתא בדף ט'^{פב} באנו למחלוקת כו', אלא בלמטה דוקא מודה משום שהגדיים כו', אבל בהפליגו מן הכותל לא איכפת לן בגדיים בוקעים, שהרי פרצת מבוי בעשר מראשו כמ"ש התוס' דף ו' ד"ה אחד זה^{פד}, וכמ"ש המ"א ריש שסה^{פה}, אלא] היינו טעמא משום דלחי אינו נידון משום מחיצה^{פז} אלא בצירוף מחיצות גמורות, שתיים לפחות^{פז}, אבל בלא צירוף מחיצות גמורות לא מהני כלל אלא [ב]כעין פסי ביראות^{פח}, הלכך לא מהני אלא בסמוך למחיצה גמורה ולא במופלג ממנה שאינו מצטרף עמה. משא"כ בצורת הפתח שאין צריך לצירוף מחיצות כלל, שהרי נעץ ד' קונדסין כו'^{פט}. ועי' סי' תר"ל^צ.

^ע משא"כ בשעה שמוכר. ראה שוע"ר סי' רמד סי"ז ובקו"א שם סי"ק ח.

^י ראה שוע"ר שם סי"ח.

^{יז} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה ע"פ כת"י 189 (119, א). והושלמה (בין חצאי רבוע) ע"פ שו"ת דברי נחמיה או"ח סי' כד.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' כד.

^ע כדעת התוספת שבת סי' שסג סי"ק י. וראה שוע"ר סי' שסג סוף סלי"ה ובמצויין שם. ומה שהאריכו בזה בשו"ת צ"צ חאו"ח סי' מ. שו"ת שארית יהודה או"ח סי' ו. שו"ת דברי נחמיה או"ח סי' כד, ובסוף הסי' שם בהערות לסי' שסג סי"ח.

^{עט} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל צז.

^פ משנה ג (שכל המחמיר עליו ראיה ללמד).

^{פא} שצריך להיות סמוך לכותל (שוע"ר סי' שסג סי"ח).

^{פב} עירובין יד, ב.

^{פג} עירובין ט, א (שגם בלחי אמרינן לרשב"ג לבוד בד' טפחים). וראה שו"ת דברי נחמיה שם בהג"ה. דובר שלום עי' קלח.

^{פד} "אם נפרץ מראשו בלא קרן זוית לא הוי בד"י" (שלא נאסר בפירצה של ד' טפחים, או של שני אמות, בראש המבוי).

^{פה} סי"ק ג (שגם הטור מודה לזה). וכמבואר בשוע"ר סי' שסג ס"מ (שיכול להרחיק שני אמות מהכותל כו', ואין פירצה זו אוסרת).

^{פי} שוע"ר סי' שסג סי"א.

^{פז} שוע"ר סי' שמה סי"ו.

^{פח} שוע"ר סי' שמה סי"ה.

^{פט} שוע"ר סי' שסד סי"ד.

סימן ד

חמץ שלא היה בשטר מכירת חמץ^א

שאלה

לאדמו"ר

בעירנו המנהג מדי שנה, מקודם פסח הולך איש אחד המיוחד, שמו ר' בנימין, מבית לבית, וקונה כל חמץ מכל העיר^ב, והיה מוכר לערל עפ"י תקנות כבוד קדשו, ובנוסח הנמסר לו ממעלת קדושת כבוד תורתו^ג. ובערב פסח הלז היה מעשה שכמה שיינקארע"ס^ד מיי"ש ושכר היו מצפים וממתינים על ר' בנימין הנ"ל, וכשראו שהזמן קצר הלכו אצלו למכור חמצם לר' בנימין הנ"ל, והשיב להם שכבר מסר השטר מכירה לערל הקונה, וביקשו ממנו שילך עמם למכור חמצם ולא רצה לילך, רק שקנו ממנו בקנין גמור אגב סודר^ה, וצוה להם שיחפשו את הערל הקונה, והלכו וחפשו ולא מצאו את הערל, וחזרו ובאו אצלו לשאול כדת מה לעשות עם חמצם, וספק אם היה אחר זמן איסורו או עדיין לא עבר זמן, וצוה להם שיחתמו על שטר מכירה שתחת ידו אשר הוא קונה, אבל לערל לא נמכר^ו, ויש מהשיינקארע"ס שלא חתמו כלל אף על שטר מכירה שתחת ידו, רק שקנו בקנין גמור אגב סודר, ויש שלא מכרו כלל. וכגון דא צריכין לאודועי שמקודם מסרו לערל שיינקארע"ס בכדי שימכרו על שיינק"ק בפסח^ז. גם זאת מודיעינן שאצלינו אטקופשטי"ק^ח מיי"ש ערל, הנאמן שלו הוא ישראל, וישראל הנאמן הוא מכר כל היי"ש שבקאנטא"ר^ט גם כן לר' בנימין הנ"ל. ויש משיינקארע"ס שלקחו יי"ש על שיינק"ק אחר מכירת הנאמן, ויש שלקחו מקודם. והאטקופשטי"ק משכר הוא ישראל, ומכר כל השכר שלו, וכתב בשטר מכירה שמעכשיו הוא מוכר לו כל השכר, ויש שלקחו שכר על שיינק"ק אחר מכירת אטקופשטי"ק הישראל הנ"ל. גלל כן גודל בקשתינו ממעלת כבוד תורתו אדמו"ר למדנו איך ומה להתנהג. ועד שיגיענו ממעל' תשובה על שאלתינו מצווים ועומדים מאתנו השיינקארע"ס לסגור החדרים שבהם

^א סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. וראה שו"ע שם סעיף ו.

^ב נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ' ע' תפ"ו, ע"פ כתי"י 189 (46, א). לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' כו.

^ג ראה תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו ע' קעז וע' קפב, שבתחלה נהגו שאנשי הקהלה מוכרים את החמץ לרב הקהלה והוא מוכרם לנכרי, ואחר כך התחילו לנהוג לתת שטר הרשאה לרב הקהלה למכור חמצם לנכרי.

^ד בהלכות מכירת חמץ.

^ה מחזיקי בית מרוז.

^ו שמועיל בישראל. ראה תיקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו ע' קפא.

^ז שחתמו על שטר המכירה מבני העיר אל ר' בנימין, ולא על השטר המכירה מר' בנימין אל הנכרי.

^ח שכל מחזיק בית מרוז מכר את בית המרוז שלו לידי נכרי, שיוכל למכור שם יי"ש ושכר בפסח. ואם כן אף שלא נכללו היי"ש והשכר במכירת ר' בנימין לנכרי, יכולה אולי המכירה הזאת להתירו בהנאה.

^ט החוכר מהממשלה את רשיון מכירת היי"ש והשכר (המספק אותם לבתי המרוז).

^י השייך למשרד הזה. ואם כן אולי מכירת האטקופטשיק את כל היי"ש והשכר (השייכים למשרד) מועלת גם עבור היי"ש שאצל מחזיקי בתי המרוז, שאפשר הם נחשבים כסוכנים של האטקופטשיק. וראה יגדיל תורה (נ.י.) ה' ע' מא ואילך.

^פ שלקחו יי"ש מהאטקופטשיק כדי למכור בבית המרוז, וכיון שהאטקופטשיק מכר את היי"ש לר' בנימין והוא מכרו לנכרי, הרי שהם לקחו בלא רשות את היי"ש השייך לנכרי, ואינו נחשב שלהם כדי להאסר בהנאה.

היי"ש והשכר לבל ימכר בשיינ"ק, ומצפים לתשובות פי קדשו איך ומה להתנהג כל אחד ואחד בפרט.

וגם לרבות שאלה זאת על קמח שנפל עליו מים ונתחמץ. הגם שנשלח שליח מיוחד לק"ק יאנוויץ לאחיו הרב^{קא} נ"י בחול המועד פסח לשאול השאלה הזאת, והשיב לנו תשובה כאשר יראה מע"ל, אך שאין מבורר הפסק בבירור, לכן אנחנו מצפים לתשובת פי קדשו.

דברי אנחנו מנהיגי קהילתנו [וויזליז יצ"ו].

**נאום יהושע פאלק בלא"א מו"ה יהודה ליב
ונאום יוסף יוספא בלא"א מו"ה יהודה ליב**

זה אשר השיב

הלוקחים שכר שלקחו אחר מכירת^{קב} האטקופשטי"ק כל השכר^{קי} למו' בנימין, וכן כל השיינקארע"ס היהודים שמכרו תחלה השכר למו' בנימין ואחר כך לקחוהו ומכרוהו^{קי} לערל למכור בפסח בלי רשות והרמנא ממו' בנימין^{קה}, כולם יחזירו עכשיו כל השכר שבעין למו' בנימין ויאמרו לו הנה שלך לפניך כדין גזל חמץ ועבר עליו הפסח^{קי}, ומו' בנימין יחזור ויקנה כל השכר הנ"ל בדבר מועט^{קי} מערל שמכר לו כל החמץ שבעיר, ואף גם זה השכר היה בכלל המכירה אלא שנגזל ממנו בזדון או בשגגה^{קה}. אך השכר שלקחו קודם שנמכר למו' בנימין בקנין גמור אגב סודר כדת, אין בידי להתיר כעת מחמת חסרון ידיעה איך מסרוהו לערל למכור בפסח, כאשר כתב אליכם אחי^{קט} נ"י. וגם השכר שנמכר תחלה למו' בנימין אין להתיר אלא למוכרו לערל על שיינ"ק, ולא ישתה ממנו שום בר ישראל^{קי}.

אמנם היי"ש^{קא} כולו, בין שלקחוהו השיינקארע"ס היהודים אחר שנמכר למו' בנימין כדת, בין שלקחוהו מקודם לכן, יש להתירו למכור לערל על שיינ"ק^{קיב} ולא על הור"ט^{קיג}, פן ישתה ממנו איזה בר ישראל. והטעם לכל הנ"ל נלאתי נשוא במכתב ופנים אל פנים

^{קא} הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש.

^{קב} בכת"י תוקן: שמכר.

^{קי} בכת"י השכר שלו.

^{קד} בכת"י תוקן: ומסרוהו.

^{קה} ואם כן שייך לנכרי הקונה וגזול הוא בידם.

^{קי} משנה ב"ק צד, ב. חו"מ סי' שסג ס"א. וראה שוע"ר סי' תמ ס"ז. סי' תמג סוף ס"ח (ושם נאסר בהנאה, משא"כ כאן שהחזירו למפרע, מועלת המכירה בדיעבד להתירו בהנאה).

^{קי} ראה שו"ע סי' תמח ס"ג.

^{קיב} ראה שוע"ר סי' תמח ס"ג-ד (מתי גזילתו מבטלת את המכירה לנכרי).

^{קט} ראה שו"ת שארית יהודה או"ח סי' יב (כג, ב).

^{קי} שבאופן הנ"ל התיר בדיעבד רק בהנאה ולא באכילה.

^{קיא} ראה שוע"ר סי' תמב ס"ט בהג"ה, שהתיר בהפסד גדול מאד יי"ש שעבר עליו הפסח, בהנאה ולא בשתיה, רק שיזהר שיהא בענין שלא יחזור הנכרי ומכרו לישאל.

^{קיב} כוסיות לשתיה בבית מרוח.

^{קיי} סיטונאות.

אדבר אי"ה.

ושאלת הקמח היא סתומה מאוד, איפוא היה ומתי נפלו עליו מים קי", ואם היה ברשות ישראל בפסח בוודאי צריך להשליך לנהר קט"ו כל מקום המלוכלח מהקמח.

שניאור זלמן

סימן ה

תערובות בצק חמץ בבצק מצה קטז

וביאור הבית יוסף בג' מקומות, לא נפנית כעת בדבר שאין נפקא מינה לדינא. ועד האחרון אני בא, ומודיע נאמנה לשום עינו בתוספת שבת כמדומה לי שהאריך בזה.

ואודות תערובת בצק חמץ בבצק מצה, תליא בהא אם יש בילה, כמ"ש ביו"ד סי' שכ"ד קי", והוי כלל בלח ואינו חוזר וניעור, או אין בילה והוי כיבש דחוזר וניעור, לפי מנהגינו שברמ"א סי' תמ"ז ס"ד קי". אך קי"ט לפי מ"ש המג"א סי' תס"ו (סק"ט) קי"ט דאפילו פירור חוזר וניעור, ורוצה לומר אף שנאפה קודם הפסח, דסבירא ליה דהוי כיבש כיבש, לא ידעתי מקום לספיקו דמעכ"ת, אך באמת אני אינני מורה כן לעניים משום שמחת יו"ט לאסור האפיה קודם פסח מחשש פירור המיפרך. וטעמי ונמוקי לא עת האסף פה כי הדברים עתיקים וארוכים.

וה' שנותיו יאריך כנפש או"נ ש"ב קכא

שניאור זלמן

סימן ו

מצה שרויה, ובדין חדש קכב

גלילי ידי הטהורות ואת כל אשר בה ראיתי וקיריתי, ובאתי בקצרה לאמר עם הספר, אודות איסור בישול מצה שנתפררה קכג.

קי"ד ראה שוע"ר סי' תס"ח וסי"ב-ג.

קט"ו ראה שוע"ר סי' תמה ס"ד.

קט"ז נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה ע"פ כת"י 189 (119, א).

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' כה.

קי"ז ראה ט"ז שם ס"ק יג, ושי"ד שם ס"ק יח, בשם תרומת הדשן סי' קצ, שיש ב' דעות בזה, אם דינה כלל בלח שנבללים לגמרי, או שאין בילה אלא בין ושמך. וראה קו"א סי' תצח ס"ק ו, שיש בילה היינו שאין משהו בתערובת שלא יהא בו משהו מהדבר שנתערב.

קי"ח ובשוע"ר שם סכ"ב.

קי"ט אם נאפה קודם הפסח אפשר להקל בכל אופן, ואף אשר לפי מ"ש המ"א כו'.

קכ" דעה ה' שבשוע"ר שם ס"ט. ושם סי' מבואר לדעה זו, שאם נאפה קודם הפסח אינו חוזר וניעור, שכבר נעשו אלו הפרורין גוף אחד ונתבטלו קודם הפסח. ומסיק להקל כדעה זו בשעת הדחק.

קכ"א אוהב נפשו שאר בשרו.

קכ"ב לתוכנה ראה יגדיל תורה ירות"ו יד ע' 85. שו"ת הרב סי' כח וסי' צא.

קכ"ג ראה תשובת הגרי"א בהר"ד מוויטבסק, קובץ יגדיל תורה (נ.י.) יב ע' י, שזהירות זו היא מרביתנו במעזריטש. חומרה זו נתבארה גם במחצית השקל סי' תנח ס"ק א.

באמת כי גם שאינו איסור גמור וברור מדינא^{קכד}, מ"מ המחמיר תבא עליו ברכה^{קכה}, ואינו מן המתמיהין לאמר כי היא חומרא בלא טעם, אלא טעמא רבא איכא במלתא, ליהדר מחשש איסור דאורייתא, לפי דעת סמ"ק^{קכו} ורבינו ירוחם^{קכז}, הובאו ב"י סי' תס"א^{קכח}, וכן פסק הפרי חדש שם (ס"ב), בקמח שנקלה דחיישין שמא לא בשול שפיר^{קכט}.

והנה ענינו רואות בהרבה מצות שיש עליהם מעט קמח אחר אפייה וזה בא מחמת שהיתה עיסה קשה ולא נילושה יפה יפה^{קל}. ומ"ש בט"ז (סוף) סי' תנ"ט דבדיעבד שרי^{קלא} היינו המצות לחודיהו אבל לשום במרק מסתפק המג"א סי' תס"ג^{קלב} אפילו בדיעבד. ואף דמסיק להחמיר משום הפסקת המצה בין הקמח והאור, והכא לא שייך האי טעמא בקמח שעל גבי המצה, היינו לפי דעת רש"י^{קלג} והרמב"ם^{קלד} שם במג"א, אבל לפי דעת הפרי חדש שפסק כסמ"ק ורבינו ירוחם, בקמח שעל גבי המצה נמי איכא למיחש אפילו בדיעבד. ואף שהפרי חדש סבירא ליה לחלק בין קמח הרבה למעט שעל פני העוגה^{קלה}, וחולק על הרשד"ם^{קלו} דלא סבירא ליה חילוק זה, פשיטא שהמחמיר כהרשד"ם תבא עליו ברכה, דהא גם המג"א לא סבירא ליה חילוק זה, דלא נסתפק אלא בדיעבד, אבל לכתחלה מודה דאסור אפילו בקמח מעט שבמצה ליתן במרק, לפי דעת סמ"ק ורבינו ירוחם. ומ"ש המג"א סוף סי' תנ"ט ועוד דהא נקלה כו', הוא לפי דעת רש"י והרמב"ם. ואף שבין להמג"א ובין להפרי חדש יש להקל, מכל מקום כיון שהקולות הן מב' טעמים חלוקים^{קלז}, אינן מצטרפין בדאורייתא, כמ"ש הש"ך סי' רמ"ב^{קלח}, וכל שכן בפסח.

ואף דהמג"א והפרי חדש מיירי בקמח ממש שמעריבים בידים, מכל מקום כיון שענינו רואות מצות הרבה שמצוי בהם קמח מעט נראה לעין אחר האפייה, אי אפשר להכחיש החוש. ומה שלא הזכירו זה הפוסקים, היינו משום שזה אינו מצוי כלל אלא בעיסה קשה שלא נילושה יפה, ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש

קכד כמבואר בשוע"ר סי' תסג ס"ג וש"י.

קכה ראה לקוטי טעמים ומנהגים להגש"פ (שלחן ערוך): נזהרין ביותר ממצה שרוי (ראה שו"ת אדה"ז סי' ו. וראה שעי"ת סוסת"ס). ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא יפלו עליהם מים. קודם ששופכין מים, או משקין שמים מעורבים בהם, לכוס או קערה בודקין שלא יהיו בכלי פירורי מצה. למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו. (וכן כל ז' ימי הפסח, משא"כ אחשי"פ שמהדרין לשרות). וראה אוצר מנהגי חב"ד, ניסן, ע' מג ואילך.

קכו הגהת סמ"ק סי' רכב (ע' רל).

קכז נתיב ה' ח"ה (מז, ד), בשם תוס' מ, ב ד"ה רבא.

קכח ד"ה כתב הרמב"ם.

קכט ראה שוע"ר סי' תסג ס"ב, שפסק כח"י שם ס"ק ד, להתירו בדיעבד רק בהנאה ולהשהותו.

קל ראה שוע"ר סי' תנט סכ"ה (כשהוסיפו קמח לעיסה רכה).

קלא וכ"ה בשוע"ר שם סכ"ו.

קלב ס"ק ד. וכ"ה בשוע"ר שם.

קלג מ, ב ד"ה בחסיסי.

קלד פ"ה ה"ג. שהיא דעה הב' בשוע"ר סי' תסג ס"ב.

קלה שכשפוזרים קמח על עיסת המצה לפני הכנסתה לתנור, גם הסמ"ק ורבינו ירוחם יודו דלא חיישין שמא לא נקלה יפה.

קלו או"ח סי' כו, שמסתפק אם יש לסמוך על סברא זו לחלק.

קלז להמ"א כיון שפוסק כרש"י ורמב"ם, ולהפרי"ח כי בקמח שעל גבי המצה גם הסמ"ק ורבינו ירוחם יודו.

קלח בסוף הפלפול בהנהגת הוראות איסור והיתר ד"ה וכתב עוד הרב, ובקיצור בהנהגת הוראות אות ז. וראה גם קו"א סי' תמ ס"ק ו. כללי הפוסקים וההוראה סי' לו וסי' פז.

יפה. עד שמקורב זה עשרים שנה או יותר נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים, למהר מאד מאד בלישה, ואין לשין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות של עיסה קשה, כנראה בחוש למדקדקים באמת.

והנה משהו קמח בעין שעל פני המצה למעלה שמתחמץ במרק, כשמפררים את המצה לתוך המרק כנהוג בשבת^{קלט}, יש בזה חשש איסור דאורייתא, כי אין כאן תערובות כלל. אבל במצה טחונה שעושים ממנה עגולים^{קמ} יש לדון בזה דין תערובות^{קמא}, ותלוי באשלי רברבי, מחלוקת הפוסקים ביו"ד סי' ק"ד^{קמב} גבי תערובת יבש בלח ע"ש בפרי חדש^{קמג}. ומגודל טרדתי לא אוכל להאריך בזה.

ומ"מ אין למחות בהמון עם המקילים, כיון שיש להם על מה שיסמוכו, והעיקר ע"ד רש"י והרמב"ם. אבל לפי מ"ש האריז"ל^{קמד} להחמיר כל החומרות בפסח, פשיטא שיש להחמיר^{קמה} כהרשד"ם שבפרי חדש. ומ"מ ביו"ט האחרון המיקל משום שמחת יו"ט לא הפסיד^{קמי}. ובמי פירות פשיטא דאין להחמיר כלל כל הפסח^{קמז}.

והיה זה שלום מאדון השלום כנפש או"נ

שניאור זלמן במוה' ברוך זלה"ה

וחדש של ישראל^{קמח} לפי דעת המ"א (סוף סימן תפ"ט^{קמט}) אין חשש. אלא שבתשובת כנסת יחזקאל (סי' מ"א) האריך להחמיר^{קנ}, על פי דעת הב"ח^{קנא}, ונהוג עלמא כוותיה^{קנב}. אך לצורך זיתים של אכילת מצה ואפיקומן דמצה שמורה בשני הלילות^{קנג} יש להקל, כי העיקר בזה כהמ"א^{קנד} דלא כתשובה הנ"ל ואין לי פנאי להאריך בזה.

^{קלט} ראה שו"ע סי' שיח סי"ב, מתי יש בזה משום בישול בשבת.

^{קמ} כופתאות (קניידלאך).

^{קמא} ראה שערי תשובה סי' תס ס"ק י בהג"ה.

^{קמב} בשו"ע סי' תסו ס"ט וש"י, ובסי' תמב קו"א ס"ק טו, הכריע רבנו שאפילו אין האיסור ניכר אינו בטל.

^{קמג} ס"ק ג. הובא בקונטרס אחרון שם. ובה תלוי גם נידון דידן, תערובת טיפת קמח שנחמץ (במרק העיגולים) - בקמח מצה טחונה. ושמעם זה יאסרו העגולים אפילו אם עשאו קודם הפסח. וראה שלחן המלך ח"ב ע' נח הערה 5.

^{קמד} ראה משנת חסידים מסכת ניסן פ"ג אות ד. באר היטב רס"י תמז.

^{קמה} ראה חבלים בנעימים או"ח סי' יח.

^{קמו} ומנהג חב"ד שמהדרין לשרות באחרון של פסח. ראה לקוטי טעמי ומנהגים להגש"פ שם. לקו"ש כב ע' 30. שלחן המלך ח"ב ע' ס.

^{קמז} ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' מה-ו. שלחן המלך ח"ב ע' נט.

^{קמח} קטע זה בכת"י 189 (72, ב). וראה יגד"י נ. י. חוברת כ (ע' תפה).

וראה מה שנתבאר בזה בשו"ע סי' תפט ס"ל. לקמן סוס"י ז. סי' כ. שער השמועה סי' מו-ז.

^{קמט} הובא בשו"ע שם ס"ל, שסומכין (בשעת הדחק) על דעת הפוסקים שחדש בחו"ל מדרבנן (אפילו אם הוא של ישראל), ובמקומות שאינן קרובים לארץ ישראל לא גזרו כלל.

^{קנ} בחדש של ישראל בחו"ל, ולא התיר אלא בחדש של נכרי בחו"ל.

^{קנא} יו"ד סי' רצג, בשם הגהות מהרש"ל לטור, בשם תשובת מעיל צדק, בשם הריב"א, ומשמעות בה"ג (להתיר רק בשל נכרי בחו"ל).

^{קנב} ראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שנא (מנהג מדינות אלו לאסור חדש של ישראל ולהתיר חדש של נכרי).

^{קנג} שעיקר המצוה היא בקמח של ישראל, כמבואר בשו"ע סי' תנג סט"ז ואילך.

^{קנד} ראה שו"ע סי' תפט שם שהעיקר כדעות האוסרים, ובעל נפש יחמיר לעצמו. משא"כ כאן במצות של מצוה. וראה שו"ת צ"צ יו"ד סי' ריח (לח, ד). סי' רכ (לט, ג-ד). סי' שנב (נו, ד ; נח, ג).

שניאור זלמן הנ"ל

סימן ז

סכינים מלוטשים^{קנה}

ותוכן הענין בקצרה, יען כי הנה רוב השוחטים בסכינים שאינן מלוטשים המומחים משחזיזין הסכין להיות חדה הרבה ואזי אינה חלקה כל כך. וטעמם ונימוקם עמם שאם תהא חלקה לא תהא חדה כל כך כנראה בחוש (וכמשמעות לשון הרמב"ם^{קני} ושו"ע^{קני} סעיף ז'), ואזי קרוב לבוא לידי דרסה^{קנח} אם לא יוליך ויביא הרבה מאד, כמשמעות לשון הגמרא^{קנט} ושו"ע שם אפילו כל היום כולו כו'. ואף שכל היום כולו היא גוזמא, מכל מקום משמע ודאי שצריך להוליך ולהביא הרבה מאד להנצל מחשש דרסה^{קס}, ואזי אפשר לבא לידי שהייה בבהמה כמ"ש רמ"א^{קסא}. לכך בחרו המומחים לעצמן דרך ישרה יותר להשחיזה ולהעמידה חדה ולא חלקה, ואף שהיא קרובה להיות כסאסאה, הרי אמרו בגמרא^{קסב} מאן יהיב לן מבשריה כו'. ואף גם לפי משמעות לשון הרמב"ם^{קסג} ושו"ע שכל שאינה חלקה דמיא לסאסאה (דאם תימצי לומר דמשכחת לה סכין שאינה חלקה ואפילו הכי לא דמיא לסאסאה, אם כן למה לא הזכירו כלל והרי אינה חלקה, מאחר דלא תליא בהכי כלל, והוה ליה למימר בקצרה שהושחזה והרי מגעתה כמגע כו'), ואנו אין בקיאים כו' כמ"ש רמ"א^{קסד}, היינו לכתחלה לחומרא בעלמא^{קסה}. והיינו טעמא, דחסרון בקיאות אינו כדאי לעשות ספק פגימה לאסור בדיעבד משום חזקת איסור דבהמה בחייה^{קסו}, משום דהשו"ע^{קסז} והרבה מהאחרונים פסקו כהרשב"א^{קסח} וסיעתו [בדעת הרי"ף^{קסט}] דאין

^{קנה} נדפסה לראשונה בשו"ע דפו"ר (בסוף סי' יח), והוגהה ע"פ האגרת המקורית (תחלה וסיום בכת"ק), שנדפסה בשלימותה באג"ק אדה"ז ע' קמג ואילך. ושם: "בכל מדינות אוקריינא ופולין קטן ופאדאליייע ורוב מדינות וואלין אוכלים מסכינים מלוטשים, וגם בדובנא רבתי שאינן מאני"ש כלל וכלל, וכן באוסטריא וקרעמניץ ולוצק ושאר קהלות גדולות שאינן מאני"ש כלל, וגם באה"ק תובב"א, ורבים מהספרדים".

וראה גם לקמן סי' י (אודות רב שאסר שחיטת השוחט בסכינים מלוטשים), וסי' מז (השחיטה בסכינים מלוטשים היא מצוה רבה ועצומה, אשר החזיקו בה רבותינו קדושי עליו נ"ע וממש נתנו נפשם עליה, ואין כסף נחשב למאומה להיות שוחט קבוע).

והיינו מה שהנהיגו השו"בים במעזריטש, בימי הרב המגיד ממעזריטש, לשחוט בסכינים מלוטשים דוקא, שלוש ונעשה צר לצד חודו לפני השחזת הסכין, וקל יותר לחדדו ולהחליקו. ראה שארית יהודה שער המילואים סי' לט. משנת יואל ע' מא. יגדיל תורה (נ.י.) יט ע' תו. נה ע' שלא. שו"ת הרב סי' לח.

^{קני} פ"א הי"ז (פיה חלק ואינה חדה).

^{קנו} סי' יח.

^{קנח} שמ"ח סי' כג ס"ט.

^{קנט} חולין לב, א.

^{קס} ראה שו"ע סי' כד ס"ק א-ב (שבהולכה והובאה אין זה דרסה).

^{קסא} סי' יח ס"ז. ונתבאר בשו"ע סי' כג ס"ק יד האופנים שיש לחשוש לזה.

^{קסב} חולין יז, ב.

^{קסג} ה"י שחיטה פ"א הי"ח (סכין חדה שהושחזה והרי אינה חלקה אלא מגעה כמגע כו').

^{קסד} סי' יח ס"ו.

^{קסה} כמבואר בשו"ע שם ס"ק ח.

^{קסו} חולין ט, א.

^{קסז} סי' יח ס"ב.

^{קסח} תורת הבית הארוך בית א שער ב (יג, א).

^{קסט} שהשמיט מימרא דרב חסדא (יז, סע"ב) שפגימת סכין כחגירת צפורן (ונתבאר בשו"ע סי' יח קו"א ס"ק ג).

פגימה פוסלת אלא כשאוגרת לתוכה שום דבר דוקא, ואפילו כחוט השערה, ולזאת רחוק הדבר מאד לחוש מחמת חסרון בקיאות לפגימה גדולה כזו, ומשום הכי אינה אלא חומרא בעלמא לכתחילה^{קע}.

אמנם פשט לשון בה"ג והרי"ף^{קעא} לא משמע הכי, וכמ"ש בפרי תואר^{קעב}, אלא כמשמעות לשון הרא"ש^{קעג} בדעת הרי"ף, דכל פגימה שהוא מרגיש בצפורן מקרי חגירת צפורן, וכמ"ש הרא"ה^{קעד} דחגירה היא מלשון ויחגרו ממסגרותם^{קעה} שהוא לשון דלוג^{קעי}, ולא לשון חגורה כפירוש הרשב"א. וכן דעת רש"ל בים של שלמה^{קעז}, שהשמיט בהעתקתו לשון הרשב"א דעל כל פנים בעינן שתהא אוגרת שום דבר. ואפשר וקרוב לומר שכן דעת הט"ז^{קעח}, שהעתיק לשון רש"ל, וכמ"ש בפרי מגדים^{קעט}, עיין שם דסבירא ליה כפירוש הפרי תואר בהרא"ש ורמב"ם. ודמייא לסאסאה לפי דעת הפרי תואר היינו שאינו מרגיש שום פגימה אפילו כל שהוא אלא שאינה חלקה מחמת חידודה ביותר, וכמ"ש הרמב"ם^{קפ}, וכגירסת הרי"ף^{קפא} והרא"ש סכינא חריפא דדמייא כו', ולא כמ"ש הרשב"א וסיעתו שהיא פגימה קטנה ביותר שאינה אוגרת שום דבר לתוכה. והלכך לפי דעת הפרי תואר^{קפב} והפרי מגדים בדעת בה"ג ורי"ף ורמב"ם ורא"ש, אם תימצא לומר שאין אנו בקיאים בדמייא לסאסאה כמ"ש רמ"א^{קפג}, יש לחוש לספק איסור דאורייתא מחמת חסרון בקיאות (ורמ"א קאי בשטת הב"י בשו"ע^{קפד}), וצריך להיות הסכין חלקה לגמרי.

וזוהו דבר הקשה להיות חלקה וגם חדה להנצל מספק שהייה בבהמה, אם לא בסכין מלוטשת. ואף גם שימצאו שוחטים אומנים שיוכלו להשחיו אף סכין שאינה מלוטשת להיות חדה וחלקה, אך לאו כולא עלמא גמירי אומנות זו. וגם כדי להשחיו כן הסכין נצרך שהות מרובה, ואין כל העתים שוות להשוחט, מה שאין כן במלוטשים קל הדבר להאומנים בלי שהות מרובה כלל.

וממוצא דבר נשמע כי חלילה לנו להוציא דבה על מדינות המקילין בזה וסומכין על

קע הובא בפס"ד צמח צדק מא, ד.

קעא שהשמיטו שניהם מימרא דרב חסדא הני"ל.

קעב סי' יח ס"ק ג.

קעג חולין פ"א סי' כד. ונתבאר בשו"ע סי' יח קו"א ס"ק ג (ד"ה אבל הרא"ש, ושי"ט), פירוש הטור וסיעתו בדברי הרא"ש בדעת הרי"ף, שלא נפסל אלא בחגירת צפורן. וכאן מבאר כפירוש הפרי תואר, שפוסל אף פחות מפגימת חוט השערה.

קעד בדק הבית (יג, א).

קעה שמואל ב כב, מו.

קעו ראה ערוך ערך חגר. שו"ת צמח צדק סי' טז ס"ד.

קעז חולין פ"א סי' לח.

קעח סי' יח ס"ק ב.

קעט משי"ז סוף ס"ק ב.

קפ ה"ל שחיטה פ"א ה"ח (חדה שהושחזה והרי אינה חלקה).

קפא (ה, א).

קפב הובא בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' טז ס"ו.

קפג סי' יח ס"ו.

קפד ס"ב, כרשב"א דלעיל, ולכן לא אסר הרמ"א בס"ו אלא לכתחלה.

הפוסקים המקילין בשיעור פגימה^{קפ"ה}, וגם חלילה לכם להקפיד על מדינות המחמירין וחוששים לדעת פוסקים המחמירים בשיעור פגימה^{קפ"ו}. וכהאי גוונא מצינו כמה הלכות שנחלקו בהן הפוסקים ראשונים או אחרונים ובדורות שלפנינו נהגו אבות אבותינו כדעת המקילין ובדורות הללו רבו כמו רבו הנוהגים להחמיר, כמו חדש^{קפ"ז} ותפלת ערבית בזמנה^{קפ"ח} וכהאי גוונא טובא^{קפ"ט}.

סימן ח

שוחטים שאסרו הקהל שחיטתן^{קצ"א}

ואודות איסור השוחטים שאסרו הקהל שחיטתן^{קצ"א}, אין מקום לחוש אלא כשאסרו למגדר מלתא דאיסורא לעשות סייג לתורה, כמ"ש הרא"ש בתשובה^{קצ"ב}, הובאה בפרי חדש סי' א' (ס"ק ל"ח)^{קצ"ג}, אבל לא בשביל דבר שבממון^{קצ"ד}. אבל איני יודע למה אין חשש מפני המחלוקת^{קצ"ה} ח"ו.

סימן ט

שוחטים שמסיגים גבול רעיהם^{קצ"ו}

המכסה אני מאוהבי את אשר הודעתני נאמנה בישראל בכל סביבותינו, אודות השוחטים שנתרבו מקרוב מצוק העתים ה' ירחם, ומסיגים גבול ריעיהם^{קצ"ז}. אשר כי אף גם שאין לפסול שחיטתן משורת הדין, שהחשוד לדבר אחד אינו חשוד כו'^{קצ"ח}, ומה גם מאיסור קל לחמור^{קצ"ט}. אמנם זהו כששוחט לעצמו דווקא, אבל הממונה לשחוט לאחרים, דמדינא

^{קפ"ה} ראה גם תחלת האגרת, שבאגרות קודש רבנו אגרת סא (מ"ש כבוד תורתם שנאמר להם בשמי על שחיטה שלהם שאינה בכשרות ח"ו, חלילה חלילה לי להוציא דבה על עם ה' רבבות אלפי ישראל, ונאמן עלי אבא שבשמים, וגם יעידו עלי כל המקורבים אלי, כי אינני נוהר מעולם מכלים אפילו הם בני יומן), ובאגרת פח (אם לפעמים מסובים בסעודת מצוה עם אנשי עירם, חלילה לפרוש מהם להחזיקם כאוכלי נבלות ח"ו, הס מלהזכיר, ומעודי לא נוהרתי מהכלים אף מבני יומן).

^{קפ"ו} הובא בשו"ת צמח צדק יו"ד סוס"י טז. פס"ד מב, א.

^{קפ"ז} ראה שו"ת או"ח סי' תפט ס"ל. לעיל שו"ת סוס"י ו. לקמן סי' כ. לקמן שער השמועה סי' מו-ז.

^{קפ"ח} ראה שו"ת או"ח סי' רלג ס"א. דברי חמודות ברכות פ"ד סוף ס"ק טו (ומקורב נתחדש).

^{קפ"ט} דאין חוששין להוצאת לעז על הראשונים. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קסט.

^{קצ"א} לתוכנה ראה יגדיל תורה (נ.י.) יח ע' שלד. שו"ת הרב סי' לז.

^{קצ"ב} ראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' קפ ס"א וס"ד.

^{קצ"ג} כלל ז סי' א, לענין ציבור שהטילו חרם שלא ישחוט אדם זולתי הטבח של הקהל ושחט אחר, שאסור מטעם חשד ומטעם קנס (כנפסק בשו"ת יו"ד סי' א ס"א, ובשו"ת שם ס"ק נג). ועוד כתב בתחלת דבריו שם, שרשאין הציבור לאסור המותר משום מגדר מילתא (הובא בשו"ת שם).

^{קצ"ד} ופירש שבסוף דבריו מיירי שלא פסלו בפירוש השחיטה (ראה גם לקמן סוס"י ז). ומכך למד בתבואות שור סי' ב ס"ק לט, שאם הקהל פסלו בפירוש שחיטת כל השוחטים זולתי טבח הידוע נאסר מדינא. הובאו בשו"ת שם.

^{קצ"ה} ראה ט"ז יו"ד סי' רכח ס"ק מב (שבאיסור הוא מטעם עשו משמרת למשמרת).

^{קצ"ו} ראה שו"ת או"ח סי' תסח ס"י (שאף במקום שלא חל עליו מנהג המקום מדינא אסור מפני המחלוקת).

^{קצ"ז} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ ע' תפה, ע"פ כתי"י 935 (ז, ב) [עם הפניה בראשה: לידידי מו"י משה אלי"ן], וכת"י 189 (76, ב).

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' מ.

^{קצ"ח} ראה שו"ת עמק שאלה חו"מ סי' ד אות ב.

^{קצ"ט} ראה שו"ת יו"ד סי' ב ס"ו. סי' קיט ס"ד.

^{קצ"ט} כמבואר בשו"ת יו"ד סי' ב קו"א ריש ס"ק יג.

דגמרא^א צריך להראות סכינא לחכם דווקא ומנדין על זה, ולפי^ב דעת הרמב"ם^ג וסמ"ג^ד וסיעתם הנידוי הוא משום חשש פגימה ולא משום כבוד החכם, דאין מנדין אלא מי שמבזהו [להחכם] ח"ו ולא מי שאינו מכבדו אפילו בקימה והידור שהוא מן התורה^ה, כמ"ש בהגהות מיימוניות^ו הובאו ב"י וט"ז סי' של"ד^ז להלכה, וכל שכן בלהראות סכין דרבנן^ח. אלא דמשום חשש פגימה לחוד, משום דהרבה ישוב הדעת ויראת שמים צריך לבדיקת הסכין^ט, הוי סגי להראות הסכין לאיזה תלמיד בעלמא כל שיודע דת ודין בבדיקת הסכין וירא ה' מרבים, ולא הצריכו להראות לחכם דווקא רק מפני כבודו של חכם^י כו'. ועיין תבואות שור^{יא} דאף להרא"ש^{יב} וסיעתו לא מהני מחילת החכם, משום דמחשש איסור נמי נגעו בה, כשיטת הרמב"ם וסיעתו. אלא עיקר ההיתר הנהוג עכשיו שאין מראין הסכין הוא כמ"ש הרא"ש והובא בשו"ע^{יג} להלכה כי הם זהירים והרבה ישוב הדעת צריך כו'^{יד}. וכן כתב הב"י ורמ"א בדרכי משה סימן א'^{יז} דלא די בחזקת כשרות דכל ישראל אלא שיודעים בו שהוא אדם כשר, עיין שם בדרכי משה.

ואם כן איפוא, מאחר דתלמוד ערוך הוא^{יט} דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלו ממנו מקרי רשע, הרי הרשע אינו אדם כשר ואינו ירא את ה' ודאי. רק שבדבר שלא נחשד בו מוקמינן ליה בחזקת כשרות דכל ישראל, אבל לא מיקרי אדם כשר וירא שמים לכל מודה על האמת, כי הרשע ואדם כשר וירא שמים שני הפכים.

ולזאת לא טובה השמועה, אם אמת הדבר שמו"ה אייזיק ממחניכם רוצה לקפח פרנסת השו"ב מומחה מו"ה שמואל, והדבר מוטל חובה על מעלתכם וכל אנ"ש השומעים [לי] להתאמץ בכל עוז להסיר מכשול זה. ולדבר גם כן על לב מו"ה אייזיק, ולהראותו מכתבי זה^כ. ולפרסם בשמי בשלום הרב המו"צ דמחניכם, ועמו הסליחה אשר לא יחדתי הדבור לכבודו, כי לא ידעתי אכנהו. ולבקש מכבודו גם כן כזאת וכזאת, להעמיד על האמת והשלום.

^א חולין יח, א. טור ושו"ע סי' יח סי"ז.

^{בא} בהבא לקמן ראה גם שו"ע סי' יח קו"א סי"ק ט.

^{בב} הלי' שחיטה פ"א הכ"ו (לפי שסומך על עצמו פעם אחרת ותהיה פגומה וישחוט בה).

^{בי} עשין סג (קמ, א).

^{בד} ויקרא יט, לב. קידושין לב, ב. טור ושו"ע סי' רמד סי"א.

^{בה} הלי' תלמוד תורה פ"ו אות ז.

^{בי} סי"ק ח.

^{בז} חולין יז, ב (מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא)

^{בח} כמבואר בטור ושו"ע סי' יח סי"ז.

^{בט} חולין שם.

^{בי} סי' יח סי"ק לה. וכ"ה בשו"ע סי' יח סי"ק כז, וקו"א סי"ק ט (במוסגר).

^{ביא} חולין פ"א סי' כד.

^{ביב} סי' יח סי"ז.

^{ביג} בהבא לקמן ראה שו"ת צ"צ סי' יב אות א.

^{ביד} סי"ק יב. וכ"ה בקו"א שם סי"ק ב.

^{ביט} קידושין נט, א.

^{ביז} בכת"י : אם הוא מאני"ש.

וה' שלום ישים שלום בשעריכם דורש שלומם וטובתם מלב ונפש חפצה
שניאור זלמן בא"א מ' ברוך זללה"ה

סימן י

שוחט שאסר הרב שחיתו^{ר"ז}

הנה לפי הנשמע עיקר קפידת הרב בגזירתו היתה על קבלת רשות ממנו דוקא. הנה באמת אין זה כדאי^{ר"ח} לגזור בחרם ח"ו, כי אין לזה מקור בפוסקים כלל. ואדרבא נהפוך^{ר"ט} הוא מבואר בט"ז (סי' א' סק"ד^{ר"ב}) שלא הקפיד אלא על השוחטים שאינן חכמים בלאו הכי דהיינו שלא הגיעו להוראה^{ר"ב}. ומדקדוק לשון רמ"א^{ר"ב} שם, חכם ומומחה בהלכות שחיטה, משמע דסגי במומחה [וחכם] בהלכות שחיטה לחוד, דאם לא כן הוה ליה למימר חכם לחוד. וכ"מ בהדיא בדרכי משה^{ר"ב} שם. וכ"מ בהדיא בים של שלמה^{ר"ב} ובש"ך ס"ק כ"ח^{ר"ב} רגילים אף בעלי הוראה כו', מכלל דגם באין בעלי הוראה סגי לגדול בן י"ח שנה על כל פנים. וכ"מ גם כן במהרא"י (סי' קע"ז)^{ר"ב}.

ועל כרחק צריך לומר שלא נתפשטה בימיהם תקנת רבינו גרשום מאור הגולה שבסוף תשובת מהר"מ^{ר"ב}, שהביא בתבואות שור^{ר"ב}, אם לא נסוהו הרב, כמו שיש הרבה תקנות שם שלא נתפשטו במדינות אלו כמו המעשר^{ר"ב} וכיוצא בו עיין שם בסוף תשובת מהר"מ. ובלאו הכי נמי צריך לומר כן, מדלא מצא הרמ"א בדרכי משה^{ר"ל} סמך למנהגו ליטול קבלה כי אם על פי דרך^{ר"ב} הרמב"ם^{ר"ב} דוקא, ולא הביא תקנת רבינו גרשום מאור

^{ר"י} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ ע' תפו, ע"פ כת"י 189 (71, א).

לתוכנה ראה שו"ת הרב ס"י לה.

תוכן התשובה: הרב החרים על השוחט החסידי, שלא ישחוט עד שהוא ינסהו ויתן לו קבלה, אם יבטיח השוחט שלא ישחוט בסכין מלוטש (ראה לעיל סי' ז).

ע"ז השיב, שמדינא א"צ שהקבלה תהי' דוקא ע"י הרב, וסגי בחכם ומומחה בה' שחיטה, והוי חרם שלא כדין. וגם אם קיבל השו"ב אין לאסור מכמה טעמים.

^{ר"ח} בכת"י: חתיכה דאיסורא.

^{ר"ט} תוכן הבא לקמן הוא גם בקונטרס אחרון סי' א ס"ק ו, וש"נ.

^{ר"ב} "דמ"א [שכתב שם: בפני חכם ומומחה בהלכות שחיטה] בא ללמדנו דתרתני בעינן, ולא סגי ליטול קבלה מן המומחה בשחיטות לחוד, רק מחכם בלא"ה ג"כ, כי הוא יודע לנסותו היטב".

^{ר"ב} ראה קו"א שם, שמפרש גם בט"ז דלא בעינן שהגיע להוראה.

^{ר"ב} סעיף א.

^{ר"ב} ס"ק ה (מאיזה מומחה שהם מומחים בה' שחיטה).

^{ר"ב} פ"א סי' א.

^{ר"ב} "לפעמים ימצא הנער בעל תורה וחרד ביראת ה', רגילים אף בעלי הוראה להרשות אותו ולהחזיקו במומחה".

^{ר"ב} דסגי באתמחי ע"פ טבח מומחה.

^{ר"ב} (פראג) סי' תתרכב.

^{ר"ב} בשמ"ח סי' א ס"ה.

^{ר"ב} שלא לסרב לכנוס בחרם להרים מעשר כו'.

^{ר"ל} סי' א ס"ק ג.

^{ר"ב} בכת"י: דעת.

^{ר"ב} ה' שחיטה פ"ד ה"ג (עד שישחוט בפני חכם).

הגולה^{רלג}, וכן כל האחרונים לא הביאוהו.

והנה מאחר שמן הדין אין על הרב לגזור [בחרם], היה השוחט יכול לומר אדרבה, כדין המנדה למי שאינו חייב נידוי^{רלד}. ואם לא אמר אדרבה אין בזו קבלה על החרם, רק קבלה לשמוע לו למנוע מלשחוט למען השלום ולא קבלה בחרם כלל, מאחר שלא ענה אמן^{רלה} בפירוש או לשון אחר^{רלי} מפורש דוקא שמקבל על עצמו בחרם בפירוש. וגם אם היה מקבל בפירוש לאסור עליו דברים המותרים, וגם אם היה מקבל בפירוש על דעת הרב, מאחר שלא קבל טובה ממנו^{רלי} יכולים ג' הדיוטות^{רלח} להתיר בלי רשות. ולהיות כל זה פשוט בפוסקים ובשו"ע לא ידעתי תחילה על מה נפל הספק ומחלוקת שם.

ונדמה לי כי העיקר הוא על סכינים הלטושים^{רלט}, וזו מחלוקת ישנה, וקשה לי להכניס ראשי בזה להכריע במכתב כי אם מפה לאוזן שומעת השומע ישמע והחדל יחדל. ולהיותי בדרך בלא ספרים לא יכולתי להאריך יותר. בשגם עדיין איני יורד לסוף דעת החולקים מה זה ועל מה זה. ואם יודיעוני עלי לשלוח תשובתם בצדס איה"ש בבואי לביתי לשלום.

כ"ד או"נ שניאור זלמן

וגם אם בנה יסודו על ספר תורת יקותיאל^{רמ}, יש לי להשיב תשובות הרבה אם יהיה מן ההכרח^{רמא}.

וגם אם לא התירו ג' הדיוטות אין לאסור הבשר בדיעבד כמ"ש הפרי חדש (שם ס"ק ל"ח) בשם הרא"ש^{רמב} דאינו אלא קנס ולא מדינא, ולאחרים אין להחמיר^{רמג}. והכא נמי בנידון דידן, הבעלי בתים סמכו^{רמד} על השוחט וב' עדים המסייעין לו ואומרים [שלא] קיבל על עצמו החרם ולא האיסור בפירוש. וגם גזירות הרב ובית דין על כרחך לא היתה לחלוטין עולמית רק עד שינסוהו אחר יו"ט^{רמה}. וכיון שאמר הרב בפה מלא ברכים שאינו רוצה ליתן קבלה בשום אופן בעולם על לטושים ממילא בטלה גזירתו, מאחר שאין

^{רלג} שינסוהו הרב דוקא.

^{רלד} ביו"ד סי' שלד סל"ט. וראה רמ"א שם (מי שאמר לחבירו אל תעשה דבר זה בנידוי וזה אומר לו אדרבה כו' אינו כלום). בדק הבית שם (כתוב תשובת הרמב"ן והרשב"ץ מי שנידה את אחר שלא יכתוב שטר מתנה, ואמר לו האחר אדרבה, נידוי השני נידוי). שו"ת הרב שם.

^{רלה} שיאסר מדין שבועה ונדר, כמבאר ביו"ד סי' רלו ס"ב.

^{רלי} יו"ד שם.

^{רלי} כמבאר ביו"ד סי' רכח ס"כ.

^{רלח} כמבאר ביו"ד סי' שלד סכ"ד.

^{רלט} דלעיל סי' ז.

^{רמ} סי' יח ס"ק ז ד"ה והנה ראיתי (שנוטלין קבלה מהרב דמתא דוקא מטעם שצריך להראות הסכין לחכם העיר, ראה קו"א סי' יח ס"ק ט ד"ה והא דאמרינן). והוא דלא כמובא לעיל מדרכי משה (שמנהגינו ליטול קבלה מחכם מטעם הרמב"ם). וראה דעת תורה סי' א ס"ק יג, וסי' יח סוף ס"ק לט.

^{רמא} בכתי"י: נצרך.

^{רמב} בשו"ת כלל ז סי' א (ציבור שהטילו חרם שלא ישחוט אדם זולתי הטבח של הקהל והלך אחד ועבר על החרם ושחט כו', מכווער הדבר וראוי לקנסו שלא יאכל משחיתתו).

^{רמג} נתבאר בשו"ע סי' א ס"ק נג (שלפי זה, אם שחט אצל אחרים שלא ידעו מהחרם אין לקנסם כלל).

^{רמד} ולכן אין לקנסם.

^{רמה} וא"כ אף אם קיבל עליו החרם אין זה אלא עד אחר יו"ט.

לא

שאלות ותשובות סימן יא

המניעה מהשוחט. וגם אם לא בטלה אין לאסור בהפסד מרובה כמו בנידון דידן, כי הרב לא אמר חתיכה דאיסורא כי אם השחיטה, ולא פירש בהדיא שיהיה בשר הנשחט חתיכה דאיסורא כמבואר בס' שמלה חדשה (סי' ב' סכ"ב)^{רמ"ו}. וגם בעיקר הדין יש לדון על גזירת הבית דין ממ"ש הרמב"ם בהלכות ממרים^{רמ"ז}, כאשר יפרש המוכ"ז נ"י.

כל הנ"ל השבתי לשואלי על פי רשות ורצון הרב שציוה לשאול ואמר בפה מלא שרוצה לבטל דעתו מפני דעתי כאשר הוגד אלי נאמנה.

נאום שניאור זלמן הנ"ל

סימן יא

ספק בעגלים וגדיים אם כלו חדשים ומלאו ח' ימים^{רמ"ח}

שייך ליו"ד סוס"י ט"ו

הנה בתשובת הרשב"א^{רמ"ט} ושו"ע^{ר"י} לא הזכירו רק גדיים קטנים, והתבואות שור^{רנ"א} הוסיף מדיליה גם עגלים הרכים. והגם דלכאורה יש לחלק ביניהם, שבגדיים מחמת קטנותם אין הפרש כל כך נראה לעין בין בן פחות משבוע יום או יומים לבן יותר משבוע איזה ימים מועטים, אבל בעגלים יש הפרש יותר ניכר לעין מבגדיים כנראה בעליל (וגם הדעת מכרעת כן, דמאחר שהגדי בן שנה או ב' קטן הרבה מעגל בן שנה או ב', לזאת גם הוספת הגידול דגדי בשבוע לפחות הוא שיעור קטן הרבה בכמותה מכמות הוספת העגל). אך התבואות שור אזיל לשיטתיה דאע"פ שנראה גדול הא אמרינן ריש מנחות^{רנ"ב} דאיכא בן שנה דמיחזי כבן שנים. אמנם מלשון תשובת הרשב"א וכל מקום שאנו חוששין לו שאינו בן ח' מחמת קטנותו כו', משמע בהדיא דיש מקום שאין חוששין לו, דהיינו כשאנו נראה קטן כל כך. ושוב מצאתי כן בספר פרי תואר^{רנ"ג} שדקדק כן מלשון הרשב"א

^{רמ"ו} נתבאר בשו"ע"ר שם.

^{רמ"ז} ראה שם פ"ב (באיזה אופן יכולים הב"ד לגזור ולאסור דבר המותר). שו"ע"ר ה' נזקי גוף ונפש סט"ז (באיזה אופן יכולים לקנוס).

^{רמ"ח} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע"ר דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [ה, ד].

תוכן התשובה: קנה עגל מנכרי לשחטו והנכרי אומר שמלאו לו ח' ימים ואינו נפל. מסיק שבגדיים יש ספק השקול ויש לאסור, אבל בעגל ניכר ואין לאסור.

וגם בגדיים יש מקום להתיר, שספק כלו חדשים איסורו מדרבנן, וספק מלאו ח' ימים הוי ספק השקול בדרבנן. אבל למסקנא אוסרים בגדי, ולא בעגל.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' מא.

^{רמ"ט} ח"א סי' רמג (שאלת), גדיים קטנים הנקחים מן הגוי אם סומכין על הגוי שאומר שהם בן שמונה ימים או לא. עדות הגוי אינה כלום, ולא מצינו בשום מקום שהוא נאמן להקל אלא בעדות אשה בלבד, וכל מקום שאנו חוששין לו שאינו בן שמונה מחמת קטנותו, ולא יצאנו מידי ספק באמירת הגוי.

^{ר"י} ס"ג (אין סומכין על העובד כוכבים בגדיים קטנים הנקחים ממנו ואומר שהם בני ח' ימים).

^{רנ"א} בשמ"ח סי' טו ס"ה (עכו"ם המביאים עגלים הדקים ואומרים שהם בני ח' אינו נאמן). ובתבואות שור שם ס"ק יז (בתשובת הרשב"א ובש"ע כתוב דאין סומכים על עכו"ם בגדיים קטנים הנקחים ממנו כו', ונ"ל דה"ה עגלים הרכים וטלאים כו' ואע"פ שנראה גדול הא אמרינן ריש מנחות דאיכא בן שנה דמיחזי כבן שנים).

^{רנ"ב} ג, א (דאיכא בן שנה דמיחזי כבן שנים ואיכא בן שנים דמיחזי כבן שנה).

^{רנ"ג} סי' טו ס"ק ד (דהרשב"א מיירי בעגל דניכר לעין שנוולד לימים מועטים כו' כמו שדייק הרשב"א בתשובה דין זה ונ"ל כל מקום שאנו חוששין לו שאינו בן ח' ימים מחמת קטנותו).

ולקמן (ד"ה אכן) יתבאר שיש להחמיר אפילו בספק השקול, דלא כפרי תואר. אבל לא להחמיר כ"כ בהתבואות שור, כיון שבעגלים יש הפרש ניכר לעין יותר מבגדיים.

להקל בזה, ולא להחמיר אלא היכא דניכר לעין שנולד מימים מועטים (אלא דמ"ש שהוא ספק דאורייתא צע"ג^{רנ}).

ומה שהוכיח התבואות שור מריש מנחות, לא קשה מידי, דהתם יש לומר דמיירי בסוף שנתו ולא מינכר לבן י"ג חדש דמקרי איל בן ב' שנים (ומ"ש כל הזבחים^{רנ} סתם^{רנ}), היינו כל מיני זבחים^{רנ} עולות ושלמים כו', משא"כ במסקנא^{רנ} (הן רוב מיני זבחים), אבל בין בן חדש אחד לבן י"ג חדש הוא נגד החוש לומר דלא מינכר, ומכל שכן בקרבנות יחיד שכשרים מיום ח', כדתנן סוף פ"ק דפרה^{רנ}. וחילוק זה בין סוף שנה לתחלתה מוכרח הוא בסוגיא דקדושין דף נ"ה ע"ב^ס ואשתכח בן שנה, דלא תקשי מסוגיא דריש מנחות וסוגיא דזבחים דף ע"ה ע"ב דאיכא בן שנים דמיחזי כבן שנה. והתוס' דזבחים שם^{רסא} תירצו הא דאיתא בקדושין שם ואשתכח בת שנים, דלאו דוקא שנים כו', ולא תירצו ולא הקשו אהא דאשתכח בן שנה. אלא ודאי כמ"ש לחלק בין תחלת שנה לסופה, ולכן יש לומר בסוגיא דקדושין דמיירי דאשתכח למראית העין כבן חדש אחד, או פחות בקרבנות היחיד, וליכא לספוקי באיל בן י"ג חדש. ובמתניתין דזבחים דהכל יכולים להתערב אפילו פסח ואשם, יכולים דייקא, ומשכחת לה בסוף שנתו דפסח. אבל בדאשתכח בת שנים איכא למיחש שמא היא בת שנה בסופה, והקשו שפיר. ולא תירצו דאשתכח בת שתי שנים בסופה, משום דלא פסיקא להו מילתא כל כך, דמנא ידעינן שהיא בסוף ב' שנים, דאפשר דמתרמי בן סוף שנה גדול בגידולו ודמי לבן סוף שנתים קטן בגידולו, דלא דמי גידול שנה ראשונה לגידול שנה שניה, וההפרש שבין בן חדש אחד או פחות לבן תחלת שנה שנייה, דהיינו בן י"ג חדש, גדול יותר למראית עין מההפרש שבין בן סוף שנה א' לבן סוף שנה ב', בבהמה אחת עצמה. ולזאת יכול להיות אפשר דמתרמי גדול בגידולו שהוא בסוף שנה א', דדמי לקטן בגידולו שהוא בסוף ב', משא"כ בבן חדש או פחות, לבן י"ג חדש כו'.

ובר מן דין יש לפרש הא דאיכא בן שנה דמיחזי כבן שנים הוא מיעוטא, אלא דשכיחא,

^{רנ} כנפסק בטוש"ע אהע"ז סוס"י קסד (יבמה שהוא ספק מדבריהם אם יש עליה זיקת יבם אם לאו, כגון יבמה שילדה ולד שלא נודע שכלו לו חדשיו ומת בתוך לי יום או ביום ל', שדינה שתחלוץ מספק מדבריהם כו', ואם נתקדשה לכהן שהוא אסור בחליצה אינו חולץ לה, שאין אוסרין ע"ז אשתו משום ספק דבריהם). וא"כ כשיש ספק אם חי לי יום ספק דרבנן. והוכיח משם בתבואות שור שם ס"ק יב, אף לענין שלפנינו. וראה פס"ד צמח צדק (שצו, א-ב). שו"ת יו"ד סי' שסא.

^{רנ} דתנן (זבחים ב, א): כל הזבחים שנובחו שלא לשמן כשרים אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה. ותניא (מנחות ב, ב): ר' שמעון אומר כל המנחות שנקמצו שלא לשמן כשירות ועלו לבעלים לשם חובה, שאין המנחות דומות לזבחים, שהקומץ מחבת לשום מרחשת מעשיה מוכיחין עליה (שהוא מכזב, דמרחשת עמוקה ומעשיה רוחשים רכין, מחבת צפה ומעשיה קשין, רש"י) כו', אבל בזבחים אינו כן (אין להם מעשה מוכיח, הילכך מהני בהו שינוי דלא עלו לשם חובה, רש"י), שחיטה אחת לכולן. ואקשינן בגמרא שם (ג, א): פסח ששחטו לשם אשם לירצו, דהאי בן שנה והאי בן שנים כו' אלא בין בן שנה לבין בן שתי שנים לאו אדעתיהו דאינשי, דאיכא בן שנה דמיחזי כבן שנים ואיכא בן שנים דמיחזי כבן שנה.

^{רנ} משמע לכאורה אפילו בתחלת שנתו, ובסוף שנה ב'.

^{רנ} אבל דוקא בסוף שנתו ובתחלת שנה ב'.

^{רנ} שם ג, רע"ב (ומאי זבחים, רוב זבחים).

^{רנ} "חטאת הצבור ועולותיהן כו' מיום ל' והלאה כו', נדרים ונדבות כו' מיום ח' והלאה".

^{רס} דתנן (שקלים פ"ז מ"ד): בהמה שנמצאת מירושלים כו' זכרים עולות נקבות זבחי שלמים. ובקידושין (שם): ודילמא אשם הוא, אשם בן שתי שנים ואשתכח בן שנה כו'. ודילמא חטאת היא, חטאת בת שנתה ואשתכח בת שתי שנים.

^{רסא} ד"ה איכא בן שנה (לאו בת שתי שנים אלא בת שלש וארבע דמינכר שפיר).

והכא בדרבנן לא חיישינן למיעוטא אע"ג דשכיח.

ואפילו בספק שקול יש מקום להקל כאן משום ספק דרבנן לקולא. אלא דהרשב"א שהחליט כאן לאיסור לשיטתיה אזיל, דסבירא ליה הלכה כר' יוסי להחמיר בספק דרבנן שיש לו חזקת איסור או טומאה^{רסב}, כמ"ש בתשובה סי' ת"א^{רסג}, והמגיד משנה בשמו בפ"ו מהלכות עירובין^{רסד}, מסוגיא דעירובין דף ל"ו ע"א ופירש רש"י שם^{רסה} משום חזקת ביתו. והכי נמי בנידון דידן איכא חזקת איסור^{רסו}, כמ"ש הרא"ש בתשובה^{רסז}, הובאה ב"י אה"ע סי' קנ"ו, דתרי ותרי דוקא מפקי לה מחזקה^{רסח}. משום דהרא"ש נמי סבירא ליה כהרשב"א^{רסט} גבי ספק עירוב בסוף פ"ב דשבת. אבל לפי דעת רש"י^{רעא} והרמב"ם שם^{רעב} (והרמב"ם אזיל לשיטתיה, דסבירא ליה דהלכה כת"ק דר' יוסי בפ"ב דמקואות^{רעג}), וכן פסק הב"י בש"ע או"ח סי' תט"ו^{רעד} כרש"י ורמב"ם דלא מוקמינן אחזקה דביתו בתחומין דרבנן, יש להקל בנידון דידן אפילו בספק שקול^{רעה}, כמו בתרי ותרי להרא"ש.

^{רסב} כרבא בעירובין לו, א. דתנן התם (לה, א): רבי יוסי ורבי שמעון אומרים ספק עירוב כשר. ובמקואות (פ"ב מ"א): ספק טבל כו' בטומאה קלה כו' טהור, רבי יוסי מטמא. ובגמרא עירובין (לו, א): קשיא דרבי יוסי אדרבי יוסי, אמר רב הונא בר חיננא שאני טומאה הואיל ויש לה עיקר מן התורה כו' רבא אמר התם היינו טעמא דרבי יוסי העמד טמא על חזקתו ואימא לא טבל.

^{רסג} בשאלה שם (שאמרו בפרק בכל מערבין, דאפילו בספקא דרבנן היכא דאיתחזק איסורא אזלינן לחומרא), ובתשובה שם (הא אמרינן התם דטעמיה דרבי יוסי דעביד לה כשל תורה הואיל ואית ליה עיקר בדאורייתא והוה כספקא דאורייתא ולחומרא). וראה ש"ך דיני ס"ס ס"כ (שגם הרשב"א מודה לדברי השואל, שהעיקר הוא כשינויא בתרא בעירובין שם, דהיכא דאיתחזק איסורא אזלינן לחומרא אף בליט ליה עיקר מהתורה).

^{רסד} הי"ג (והרשב"א ז"ל כו' לא אמרינן ספק עירוב כשר אלא כשהיתה לו חזקת כושר ברורה, וכתב ומכאן נלמוד למי שעירב ספק יום ספק לילה שאינו עירוב). והיינו מהא דאמר רבא (עירובין עו, א) עירב עליו בין השמשות כו' קנו עירוב. וכתב הרשב"א בחידושו שם (ד"ה הכי השתא): ואיכא למידק דהא תניא לעיל בפרק בכל מערבין כיצד אמר ר' יוסי ספק עירוב כשר, עירב בתרומה, ספק מבעוד יום נטמאת ספק משחשכה נטמאת אבל עירב בתרומה ספק טמאה ספק טהורה אין זה ספק עירוב כשר כו' ויש מפרשים דהכא בעירובי חצרות כו' אבל בעירובי תחומין לא.

^{רסה} ד"ה העמד (העמד אדם על חזקת חתחום ביתו ואנ"מ) לא עירב. וכ"ה ברשב"א שם ד"ה אבל תרומה ספק טמאה ספק טהורה אין זה ספק עירוב כשר (דאיכא חזקה דגברא ואמרינן אוקי גברא אחזקת ביתיה).

^{רסו} הטעמים לכאן ולכאן, אם בנידון דידן חשיב חזקת איסור, יתבאר לקמן (ד"ה וחזקת איסור).

^{רסז} כלל נב ס"ד (שנים מעידין שחיה ל' יום ושנים מעידין שלא חיה ל' יום, וקיי"ל כמ"ש ר"י ז"ל דתרי ותרי ספיקא דרבנן הוא, ולא אמרינן אוקמא אחזקתיה. ועוד דאזלינן בתר רוב נולדים שהם של קיימא כו', הלכך נראה לי דהך אתתא שריא לבעלה).

^{רסח} כמו שבמקום חזקת היתר אמרינן תרי ותרי הוי ספיקא דרבנן להחמיר (יבמות לא, א), כ"ה גם במקום חזקת איסור, דאמרינן תרי ותרי הוי ספיקא להקל. וכ"ה לקמן סי' כח ס"י"ח (ד"ה וגדולה).

אבל מסקנת רבנו לקמן (ד"ה ועוד), שבחזקת איסור אין אומרים תרי ותרי הוי ספיקא לקולא.

^{רסט} להחמיר בספק דרבנן שיש בו חזקת איסור.

^{רע} סי' כב (ור"ת מפרש לה בעירובי חצירות כו' דאין מערבין עירובי תחומין בין השמשות כו' דעד כאן לא מכשר ר' יוסי אלא הניחו מבעוד יום כו' משום דאמר אוקמינן אחזקתן וקיים היה בין השמשות, אבל הניח עורבו בין השמשות לא מכשר ר' יוסי). ונתבאר לעיל שהוא מטעם חזקת ביתו.

^{רעא} שבת לד, א ד"ה שעירב עליו (הניח עירוב לסוף תחום) וד"ה שניהם (דהלכה כר' יוסי דאמר בעירובין ספק עירוב כשר). ובתוס' שם ד"ה שניהם (פירש בקונטרס דרבא איירי בעירובי תחומין).

^{רעב} ה' עירובין פ"ו הי"ג (ספק חשיכה ספק לא חשיכה אין מערבין עירובין תחומין לכתחלה ואם עירב הרי זה עירוב).

^{רעג} הרמב"ם בהל' מקואות פ"י ה"ו (הטמא שירד לטבול ספק כו' כל הטהרות שנעשו על גביו למפרע טמאות כו' אבל אם טבל מטומאה קלה כו' הואיל ועיקר דברים אלו מדבריהן הרי ספיקו טהור), סבירא ליה דהלכה כת"ק במשנה פ"ב דמקואות משנה א. ודלא כר' יוסי שם שמטמא, דאליבא דידיה אמר רבא (עירובין לו, א): היינו טעמא דרבי יוסי העמד טמא על חזקתו ואימא לא טבל.

^{רעד} ס"ב (אין מערבין עירובי תחומין בין השמשות ואם עירב עירוב עירוב). וכ"ה בשו"ע ר' רסא ס"ב (אבל אסור לערב עירובי תחומין בבין השמשות כו' אם עבר ועירב כו' עירובו עירוב, כמ"ש בס"י תט"ו).

^{רעה} כיון דקיי"ל להקל בספק דרבנן אפילו במקום חזקת איסור (דלא כש"ך בדיני ס"ס ס"כ). וראה פס"ד צמח צדק

ועוד דאפילו להרא"ש (דסבירא ליה שהיא חזקת איסור^{רעו}), דוחק גדול הוא לחלק בין תרי ותרי לשאר ספק שקול בנידון דידן, דהא בדאיכא חזקה לקולא מוקמינן אחזקה בכל ספק שקול ואפילו הכי מחמירנן בתרי ותרי, כדאיתא בהדיא בסוגיא דעירובין דף ל"ה סוף ע"ב^{רעז}. ואם כן הכא דמקילינן בתרי ותרי^{רעח} כל שכן שיש להתיר בכל ספק שקול^{רעט}. ואין לומר משום דהתם מיירי בדאורייתא משום הכי מחמירנן בתרי ותרי. דמכל מקום איכא ק"ו להתיר גם בנידון דידן בכל ספק שקול, דהא על כל פנים התם מחמירנן בתרי ותרי מאיזה טעם שיהיה ואפילו הכי מקילינן בספק שקול, והכא דמקילינן בתרי ותרי כל שכן שיש להקל בשאר ספק שקול. ועוד^{רפ} דהא גם גבי איסור שבוייה דרבנן סבירא ליה להרא"ש פ"ב דכתובות^{רפא} כהתוס' שם^{רפב} (ואין לומר משום דאיסור כהונה שאני^{רפג}, דמעלה עשו ביוחסין להחמיר אפילו בספק ספיקא, ובעינן תרי רובי בסוף פ"ק^{רפד}, וכמ"ש התוס' ביבמות דף ס"ח ע"א^{רפה}. דהא הכא נמי^{רפו} שרי באשת כהן, אע"ג דנעשית זונה מביאה א'^{רפז}, כמ"ש הטור סי' ו'^{רפח}. עיין שם בבית שמואל סקכ"א^{רפט}), והכא^{רצ} שהתיר הרא"ש בתרי ותרי, והחמיר בתרי אמרי אשתבאי ושנים מכחישים אף דאיכא חזקת היתר, והתם תניא^{רצא} בהדיא להתיר בשאר ספק שקול, כגון עד אחד אומר נטמאה ועד אחד אומר לא נטמאה, אע"ג דודאי אשתבאי, מכל שכן שיש להתיר בנידון דידן בשאר

רג, ג ואילך.

^{רעו} והטעם שאינו אוסר בזה, יתבאר לקמן (סד"ה זה, וד"ה וחזקת).

^{רעז} "הכא בשתי כיתי עדים עסקינן אחת אומרת מבעוד יום נטמאה ואחת אומרת משחשיכה". וברש"י שם: רבי מאיר סבר כיון דאיכא כת דמפקע ליה מחזקה בספיקא דאורייתא לא אזלינן בתר חזקה.

^{רעח} שהרא"ש בתשובתו הנ"ל מתיר בתרי ותרי, כנ"ל.

^{רעט} שחכמים החמירו בתרי ותרי (שלא להתיר בדאיכא חזקת היתר, בדאורייתא), אבל לא הקילו בתרי ותרי (שלא לאסור בדאיכא חזקת איסור, דרבנן).

והיינו שמסיק כאן, דלא כדלקמן סי' כח סי"ח (ד"ה וגדולה).

^{רפ} שגם באיסור דרבנן מצינו לפעמים, שבספק השקול היתרו מטעם חזקת היתר, וכשיש תרי ותרי החמירו חכמים לאסור אף בחזקת היתר.

^{רפא} סי' כא (דבי תרי אמרי אשתבאי ובי תרי אמרי לא אשתבאי כו'), אלמא כל היכא דאיכא תרי ותרי לא מוקמינן ליה אחזקתיה ופסלינן ליה).

^{רפב} כו, ב ד"ה אן (דתרי אמרי אשתבאי ותרי אמרי לא אשתבאי כו'), דלא אמרינן אוקי תרי בהדי תרי ואוקי גברא אחזקה כו', ונראה לר"י דתרי ותרי ספיקא דרבנן הוא ומדברנן החמירו דלא מוקמינן לה אחזקה).

^{רפג} יבמות פח, ב. גיטין פב, ב. וא"כ יש לומר שמטעם זה אסרינן בשבוייה אף כשהאיסור אינו אלא דרבנן.

^{רפד} כתובות טו, א (ומי בעינן תרי רובי כו' מעלה עשו ביוחסין).

^{רפה} ד"ה רישא (לכהונה ניחא דלא אזלינן בתר חזקה ליוחסין כו' ואפילו ברוב כשרים אצלה).

^{רפו} בשו"ע אהע"ז סי' קסד סי"ז (יבמה שילדה ולד שלא נודע שכלו לו חדשיו ומת בתוך ל' יום כו', נתקדשה לכהן שהוא אסור בחליצה אינו חולץ לה, שאין אוסרין ע"ז אשתו משום ספק דבריהם).

^{רפז} שבביאה ראשונה שהכהן בא על שומרת יבם נעשית זונה, ועובר עליה משום איסור כהונה, וא"כ גם כאן הוי איסור כהונה כמו בשבוייה.

^{רפח} "הבא על חייבי לאוין כו' לא עשאה זונה כיון דתפסי בהו קידושין, חוץ מהבא על יבמה שעשאה זונה דאיהי נמי לא תפסי בה קידושין, לפיכך נעשית זונה בביאת זר".

^{רפט} "אע"ג דקיי"ל דצריכה גט, היינו לחומרא בעלמא, אבל אין קידושין תופסין בה".

^{רצ} בתרי אמרי שהוא חי ל' יום וב' אמרי לא חי ל' יום, שהתיר הרא"ש בשו"ת שם את האשה, בודאי קיל יותר מתרי אמרי אשתבאי ותרי אמרי לא אשתבאי.

^{רצא} כתובות כג, ב (ת"ר אני טמאה וחברתי טהורה נאמנת כו' דאיכא עדים [שנשבו] כו' ואמר לה עד אחד את טהורה וחברתך טמאה, איהי שויתא לנפשה חתיכה דאיסורא חברתה משתריא אפומא דידה). טוש"ע אהע"ז סי' ז ס"ה (היו שם ב' עדים שנשבת ועד א' מעיד שנטמאה וא' מכחיש אותו כו' הרי זו מותרת).

ספק שקול. והטעם שהקיל הרא"ש כאן יותר מבשבויה^{רצב}, היינו משום דרוב נשים ולד מעליא ילדן^{רצג}, והוא רוב מעליא, דלא החמירו ביה רבנן אלא לחומרא בעלמא היכא דאפשר, כגון באשת ישראל ולא באשת כהן^{רצד}, משא"כ בשבויה שהחמירו באשת כהן להוציאה מבעלה^{רצה}. ומהאי טעמא מכל שכן שיש להקל בשאר ספק שקול. וכ"מ בהדיא מלשונו בסוף התשובה^{רצו} דכל ספק שרי הכא (והיינו^{רצז} מהאי טעמא דרוב נשים כו'), דרובא עדיף^{רצח}, ומפיק לה מחזקה דעשויה להשתנות על פי הרוב. והא דכתב מתחלה דתרי מפקי לה מחזקה, קושטא דמילתא נקט, אפילו בלאו האי טעמא דרובא שלא הזכירו עדיין עיי"ש).

ומהאי טעמא נמי יש לומר לכאורה דאתי שפיר מה שהקיל הרא"ש בספק דרבנן בנידון דידן, אף גם לפי מ"ש באיסור והיתר כלל כ"ה^{רצט}, לפי הגהת הש"ך סי' ק"י בכללי ספק ספיקא^ש, דלא מקילינן בספק דרבנן אלא בכהאי גונא דביצת נבילה כו', אבל לא היכא דאיכא חשש איסור דאורייתא, אף על גב דמדאורייתא אזלינן בתר רובא כו', אלא אם כן היא חומרא בעלמא כבשר שנתעלם מן העין כו'. משום דהכא נמי בנידון דידן יש לומר דהיא חומרא בעלמא מאחר דשרינן באשת כהן. ומיהו זה דוחק גדול לדמות איסור זה שחששו למיעוט דלא כלו חדשיו לבשר שנתעלם מן העין, דהרבה אמוראים מתירים^{שא}, וגם האוסר הוא מטעם חומרא בעלמא^{שב} (ולא משום דחיישינן למיעוטא דשכיחא) כמ"ש הש"ך שם. אבל הכא רבי שמעון בן גמליאל דאסר^{שג} הוא מדינא, ולא מחומרא בעלמא אלא משום דנפלים שכיח^{שד}, ודבר ההווה הוא כמ"ש התוס' בנדה דף מ"ד ע"ב^{שה}, וכ"כ

^{רצב} אף ששניהם איסור כהונה, כדלעיל (במוסגר).

^{רצג} יבמות לו, א.

^{רצד} אהע"ז סי' קסד ס"ז.

^{רצה} ראה טוש"ע אהע"ז סי' ז סי"א. בית שמואל שם ס"ק א.

^{רצו} יו"עוד שיש כאן עדות מוכחשת והרי ספיקא דרבנן.

^{רצז} ואע"פ שבשבויה יש לה חזקת היתר לבעלה, ומ"מ אוסרים אותה לבעלה. ואילו כאן יש לה חזקת איסור שומרת יבם (עד שידוע שנוולד לה ולד מעליא), ומ"מ מתירים אותה מספק. גם זה מהאי טעמא כו'. ויתבאר לקמן (ד"ה וחזקת), שמתעם הרוב אין זה חשוב חזקת איסור.

^{רצח} מחזקה. יבמות קיט, רע"ב. וראה מהדו"ב ליו"ד סי' קפג ד"ה ומשום הכי, וש"נ.

^{רצט} סי"ב (הובא בכללי ס"ס להש"ך סי"ז): מיהו בנמצא (בשר שנתעלם מן העין), ודאי אם נתערבה באחרות בטל ברוב מטעם ספק ספיקא, שמא אין זאת, ואת"ל זאת, שמא כשרה היא.

ועוד כתב בכלל מז' (ס"א. הובא בש"ך שם סי"ח): גבינות של ישראל שהיו בבית עובד כוכבים וספק אם נחלפו בגבינות העובד כוכבים כו' דמאחר שאסרו חכמים גבינות העובדי כוכבים מחמת אותו ספק, ודאי איסור הוא, והרי הוא כאילו ראינו להדיא שהועמדו בעור קיבת נבלה כו', והא דאיסור דרבנן ניתר בספק אחד דספיקא דרבנן לקולא משום דבספיקא לא גזרו, היינו דוקא בדבר שיעקר איסור מדרבנן וכו', אבל בגבינות וכה"ג שאפילו בלתי גזרת חכמים היה כאן חשש איסור, ע"י גזירת חכמים חשיב כודאי איסור.

הרי שרק בשר שנתעלם מן העין יש לו דין ספק ואיסור דרבנן, משא"כ גבינות של עכו"ם דינו כמו ודאי איסור דאורייתא. ולפי הנ"ל גם ספק שמא נפל הוא צ"ל דינו כמו איסור דאורייתא. ומדוע א"כ הקיל בו הרא"ש בספק השקול.

^ש סי"ז-ח.

^{שא} חולין צה, א-ב.

^{שב} תוס' שם ד"ה אמר רב (וחומרא בעלמא הוא).

^{שג} יבמות לו, ב.

^{שד} הובא בפס"ד צמח צדק שצה, ד.

^{שה} ד"ה דקים (דנפלין הוי מיעוט דשכיח).

התוס' ש"י ורא"ש^{ש"י} ריש פרק החולץ. והא דמקילינן באשת כהן היינו משום דבשעת הדחק כזה שלא להוציא אשה מבעלה סמכינן אדרבנן דפליגי ארשב"ג, ולא חיישינן אפילו למיעוטא דשכיחא כדאיתא בסוגיא ד[ריש] פרק החולץ (דלמיעוטא דלא שכיחא אפילו רבי מאיר לא חייש, כמו סתם ספרי דדייני כו'^{ש"ח}). וראיית^{ש"ט} איסור והיתר מגבינות, לא קשה מידי להרא"ש, משום דהתם ספק שהחליף נכרי היא מילתא דקביעותא, דשכיחא טובא להפקיד או לשלוח על ידי נכרי, ונאסרה בגזירת חכמים שנגזרה עליה במנין חמפ"ג^{ש"א} בחותם אחד^{ש"א}, וגזרו אפילו בדיעבד כדי שלא יבאו להקל לכתחלה, כי היא מילתא דשכיחא טובא. משא"כ כשאירע לפעמים איזה ספק בדרבנן בדרך מקרה, שלא מצינו שגזרו עליה חכמים בפירוש, מוקמינן אדינא ספק דרבנן להקל^{ש"ב}. והוא הדין והוא הטעם בספק שקול או תרי ותרי, אם עברו כבר שלשים יום באדם או ח' ימים בבהמה (שהספק הוא גם כן דרך מקרה שקנה מנכרי ולא מישראל), שלא מצינו שגזרו עליו חכמים.

וחזקת^{ש"ג} איסור ליכא הכא משום דרובא עדיף ומפיק לה מחזקה. וזו היא גם כן כוונת הרא"ש במ"ש ועוד דאזלינן בתר רובא כו', לומר דרובא דעדיף נמי מפיק מחזקה. דאף דאנן חיישינן למיעוטא לאסור מדרבנן, מכל מקום לא אליים כל כך איסור זה דרבנן לשוויה חזקת איסור גמורה מדרבנן, מאחר שאינו איסור ברור ומוחלט, שהרי התירוה לגמרי באשת כהן^{ש"ד}. והרשב"א^{ש"ט} פליג בהא^{ש"ט}, וסבירא ליה דמכל מקום באותן מקומות שהחמירו בהן חכמים ואסרו אפילו בדיעבד היא חזקת איסור גמורה, כגון גבי בהמה^{ש"ז}, והוא הדין לאשת ישראל שהיתה בחזקת איסור לשוק מדרבנן (אבל אין לומר דהיינו טעמיה דרשב"א, משום חזקת הולד בעודו במעי אמו דלא כלו עדיין חדשיו^{ש"ח}), לדידן דחיישינן למיעוטא ולא אזלינן בתר רובא מדרבנן. דזה אינו, דאף דחיישינן למיעוטא ואמרין סמוך מיעוטא לחזקה, אפילו הכי לא הוי אלא פלגא ופלגא כדאיתא ריש פרק ט"ז דיבמות^{ש"ט}, אפילו אליבא דרבי מאיר).

^{ש"ו} לו, ב ד"ה הא (דחיישינן למיעוט מצוה כזה).

^{ש"ז} פ"ד סי' ה (משום דמיעוט דנפלים שכיחא וחיישינן למיעוטא דשכיחא).

^{ש"ח} גיטין ב, ב (ואפילו לר"מ דחייש למיעוטא, סתם ספרי דדייני מיגמר גמירי).

^{ש"ט} וכיון שחשש נפל אינו חומרא בעלמא, א"כ יוקשה להרא"ש, שהתיר מטעם ספק דרבנן, מראיית איסור והיתר שם מגבינות, שאין מתירים מטעם ספק דרבנן.

^{ש"י} חלתית מורייס פת גבינה.

^{ש"יא} ראה ע"ז לט, סע"א (חבי"ת אסור בחותם אחד, חמפ"ג מותר בחותם אחד). טוש"ע יו"ד סי' קיח ס"א.

^{ש"יב} הובא בפס"ד צמח צדק ריב, א. שו"ת יו"ד סי' רנב ס"ז.

^{ש"יג} חוזר למשנת"ל סד"ה ועוד.

^{ש"יד} הובא בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' ע ס"ד.

^{ש"טו} שהובא לעיל בתחלת התשובה, שאסר גדיים הנקחים מהגוי וספק אם כלו חדשים ואם מלאו להם ח' ימים, ואינו מתיר מטעם רוב יולדים ולד מעליא.

^{ש"טז} שיאסור אף במעשה הרא"ש הנ"ל.

^{ש"יז} שאם אין ידוע שכלו לו חדשיו אסור משום ספק נפל עד תחלת ליל שמיני (טוש"ע יו"ד סי' טו ס"ב).

^{ש"יח} כמ"ש בתבואות שור שם (ומוחזק במקומו במעי אמו הוה). וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שנו ד"ה אחר כותב. עמק שאלה סוס"י עט.

^{ש"יט} קיט, רע"ב.

אכן^{שכ} לפי דעת הרב בית יוסף בשו"ע דפסק באה"ע סי' קנ"ו^{שכא} כתשובת הרא"ש, וביו"ד סוף סי' ט"ו^{שכב} כתשובת הרשב"א. צריך לדחוק ולומר שהבין ברשב"א במ"ש מחמת קטנותו כו' (וכן לשון גדיים קטנים שבלשון השואל ובשו"ע), כמ"ש הפרי תואר דהיינו שניכר לעין שנולד מימים מועטים^{שכג}, בכהאי גוונא דלא הוי ספק שקול (אלא הספק הוא משום דאיכא בן ח' ימים דמחזי כפחות מבן ח') עיי"ש. אמנם למעשה יש להחמיר בספק שקול כמשמעות לשון האחרונים ופשט לשון השו"ע. ומ"ש השו"ע באה"ע להקל כהרא"ש, יש לומר משום דהתם יש עוד צד להקל אילו לא היו שום עדים כלל לא להקל ולא להחמיר, כמבואר שם בתשובת הרא"ש^{שכד} הובאה ב"י, משום קלא דבתר נשואין וכו', אף דבתרי ותרי לא מהני האי טעמא כמבואר שם, מכל מקום כדאי הוא האי טעמא לצירוף להקל כהרא"ש, נגד דעת הרשב"א שהביא ביו"ד להלכה להחמיר בכהאי גוונא. וגם יש לומר שביו"ד לא החמיר לחוש להרשב"א אלא לכתחלה. ואפשר נמי שגם דיעבד שלא לאכול גדי זה הוא ענין קל מלאסור אשה לבעלה עד שתחלוץ, כי אולי אין כח בית דין יפה לכוף היבם לחלוץ (גם תיאסר לכהונה אם תתאלמן). וכל זה בספק שקול דוקא, ודומיא דתרי ותרי, אבל לא להחמיר כל כך כהתבואות שור^{שכה}.

^{שכ} אחרי שנתבאר (לעיל ד"ה ועוד) שאין לחלק בין תרי ותרי לשאר ספק השקול, שלפי זה מתיר הרא"ש גם כאן בגדי ספק מלאו לו שמונה ימים, וחולק על הרשב"א. א"כ יש לבאר טעם החילוק, שבאהע"ז פסק בשו"ע כרא"ש להקל וביו"ד פסק כרשב"א להחמיר. וראה שו"ת צמח צדק אהע"ז סי' פז ס"ג, ויו"ד סי' רכו ס"ז, ופס"ד (שצו, א-ב).

^{שכא} סי"ה (יבמה שנשאת לשוק ועדים מעידים שהולד שילדה אחר מות בעלה חיה שלשים יום, ועדים אחרים מכחישים ואומרים שלא חיה שלשים יום, מותרת לבעלה).

^{שכב} סי"ג (אין סומכין על העובד כוכבים בגדיים קטנים הנקחים ממנו ואומר שהם בני ח' ימים).

^{שכג} שלפי זה אפשר שבזה יודה גם הרא"ש לאסור, ולכן פסק בזה בשו"ע כהרשב"א.

^{שכד} "וכל זמן שלא העידו בתורת עדות, אפילו אי ליכא עדות שהיה בן ל' יום, לא אסרינן לה בקלא דבתר נשואין".

^{שכה} כדלעיל בתחלת התשובה, וש"נ.

סימן יב

סירכא שעברה על ידי מיעוץ וגלגול^{שכז}

תשובה להרב הגאון דק"ק בריסק דליטא יצ"ו^{שכח}

פתח דברי יעיר אור סליחתו על שלא חשתי, והתמהמהתי עד כה להשיב מפני הכבוד^{שכח}, כי ה' יודע ועד שדבריו חביבים ועריבים עלי, רק בהיות כי הגיעני גלילי ידיו הטהורות בברדיצוב בהיותי עומד על פרק הנסיעה לביתי^{שכט}, והייתי טרוד מאד בעניני הכלל ה' ירחם. ובבואי לביתי על יו"ט העבר^{של} חפשותיו ולא מצאתיו, כי שכחתי אותו בברדיצוב מגודל הטרדא. וכתבתי לשם להשיבו אלי, וצפיתי לתשובתם כמה וכמה שבועות ימים ואין עונה^{שלא}. ולזאת אני משיב לפ"ד הרשום בזכרוני.

לענין שאילה דשאלנא קדמיכון אודות אשר השבתי לשואלי דבר, להסכים ולבא אחר המלך אשר כבר עשהו^{שלכ}, הלא הוא מחותני הגאון החסיד המנוח זצ"ל אב"ד דק"ק בודישוב^{שלג}, בהוראה להיתר בסרכא שעברה וניתקה מהריאה על ידי מיעוץ ומשמוש וגלגול באצבעות הנהוג עכשיו בכל המדינות^{שלד}, רק שנשארו עדיין דלדולים מהסרכא על הריאה, וכשהסיר הבודק הדלדול כמנהגנו^{שלה} לא יכול להסירו בקל ומשך בכח וחוזק קצת, וכשנפחו הריאה היה מבצבץ באותו מקום שמשך בכח קצת והורה להתיר^{שלו}, כדין

^{שכז} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [א, א].
תוכן התשובה: דעת התבואות שור, א) שבמיעוץ הסרכות צריך להסיר כל הדלדולים, ב) אפילו הדלדולים של הקרום המתפשט מהסרכא, ג) דוקא ע"י מיעוץ ומשמוש, ד) בדיקה בפושרים מעכבת מדינא.
ואילו הרה"ק מבארדיטשוב התיר במיעוץ באמצע הסרכא, ואח"כ משך בחוזק להוריד הדלדולים, וכשנמצא נקב בבדיקה תלין שנעשה ע"י המשיכה בחוזק.
אחר הסתלקותו ביקר רבנו בבארדיטשוב בחורף תק"ע, ובאסיפת בעלי ההוראות שם אישר את פסק הני"ל, ומי"מ תיקן, להחמיר לכתחלה כתבואות שור בנסרכו האונות שלא כסדרן, ולהקל בשאר סרכות.
ומוכיח א) שהעיקר כמשמעות הפוסקים דסגי במיעוץ באמצע הסרכא (לקמן ד"ה אמנם, ואילך. סי' יד ד"ה והנה אם, ואילך). ב) מכ"ש שאין חוששים לדלדולים שבקרום המתפשט מהסרכא (לקמן ד"ה אבל באמת, וסי' יד ד"ה והנה פלפול). ג) אף שנהגו להסיר הדלדולים יכול לקלפם בידים ולא ע"י מיעוץ (סי' יד ד"ה והנה בתשובת, ואילך). ד) הבדיקה בפושרים היא רק לכתחלה (לקמן ד"ה ואמנם (בהגהה), וסי' יד ד"ה אי נמי. וכ"ה לקמן סי' מח), ולכן אם ניקב ע"י הקליפה בידים יש להקל.
לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' מג.

שאלה זו נשלחה גם אל בעל הלבושי שרד. תשובתו הארוכה נדפסה שם סוס"י לט, ובסוף תשובתו (סי"ח): אחר כתבי כ"ז שמעתי שיש עושין פשרה שבסרכא שלא כסדרן כו' (היא פשרת רבנו), ובסוף מסיק לגמרי להיתר.

^{שכז} הרב הגאון מוה"ר ארי' ליב קצנלנבויגן, אבד"ק בריסק דליטא בשנים אלו. ראה "ספרי ההלכה של אדה"ז", מבוא ע' נב.

^{שכח} ע"פ ברכות יג, א.

^{שכט} אודות נסיעת רבנו לברדיטשוב בחורף תק"ע, ושהותו שם עד אחרי חג הפסח, ראה בטאון חב"ד 32 ע' 10 ואילך. כרם חב"ד 4 ע' 404.

^{של} חג השבועות תק"ע.

^{שלא} א"כ נכתבה התשובה שלפנינו בתמוז תק"ע.

^{שלב} ע"פ קהלת ב, יב.

^{שלב} הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב. הסתלקותו היתה בכ"ה תשרי תק"ע.

^{שלד} רמ"א סי' לט סי"ג (ויש מתירין למשמש בסרכות ולמעך בהם כו' כבר נהגו כל בני מדינות אלו). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה והנה אם עיקר), דהיינו שע"י מיעוץ ומשמוש ניתקות ונפסקות הסרכות באמצעותן.

^{שלה} ראה לקמן ד"ה וכמו (שכן הונהג ע"פ ספרי הבודקים), ונתבאר לקמן סי' יד (ד"ה והנה בתשובת), וסי' מח (שכן החמירו בדורות האחרונים שאחרי ט"ז ושי"ד).

^{שלו} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קלה סי"ג.

נקב שנמצא היכא דמשמשא ידא דטבחא דתלינן בטבחא^{שלי}. ובהיותי שם נאספו אלי בעלי הוראות דשם, והסכמנו למיגדר מילתא ולרווחא דמילתא, להיות הוראה זו מסורה למורי הוראות דווקא, ולא יורה הבודק לבדו, כי כח בית דין יפה לחקור היטיב אם משך את הדלדול בכח וחוזק כל כך שנוכל לתלות בו הנקב אם לאו.

אמנם לצאת לכל הדיעות ולחוש לחומרות השמלה חדשה^{שלח}, דלכאורה משמעות לשונו להחמיר להסיר כל הסרכא מראשה לסופה אף גם הדלדולים על ידי מיעוץ ומשמוש בנחת דוקא, ולא בכח וחוזק. וגם לבדוק אחר כך בפושין או ברוק בכל מקום הסרכא כולה מראשה לסופה, והבדיקה מעכבת אפילו בדיעבד כולה^{שלט}. ולזאת אין לתלות במשמוש ידא דטבחא, דעל כל פנים אין כאן בדיקה ולא מיעוץ ומשמוש בנחת^{שמ}. אי לזאת אמרתי להם כי די להם להחמיר בזה^{שמה}, ולא להקל בסרכא שלא כסדרן ממש^{שמב}, המטרפת מדינא דגמרא לכולא עלמא, דהיינו כשב' קצוותיה הן בריאה, וכדאיתא בגמ' דף מ"ח^{שמג} דאי האי אינקב טריפה כו', או דאי האי מינקב לגירסת הרמב"ן והרשב"א. אבל בשאר שלא כסדרן שנסרכא למקום שאין הנקב פוסל בו, כגון לדופן או לשומן הלב וכהאי גוונא, דלהרבה מגדולי הראשונים מכשירין בבדיקה^{שמד}, הרי הם ר"ת בספר הישר, והרב רבינו זרחיה הלוי^{שמה}, וכן דעת הרמב"ם^{שמו} מדינא דגמ', דסבירא להו הלכה כר' נחמיה ולא כרבא^{שמוז}, ולשיטת רש"י לפי דעת הרשב"א^{שמוח} גם רבא סבירא ליה הכי דסגי

שלי שבסי' לו ס"ה.

שלי' ס"י לט שלי' (משמשים בה וממעכין אפילו הרבה רק שיהא בנחת עד שמסירין כל הסרכא) וסלי' (צריך לזוהר שישיר כל הסרכא מריאה ולא שישאר ממנה כלום ולא שום דלדול, דכל שלא הלכה מכל וכל יראה מזה דלאו ריר הוא כ"א סרכא גמורה). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה אמנם בשמלה חדשה).

שלט שמלה חדשה שם שלי' (ואע"ג דמשמע דבדיקת נפיחה זו אינה עיקר, מכל מקום נראה לי דעשאוהו חובה ומעכבת, שאם לא בדק כן טריפה).

שמ' הן לפי חומרא האי' שלו (כיון שקלף הדלדולים בחזקה, ולא ע"י מיעוץ ומשמוש בנחת), והן לפי חומרא הב' שלו (כיון שע"י קליפת הדלדולים בחזקה נעשה נקב, ושוב אין כאן בדיקת נפיחה).

שמא שאף אחר מיעוץ ומשמוש שניתקה הסרכא באמצע, יגלגל את הסרכא בין האצבעות עד שתניתק כולה מהריאה.

שמב ראה לקמן סוס"י יג (שהמקיל גם בזה אין מזיחין אותו). שו"ת צמח צדק סי' קד ס"ט (שם נתבאר עד כמה החמיר בזה רבנו).

שמג ע"א: הני תרתי אוני דריאה דסריכן להדדי כו' אי האי נקיב טריפה ואי האי נקיב טרפה. וברש"י שם ד"ה אלא הכא: דאנקיב טרפה. וברשב"א שם: מצאתי בסוף פירוש הרמב"ן, דבמקצת נוסחאות נמצא בהן כתוב אי מינקיב האי טרפה.

וראה תוס' שם (לפירושו שפירש שקרום עולה בלא נקב [והחשש הוא שסופה להתפרק] קשה הלשון, דלא הוה ליה למימר אי האי אינקיב [לשון עבר] אלא אי האי מינקיב [לשון להבא], ושמא אינקיב הוי כמו מינקיב).

שמד לכן יש להתיר בבדיקת פושרים, אף שלא הסיר הדלדולים. וראה גם לקמן סד"ה וכמו שהודה (ולחקל בשאר סירכות שיש בהן סברות רבות להקל בלאו הכי), ובסי' מח (דכל כה"ג איכא למ"ד דתלינן שהסרכא יוצא מאותו מקום שאין הנקב פוסל בו ופגעה בריאה).

הובא בשו"ת צמח צדק סי' לב ס"א. סוס"י לח. סוס"י נח. סי' קד ס"ז.

דעת הפוסקים דלקמן נתבארה בתשובת מוה"ר הלל מפאריטש (יגדיל תורה ח"ד ע' כז-לא).

שמה בעל המאור (יב, א): ראינו בתשובת ה"ר יעקב ז"ל שהשיב בסוף ימיו לחכמי מרשיליי"א שהלכה כרב נחמיה בריה דרב יוסף, וכן עושין מעשה בכל סירכא דריאה, חוץ מתרתי אוני דסמיכי אהדדי שלא כסדרן, כדמפרש בגמרא, ודבר ברור הוא ואין לחוש. אלו דברי הרב ז"ל, ובכל זאת לא מלאנו לבנו לשנות המנהג. [וראה ס' הישר לר"ת (חידושים סי' תקע), שמתיר בבדיקה דוקא כשיש ריעותא בדופן].

שמו' ה' שחיטה פי"א ה"ו (מן הדין היה על דרך זו, שאם נמצאת הריאה תלויה בסירכות כמו חוטין, אם היו מן האדם של ריאה ולדופן או שהיו ללב או לטרפש הכבד, שחותכים את הסירכא ומוציאין את הריאה ונופחין אותה בפושין, אם נמצאת נקובה טריפה, ואם לא נתבעבע המים הרי היא שלימה מכל נקב ומותרת כו' ומעולם לא ראינו מי שהורה כך ולא שמענו מקום שעושין בו כך).

שמו' בגמרא שלנו גרסינן שם: אמר רבא כו' מחמת ריאה הוא וטרפה, ואע"ג דלא קא מפקא זיקא. רב נחמיה בריה

בבדיקה, וליכא מאן דפליג בהא בגמרא. והבדיקה היא אפילו בעוד הסירכא היא על הריאה כמבואר שם בר"ן בהדיא^{שמט}. ודאי דבכהאי גוונא על כל פנים יש לסמוך על הפוסקים האחרונים^{שנ} שאנו נמשכים אחריהם בכל מקום, הרי הם רמ"א^{שנא} ורש"ל^{שנב} וט"ז^{שנג} וש"ך^{שנד} שלא הזכירו כלל להסיר שום דלדול הנשאר^{שנה}.

וכמו שהודה התבואות שור^{שנו} גופיה שכן דעת רש"ל וסיעתו (ומוכרח הוא ודאי, דהא עפר או חול^{שנז} לא מהני כלל כי אם לנתק הסרכא באמצעיתה, או בסמוך ליציאתה ותלייתה מבשר הריאה. ואדרבה יש לומר לדעתם דדוקא כשנתמעכה ונימוחה כליחה בין האצבעות כמ"ש בתורת יקותיאל^{שנח}. אלא דהתבואות שור^{שנט} סבירא ליה דזהו עדיף טפי כשמתקלפת מעל גבי הריאה כולה מעט מעט על ידי גלגול אצבעות, שמורידן למטה מטה ומגלגל עד שמתקלפת הסירכא כולה מעל גבי הריאה, וכמ"ש בגבול בנימין^ס.

דרב יוסף בדיק לה בפשרי.

^{שמט} שם ד"ה אי איכא, ובתורת הבית הארוך לה, ב: נראה מדברי רש"י ז"ל דהכי גרסינן, ולא גרסינן אע"ג דלא מפקא זיקא טריפה כו' ואמרין רב נחמיה בדיק לה בפשרי, כלומר מחמיר בה ואפילו בדאיכא מכה בדופן לא מכשרין לה אלא בבדיקה [הרי שבדליכא מכה כו"ע מודו דמועלת בדיקת פושרים]. ונתבאר בתשובת מוה"ר הלל מפאריטש שם ע' כח.

^{שנט} נתבאר בשו"ת צמח צדק סי' לו ס"ז: והוא מש"ש הר"ן (יב, רע"ב) ואם תשאל ותאמר כו' מאי מהני בדיקה כו' לא תפיק זיקא שהרי סירכא זו סותמתה כו', י"ל כו', מיהו כל היכא דאיכא למבדק בדקינן.

^{שי} ראה לקמן שער השמועה סי' כב, שלמד להקל בנסרך לשומן הלב וכיו"ב, מדברי הגבול בנימין, בשם מהר"ץ: ונהגתי שכשבאה לידי ריאה שנסרכה לשומן הלב הייתי ממעך וממשמש בשומן עד שלא נשאר כלום בריאה, ואם השומן היה דבוק בסרכה הייתי חותך אותו בסכין ואח"כ בדקתי אותו בנפחה.

^{שנא} סי' לט ס"ג (תנתק) וסי"ח (להקל בסרכא המתנתקת ע"י מיעוד ומשמוש). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה והנה אם, ואילך).

^{שנב} בים של שלמה חולין פ"ג סי' כה (שאם מנתק בכך שהיא כשרה). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה והנה מהרש"ל).

^{שנג} סי"ק יז.

^{שנד} סי"ק לג (שעל דברי הרמ"א הנ"ל, הביאו את דברי מהרש"ל הנ"ל).

^{שנה} ואף שהחמירו בדורות האחרונים שאחרי ט"ז והש"ך להסיר הסרכא ודלדולים מעל הריאה ולבדוק גם שם (לקמן סי' מח), שהוא מחומרת ספרי הבודקים (לקמן ד"ה וכמו שהודה), וכ"ה מנהגינו (כדלעיל ד"ה לענין). מ"מ אחרי המיעוד באמצע הסרכא יכול לקלוף בידים הדלדול הנשאר (כדלקמן סי' יד ד"ה והנה בתשובת, ואילך), שהרי לדעת הפוסקים אין צריך להסיר כלל הדלדול הנשאר. וגם זה אין צריך אלא במקום יציאת הסירכה מהריאה, אבל לא הקרום הנמשך מהסרכא (כדלקמן סי' יד ד"ה אמנם בשמלה חדשה).

^{שנו} סי"ק נז (שיש משמעות בדברי הרא"ש ויש"ש ז"ל דאין צריך להסיר כל הסרכא, דאפילו ניתקת באמצע אמרינן דמסתמא ריר הוא).

^{שנז} בדרכי משה סוף סי"ק כ, הובא בש"ך סי"ק לה (מצאתי כתוב לא ימשמש ע"י עפר וחול אלא בידו לבד).

^{שנח} סי' לט ס"ק ו (משמע שיהא נימוח לגמרי כמו ליחה בעלמא כו' ע"י שמגלגל בקל בין אצבעות הוא נימוח כליחה בעלמא). וראה עוד בדבריו לקמן סי' יד בשאלה (ד"ה ואני בעניי) ובתשובה (ד"ה ומתחילה).

^{שנט} שכתב בשמלה חדשה סל"ו: "במדינות אלו נהגו להקל יותר שכשמוצא סירכא במקום שמטריף ממשמשים בה וממעכין אפילו הרבה רק שיהא נחת עד שמסירין כל הסרכא", נראה מדבריו הכוונה שע"י הגלגול בין האצבעות מתקלפת כל הסרכא מהריאה, וכדלקמן סי' יד בתחלת התשובה.

ולכן גם כשממעך הסירכא באמצעה, כתב בשמ"ח סל"ח ובתבואות שור ס"ק נז, שצריך להסיר כל הסירכא ולא ישאר ממנה כלום. והיינו ג"כ ע"י גלגול ומיעוד בנחת, אף שאינה כליחה, וכדלקמן סי' יד (ד"ה אמנם כל הנ"ל).

ויתבאר עוד לקמן סי' יד (ד"ה אמנם בשמלה).

^{שס} דין סרכא תלויה ס"י (ודין המישמוש הוא כסדר הזה שימשמשו תחלה מעט מישמוש יפה אם הסרכא התחילה למעך יכול למשמש ישר בזה אחר זה עד שיתמעך כולה).

וראה לקמן בשער השמועה סי' כב (ושאלתי להשו"ב דמחנינו וסיפר לי שבהיותו אצל אדמו"ר הזקן נבג"מ שאל מאתו בזה"ל, וכי מנין ההיתר שנתפשט להסיר הסירכות שאינו כתוב בשום ספר, והשיב לי ... בגבול בנימין כתב להסיר הסרכות ... רק שחפשנו ולא מצאנו זאת בגבול בנימין, רק לשון א' אפשר שהי' כוונתו לזה).

[אלא שאח"ז שם (ע' לב) מביא מ"ש השו"ב בשם רבנו, שבגבול בנימין כתוב לחתוך בסכין, ומפרש שהכוונה להיתר קליפה בצפורן בנסרך לשומן הלב וכיו"ב, לסמוך על הבדיקה שאח"כ].

וכן נתבאר היתר זה לקמן רס"י יד וסי' מח. הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קד ס"ז-ט.

ולשון ניתוק שברמ"א והאחרונים מסייעא ליה להתבואות שור דלאו דוקא נימוחה כליחה. ובניתק ונפסקה אין לחלק בין מקום יציאתה ותלייתה לשנתקלפה מעל גבי הריאה בסופה^{שסא} ואדרבה זהו עדיף טפי לפי דעת התבואות שור). אלא שתפס לו חומרות ספרי הבודקים^{שסב}, ולא ספרי הפוסקים שאנו נמשכים אחריהם במדינות אלו^{שסג}. משום^{שסד} שעיקר ענין המיעוץ לא סבירא ליה לרשב"א^{שסה}, וכמ"ש שם ס"ק נ"ג^{שסו} (אלא דמ"ש שם דהא לא נזכר בכלבו מענין מיעוץ ומשמוש כו' צע"ג, דבהדיא כתב כן בכלבו והובא בבית יוסף^{שסז} ורשאי הבודק למשמש בסרכא הרבה וכו'). אבל הרי הפוסקים האחרונים ראו דברי הרשב"א, ואעפ"כ כתבו מה שכתבו. ואי לזאת יש לנהוג בזה כהכרעת רמ"א בדרכי משה^{שסח} מדעת עצמו להחמיר בנסרכו האונות שלא כסדרן, וכן בורדא^{שסט}, ולהקל בשאר סירות שיש בהן סברות רבות להקל בלאו הכי^{שע}.

אבל באמת טעמם ונימוקם עמם^{שעא}, שהרי^{שעב} עיקר טרפות דסרכא במקום יציאתה מהריאה לחוד ונתלית ומסתרכת משם למקום אחר תליא מלתא, מדמכשרינן בגמרא^{שעג} בכסדרן, ואם באת לחוש לכל הסרכא כולה המתקלפת מעל גבי הריאה שהן הדלולים, אמאי מכשרינן בכסדרן הא הוי מחיתוך לגב^{שעד} אם מתקלפת מעל גבי אונה אחת, ואם מתקלפת משתייהן הוי מגב לגב. ועוד דהא אנן מכשרינן סירכא מינה ובה^{שעה}, ואפילו

^{שסא} כי לשון ניתוק מורה שלא נימוחה כל הסרכא כליחה, אלא או שניתקה במקום תלייתה או שנתקלפה. והתבואות שור עדיף ליה כפירוש השני.

^{שסב} ראה תבואות שור שם, שלמד כן ממ"ש בס' עולת יצחק (סרכות ס"ק י): צריך להסיר לגמרי אף הדלולין והסרכות מעל גבי הריאה, כן כתבו מ"ק ורתי"ש [ר' תנחום שוחט] מה ששמעו מהגאונים הגדולים ה"ה כמהר"ר נתן טע שפירא מקראקא ומהר"ם מלובלין ומהר"ש אידלש ושאר גאונים שגזרו על השוחטים להסיר אף דלולין מן הסרכות מע"ג ריאה כשיבדק בנפיחה.

ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה ואף התבואות שור), שגם לדעתם אין זה ע"י מיעוץ, ואינו אלא לכתחלה.

^{שסג} כדלעיל מהרמ"א ורש"ל וש"ך וט"ז.

^{שסד} הטעם שהחמיר הוא משום כו'.

^{שסה} תורת הבית הארוך שער ג (לד, ב: לא כהללו שממעכין ביד ואסמתפרקת מחמת מיעוץ פורצין ומקילין לומר שאינה סירכא אלא ריר). ושו"ת ח"א סי' דש (ואנו גערנו הרבה במי שעושה כן).

^{שסו} בתבואות שור שם (הא איכא נמי הרשב"א ודעמיה דס"ל דאפילו חוט השערה וניתק בקל שבקלות ה"ל סירכא, ויש לפסוק כו' כעין פשרה בין הדיעות).

^{שסז} ד"ה ודע שהרשב"א (וכן נראה מדברי הכל בו (סי' קא עב, ב) שכתב ורשאי הבודק למשמש בסירכא הרבה שמא ריר בעלמא הוא ונימוחו במשמושו ובלבד שיזהר לעשות בנחת שלא יעקור אותה).

^{שסח} ס"ק כ (ולכן נראה דאם נסרכו האונות שלא כסדרן שמוזכר בגמרא שהם טרפה אין להקל בו ולמעך, אבל בשאר סירות שיש בהן סברות רבות להקל יש לסמוך על המנהג כן נראה ל), וכ"ה ברמ"א סי"ג, ומסיים: אבל המנהג בעירנו למשמש ולמעך בכל הסירות ואין חילוק בין סרכא לסרכא, ונכון לחוש למה שכתבתי, אם לא בהפסד מרובה.

^{שסט} בדרכי משה שם (לפי מה שכתבתי דיש להחמיר שלא למשמש אם נסרכו האונות שלא כסדרן א"כ גם בורדא יש להחמיר). וכ"ה ברמ"א שם.

^{שע} ולכן תיקן כך רבנו בבאדיטשוב, כדלעיל (ד"ה אמנם).

^{שעא} בקטע זה יתבאר שאין לחוש לדלולים שבקרום המתפשט מהסרכא, ובקטע הבא (ד"ה ואמנם) יתבאר שמדינא סגי במיעוץ באמצע הסרכא, ואין לחוש לדלול הנשאר במקום יציאת הסרכא מהריאה.

ועוד יתבאר לקמן סי' יד (ד"ה אמנם בשמלה חדשה, וד"ה ואף גם זאת), שאפשר גם השמלה חדשה יודה, שאין לחוש לדלולים שבקרום המתפשט מהסרכא.

^{שעב} הוכחה זו ביאר הרב המגיד ממעזריטש לפני רבנו בקיץ תקל"ב, כדלקמן סי' יד (ד"ה והנה פלפול).

^{שעג} חולין מו, סע"ב (ולא אמרן אלא שלא כסדרן אבל כסדרן היינו רבייתיהו).

^{שעד} שמבואר בפוסקים בשם הגאונים, וכן נפסק בטוש"ע סי' לט ס"ד: ואין נקרא כסדרן אלא בשנים זו אצל זו מחיתוך של זו לחיתוך של זו כו', אבל מגבה של זו לגבה של זו או אפילו מחיתוך לגב כו' נקרא שלא כסדרן.

^{שעה} טוש"ע סי' לט ס"ט (סרכא שהיא ממקום למקום באונה או באומא עצמה דינה כדין סרכא תלויה). וא"כ גם

בלא בדיקה כלל, משום דאין סופה להתפרק שם ולינקב לשיטת התוס' ^{שעו} וסיעתם דיש סרכא בלא נקב, או משום שהסרכא סותמת הנקב מאחר דאין סופה להתפרק לשיטת רש"י ^{שעו} דאין סרכא בלי נקב, כמ"ש התבואות שור ^{שעח} גופיה. ואם כן אף גם ביוצאת ונתלית ומסתרכת למקום אחר ועברה ממקום יציאתה על ידי מיעוץ וגלגול באצבעות, ואף גם אם נתקה ונפסקה באמצעיתה די לנו להסיר הדלדול ממקום יציאתה ותלייתה לבד, בכדי לבדוק שם יפה ברוק. אבל למה לנו להסיר כל הדלדול כולו מהריאה עד כלותו כדי לבדוק שם, כמ"ש התבואות שור סוף ס"ק נ"ז ^{שעט} שזהו עיקר טעמו להחמיר כספרי הבודקים ולא להקל כהפוסקים, הלא אין שם ריעותא כלל, דלשיטת התוספות לא חיישינן שתנקב שם, ולשיטת רש"י לפי דעת התבואות שור אף אם יש שם נקב הסרכא סותמתה, משום דאין סופה להתפרק שם. כי על ידי משיכת האונות שנמשכות לכאן ולכאן תתפרק במקום יציאתה ותלייתה לחודיה. ועל כל פנים לא יותר ממקום שניתקה ועברה על ידי מיעוץ וגלגול אצבעות.

ואמנם דעת האחרונים שאין צריך להסיר כלל הדלדול, אפילו ממקום יציאת הסרכא ותלייתה מהריאה (ואף אם נתמעכה ונפסקה שם באמצעיתה, וכמו שכתב התבואות שור גופיה לדעתם ^{שפ}), דכל כהאי גוונא הוי להו לפרש ודאי. והא ^{שפא} דלא חששו שהדלדול סותם הנקב כמ"ש התבואות שור, יש לומר דסבירא ליה כמ"ש הב"ח סעיף ט"ו ^{שפב}, דהבדיקה היא שאם תבצבץ הוא סימן שניתק בחזקה וכו'. וגם יש לומר שהבדיקה היא כמ"ש התוספות ^{שפג} גבי כסדרן לראות אולי נשאר איזה נקב כל שהוא שלא סתמה הסרכא, וכמ"ש במשבצות זהב סי' ל"ו ס"ק ז'. והוא ^{שפד} חששא בעלמא ולכתחלה דוקא עי"ש ^{שפה}, ובסי' ל"ט ס"ק י"ב ^{שפו} שכן דעת הט"ז להדיא <א>.

[הג"ה.]

הקרום המתפשט מהסרכא אין לו דין סרכא האוסרת, כדלקמן. ויתבאר עוד לקמן סי' יד (ד"ה אי נמי).

^{שעו} מו, ב ד"ה היינו.

^{שעז} שם ד"ה היינו.

^{שעח} שם ס"ק מח (אבל אם הצד הב' מחוזקת באותה אונא שאין דרכה להנתק, אע"פ שיש שם נקב הסרכא סותמתה). ^{שעט} יואם תישאר ממנו מאומה על הריאה הלא תסתום הנקב ותעכב הבדיקה" (ולא כמ"ש בשמלה חדשה שם, גם טעם נוסף: דכל שלא הלכה מכל וכל יראה מזה דלאו ריר הוא כ"א סירכא גמורה, ותו דאין יבדוק אח"כ בפושרין והלא הסרכא סותמת). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה והנה בתשובת, וד"ה אמנם בשמלה). ^{שפ} כדלעיל (ד"ה וכמו), ושי"כ.

^{שפא} ואף שגם הט"ז (סי' לו ס"ק ו) והש"ך (שם ס"ק לד) כתבו שאחר שנתמעך נוהגים לבדוק ברוק או פושרים אם אינו מבצבץ, ולכאורה יש להוכיח מכך שגם לדעתם צריך להסיר הדלדול קודם הבדיקה. באמת לדעתם גם בדיקה זו היא בלי הסרת הדלדול, והא דלא חששו כו'.

^{שפב} יומה שנהגו לבדוק בנפיחה אחר שניתקת במשמוש היד ואם מבצבץ מטרפינן אותה כו' דתלינן דהנקב הגיע עי"י שממשמש ביד בחזקה כו' לפי שלא היה ממשמש בנחת אלא ניתקה בחזקה ולכן היא מבצבצת".

^{שפג} מז, א דיבור הראשון (דבדקינן לה בנפיחה שמא עדיין לא נסתם הנקב).

^{שפד} וגם עצם הבדיקה ברוק או פושרים אחר שנתמעך היא חומרא בעלמא לכתחלה. ועוד יתבאר לקמן סי' יד (ד"ה אי נמי, ואילך). וכ"ה לקמן סי' מח.

^{שפה} שהב"ח כתב (סי' לו ס"ג ד"ה כתב ב"י) בסירכא שלא כסדרן שמיעכו ואח"כ נמצא נקב סמוך לה, לא תלינן לה במשמוש ידא דטבחא וטרפה. והוכיח מזה בתבואות שור (סי' לו ס"ק כב) שהבדיקה שלאחר המיעוץ מעבבת. אבל במשבצות זאב (שם ס"ק ז) מוכיח מכאן ההיפך, דאינה מעכבת. ויתבאר גם לקמן סי' יד ד"ה ואף, בהגהה (שכן מוכח בב"ח, וגם התבואות שור חזר בו מפירושו זה בב"ח).

^{שפו} יומכאן תראה, מדמשהו הט"ז סרכא עוברת עם תלויה, דאם לא נפח בעוברת עי"י מיעוץ כשרה דיעבד".

* ובאמת דעת התבואות שור^פ שהבדיקה היא לעכב אפילו בדיעבד, נפלאה ממני, דממה נפשך אם באת לחוש לדעת האומרים דהמיעוץ אינו סימן כלל לריר בעלמא, או שמא מיעץ בכח כמו שכתב התבואות שור בס' ל"ו^{שפ} וסרכא גמורה היא, אם כן מאי מהניא לה הבדיקה, הא אין שום בדיקה לסרכא כדאיתא בגמרא^{שפ} בהדיא דלית לה בדיקותא, ואיך תוכיח הבדיקה שאינה סרכא. אלא על כרחך צריך לומר דהמיעוץ מוכיח עליה דודאי דאינה סרכא גמורה שבגמרא אלא ריר בעלמא. והב"ח^ש כוונתו גם כן לחומרא בעלמא, שאם תבצבץ בודאי ניתק בחזקה, אבל אם לא תבצבץ סמכין אמינוך שהעבירה דמוכיח עליה שהיא ריר, וכשרה מדינא בלי בדיקה כמו שכתב הבית חדש בסעיף ה'^{שצ} בהדיא.]

ובהא^{שצ} אתי שפיר טובא מה שכתב הב"ח סימן ל"ז^א להחמיר אף אם נמצא נקב בסמוך לסירכא שעברה על ידי מיעוץ, דלא תלינן בטבחה, דדוקא בועה שלא היתה בחזקת טריפה וכו'. דלכאורה הרי גם בסמוך לסירכא לא היתה בחזקת טריפה. אלא משום דמחמירין לכתחלה לבדוק אחר המיעוץ אולי יש איזה נקב שלא נסתם, ואף דהיא לחומרא בעלמא לכתחלה דוקא, היינו בסתם, אבל היכא דנמצא נקב בפועל ממש אלא שבאת לתלותו במשמוש הטבח לא תלינן, דרגלים לדבר שהסרכא יצאה מנקב זה לשיטת רש"י, אלא שלא הספיקה לסתמו עדיין כמ"ש במשבצות זהב סימן ל"ז^ב. ומה שכתב הב"ח סי' ל"ט סעיף ט"ו^ג דודאי כך הוא דתלינן דהנקב הגיע על ידי המשמוש ומיעוץ בחזקה, אלא שעדיין לא יצאה מספק סירכא וכו'. ובסמוך לסירכא לא שייך האי טעמא. יש לומר שאין דברי הב"ח סותרים זה את זה, דבסי' ל"ז מיירי בסירכא שלא כסדרן ממש שהיא טרפה ודאי מדין התלמוד, וכדמסיק התם דאין להוציאה מחזקת טריפה אלא בידוע וכו', ובסי' ל"ט לא מיירי בכהאי גוונא, דהא כתב שם תחלה^ד מוטב שיהיו שוגגין כו', מכלל דאין לזה שום היתר בעולם כלל וכלל, אלא מיירי כשאינה בחזקת טריפה ודאי

^פ בשמלה חדשה סי' לט סל"ו (ואע"ג דמשמע דבדיקת נפיקה זו אינה עיקר, מ"מ נ"ל דעשאוהו חובה ומעכבת שלא לא בדק כן טריפה), ובתבואות שור סי' לו ס"ק כב.

^{שפ} ס"ק כב (והטעם דלא סמכו אהעברה לחוד הוא, משום דאין אנו בקיאים בשום בדיקה, ודלמא המשמוש לא הי' כראוי רק בחזקת יותר מהצריך).

^{שפ} מו, סעי'ב (הני תרתי אוני דסריכן להדדי לית להו בדיקה).

^{שצ} סי' לט סט"ו, שהובא לעיל.

^{שצ} ד"ה והך בדיקה (משום דמחזיקין לה בריר בעלמא וליכא הכא סירכא כלל, והבדיקה איננה אלא חומרא בעלמא). ויתבאר לקמן סי' יד (ד"ה ואף).

^{שצ} במה שנתבאר, שגם לדעת הב"ח, הבדיקה היא רק לחומרא לכתחלה.

^א ס"ג ד"ה כתב ב"י (בסירכא שלא כסדרן דטרפה מדין התלמוד, אלא דאין נהגין להקל במשמוש היד כו', אם נמצא נקב במקום הסירכא או בסמוך לסירכא, לא תלינן לה במשמוש ידא דטבחה, דדוקא בבועה שאין הבהמה בחזקת טרפה ע"י הבועה תלינן הנקב במשמוש ידא דטבחה, משא"כ בסירכא שלא כסדרן, דאין להוציאה מחזקת טרפה אלא בידוע שלא היה שם נקב. אבל בסירכא כסדרן אי"נ סירכא תלויה תלינן בטבח).

^ב ס"ק ז, שהובא לעיל.

^ג ד"ה ומה שנהגו לבדוק בנפיקה (איכא לתמוה הלא כיון דתלינן דאין זה סירכא אלא ריר כיון שניתקת במשמוש היד, אי"כ למה צריך בדיקה, ותו אפילו אישכחא דמבצבצא איכא למיתלי במשמוש ידא דטבחה, וי"ל כו' דחוששין שמא היא סירכא בת יומא דניתקת ג"כ במשמוש, ולכן בודקין אותה בנפיקה דאם סירכא בת יומא היתה בודאי תבצבץ).

^ד "ועכשיו נהגו בכל המקומות במדינות אלו למעך ולמשמש בורדא ובכל הסירות שהם שלא כסדרן, ואין חילוק בין סירכא לסירכא ואפילו שלא במקום הפסד מרובה, והנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין".

מדינא כגון לדופן ולשומן וכהאי גוונא. ואף אם תמצוי לומר דמיירי בכסדרן ממש דוקא^ה (כמ"ש בסי' ל"ז אבל בכסדרן כו'), מכל מקום היינו דוקא כשנמצא הנקב במקום שחוששין בו, דהיינו במקום הסירכא הצריכה מיעוץ בנחת להוציאה מכלל סירכא, ולהיות עליה שם ריר בעלמא, אבל לאחר שכבר עברה הסירכא וניתקה על ידי המיעוץ וגלגול אצבעות רק שנשארו דלדולים, ודאי דאין להחמיר כל כך אם משך בכח שאפשר לתלות בו הנקב, ואף גם שלא היה יכול להסירה משם בנחת, מה בכך שנבדקה ונשרשה שם מאד לקרומי הריאה עד שאי אפשר להפרידה מהם אלא בנקב, מאחר שאין צריך כלל להסירה ולבדוק תחתיה לפי דעת האחרונים. ובפרט בנסרכה למקום שאין הנקב פוסל, דרבים מהראשונים מכשירים בבדיקה כך כמות שהיא כנ"ל. ויותר אין להאריך.

סימן יג

עוד מענין זה^ה

הנה אחרי שובי נחמתי, במה שכתבתי^ה דאף אם תמצוי לומר ולדחוק דהב"ח סי' ל"ט סעיף ט"ו מיירי בסירכא כסדרן וכהאי גוונא כו' כמ"ש בסי' ל"ז וכו'. דאי אפשר לדחוק כן כלל בלשון הב"ח שם בסי' ל"ט סעיף ט"ו דלעיל, דהא התם מיירי הב"ח במיעוץ ומשמוש הנהוג, ובכסדרן ממש אף גם להמחמירים לבדוק שם אין צריך למעך ולא להעביר הסרכא כלל וכלל, אלא לבדוק ברוק או פושרים כך בעוד הסרכא קיימת, כמבואר בתוס'^ט, וכמו שהאריך בזה בתורת יקותיאל ריש סי' ל"ט^ט. וזו היא גם כן כוונת הב"ח בסי' ל"ז^א, דאף גם להמחמירים להצריך פושרין או רוק לסרכא כסדרן או סרכא תלויה, אפילו הכי אם נמצא נקב ואיכא למתלי בטבח תלינן, משום דלא היתה בחזקת טריפה, כסרכא שלא כסדרן דאינה כשרה אלא כשעברה על ידי מיעוץ דוקא, וכיון שנמצא נקב רגלים לדבר שהיתה סרכא גמורה הבאה מחמת נקב והמיעוץ היה בכח וחוזק קצת, ובנמצא הנקב סמוך למקום הסרכא אמרינן שלא סתמה עדיין הסרכא את הנקב (כמ"ש בפרי מגדים סי' ל"ז^ב), אבל בכסדרן ובתלויה אין צריך להעביר כלל הסירכא על ידי מיעוץ תחלה. ובסי' ל"ט סעיף ט"ו^ב כוונתו ודאי בסתימת לשונו, משום שסמך על מ"ש שם בתחלת הסעיף בפירוש דעת הר"ד יחיא, דהיתר המיעוץ אינו

^ה דגם בזה אם נמצא נקב בנפיחה נאסרת מטעם שמה היא סרכא בת יומא. אבל ראה לקמן סי' יג, שא"א לפרש כן דברי הב"ח.

^י שם (אבל בסירכא כסדרן כו' תלינן בטבח).

^י נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [א, ד].

ראה לעיל סי' יב (שנכתבה בתמוז תק"ע), ולקמן רס"י יד (שאח"כ הגיעה התשובה הנ"ל מבריסק לבארדיטשוב, ואחר שעייין בה הרב מבארדיטשוב כתב בזה אל רבנו, ואח"כ השיבו רבנו בתשובה הארוכה, שזכרת כאן בסוף התשובה). וא"כ נראה שהתשובה שלפנינו נכתבה בשלהי תק"ע, או תחלת תקע"א.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' מד.

^ה לעיל סוס"י יב.

^ט מז, א דיבור הראשון (ומתוך הלכות טרפות של רבינו גרשום ותשובת הגאונים כו' שמצריכין נפיחה כשהאונות סרוכות זו לזו כסדרן כו' בדקלין לה בנפיחה שמה עדיין לא נסתם הנקב).

^י ס"ק ב (ולפי' הבדיקה הוא כשסרכא עדיין על הריאה וא"צ להסיר הסרכא מעל הריאה).

^א ס"ק ד"ה כתב ב"י (אבל בסירכא כסדרן כו' תלינן בטבח).

^ב ס"ק ז, וכדלעיל סי' יב (סד"ה ואמנם).

^י דמיירי במיעוץ ומשמוש ואח"כ בדיקה (שא"א לפרש בכסדרן כנ"ל, וגם א"א לפרש בשלא כסדרן ממש כדלעיל סי' יב ד"ה ובהא), עכצ"ל דמיירי בסרוכה לדופן (כאופן הא' דלעיל שם), ומה שסתם בלשונו היינו משום שסמך כו'.

בסרכא שהיא שלא כסדרן כל עיקר, כמו הורדא, אלא בשאר מקומות שאינו כל כך שלא כסדרן כו', ורוצה לומר ודאי בסרוכה לדופן וכהאי גוונא, כמו שכתב רמ"א בדרכי משה^י, ולא בב' אונות שלא כסדרן עיי"ש, ובכהאי גוונא ודאי מיירי הב"ח בסוף דבריו עיי"ש.

אמנם כל זה הוא לפלפולא בעלמא בפירוש דברי הב"ח. אבל להלכה למעשה ודאי^י דהסומך על תשובת שבות יעקב^ט וחינוך בית יהודה^י ופרי מגדים^י דבתראי ניהו אין מזחיחין אותו^ט. והיינו אפילו בשלא כסדרן ממש בב' אונות או ורדא, ואפילו במקום התפשטות הסרכא על הריאה כמבואר שם מלשונם. ומכל שכן בסרוכה לדופן וכהאי גוונא, שיש להקל בפשיטות. וק"ו בן בנו של ק"ו בלהלאה ממקום הסרכא, דאין מקום להחמיר כלל מדינא אפילו בב' אונות או ורדא, כמ"ש בתשובתי הארוכה להרב המ"ץ דק"ק בארדיצוב^ב. אלא לחומרא בעלמא החמירתי כן כשהייתי במחניכס^{כא}, ובתשובתי הקצרה להרב הגאון הנ"ל^{כב}, ודי בזה.

^י ס"ק כ.

^ט שאף שהונהג בדורות האחרונים להסיר הדלדול (כדלעיל סי' יב ד"ה לענין, ושי"ט), מ"מ יכול לקלפה בידים קודם הבדיקה, ולא ע"י מיעוץ ומשמוש (כדלקמן סי' יד ד"ה והנה בתשובת, ואילך), והבדיקה היא רק לחומרא בעלמא (כדלעיל סי' יב ד"ה ואמנם, ושי"ט), ולכן אם קלפה בחוזק ונעשה נקב וא"א לבדקו יש להכשיר (כדלעיל סי' יב ד"ה לענין). ואף שרבנו הסכים להחמיר בזה בסרכא שלא כסדרן ממש (כדלעיל סי' יב ד"ה אמנם), מ"מ הסומך על המקילים גם בזה אין מזחיחין אותו.

^ט ח"א סוס"י מח (שאחר המיעוץ יכול לקלפה בידים או בסכין קודם בדיקה, וכדלקמן סי' יד ד"ה והנה בתשובת), וח"ב סי' ס (שאחר המיעוץ, הבדיקה הוא רק חומרא בעלמא ובדיעבד כשר, וכדלקמן שם ד"ה ואף התבואות שור).

^י סי' מג (שהבדיקה היא רק חומרא, וכדלקמן שם).

^י משבצות זהב סי' לט ס"ק יז (שאחר מיעוץ יכול לקלפה בידים, וכדלקמן סי' יד ד"ה והנה בתשובת), וסי' לו ס"ק ז, וסי' לט ס"ק יב (שהבדיקה היא רק חומרא, וכדלעיל סי' יב ד"ה ואמנם, ושי"ט).

^י הובא בשו"ת צמח צדק סי' קד ס"ט.

^ב דלקמן סי' יד.

^{כא} כדלעיל סי' יב (ד"ה אמנם).

^{כב} לא הגיעה לידינו.

סימן ידעוד מענין הנ"ל^כ

אל האשל הגדול בענקים. הוא ניהו מרנא ורבנא הרב הגאון מופת הדור מפורסם בכל קצוי ארץ בוצינא קדישא דנהורא אספקלריא המאירה איש אלקי קדוש יאמר לו כבוד תפארתו מהור"ר שניאור זלמן נ"י ויופיע כאור השמש ויהלום.

נדרשתי ללא שאלוני, אך תורה היא וללמוד אני צריך. ובפרט שראיתי והנה מנורת זהב כלה, שבעתיים כאור החמה לה, היה מכתבו הנותנת אמרי שפר. ומה גם שמכתבו הגיע לגלילותינו, אשר נכתב לכבוד הרב הגאון אב"ד מבריסק דליטא^כ, עד הגיע מכתבו ליד הנגיד הוותיק מוה' משה מאזות מקהלתינו, ושאל מאתי לעיין במילי טבא דרבנן, ועיינתי בה הדק היטב. ולפי דעתי הקלושה דברי אדוני אי אפשר להולמם, ויש להשיב על דברי קדשו לפי דעתי הקלושה.

היות עיקר יסודו שאותו המיעוץ שהטבח קולף מהתחלת הסירכא עד מקום שידו מגעת, ואם נתפרק באמצע שוב אין צריך לו לקלוף עד סוף הריאה, ואדוני מדמה ליה שהסירכא כבר עברה על ידי מיעוץ ומשמוש ולא נשאר שם רק איזה דלדול. וז"ל אדוני במכתבו הנ"ל, בסירכא שעברה ונתקה מהריאה על ידי מיעוץ ומשמוש וגלגול אצבעות הנהוג עכשיו בכל המדינות רק שנשארו עדיין דלדולי הסירכא על הריאה. עוד אדוני מוסיף, אפילו אם הבודק הסיר ומשך ממקום שפסק ולהלן ולאחר כשנפחו הריאה היה מבצבצת תלינן כדין נקב שנמצא לאחר משמוש ידא דטבחא^כ. ותמצית דברי אדוני באותן הסרכות דמדינא דגמרא כשר בבדיקה לדעת קצת הפוסקים, לכן יש להקל כאן ולסמוך על אותן אחרונים שלא הזכירו כלל להסיר שום דלדול <[א]>.

[הג"ה.

* אפשר נוכל לומר שלא הזכירו האחרונים לרוב פשיטות הדבר, כי כבר כתב הבית יוסף

^כ שו"ת מוהרנ"ה מ"ץ דק"ק ברדיטשוב, ותשובת רבנו, נדפסו לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [ב, א]. תשובת רבנו הוגהה ע"פ תצלום כתי"ק שנדפס בסוף שו"ע (תש"ח ואילך). מענה המ"ץ דק"ק ברדיטשוב לתשובת רבנו נדפסה בס' שו"ת הרב ע' רנו, וע' תקו (ושם סי' מה וע' תצט - התשובה שלפנינו, עם ציונים והערות).

ראה לעיל סוסי"ג, שרבנו כתב לו עוד תשובה קצרה, ולא הגיעה לידינו.

שו"ת מוהרנ"ה שלפנינו היא בהמשך לסי' יב דלעיל, שנכתבה בחודש תמוז תק"ע (כדלעיל בציונים לרס"י יב-ג), וא"כ נכתבה השו"ת שלפנינו בשלהי קיץ תק"ע.

תוכן השו"ת: מוהרנ"ה רוצה להוכיח דלא סגי בקילוף וצריך דוקא שיהי' נימוח כליחה וריר. ומשיב רבנו, כי הכל בו ומהר"י ווייל מתירים בנימוח, ורמ"א ומהרש"ל מתירים אף בניתק, אבל לא בקילוף.

עוד רצה להוכיח שגם הסרת הדלדול שנשאר בריאה צריך להוריד ע"י מיעוץ. וע"ז מוכיח רבנו מהפוסקים (ד"ה אמנם כל הנ"ל, ואילך), דאחר שנפסקה הסרחה באמצעיתה ע"י מיעוץ, אפשר להוריד הדלדול ע"י סכינא חריפא, שלא יסתום הנקב בעת בדיקת פושרים.

גם רצה להוכיח, שגם הדלדולים שנשארו בריאה, שלא במקום הסרחה, צריך להוריד ע"י מיעוץ דוקא. ומשיב רבנו (ד"ה והנה פלפל, ואילך), הוכחת המגיד ממעזריטש, שדלדולים אלו אינם חשובים סרחה כלל.

ומה שרצה להוכיח שגם אחרי מיעוץ צריך בדיקת פושרים מעיקר הדין לעכב, משיב רבנו (ד"ה אי נמי) להוכיח שבדיקה זו היא רק לחומרא בעלמא לכתחלה.

עוד שאל הרנ"ה בענין שור שנגמר למיתה, ורבנו משיבו (ד"ה ואשר הקשה).

^כ דלעיל סי' יב.

^כ שבסי' לו ס"ה.

בד"ה ור' יעקב גאון בסי' ל"ט שם בשם הרוקח^כ כו' ואין מקומן ניכר כלל, נמצא מפורש שלא יהא רושם סירכא כלל ניכר, לכן האחרונים לא הזכירו רק סתם עברה על ידי משמוש וגלגול אצבעות ובוודאי מכל וכל כמו שכתב הב"י.

ואני בעניי לפי קט שכלי אין הנידון דידן דומה לדילדול. ובראשונה בנידון שאלה דידן אפילו אם יתקלף הסירכא מתחילת תליית הסירכא עד סוף הריאה צריכים אנו להתבונן קליפה זו מה טבעה, כי בכל דברי ראשונים ואחרונים לא הזכירו שם קליפה^כ. וכמ"ש הפרי מגדים בסי' ל"ט^כ וז"ל שאותן האוחזין בצפרנים וקולפין את הסירכא מעל הריאה הם מאכילים טריפות לישראל. וגם הבעל תורת יקותיאל^כ הפליג להחמיר מאוד וז"ל ונמוח במשמוש, משמע דנמוח לגמרי כמו ליחה בעלמא כו'. וכתב והשומע ישמע ויחדל, ואל ילך בדרך אתם עם הנוהגין להסיר הסירכות מעל הריאה ואומרים שזהו המיעוץ ומשמוש שכתבו הפוסקים, כי הם מאכילין טריפות לישראל, וראוי להזהיר אף על כ[ליהם], כי המקילים לא הקילו אלא אם נימוח על ידי שמגלגל בקל בין אצבעות וזהו נימוח כליחה בעלמא כו', ולכן צריך להסיר כל הסירכות שלא ישאר שום דלדול בריאה וכו', ופשיטא שלא יקלוף כמנהגם הרע אלא יגלגל בין אצבעות ע"כ דבריו. וטעמם ונימוקם עמם כי עיקר הנסיון לדעת אם היה סירכא גמורה או ריר בעלמא לשני הטעמים, או שכבר ניקב או שסופו להתפרק^ל, ואם הבחינה יהא נעשה רק על ידי שיקלוף את הריאה ואפילו אם הקרום לא נימוחה כליחה, נמצא נשאר הכשירה עיקר על הבדיקה, דהיינו לאחר שנתקלפה מנפחה, אם כן קשה בתרתי, חדא הא אנן אין אנו בקיין בבדיקה כמ"ש הרמ"א^א דדילמא לא ינפח כל כך כמו שהיה בחייה, ועוד למה ליה למעך ולגלגל בין אצבעות, וכמה אזהרות שיהא בנחת, יחתוך בסכין התחלת הסירכא ויקלוף ויבדוק ברוק על ידי נפיחה ולא יבצבץ ויהא כשר (וכן הוא בט"ז בסי' ל"ט^ב). ותו אפילו בעגלים הרכים גם כן יהא מועיל בחינה זו קליפות הסירכא ובדיקה ברוק^ג, כי לפי הנ"ל עיקר הנסיון שיקלוף בנחת, ומה לי אם הקרום רך או חזק רק שיקלוף מעל הריאה ואחר כך יבדוק ברוק שלא יבצבץ. אלא וודאי עיקר הנסיון כמו שכתבו הראשונים ואחרונים שלא יהא בהסירכא שום ממש ויעשה כליחה וריר בעלמא, ולכן צריך שיהא בנחת, ולכן בעגלים הרכים שבטבעם מנתקת אי אפשר לנו לברר בזה שנעשה כליחה דלאו סירכא, דלעולם שהסירכא גמורה, והאי דמתנתקה ונעשה כליחה משום דרך הוא וחולשת הטבע בעגלים כנ"ל >[ב]<.

[הג"ה]

^כ סי' שפג (וכשהטבח מכניס ידו לבדוק ומצא חוטיין הסרוכין כו' והיו מתפרקין מאליהן ואין מקומן ניכר לאו סירכא ממש הוא). המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה והנה מהרש"ל).

^כ המענה לכך יתבאר בתשובה לקמן (ד"ה ידיעה).

^כ משבצות זהב ס"ק יז.

^כ סי' לט ס"ק ו.

^ל כדעות רש"י ותוס' מו, סע"א ד"ה היינו.

^א סי' לט ס"ד.

^ב שם ס"ק ו.

^ג ואילו ברמ"א שם סי"ג מבואר שלא מועיל בהם מיעוץ.

* ולא זכיתי להבין דברי אדוני שכתב^{לד}, מלשון רמ"א וניתק משמע דלא דוקא נמוחה כליחה, ולענ"ד נהפוך הוא, דאל"כ מה יעשה בעגלים הרכים כנ"ל, ועוד יש כמה משמעות מלשון הש"ע דדוקא נמוחה כליחה וריר בעלמא.]

ואם כן לפי הנ"ל שזכינו לברר, שעיקר הנסיון של המעוך הוא דאם הוי כליחה וריר בעלמא, ולא הוי שם סרכא עליו, ואין כאן נקב לפרש"י, ולפירוש התוס' אין סופה להתפרק ואין כאן שום ריעותא, אם כן בפשיטות שצריך למעך כל הסירכא מראשה לסופה שלא יהא ניכר מקומו כלל. דאל"כ אלא שישאר איזה רשימה קצת, עדיין לא הוברר לנו בדיקתה, דדילמא התם הוא בחזקת שאינה מנתקת כל היום וסירכא גמורה היא^{לה}. ומ"ש התבואות שור^{לו} בשם רש"ל אם מנתקה באמצע ועדיין נשאר מקצתה בריאה גם כן כשר, זה כתב על אותן הסירכות שבהגבהת אצבע הם נמוחים, והוא בחינה קלה מאוד. וכן כתב התבואות שור בס"ק נ"ג, דרש"ל קאי על זה האופן^{לז}. וראיה מוכרחת שיש פוסקים שאוסרין מיעוך ומתירין בהגבהת אצבע, שמע מינה דהגבהת אצבע מבורר לנו יותר דהוי ריר בעלמא ממיעוך וגילגול אצבעות, לכן גבי הגבהת אצבע די לנו שניתקה באמצעיתה (עוד עיין בפרי מגדים^{לח} שמתרץ גם כן דברי רש"ל הנ"ל דמיירי בהכנסת יד הטבח כבר מנתקת ע"ש), אבל על ידי מיעוך ומשמוש בודאי צריך למעך ולבחון מכל וכל. תדע [שאם] שלא יעשה כך איך יבדוק, דילמא סתם אותו מקצת הנשאר את הנקב (וכן הוא בתבואות שור^{לט} ודבריו נכונים). ולדעתי הוא מחמת דעת הפוסקים, ולא דעת הבודקים^מ, שזה שכתב להסיר מכל וכל כמ"ש בשם הרוקח לעיל, שלא יהא ניכר מקומו, והכל מחמת הבדיקה. ואפילו אם יאמר אדוני שהבדיקה אינו מעכב בדעבד^{מא} (שלא כדברי התבואות שור ושאר אחרונים), על כל פנים מיעוך כל הסירכא מעכב ודאי, כי מה לי כולה מה לי מקצתה, על כל פנים צריך לבחון כדי שנדע אי סירכא גמורה או ריר בעלמא. מעתה שזכינו לברר שהמיעוך צריך להיות שלא ישאר בה שום רושם סירכא כלל, ק"ו בן בנו של ק"ו בבחינה שיקלוף את הריאה, על כל פנים צריך לקולפה כולה, כדי שנדע אם היא סירכא גמורה אי לאו^{מב}.

ומה גם שאדוני כתב^{מג} אפילו בצבץ כשר, לא הבנתי כלל, היות עדיין לא נתרפאה מחלייתה, דהיינו שמסופקים אנחנו אם היה סירכא גמורה, ועתה נתוסף עליה עוד ריעותא נקב מחדש. ולו יהא דתלינן במשמוש ידא דטבחא, עכ"ז לא נתחזקה עדיין ששמה ריר בעלמא, ואפשר שהיה סירכא גמורה, כי עדיין לא נתקלפה כולה ולא

^{לד} לעיל סי' יב ד"ה וכמו שהודה (כי לשון ניתוק מורה שלא נימוחה כל הסרכא כליחה, אלא או שניתקה במקום תלייתה או שנתקלפה). המענה לכך יתבאר בתשובה לקמן (ד"ה אך בדרכי משה, וד"ה זו היא, וד"ה והנה מהרש"ל).

^{לה} יתבאר לקמן (ד"ה אמנם בשמ"ח).

^{לו} ס"ק נז.

^{לי} המענה לכך יתבאר בתשובה לקמן (ד"ה והנה מהרש"ל).

^{לח} משבצות זהב סי' לט ס"ק טז.

^{לט} בשמלה חדשה סל"ח, ותבואות שור ס"ק נז. ויתבאר לקמן (ד"ה והנה בתשובה).

^מ כדלעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה).

^{מא} כדלעיל סי' יב (ד"ה ואמנם).

^{מב} המענה לכך יתבאר בתשובה לקמן (ד"ה אמנם כל הנ"ל).

^{מג} לעיל סי' יב (ד"ה לענין).

נתמעכה, וצריך בדיקה מדינא דגמרא^מ, ועתה שמבצבץ באותו מקום שנתלש בכח גלל כן אי אפשר לבדוק ולמיקם על בדיקת אותו מקצת שכבר נקלף שלא בצבץ שם, שזהו החוש מעיד (דשמא הרוח אין לו כח לנשב שם עבור נקב הידוע שבצבץ שהוא גדול, ובעבורו אין הרוח של הבודק הולך באותו מקצת כמו שהיה בחייה). וראייה מוכרחת, דאפילו אם לא בצבץ בשום מקום אין אנו בקיאים בבדיקה מהאי טעמא, דלמא לא מנפח כראוי, ומכל שכן בנידון דידן שבצבץ במקום אחד החוש מעיד ע"ז שאי אפשר לנפח כראוי, ואם כן נשארה בספק סירכא גמורה הן אפילו במקום שנתקלפה כבר, והן במקום שלא נתקלפה פשיטא.

ועיקר היתר שאדוני כתב, ודימה נדון דידן לשם ריר בעלמא מחמת אותו מקצת שנתקלפה, והבדיקה שלה אינו אלא לחומרא בעלמא, ובדיעבד אינו מעכב, ושלא כדברי התבואות שור ושאר אחרונים. אבל לפענ"ד הקלושה כמדומה לי שנהפוך הוא, שעדיין לא יצא משם סירכא גמורה כלל, ולבודק לה אי אפשר מחמת שבצבץ כנ"ל, גם אין אנו בקיאים בבדיקה. ובפרט בעיקר הנסיון של קליפה לא זכיתי להבין על בוריו, ולפענ"ד אפילו נתקלפה כולה ובדקה ולא בצבצה גם כן טריפה, כי אם לא נתמעכה כליחה סירכא גמורה היא. וכבר כתבתי לעיל בשם הפרי מגדים ותורת יקותיאל דדוקא הבחינה כליחה ולא בקליפה^מ. ועל הבדיקה אי אפשר לנו לסמוך כי אין אנו בקיאים בבדיקה, ועד שנתמעך בנחת ונתהווה כליחה אז בדקין לחומרא דאם יבצבץ טרפה, וכמפורש בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים דאם יבצבץ לאחר המיעוץ, ואין חילוק בין סירכא לסירכא (ועיין בש"ך סי' ל"ט ס"ק מ"ו דבכל הסירכות נהוג למעך ולבודק, רק^מ מחיתוך לחיתוך למטה מחצין מצד עיקרן).

מה שכתב אדוני^מ שטעמם ונמוקם עמם, על ענין הדלדול שלאחר המיעוץ שאין צריך להסירם מכל וכל. לדעתי הקלושה יש להשיב. מה שכתב וזה לשונו, ואם באת לחוש לכל הסירכא כולה המתקלפת מעל גבי הריאה שהן הדלדולין אמאי מכשרין בכסדרן הא הוי מחיתוך לגב אם מתקלפת כו' ואם מתקלפת משתיהן הוי מגב לגב ע"כ דברי אדוני. ולענ"ד בפשיטות דלשני הטעמים בכסדרן אין כאן ריעותא כלל^מ ואין חל עליו שם סירכא כלל, כי היינו רבתייהו, וכל אחד ואחד לפי פירוש, וכמ"ש התוס' בד"ה היינו רבתייהו דף מ"ז, ואין להאריך בפירושיהם כי כבר האריכו הפוסקים, ועיקר דלא הוי ריעותא כלל. וראייה מוכרחת דכשר בלא בדיקה, ואיך שייך להקשות דלמא מתקלפת, הא אין חוששין לנקב כלל ולא לסופה להתפרק, כי לא מקרי סירכא כלל. עוד יש ראייה לעניות דעתי לדברי אלה מסעיף ה' היכא דאם נסתפק אם היה מחיתוך או מגב, והנפיחה פעמים נראה שהוא בחיתוך ופעמים נראה שהוא כגב כשר^מ, וכתב הטור הטעם דאזלינן בתר רוב בהמות, וכיון שנסתפק איך היתה נפוחה בחייה אמרינן נשחטה הותרה^ט ע"כ.

^מ ראה לקמן בתשובה (ד"ה אי נמי): כדאיתא בגמרא בהדיא דלית להו בדיקותא, דלא כמ"ש כת"ר בשם הגמרא.

^מ המענה לכך יתבאר בתשובה לקמן (ד"ה אמנם כל הנ"ל).

^מ חוץ.

^מ לעיל סי' יב (ד"ה אבל באמת).

^מ המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה ומה שכתב כת"ר דכסדרן).

^מ המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה ומה שהתיר).

^ט חולין ט, א.

ואם כן מוכח דעיקר אצלינו הריעותא, דאם יש איזה ריעותא או סירכא או שאר ריעותא אותה הבהמה אינה מהרוב וצריכה לברר אותה להוציאה מהריעותא (ועיין בט"ז ס"ק א'), אבל היכא דליכא ריעותא אמרינן נשחטה הותרה ואזלינן בתר רוב. וזהו הטעם בכסדרן דליכא ריעותא ואזלינן בתר רוב בהמות ואמרינן נשחטה הותרה, ופשוט הוא.

עוד כתב אדוני^{נא} ראייה ומדמה נידון דידן לסירכא מיניה וביה, וכמו שם דאין סופה להתפרק או דאין בו נקב, גם בנידון דידן או שלא תתפרק שם או שאין נקב במקום הדלדול שנשאר, כך הוא תמצית דברי אדוני בשינוי לשון קצת. והכל הולך למקום אחד, שאדוני מדמה נדון דידן, או דלדולי סירכא של התבואות שור, למקום שאין מעיקרו שם סירכא עליו, וכמ"ש הב"י גבי סירכא מיניה וביה, והובא בש"ך ס"ק כ"ז ובט"ז ס"ק י"ד, דודאי אינו סירכא אלא הפשטת הליחה של הריאה ולא בא מחמת נקב, אבל בכאן הוי סירכא גמורה, וצריכים אנו לברר ולהוציאה אותה מחזקת סירכא גמורה ולהעמידה על שם ריר בעלמא, ואי אפשר לברר זאת אם לא שיתמעך בנחת והוי כליחה והוי ליה שם ריר, ואחר כך לבדוק ברוק אם יבצבץ טריפה ואם לאו כשר, ובוודאי אי אפשר לבדוק אלא שיתמעך בכל וכל שלא ישאר בו שום רושם, דאל"כ אי אפשר לבדוק הכל (כמ"ש לעיל בשם הפרי מגדים ותורת יקותיאל).

גם מ"ש אדוני^{נב} ובה אפי' שפיר דברי הב"ח דלא סתרי אהדדי. ואני בעניי לפי קט שכלי נוכל לומר דלא סתרי אהדדי, דבסי' ל"ט כתב טעם על הבדיקה, דהיינו דיש לומר דעדיין לא יצאנו מידי ספק סירכא, והיינו כמו שביארנו בכאן דלא יצא מידי ספק סירכא דהיינו להיות עליו שם ריר בעלמא רק במיעוץ ובבדיקה, לכן אם מבצבץ טרפה, הגם דהנקב אפשר על ידי משמוש ידא דטבחא עכ"ל חיישינן דלמא ניתקה הסירכא בחזקה ולא יצא על ידי המיעוץ משם סירכא גמורה בלא בדיקה, כי תרוייהו מיעוץ והבדיקה מוציין משם סירכא גמורה^{נב}. כן הוא בב"ח בסי' ל"ט בסעיף ט"ו, וכן הוא בתבואות שור^{נב} כוונת הב"ח, ולדעתי הוא מפורש בב"ח. ולכן אף דהבדיקה היא חומרא כמ"ש הב"ח גופיה בסי' ל"ט סעיף ה', מ"מ אם בצבץ טרפה, כי הא בהא תליא, זהו חומרא של הבדיקה אם יבצבץ יהא טרפה, כי עכשיו אי אפשר לבדוק ונתקלקל הבדיקה, ובמיעוץ לחודיה לא יצא משם ספק סירכא לכן טרפה. וזהו ממש דבריו בסי' ל"ז, אם נמצא נקב הן במקום סירכא או שלא במקום סירכא, כתב שם וז"ל אין להוציא מחזקת טריפה אלא בידוע שלא היה שם נקב ע"כ, ולכאורה שלא במקום סירכא לא היה בחזקת טריפה, אך היינו טעמיה דהא הבדיקה מקולקל שאי אפשר לנפחה, ולו יהא דאותו הנקב שלא במקום הסירכא נעשה על ידי משמוש ידא דטבחא, אבל לנפחה כראוי כמו שהיתה בחייה אי אפשר למיקם ולעמוד על בדיקתה כמ"ש לעיל, אם כן נשארה הסירכא רק על ידי מיעוץ לבד, ואי אפשר להתירה על ידי מיעוץ לבד בלא בדיקה, דלמא מיעץ בכח כסברת הב"ח וטריפה היא. ולא זכיתי להבין דברי אדוני שכתב בתשובתו דמ"ש הב"ח בסי' ל"ט אלא שעדיין לא יצאנו כו', וכתב אדוני ובסמוך לסירכא לא שייך האי טעמא, אבל כדפרישנא

^{נא} לעיל סי' יב (ד"ה אבל באמת). המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה אי נמי).

^{נב} לעיל סי' יב (ד"ה ובהא).

^{נב} המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה ואף התבואות שור, בהגהה).

^{נב} סי' לו ס"ק כב.

וכמ"ש התבואות שור סמוך לסירכא ובמקום סירכא שניהם שווים, כי נשאר המיעוץ לבד בלא בדיקה ואי אפשר למיקם עלה, ולכן אין להוציא מספק סירכא גמורה וטרפה. וראיה דלא מכשיר הב"ח אלא בכסדרן או סירכא תלויה, וכמו שמסיים הב"ח במשמוש ידא דטבחא ואין כאן ריעותא, נמצא מפורש בדברי הב"ח דאפילו בדיעבד בלא בדיקה טריפה אפילו לאחר המיעוץ כולה, הגם דסבר הב"ח מפורש דהבדיקה היא לחומרא.

ואם כן מוכח מכל הלין פוסקים דגם בדלדול, היכא דאי אפשר למיקם לבדוק ולברר דאין בו נקב, עדיין בחזקת סירכא גמורה, וטרפה מחמת מניעת הבדיקה. הלא המה הב"ח והתבואות שור בשם מהר"ן שפירא ומהר"ם מלובלין ומהר"ש אידלעש ושאר גאונים והפרי מגדים והתורת יקותיאל^נ, וכן הוא קצת משמע בחגורת שמואל על לבוש, אין לענ"ד הקלושה להקל נגד כל הנך פוסקים. ומה גם שכבר כתבתי בשם הרוקח שלא יהא מקומו ניכר כלל. ולכן לא הזכירו האחרונים היינו הרמ"א והט"ז לרוב פשיטות וכמ"ש לעיל. וזהו בענין הדלדול. אם כן בנידון דידן שעדיין לא נשלמה הסירכא, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר שבצבץ וגם לא נעשה כליחה אותה מקצת שנתקלפה, לענ"ד אי אפשר בשום אופן להכשירה אפילו בסירכא שנסרכה לדופן, דמדינא דגמרא^י כשר בבדיקה, ואין חילוק בין סירכא לסירכא, כי אנו אין בידינו לחלק היכא שכל הפוסקים הסתימו, וכמו שהבאתי לעיל בשם הש"ך.

ומבקש אני מאת אדוני שיכתוב לכאן תשובה באר היטב כדי שיוכנו הדברים גם לאיש כמוני מקטני וחלושי שכל.

וכדי שלא להוציא הנייר חלק אכתוב לאדוני קושיא אחת שנתקשתי^י, בב"ק דף צ' ע"ב תנו רבנן שור תם שהמית והזיק כו' וכי קדמוהו ודנוהו דיני נפשות ליהדר ולדייניה כו', ואיתא בכריתות דף כ"ד ע"א א"ר כרוספדאי א"ר יוחנן שור הנסקל שהוזמו עדיו כל המחזיק בו זכה בו, ופירש"י דהוי הפקר משנגמר דינו, ואיתא בב"ק י"ג ג' ומ"ד] אם נגח ואחר כך הפקיר פטור והועד בבעליו כו', ואיתא בהרא"ש דף י"ג ג' דאפילו חכמים לא פליגי על ר' יהודה דפטור מלשלם, ואם כן מאי מקשה הגמרא ליהדר ולדייניה דיני ממונות, דהא משנגמר דינו הוי הפקר ונגח ואחר כך הפקיר פטור. ויש לי דרך לישב באריכות גדול, אך באתי לבקש מאת אדוני לחוות דעתו הצלולה בזה, ואסיים ואומר שלום.

הק' נפתלי הירש בא"א המפורסם החריף מוהר"ר ישראל הכהן מסטנאב מ"ץ דק"ק בארדיצוב

וזאת אשר השיבו על זה

ידיעה בתחילה^ט לאודועי לכת"ר, כמצוה עלינו מפי חז"ל ריש פ"ה דברכות^פ שהנחשד

^נ המענה לכך יתבאר לקמן בתשובה (ד"ה ואף התבואות שור).

^י מח, א.

^י שהקשה גם בגליון הש"ס שם, ובקצות החשן סי' תו ס"ק ב.

^נ ב"ק פ"א סט"ז, שרבנן פליגי רק במיתה אבל בנזקים מודים.

^ט ע"פ שבת עב, א.

^פ לא, ב.

בדבר צריך להודיעו, כי מעולם לא עלה על דעתי חס ושלום להתיר לקלוף הסירכא בידים^{סא}, רק שעל ידי גלגול בין האצבעות אפילו בנחת על ידי זה היא מתקלפת מאליה מהריאה ומתנתקת מעט מעט מטה מטה עד כלותה ואף גם להלאה ממקום יציאתה ובליתתה מהריאה^{סב}, וכמ"ש לקמן באריכות^{סג} (וכל אריכות כת"ר בזה היא בחנם ואך למותר).

ומתחילה ההכרח לבאר היטב חילוקי דעות האחרונים בענין המיעוץ ומשמוש הזה. הנה בספר תורת יקותיאל^{סד} כתב דבעי' דוקא להיות הסירכא נמוחה כליחה כו', ויפה כיון לפי משמעות לשון הכל בו דף פ"ז ע"א^{סה}, והובא ביתה יוסף^{סו}, ולשון מהרי"ו^{סז}, והובא בדרכי משה^{סח}, שכתבו לשון נימוח.

אך בדרכי משה מסיים אחר כך, שתמוה הוא המנהג שנהגו עכשיו באלו המיעושים ומשמושים, כי לא מצינו שום פוסק שמתיר למעך ולמשמש בכהאי גוונא שנהגו למשמש לפעמים זמן רב ואם ניתק מכשירים רק מנהג אבותינו תורה היא עכ"ל^{סט}. והנה אם עיקר קפידתו היתה על זמן רב לחוד, הרי בכל בו כתב בהדיא למשמש הרבה והובא ביתה יוסף, ולא נתן שום שיעור לדבר, רק שימשמש בנחת עיי"ש. ועוד דהוה ליה לסיים ואם נימוח מכשירים כלשון מהרי"ו, ולמה שינה הלשון מנימוח לניתק. אלא ודאי שכוונת רמ"א היא משום שהמשמוש זמן רב עד שניתק לא מקרי משמוש בנחת כל כך כמ"ש בפוסקים, והיינו משום דאי הסירכא היתה רכה ונימוחה כליחה מחמת רכותה על ידי המשמוש, כמשמעות לשון הכל בו ומהרי"ו, היה די לה במשמוש קל זמן מועט, אבל סירכות הקשות קצת ואינן נימוחים כליחה, רק שנתקות באמצעיתן או סמוך לריאה^ט על ידי מיעוץ ומשמוש זמן רב, אף שהוא בנחת ולא בכח, מכל מקום אינו בנחת כל כך כמו בנימוחה כליחה. ואף גם אם היא בנחת כל כך, מכל מקום מאחר שאינו נימוח כליחה אלא שניתק ונפסק מחמת רוב המיעוץ זמן רב, לא מצינו שום פוסק שמתיר, וכמשמעות לשון מהרי"ו בדרכי משה שם שסירכות הקשים אין להם היתר, רק שמנהג אבותינו תורה אף שלא הוזכר בפוסקים.

^{סא} כפי שכתב השואל לעיל (ד"ה ואני בעניי). וראה גם לקמן (ד"ה ואף, במוסגר השני), לאסור אף כשהסירכא נקלפת מהריאה עיי' שממעכין בחוזק.

^{סב} ומ"מ נהגו השו"בים להתיר אף בזה, והורה רבנו, שעכ"פ לא יקילו רק בנסרך לשומן הלב וכיו"ב, ולא בשלא כסדרן ממש (לקמן שער השמועה סי' כא-ב).

^{סג} כן נתבאר לעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה) בשם הגבול בנימין, ושאפשר כ"ה גם דעת התבואות שור. וכן נתבאר היתר זה לקמן סי' מח. הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קד ס"ז-ט.

^{סד} ד"ה אמנם בשמלה חדשה.

^{סה} סי' לט ס"ק ו (דלעיל סי' יב ד"ה וכמו שהודה).

^{סו} בדפוס פיורדא תקמ"ב (ובדפוסים שלנו : עב, ב) : ורשאי הבודק למשמש בסירכא הרבה שמא ריר בעלמא הוא ונימוח במשמושו.

^{סז} נז, ב ד"ה ודע שהרשב"א.

^{סח} הלכות בדיקות (וכל הסירכות שהן טריפות היינו שהם קשים אבל אם הם נימוחים במשמוש היד אז הם נקראים רירין וכשרה).

^{סט} ס"ק כ.

^ט וראה לעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה), שיש לפרש זאת בשני אופנים, שניתקה במקום יציאתה ותלייתה, או שנתקלה מעל גבי הריאה. וכן לקמן בסמוך : שנתקות באמצעיתן או סמוך לריאה.

^י כ"י האופנים שבשו"ת שבות יעקב סי' מח, שיבוארו לקמן (ד"ה והנה בתשובת).

זו היא כוונת הרמ"א באמת לכל מודה על האמת, וזו היא גם כן כוונתו בהגהת הש"ע שלא הזכיר לשון נימוח אלא המתנתקת סוף סעי' י"ח בהג"ה, ובהג"ה סעיף י"ג ולא ינתק בכח, רוצה לומר אלא ממילא ומאליה על ידי מיעוץ בנחת ולא בחוזק וכח שנמצא מנתק בכח. ולשון שיתמעך שברמ"א שם סעיף י"ג הוא לשון ממוצע בין נימוח כליחה לניתק בכח^{עא}, דמאחר שמתנתק ממילא על ידי גלגול אצבעות בנחת מקרי נתמעך בלשון רמ"א בהג"ה (ומ"ש בדרכי משה בסיום לשונו^{עב} לשון נימוח גבי ורדא, הוא דרך העברה בעלמא ושיטפא דלישנא, ומשום דקאי התם אדברי מהרי"ו^{עג}) שהזכיר לשון נימוח עיין שם היטב. וגם לדין דמכשרינן בניתק ממילא ודאי דאין אנו חולקים על מהרי"ו חס ושלום, אלא סבירא לן דניתוק ממילא הוא בכלל נימוח שבמהרי"ו, משום הכי לא נזהר שם רמ"א כל כך בלשונו, וכן באות כ"ו שם^{עד}, כמו בהגהת השו"ע הקבוע להוראה^{עה}).

והנה מהרש"ל^{עה} שהיה בימי רמ"א החזיק גם כן המנהג שהזכיר רמ"א, ועיקר יסודו ממה שכתב הרא"ש^{עו} דסירכא אם ימעץ אותה כל היום באצבעותיו היא הולכת ומתחזקת ביותר, משמע להדיא שאם מתנתקת בכך כשרה עכ"ל בים של שלמה סי' כ"ה]. והוכחתו זאת תוכיח גם כן דאף שלא נימוחה כליחה אלא שניתקה ונפסקה כשרה. וכן משמע עוד מדמנעו רש"ל ורמ"א בדרכי משה למעץ על ידי סמרטוט או עפר וחול שהם אינם ממחים כליחה, מכלל דבהאי גוונא באצבעות שרי^{עז}. ומה שכתב הפרי מגדים^{עח}, וכן מש"כ כת"ר^{עט} בפירוש דברי רש"ל, זה אינו למעיין היטב בלשון הים של שלמה, שלמד כן מלשון הרא"ש^פ. ולזה נתכוין התבואות שור ס"ק נ"ז שיש משמעות^{פא} כו'. אבל מה שכתב בס"ק נ"ג בשם רש"ל גבי הכנסת יד הטבח, הוא בהדיא שם בים של שלמה. וגם מה שכתב כת"ר מלשון הרוקח^{פב}, הנה הרוקח אינו ממתייר המיעוץ, ולא מיירי כלל במיעוץ. אך מנהגינו על פי מה שכתב הרא"ש, וכמ"ש רש"ל. ובר מן כל דין נמי לשון ניתוק אינו מענין נימוח כלל לידוע לספר בלשון הקודש, וכמ"ש^{פג} והחוט המשולש לא במהרה ינתק, שהוא לשון נפסק, ולא מיחזי כליחה. וכן הנתק שבמקרא^{פד} ומשנה דמסכת נגעים^{פה} הוא שניתק ונעקר השער^{פו}, ולא נמחה כליחה. וכן ומעוץ ונתוק בפרשת אמור^{פי},

^{עא} הובא בשו"ת צמח צדק סי' כב (כא, א), ופס"ד שעג, ג.

^{עב} בס"ק כ (אין חילוק בין ורדא לשאר אונות, הואיל דאין תלין דאינה סירכא הואיל ונימוח במשמוש).

^{עג} בדרכי משה שם (אם נימוחו ע"י משמוש יש להכשיר).

^{עד} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל שב.

^{עה} בים של שלמה חולין פ"ג סי' כה (המנהג בכל אשכנז למעך הסירכות באצבעותיו כו' מאחר שכתב [הרא"ש] אח"כ, והסירכא אם ימעץ אותם כל היום היא הולכת ומתחזקת ביותר, משמע להדיא שאם מנתק בכך שהיא כשרה).

^{עו} פ"ג סי' יד.

^{עז} כדלעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה).

^{עח} משבצות זהב ס"ק יז (דהם אפשר איירי באם שעוברת ע"י הכנסת יד הבודק בפנים, המבואר בשו"ע סי"ג, הוא דמחזקינן לריר, הא משא"כ כשמגלגל באצבעותיו).

^{עט} לעיל בשאלה (ד"ה ואם כן).

^פ יימעץ אדם אותה כל היום בין אצבעותיו, ולא שעוברת ע"י הכנסת יד הטבח לפנים.

^{פא} בדברי הרא"ש ויש"ש ז"ל דאין צריך להסיר כל הסרכא. וכדלעיל סי' יב שם.

^{פב} לעיל בשאלה (ד"ה היות, בהגהה), שהרוקח מתיר כשאחר המיעוץ אינו מקום הסירכא ניכר כלל בריאה.

^{פג} קהלת ד, יב.

^{פד} תזריע יג, ל, ואילך.

^{פה} פ"י מ"ב, ואילך.

תרי מילי נינהו. והאריכות בזה אך למותר, רק להוציא מלב כת"ר.

אמנם כל הנ"ל הוא רק ליישב המנהג שנהגו עכשיו, ואינו ענין כלל לענין שאילתינו, שהוא ענין הסרת הדלדולים הנשארים אחר המיעוץ שהיה כהלכה (איך שהיה לפי המנהג הפשוט במחניכם, בלי פוצה פה, כי כך נשאלתי על הדלדולים לבדם). דהא אף אם תמצי לומר שדעת רמ"א כדעת התורת יקותיאל^{פח}, דבעי להיות נימוחה כליחה, מכל מקום אחר שנימוחה באמצעה מודה התורת יקותיאל שהדלדול הנשאר אין צריך לדקדק להסירו בנחת, כדעת השמלה חדשה, אלא באיזה אופן שיהיה, מאחר שאינה סרכא, רק שצריך לבדוק, עיין שם היטב. ומכל שכן וקל וחומר שאין צריך להיות כל הדלדול נימוח כליחה, כמו שכתב כת"ר^{פט} בשמו והוא פלאי^צ (וגם מה שכתב כת"ר בשם הפרי מגדים, שצריך להיות נימוח כליחה דוקא, לא נמצא זה בפרי מגדים שלפנינו).

והנה בתשובת שבות יעקב ח"א סוף סי' מ"ח כתב גם כן בהדיא כמ"ש לעיל, לפי דעת רמ"א (דניתק הוא לשון נפסק), שאם נפסקה הסירכא באמצעיתה על ידי מיעוץ בנחת, אף שנשאר דלדול בריאה, אינה סירכה רק הפשט ליחה לפי משמעות הראשונים והאחרונים, ואחר שנפסקה באמצעיתה יפרוק הדלדול בנחת מהריאה שלא יסתום הנקב, דהיינו לקלוף בנחת שלא ינקוב הריאה, או על ידי סכינא דחליש פומיה וכהאי גוונא עיין שם. והיינו גם כן כמו שכתב התורת יקותיאל באיזה אופן שיהיה כו' (רק שהחמיר^{צא} להיות נמוחה כליחה כלשון הכל בו, והיינו משום שלא רצה לסמוך כלל על דעת רש"ל וסייעתו, וכמו שכתב שם בהדיא, ואף שאיני כדאי להשיב כו' אך תורה היא כו'. וזה אינו ענין לשאילתנו, שכבר פשט המנהג במדינות אלו כרש"ל וסייעתו. ולזאת אני יודע מה הרעש שהרעישו עלי דייקא, ואדרבה אני החמרתי בשלא כסדרן ממש^{צב} [ועוד^{צג} כתב בתשובת שבות יעקב שם^{צד} דעת המחמירים ביותר שלא למעך באמצע הסרכא, אלא סמוך לריאה ממש, להעביר משם הסירכא על ידי מיעוץ בנחת, שלא ישאר שום דלדול שלא יסתום הנקב כו'. אמנם דעת השמ"ח היא חומרא יתירה על כולן, שלא די אפילו בהעברת הסירכא סמוך לריאה במקום יציאתה משם ממש על ידי מיעוץ בנחת שם, אלא צריך להעבירה ולהסירה ממש]]. וטעמם ונימוקם עמם, מאחר שהסרת הדלדול אינה אלא שלא לסתום הנקב בלבד, וכן כתב הפרי מגדים^{צה} בשם התבואות שור טעם זה לבדו שלא לסתום הנקב, והוא בתבואות שור סוף ס"ק נ"ז, ומשמעות לשונו שם שזהו עיקר

^{פי} ראה רמב"ם הל' טומאת צרעת פ"ח ה"א.

^{פז} כב, כד.

^{פח} סי' לט ס"ק ו (וכשהסרכא נימוח במשמוש כנ"ל אזי יסיר הסרכא מעל הריאה כשרוצה לבדוק, שאם לא יסיר הסרכא לגמרי יש לחוש שישתום הנקב כו', ובזה אינו צריך לדקדק להסיר בנחת כו' אם מסיר הסרכא באיזה אופן שיהיה).

^{פט} לעיל בשאלה (ד"ה ועיקר היתר).

^צ שגם התבואות שור אינו מצריך זאת, וכדלעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה).

^{צא} בתורת יקותיאל שם (שאחר שהביא דברי הרש"ל כתב: ואף כי איני כדאי להשיב אך תורה היא כו' שהכלבו כתב כו' ונימוח במשמוש, משמע שיהא נימוח לגמרי כמו ליחה).

^{צב} כדלעיל סי' יב (ד"ה אמנם).

^{צג} קטע זה הושלם ע"פ כתי"ק.

^{צד} י"שזה אומר כו' צריכין להעביר הסרכא במשמוש סמוך לריאה ממש".

^{צה} משבצות זהב ס"ק יז.

הטעם, ומשום הכי מתיר הפרי מגדים^{צו} לקלוף הדלדול מגוף הריאה אחר המיעוץ כדעת השבות יעקב ותורת יקותיאל, דלא כמשמעות השמלה חדשה דלקמן (אך מ"ש הפרי מגדים^{צז} בשם הפרי תואר אינו מובן, דהפרי תואר היה ספרדי וחולק לגמרי על רמ"א ורש"ל וכל האחרונים שלנו האשכנזים, עיי"ש בס"ק י"ט^{צח}).

אמנם בשמלה חדשה סעיף ל"ח הוסיף עוד טעם להסרת הדלדולים, משום דכל שלא הלכה מכל וכל יראה מזה דלאו ריר הוא כי אם סירכא גמורה, ומהאי טעמא נמי משמעות לשונו הוא בסעיף ל"ו^{צט} שהסרת הדלדולים צריך להיות על ידי מיעוץ בנחת דוקא. ועל דקדוק משמעות לשון זה תמכו יסודתם המחמירים דמחניכם (כמו שרמזתי בתשובתי הראשונה לבריסק^ק). כי הנה לפי טעם זה אם לאחר שניתקה ונתקלפה מאליה הסירכא כולה מהריאה על ידי המיעוץ וגלגול אצבעות בנחת נשאר עוד דלדול דק, ואם יגלגלו בין אצבעותיו להסירו אזי יהיה מתקלף קרום דק ממילא מגוף הריאה התמימה ונקיה להלאה ממקום יציאת הסירכא ובליטתה על הריאה, ודבר ההווה ורגיל טובא הוא להיות נקלף ממילא על ידי גלגול זה קרום ארוך טפח ויותר מגוף הריאה התמימה ושלימה ונקיה מכל דלדול, עד כלות הקרום הזה להתקלף מהריאה מאליו, והוא קרום הנמשך מהסירכא. וצריך בדיקת פושרין או רוק אפילו לעכב, לפי דעת המחמירים דמחניכם הנתלים בדעת השמלה חדשה. וזו היתה השאילה דשאלנא קדמיכון, דאם בדיקת פושרין מעכבת אין תולין במשמוש ידא דטבחא. אמנם לפי דעת השבות יעקב וסיעתו דלעיל, דהטעם משום שלא לסתום הנקב, אין צריך להסיר הדלדולים רק במקום שהסירכא יוצאת ובולטת מהריאה, שהן דילדולי קרומי הסירכא עצמה, דהתם במקום יציאת הסירכא ובליטתה מהריאה מחזקין ריעותא וחיישינן לנקב, ולא במקום השלם ונקי מהריאה שלא היתה הסירכא מתפשטת לשם כלל. ואף אם נראה לעין שקרום דק מתפשט מהסירכא על גוף הריאה השלם אין זו ריעותא לחוש לנקב בשבילה, משום דתלינן דהקרום הוא מהפשטת הליחה דהסירכא, כי ריעותא דסירכא לחוש לנקב בשבילה אינה אלא במקום יציאתה ובליטתה מהריאה לחודיה דוקא. ותדע מדכתב השבות יעקב להסירה מהריאה על ידי סכינא דחליש פומיה ולבדוק בפושרין במקום החתך. וגם בתורת יקותיאל ופרי מגדים משמע כן להסיר הדלדול הנשאר מהסירכא ממקום יציאת הסירכא לחוד, שלא יסתום הנקב, ולא לקלפו מגוף הריאה השלם ונקי שלא הגיעה הסירכא לשם כדלקמן (ואף גם בשמלה חדשה אין הדבר מוכרח כל כך, כי יש לומר גם כן דכוונתו אינה אלא על מקום יציאת הסירכא ובליטתה מהריאה, בכל המקום שמתפשטת ובולטת ונראית, להסירה משם על ידי מיעוץ בנחת, אבל אין צריך לקלוף כלום ממקום שכלתה הסירכא ואינה מתפשטת לשם אלא שנלאתי להאריך^ק).

והנה פלפול זה, אם די בהסרת הדלדולים במקום יציאת ובליטת הסירכא לחודיה, היה

^{צו} שם (נראה לי באם ניתקה גוף הסירכא ע"י מיעוץ, אז יכולין לקלוף מגוף הריאה שלא ישאר דלדול ולשים רוק).

^{צז} שם (ועי' ב"י ופרי תאר אות י[ח] משמע דצריך להסיר הסכרא מכל וכל).

^{צח} בפרי תואר שם (שכותב על היתר הרמ"א במיעוץ סרכות: הגהה זו אין לסמוך לדון על כל הכתוב).

^{צט} "ממשמשים בה וממעכין אפילו הרבה רק שיהא בנחת עד שמסירין כל הסכרא".

^ק לעיל סי' יב (ד"ה אמנם).

^ק עוד יתבאר בזה לקמן (ד"ה ואף גם זאת).

בקיץ תקל"ב בהיותי בבית אדמ"ו רבינו הגדול הגאון המפורסם מה"ר דובערוש נ"ע בק"ק ראוונא^{קב}, והסכימה דעתו הקדושה דדי בכך, וראיתו^{קג} היתה מסירכא כסדרן מחיתוך לחיתוך דמכשירינן בגמרא, ולא חיישינן אולי מתפשט קרום דק מהסירכא גם על גב האונא אם יקלפנה לשם (שהוא דבר ההווה ורגיל כנ"ל שזהו ענין שאילתנו), מכלל דקרום זה שעל הריאה התמימה ונקיה להלאה ממקום בליטת הסירכא אין שם סירכא עליו, אלא הפשטת ליחת הסירכא הנראית ובולטת מחיתוך לחיתוך שהיא כסדרן, וסותמת מנקב שבחיתוך לפירוש רש"י, ולנקב אחר על הגב לא חיישינן משום דלא מחזקינן ריעותא ממקום למקום (ולהתוס'^{קד} לא חיישינן שתתפרק על הגב).

ומה שכתב כת"ר^{קה} דכסדרן אינה ריעותא כלל מדאין צריך בדיקה, אכתי תקשי להיש אומרים שברמ"א סעיף ד' דמצריכים בדיקה ואפילו בדיעבד, דחיישינן שמא יש איזה נקב שלא נסתם כמ"ש בתוס'^{קי}, אלמא דריעותא גמורה היא. וגם להמכשירים בלי בדיקה מקרי ריעותא לענין תרתי לריעותא בדאיכא חלון על כל פנים, כמ"ש הט"ז ונקודות הכסף סי' ל"ז^{קי}. ועוד שהמכשירים בלי בדיקה היינו בלי בדיקת נקב על ידי נפיחה, אבל על כל פנים צריך לבדוק יפה אם הוא כסדרן בודאי, ואם הוא ספק אם היא כסדרן טרפה. ולא דמי לשני עדים המכחישים זה את זה שבשו"ע סעיף ט"ז^{קי} וסעיף י"ז, כמבואר במקור הדין בתשב"ץ ח"ב סוס"י [פ] ט"ט^{קי}, דלא כט"ז שם^{קי} שאחריו נמשך כת"ר, שבימיו לא נדפס עדיין התשב"ץ^{קיא}.

והנה מדסתם התשב"ץ והחליט לאיסור בספק כסדרן בפשיטות בלי שום חולק, מכלל דסבירא ליה דלא תליא הא בפלוגתא דרש"י וסייעתו עם התוספות^{קיב} וסייעתם, אם אין סירכא בלי נקב או דיש סירכא בלי נקב אלא דעתידה לינקב, שהביא התשב"ץ ח"א סי' ס"ז ולא הכריע, וסיים שם דלשני הטעמים כיון שמחמת נקב נאסרה אסורה דבר תורה, וככה ממש סיים בח"ב סי' [פ] ט"ט הנ"ל, אלמא דסבירא ליה דלשני השיטות אין להקל בספק כסדרן. ולא לחלק ביניהם כסלקא דעתך דהתבואות שור סימן כ"ט^{קיג} והתורה

^{קב} על תקופה זו ששהה רבנו ראוונא, מתחלת קיץ תקל"ב עד להסתלקות המגיד ממעזריטש בייט כסלו תקל"ג, ראה מבוא לס' תולדות חב"ד בארה"ק ע' 18-19.

^{קי} ראה זו הובאה לעיל סי' יב (ד"ה אבל באמת), וש"נ.

הובא גם בשו"ת צמח צדק סי' קד סי"ח.

^{קד} מז, רע"א.

^{קה} לעיל בשאלה (ד"ה מה שכתב אדוני שטעמם).

^{קי} מז, א דיבור הראשון (ומתוך הלכות טרפות של רבינו גרשום ותשובת הגאונים כו' שמצריכין נפיחה כשהאונות סרוכות זו לזו כסדרן) בדקין לה בנפיחה שמא עדיין לא נסתם הנקב). הובא ונתבאר לעיל סי' יב (ד"ה ואמנם), ורס"י יג.

^{קי} בט"ז שם ס"ק ג (אע"ג דאנו מכשירין כדלקמן סי' ל"ט ס"ד, מ"מ כיון שיש פוסקים שמטריפים אפילו שם בחלון, וכאן דיש עוד ריעותא דבועה, מיקרי עכ"פ תרתי לריעותא וטרפה), ונקודת הכסף שם (יפה כיון, וכן הוכיח אמ"ו ז"ל בתשובה).

^{קי} "אמר הבדוק שלא כסדרן היתה ואחר מכחישו ואומר כסדרן היתה מעמידין בהבהה בחזקת היתר".

^{קי} "הוי יודע דעד אחד בהכחשה אינו כלום כו' אלא כשהריאה בפנינו ונפל לנו ספק בסירכא זו או בטרפות אחר שהולכין בו להחמיר ככל ספק דאורייתא, אבל עכשיו שהי' הספק מחמת הכחשה לא הי' לך לדונו להחמיר".

^{קי} ס"ק כב (ואין שום ריעותא לאיסור, דהיינו לומר שהיתה שלא כסדרן כו' פשיטא שאמרינן בזה שנשחטה הותרה).

^{קיא} שנדפס לראשונה בשנת תצ"ח. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל מה-ט.

^{קיב} מז, ב ד"ה היינו.

^{קיג} סוף ס"ק א (אין כאן ריעותא להרשב"א ושאר פוסקים שסוברים דיש סרכא בלא נקב, רק דשלא כסדרן עומד

יקותיאל סי' כ"ה^{קיד}, לישוב תשובת רשב"א^{קטו} שבש"ע סעיף ה'^{קטז} להכשיר בספק אם יצאה מחיתוך או מגב, משום דהרשב"א קאי בשיטת התוס' דיש סירכא בלי נקב, ומשום הכי אין כאן ריעותא כמו לשיטת רש"י. אלא סבירא ליה להתשב"ץ דאף גם מה שסופה לינקב היא ריעותא גמורה ואסורה דבר תורה, כמו לפירוש רש"י וסיעתו. ומה שהתיר הרשב"א^{קטז} בספק אם מחיתוך כו', היינו משום דהיה נראה לעין שהיא יוצאה מחיתוך כשנפח הריאה היטב, אלא שבאת לחוש שמא בחייה לא היתה נפוחה כל כך, ולהכי לא מחזקינן ריעותא, כיון שאין ריעותא לפנינו, דמה שנראית יוצאה מגב כשאינה נפוחה כל כך לא הוי ריעותא גמורה מאחר שנראית יוצאה מחיתוך כשנפח היטב, ואמרינן דבחייה היתה גם כן נפוחה כל כך. וכעין זה ממש כתב התורת יקותיאל^{קיי} במסקנא.

ולבר מן כל דין אף אם תימצי לומר דספק כסדרן כשירה, היינו בדיעבד ודאי, כשאי אפשר לבדוק ולברר הדבר, אבל כשאפשר לברר הדבר ודאי לכולא עלמא צריך לבדוק ולברר כל מה דאפשר, ואם כן בכל סירכא כסדרן מחיתוך לחיתוך הוה לן להצריך להעבירה ולקלפה מהריאה, אולי מתפשט קרום דק ממנה על הגב (כנהוג ומצוי שזהו נידון שאילתנו כנ"ל), והוי לה שלא כסדרן. אלא ודאי דהיא הפשטת ליחה בעלמא מהסירכא שבחיתוך כנ"ל >[ג].

[הג"ה.

* ומ"ש כת"ר דכסדרן אין שם סירכא עליה כלל, הוא פלאי, דהא גם המכשירים בלי בדיקה לשיטת רש"י, סבירא להו דיש נקב בפועל ממש אלא שנסתם יפה, משום דאין סירכא בלא נקב. משא"כ סרכא שעברה על ידי מיעוץ המועיל לדידן היינו טעמא, משום דאמרינן ריר בעלמא הוא והפשטת ליחה ואינה סרכא המוזכרת בגמ' ופוסקים, ומשום הכי לא חיישינן לנקב כלל כמ"ש רש"ל^{קטט} ורמ"א^ק וכל האחרונים. והגם אף שהתבואות שור סי' כ"ט גם כן כתב כן דכסדרן היא ריר בעלמא לשיטת רש"י, הרי חזר בו בסי' ל"ט בשמלה חדשה^{קכא} ובתבואות שור^{קכב}, וכתב שם כמבואר בפרש"י והרא"ש ובדברי כל העומדים בשטתו דכל סרכא כסדרן יש נקב בפועל ממש, אלא שהסרכא סותמתו בצירוף האונה שאצלה. וגם בסי' כ"ט לא כתב כן לקושטא דמלתא לפרש"י וסיעתו, אלא שנדחק ליישב פסק הב"י בש"ע סעיף ה' בספק כסדרן בשם הרשב"א אליבא דדינא, ובצירוף דעת התוס'. ואף גם זאת הרי תלה ודימה זה לסרכא שעברה על ידי מיעוץ, ולא חילק

להנקב וכסדרן אינה עומד להנקב).

^{קיד} ס"ק ד ד"ה הנה בכל (נ"ל דהרשב"א אזיל לשיטתו דס"ל דהא דקיי"ל דתרי אונז דסריכי להדדי דטריפה היינו משום שסופו לנקוב).

^{קטו} ח"א סי' קעד.

^{קטז} בסי' לט (אם נסתפק אם היא בגב או בחיתוך, וכשנפחים אותה הרבה נראה שהיא בחיתוך וכשאינו נפחים אותה כ"כ נראית הסירכה שהיא בחוץ, כשרה).

^{קטז} שממנו הביא השואל ראייתו לעיל (ד"ה מה שכתב אדוני שטעמם), שבסרכא כסדרן אין כאן ריעותא.

^{קיי} שם ד"ה ויש לישוב (דשכיח יותר לומר שהבהמה בחייה היתה נפוחה כ"כ).

^{קטט} ביש"ש פ"ג סי' כה, שהביא מרא"ש פ"ג סי' יד (דכל סירכא שהיא נתקת כו' אמרינן דלאו סירכא היא אלא ריר בעלמא שמתפשט מלחות הריאה).

^{קכא} סי' לט סיי"ג (שאינו סרכא אלא ריר בעלמא).

^{קכב} סי' ז (אין סירכא בלא נקב כו' כסדרן אין עשוי להתפרק כו' הולכת ומתחזקת וסותמת היטב).

^{קכב} ס"ק יג (כדפירש הרא"ש ז"ל אליבא דרש"י ז"ל, טעם כסדרן דכשרה משום דהאי נקב עשוי להסתם).

ביניהם כדעת כת"ר יעו"ש. אמנם באמת העיקר בישוב פסק הש"ע הוא כנ"ל, ואין צריך לדוחק התבואות שור.[[]

אי נמי יש לומר, דהיינו טעמא דלא איכפת לן כלל בקרום דק זה, משום דלא גרע מסרכא מינה ובה ממקום למקום דמכשרינן בלי בדיקה כלל^{קכ}, משום דלהתוס' אין סופה להתפרק ולשיטת רש"י חשובה סתימה מעליא לנקב, לפמ"ש התבואות שור^{קכד} ליישב מנהגנו (דלא כמ"ש ב"י^{קכה} והש"ך^{קכו}, שכבר השיג רש"ל^{קכז} על הב"י והסכימו עמו רוב האחרונים). וטעם זה מוכרח הוא לפי דעת השבות יעקב ופרי מגדים ותורת יקותיאל דלעיל^{קכח}, שהתירו להעביר הדלדול הנשאר מהסרכא על הריאה בכל אופן שיהיה, אפילו על ידי סכין או לקלוף בידים, ולא על ידי מיעוץ וגלגול בין אצבעות בנחת כדין סרכא (ומשמע שם בהדיא דמירי בדלדול הנשאר במקום התפשטות הסרכא ובליטתה על הריאה, ולא בקרום דק הנקלף להלאה ממקום הסרכא מגוף הריאה התמימה ונקייה, שקרום דק הנקלף משם נראה לעין כאילו הוא מקרומי הריאה עצמה ולא סרכא כלל, שענין זה לא הוזכר כלל בדבריהם עיי"ש). ואין לומר דסבירא להו דמאחר שעל ידי המיעוץ בנחת ניתקה הסרכא באמצעיתא כדלעיל שוב אין שם סרכא כלל עליה, ולא על דלדול הנשאר ממנה, אלא הן ריר בעלמא. דאכתי תקשי לפי דעת התורת יקותיאל (והוא דעת הכל בו ומהרי"ו כדלעיל) דבעינן שנימוחה כליחה דוקא, שזהו דוקא סימן לריר בעלמא, והבדיקה היא לחומרא בעלמא, אם כן בדלדול שלא נימוח נחוש לסרכא גמורה ולא מהניא לה בדיקה, כדאיתא בגמרא בהדיא דלית להו בדיקותא, דלא כמ"ש כת"ר בשם הגמרא^{קכט}. אלא ודאי היינו טעמא דהוה לה סרכא מינה ובה, והבדיקה שם היא לחומרא בעלמא לכתחלה, אולי יש שם איזה נקב שלא נסתם עדיין, מאחר דסרכא שלא כסדרן אינה בלא נקב, ואף שעברה על ידי מיעוץ ואמרין דריר בעלמא הוא מכל מקום מחמרין לבדוק לכתחלה על ידי רוק או פושרים כמ"ש בפרי מגדים סי' ל"ו^{קל}, ודלא כמ"ש התבואות שור^{קלא} שם בדעת הב"ח.

ואף התבואות שור חזר בו בסי' ל"ט ס"ק נ"ד וכתב ומכל מקום אומר אני כו', אני דייקא ולא הב"ח (ובאמת שהוא דוחק גדול בב"ח סי' ל"ט סעיף ה'^{קלב} לומר שחשו לטרחא אם

^{קכג} טוש"ע סי' לט ס"ט. וכדלעיל סי' יב (ד"ה אבל באמת), וש"נ. אלא שהשואל הקשה (לעיל ד"ה עוד כתב אדוני ראייה) על כך מדברי הב"י והש"ך, שמינה ובה לא הוי סרכא אלא הפשטת ליחה. ועל משיב כאן רבנו, שהעיקר כרש"ל והאחרונים שהשיבו עליהם.

^{קכד} שם ס"ק מח (אבל אם הצד הב' מחוזקת באותה אונא שאין דרכה להנתק, אע"פ שיש שם נקב הסרכא סותמתה). וכדלעיל שם.

^{קכה} נז, א ד"ה כתב הכל בו (ונראה כו' שאילו היתה סרכא חזקה היתה נדבקת באונא אחרת, וכיון שנדבקה באונא עצמה הא ודאי אינה סירכא אלא הפשטת לחות הריאה).

^{קכו} ס"ק כז (כתב ב"י כו' ומהרש"ל כו' חלק עליו בלא טענה מוכרחת).

^{קכז} בים של שלמה פ"ג סי' כו (ומהר"י דחק עצמו כו', וסברא חלושה היא, דאיזה מקום שפגע בתחלה בדבוקו נסרך). אלא שהרש"ל אסר מטעם כן בסרכא מינה ובה, ואנן קיי"ל להתיר כדעת השו"ע ורמ"א. ועכ"ל שהטעם הוא כמ"ש בתבואות שור שם.

^{קכח} ד"ה אמנם כל הנ"ל וד"ה והנה בתשובת.

^{קכט} לעיל בשאלה (ד"ה ומה גם).

^{קל} משבצות זהב ס"ק ז.

^{קלא} סי' לו ס"ק כב (שבדיקת הנפיחה חובה ומעכבת). וכדלעיל סי' יב (ד"ה ואמנם, בהגהה).

^{קלב} ד"ה והך בדיקה (בנתמעה במשמוש היד כשרה מדינא בלא בדיקה דלאו סירכא היא כלל, אלא דמחמרין לבדקה בנפיחה וברוקא כו', ומהר"ך האריך בכאן וסוף דבריו דשלא כדין נוהגין עכשיו לבדוק ברוק אלא צריך

הבדיקה מעכבת בדיעבד, וסיים הארכת בדבר פשוט כו', וגם לא הוה ליה לכתוב על מהרו"ך ושרא ליה מריה ע"ש בב"ח). וכך הבין השבות יעקב ח"ב סי' ס' בדעת הט"ז קל"ג, כמ"ש הפרי מגדים קל"ד, דהבדיקה אינה מעכבת כלל בדיעבד אחר המיעוץ בנחת כדת, ופסק כן הלכה למעשה (אך מה שהוסיף להקל במיעוץ בחוזק קצת כו' קל"ה, כבר חלק עליו בזה הגאון מהר"י בס' כרתי קל"ו). וכן פסק הלכה למעשה בתשובת חינוך בית יהודה סי' מ"ג, והוכיח שם שכן דעת רמ"א מדכתב בסעיף י"ג בהג"ה ולכן כל מקום שיתמעך תולין להקל כו' בסתם, ולא הזכיר שצריך לנפחה ולבדקה אחר כך, שמע מינה שאינו מעכב, ובסעיף א' בהג"ה לא בא אלא להורות שכן נהגו לכתחלה ע"ש (וככה יש להוכיח קצת גם כן שכן דעת הש"ך, ממ"ש בסי' ל"ו סק"ה בשם הגאון אמ"ו ז"ל כגון מראה קל"ז כו', ולא הזכיר מיעוץ סירכא דשכיחא טובא טפי ממראה. וממ"ש בסי' ל"ט ס"ק ה' קל"ח אין ראיה להיפך, דהתם הכי נמי יש מהן כשרות בדיעבד כמ"ש בפרי מגדים שם קל"ט). והתבואות שור יחידאה הוא בחומרא ז"ק. דלא כמ"ש כת"ר שכן דעת שאר אחרונים. והגאונים מהר"נ שפירא ומהר"מ מלובלין ומהרש"א קמ"א הורו כן לכתחילה דוקא להסיר הדלדולים ולבדוק לחומרא בעלמא, אף גם שלא זכרו מזה רש"ל ורמ"א כלום קמ"ב >[ד].

[הג"ה]

** וגם מ"ש כת"ר שכן דעת הפרי מגדים והתורת יקותיאל להחמיר בדיעבד, הוא פלאי. וגם מ"ש כת"ר קמ"ג בפירוש לשון הב"ח סי' ל"ז דסמוך לנקב אי אפשר לבדוק והבדיקה מעכבת, היא פליאה נשגבה, דאם כן מאי איריא דלא תלינן דקאמר הב"ח, הרי אפילו נעשה נקב לפנינו קודם הבדיקה בסמוך לסרכא טרפה, משום דאי אפשר לבדוק עוד קמ"ד].

ואף גם זאת דוקא במקום יציאת הסרכא ובליטתה על הריאה, ולא להלאה ממקום הסרכא קמ"ה. וכמ"ש בתבואות שור גופיה שם ס"ק נ"ז בשם ספר בית לחם, להסיר כל הסרכא דייקא. וכן כתב בשמלה חדשה להסיר כל הסרכא ולא ישאר ממנה כו', ממנה דייקא ולא להלאה מהסרכא מגוף הריאה התמימה ונקייה, שהקרום המתפרק ונקלף

לבדוק במיא דפושרין, ושרא ליה מאריה כו', והבדיקה איננה אלא חומרא בעלמא, ומשום הכי סגי בנפיקה וברוקא ולא מטרחין ליה לאותובא לריאה כולה במיא דפושרין).

קכ"י סי' לט ס"ק ו (דהבדיקה שלנו אינה אלא לחומרא).

קכ"ד במשבצות זהב סי' לט ס"ק יב, וכדלעיל סי' יב (סד"ה ואמנם).

קכ"ה י"אכ"ן ביש מקומות שמקילין וממעכין בחוזק קצת כו' עד שהסרכא נקלף מהריאה לגמרי.

קכ"ו סי' יג (כל איש הירא וחרד לדבר ה' ימנע מלאכול). וכדלעיל בתחלת התשובה.

קכ"ז כגון דאיכא שום ריעותא בריאה כגון מראה וכה"ג, דצריכין לנפחה לראות אם תעלה בנפילה כו', אי דיינינן לה כקודם נפיקה טרפה היא.

קכ"ח י"דבכל שום חשש צריך ניפוח.

קכ"ט יומיהו יש מהן דמעכב דיעבד ויש מהן דכשירה דיעבד.

קמ' הובא בשו"ת צמח צדק סי' לב ס"א.

קמ"א שכתב בשם עולת יצחק (סרכות ס"ק י) "שגזרו על השוחטים להסיר אף דלדולין מן הסרכות מע"ג ריאה כשיבדק בנפיקה".

קמ"ב שהרש"ל ורמ"א לא הזכירו הסרת הדלדולים, כדלעיל סי' יב (סד"ה ואמנם).

קמ"ג לעיל בשאלה (ד"ה גם מ"ש אדוני ובזה).

קמ"ד וכעין זה הוכיח במשבצות זהב, והובא לעיל סי' יב (סד"ה ואמנם).

קמ"ה כדלעיל (סד"ה אמנם בשמלה חדשה).

משם נראה לעין כקרומי הריאה עצמה ואין עליו שום סרכא כלל. ואם כשמגיע לשם בולט שם איזה עוקץ ודלדול הרי יכול להסירו על ידי סכינא דחליש פומיה ולבדוק שם לבד, וכמ"ש בתשובת שבות יעקב^{קמ} דלעיל. ויותר אין להאריך.

*

ואשר^{קמז} הקשה לשאול בסוגיא דסוף פרק החובל מסוגיא דסוף פ"ק ומריש פ"ו דכריתות, לכאורה היא קושיא אלימתא, אך כבר יישובה הרמב"ם פ"א^{קמח}, במה שסמכו ענין לו לדין זה^{קמט} (דאע"ג דסבירא ליה^{קנ} דאינו משלם אלא מרידיא הרי גם רידיא עלייה דמרה הוא^{קנא} כדאיתא שם בגמרא) דין השנוי בברייתא סוף פ"ד^{קנב} דלאחר שנגמר דינו אם הקדישו אינו מוקדש וכן במתנה^{קנג}, והוסיף מדיליה עוד (אף שאין דרכו בכך כנודע^{קנד} אלא בכדי ליישב קושית כת"ר) דאם הפקירו אינו מופקר. ולכאורה אינו מובן וסותר דברי עצמו בהלכה י"ג שם^{קנה} שכל הקודם זכה שהרי הפקירוהו כו', והוא תלמוד ערוך ריש פ"ו דכריתות שהביא כת"ר, ולמאי נ"מ אינו מופקר. אלא דהתם משום יאוש לחודיה נגעו בה^{קני} (כמ"ש הרא"ש פ"י דב"ק^{קנז}), וס"ל לרמב"ם כמ"ש התוס' בב"ק דף ס"ו[נ] סוף ע"א^{קנח} דאע"ג דכל הקודם זכה לאחר יאוש כמו בהפקר אעפ"כ אין דינו כמפקיר בפירוש ממש מדעתו ורצונו הטוב, ויש חילוק ונפקא מינה אפילו לעניין זכייה עצמה, ומכל שכן הכא לענין שאינו יכול להפקירו מדעתו ורצונו לאחר שנגמר דינו, כמו שאינו יכול להקדישו, משום דלאו ברשותיה קאי, כדפרש"י שם^{קנט}. וכמו חמץ לאחר שש אינו יכול לבטלו ולהפקירו ולהוציאו מרשותו שלא יעבור עליו בבל יראה, וגם אם הפקירו אינו יוצא מרשותו ועובר עליו בבל יראה כאילו הוא שלו, וכן בור ברשות הרבים שהפקירו

^{קמו} ח"א סי' מח.

^{קמז} החלק האחרון של השו"ת, היא מהדורא בתרא לגבי האמור בסי' תלה קו"א ס"ק ב, ונכתבה בסוף ימיו (לערך קיץ תק"ע, כדלעיל בציונים לסי' יב-ג).

לתוכנה ראה התמים ח"ד ע' עג. יגדיל תורה נ"י. ה' ע' פד. ט' ע' לד. יב' ע' מו. יגדיל תורה ירות"ו כד ע' 41. שו"ת הרב ע' תצט ואילך.

^{קמח} הלי נזקי ממון.

^{קמט} שאחרי שביאר דין זה בהלכות ז-ח, סמך ענין לו בהלכה ט.

^{קנ} להרמב"ם שם ה"ח: ומהיכן משתלם מן השבח שהשיב בדרייתו אחר שנגמר דינו שכיון שנגמר דינו לסקילה אין לו בעלים שיתחייבו בנזקיו (דלא כרש"י שם צא, א ד"ה סוף, שאינו משתלם מרידיא אלא כשברח). ולכאורה כיון שאין לו בעלים איך אפשר לדון השור בפניו.

^{קנא} הרי שגם לדעת הרמב"ם יש לו בעלים, על כל פנים לחיוב מרידיא. וראה קובץ יגדיל תורה (נ"י). ה' ע' פה.

^{קנב} ב"ק מד, סע"ב.

^{קנז} אוצ"ל: במכירה.

^{קנד} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רח.

^{קנה} גבי שור הנסקל שהוזמו עדי.

^{קנו} וראה קונטרס אחרון סי' תלה ס"ק ב, שמיישב בדרך אחרת: דוקא כשהוזמו עדי מועיל יאוש בעלים דנמצא למפרע היה מותר בהנאה ויכול להפקירו. ולפי זה מסיק שם, שגם אסורי הנאה (כל זמן שלא הוזמו עדי) אינו הפקר גמור עד שכל הרוצה ליטול בעבירה יבא ויטול בעל כרחו של בעלים. וראה שערי יהודה ב"ק ע' עד ואילך.

^{קני} סי' כא (וכיון דכבר נאסר בהנאה מייאשי מיניה). ועד"ז בתוס' זבחים עא, א ד"ה ברובע (מייאש). וראה פלפול התלמידים (770) ז' ע' נו.

^{קניז} ד"ה כיון דבאיסורא.

^{קנט} ב"ק מה, א ד"ה אינו מוקדש.

חייב על נזקיו כשלו, כדאיתא בגמרא^{קא} אמר ר' אלעזר שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו כו', והוא הדין נמי בשור שהמית והזיק ונגמר דינו למיתה, אינו יכול להוציאו מרשותו מדעתו ורצונו על ידי שמפקירו, שלא נוכל לגמור דינו על הנזקין משום דכתיב^{קכא} והועד בבעליו והוא אינו בעליו משהפקירו והוציאו מרשותו^{קכב}, אלא בעל כרחו הוא בעליו לענין שגומרים דינו בפניו על הנזקין. ואף שכל הקודם זכה, זהו ענין הפקר ממילא על ידי יאוש שלא ברצונו, אבל הוא אינו יכול להפקירו ולהוציאו מרשותו מדעתו ורצונו כמו שאינו יכול להקדישו. ומאחר שהוא אינו יכול להוציאו מרשותו מדעתו ורצונו על ידי הפקר זה קרינן ביה והועד בבעליו.

וקצת יש להוכיח כן, מדר' יהודה סבירא ליה דפטור גם ממיתה בנגח ואחר כך הפקיר, משום דבעי והועד בבעליו בשעת גמר דין, והרי תיכף משנחקרו העדים וכיוונו עדותם ונמנו הבית דין וגמרו ביניהם שלא בפני בעליו שהשור חייב מיתה, אם נודע זה לבעליו ידיעה נאמנה בודאי אסחיה לדעתיה ונתייאש, וכשהבית דין שולחים אחר כך לקרוא לבעליו לבית דין ואומרים לו ששורך חייב סקילה כדין התורה^{קכג}, אליבא דר' יהודה על כל פנים (ולפי דעת הרמב"ם^{קכד} אפילו לרבנן^{קכה} אם יש לו בעלים צריך לגמור בפניהם. ומ"ש המגיד משנה שכן הוא בברייתא^{קכו} צ"ע, דבברייתא מיירי בפני השור), למה יומת הרי כבר נתיאשו והוי הפקר ממילא. ודוחק לומר שלא חייבה תורה סקילה אלא כשלא היתה ידיעה נאמנה בתחילה לבעליו איך שנחקרו העדים שהעידו בפניו דייקא וכיוונו עדותם. אלא ודאי דלא פטר ר' יהודה אלא כשהפקירו בפירוש מדעתו ורצונו, והוא הדין לרבנן לענין נזקין, כמ"ש הרא"ש^{קכז} דשוין הן.

והא דחשיב ר' אלעזר שני דברים בלבד, היינו שעשאן הכתוב דייקא, אבל נגח והזיק אינו מפורש בכתוב, וכן לר' יהודה אם היתה ידיעה בתחלה לבעלים גם כן אינו מפורש בכתוב.

ותדע דלא קא חשיב נמי ר' אלעזר ישראל שמצא עבודה זרה והגביהה וזכה בה, שאינה ברשותו כמו חמץ בפסח ממש שאסורה בהנאה, וצריך לבערה מן העולם כמו חמץ^{קכח}, כדתנן^{קכט} שוחק וזורה לרוח כו', וכדאיתא בפסחים דף כ"ח^{קל}, ואפילו הכי היא כשלו לענין שאין לה ביטול, כדאיתא בעבודה זרה דף מ"ב ע"א^{קלא} ובב"ח ליו"ד סי' קמ"ו^{קלב},

^{קא} פסחים ו, ב. ב"ק כט, ב.

^{קכא} שמות כא, כט.

^{קכב} ב"ק יג, ב. מד, ב.

^{קכג} משנה סנהדרין כט, א. טור ושו"ע רס"י יט.

^{קכד} הל' נזקי ממון פ"י ה"ו.

^{קכה} במשנה ב"ק מד, ב.

^{קכו} ב"ק מה, א (השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת הבעלים כך מיתת השור, מה בעלים בפניהם אף שור בפניו).

^{קכז} ב"ק פ"א סט"ז.

^{קכח} ע"ז מבואר בקו"א שם (ואין לומר דשאני חמץ שמוזהר עליו לבערו, הרי גם ע"ז מוזהר עליה לבערה).

^{קכט} ע"ז מג, ב. ולענין חמץ בפסח בפסחים כא, א.

^{קל} שמדמין בין ע"ז לחמץ בפסח לענין זה.

^{קלא} דלמא מגבה לה והדר מבטיל, לה והוי עבודת כוכבים ביד ישראל וכל עבודת כוכבים ביד ישראל אינה בטלה לעולם.

דלא כט"ז שם קעג.

סימן טו

תולעים הנמצאים בריאה קע

[ופרוס בשלום] אהוב נפשי הרבני המופלג חריף ושנון מו"ה פנחס קע נ"י

מהודענא אודות התולעים שבריאה קע, לא החלטתי לאסור לאחרים כי אם להחמיר לעצמי קע. מפני שאיני סומך על שיקול הדעת קע להתירן מסוגיא דתמורה (דף ל"א) דפירשא בעלמא הוא. עיין שם בתוספות קע דגם למסקנא קאי הכי (ועיין בכורות דף ז' ע"ב קפ וטור וש"ע יו"ד סי' פ"א דבפירשא בעלמא אין בו משום אבר מן החי). ועל כרחק קפ צריך לומר כמ"ש רש"י קפ ור"ן קפ סוף פרק כל הבשר (קט"ז ע"ב), דאע"ג דפירשא בעלמא הוא אינו כפרש ממש אלא דלאו גופה הוא. והכי נמי רימה אינו כגוף

קע ד"ה ומ"ש ואפילו אליל. מובא בש"ך שם ס"ק א (שאם זכה בהם הישראל אחרי יאוש הרי היא כשלו מדינא). וראה קו"א שם, שהוכיח כן גם מב"י וש"ך שם, שהבן יורש ע"ז של אביו ואין ביטול מועיל.

קע ס"ק ג (שאינו אסור אלא משום גזירה אטו אליל של ישראל).

קע נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז. ונעתקה בשו"ת צמח צדק סי' סג ס"ז. והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ' ע' תפר, ע"פ כת"י 189 (75, א), ומתחלת "ופרוס בשלום" כו' (ובאה בהמשך לאגרת טו שבאג"ק רבנו).

תוכן התשובה: תולעים שבריאה אסורים מטעם אבר מן החי, ולפי"ז אסור למכור אותם לנכרי. ואפשר שאין זה רק נפרש ויוצא מאבר מן החי ולנכרי מותר, ומספק מחמיר רבנו על עצמו. ואם נאמר שהוא אסור לנכרי, אזי נשאר האיסור אף אחר שמתו התולעים.

ביאור תוכן התשובה ראה שו"ת צמח צדק שם ס"ח. פסקי אדמו"ר הזקן ע' 80. שו"ת הרב סי' מט.

קע אפשר שהיא להחסידי ר' פנחס רויזעס משקלאוו [והיא באה בהמשך לאגרת אל ר' אלכסנד משקלאוו].

קע שמבואר בחולין סז, ב: דרני דבשרא (תולעים הנמצאים בין עור לבשר כשמפשיטין הבהמה, רש"י) אסירי כו' בהמה בשחיטה הוא דמשתריא והני מדלא קא מהניא להו שחיטה באיסוריהו קיימן (ואלו שגדלו בתוכה עד שלא נשחטה באו מאיסור אבר מן החי, ושחיטת הבהמה לא אהניא לדידהו, שהרי יש להם חיות לעצמן, רש"י).

וכן נפסק בטוש"ע (יו"ד סי' פד סט"ז): כל תולעים הנמצאים בבהמה בין שהם בין עור לבשר בין שהם במעיה אסורים. ובש"ך שם ס"ק מב: באו מאיסור אבר מן החי. ובפרי מגדים שם (שפתי דעת ס"ק מב, ומשבצות זהב ס"ק כא) שלכן אסור ליתם לבן נח שמצוה על אבר מן החי.

קע בשו"ת צמח צדק שם: ר"ל שמחמיר על עצמו דאסור למוכרה לעכו"ם, ולאחרים אינו מחליט לאסור למכור לעכו"ם, אבל פשיטא דאסור להן בעצמן, כן נראה מוכח מכל התשובה.

קע לומר דקיי"ל כחכמים בסוגיא דתמורה (לא, א): מלא תרוד רימה הבאה מאדם חי רבי אליעזר מטמא וחכמים מטהרין כו' דפירשא בעלמא הוא. וקיי"ל כחכמים (רמב"ם ה' טומאת מת פ"ג ה"י): התולעים הנהוין מבשר המת בין חיים בין מתים טהורין.

קע שם ד"ה אל: וי"ל דבמסקנא מבואר שם ב' טעמים לחלק בין רימה לביצת אפרוח, וטעם הב' אינו אלא לרווחא דמילתא, דכי נמי אדם לא מיקרי רימה [שהוא טעם הא' למסקנא שם], מ"מ לא דמי לביצת אפרוח [מטעם הב', שחולקים אם רימה היא פירשא, כמו להוא אמינא].

וראה גם לקמן (ד"ה ואף) שהטעם הב' הוא העיקר למסקנא.

קפ חלי דיחמורתא (כעין ביצי זכר שהיחמורות מוציאות מרחמן, רש"י) סבור רבנן למימר ביעי ניהו ואסירן (משום אבר מן החי שנעקרו מן הזכר ברחם, רש"י), אמר רב ספרא זרעא דאילא הוא כו'.

קפא ס"ג (יאלו דיחמורא מותרים). ט"ז שם ס"ק ו (והוא פירשא בעלמא). וב"י שם (ומשמע דטעמא דשרי משום דפירשא בעלמא ניהו).

קפב כדי שלא יוקשה מסוגיא דחולין שם (שתולעים שבבשר אסורים משום אבר מן החי) על הסוגיא דתמורה שם (שרימה הוי פירשא בעלמא), צריך לומר כו'.

קפג ד"ה הרי זו אסורה (וחלב הנמצא קרוש בעור הקבה כו', שהייתי סבור כדאמרין בע"ז (כט, ב) גבי קיבת עולה כהן שדעתו יפה שורפה חיה שמע מינה פירשא בעלמא היא, ולא מיתסרא, ולא היא חלב גמור הוא כו' ומדשרי לה גבי עולה ש"מ לא מיתסר אלא גופה אבל פירשא שרי).

קפד (מג, א): ומאי דאמרין עלה בפרק אין מעמידין (ע"ז כט, ב) דפירשא בעלמא הוא לאו למימרא שיהא כפרש כו' אלא הכי קאמרין שפורש מגופה ואינו כגופה.

האדם והבהמה^{קפ"ה}, ולא דמי לביצה, עיי"ש בתמורה. ובכורות^{קפ"ו} (דף ו') דיוצא מן הטמא נפקא לן מאת הגמל, ואם כן^{קפ"ו} אין לאסור (כיוצאין^{קפ"ח}) לבני נח היוצא מאבר מן החי.

אבל לפי דעת הרי"ף סוף פרק כל הבשר^{קפ"ט}, דלא סבירא ליה כרש"י שם, לא אתי שפיר תירוץ זה, ואם כן אפשר דסוגיא דחולין סבירא ליה דלאו פירשא [בעלמא] הוא אלא כגוף הבהמה. ואילו חתך בשר חי מגופה אעפ"י שמת הבשר אחר כך, כגון ריאה בחתיכות הקנה (חולין ל"ב^{קצ"ו}), עיי"ש דעומד באיסורו. והכי נמי תולעים שבכבד סוף פרק אלו טריפות אין איסורן משום אבר מן החי בחיות עצמן, שהרי אבר מן החי אינו נוהג אלא בבהמה [חיה] ועוף^{קצ"א}, ותולעים שלא פירשו מותר לאכלן חיין, אי לאו משום בל תשקצו^{קצ"ב}, אלא איסורן משום שנפרשו והובדלו מגוף הבהמה במה שהן חיין לעצמן, ואין שחיטתן^{קצ"ג} מתירתן^{קצ"ד}. משא"כ אם לא היה להן חיות לעצמן היו ניתרין בשחיטתה, כיון שלא היו נבדלים ממנה. אבל חיותן גורם להיות כאילו מנחי בדיקולא וכריאה (בדף ל"ב^{קצ"ה}) עיי"ש.

ואף שמתים אחר כך, מאי מהני, כיון שכבר נבדלו ומנחי בדיקולא בשעת שחיטה. וגם אם היו מתים בשעת שחיטה לא מהני, אחר שכבר הובדלו פעם אחת במה שהיה חיים שעה אחת, דדמי לחותך מן הטחול ומן הכליות^{קצ"ה} שהם גם כן מתים כבר בשעת שחיטה^{קצ"ו}. ולא ידעתי מקום לחלק לבני נח בין תולעים חיים למתים, מאחר שאבר מן החי אינו נוהג בתולעים כלל (עיי' סנהדרין נ"ט ע"א^{קצ"ז}) למשרי שרצים כו', ואם יש

^{קפ"ה} ולכן אף שדרני אין להם דין פירשא בעלמא (כמבואר בחולין שם, שאסור מטעם אבר מן החי), מ"מ יש להם דין הפורש מאבר מן החי (כמבואר בתמורה שם, שאינו מטמא מטעם אבר מן החי).

^{קפ"ו} והוא על דרך המבואר בבכורות (ו, ב): לאסור חלבו (של גמלה, רש"י) מנא ליה, נפקא ליה מאת הגמל (משמע את הטפל לגמל והיינו חלבו, רש"י).

^{קפ"ז} עד"ז גם כאן בדרני, שהוא יוצא מאבר מן החי (ובחולין שם: תניא ואת נפלתם תשקצו (שמיני יא, יא) לרבות את הדרנים שבבהמה). ואיסור זה אינו בבני נח.

^{קפ"ח} בכת"י ליתא.

^{קפ"ט} (מג, א): "דחלב המכונס בעור קיבה פירשא בעלמא הוא". שהיא דעה הא' שבשו"ע יו"ד סי' פז ס"ט.

^{קצ"א} עיי' (אמר רבי שמעון בן לקיש שחט את הקנה ואח"כ ניקבה הריאה כשרה, אלמא כמאן דמנחה בדיקולא דמיא), ושם לג, א (ש"מ מדברי שמעון בן לקיש כו' אין מזמנין עובדי כוכבים על בני מעיים כו' הני כאבר מן החי דמו), ורש"י שם ד"ה מדריש לקיש (משום ריאה דהוי כמי שהוציאה מן הבהמה בעודה מפרכסת, ועובד כוכבים לאו בשחיטה תלי היתר אכילה ידידה שלא הוזכרה שחיטה אצלו ואבר מן החי נאסר להן).

ומסקינן בגמרא שם דשרי מטעם "מי איכא מידי דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור". משא"כ בנידון דידן שאסור לישראל, אי"כ אסור גם לנכרי מטעם אבר מן החי.

^{קצ"ב} ברייתא חולין קא, ב. טושי"ע סי' סב ס"א. משא"כ שרצים, כדלקמן (ד"ה ואף).

^{קצ"ג} שבת ז, ב: שושיבא (מין חגב טהור, רש"י) כו' וקעבר משום בל תשקצו. רמ"א סי' יג ס"א (אבל אסור לאכלן חיים משום בל תשקצו). ט"ז סי' פד ס"ק כג, בשם מהרש"ל (שכ"ה גם לענין תולעים שלא פירשו).

^{קצ"ד} בשו"ת צמח צדק שם: שלכך אין שחיטת הבהמה מתירתן.

^{קצ"ה} חולין סז, ב (מדלא מהני להו שחיטה). ורש"י שם (ושחיטת הבהמה לא אהניא לדידהו שהרי יש להם חיות לעצמן).

^{קצ"ו} חולין נה, א (חותך כו' מן הטחול ומן הכליות אסור באכילה). רש"י שם ד"ה מן הטחול (משום אבר מן החי). רמב"ם הל' מאכלות אסורות פ"ה ה"ט (והניח החתיכות בתוך מעיה ואח"כ שחטה, הרי אותן החתיכות אסורות משום אבר מן החי).

^{קצ"ז} ובשו"ת צמח צדק שם ס"ח-י: ולכאורה יש לחלק כו' וא"כ מעתה י"ל דמה"ט גופא אין נידונים חיים כמתים, עד שעיי' מיתתם מסתלק מהם איסור אבר מן החי כו' ומ"מ אין להעמיד יסוד על סברא זו להתירם מהאי טעמא.

^{קצ"ח} "ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (בראשית ט, ד), זה אבר מן החי כו', בשר בנפשו כו' דמו כו' למשרי שרצים הוא דאתא".

להתירן מתים יש להתירן גם כן חיים. והכי מסתברא מסוגיא דתמורה, וממ"ש התוס'^{קצח} סוף פרק אלו טרפות עיי"ש. ומיהו ודאי לרבי אליעזר דמטמא^{קצט} רימה כאבר מן החי פשיטא דאסורין לבני נח אף במיתתן, דאנן לא קי"ל כדחוייא דמדחי התם משום דמחיים אקרי רימה^י, דהא קי"ל ביצת טריפה אסורה^{יא} ואפרוח היינו טעמא דאימת כו'. ואין לחלק בין אבר מן החי לבשר מן החי לבן נח^{יב} כמבואר בגמרא (דף ל"ג ע"א)^{יג}. וכן פסק הרמב"ם בהלכות מלכים^{יד}. וכן כתב בחידושי הרשב"א^{יה} סוף פרק העור והרוטב^{יז}.

שניאור זלמן הנ"ל

סימן טז

פרה שיש לה בליטה נגד הכרס^י

נידון פרה שיוצא ממנה זולא"ק נגד הכרס והעור שלם. מהודענא כי השומע שמע וטעה, שאין החשש כלל שום נקיבת בני מעיים^{יח}, מאחר שהעור (שלם), אלא שמא (נקרע) בשר החופה שיעור טפח^{יט}. אעפ"כ בספק יש להתיר החלב^י, כמ"ש בבית לחם יהודא (סי' מ"ח סק"ז) בשם תשובת בית יעקב^{יא}. אך על מ"ש בשם הב"ח^{יב} להקל לגמרי אין לסמוך

^{קצח} ד"ה לרבות (לולא הלימוד מהפסוק ואת נבלתם תשקצו לרבות הדרנים שבבהמה): הוה אמרינן דחשיבי כבשר ולא דמי לחותך מן הטחול ומן הכליות, דהתם איכא חסרון ואסירי כו' אבל הכא לא נחסר דבר (שלפ"ז אין בהם משום אבר מן החי, ויש להתירן ג"כ חיים).

^{קצט} בתמורה שם.

^י דלמסקנא מבואר שם ב' טעמים לחלק בין רימה לביצת אפרוח, א) דאקרי אדם מחיים רימה [שלפ"ז מיירי ר"א בחייהן], ב) ביצה אימת גדלה לכו מסרחא וכי אסרחא עפרא בעלמא הוא [שלפ"ז אין חילוק לר"א לגבי רימה בין מחיים לבין במיתתן].

^{יא} יו"ד סי' פו ס"ו (ביצת טריפה ונבילה דינה כדין ביצת עוף טמא) וס"ז (אפרוח שנולד מביצת נבילה וטריפה מותר).

^{יב} וא"כ אסור לבי"נ אפילו אין התולעים שלמים.

^{יג} חותך כזית בשר מבית השחיטה כו' אחד עובד כוכבים ואחד ישראל מותרין בו (מטעם מי איכא מידי דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור, ובלא"ה אסור לבי"נ).

^{יד} פ"ט ה"י (חייב על אבר מן החי ועל בשר מן החי).

^{יה} ציון זה נוסף בשו"ת צמח צדק שם (ואפשר שהיא הוספת הצמח צדק).

^{יז} קכט, ב (הקשה הרמב"ן [ז"ל, כיון דרבי יוחנן גופיה אמר בשלהי פרק גיד הנשה (קב, ב), לא תאכל הנפש עם הבשר זה אבר מן החי ובשר בשדה טרפה זה בשר מן החי, א"כ בשר מן החי דאסור לבני נח מנא לן, דפסוק זה לישראל נאמר ולא לבני נח כו' ותיירץ כו').

^{יח} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז.

לתוכנה ראה שו"ת שארית יהודה יו"ד סי' ה. שו"ת הרב סי' נא.

מסגנון הדברים נראה התוכן, שרבנו השיב בע"פ להקל בספק, וחשב השומע שהחשש היה שמא ניקב הכרס, ולכן יש לבדוק באיברים הפנימיים שנקיבתן במשהו (כטעם הב' שבבית לחם יהודה סי' מח ס"ק ז, ובאר היטב שם ס"ק ג, בשם שו"ת בית יעקב סי' יג).

והשיב רבנו שאין חוששים לזה כלל, כיון שהעור שלם, אלא החשש הוא שמא נקרע הבשר החופה (כטעם הא' שבבית לחם יהודה ובאר היטב שם, בשם בית יעקב שם). וגם בזה יש להתיר את החלב מחיים.

וראה שארית יהודה שם, שבתחלה חשש גם רבנו לנקיבת הכרס, אלא שאח"כ בדק בכמה בהמות, וראה שהחלב החופה עב ומפסיק.

^{יח} כמו בקוף ומחט שניקבו לחלל הבהמה, שבסי' נא ס"א. וראה שו"ע"ר סי' לג ס"ק כג (ד"ה והא דלקמן), מתי חוששים לזה.

^{יט} שבסי' מח ס"ג.

^י שאינם בחזקת איסור. ראה שו"ע"ר סי' כד ס"ק לו (ד"ה וכן בעיקור), וש"י. הובא בשו"ת צמח צדק סי' נט ס"ה.

^{יא} סי' יג.

^{יב} סי' מח ס"ג ד"ה ולענין הלכה.

על זה למעשה.

אמנם בגוף הדין דבשר החופה יש להאריך הרבה לבאר מקומן היטב, כי לכאורה יוצא דופן היכי משכחת לה, וגם עובדא ברבי אלעזר ברבי שמעון פרק הפועלים^{רי"ג}. ואם ירצה השם פנים אל פנים אדבר.

סימן יז

בשר שאינו מנוקד מגידי הדם ושהה ג' ימים^{רי"ד}

בשר שלא היה מנוקד מגידי הדם^{רטו}, ושהה ג' ימים בלא מליחה, וקודם כלות הג' ימים שפכו עליו מים בהעברה בעלמא^{רטז}, והיה הפסד מרובה. זו שאלה נשאלה מהרב המנוח ר' בנימין ז"ל, שהיה מ"ץ בליבאוויץ מן אדמו"ר הגאון ז"ל.

והשיב תחלה בעל פה

שאינן הפסד בזה לבשלו אחר שיצלהו^{רי"ז} מעט כחצי צלייתו^{רי"ח}.

אך אחר כך כשנתוודע להרב השואל הנ"ל שיש הפסד מרובה בדבר, שהבשר עולה ערך על שבעים רוב"ל, והבשר היה שמן מאוד ויתקלקל בצלייה, ואז היה זמן העינוי שלהם^{רי"ט}. חזר השואל וכתב לאדמו"ר ז"ל נ"ע עוד בזה וז"ל, והנה הט"ז אוסר בהעברה בעלמא אם לא היה מנוקד, אך המשאת בנימין ביאר בתשובה^{רי"ב} דמהני אפילו לא היה מנוקד. והגהות שערי דורא^{ריכ"א} בשם הגאונים מתיר לשרותה בפורשין ולמולחה אפילו אחר שלשה ימים. עכ"ל השואל הרב ר' בנימין הנ"ל.

וזה אשר השיב לו רבינו הגאון ז"ל במכ"ק^{ריכ"ב}

במנחת יעקב (כלל ד' סק"ד) סתר דעת המשאת בנימין ממהרי"ל^{ריכ"ג}. ואעפ"כ מחמת

^{רי"ג} ב"מ פג, ב (אשקיוהו סמא דשינתא ועיילוהו לביתא דשישא וקרעו לכריסיה הוו מפקי מניה דיקולא דיקולי דתרבא).

^{רי"ד} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והועתקה בפס"ד צמח צדק קנד, ג. והוגהה בקובץ יגדיל תורה נ.י. ח"כ עי תפו, ע"פ כתי"י 189 (52, ב).

לתוכנה ראה פסקי אדמו"ר הזקן ע' 40. שו"ת הרב סי' נד.

^{רי"ט} שמבואר בסי' סה ש"ב שצריך לנקרם קודם מליחה. ומבואר בש"ך סי' סט ס"ק נג, וט"ז שם ס"ק לג, שצריך לנקרם תוך ג' ימים.

^{רי"ט} שמבואר באיסור והיתר (כלל ב ס"ג), ובתורת חטאת כלל ד ס"ג, ובט"ז שם, שרק אם הוא מנוקד מגידי הדם מועיל מה ששפכו עליו מים בהעברה בעלמא, משא"כ כאן שלא ניקרו.

וראה שו"ע"ר או"ח סי' תק ס"כ (בשר מנוקד ששהה בלא מליחה כו' ואם לא ישרנו במים בו ביום יהא אסור לאכלו כ"א צ"ל).

^{רי"ז} שמבואר בסי' סט ס"ב, שאם שהה ג' ימים בלי מליחה אין לאכלו מבושל אלא צלי, ואם בישלו אחר צליה מותר.

^{רי"ח} שמבואר ברמ"א סי' עו ס"ב, ובש"ך שם ס"ק יד, שאחר כחצי צלייתו מותר לבשלו.

^{רי"ט} שא"א למכרו לנכרים.

^{רי"ב} סי' קח (ונראה להיתר הבשר לבשלו אף לכתחילה מאחר שהודח תוך ג' ימים כו' אבל ניקור גידי הדם מאן דכר שמה, וכל המחברים לא הזכירו ניקור הדם).

^{ריכ"א} דיני מליחה סי' ד ס"ק א (שמעתי שבמקו' הגאונים נהגו, כשהיה הבשר בלא מליחה ג' ימים או יותר, לשרותו במים פורשין, כדי שיתעורר הדם ויפלוט ע"י מליחה).

^{ריכ"ב} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' נו (מט, ד, נ, א).

^{ריכ"ג} "בודאי דבריו נכונים מלתא בטעמיה, אבל מ"ש דמהרי"י מולין אינו מקפיד על גידי דם וליכא מאן דפליג בהא, בודאי נעלם ממנו מ"ש מהרי"ל, שהוא מהרי"י מולין, בדין שריית בשר ומליחתו [ע' תקלד], שכתב להדיא וז"ל, ובשר

ההפסד מרובה יש להתיר לבשל על ידי שרייה בפושרין כשעה ושתיים^{רכ"ד} קודם המליחה, וגם לנקר חוטי הדם היטב היטב קודם המליחה, אחרי השרייה בפושרין דוקא, לרככם תחלה ולהסירם אחר כך, קודם המליחה.

שניאור זלמן

סימן יח

תערובת יבש ביבש^{רכ"ה}

מה שכתב בש"ך יו"ד סימן ק"ט ס"ק י"ב (דכשלא נודע התערובות יבש ביבש^{רכ"ו} אינו בטל מדאורייתא, ואפילו בישלם בב' קדרות קודם שנודע התערובות אסור^{רכ"ז}), צריך עיון^{רכ"ח} מסימן ק"י סעיף ו' (דדבר שאינו בטל מחמת חשיבותו שנתערב ופירש אחד מהם אחר שנודע התערובות אסור, משמע הא קודם שנודע התערובות מותר). עיי"ש ברא"ש^{רכ"ט} וטור^{ר"ל} וב"י^{ר"ל} וש"ך ס"ק ל"ג (דכתב כן בהדיא^{ר"ל}) ל"ד^{ר"ל} ל"ה. וצריך לומר דהכא מיירי שנתערב חד בתלת ובישל ב' בקדרה זו וב' בקדרה זו, ועל פי מה שכתב שם בש"ך ס"ק ל"ד (דאם פירשו מחציתן בבת אחת אסורים).

ועם כל זה הוא דוחק גדול^{ר"ל}, דמשמעות הפוסקים שם דלא איצטריך לו טעמא דכל דפריש כו' אלא בדברים החשובים, אבל שאינן חשובים בטלים ברובא בלאו האי טעמא^{ר"ל}, ולא איכפת לן מה שלא נודעה התערובות עד לאחר שפירשו מקצתן. דהידיעה

שלא נינקר תוך ג' ימים אסור גם לצלי, דדם הגידין מתקשה במאד, אכן במדכי מתירו בצלי^{ר"ל}. ומסיים במנחת יעקב, שלכן לא יבשל לכתחלה, ובדיעבד יש להתיר, וכמ"ש בשו"ת משאת בנימין. ועפ"י התיר כאן בהפסד מרובה. ועפ"י כתב בשארית יהודה סי' סט ס"ק פ: והסכים עמו המנחת יעקב.

^{רכ"ד} כמבואר בתורת חטאת שם (הובא בשפתי דעת סי' סט ס"ק ג): וכתב האגור דנוהגין המהדרין לתתו במים תוך ג' ימים ולהניח בו שעה או ב'.

^{רכ"ה} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [טז, ב].

תוכן הענין:

(א) יבש ביבש שלא נודעה תערובתו ופירש אחד מהם, אומרים כל דפריש מרובא פריש.
(ב) אם פירשו מחציתן בבת אחת, שיותר אין רוב, מ"מ כבר הותר בביטול קודם שפירשו, אף שעדיין לא נודעה אז תערובתן.

(ג) הטעם שפירשו מחציתן יותר אין רוב, כי אין לצרף מב' קדרות. ויש בזה ב' דעות גם לענין מקולין, נשים, מין באינו מינו, כשאין ידוע היכן האיסור. ודינם כמו קבוע כמחצה על מחצה.

(ד) עדיין בבתערובת יבש בלח שאינו ניכר במשמוש.

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' נו.

^{רכ"ו} שנתבטל ברוב.

^{רכ"ז} דכיון שלא נודע התערובת עד שנתבשל אינו בטל.

^{רכ"ח} מדוע לא נאמר על כל אחד מהם, דכל דפריש מרובא פריש, כדאמרינן בסימן ק"י כו'.

^{רכ"ט} בשו"ת כלל כ סי' יז ד"ה ונראה לי (דמה שלקחו מן הפשר קודם שנולד הספק, אפילו חתיכה הראויה להתכבד מותרת, דתלינן דמרובא פריש).

^{ר"ל} קעג, א (וכ"כ אדוני אבי הרא"ש ז"ל, דכל מה שלקחו קודם הספק הכל מותר).

^{ר"ל} שם ד"ה ומ"ש בשם הרא"ש.

^{ר"ל} אבל קודם שנודע התערובת מותר.

^{ר"ל} דכל דפריש מרובא קא פריש ואיסורא בתוך רובא אישתאר.

^{ר"ל} דאף שאין לומר בזה כל דפריש מרובא פריש, מ"מ יש להתיר בב' קדרות.

^{ר"ל} היינו אף אם פירשו מחציתן בבת אחת (כנידון שבש"ך סי' קי ס"ק לד, וכדלעיל בבניאור ש"ך דידן).

שמירת^{רל} אינה אלא בדברבן כמ"ש המנחת יעקב סוף כלל ל"ט^{רל} (וגם בפרי חדש סי' צ"ט^{רל} בהכי מיירי עיי"ש היטב). אלא שמהרא"ש ומהר"ם (שהביא המנחת יעקב שם^{רלט}) לא קשה מידי על הש"ך, דאינהו מיירי בקדרה אחת דאיכא רובא אף אחר הידיעה^{רמ}.

וגם מה שכתב המנחת יעקב שם דגם עכשיו מתבטל כדין יבש ביבש, אף שזה בקדרה בפני עצמה כו', זה אינו לפי מ"ש הט"ז^{רמא} ופרי חדש סוף סי' קי"א^{רמב} דאין מצטרפין ב' קדירות אלא בדאיכא רובא בכל קדירה בפני עצמה^{רמג}. וזהו דעת הב"ח^{רמד} והפרישה^{רמה} והש"ך ושאר אחרונים בסי' ק"י, לפי פירושם בדברי הטור^{רמו}. עיי"ש בש"ך ס"ק י"ז וכ"ט (דהיכא שהאיסור עומד בפני עצמו בקבוע אלא שאינו נודע מקום קביעות האיסור, כגון שנמצא ריאה טריפה ולא נודע מאיזו חנות, דמדינא אסורים כל החתיכות שבמקולים^{רמז} אפילו אינן חתיכה הראויה להתכבד). והפרי חדש^{רמח} שחלק שם על כל האחרונים, והקיל אפילו בט' חנויות, ובסוף סי' קי"א כתב להחמיר אפילו בב' קדרות, דבריו צע"ג.

ובעיקרא דדינא היא מחלוקת התוס'^{רמט} והרמב"ן, שהביא הר"ן בפ"ו דגיטין^{רנ}, בההיא

^{רלו} זה שאנו מצריכים ידיעה קודם חלות האיסור, אינו אלא באיסור דרבנן (דהיינו מה שאסרו חכמים מין במינו לח בלח בפחות מס'), משא"כ באיסור דאורייתא (כבנידון זה שפירשו מחציתן בבת אחת, שעתה אינו יכול להתבטל מדאורייתא), סגי מה שנתבטל קודם שנודעה התערובת.

^{רלי} ס"ק יח (דמ"מ נתבטל האיסור כדינו יבש ביבש ברובו, אך כיון שלא נודע התערובות ולא נקרא עליו שם ההיתר אסור בדברבן אם נתבשל יחד עד ס').

וראה שערי יושר שער ג' פי"א ד"ה תנן. שו"ת הרב ע"י שדך.

^{רלח} גם כל הראיות שהביא בפר"ח (סי' צט ס"ק כ"א) לשיטת הש"ך (דכוותיה פסק הפרי חדש בסי' קט ס"ק י), שמועיל דוקא כשנודעה התערובת קודם חלות האיסור, מיירי באיסורים דרבנן.

^{רלט} ס"ק י"ח (ומ"ש הש"ך דהוי ספיקא דאורייתא ולחומרא, לא ירדתי לסוף דעתו, דאיך נתעלם ממנו דברי הרא"ש פ' גיד הנשה, והובא בב"י בסי' ק"ט, שכתב להדיא דאף בלא נודע התערובת עד שנתבשל מתבטל מדאורייתא, רק שרבנן החמירו. וכ"כ בתשובת הרשב"א סי' תש"ל, שם תשובת מהר"ם מרוטנבורג).

והיינו מה שכתב ברא"ש חולין פ"ז סי' לז, והיא תשובת מהר"ם המועתק בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תשל, והובא בב"י סי' קט (קעא, א ד"ה וא"א הרא"ש): ומדברבן החמירו במין במינו היכא שנתבשל יחד קודם שנודע תערובתן ולא נקרא עדיין עליו שם היתר, להצריכו ששים אע"ג דלא יהיב טעמא, גזירה אטו מין בשאינו מינו.

^{רמ} שבטל מדאורייתא אפילו נתבשל קודם שנודע איסורו, ואין מכאן הוכחה להיכא שפירשו מחציתן בבת אחת (ולכן הובאה לעיל הוכחה לזה ממקום אחר).

^{רמא} סי' קיא ס"ק י (כיון שמן התורה מותר ע"י ביטול ברוב, רק מדברבן צריך ס', וכיון שיש ספק לאיזה נפל ונכנסו שניהם בספק שניהם מצטרפים לבטל).

^{רמב} ס"ק יט (אלא אמין במינו ואיכא רובא בכל קדרה וקדרה, דמדאורייתא ברובא בטיל, ובצירוף הב' קדרות איכא ס' לבטולי מיהא מדברבן).

^{רמג} משא"כ בנידון דהש"ך, שבכל אופן (בין אם נפרש דמיירי בפירשו מחציתן בבת אחת, ובין אם לאו) ליכא רוב חתיכות בכל קדרה.

^{רמד} סי' קי סוף ס"ו ד"ה ובה תתיישבו (אבל אם לא נודע החנות שיש בה האיסור קבוע, כגון שנמצאת ריאה טרפה ולא נודע מאיזה חנות, נקטינן כהרא"ש ורבינו דמדינא אסורין כל החתיכות שבמקולין אפילו אינן חתיכה הראויה להתכבד, דזה הוי קבוע).

^{רמה} שם ס"ק ט (דיש שם מקולין הרבה כו' שנוול ספק טרפה בין המקולין, שבדאי יש טרפות במקולין אחת ולא נודע באיזה), וס"ק טו (שאע"פ שהחתיכה קטנה ואינה ראויה להתכבד, מ"מ הואיל והמקולין דבר קבוע כו' כמחצה על מחצה דמי ולא נתבטל ברוב ובדין הוא אסור).

^{רמו} קעב, ב (ולפיכך מי שלקח בשר מן המקולין כו' ואח"כ נמצאת טרפה במקולין כו' והוא אינו יודע מאיזה מהן לקח כו' אסור ליקח משם כו' שאסורין מן הדין ולא מטעם חומרא, דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי).

^{רמז} הובא בשו"ת צמח צדק או"ח סי' ס ד"ה ועמ"ש.

^{רמח} סי' קי ס"ק יג (כדלקמן) וס"ק כב (אפילו בספקא דחנויות כגון שנמצא ריאה טרפה ולא נודע באיזה חנות, פשיטא שאם עבר ולקח חתיכה שאינה ראויה להתכבד כו' לא מקרי קבוע ושריא אף מדברבן).

^{רמט} גיטין סד, א ד"ה אסור (דבדבר המתערב ואינו ניכר לא אמרינן דליהוי קבוע דידיה כמחצה על מחצה). נזיר יב, א

דפ"ב דנזיר^{נא}, שהביא הפרי חדש סי' ק"נ [נ"ס] ס"ק י"ג^{נב}, וע"ז בנה יסודו שם. וכיון שהאחרונים באה"ע סי' ל"ה^{נג} חששו לדעת הרמב"ן, ואף הר"ן לא נחלק עליו אלא מטעמא אחרינא^{נד} עיי"ש היטב, אין להקל כלל^{נה} כנגד כל האחרונים. ואף הרשב"א במשמרת הבית^{ניו} גבי ב' קדרות^{ניז}, דסבירא ליה דמצטרפים אפילו בדליכא רובא, יש לומר דסבירא ליה כרמב"ן, כי הביא דבריו בחידושו פ"ו דגיטין^{ניה} ולא נחלק עליו. ושאני קדרות שחתיכות האיסור שוות ודומה ממש לשל היתר ואין הפרש כלל ביניהם, הלכך מצטרפות לבטלה אף שהן בב' מקומות. משא"כ בנשים שאינן דומות זו לזו, כדתניא בפ' הוראה^{נט} ובפ"ד דסנהדרין^{נס}, אלא שאין האיסור ניכר, לא מהני תערובות כלל, דכל תערובות לא מקרי קבוע, עיין פרי חדש סי' ק"י^{נא}. והוא הדין למיני בשר חלוקים שבמקולים נפרדים, או אפילו במקולין אחת, ונמצא ריאה אחת מהן טריפה, לא מקרי תערובת אף שאין האיסור ניכר, דהאי לחודיה קאי כו'. והא דפליג הרשב"א על דברי הטור סי' ק"י, לפי דעת האחרונים שם, היינו במינים שונים רק שהם מפורזים במקולין הרבה, ואזיל הרשב"א לשיטתו שבמשמרת הבית גבי קדרות ודו"ק.

ולפי זה מ"ש הש"ך סי' ק"ט סק"ח (גבי מין בשאינו מינו ביבש שנתערב היכי משכחת לה), ונראה לי דמשכחת לה נמי כגון שיש כאן ב' או ג' מינים ונודע שאחד מהם אסור ואינו יודע איזה מהם כו', צע"ג, דיש לומר שאף הרשב"א מודה בזה דלא מקרי תערובת כלל, אף שאין האיסור ניכר כמו שנתבאר. וכן הוא בבית יוסף סוף סי' ק"י בשם תשובות המיוחסות להרמב"ן^{נסב} בהדיא, עיי"ש בסוף התשובה, ונודע שהיא מהרשב"א^{נא}. דלא

ד"ה אסור (דלא אמרינן קבוע כמחצה דמי אלא כשהאיסור ניכר לעצמו וההיתר ניכר לעצמו, אבל כשאין האיסור ניכר לעצמו לא אמרינן קבוע).

^{ני} (ל, א) ד"ה ונימא (וכתבו בתוס' כו' דאזלינן בתר רובא כו' והרמב"ן ז"ל הקשה כו' לכך פירש כו').

^{נט} יב, א (האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם אסור בכל הנשים שבעולם כו' אשה דלא נידא). רש"י שם ד"ה אשה דלא נידא (והואיל דקביעה הוה ליה כמחצה על מחצה ואסור). תוס' שם ד"ה אשה דלא נידא (ונהי דלא קבוע לגמרי כדפרישית לעיל, מ"מ דמיא קצת לקבוע ויש להחמיר).

הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' ע' ס"ח.

^{ניב} דמן התורה לא מקרי קבוע אלא כשהאיסור ניכר לעצמו וההיתר ניכר לעצמו כו', אבל כשאין האיסור נודע וניכר לעצמו, וכגון ספקא דחנניות שנודע דאיכא נבלה בא' מן החנניות ולא נודע באיזה חנניות הוא מותר ליקח מן החנניות, משום דאזלינן בתר רובא כו', וכ"כ התוספות כו' דאזלינן בתר רובא.

^{ניג} סי"א (האומר לשליח צא וקדש לי אשה ומת השליח ואינו יודע אם קידש לו אשה או לא קידש ה"ז בחזקת שקידש). דרכי משה שם ס"ק ח (התוספות בפרק התקבל שכתבו הא דאסור בקרובות היינו דוקא משום קנס כו', מיהו הרמב"ן חולק על טעם זה, וכמו שכתב המ"מ והר"ן). בית שמואל שם (כתבו התוס' הטעם כו' והרמב"ן כתב כו' תליא נמי פלוגתא זו כו' ונפקא מינה בפלוגתא זו כו').

^{ניד} "לפיכך נראה כדברי התוס' דקנסא בעלמא הוא, שאין אומרים חזקת שליח עושה שליחותו אלא במה שבידו וכאן אין בידו" (ולא מטעם שאין זה נקרא קבוע).

^{ניה} הובא בפס"ד צמח צדק (קצט, ד).

^{ניו} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קפג.

^{ניז} בית ד ש"ב (כג, א).

^{נט} סד, א ד"ה האומר לשלוחו (הקשו בתוספות כו' ותירצו דעיקרו של דבר אינו אלא מדין קנס כו' והרמב"ן תירץ דדינא קאמר).

^{נטב} ברכות נח, א (שאין דעתן דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה).

^{נס} לו, סע"א; לח, א (ואין אחד מהם דומה לחברו).

^{נטג} סי"ק יג (דע דמן התורה לא מקרי קבוע אלא כשהאיסור ניכר לעצמו וההיתר ניכר לעצמו).

^{נטד} סי' קפא (שאירע ששחטו שלשה כבשים והכשירם הטבח והעולם הגוים למגדל, ולא נשאר אצל היהודים אלא שלש הריאות ומקצת הכבש השלישי, ואח"כ נמצא סירכא באחת מהריאות, אם נתערבו הג' כבשים תחלה קודם פרישתם נראה שהם בטלים כו', אכן אם לא נתערבו כלל אלא שהעלם למגדל קודם שנתערבו כולם אסורים, דלא

כפרי חדש סי' ק"י^{רס} ששגג בזה. וכל שכן לפי דעת הש"ך^{רס}, שהסכים לדעת הטור סי' ק"י לפי דברי האחרונים, לאסור אפילו במין אחד במקולין הרבה, וכן בסוף סי' ק"א^{רס} דעתו להחמיר בשל תורה בשתי קדרות דלא כרשב"א, דאף שאין האיסור ניכר כיון שאין כל ההיתר והאיסור מעורב יחד לא מקרי תערובת ולא בטיל, כל שכן כשהן מובדלין בממשן ובמראיתן, אף שהן מונחים זה אצל זה האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי. ובאמת הש"ך^{רס} המציא דין זה מדעתו ולא נמצא כזה בראשונים.

ולפי זה יש לומר שגם יבש בלח אינו מתבטל לעולם, אף אם אין האיסור ניכר כלל אפילו על ידי משמוש ידיים^{רס}, וכמ"ש במנחת כהן ספר התערובת ח"ב פ"ג בתירוץ השני^{רס}, ודלא כמנחת יעקב^{רע} שחלק עליו והסכים למ"ש הט"ז^{רעא} ופרי חדש סי' ק"ד^{רעב} כתירוץ הראשון שבמנחת כהן שם, דהאיסור ניכר על ידי משמוש ידיים, עיין פרי חדש. וממ"ש הש"ע סי' ק' סעיף ג'^{רעג} מבואר דדוקא משום בריה אסור. ולהט"ז ופרי חדש יש לומר דמיירי שאין האיסור ניכר כלל אפילו על ידי משמוש ידיים. ומיהו ההיא מתשובת הרשב"א^{רעד} היא, ויש לומר באמת דהרשב"א דמיקל בקדרות מיקל נמי בכהאי גוונא^{רעה}. וכן משמע בהדיא שם סימן ער"ב^{רעו}, כמ"ש הש"ך ממש, וכן הוא גם כן סוף סי' ק"א^{רעז}, דבפשפש שבפ"ח דתרומות חיישינן שמא עומד בפני עצמו^{רעח}, ותשובה לרמב"ן^{רעט} אינה

שייך בהם ביטול).

^{רסג} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קפב.

^{רסד} ס"ק א דנקטי להך דינא במינו לפי שאם נתערבו שלא במינים מינקרי, וכ"כ הש"ך, משא"כ בבריה כגון נמלה וכיוצא דמרב קטנותה אף בשאינו מינו אינה נמצאת, וכן חתיכה הראויה להתכבד משכחת לה, כגון שיש כאן מינים הרבה ונתבל אחד מהם ואינו ידוע איזהו).

^{רסה} סי' קי ס"ק יז וס"ק כט, כדלעיל (ד"ה וגם).

^{רסו} ס"ק כ.

^{רסו} סי' קט ס"ק ח (ונראה לי דמשכחת נמי כו').

^{רסח} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' ע ס"ד ואילך. וראה בזה גם שו"ע סי' תמב סכ"ו. קו"א שם ס"ק טו. סי' תסו ס"ט-י. לעיל סי' ו (ד"ה והנה משהו).

^{רסט} שכתב שם ב' תירוצים (עכבר שנפל לשכר כו' נחתך לחתיכות דקות כו' ואפילו פחות מכעדשה איסורא איכא כו' למה לא יבטל בסי' כו' מאחר שאין האיסור ניכר כו'. בעל ט"ז כו' כתב שהטעם שאין העכבר בטל בתוך החומץ הוא משום שהוא יבש בלח כו', ונ"ל שכונות הרב לומר כו' מפני שהחתיכות ניכרות ונראות בתוך המאכל אלא שמפני קטנותם ודקותם א"א להפרישן כו'. ונ"ל שאפשר לתרץ זאת הקושיא בדרך אחרת, והוא שאף שלא תהיינו חתיכות העכבר ניכרות בתוך המאכל אין שם ביטול).

^{רע} כלל כב ס"ק כג (משום דניכר האיסור אלא שאי אפשר לברר לכך לא מהני ביטול. כ"כ הט"ז בסי' ק"ד לפרש דעת הטור, וכן עיקר, וכ"כ המנחת כהן כו'. ומ"ש עוד שם דרך אחר לפרש כוונת הטור, אין נראה כלל).

^{רעא} ס"ק א (דניכר וא"א לבררו).

^{רעב} ס"ק ג (איסור הניכר אין לו ביטול כו' שהרי ע"י מישוש בידים בתבשיל ירגיש בממשו של איסור).

^{רעג} "קדרה של מרק שנפל שם בריה ונאבדה אסור הכל".

^{רעד} ח"א סי' קא (קדרה של מרק שנפלה שם בריה ונאבדה אסור הכל).

^{רעה} שבשניהם מועיל הכל להצטרף לבטל האיסור, אף שהם מחולקים.

^{רעו} "דשתי חתיכות אחת של ואחת של שומן כו', אין חתיכת האיסור המועטת מתבטלת אצל חתיכת ההיתר המרובה" (הרי שגם בחתיכות שאין שוות שייך ביטול ברוב).

^{רעז} "יומה ששינו (תרומות פ"ח מ"ב) היה אוכל את התרומה וטעם בטעם פשפש זורקה, מסתברא לי משום דחיישינן שמא פשפש עומד בפני עצמו, דאי אפשר לו לברור בתוך פיו, ולפיכך זורקה" (וראים גם כאן ששייך ביטול ברוב אף במינים נפרדים).

^{רעח} משא"כ בלא"ה בטל, אף שאינו מאותו המין.

^{רעט} סי' קפא, שממנה הוכיח רבנו לעיל (ד"ה ולפי"ז מ"ש הש"ך), שאין שייך ביטול בחתיכות שאין דומות זה לזה (במין או בגודל).

לשון רשב"א עיי"ש. ולשיטתיה אזיל, כמ"ש^{רפ} גבי חמאה דלא בעינן תערובות ממש, אלא כל שאין אתה יכול לברר האיסור מתוך ההיתר אע"פ שזה עומד בפני עצמו וזה עומד בפני עצמו כו', עיין בית יוסף סי' קט"ו^{רפא}. אבל להרמב"ם^{רפב} שם, לפי מה שהבין הרשב"א בדעתו, שהמקום אינו ניכר לעין בחמאה, מדמייתי עלה מתרומה, ואפילו הכי סבירא ליה להרמב"ם דלא בטיל היינו כמו שנתבאר. ועיין בב"י בשם הרשב"א שהביא מההיא דב' קופות, ולשיטתיה אזיל שנחלק במשמרת הבית על הרא"ה, דלפי מ"ש הרא"ה אין ראיה כלל משם, ודינו של הרמב"ם אמת וברור לפי דעת הרא"ה. וכיון שהאחרונים בסוף סי' קי"א הסכימו להחמיר כהרא"ה, אין להקל קולא שהמציא הש"ך מדעתו בסימן ק"ט ס"ק ח', ולא ביבש בלח, וצריך עיון.

סימן יט

אשה שמצאה על העד קרטין^{רפג}

שאלה

באשה שיש לה וסת כדרך כל הנשים, וכשהיא בודקת עצמה מוצאת ממש בכל יום על העד קרטין קטנים אדומים, ופעמים מובלעים בבגד, וגם נמצאים הקרטין הנ"ל בשעת וסתה עם דם נדותה וניכרים לבד, ואין לה שום צער וכאב ולא חולי ולא מרגשת שום דבר, והקרטין הנ"ל נמצאים על העד על הצדדין ולא בראשו. והנה זה זמן רב יותר מחצי שנה שלא תוכל האשה הנ"ל לטהר מזה. והנה זה שמונה שנה שהיה לאשה הנ"ל כאב והיתה מוצאת דם בהשתנה, אך כהיום לא הרגישה שום כאב. וסיננה מי רגליה כמה פעמים, והנה לפעמים נמצא אחר הסינון על הבגד הקרטין הנ"ל וכשמתייבש הבגד הנ"ל לא ניכר אדמימות. וזה ימים לא כביר שהתחילה להרגיש קצת כאב בשעת הטלת מי רגלים, ופעם אחת מצאה קצה אודם אחר הטלת מי רגלים שלא בשעת וסתה, ואחר כך כשהגיע וסת קבוע שלה ראתה כדרכה לראות תמיד. ואנחנו לא נדע הדין לא מן הפוסקים ולא מן הקבלה איש מפי איש, ואל מי מקדושים נפנה, ומר כל רז לא אניס ליה, יורנו הדין, וגם הנהגת האשה האיך תהיה.

^{רפ} תורת הבית בית ג שער ו צ, ד (החמאה של נכרים כו' מפני שהקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה שיבטל במיעוט, אינו מחזור כלל, שהביטול ברוב דעלמא אינו מצד שהמיעוט מתערב בתוך הרוב כו', וגדולה מזו אמרו בשתי קופות בשתי עיירות שמצטרפות ומעלות את האיסור, כל שכן בקום שבחמאה שאי אתה יכול לברור אותו מתוך החמאה ולסלקו).

^{רפא} ד"ה והרשב"א (ולי נראה דלדעת הרמב"ם י"ל דלא דמי לחטים או גרורות של תרומה שנתערבו בחולין, דהתם אע"פ שזה עומד בפני עצמו וזה עומד בפני עצמו, מ"מ אין האיסור ניכר כלל, אבל בחמאה הוי האיסור ניכר, דהיינו הקום, אלא שא"א לברור אותו ולסלקו מן החמאה, ולפיכך אינו בטל).

^{רפב} ה' מאכלות אסורות פ"ג הט"ו (החמאה של עכו"ם מקצת הגאונים התירוה, שהרי לא גזרו על החמאה, וחלב הטמאה אינו עומד, ומקצת הגאונים אסרוה מפני צחצוחי חלב שישאר בה, שהרי הקום שבחמאה אינו מעורב עם החמאה כדי שיבטל במיעוט).

^{רפג} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [מעבר לשער].

תוכן התשובה: אשה מוצאת תמיד קרטין אדומים קטנים על העד. ומשיב ג' אופנים (להתיר: א) בדיקה בפושרין מעליה, שאם לא נימוחה יש להתירה. (ב) שפשוף מטלית על השערות, שאם מוצאת תולה בדם כנים. (ג) בדיקת בקנה ארוך וצמר גפן בעת הטלת מי רגלים, שאם מוצאת רק מבחוץ תולה שהוא תמצית מי רגליה. לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' סה. וראה גם לקמן שער השמועה סי' ל-לא, אופן נוסף לטהר ולתלות בדוחק הצדדים בעת הבדיקה ועכ"פ כשדיחה ביותר.

תשובה

ראשית דבר לקפול העד עם הקרטין שעליו ולקשור מלמעלה ולשרותו במעט פושרין מעת לעת, ואחר כך להתירו ולפתחו לראות אם לא נימוחו הקרטין טהורה בכל ענין^{רפד}. ולבדוק כן ג' פעמים, ואזי יש לטהרה לעולם בלי בדיקה זו^{רפה}.

ואם ימוחו הקרטין ויהפכו לדם, אזי תקח לה מטלית נקיה ותשפשף אותה על שפתי כותלי בית הרחם מבחוץ, דהיינו על השערות וסמוך להם לצד פנים, ואם תמצא קרטין אדומים על המטלית, אשר הן מהכנים הנולדים שם^{רפי} וגם מבקעים שבעור לפעמים, אזי יש לתלות גם קרטין אלו שמוצאה על העד שבודקת בה לבעלה לומר שהן גם כן דם הכנים^{רפז}, ולכן מוצאה אותן על צדדי העד^{רפח}, ומה שמוצאה אותן עם דם וסתה הוא לפי שדם הוסת מדי עברו על שפתי כותלי בית הרחם הוליך עמו הקרטין האלו הנמצאים שם, וכן המי רגלים שסיננה.

ואם לא נמצאו קרטין אדומים על המטלית הנקיה ששפשפה בה^{רפט}, אזי אין תקנה אלא שתכין לה קנה דק ארוך, ולעשות סדק בראשו ולהכניס בתוכו צמר גפן, וגם יהיה כרוך הצמר גפן על ראש הקנה וסביבו^{רפז}, עד שיהיה שם כעובי האבר בינוני בראשו שהיא העטרה, ולכרוך מטלית על צמר גפן ולקשרה מלמטה בחוט סביב הקנה, ואחר כך כשהיא צריכה להטיל מימי רגליה תרחוץ היא או אשה אחרת אותה בחלל כותלי בית הרחם היטב, עד שלא תמצא שום קורט אדום על העד שתבדוק בו אחר הרחיצה, ואחר כך תכניס אשה אחרת את הקנה הדק עם המוך שבראשה לתוך רחמה, ותדחוק אותו לפנים בידה כמו שאפשר, ובעוד הקנה דחוק ברחמה עם המוך שבראשו אזי תטיל היא מי רגליה על הארץ מעומד, או מושכבת על המטה אם קשה להאשה האחרת לשוח ולאחוז את הקנה בידה דחוק תוך רחמה כלפי מעלה כל משך זמן שהיא משתנת, ואחר כך תיכף ומיד תחזור ותבדוק עצמה היא או על ידי האשה האחרת בעד הבדוק ונקי, ואם נמצאו עליו קרטין אדומים בודאי הן מתמצית מי רגלים ולא מהמקור, מאחר שלא נמצא כלום על המטלית שעל המוך שבראש הקנה, שהיה סמוך למקור בעת הטלת מי רגליה, וגם אחר כך מעט, עד שתתחיל לבדוק עצמה בעד הבדוק ונקי כנ"ל^{רצא}. וכשתעשה כן ג' פעמים אזי יש לטהר קרטין אלו לעולם^{רצב}. אך לכתחלה יש להזהירה שלא להרבות

^{רפד} כמבואר בשו"ע סי' קפח ס"ד, וסי"ק יז וסי"ק כד. וראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שיב.

^{רפה} כמבואר ברמ"א שם ס"ה. וראה שם סי"ק כג.

^{רפי} כמבואר בשו"ע סי' קצח סמ"ז.

^{רפז} שו"ת שב יעקב רס"י לו, ורס"י לח (נו, א), ורס"י לט. שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' עט. ס"ט סי' קצ ריש סי"ק סז, ושם ד"ה ומעתה נבוא וד"ה אחר שכתבתי. שו"ת צמח צדק סי' קנא ס"א-ב. סי' שיב. וכתבו הטעם שם ושם, כמבואר בשו"ע סי' קצ סה"ו, דכיון שלא הרגישה תולין במה שאפשר לתלות.

^{רפח} ראה שו"ת צמח צדק סי' קנא ס"ד.

^{רפט} ורוצה לבדוק אם הוא בא מהכליות. וכמבואר בשו"ע סי' קצא סי"ק י, שבדיקת שפופרת מועלת גם כדי לידע אם יש לה מכה (אף שרואה שלא בשעת תשמיש ושלא בשעה שמטילה מי רגלים).

^{רצא} היא בדיקת המוך בשו"ת מהרי"ל סי' קעג, ושו"ת מהרי"ל ווייל סי' כה, שהובאה ברמ"א סי' קצא, ובשו"ע סי' קצא ס"ט. אלא ששם סי"ק י חושש רבנו שהמוך אפשר לו לירד למטה מפרוזדור, ולכן הצריך כאן קנה כו' ותדחוק כו', ראה שו"ת צמח צדק סי' קיא ס"ו. סי' קמה ס"ז. סי' שיב. סי' שטו ד"ה ועמ"ש. סי' שכח-ט. סי' של ס"ג. שארית יהודה הוספות סי' ח.

^{רצב} ראה שו"ת עמק שאלה יו"ד סוס"י מ.

^{רצג} רמ"א סי' קצא, ושו"ע שם סי"ק יג.

בבדיקות כל כך^{רצג} מדי יום, רק כשמרגשת קצת בעצמה או סמוך לוֹסֶת, או לפני תשמיש ולא אחר כך כמ"ש בהגהות מיימוניות^{רצד}.

סימן כ

אם נוהג איסור חדש ביי"ש^{רצה}

נשאל הרב שי' אם יש לנהוג איסור חדש ביי"ש^{רצו}. והשיב דבר פשוט בקצרה, כי יש להתירו מטעם תערובות. ואף דהוה דבר שיש לו מתירין^{רצז} להשהותו עד אחר העומר, זה אינו דהא מטעם חמץ אי אפשר להשהותו כי אם עד הפסח^{רצח}, והבן.

סימן כא

עניני אורענדי^{רצט}

אחרי העיון והדרישה היטב בכל עניני האורענדי^ש והשייכים אלי' והמסתעפים ממנה, ואחר שמיעת כל האמתלאות וטענות של כל הצדדים^{שא} השייכים לאורענדי דק"ק ליאדי, אלה הדברים אשר יצא מאתנו החתומים מטה^{שב} בהסכמת הצדדים, על פי פשר בכל תוקף ועוז הקומפראמיס^{שג}, על פי תיקון ונימוסי הקסריות ירום הודו, בבל ישונה דבר וחצי דבר חס ושלום.

וזה יצא ראשונה, שזכות וענין האורענדי מהשר ירום הודו שייך לכל האפציסטווע^{שד}, ואין היחיד או יחידים רבים ונכבדים רשאים לשכור מהשר הנ"ל לעצמם או אפילו לצורך האפציסטווע, כי אם שיתנו להם כללות האפציסטווע ובעלי מחיות רשות והורמנא בכתוב וחתום דוקא, כי לכלל האפציסטווע יש להן דין קדימה להחזיק האורענדי כדין תורה ונימוסי הקסריות, וטבע ומנהג שרים ירום הודם לדרוש טובת הכלל כולו דוקא ולא טובת יחידים בלבד.

^{רצג} ראה שו"ת צמח צדק סי' קנב. חידושי צמח צדק קפג, ג.

^{רצד} פ"ד אות כ. וראה שווע"ר סי' קפד ס"ק ג.

^{רצה} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ' ע' תפז, ע"פ כת"י 189 (72, ב).

לתוכנה ראה שו"ת הרב סי' צב.

בענין חדש, ראה גם לעיל סוס"י ו, וש"נ.

^{רצו} ראה שווע"ר סי' תפט סוף ס"ל (לאסור ביי"ש ומי דבש). סי' תמב ס"ט בהג"ה (לענין חמץ, להקל בהפסד גדול ביי"ש). חידושי צמח צדק (ז, ד) שהשוה דין חדש לחמץ בפסח, לענין זה (או אפשר דמייירי הכא בתערובת חדש בישן). לקמן שער השמועה סי' מו (לא רצה להתיר אפילו בשכר שעורים כו', ואף ביי"ש לא התיר לערב שעורים).

^{רצז} ראה שו"ת הרא"ש כלל ב ס"א, בשם תשובת הר"מ. ט"ז סי' רצג סק"א. שווע"ר סי' תקיג קו"א ס"ק ה.

^{רצח} ראה גם שדי חמד מערכת חדש אות טו.

^{רצט} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, ועם השלמות מכת"י, בקובץ התמים חוב' ה' ע' לב [456], אגרות קודש רבנו אגרת פז. והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ' ע' תפז, ע"פ כת"י 189 (53, א). עוד בענין זה באג"ק אדמו"ר האמצעי אגרת מא.

^ש שחוכר מהממשלה את גביית המכס מהעם (ראה התמים שם), שאם המכס יש לו קצבה מועלת החכירה ואסור להבריש מכס זה, כמבואר בשווע"ר ה' גזלה וגנבה סט"ז-ז. וראה גם שווע"ר או"ח סי' רמז ס"ב-ג.

^{שא} ראה התמים שם (שהיו החוכרים לוחצים על בני העיר שעמדו תחת רשותם). שווע"ר ה' גזילה שם (דין הלוקח יותר מקצבת המלך).

^{שב} בנוסח התשובה שהגיעה לידינו מופיעה רק חתימת רבנו.

^{שג} שטר פשרה.

^{שד} הקהל.

שנית, שאין האפציסטווע מחזיקי האורענדי רשאים לעשות שום התחדשות בעולם בעניני נתינות האורענדי, כגון לעשות איזהו נתינה חדשה מדברים שלא היתה מהם נתינה חדשה בשנים שעברו, ואפילו אם השר יר"ה יתן להם רשותו והורמנא בפיו לעשות איזה נתינה חדשה או להחכיר איזה דבר ליחידים, אף על פי כן מאחר שזכות האורענדי שייך לכל האפציסטווע כולה הרי גם יחידים יכולים לעכב על פי דת ודין^ש. גם אם יצא איזה פונקט או פונקטין^ש אשר על פי דת ודין אין היחיד יכול לעכב^ש. אף על פי כן על פי פשר דבר נגמר בכי טוב שלא לחדש דבר מעתה. ועניינים השייכים לשנה זו יבואר במכתב בפני עצמו.

והעובר על אחד מהנ"ל או על אחד מהדברים השייכים לשנה זו המבוארים במכתב בפני עצמו, ורבעה בו כל האלה והשבועה הכתובה וכו', מלבד אשר נלכד במצודת החרם יהושע בן נון ובית דין העליון והתחתון והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל ככל אלות הברית הכתובה בתורת כהנים ובמשנה תורה ודמו בראשו ואנחנו וכל ישראל נקיים. ולהיות לאות ולמשמרת באתי על החתום יום ה' כ"ד ניסן תקנ"ה^ש לפ"ק.

נאום שניאור זלמן בא"א מו"ה ברוך זלה"ה

סימן כב

מיאון יתומה קטנה שנישאת לפחות מבן י"ג^ש

[שאלה]

על דבר בת מהור"ר הילל מטשאסניק שנשאת לבנו של מהור"ר יצחק מע"ה^ש דפאלעצק בחופה וקידושין כשהיה הנער פחות מ"ב שנים גמורות, ונתייחד עמה בסוף שנת י"ג, והודה לפני חתום מטה שלא בא עליה, וטרם כלות שנת הי"ג שלו חזרה לבית אביה^ש. נראה לפענ"ד פשוט להתירה לשוק בלי גט לכולא עלמא, ואין כאן שום מיחוש, אפילו לפי דעת הב"ח^ש דסבירא ליה להחמיר מדרבנן בנתקדשה לו בשנת הי"ג. חדא^ש דהודה דלא בעיל והיא גם היא אומרת כן. ואפילו אם נתייחד בפני עדים נראה לפענ"ד דמהימן

^שמרדכי ב"ב רמז תפ-תפא, בשם ר"ת. מהרי"ק שורש א. יש חולקין שברמ"א חו"מ סי' ב. וראה גם שוע"ר או"ח סי' נג סכ"ג.

^שסעיף או סעיפים.

^שראה דעה האי שברמ"א שם, ובסי' קסג ס"א. שו"ת מהר"מ אלשיך סי' נט (שכ"ה דעת רוב הפוסקים).

^שהתאריך אינו מתאים לשנה זו, ואוצ"ל: יום ה' כ"ד סיון תקנ"ה (ראה אג"ק רבנו מקורות והערות לאגרת פז, שאז ביקר רבנו בליאדי).

^שנדפסה לראשונה בהוספות לשוע"ר דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [יא, ד].

^שמעבר הנהר.

^שע"ז השיב רבנו (בסוף התשובה) שאם יבררו שהנער לא היה אז בן י"ג ויום אחד יש להקל בכל ענין.

עוד יתבאר לקמן (ד"ה ברם, ואילך), שרצו להתירה אף מטעם עדות הנשים, שבעת המיאון עדיין לא היתה בת י"ב. והשיב רבנו (ד"ה והלכך), שצריך ע"ז שני עדים כשרים.

עוד יתבאר לקמן (ד"ה פתח), שרצו לחשוש לדעת המחמירין שאין בת ממאנת בזה"ז כלל, והשיב רבנו שאין לחוש לזה.

^שסי' א סד"ה אבל קודם י"ג.

[מכאן ואילך, כל מקום שצויין סתם טוש"ע ונו"כ, או שצויין סתם שו"ת צמח צדק, הכוונה לחלק אהע"ז].

^שהקידושין היו לפני שנת הי"ג. ואין לומר שקידשה בבואה בשנת הי"ג, שהרי הודה כו'.

לומר דלא בעיל, דלא אמרינן^{שי} הן הן עידי יחוד כו' ולא מהימן אלא בגדול שהגיע לפרקו דלא מוקי אנפשיה כו' אבל לא בקטן שלא הגיע לפרקו. ואעפ"כ מידי ספיקא לא נפקא וספיקא דרבנן לקולא. ועוד פשוט לפענ"ד דאפילו אם בא עליה אז, לא שייך לומר אדם יודע שאין קדושי קטן כלום וגמר ובעל לשם קידושין^{שט} אלא כשבעל לאחר שהגדיל, שזהו דבר הידוע ומפורסם לכל שהקטן לאו בר מצות הוא מן התורה. ואף גם בזאת חלוק ר' ישמעאל^{שטז} וסבירא ליה שאין אדם יודע וכו', אלא דהלכה כת"ק בפרק המדיר, אבל קודם שהגדיל מודה ת"ק לר' ישמעאל, שאין הכל יודעים דעת הב"ח שבשנת הי"ג תקינו ליה רבנן נישואין ולא קודם לכן. ועוד דמשום הכי אמר דבעל לשם קידושין משום דאין עושה בעילתו זנות, ובסמוך לפרקו^{שי} לא הויא בעילת זנות. ובר מן כל דין הנה דעת כל האחרונים^{שיח} דלא כהב"ח, אלא כמ"ש בהדיא במרדכי ריש פ"ו דיבמות^{שט} דאין צריך גט כלל אפילו בסמוך לפרקו, וכמו שהאריך בזה בתשובה שבסוף ספר תורת יקותיאל^{שכ}, וסיים שם שהסכימו בהיתר זה כמה בתי דינים שבישראל מחכמי הדור המפורסמים.

[תשובה]

פתח דברי יאירו אור סליחתו על שנתאחרתי להשיב מפני הכבוד, כי לא הייתי מופנה מכל צד מרבוני עניני הקהל וצרכי הרבים מעיירות הסמוכות, ושמעתא בעיא צילותא^{שכא}, בפרט במלתא חדתא דלא נהיגא כל כך. ואך אעפ"כ להלכה למעשה אין לחוש משום שינוי מנהג ח"ו^{שכב}, להיותו דבר שאינו מצוי כל כך לינשא יתומה בקטנותה ולמאוס בו מיד, ובדבר שאינו מצוי אין בו מנהג כמ"ש הרמב"ם פ"א מהלכות שחיטה הל' י"ג, והובא להלכה בש"ך לח"מ סימן של"א^{שכג}, וכן פסק רמ"א שם^{שכד} אפילו כשנעשה מעשה ממש, וכל שכן בשב ואל תעשה דלא ראינו אינה ראייה^{שכה}, אלא במלתא דשכיחא טובא דוקא כמ"ש הש"ך בחו"מ סוף סי' ל"ז^{שכו}. וזו היא דעת רמ"א סוף סי' קנ"ה^{שכז} (וכן דעת הט"ז שם^{שכח}). ונימוקו עמו שלא חשש לדעת מהר"י מינץ^{שכט} שהחמיר בזה, הגם

^{שי} קדושין סה, ב. טוש"ע סי' קמט ס"ב.

^{שט} כדאמרינן בכתובות עד, א.

^{שטז} כתובות עג, ב (קטן שקידש כו' ר' שמעון בן יהודה משום ר' ישמעאל אמר אם בעלו [לאחר שהגדילו] לא קנו).

^{שיי} יבמות סב, ב (המשיאן [לבניו] סמוך לפרקו). מרדכי יבמות סי' מו (תקינו ליה קידושין לענין שלא תהא בעילתו בעילת זנות).

^{שיח} ראה חלקת מחוקק סי' א ס"ק ג. בית שמואל שם ס"ק ד.

^{שיט} סי' מו.

^{שכ} סי' ט. וכן הסכים רבנו לקמן (בסוף התשובה), ולכן אם יבררו שהנער לא היה אז בן י"ג ויום אחד יש להקל בכל ענין.

^{שכא} מגילה כח, ב (דעת צלולה ומיושבת שאינו טרוד בכלום מחשבה – רש"י).

^{שכב} לחוש ולומר שאנו נוהגים, שאין בת ממאנת בזה"ז כלל, אף כשהיא פחות מבית י"ב שנה (כדעת היש מחמירין שברמ"א סי' קנה סכ"א).

^{שכג} ס"ק ב.

^{שכד} סי' שלא ס"א.

^{שכה} משנה זבחים קג, ב (ועד"ז כאן, מה שלא ראינו שינהגו במיאון).

^{שכו} ס"ק לח. הובא בשו"ע יו"ד סי' א ס"ק א. לקמן סי' כז (ד"ה והנה לכאורה).

^{שכז} שכתב שם (ממאנת אפי' בזה"ז כו' ודלא כיש מחמירין).

^{שכח} ס"ק יא.

שעשה לו סמוכות מהסוגיא ריש פ"ו דנדה^{של} ומדקדוק לשון התוס' דסוף פ"ה שם^{שלא}, כי באמת הם דברי תימה ונגד פסק הלכה הערוכה שם בגמרא סוף פ"ה^{שלב}, דמיירי אפילו בנישואים, ולא חיישינן לסימן העליון מחמת חימוד, ונגד כל הפוסקים ראשונים ואחרונים, והאריכות בזה אך למותר. ואף גם אם למדוה למאן^{שלג}, הא תנן^{שלד} מלמדים את הקטנה שתמאן מכלל דהוי מיאון מעליא.

ברם כגון דא צריך לאודועי, שלא לסמוך^{שלח} על משמעות הבית שמואל סימן קנ"ה ס"ק כ"ט לכאורה בשם המרדכי^{שלו} והגהות מיימוניות^{שלו} דנשים נאמנות שאינה בת י"ב שנה כשלא בעיל. דהתם מיירי דבשעת קידושין היתה קטנה בוודאי רק שבשעת מיאון נסתפק לנו שמא היא עכשיו בת י"ב שנה^{שלח} (וכן היא הגירסא בהדיא בתשובות מהר"ם שבהגהות מיימוניות סוף סדר נשים^{שלט}, ובתשובות מהר"ם בכרך קטן^{שמ}, על יתומה קטנה שנתקדשה וכו'), אבל אם הספק הוא גם על שעת הקידושין אין עדות הנשים מועלת וצריכה עדות ב' אנשים כשרים, וכמו דלא סמכינן אעדות נשים כשבעיל, כי מה לי קידושי ביאה ומה לי קידושי כסף דתרויהו דאורייתא נינהו. והא דסמכינן אעדות נשים לענין חליצה שהיא בת י"ב שנה, שאני התם דהשערות מוכיחות^{שמא}.

והנה מפשט לשון תשובת מהר"ם שבמרדכי והגהות מיימוניות משמע דמיירי שלא הביאה עדיין שתי שערות, אלא משום שכבר פשט המנהג בימיו על פי ספר התרומה^{שמב} וסיעתו שלא למאן אחר י"ב שנה אף דלא בעיל ולא הביאה ב' שערות משום חשש

שכט סי' יג.

של מח, א (שלמדו מהפסוק (יחזקאל כג, כא) בעשות ממצרים דדיך למען שדי נעוריד, שהיו המצרים ממעכים דדיך, כדי לזנות כשיבואו סימני נעוריד). ופירש מהר"י מינץ שם: משמע שהמיעוץ גורם החימוד והחימוד גורם לסימנין שיבאו, אם כן קטנה שנתקדשה ונבעלה יש לחוש שבאו סימניה.

שלא מו, א ד"ה קטנה (כל י"ב שנה ממאנת כו' היכא דאיכא שערות מצינו למיצר דהוי כלאחר זמן ואינה ממאנת ומ"מ נראה הלכה דתוך זמן כלפני זמן). וכתב מהר"י מינץ שם: ולא אמרו מ"מ הלכה, אלא נראה, משמע דאינו ברור, אלא מסתברא לומר, והיינו דראוי לחוש לחומרא.

שלב קטנה כל י"ב שנה ממאנת. וכן נפסק ברמב"ם הל' גירושין פ"א ה"ד, וטושי"ע סי' קנה סי"ב.

שלב בנידון דידן, שלא מיאנה מעצמה, אלא לימדוה למאן.

שלב יבמות קט, א.

שלב בנידון דידן, על מה שהנשים מעידות שלא היתה בת י"ב שנה, לא בשעת חופה וקידושין ולא בשעת מיאון, שהרי נפסק בשו"ע סי' קסט סי"א, שאין סומכין במנין השנים לא ע"פ קרובין ולא ע"פ נשים.

שלו תשובת הר"ם מרוטנבורג, שבמרדכי יבמות סי' ס (על יתומה שנתקדשה אם יכולה למאן, מי סמכינן אעדות נשים שהיא בת י"א שנה ולא נכנסה ב"יב, ודאי סמכינן כיון שלא בעל, ואפילו היתה גדולה אין כאן אלא קידושין דרבנן, והימנוהו רבנן דרבנן).

שלו בתשובות השייכות להל' נשים סי' יד.

שלב שאז אינה צריכה גט אלא מדרבנן, כמבואר בסי' קנה סכ"א. ונתבאר בארוכה לקמן סי' כג.

שלב יתומה קטנה שנתקדשה (ולא כגירסת המרדכי שם, על יתומה שנתקדשה), דהיינו שבשעת קידושין היתה ודאי קטנה.

שמ בתשובות שנדפסו בקרימונה שיו (בפורמט קטן) סי' רפו (יתומה קטנה שנתקדשה), ולא כמו בתשובות שנדפסו בפראג שסח (בפורמט גדול) סי' תקסט (יתומה אחת שנתקדשה).

שמא בשו"ע סי' קסט סי"א (אין סומכין במנין השנים כו' ע"פ נשים כו' וי"א כו' נאמנים להחזיקן בגדולים כו' [אם] בדקום ומצאו להם ב' שערות).

שמב סי' קלג ד"ה הלכך צריך (אפילו לא בעל נמי, דהשתא מהימנא ולא חיישינן שמא נשרו, מ"מ לא ממאנא בזמן הזה, משום גומות, דפסקין אע"פ שאין שערות, ומי יוכל להבחין דבר זה שלא יהיו גומות). שהוא כדעת ר"ת בתוס' נדה נב, ב ד"ה הלכה (דמשהגיעה לכלל שנותיה לא תמאן בזה"ז כו' אין אנו בקיאין לבדוק בכל גופה כו' או גומות גרידא). הובא בטושי"ע סי' קנה סכ"ב.

גומות^{שמג} כו', משום הכי אצטריכא ליה^{שמד} עדות הנשים שאינה בת י"ב שנה. ובבעיל דהוא ספק דאורייתא לא סמכין עלייהו. ואין להתיר משום ספק ספיקא^{שמה}, לפי שחשש גומות הוא ספק דחסרון ידיעה, ולא מהני אפילו בדרבנן^{שמו} כמ"ש הבית שמואל בסוף הסימן^{שמו} וכל שכן בספק דאורייתא (ואפילו בדרבנן בשלא בעיל לא מקילין בלי עדות הנשים משום ספק ספיקא מאחר דספק גומות הוא חסרון ידיעה, וספק שנים לא דמי לספק נשרו שבגמרא^{שמו} מטעם שכתב הבית שמואל ס"ק כ"ב^{שמוט}). אי נמי משום דב' הספקות הם משם אחד כמ"ש הבית שמואל ס"ק כ"ב^{שנ} לפי דברי הרשב"א^{שנא}. ואף דכתב שם הבית שמואל דהרשב"א מייירי כשבעיל דוקא^{שנב}, היינו משום דהבית שמואל קאי אדברי הש"ע וההג"ה דמייירי הכל בנתקדשה קטנה בודאי (כדפתח הש"ע בסעיף י"ב עד מתי הבת ממאנת כו'), והספק הוא שמא נתגדלה בשעת מיאון (וגם מ"ש בשם תשובת רש"ך^{שנג} להקל מייירי בכהאי גוונא דוקא ע"ש) דהוא ספק דרבנן אי לא בעיל. והן אמת דהבית שמואל לא כיון יפה בכוונת הרשב"א, ולא עיין בגוף התשובה דמייירי בהדיא בנתקדשה לבד, והספק הוא דאורייתא שאם היא בת י"ב שנה ונשרו השערות הרי זו מקודשת דבר תורה כו' (וגם לא כיון יפה בכוונת המגיד משנה^{שנד}, דלא נזכר כלל שנתקדשה בקטנותה שהן קידושין דרבנן, אלא מייירי בכהאי גוונא דאיכא ספק דאורייתא כגון שנתקדשה אז בשעת הספק). אלא דלדינא ליכא נפקא מינה, ויפה כיון הבית שמואל לדינא, כי אין חילוק בין קידושי ביאה^{שנה} לקידושי כסף^{שנו}, והבית שמואל דקאי על דברי הש"ע ומייירי כשנתקדשה קטנה וודאית יש להחמיר על כל פנים כשבעיל בספק אם

^{שמג} נדה נב, א (גומות אע"פ שאין שערות). טוש"ע סי' קנה סט"ז.

^{שמד} בתשובת מהר"ם מרוטבורג (ולא סגי בעדות שאין לה ב' שערות)

^{שמה} שלכאורה היה לנו להתיר אפילו בבעיל (שהוא ספק דאורייתא), ואפילו בלא עדות הנשים, מטעם ס"ס, ספק שמא לא מלאו לה י"ב שנה, ואף אם מלאו לה שמא אין לה גומות.

^{שמו} ראה גם שוע"ר סי' רסא ס"א, וש"נ.

^{שמו} סי' קנה ס"ק לד (לדעת המחמירין שלא תמאן אחר י"ב שנה אע"פ שנבדקה ולא נמצאו לה שתי שערות וגם לא בעיל אחר י"ב שנה).

^{שמו} נדה מו, א (הלכתא חוששין שמא נשרו, והני מילי היכא דקדשה בתוך זמן ובעל לאחר זמן דאיכא ספיקא דאורייתא).

והיינו שהגמרא סוברת שם שאין חוששין לגומות (כשאין שערות), רק לשמא נשרו, וחשש זה אין חוששין רק בדאורייתא (כשבעיל) ולא בדרבנן (כשלא בעיל).

ומ"מ חוששין לספק שנים (שמא היא בת י"ב שנה) אף בדרבנן (כשלא בעיל), דלא דמי כו'.

^{שמוט} שאין מקילין בדרבנן אלא בספק נשרו, מאחר דליכא שערות יותר מסתברא דלא היו כלל שערות.

^{שי} דהוי הכל ספק א' אם היא גדולה או קטנה.

^{שנא} שו"ת ח"א סי' א'רטז (ששאלת במקדש את האשה ויש ספק בדבר אם היא גדולה או קטנה כו' מאנה בו ונבדקה ולא מצאו לה סימנין כו' איפשר שגם בזו אנו חוששין לשמא נשרו כו' שיש בזה שתי ספקות כו' וכל ספק ספיקא אפילו בשל תורה לקולא, ואפילו הכי איני רואה בזה להקל כי יש עוד להתיישב בדבר).

^{שנב} שאף שנתבאר לעיל שאין להתיר אף בדרבנן (שמא יש גומות ושמא היא בת י"ב שנה), הרי הרשב"א אינו חושש לגומות (דלא כס' התרומה דלעיל), רק לספק שמא נשרו, ובחשש נשרו מפורש בגמרא שם שאין חוששין בדרבנן. ולכן מפרש הבית שמואל שהרשב"א מייירי כשבעיל דוקא, שאז הספק הוא בשל תורה.

^{שננ} ח"א סי' כג (ספק אם היא גדולה בשנים אם לא, ואם תמצוי לומר שהיא גדולה בשנים ספק אם הביאה סימנים ונשרו אם לא), שהובא בבית שמואל שם.

^{שנד} ה' אישות פ"ב ה"יט, בשם הרמב"ן נדה שם (וקטנה שלא נודעה אם הגיעה לכלל שנותיה והביאה סימנין כו' יש אומרים שמטילין אותן לחומרא כדין כל שאר הספיקות).

^{שנה} שנתקדשה כשהיא קטנה, ובעיל אחר שגדלה.

^{שני} שנתקדשה כשהיא גדולה.

הגיעה לכלל שנים אף שאין שם שערות לעינינו, ומשום שמא נשרו, אף גם לפי דעת הפוסקים דלא חיישינן לגומות^{שנז}, ולא להקל משום ספק ספיקא.

והלכך גם בנידון דידן אין להקל משום ספק ספיקא^{שנח} וצריכה שתי עדים כשרים^{שנט}, ולא על שעת חופה וקידושין בלבד, אלא אף גם על שעת מיאון שלא היתה בת י"ב שנה ויום אחד. כי היא אינה נאמנת לומר שלא נבעלה מאחר שנתייחדה עמו והן הן עידי יחוד וכו'.

אמנם אם אפשר לברר שהנער לא היה בן י"ג שנה ויום אחד כשנפרד מבית חמותו אזי יש להקל לגמרי בכל ענין, דמדינא אין צריך כלל לא מיאון ולא גט, כמו שהאריך בזה הגאון בעל תורת יקותיאל בתשובה שבסוף ספרו^{שס}, ומזה אין להאריך.

סימן כג

יתומה שנישאת בקטנותה ונתגדלה ורוצה למאן^{שסא}

מה שכתב החלקת מחוקק סימן ל"ז ס"ק כ"א בשם מהרי"ק^{שסב} בדין יתומה שנתגדלה אם גדלה קידושה מדאורייתא ולא ראיתי חולק כו', היא פליאה נשגבה^{שסג}, ונגד סוגית הגמרא סוף פ"ה דנדה^{שסד} וכל הפוסקים וטור וש"ע סימן קנ"ה^{שסה} דבלא בעיל אחר שנעשית י"ב שנה הוה ספק דרבנן ולא חיישינן שמא נשרו. והעיקר מה שנתלבט בזה מהרי"ק הוא מלשון הרי"ף^{שסו} פרק בית שמאי. ובימיו לא נדפס עדיין ספר המאור^{שסז} שכתב שם הרז"ה^{שסח} על הרי"ף שדבריו מעורבבים, וכן השיגו הראב"ד, והודו להם הרמב"ן בספר הזכות^{שסט} והרשב"א^{שע} בחידושו, ופירשו כוונת הרי"ף גם כן על מדרבנן

^{שנז} ולדידן דחיישינן לגומות אין להקל משום ס"ס אף בדרבנן (כשנשאת כשהיא קטנה ודאי, ולא בעיל), אלא כשנשים מעידות שלא הגיעה לייב שנה, וכדלעיל.

^{שנח} אף בדרבנן (לדידן דחיישינן לגומות), כדלעיל (ד"ה והנה).

^{שנט} ולא סגי בעדות נשים – כיון דהכא הוי ספק של תורה (דשמא היתה גדולה בשעת חופה וקידושין, או בשעה שנבעלה), כדלעיל (ד"ה ברם).

^{שס} וכדלעיל בסוף השאלה. הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' שסח. שו"ת שארית יהודה (הוספות סי' כט. ומסיק שם, שאין להתיר בלי שני עדים כשרים שהיה קטן).

^{שסא} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ת דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [יב, ג].

^{שסב} ברמ"א סי' לז סי"א מביא ב' דעות, בנערה שנתקדשה שלא לדעת אביה שהלך למדינת הים ונתגדלה הבת ושתיקה, אי גדלו הקידושין עמה. ועי' הביא בח"מ שם ס"ק כא מ"ש מהרי"ק בשורש לב (הא') ענפים ב-ג, בדין יתומה כו'.

^{שסג} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק רס"י לד. סי' קטז ס"ו-ז. שו"ת דברי נחמי' אהע"ז סי' יג סד"ה אך יש. סי' טו סד"ה מכתבו.

^{שסד} מו, א (הלכתא חוששין שמא נשרו [כשנעשית בת י"ב שנה, ולא מצאו לה ב' שערות], והני מילי היכא דקדשה בתוך זמן ובעל לאחר זמן דאיכא ספיקא דאורייתא, אבל מעיקרא לא).

^{שסה} ס"כ (אבל אם בא עליה אחר כך כו' חוששין שמא נשרו שהוא ספק דאורייתא). וראה גם לעיל סי' כב (ד"ה ברם).

^{שסו} יבמות פ"ג (לח, א): ולא איפסיקא הכא הלכתא בהדיא, וחזינן מאן דכתב דהא מילתא ספיקא היא, ועבדינן בה לחומרא.

^{שסז} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל מה-ט.

^{שסח} (לז, ב) ד"ה אתמר.

^{שסט} שם (לח, א): באמת שדברי ה"ר אברהם הן הן הדברים של עיקר נכונים וברורים ועולים כהוגן, והן הן דברי רבינו הגדול עצמו. יסודו של דבר זה, מפני שהיו מקצת ראשונים סבורים דלרב בעל הו' קדושי תורה לא בעל ממאנת והולכת לה כו' ורבנו מפרש בדבריו שאין אלא קידושי ודאי מדבריהם כו' ולא אשכחן מיאון בגדולה ואע"ג דלא בעל.

ולאפוקי מהמתירין לגמרי עיין שם^{שעא} (וישוב לשונות הרמב"ם^{שעב} מבואר בכסף משנה הלכות אישות פ"ד^{שעג}).

ומה שדימה זה מהרי"ק לנתרצה האב^{שעד}, לא דמי להדדי אפילו כעוכלא לדנא^{שעה}, דלא מיבעי בנתאכלו^{שעו}, דהיינו טעמא דמקודשת באומר התקדשי לי לאחר ל' יום ולא דמי למלוה משום דבתורת קידושין יחבינהו ניהלה כדאיתא בגמרא^{שעז}, ואין האשה מתקדשת אלא לרצונה ודעתה^{שעה} וקטנה אינה בת קידושין לעצמה^{שעט}. אלא אפילו לא נתאכלו^{שפ} דדמו לפקדון^{שפא}, הרי גם בפקדון צריך לומר התקדשי לי בפקדון שבידיך ואמרה הן^{שפב}. ואף אי חשיבא ישיבתה אצלו אחר י"ב שנה כאלו אמרה הן, מכל מקום הרי אז לא אמר לה שום לשון קידושין ולא שום מעשה קידושין כשלא בעיל, ואמירה הראשונה שאמר לה כשהיתה קטנה אינה כלום מאחר שאינה בת קידושין. ואף אם היה מפרש לה הרי את מקודשת לי לאחר שתגדלי, לא אשכחן קידושין לקטנה בשום ענין, מאחר דעכשיו בשעת קבלת הקידושין אינה בת קידושין לעצמה^{שפג}. משא"כ כשאביה קיים הרי זו בת קידושין אילו היה אביה מתרצה שתקבל היא הקידושין עכשיו, וידה כידו לזכות לו הכסף לפי דעת הרשב"א פ"ק דף י"ט^{שפד} שהכסף לאביה, או שהיא נעשית שליח לאביה וכאילו הגיע הכסף לידו אף שהוא שלה לפי דעת הרא"ש שם^{שפה}, והלכך גם כשאין אביה

^{שע} יבמות קט, ב ד"ה וכתב הרי"א.

^{שעא} הובא ונתבאר בשו"ת שארית יהודה (הוספות סי' כח ד"ה והנה כבר).

^{שעב} ה' אישות פ"ד ה"ח (שאין קידושה קידושין גמורין מן התורה אלא מדברי סופרים, והן תלוין, שאם ישבה עם בעלה עד שגדלה גמרו קידושה ונעשית אשת איש גמור) והט"ז (המקדש אשה שחציה שפחה וחציה בת חורין אינה מקודשת קידושין גמורין עד שתשתחרר, וכיון שנשתחררה גמרו קידושה, כקידושי קטנה שגדלה, ואינו צריך לקדשה קידושין אחרים). ומכאן הוכיח במהרי"ק שם סי' ג' שדעת הרמב"ם היא שכשגדלה גמרו קידושה מדאורייתא אף דלא בעיל. ומקשה ע"ז מדברי הרמב"ם בהל' גירושין פ"א ה"ו (וצריכה גט מדברי סופרים, שהרי לא בא עליה אחר שהגיעה לשני נערו).

^{שעג} הלכה ז.

^{שעד} שבקידושין מד, ב (קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה, אמר שמואל צריכה גט כו' שמה נתרצה אביה בקידושין).

^{שעה} ע"פ סנהדרין כח, ב (וברש"י שם : כמגופה שאינה דומה לחבית).

^{שעו} מעות קידושין לפני שגדלה. ונדמה זאת לדין קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה ואח"כ נתרצה האב, שיי"א (טושי"ע סי' לו סי"א) שאפילו נתאכלו המעות מקודשת.

^{שעז} קידושין נט, א (האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום כו' רב ושמואל דאמרי תרוייהו מקודשת ואע"פ שנתאכלו המעות, מאי טעמא הני זוזי לא למלוה דמו ולא לפקדון דמו, לפקדון לא דמו פקדון ברשותא דמרא קא מתאכלי והני ברשותא דידה קא מתאכלי, למלוה נמי לא דמו מלוה להוצאה ניתנה הני בתורת קידושין יחבינהו ניהלה). ומשם למדו הפוסקים (בסי' לו סי"א) שגם בקטנה שנתקדשה ונתרצה האב מקודשת אפילו נתאכלו המעות. משא"כ כאן בקידושי יתומה קטנה שנתגדלה, אין לומר דהני בתורת קידושין יחבינהו ניהלה, שהרי אין האשה כו'.

^{שעה} קידושין ב, ב (מדעתה). טושי"ע סי' מב סי"א (לרצונה).

^{שעט} טושי"ע סי' לו סי"ד וסי"א.

^{שפ} מעות קידושין לפני שגדלה. ונדמה זאת לדין קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה ואח"כ נתרצה האב, לדעת הסוברים (כדלקמן ד"ה והן אמת) שאינה מקודשת אלא כשלא נתאכלו המעות.

^{שפא} כמובא לעיל לענין התקדשי לאחר ל' יום (קידושין נט, א), שאם לא נתאכלו המעות מועיל אף מטעם פקדון.

^{שפב} קידושין יב, ב (ואמר לה התקדשי לי בו כו' רצתה מקודשת כו' דאמרה אין). טושי"ע סי' כח סי"ד. משא"כ כאן, כשנתקדשה כשהיא קטנה ונתגדלה.

^{שפג} ואם כן לא יוכלו להועיל מעשה ואמירת הקידושין כשהיתה קטנה (וכדלקמן בסוף התשובה).

^{שפד} קידושין יט, א ד"ה אמר רבא (זוכה לעצמו ואינו זוכה לאחרים כו' כיון שהמקדש נותן לה והיא מתכוונת לקנות לעצמה, אע"פ שהאב חוזר ונוטל ממנה משום שבח נעוריה שזכתה לו תורה, מ"מ זכייתה זכיה. אי נמי איכא למימר דיד דידה כיד אביה היא לזכות לו היכא דאיכא דעת אחרת מקנה).

^{שפה} קידושין פ"א סי' טו (שהיא זוכה לעצמה בשליחות אביה כו' דקטן אית ליה זכיה כשדעת אחרת מקנה לו ובשליחות אביה היא זוכה לעצמה), וסי' כה (אומר אדם לבתו קטנה צאי וקבלי קידושין כו', תיקשי לך האיך היא

כאן בשעת הקידושין, אילו אמר לה הרי את מקודשת לי לכשיתרצה אביך הרי זה כאומר לגדולה התקדשי לי לאחר שלשים יום, משום דהא הכי נמי הוי כאומר לה הרי כסף זה לאביך לכשיתרצה לפי דעת הרשב"א או הרי את שליח אביך לקבל הכסף וכאילו נתתי לידו לכשיתרצה, ויש לה יד או שליחות לקבל קידושין באופן זה. ומשום הכי אף אם נתאכלו סבירא ליה להרמ"ה^{שפ"ו} דדמי להתקדשי לי לאחר שלשים יום ונתאכלו דמקודשת משום דבתורת קידושין יהבינהו ניהלה^{שפ"ז}. והחולקים^{שפ"ח} סבירא להו דלא שייך יד ושליחות לדבר שאינו בעולם בשעת חלות הקידושין שהוא שעת רצוי האב.

והן אמת כי בתשובות מהרי"ל סוף סי' [נ] ב' חשש לדעת ראבי"ה^{שפ"ט} לחוש לקידושין דאורייתא אם לא נתאכלו הקידושין כשבגרה אחר שנתקדשה בקטנותה ואביה במדינת הים (אף^{ש"ז} גם לפי דעת ר"י החולק על השאלות^{שצ"א} וסבירא ליה דלא תקינו רבנן קידושין לקטנה שהלך אביה למדינת הים, והלכך אף שנתגדלה אם לא נבעלה אין כאן קידושין כלל אפילו מדרבנן, אלא אם כן לא נתאכלו וכדעת ראבי"ה. ועוד דאי מדרבנן^{שצ"ב}, ומשום גזרה אטו בעיל משנתגדלה^א, אם כן בנתאכלו נמי איכא למיגזר כמו ביתומה מהאי טעמא^ב) עיין שם היטב. אמנם בתשובת מהרי"ו תלמידו סי' קי"ב פליג בהא וסבירא ליה דאף שבגרה אין לחוש כלל לקידושין דאורייתא אלא משום גזרה דרבנן (ואף שנהגו לקדש בטבעת כמ"ש מהרי"ל^ג) עיין שם. וטעמו ונימוקו עמו שלא

מתקדשת בקבלתה הא קטן לית ליה זכיה מדאורייתא כו', ויש לומר דבדעת אחרת מקנה אותה יש לה זכיה מדאורייתא).

^{שפ"ו} שבטור סי' לו, שהיא דעת הי"א בשו"ע שם סי"א.

^{שפ"ו} משא"כ ביתומה קטנה שנתקדשה, כשם שלא מועיל כשנתאכלו המעות כך אין מועיל כשלא נתאכלו המעות, כיון שבשעת קבלת הקידושין בקטנותה אינה בעלת קידושין לעצמה.

^{שפ"ח} הרי"ף בקידושין (יט, א) בשם הגאונים (דהיא דקידשה קטנה או נערה נפשה בלא דעתא דאביו דלא הוי קדושה קדושין, בין נתרצה האב בין לא נתרצה האב), ורמב"ם ה"ל אישות פ"ג הי"ג. והיא דעה הא' שבטוש"ע סי' לו סי"א.

^{שפ"ט} שבמדרכי קידושין סי' תקיג, ובהגהות מיימוניות ה"ל אישות פ"ג אות ח, לענין קטנה שנתקדשה שלא לדעת האב ונתרצה האב, שמכריע בין ב' הדעות דלעיל וסובר, שדוקא אם לא נתאכלו המעות מקודשת. וסיים כן אף לענין קטנה שנתקדשה והגדילה (שביבמות קט, סע"ב) "דאי בעל אחרי שגדלה אין ואי לא, מפני שבעילות ראשונות אינן בעין, וכן בקידושי כסף". ומפרש דבריו במהרי"ק שם (שורש לב הא' ענף ב) "משמע דאי הוי הקדושין עדיין בעין, דאפילו לא בעל מקודשת ומדאורייתא". וכן משמעות מהרי"ל שם (אחרי שהביא דברי ראבי"ה): "וכן אם תגדל ותעשה בוגרת קודם שנתאכלו הקידושין, אך יהיו ברשותה כל זמן, ותתקדש בו כמו בפקדון, כדפירשו רבותינו".

^{שצ"א} מה שכתב מהרי"ל שם "וכן אם תגדל ותעשה בוגרת קודם שנתאכלו הקידושין", הוא על כרחך מטעם שחושש לדעת הראבי"ה כנ"ל. ואין לומר הטעם, שקידושה קידושין מדרבנן, דלא תקנו מיאון לגדולה, שהרי מהרי"ל שם מייירי אף גם לפי דעת כו'.

^{שצ"ב} בשו"ת מהרי"ל שם כתב דברים אלו אף לדברי הרי"י בקידושין (בתוס' שם מה, ב ד"ה בפירוש לא הובאו דברי ר"י, וברא"ש שם פ"ב סי' ח ובטור סי' לו מבואר כן בשם תוס', אבל בהגהות מיימוניות ה"ל אישות פ"ג אות י מבואר כן בשם ר"ל), החולק על השאלות (ברא"ש שם פירש בדברי השאלות, שסובר כבה"ג, שאם הלך אביה למדינת הים תקנו לה רבנן נישואין).

^{שצ"ב} ועוד דאי (נאמר שטעם מהרי"ל הוא שחושש לקידושין) מדרבנן (שלא תקנו מיאון כשגדלה). ונאמר שכן הוא אף לדעת ר"י שלא תקנו רבנן קידושין לקטנה שהלך אביה למדינת הים, מ"מ כשהגדילה צריכה גט מדרבנן (כמבואר בשו"ת מהרי"ל ווייל סי' קיב, דלקמן בסמוך).

^א כמבואר ברש"י נדה מו, א ד"ה אבל מעיקרא (לא תקנו רבנן מיאון בגדולה, דלמא אתיא למאן הנבעלת אחר שגדלה).

^ב וכיון שבמהרי"ל שם כתב "וכן אם תגדל ותעשה בוגרת קודם שנתאכלו הקידושין", א"כ ודאי הטעם, שחושש לדעת ראבי"ה, כנ"ל.

^ג שם (הואיל ורגילין לקדש בטבעת, מסתמא המקודשת שמרתו ואינו מתאכל בימים רבים, כי כן רגילין לשמור טבעת הקידושין ימים רבים משום חיבה). הרי שאף שלא נתאכלו המעות אינו חושש לדעת ראבי"ה, כשאביה

חשש לדעת ראב"ה, משום דיחידאה הוא במה שהוסיף מדיליה לדמות קידושי יתומה שגדלה לנתרצה האב שאסרו רשב"ם ורבנו אליקים וחתנו ראב"ן⁷, דלא דמו כלל להדדי מטעם דאמרן⁸. ולראב"ה⁹ צריך לומר דסוגיא דסוף פרק יוצא דופן¹⁰ דלא חיישנן שמא נשרו משום דהוי ספק דרבנן מיירי בנתאכלו דווקא, והוא נגד סתימת כל הפוסקים, דכל כהאי גוונא הוי להו לפרש ודאי ולא ליתן מכשול ליכשל בספק איסור דאורייתא ח"ו בלא נתאכלו. ואפשר דראב"ה סבירא ליה דדוקא ביושבת אצלו משקבלה (כסוגיא דפרק בית שמאי¹¹, וב[סוף] פרק יוצא דופן מיירי שאינה אצלו), דהויא כאמרה הן בפקדון. וגם מהרי"ל מיירי בכהאי גוונא ע"ש.

ועוד יש לומר בדעת וכוונת מהרי"ל, שלא חשש לדעת ראב"ה לבדו¹², אלא לדעת רשב"ם ור"א וראב"ן גבי רצוי האב, כמשמעות לשונו סוף תשובה הנ"ל כדפירשו רבותינו לשון רבים. וטעמו ונימוקו עמו, דסבירא ליה דהאי טעמא דחלין הקידושין בשעת רצוי האב, אף דאז לא אמר לה הבעל כלום, וגבי פקדון בעינן דאמר לה התקדשי כו', משום דבשעה שמסר הקידושין לבתו הוה ליה כאילו אמר לה לכשיתרצה אביך, שהרי אדם יודע שאין בידה לקדש עצמה כמ"ש הרשב"א בחידושו¹³ ע"ש, ומאחר דיש תורת קידושין על אמירתו לה ונתינתו לידה, הלכך גם כשבגרה ויצאה מרשות האב ונתרצית היא מהני לשון הקידושין שאמר לה בקטנותה, כי מה לי רצון אביה ומה לי רצונה. דאף גם אם אמר לה בפירוש לכשיתרצה אביך, אפשר דהוה ליה כאומר לשלוחו לך קדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך ומצאה במקום אחר וקידשה שם, דאי לאו קפידא היא אלא מראה מקום הוא הויה מקודשת (עי' קידושין נ' וגיטין ס"ה) ולא חשיב שינוי, והכי נמי הכא בנידון דידן, דמה לי מראה מקום שהאשה שם ותוכל להתקדש לו ומה לי מראה זמן שתוכל להתקדש לו, והוא זמן שיתרצה אביה, ולא קפידא היא כלל, אלא הכי נמי אם תוכל להתקדש ברצונה אפשר לומר דלא איכפת ליה ולא קפיד כלל בזה. ומכל שכן כשלא אמר לה בפירוש לכשיתרצה אביך, אלא דהוה ליה כאילו אמר לה, משום דאמדינן לדעתיה שנתכוין לכך, לפי שיודע שאין בידה לקדש עצמה, פשיטא דלא איכפת ליה כלל בין רצון אביה לרצונה כשיועיל. אלא דביתומה לא מהני האי טעמא, משום דאין מעשה קטנה כלום לעצמה, ונתינתו לידה וגם אמירתו לה לאו כלום הן ואין

במדינת הים ונתקדשה בקטנותה ונתגדלה.

⁷ בראב"ה שם (מרדכי קידושין סי' תקיג-ד, והגהות מיימוניות הל' אישות פ"ג אות ח) מביא בשם פוסקים אלו שאם לא נתאכלו מעות ונתרצה האב מקודשת.

⁸ לעיל (ד"ה ומה).

⁹ שפירש בו מהרי"ק, שאף יתומה שנתקדשה ונתגדלה חוששין לקידושיה מדאורייתא.

¹⁰ נדה מו, א.

¹¹ יבמות קי, א (כי בעל אין אין לא בעל לא. ועי' הובא לעיל מ"ש ראב"ה, שכי' בקדושי כסף, שתלוי אם נתאכלו המעות או לא).

¹² שמי"ש מהרי"ל "וכן אם תגדל ותעשה בוגרת קודם שנתאכלו המעות ... כדפירשו רבותינו", אינו אוסר ביתומה קטנה שנתקדשה והגדילה (כדעת ראב"ה הנ"ל), אלא רק בקטנה שהלך אביה למדינת הים ונתקדשה והגדילה (שבזה אפשר אוסרים אף הרשב"ם וסיעתו).

חילוק זה הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק חאה"ע סי' קטז אות ו-ז.

¹³ קידושין יב, ב (ואמר לה התקדשי לי בו כו' רצתה מקודשת כו' דאמרה אין). טו"ש ע"י כח ס"ד.

¹⁴ קידושין מד, ב ד"ה ולדידי קשיא (וטעמא דמילתא משום דכל מאן דמקדש את הקטנה שלא לדעת יודע שאין קדושו קדושין אא"כ נתרצה האב בקדושיה, ועל דעת שיתפייס האב הוא מקדש).

בהן ממש^כ, אלא כשיש לה אב ולכשיתרצה ליתן לה זכותו להתקדש לזה, והלכך כשבגרה לא גרע זכות התורה שזכתה לה להתקדש למי שתראה מזכות שנתן לה אביה.

ומיהו יש לחלק ביניהם טובא^כ, דבשלמא כשנתרצה אביה לבסוף איגלאי מילתא למפרע דנתינתו ואמירתו היו בתורת קידושין, משום יד לרשב"א ומשום שליחות להרא"ש^י, אבל כשאין רצוי אב לבסוף כגון ביתומה איגלאי^{טו}.

סימן כד

אלמנה מינקת שנישאת תוך כ"ד חודש^{טז}

בנידון אלמנה מינקת שניסת תוך כ"ד חודש, אם לכופו על ידי נידוי שיוציאה בגט^י, כמשמעות האחרונים באה"ע סימן י"ג, וכמ"ש רש"ל בפירוש בים של שלמה ריש פ"ד דיבמות. ונדרשתי מכת"ר לחוות דעי מרחוק.

והנה לדעתי קשה הדבר מאד ליכנס לבית הספק גט מעושה^{יז} שלא כדין ח"ו שהוא פסול דאורייתא. כי הנה דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר^{יח}. ובב"י סימן קנ"ד^י הביא דעת המרדכי^{כא} דשמתא חמירא מנגידא^{כב}, לפי דעת ר"ח^{כג} דפסק כהירושלמי, דאין כופין בשוטים אלא במקום שאמרו חכמים בפירוש שכופין להוציא ולא במקום שאמרו יוציא בסתם. וכן פסק שם רמ"א^{כד} בהג"ה להלכה למעשה. ובנידון דידן^{כה} איתמר

^כ כדלעיל (ד"ה ומה).

^י שאפילו לדעת הסוברים שבנתרצה האב מהני, מ"מ כשאביה במדינת הים יש לומר שיוודו דלא מהני, אפילו כשבגרה ונתרצית.

^{יז} כדלעיל שם.

^{יט} ע"כ נמצא דברי קדשו בזה.

^{טז} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [ט, ד].

^{יח} זה שמנדין לנושא בתוך שלשה, או מעוברת ומניקה, מבואר ביבמות לו, א (משמתינן ליה), וברמב"ם הל' גירושין פ"א הכ"ד (מנדין אותו), ושו"ע סי' יג ס"ב (מנדין אותו).

אלא שבדעת הרמב"ם מבואר במגיד משנה שם: ולדברי רבינו אין מכריחין אותו לגרש כו' אלא מנדין אותו מפני שעבר על גזרת חכמים. אבל הראב"ד שם (ושם הכ"ח) חולק עליו (מנדין אותו עד שיגרש). וכן מסיק בים של שלמה יבמות פ"ד סי' ד (הלכך כו' משמתינן אותו עד שיגרש, אבל אין כופין אותו בשוטים).

בתשובה זו בא להוכיח, דלא קיי"ל בזה כראב"ד ורש"ל, אלא כדעת הרמב"ם.

^{יח} ראה גם לקמן סי' לג (ד"ה ואי נמי).

^{יט} ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה. ואף שכאן בשו"ע סי' יג ס"ב (עבר ונשא כו' מנדין אותו), נראה לפום ריהטא דהיינו שמנדין אותו עד שיגרש. מ"מ מוכח בסי' קנד סכ"א שלא זו הכוונה כאן.

^כ קרוב לסופו, ד"ה וכתבו המרדכי.

^{כא} כתובות סי' רד (בכל הני דלא קתני כופין אלא יוציא ויתן כתובה, לא כפינן אלא בדברים בעלמא כדפי' לעיל, ולא בשמתא, דשמתא חמירא מנגידא).

^{כב} פסחים נב, א (דבמערבא מימנו אנגידא דבר בי רב ולא מימני אשמתא). רש"י שם (דשמתא חמורה). וראה גם שו"ע סי' תצו ס"ג.

^{כג} בתוס' כתובות ע, א ד"ה יוציא (ורבנו חננאל הביא מירושלמי דכל הנך יוציא דמתניתינן אין כופין, והכי איתא התם [יבמות פ"ט ה"ד, וכתובות פ"א ה"ז, וגיטין פ"ט ה"ט] אמר שמואל אין מעשין אלא לפסולות, אמר רבי שמואל תנינא המדיר את אשתו מליהנות כו', שמענו שמוציא, שמענו שכופין [בתמיה]. ופסק ר"ח משם, שמע מינה שאין כופין אלא היכא שמפרש בהדיא כופין, אבל היכא דאמור רבנן יוציא אומרים לו כבר חייבך חכמים להוציא, ואם לא תוציא מותר לקרותך עבריינא, אבל לכפותו לא). ועד"ז הובא במרדכי שם סי' קצד.

^{כד} סי' קנד סכ"א (וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ראווי להחמיר שלא לכופ בשוטים, שלא יהא הגט מעושה כו', וכל מקום שאין כופין בשוטים אין מנדין אותו ג"כ).

^{כה} אלמנה מינקת שניסת תוך כ"ד חודש.

בגמרא^{כז} יוציא בסתם. ואין לומר דנידון דידן דמי לנושא נשים בעבירה^{כח}, דהא בירושלמי^{כח} איתמר בהדיא אמר שמואל אין מעשין אלא לפסולות כגון אלמנה לכהן גדול וכו', כן הוא הגירסא במרדכי ריש פרק המדיר, וכן פירש המפרש בירושלמי פ"ט דיבמות. ופריך בירושלמי והאיכא שניות, ומשני כגון אמר שמואל, פירש הר"ן סוף פ"ז^{כט} כלומר לאו דוקא אלו בלבד אלא כל שביאתן באיסור כגון אלו כו', והיינו לרבות אפילו פסולות דרבנן כמו שניות, אבל מכל מקום פסולות דוקא מדקאמר כגון כו'. וכן הוא בהדיא בתשובות הרא"ש^ל הובאה ביה יוסף סי' י"ג^{לא} לענין תוך שלשה חדשים הראשונים, ואדרבה מסיק דאפילו לדעת ר"י דכל כפייה בשוטים, יש לחלק דשאני הכא דאין גט זה אלא לזמן. והוא הדין והוא הטעם תוך כ"ד חדש דמינקת^{לב}.

אלא^{לג} דהרא"ש^{לד} סבירא ליה דשמתא לא דמי לכפייה בשוטים, שהיא הכאה בלי קצבה עד שיאמר רוצה אני^{לה}. ולא דמי לנגידא^{לו} שהוא מכת מרדות, והן י"ג מכות לפי דעת רש"י^{לי}, ולפי דעת הרשב"א^{לז} לא יותר מארבעים, כמ"ש התשב"ץ ח"ב סי' נ"א. וגם היא על בגדיו כמ"ש בתשובה^{לט}, ושוטים הן על בשרו^{לז}. אבל אנו אין לנו אלא הכרעת רמ"א לחוש לדעת המרדכי להחמיר אפילו בכפייה על ידי נידוי, וכפשט לשון הירושלמי שלא הוזכר שם שוטים אלא אין מעשין סתם, ומשמע שם שאין כופין כלל רק שאומרים לו

^{כז} יבמות לו, ב (דתניא לא ישא אדם מעוברת חבירו ומינקת חבירו ואם נשא יוציא).

^{כח} שנפסק בטושי"ע סי' קנד ס"כ: כל הנושא אשה בעבירה אפילו באיסור דרבנן כגון שניות כופין אותו להוציא.

^{כח} הגירסא אצלנו בירושלמי כתובות שם: שמואל אמר אין מעשין אלא כגון אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיט, והא תנינן שניות, לא כגון דא אמר שמואל (ולפי"ז היה אפשר לפרש, שגם מינקת שניסת תוך כ"ד חודש נכלל בכגון אלמנה כו'). ובירושלמי יבמות וגיטין שם: שמואל אמר אין מעשין אלא לפסולין, שמואל אמר אין מעשין אלא כגון כו' (וגם לגירסא זו אפשר לפרש, שכגון כולל גם מינקת שניסת תוך כ"ד חודש). אמנם במרדכי שם (לגירסת הגהות הב"ח שם): אמר שמואל אין מעשים אלא לפסולין כגון (שלגירסה זו, אין "כגון" כולל אלא הפסולות לינשא, משא"כ מינקת תוך כ"ד חודש, שאינה פסולה אלא צריכה להמתין מטעם אחר). וגם לגירסתנו בירושלמי פירש המפרש [קרבן העדה] בפ"ט דיבמות ה"ד: סתמא דש"ס קאמר, הא דאמר שמואל אין מעשין אלא לפסולין, משמע דוקא אלמנה לכה"ג (הרי שאין כופין אלא לפסולין, ולא למינקת תוך כ"ד חודש).

^{כט} כתובות (לו, א) ד"ה ודאמרינן.

^ל כלל נג ס"ו (והא דקשיא לך למה אין כופין אותו בשוטים, הנה ידעת דברי ר"ח שהביא ראיה מן הירושלמי שאין מעשין אלא לפסולות. ואף לדעת ר"י ז"ל [בתוס' ומרדכי שם] שפירש דכל כפייה היא בשוטי, יש לחלק דשאני הכא שאין גט זה אלא לזמן).

^{לא} ד"ה ומ"ש גבי משמתין.

^{לב} וכיון שאין כפייה בשוטים, מכ"ש שאין מנדין עד שיגרש, וכדלעיל.

^{לז} הובא בשו"ת צמח צדק סי' כב ס"ח. סי' לו ס"ד.

^{לז} בשו"ת שם, מעתיק בלשון השואל "משמתין ליה עד שיגרש", וגם הרא"ש מסכים אתו בזה שם. ואף שאין כופין אותו בשוטים, מ"מ סבירא ליה דשמתא קל יותר מכפייה בשוטים.

^{לה} יבמות קו, א.

^{לו} זה שהובא לעיל מפסחים נב, א (דבמערבא מימנו אנגידא דבר בי רב ולא מימני אשמתא), ומרש"י שם (דשמתא חמורה), מייירי במכת מרדות, שהיא קלה יותר.

^{לז} כן הביא בתשב"ץ שם בשם רש"י פ"ג דיבמות (י"ג הכאות כו' כך נוהגין בהרבה מקומות להלקות לבעלי תשובה). הובאה דעה זו במ"א סי' תצו ס"ק ב, בשם ביאור מהר"י לפרש"י עה"ת פ' תצא (דמכות מרדות אינו אלא י"ג הכאות כמנין אותיות שבפסוק והוא רחום וגו').

^{לח} ח"ד סי' רסד (וכן מלקין בדרבנן ארבעים דכל מאי דתקון כעין דאורייתא תקון). וכ"ה בשו"ת ריב"ש סי' צ בשם התוספות (והתוס' אמרו שאף במכת מרדות מספר המכות הם כמספר של תורה אלא שאין חזקות כמות).

^{לט} אצ"ל: הריב"ש בתשובה (ראה שו"ת ריב"ש שם: דמלקות של תורה הוא חמור ממכת מרדות, כי מלקות של תורה הוא על בשרו ממש).

^מ נזיר נט, א (ההוא דאתחייב נגידא קמיה דרבי אמי איגלאי בית השחי), ורש"י שם (כי הו' משלחי ליה כשהפשיטו בגדיו להלקותו).

שהדין שחייב להוציא ואם לא תוציא מותר לקרוך עברין, כמ"ש הטור וש"ע סוף סי' קנ"ד לפי דעת ר"ח. והא דאמרינן ביבמות דף ל"ז דמשמתינן ליה צריך לומר לפי דעת המרדכי, כמ"ש המגיד משנה לפי דעת הרמב"ם^{מא}, דאינו אלא משום שעבר על גזירת חכמים ולא כדי להכריחו ליתן גט, וכן פסק הבית יוסף להלכה^{מב}.

ואי לזאת זאת העצה היעוצה לפענ"ד, להשביע המינקת שבועה חמורה שלא תחזור בה, ולסמוך על דברי הגהות מרדכי שברמ"א^{מג}. וגם אם אפשר להכריחו לעקור דירתו^{מד} ממקום דירת אשתו מהלך כמה ימים^{מה} ולהשביעו שבועה חמורה שלא יבא למקום דירת אשתו עד כלות כ"ד חדש, ולסמוך על דעת האומרים דערוקיה מסתייה אפילו בכהאי גוונא. אך שלא לבקש ממנו גט ולהתיר לו לדור במקומה, דשמא היא כפייה במעשה ממש, ולא התירו אלא בדברים בעלמא לפי דעת ר"ח, כמ"ש המרדכי, הובא ב"י סימן קנ"ד^{מו}.

ועוד זאת לא אוכל להתאפק, הגם כי מי אנכי^{מז} וכו' אך תורה היא^{מח} וכו', אשר לפי דעת הטור^{מט} וסיעתו המתירים לכופו לגרש על ידי נידוי תוך ג' חדשים או תוך כ"ד חדש צע"ג, דהא גט מעושה פסול מדאורייתא^י כמ"ש בבית יוסף סימן קנ"ד, ואין כח ביד חכמים אלא לעקור דברי תורה בשב ואל תעשה^{נא}. ועל כרחך צריך לומר דמשום הפקעת קידושין נגזעו בה דכל דמקדש אדעתא דרבנן^{נב} כו', והרי לא אמרינן הכי אלא היכי דאיתמר בגמרא בהדיא^{נג}, כמ"ש בתשובות רשב"א סימן אלף קפ"ה. ולא דמי לשניות דרבנן דתנן בהדיא בפ"ט דיבמות^{נד} שכופין, דשאני התם דמאחר שיש כח ביד חכמים לאסרה עליו ולבטל עונתה מחוייב הוא מדאורייתא לגרש כשמבקשת גט מאחר שאינו יכול לקיים עונתה^{נה}, משא"כ בנידון דידן שהיא רוצה להמתין עד כלות כ"ד חדש. וצריך לומר שלמדו כן הטור וסיעתו מדאיתמר בגמרא דף ל"ז דמשמתינן ליה, וסבירא להו

^{מא} ה"ל גירושין פי"א הכ"ד.

^{מב} סי' יג ס"י (כלשון הרמב"ם שם), והביא בב"י שם ד"ה ומ"ש ואם קידש, שפירשו כן הפוסקים בדעת הרמב"ם. ונתבאר בבית שמואל שם ס"ק טו.

^{מג} סי' יג ס"י (ו"י"א דאם נשבעה המינקת וכן לא יוציא), בשם הגהות מרדכי כתובות סי' רפט.

^{מד} ראה רש"י יבמות לז, א ד"ה עיקוריה מסתייה (לא בעי למיכפיה דלכתוב גט דגלי דעתיה דלא בעי לכונוס עד זמנו). רא"ש שם פ"ד ס"י (משמע מתוך פירושו דלכתחלה נמי אמרינן ליה ערוך דסגי בגלוי דעתו שאין רצונו לכונוס, וכן הורה הר"ר יחיאל ב"ר יוסף מפריז ז"ל מארץ היות). רמ"א סי' יג ס"י (ולומדים אותו לברוח).

^{מה} ראה רא"ש שם (ויראה דבריחה זו צריכה שתהיה למרחוק כו' שלשה חדשים). בדק הבית שם (ואין נראה כן מדברי הפוסקים שסתמו דבריהם). שו"ע שם (ואין נראה כן מדברי שאר הפוסקים).

^{מו} כדלעיל (ד"ה והנה לדעת).

^{מי} ע"פ שמות ג, יא. ש"ב ז, יח.

^{מז} ע"פ ברכות סב, א (תורה היא וללמוד אני צריך).

^{מט} סי' יג (ומשמתינן ליה אי לא מגרש).

^י ראה בית שמואל סי' קלד ס"ק י (אפי' מדאורייתא פסול).

^{נא} יבמות ז, א. וראה גם שו"ע סי' קכח ס"ג, וש"נ.

^{נב} יבמות ז, ב.

^{נג} הובא בשו"ת צמח צדק סי' רכו (עח, ב). פס"ד צמח צדק ח"ג (כח, א).

^{נד} פד, א (וכופין אותו להוציא). ברייתא פה, א (שניות מדברי סופרים כו' וכופין אותו להוציא).

^{נה} הובא בשו"ת צמח צדק סי' מ ס"ח.

כפרש"י^{יג} דהיינו עד שיגרש. אבל לפירוש הרמב"ם^{יב} לא מוכח מידי, ולא אשכחן הכא בגמרא דאפקעינהו לקידושין, והלכך אין לכופו בנידוי, אף אם תמצי לומר דנידוי אינו כשוטים שלא כדעת המרדכי דלעיל, ואפילו לדעת ר"י דלעיל^{יח}.

סימן כה

שוטה ומטורפת לענין גט^ט

ה' ישפות שלום לאו"נ רבנים מאורות הגדולים בד"צ דק"ק וויטעפסק^ק שיחיה ה' אתם את הברכה ושלום וחיים עד העולם וכל אשר להם שלום וישע רב.

פתח דברי יעיר אור סליחותם על איחור תשובותי, כי ה' יודע כי לא השלכתי דבריהם אחרי גיווי ח"ו, ולי מה יקרו דבריהם. ויפה דקדקו ודקו רבנן במלתא, דמה שכתב הרמב"ם (פ"ט מהל' עדות ה"ט) ודעתו משובשת תמיד כו', האי תמיד הוא בדוקא, כמ"ש בית יוסף בחו"מ סי' ל"ה^ט שדרכו בכך כו'. ודלא כתבאות שור (ביו"ד סי' א' ס"ק מ"ו) שנדחק בלשון הרמב"ם מאד דלא כבית יוסף. והנה באמת ראיות התבואות שור נכונה [מ]הגמרא בב"ב^כ ההוא דאכל תמרא כו', וגם מהתוס' בחגיגה^כ ע"ש.

אך באמת^{כד} בדעת הרמב"ם יש לומר כמ"ש בתשובת מהרי"ט^ט חלק אה"ע סי' ט"ז על סוף דברי הרמב"ם^ט, שבטור חו"מ סי' ל"ה, לענין עדות, הפתיים ביותר כו', דלא אמר כן הרמב"ם אלא לענין עדות^ט שצריך להעיד על מה שעבר כבר, ויש לחוש שמא נדמה לו כו' יעו"ש. ואם כן יש לומר דהוא הדין ברישא, שדעתו משובשת בדבר מן הדברים ומדבר ושואל כענין בשאר דברים נמי לא חשיב שוטה אלא לענין עדות בלבד, משום דיש לחוש שמא נדמה לו כו', אבל אינו שוטה גמור שדברו בו חכמים בכל מקום שפטור מכל המצות, מאחר שמדבר ושואל כענין בשאר דברים, והשוטה שדברו בו חכמים אי אפשר שיהיה חכם בשאר דברים כמ"ש בתבואות שור שם (ס"ק נ"א) בשם התוס' דחגיגה^כ, ויעו"ש בתוס' שמוכרח כן בגמ' שם^ט. אלא שהתבואות שור שם נדחק מאד במ"ש הרמב"ם אף על פי שבשאר דברים מדבר ושואל כענין דדרך מקרה הוא כו', וזה

^{יג} ד"ה עירוקיה (למכפיה דלכתוב גט).

^{יב} ה' גירושין פ"א הכ"ד (כדלעיל ד"ה אלא דהרא"ש).

^{יח} כדלעיל (ד"ה והנה לדעת), מ"ש הרא"ש, שבזה אפי' הר"י יודה שאין כופין, דשאני הכא דאין גט זה אלא לזמן.

^ט נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (ג.י.) כ ע' תפז, ע"פ כתי"י 189 (70, א).

^ק תשובה נוספת אליהם – לקמן סי' ל.

^{כד} ד"ה ומ"ש וזהו שוטה. הובא בשוע"ר יו"ד סי' א ס"ק לו.

^כ קנה, ב (ההוא פחות מבין עשרים דאזל זבין נכסי אבוהי כגידל בן מנשיא, אתה לקמיה דרבא, אמרו ליה קרוביה זיל אכול תמרי ושדי ביה קשייתא בי רבא, עבד הכי, אמר להו זביניה לאו זביני).

^{כג} ג, ב ד"ה כיון דעבדינהו (ומחד תלתא זימני כו' עכ"ל, משמע דעד השתא איירי בחד זימני).

^{כד} אף לדעת התבואות שור יש מקום להקל בנידון דידן, כדלקמן.

^{כה} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קנב (ח, ג). סי' קנח ס"ב. סי' קנט ס"ח (יח, ב). חידושים קכג, א.

^{כו} שם פ"ט ה"י (הפתאים ביותר כו' וכן המבוהלים והנחפזים בדעתם והמשתגעים ביותר). הובא בשוע"ר יו"ד שם.

^{כז} ובשוע"ר שם הביא מתבואות שור (סי' א ס"ק ג), שכ"ה גם לענין שחיטה כמו לענין עדות. וכן הוכיח שם מדרכי משה שם (ס"ק יז).

^{כח} ג, ב ד"ה דרך (כיון שהוא שוטה באחת ודאי יש להחזיקו בחזקת שוטה לכל דבר).

^{כט} אי דעביד להו דרך שטות אפילו בחדא נמי. ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קנב (ט, ג).

אינו במשמע לשון הרמב"ם כלל^פ. אלא יש לומר דמיירי דוקא לענין עדות כמ"ש מהרי"ט בסיפא. וכן משמע בטור שלא הביא דברי הרמב"ם אלא בהלכות עדות, אבל ביו"ד סי' א' הביא סימנים שבגמ' דחגיגה ולא הביא דברי הרמב"ם כלל. וגם הרמב"ם פ"ב מהלכות אישות כשפירש כל השמות פירש שם חרש כו', ולא פירש שם שוטה, מכלל דסבירא ליה שוטה כמשמעו, דשוטה בכל הדברים, ולא שדעתו משובשת בדבר מהדברים ומדבר ושואל כענין בשאר דברים, ולא אשתמיט הרמב"ם לפרש כן רק בהלכות עדות בלבד. והנה אף שחלילה חלילה לנו לזוז מדברי הבית יוסף^ע אפילו זיז כל שהוא להלכה ולמעשה, מ"מ הבו דלא לוסיף על מ"ש הב"י בח"מ סי' ל"ה דדוקא שדרכה בכך^פ, וכמ"ש מעכת"ה, ודלא כתבאות שור.

ועוד נלפע"ד בנידון דידן, שגם אם היה דרכה בכך תמיד להיות מטורפת בדבר מהדברים, או אפילו בדברים הרבה, רק שבעניני הגט היא מדברת כענין, וגם יש בה דעת לשמור עצמה מזנות, וכמבואר בדברי מעכת"ה, אין לחוש כלל מה שהיא שוטה ומטורפת בכמה משאר ענינים לומר שמא על ידי זה לא תשמור עצמה או גיטה, הוא[ל] וחזינן שיש בה דעת ויכולה לשמור עצמה וגיטה אם תרצה, וסגי בהכי, כדאיתא בהדיא בגמרא דיבמות דף קי"ג ע"ב אמתניתין נשתטית כו', דבר תורה שוטה מתגרשת כו' היכי דמי אילימא דיודעת לשמור גיטה ויודעת לשמור עצמה כו', אלמא דאף דיודעת לשמור עצמה וגיטה מקרי שוטה גמורה דומיא דנשתטת שהיא שוטה שדברו חכמים בכל מקום שפטור מכל המצות, והיינו בסימנין דפ"ק דחגיגה, ולא חיישינן שמא לא תשמור את עצמה, וכל שכן בשוטה שהוסיף הרמב"ם שדעתו משובשת ומדבר ושואל כענין.

והנה גם אם מעכת"ה [אינם] רוצים לסמוך על דעתם בבדיקותם אותה שמדברת ושואלת כענין בעניני הגט, ומספקא למעכת"ה אולי בעת ההיא היתה חלומה ואולי לעתים היא שוטה גמורה שאינה יודעת לשמור עצמה^ע, או אפשר אפילו גיטה^ע, אפילו הכי נלפע"ד שאין להחמיר בזה מספק, כי הוא ספיקא דרבנן לכולא עלמא, וכדאי הוא הט"ז (סוס"י קי"ט ע"ה) לסמוך עליו בכהאי גוונא על כל פנים, כי הט"ז התיר לגמרי בעתים חלומה בזמן הזה, וכתב דבירושלמי^ע מיירי בזמניהם דוקא^ע כו' וע"ש. ואף שבנוסח אחר שם^ע לא

^פ הובא בחידושי צמח צדק (פ, ג).

^ע אה"ע סוף סי' קכ"א ד"ה שוטה שנשא (שהביא לענין קידושין, מ"ש הרמב"ם: דעתו משובשת תמיד בדבר מן הדברים אע"פ שהוא מדבר ושואל כענין בשאר דברים). הובא בבית שמואל שם ס"ק ט.

^ע שבוה (בפעם אחת, ולענין גט) יודו הן הב"י מטעמיה והן מהרי"ט מטעמיה).

^ע שאינה מתגרשת מדרבנן, כמבואר ביבמות שם.

^ע שאף שמבואר ביבמות שם שבוה אינה מגורשת מדאורייתא, מ"מ בעתים חלומה כולם מודים שחשיב יכולה לשמור גיטה, ואיסורה רק מדרבנן, כדלקמן.

^ע ס"ק יד.

^ע יבמות פ"ד ה"א. הובא בתוס' יבמות קיג, ב ד"ה יצתה (שם היא עתים חלומה ועתים שוטה חשיב יכולה לשמור גיטה, ואסורה רק לכתחלה שלא ינהגו בה מנהג הפקר).

^ע דהיה היתר לישא ב' נשים, נמצא שיש להחמיר להצילה מקלקולה אפי' לעתיד, כי הוא יכול לישא אחרת, משא"כ בזמנינו שיש חרם דר"ג שלא לישא ב' נשים, נמצא שהוא יהי מעוגן כל ימיו.

^ע היא דעת וי"א שברמ"א (סוס"י קיט) שאפילו בדיעבד אינה מגורשת, ומבואר בבית שמואל שם ס"ק יב, דהיינו לגירסת רבנו שמשון ב"ר אברהם שבירושלמי שם (הובא בב"י סוס"י קיט ד"ה מצאתי כתוב): מפני גרירה אינו גט (דהיינו שעתים חלומה עתים שוטה אינה מגורשת אף דיעבד, אף שחשיב יכולה לשמור גיטה).

כתב כן, מכל מקום בנידון דידן על כל פנים אין להחמיר מספק^{עט}, ויתן לה גט בעת חלימותה לפי ראות עיני בית דין שיודעת אז לשמור עצמה וגיטה, כי אין לדיין אלא מה שעניו ראות^פ ולא ניתנה תורה למלאכי השרת^{פא}.

רק שישליש תחלה הסך ק' רובל כמדובר ביניהם, ותו לא מידי, רק חיים ושלוש מאדון השלום.

כנפש וחפץ אוהב נפשם דורש שלומם

שניאור זלמן ב"ר ברוך זצלה"ה

סימן כו

גט מומר^{פב}

ה' ישפות שלום וחיים לאהובי נפשי הרבנים המאורות הגדולים בד"צ דק' פאליצק יצ"ו
ה' אתם את הברכה וחיים עד העולם ולכל המסתופפים בצל החכמה חיים נס"ו.

אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו, באתי בתפלה קצרה לעורר רוח נדבתם להתאמץ במצוה רבה אודות הגט מומר שניתן מק' דענאבורג לפני בד"צ דשם, ובאתה האשה לק' בארדיטשוב ואין מכיר שם חתימת ידי הב"ד^{פג} הנ"ל, ושלח אלי הגאון אב"ד דק"ק הנ"ל^{פד} לקיים חתימתן על ידי החתום מטה. והנני שולח ההעתק למעכ"ת לשלוח לשם^{פה} שיבואו על הח"מ וישלחו למעכ"ת, ומעכ"ת יקיימו חתימותיהן, וישלחו אלי, כי אני אני מכיר חתימת ידי הב"ד הנ"ל, רק חתימת יד מעכ"ת, ותחשב לצדקה וחסד ואמת ד'.

אוהב נפשם דורש שלומם

שניאור זלמן

סימן כז

לא נודע לו אח, ואמר אחי האשה שראה את אחיו^{פז}

הנה זה לשון תשובת הרא"ש^{פז}. על אשה שנישאת לבעל בצרפת ומעולם לא נודע ולא נשמע שהיה לבעלה אח כו' אחר כך אמר אחי האשה שראה את אחיו בארץ אשכנז והאשה אינה מאמינתו כי רחוק הוא שלא היה הבעל מודיע לה או שלא היה ידוע בארץ מגורותיהם הדבר הזה. תשובה הא מלתא דפשיטא כיון שהאשה הזאת עומדת בחזקת

^{עט} שסוכ"ס האיסור הוא רק מדרבנן.

^פ ב"ב קלא, א.

^{פא} ברכות כה, ב.

^{פב} נוסח מינוי ע"ח בגט מומר, ראה לקמן סי' נה.

^{פג} ראה טושי"ע סי' קנב סי"ב.

^{פד} ראה לעיל סי' יד, שו"ת בין המ"ץ דבארדיטשוב לרבנו.

^{פה} לבד"צ דענאבורג.

^{פי} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [ו, ד], בכותרת: גם זאת מצאנו תשובת שאלה.

^{פז} כלל נב ס"ה. בכל המשך התשובה דן בביאור תשובת הרא"ש, אי מיירי שהורי הבעל גרים במדינתו של הבעל, או שגם כשגרים במדינת הים חשיב בחזקת שאין אחים לבעל. ומוכיח כאופן האי.

שאין אחים לבעלה אינה נאסרת במאמר אחיה כו' עכ"ל.

והנה אם נפרש המעשה שהיה בענין שבא הבעל מארץ אשכנז לדור בצרפת ולא נודע כאן שיש לו אח, ואפילו הכי התיר הרא"ש משום דאשה זו בחזקת שאין אחים לבעלה עומדת, והיינו טעמא כמ"ש השואל כי רחוק הוא כו', קשה מה זו חזקה וכי אין אדם עשוי שלא לגלות מסתוריו לאשתו, ואפשר בכיוון הכחיד תחת לשונו כדי שתתמצה לו. ואפילו לרבי^{פח} דאמר נאמן להתיר אפילו היכא דמוחזק באחין^{פט}, היינו כשאמר בפירוש אין לי אחים אבל לא כשלא אמר יש לי אחין. וחילוק זה מצינו בגמרא^צ גבי מרי בר איסק דאתי ליה אחוה כו'. וכן מה שאינו ידוע בארץ מגורותיהם אינה ראייה אם הדרך רחוקה ואין השיירות מצויות או בשעת חירום, שאי אפשר להם לידע כי אם על פי הבעל עצמו, והוא הסתיר הדבר מהם, וכעין שמצינו באבותינו^{צא} אמרי לי אחי הוא. ואם היה באמת הדבר תלוי בראות עיני השואל, דלפי אומדנא שלו היה הדבר רחוק כו', כל כהאי גוונא הוה ליה להרא"ש לפרש, ומכל שכן להטור ושו"ע^{צב} לא הוה ליה להעתיקו בסתם לא היה מוחזק באחין כו'. וגם אם כן מאי ראייה מייתי הרא"ש לנידון זה מהגמרא^{צג} דלא הוחזק באחין כו', דבגמ' משמע ודאי דמיירי מסתמא כשהבעל היה דר בעיר מולדתו ומכירין משפחתו ובית אביו, ובכגון זה אמרו דאפילו לא הוחזק באחין כמי שהוחזק שאין לו אחים דמי, משא"כ מי שבא מארץ מרחק ולא נודע משפחתו ובית אביו הלזה יקרא לא הוחזק באחין משום שאין אנו יודעים. אדרבה אמרינן מסתמא יש לו אחים כדרך כל העולם, ודוגמא מה שכתוב^{צד} שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ, אלא אנן הוא דלא ידעין אבל באתריה ידעי. ופשוט הוא דהא דקאמר בגמרא לא הוחזק באחין^{צה} היינו במקום שהוחזקו אנשי משפחתו ובית אביו, והיינו כל שלא הוחזק מקום אחר ומדינה אחרת לעיר מולדתו וארץ משפחתו ובית אביו, אבל אם היה אביו ואמו במדינת הים והוא עזב את אביו ואמו ובא לכאן לא מהני מה שלא הוחזק כאן באחין. וכ"מ להדיא בתשובת מהרמ"ג שבמהרי"ט^{צז}, עיין שם במה שכתב ואין לחוש שמא נולד לו אח^{צח} מאחר שיצא משם כו', וזהו אפילו לדעת המתירין החולקים על מהרי"ט^{צח}. והא

^{פח} קידושין סד, א.

^{פט} לאוקימתא דאביו שם. וראה טושי"ע סי' קנז, דלא קיי"ל כוותיה.

^צ ב"מ לט, ב (שהיה מרי בר איסק אלם, ואמר אחיו שהעדים מתייראים מלהעיד שהוא אחיו, ואמר רב חסדא למרי שהוא יביא העדים, ואמר מרי: סוף סוף אתו סהדי ולא מסהדי, אמר לי תרתי לא עבדי. ופרש"י: מיראתך יעשו אחת שישתקו אבל שתים לא יעשו, לא דיין שישתקו ולא יעידו האמת אלא גם שיעידו שקר. הרי מצינו כאן חילוק בין אמר אין לי אחים שמאמינים לו יותר, לבין לא אמר כלום שאין מאמינים לו כ"כ).

^{צא} וירא כ, יג.

^{צב} סי' קנז ס"ו (לא היה מוחזק באחין כו' ואפילו עד אחד (או קרוב) מעיד עליו שהוא אחיו אינו נאמן להוציאה מחזקתה).

^{צג} קידושין סד, א.

^{צד} נח ט, יט.

^{צה} הובא בשו"ת צמח צדק סי' פא ס"א.

^{צז} תשובת מה"ר משה גלאנטי, שבשו"ת מהרי"ט ח"א סי' פא.

^{צח} אחר שבא פה שם, כי לא היה לא אב ולא אם כי אם גוייתו לבד (מכך אנו רואים, שגם מהרמ"ג המתיר שם, לא התיר כשעזב את אביו ואמו במדינת היום ובא לכאן).

^{צח} שאסר בתשובתו שם סי' פב.

דתנן^{צט} ריש פרק האשה בתרא היתה לה חמות אינה חוששת, מיירי בידוע שלא היה אחין לבעלה כשהיתה חמותה בכאן. וכמו שהעתיק הטור^ק בדין זה אשה שאין לה בן ולא אחים לבעלה וחמיה וחמותה כו', ולא משום דאינה חוששת היא בחזקת שאין לו אחים, ולא עוד אלא דמשמע ודאי שבידוע היה שאין אחים לבעלה, ומשום הכי שינה את לשונו שבכל הסימן כתב לא הוחזק באחין וכאן כתב בסתם ולא אחין לבעלה, לומר דודאי וברור לנו שלא היה אחים לבעלה ויש לה חזקת היתר חזקה ברורה, ולכן אינה חוששת. וכן הוא ברמב"ם^{קא} להדיא דהטעם משום דנעמידנה על חזקתה. וכדאמרין בגמרא^{קב} סיפא חזקה לשוק ורובא לשוק, ופירש רש"י שהרי בלא יבם היתה תחילה כשיצתה כו'.

מיהו בזה יש מקום עיון דהא בגמ'^{קג} לא אצטריך למימר הכי אלא לר' מאיר דחייש למיעוטא, אבל לרבנן דקיי"ל כוותיהו^{קד} ברובא לשוק לחודא הוה משתריא אפילו בלא חזקה, דלא דמי לרישא דהתם איכא חזקה לייבום וסמוך מיעוטא לחזקה והוה ליה פלגא ופלגא^{קה}, מה שאין כן היכא דליכא חזקה לייבום אף על גב דליכא נמי חזקה לשוק אזלינן בתר רובא לרבנן דקיי"ל כוותיהו. איברא שהתוס' כתבו שם^{קו} דלת"ק דר' יהושע^{קז} דאמר יצתה מליאה חוששת (וקיי"ל כוותיה^{קח}), אע"ג דליכא חזקה לייבום לא אזלינן בתר רובא כל היכא דליכא חזקה לשוק. אבל באמת היינו לשיטתם דמוקמינן מתניתין כר' מאיר, אבל להפוסקים דפסקו כסתמא דמתניתין^{קט} ולא קיי"ל כר' מאיר, על כרחך הטעם משום סמוך מיעוטא לחזקה, ויצתה מליאה איכא נמי חזקה לייבום כמ"ש הנימוקי יוסף^ק, דשמא תפיל הוי כמו שמא מת דלא חיישינן ואוקמיה אחזקה, אבל היכא דליכא חזקה לייבום אזלינן בתר רובא אפילו היכא דליכא חזקה לשוק. ואם כן תקשי להרמב"ם וטור (דפסקו כסתמא דמתניתין), שלא כתבו אלא הטעם דחזקה^{קי} ולא זכרו כלל הטעם דאזלינן בתר רובא, ולכאורה עשו את הטפל עיקר ואת העיקר אפילו טפל לא עשו. ואדרבה הרמב"ם כתב על זה והוא הדין לאשה שמת בעלה והיה לו בן במדינה אחרת כו' ואין חוששים שמא מת הבן אלא העמד אותה על חזקתה, אע"ג דלא שייך התם האי טעמא דרובא לשוק, משמע דהכא נמי משום חזקה לחוד נגזעו בה.

^{צט} יבמות קיט, א.

^ק סוסי" קנו.

^{קא} הלי יבום וחליצה פ"ג הי"ז (אינה חוששת שמא ילדה חמותה כו' אלא נעמיד אותה על חזקתה).

^{קב} יבמות קיט, ב.

^{קג} יבמות קיט, א-ב (היתה לה חמות אינה חוששת אמאי כו' זכרים מיעוטא ומיעוטא דמיעוטא לא חייש רבי מאיר).
^{קד} תוס' שם ד"ה מחוררתא (לא קיי"ל כר"מ). וראה קו"א יו"ד סי' א ס"ק ה.

^{קה} כדאמרין התם (קיט, רע"ב) לר' מאיר, ובזה חיישינן אף לרבנן.

^{קי} ד"ה האשה וד"ה סיפא.

^{קי} במשנה שם (יצאה מלאה חוששת, רבי יהושע אומר אינה חוששת).

^{קי} בטוש"ע סוסי" קנו (דלא כמובא בב"י שם בשם רבנו ירוחם (נתיב כה ח"א רטז, ב) בשם הרמ"ה, שפסק כר' יהושע, דסבר כרבנן דלא חיישי למיעוטא).

^{קי} רמב"ם שם פ"ג הי"ח (יצאת חמותה מעוברת הרי זו חוששת ולא תנשא לזר). טוש"ע סי' קנו ס"ט. ולכאורה כיון דלא קיי"ל כר' מאיר מדוע חוששים למיעוטא (שילדה זכר ולא הפילה).

^{קי} במשנה שם (מד, ב) : ואי קשיא לך סיפא דקתני יצתה מלאה חוששת כו' י"ל כיון דמלאה היא לית לה חזקת היתר לשוק ואדרבה קצת הוחזקה לייבום, דלשמא תפיל כו'.

^{קי} כדלעיל (סד"ה והנה אס), ושי"נ.

ומה שיש לומר בזה, דהנה צריך להבין בגמרא דקאמר דהכא איכא רובא לשוק משום דכל היולדות מחצה זכרים ומחצה נקבות ומיעוט מפילות וסמוך מיעוטא דמפילות למחצה דנקבות והווי ליה זכרים מיעוטא, דאין הפירוש דמחציתן של נשים אינן יולדות אלא נקבות, דזה אין סברא כלל, דמאי פסקא דהוי מחצה על מחצה ממש, אלא היולדת יולדת מן הסתם זכרים ונקבות, ואם כן במאי מגרע כח המחצה נקבות למהוי זכרים מיעוטא, מאחר^{ק"ב} שכבר אפשר שילדה החמות גם שניהם זכר ונקבה, דאטו מחצה דנקבות סותר לגמרי מחצה דזכרים, וכי בשביל שילדה נקבה תו ליכא למיחש לשמא ילדה נמי זכר. הן אמת שיש לומר דמתניתין לא מיירי אלא בכגון שאין לחוש אלא לולד אחד, וכמ"ש לקמן^{ק"י}, אבל זה נראה להרמב"ם (והטור) לדוחק, אלא עיקר הטעם משום חזקה^{ק"י}, ומה שאמרו רובא לשוק אינו אלא שלא לומר שהרוב הוא נגד החזקה דהא רוב נשים מתעברות כו', ורובא עדיף^{קט"ו} אפילו לרבנן דר' מאיר, ומכל שכן לר' מאיר דחייש למיעוטא, על זה אמרו דרובא נמי לשוק, כלומר שהרוב אינו מגרע כח החזקה, והוי חזקה גמורה אפילו לר' מאיר דחייש למיעוטא, ורובא לשוק היינו לומר דהווי מיעוטא לייבום, ומשום דהוי כעין ספק ספיקא. וכן משמע בנימוקי יוסף^{קט"ז}. וכעין שכתבו התוס'^{ק"י} כהאי גוונא לענין חזקה לייבום דרישא, דהיינו לאפוקי דלא הוי חזקה לשוק, והכי נמי להרמב"ם והטור לענין רובא לשוק דסיפא. ומשום הכי הפסיק הרמב"ם בין בבא זו דהיה לה חמות כו' ובין בבא דיצתה מליאה כו' בדין אשה שהיה לבעלה בן כו', ללמוד משם דמשום חזקה לחוד משתריא, ולא קאמר בגמ' רובא לשוק אלא כדי שלא תאמר רובא לייבום כו' כנ"ל.

העולה מזה דהא דתנן היה לה חמות אינה חוששת היינו משום חזקה, ודוקא בידוע שלא היה אחים לבעלה קודם לכן^{ק"י}, אבל היכא שבא מארץ אחרת ולא נודע שיש לו שם אחים אין לה חזקת היתר וחוששת בוודאי, ומשום רובא לשוק לחוד לא משתרי, אפילו אי נימא דהסוגיא כפשטה^{ק"ט}, דלא כמו שנתבאר לדעת הרמב"ם והטור^{ק"ב}, על כרחך מיירי בכגון שאין לחוש אלא לולד אחד, וקאי ארישא^{קכ"א} והכי קאמר, דאם הלך בעלה וצרתה כו' דחוששת עד שתדע כו' מפני הספק שנולד לה בשעת מיתת בעלה, אבל בהיה לה חמות במדינת הים ובעלה מת בכאן (וכן הוא בטור להדיא, עיין ב"י^{קכ"ב}) ונולד לה הספק עתה אינה חוששת שמא ילדה החמות עתה שעה אחת קודם מיתה עד שתדע כו', להכי

ק"ב ע"י צ"צ פס"ד ח"ג דף ס"א ע"ג.

ק"י ד"ה העולה.

ק"י הובא בפס"ד צמח צדק ח"ג (סא, ג).

קט"ו מחזקה. גמרא שם רע"ב. וראה מהדו"ב ליו"ד סי' קפג ד"ה ומשום הכי, וש"נ.

קט"ז במשנה שם (דמיעוטא דמפילות מרע לרובא כו' חשוב לעמוד כנגד הרוב בצרוף החזקה).

ק"י ק"ט, ב ד"ה סיפא (וברישא כו' לא בעי חזקה [לייבום] בהדי מיעוט כו' אלא שלא תהא חזקה [לשוק] מסייעתא לרוב דאז הוי המיעוט מיעוט דמיעוט).

ק"י כדלעיל (סד"ה והנה אם).

ק"ט שאין מתירין אותה לשוק אלא כשיש רוב וגם חזקה.

ק"ב דסגי בחזקה לחוד.

קכ"א אף שבמשנה נאמר רק "היתה לה חמות", וא"כ יש לחשוש לכמה ולדות, מ"מ קאי ארישא "שהלך כו' למדינת הים", וא"כ מיירי במשך זמן שאין לחוש אלא לולד אחד.

קכ"ב סוסי"י קנז (ומ"ש רבנו ומת בעלה בכאן, לאו דוקא בכאן).

אשמועינן במתניתין דאינה חוששת משום דרובא לשוק, והוי רוב גמור, דמחצה דנקבות סותר לגמרי ועומד נגד מחצה זכרים ומיעוטא מפילות והוה ליה זכרים מיעוטא, דבענין אחר ליכא רובא לשוק כלל. וכ"מ בגמרא דקאמר סיפא איכא חזקה לשוק ורובא לשוק, משמע דודאי איכא חזקה לשוק, ולא קאמר כגון דאיכא חזקה לשוק, אלא על כרחך דאם לא כן^{קכג} רובא לשוק נמי לא הוי וחוששת אפילו לרבנן דר' מאיר. ולפי זה קשה על הרא"ש בתשובה הנ"ל, דכתב על נידון שלו^{קכד} שאשה זו בחזקת שאין אחים לבעלה עומדת, והיינו מטעם דלא הוחזק באחין, וכמשמעות ראייתו מהגמרא^{קכה}, וכן הטור^{קכו} העתיק דברי הרא"ש לא הוחזק באחין כו'. ובהיה לה חמות^{קכז} כו' ודאי מטעם חזקה ברורה היא דאינה חוששת, וכמ"ש הרמב"ם וכמשמעות הטור עצמו, וכמ"ש לעיל דהכי משמע בגמרא להדיא.

והנה לכאורה יש לומר דהרא"ש סמך על מה שהיה דר בצרפת זמן רב ולא נודע ולא נשמע מעולם, דאורך הזמן שהיה עמה ולא הוד[נ]ע לה או לאחד משאר ארץ מגוריו משוי ליה חזקה. וסברא זו כתב מהרי"ק בתשובה שורש פ"ז על אודות האשה שנתקדשה לאיש אחד ודר עמה בחזקת ארוסתו י"ב שנים כו', דהא פשיטא כיון שיצא הקול זמן ארוך כל כך בלי הפסק כו' וכן הוחזק כו', ומייתי התם הא דמלקין על החזקות^{קכח}, וסבירא ליה דלא בעינן מעשה המוכיח לחזקה לענין מלקות אלא מכיון שאנו מחזיקים אותו כך והיינו מחמת שעמד הקול זמן ארוך, עיין שם שנסייע מפרש"י^{קכט}, הרי דסבירא ליה מה שעמד זמן ארוך הוי הוחזק, אע"ג דהקול בלבד לא הוי כהוחזק מכל מקום עמידתו זמן ארוך משוי ליה כהוחזק^{קל}. והכי נמי בנידון דהרא"ש מכיון שהיה דר בצרפת זמן ארוך ולא נודע מאחיו הרי הוא כהוחזק בלא אחין (ואע"ג דלא ראינו אינו ראייה^{קלא}, מכל מקום יש לדמות דבר זה למה שכתב מהרי"ק שורש קע"ב^{קלב} ובש"ך בחו"מ סי' ל"ז^{קלג} דבמנהג וכהאי גוונא הוי לא ראינו ראייה, דהכא נמי דבר ההוה ורגיל הוא דרך סיפורי דברים בין איש לחברו להגיד מולדתו ומשפחתו, וכיון שהיה דר שם זמן רב ולא הגיד מעולם הוי ראייה), (ומכל שכן אם נאמר דהגיד להם דרך סיפור את כל בית אביו וארץ מולדתו, רק את אחיו לא הגיד, דזה מהני אפילו לדעת השלטי גבורים^{קלד} שהביא הש"ך שם ע"ש ודו"ק).

^{קכג} שאם אין חזקה (דהיינו היתה חמותה וחמיה תמיד במדינת הים), אזי אין כאן גם רובא לשוק (דשמא ילדה כמה ולדות כנ"ל).

^{קכד} לפי מה שנתבאר לעיל הפירוש בדבריו, שחמותה וחמיה היו תמיד במדינת הים, ומ"מ כתב שאשה זו כו'.

^{קכה} קידושין סד, א (דלא מוחזק לן באחי).

^{קכו} סי' קנז (לא היה מוחזק באחין כו' ואפילו עד אחד מעיד עליו שהוא אחיו אינו נאמן להוציאה מחזקתה).

^{קכז} שבמשנה יבמות קיט, א.

^{קכח} קידושין פ, א.

^{קכט} שם ד"ה מלקין על החזקות (על דבר שאנו מחזיקים כן, ואפילו אין עדות בדבר).

^{קל} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קיד ס"ט.

^{קלא} משנה זבחים קג, ב.

^{קלב} בדפוסים שלנו ריש שורש קסט (ואשר כתב עוד כי לא ראינו ולא שמענו אינו ראייה כו' פשיטא ופשיטא דמהמני האומרים ומעידים שלא ראו ולא שמעו מימים הראשונים).

^{קלג} סי"ק לח. הובא בשו"ת יו"ד סי' א סי"ק א. לעיל סי' כב (ד"ה פתח דברי).

^{קלד} ב"מ (נב, א): הגם כי מהרר"ק כו' משום דהיה מעיד על המנהג שהוקבע כו' דאותו מעשה בא לידם ונמנעו מלעשותו כו' חשיב שפיר מעשה ומנהג [הרי שלדעתו אין להוכיח ממה שלא ראינו, אף בדבר הרגיל].

ולכאורה יש להביא ראיה לדברי מהרי"ק^{קלח} מדברי הרמב"ם פרק א' מהלכות איסורי ביאה הל' כ', מי שהוחזק בשאר בשר כו' שזו אחותו כו', וחזקה זו הוא ודאי לאו על ידי מעשה המוכיח כמו כרוכים אחריה דבגמרא דקדושין (דף פ' ע"א), דבאחותו לא שייך זה, אלא היינו על ידי חזקת אורך הזמן, וכמו שכתב הרמב"ם בהל' כ"א גבי איש ואשתו, אלא דהתם בשלשים יום סגי, ומשום דודאי ראו קירוב בשר, וכעין שמצינו ביצחק אבינו^{קלי} ויהי כי ארכו לו שם הימים כו', משא"כ באח ואחותו צריך זמן ארוך. ואפשר שיצא להרמב"ם כן מדקתני^{קלי} גבי תינוק ותנוקת הגדילתו, וזה שמביא הרמב"ם מיד ומעשה כו' והגדילתו, וסבירא ליה דהא דקתני והגדילתו לאו לעונשים לחוד מתני, דהכי נמי בלא הגדילתו הוה מצי לאשמועין דעל כל פנים אמו מיענשא, אלא אשמועין הגדילתו דאורך הזמן משוי לה חזקה, והוא הדין לאח ואחותו אורך הזמן משוי לה חזקה. אלא דאם כן אמאי מצרכי בגמרא כרוכים אחריה, בהגדילתו לחוד סגי. ומדברי מהרי"ק עצמו מבואר דלענין נסקלין ונשרפין אין אורך הזמן חזקה^{קלח}. ועוד דסוף דברי הרמב"ם לא משמע הכי, שהרי סיים ראיה לדין זה מה שדנה תורה במקל^{קלט} כו', והתם אין החזקה בשביל אורך הזמן אלא בשביל שהוחזק כך מנעוריו בין השכנים והשכנות בחזקה גמורה שהחזיקו בו שהוא אביו, אף על פי שאין יודעים בראיה ברורה, מכל מקום על הסתם יודעין ומחזיקין, ואם כן מ"ש הרמב"ם ברישא שזו אחותו כו' נמי מיירי בכהאי גוונא דוקא^{קמ} ולא בשביל אורך הזמן. והא דקתני והגדילתו לעונשין לחוד מתני. ולפי זה אין לנו ראיה להחזיק בשביל אורך הזמן. וגם מהרי"ק צירף לסברתו עוד אומדנות המוכיחות ע"ש. ועוד נתת דבריך לשיעורין^{קמא}. וכל כהאי גוונא הוה ליה להרא"ש לפרש להשיב הא מלתא דפשיטא כיון שאשה זו בחזקה, כו' מאחר שעל זה אנו דנין למה היא בחזקה, והוה ליה למימר ולפרש בהדיא דחזקה טובה היא זו.

אבל האמת יורה דרכו^{קמב} דהרא"ש מיירי שהבעל היה דר בצרפת מעולם שהיתה ארץ מגורותיו ומגורי אביו ושם הוחזקו משפחת בית אביו, אלא שאחי האשה אמר שראה את אחיו באשכנז, והיינו שעל ידי איזה סיבה רחוקה ונפלאה נתגלגל הדבר שיצא אחיו לשם מנעוריו ונאבד זכרו בכאן, ובשביל מאמר אחי האשה פקפק השואל, לולי שרחוק היה שלא היה הבעל מודיע לה כו', אבל על חזקת אחיו לא נסתפק כלל. ועל קוטב זה סובב הולך כל דברי הרא"ש, כיון שאשה זו בחזקת שאין אחין לבעלה עומדת כו'. ותדע שהרי הרא"ש הקשה לדבריו מהא דאיתא בב"ב פרק יש נוחלין^{קמג} הא אמרי דאיכא סהדי במדינת הים כו', ותירץ דהתם שאני שיצא הקול שיש עדים בדבר וצריך להמתין על העדים משא"כ מה שאמר אחי האשה אינו קול, ואינו רוצה לומר כי אחי האשה לא

קלה בשורש פז (שהובא לעיל).

קלי תולדות כו, ח.

קלי קידושין פ, א (איש ואשה תינוק ותינוקת שהגדילו בתוך הבית נסקלין זה על זה ונשרפין זה על זה).

קלח רק לענין מלקות.

קלט אביו ומכה אביו שיומת, ומנין לנו ראיה ברורה שזה אביו, אלא בחזקה, כך שאר קרובים בחזקה.

קמ שהוחזקו כן מנעוריהם. והיינו כדאמרין התם: מפני שכרוך אחריה.

קמא כמה זמן הוא אורך זמן שעושה חזקה. וראה שבת לה, ב. וש"נ.

קמב שאורך זמן לבדו אינה הוכחה כנ"ל, והרא"ש מיירי כו'.

קמג קלה, א.

הוציא קול או שהוא קלא דלא אתחזק בב"ד, דאם כן למה ליה אריכות הדברים דהתם שאני שיצא הקול שיש עדים וצריך להמתין על העדים, הוי ליה למימר בקיצור התם יצא הקול הכא לא יצא הקול, אלא על כרחך הכי קאמר התם יש קול דאיכא עדים אבל מה שאמר אחי האשה אינו אומר שיש עדים באשכנז אלא הוא לבדו ראהו שם. ואי איתא שהנידון שלו היה שהבעל בא מארץ אשכנז, ואם כן בודאי באשכנז מכירין אותו ואת אחיו, ויש עדים שהם אחים, הרי זה קול שיש עדים, דהא מלתא דפשיטא שאנ[ין] קול ברור על העדאת עדים גמורים לומר שיבואו ויעידו מחמת שכבר נודע להם, אלא קול דאיכא עדים היינו הקול במה שידוע לעדים, ואם יחקרו על זאת ודאי יעידו, והכא נמי אם יחקרו בארץ אשכנז ודאי יעידו מאחר שמכירין אותו ואת אחיו. אלא ודאי כמו שנתבאר שהבעל היה דר בצרפת מעולם, ובארץ אשכנז אין מכירין אותו כלל, ובצרפת אין מכירים את אחיו כלל, ואם כן הוי קול בלא עדים. ולכן העתיקו הטור וש"ע^{קמ"ד} סתמא לא הוחזק באחין כו', דסתמו כפירושו שהוא בארץ מולדתו ויודעים משפחתו ובית אביו, אלא שבא אחד מארץ רחוקה ואמר אני אחיו שנתגלגל במדינה אחרת, ולא הוחזק לפנינו ולא נודע לנו שנתגלגל איזה אח מאמו, ואפילו עד אחד לא מהימן בכהאי גוונא. משא"כ כשיש חשש מדינה אחרת לפנינו לעיר מולדתו ובית אביו, ביאר הטור וש"ע^{קמ"ה} אחר זה דין דהיה לה חמות כו', ודוקא כשהוחזק דלית ליה אחין בחזקה ברורה וידועה הוא דאינה חוששת אבל בלאו הכי חוששת.

ומעתה יראה הרואה שכל הדינים אלו מפורשים בטור וש"ע באר היטב, ולא נתחדש דבר מעתה אלא לחקור עד כמה נקרא מדינת הים ואיזה גבול לדבר, וזהו באמת הכל לפי מה שעינינו רואות, ולא יקשה המעיין נתת דבריך לשיעורין אלא אם כן יאמר עליו דכל כי האי מלתא הוה להו להפוסקים לפרושי, אבל כשזכינו לדין ונמצא הכל כתוב מפורש, מעתה מתוכם ילמוד כל חכם לעצמו לשער בעיניו, כל שיעורי חכמים כך הוא^{קמ"ו}, שתפסו לפעמים ענין הכולל בשני דברים שזה אסור וזה מותר והם רחוקים זה מזה מן הקצה אל הקצה, אעפ"כ כל חכם מבין מדעתו פרטי הדברים להיות מומחה ממצע הגבול ביניהם.

^{קמ"ד} ס"י קנז ס"יו.

^{קמ"ה} ס"י קנז ס"יט.

^{קמ"ו} ר"ה יג, א (כל מדות חכמים כן הוא). וראה גם קו"א סי' תלג ס"ק א. סי' תצז ס"ק א (ד"ה וכיון). כללי הפוסקים וההוראה כלל נו.

סימן כח

צירוף סימנים בינונים, וקולא בתחלת עדות אשה^{קמז}

שהשיב להרב הקדוש דבארדיטשוב

(א) ענוותו תרבני לצרפני להיות נמנה לדבר מצוה רבה התרת עגונה, אשר שקדו חכמים בתקנתו והקילו הרבה קולות משום עיגונא^{קמח}, ואפילו בגופה של עדות ותחלתה^{קמט} כמו נידון דין, לפי דעת הרא"ש בתשובות^{קנ} (וגם בפסקיו^{קנא}), ודלא כר"נ ור"ש שבמרדכי^{קנב} והגהות מיימוניות^{קנג} שנתלו בסוגיא דריש פרק יש בכור^{קנד} שלא להקל כלל משום עיגונא בתחלת עדות, וכמו שיתבאר לקמן^{קנה} באריכות בראיות עצומות, וגם לסתור ראיות ר"נ ור"ש^{קני}, אשר בגללן נטו הרבה תשובות גדולי האחרונים מדעת הרא"ש הנ"ל כדלקמן^{קניז}.

והן אמת כי הסימן דצפורן עבה, אשר דעת כת"ר דעת תורה דעת נוטה, שלא ללמוד מתשובת מהר"ם פדואה^{קניח} לסמוך על סימן זה לבדו להתיר, משום דהיא מילתא דשכיחא קצת במדינות אלו, הנה דבריו הנ"ל אינן צריכין חיזוק ממני. בשגם שגם בתשובת מהר"ם פדואה שלפנינו לא הוזכר בפירוש צפורן עבה רק שהיו הצפרנים מקולקלים

^{קמז} נדפסה לראשונה בקונטרס בפני עצמו (קאפוסט תקע"ה).

בשו"ת צמח צדק חאה"ע"ז סי' פז נדפס חלקה הראשון של תשובה זו, בתוספת ביאור הגהות וקיצורים. לצורך זה נתחלק שם חלק זה לסעיפים א-ח; וכדי להקל על המעיין, נתחלקה כאן כל התשובה לסעיפים א-כא.

עיקרי ההגהות והקיצורים שבצ"צ שם, נעתקו כאן בשו"ג.

תוכן התשובה: היתר עגונה שעד אחד מצא הרוג (סכ"א), והעיד שנמצא בו צפורן עבה באצבע הגדולה הימנית (ס"א), וצלקת תחת השחי ומכות ברגליו (סי"ג-ד), עם תחבושת ועלי רפואה, והסימנים תואמים את בעלה, אף שהעד לא הכיר את בעלה בחייו (סי"ד וס"כ).

וע"ז משיב (ס"א), שאף שאין לסמוך על סימן הצפורן העבה באצבע מסויימת, מ"מ יש להתיר בפשיטות בצירוף הסימנים שבגופו.

ומאריך להוכיח בביאור הסוגיות דקיי"ל שבי' סימנים בינונים מצטרפים להיות כסימן מובהק (ס"ב-יב), וכמו שמצטרפים בנקב בצד אות פלוני (ס"ז), וכן צלקת או מכה במקום מסויים מצטרפים, אפילו בלא צמצום המקום כמו בצד אות פלונית ממש (ס"י; יב; יד-טו). ואפילו לא הכירוהו העדים כך בחייו (סי"ד וס"כ). ואף שהמכה היא במראה שחור, אינה דומה לשומא העשויה להשתנות אחר מיתה (סי"ג). ובפרט שיש להוכיח כדעת הפוסקים, שהקילו בעדות אשה אף בתחלת עדות (סט"ז-כא).

^{קמח} ראה גם לקמן רס"י לב.

^{קמט} כשהכרת המת אינה מובהקת (ולא רק בסוף עדות, להקל בעדות עבד או שפחה).

^{קנ} כלל נא ס"ב (דבגט דאפשר לבעל לכתוב גט אחר אמרינן דעבדינן לחומרא, אבל בפלוגתא כו' צריכה להתעגן כל ימיה כו' חשו חכמים לתקנת עגונות והתירוהו כו' שכמה קולות הקלו חכמים משום תקנת עגונות וגם סמכו ע"ז שמתוך חומר שהחמרת עליה בסופה דייקא ומינסבא).

^{קנא} גיטין פ"ג ס"ג (ואפשר דהכא פסק רב אלפס לחומרא במילתא דאיסורא, ולא מהדרינן גט לבעל לגרש בו כיון דאפשר שיכתוב גט אחר, אבל בעובדא דיצחק ריש גלותא אי חיישינן לתרי יצחק צריכה להתעגן כל ימיה פסק לקולא, כמו שמצינו שהקילו הרבה קולות בעדות אשה).

^{קנב} יבמות סי' צ-צא (ה"ר נתן ב"ר שמעון ורבנו שמחה ב"ר שמואל כו' נסתפקו וגמגמו היכא שהגוי סח שראהו צף על פני המים היאך נתן טביעות עין במים כו' כי אין לתלות משום עיגון להקל בגופו של עדות, דדוקא בעדים מקילין ולא בגופו של עדות).

^{קנב} ה' גירושין פ"ג אות א (כנ"ל).

^{קנד} בכורות מו, סע"ב (כי אקילו רבנן בסופה, בתחלתה לא אקילו רבנן). וברש"י שם (לאחר שכווננו יפה, בזה הוא הקילו חכמים בסוף עדותן להחזיקו אפילו בעבד ושפחה, אבל בתחלה, תחלת העדות, דהיינו ראיית המת, לא אקילו עד שיכירוהו יפה).

^{קנה} סעיפים סט"ז-כ.

^{קני} דלקמן סכ"א.

^{קני} ריש סט"ז.

^{קניז} סי' כ, בשם תשובת מהרי"ל (אמר הגוי סימן מובהק שנתקלקלו ציפורניו, וכן הוי מקולקלים בחייו).

והתיר מהר"י מולין כו', ומי יודע איזה קלקול היה שם, וכמאמר רז"ל^{קנט} אין למדין הלכה מפי מעשה. וכן בתשובת פנים מאירות^{קס} וכנסת יחזקאל^{קסא} לא סמכו על סימן זה לבדו. אמנם בצירוף סימן דצמצום המקום, כעובדא דנידון דידן שהועד שהיתה הצפורן העבה באצבע הגדולה הימנית, התירו בתשובה הנ"ל^{קסב} (אף שהיו במדינות אלו וסמוך לזמנינו. דומיא דנקב בצד אות פלונית^{קסג}. וכדעת הרד"ך^{קסד} גבי שומא כו'. ואף שבנידון דידן הועד שהיתה שחורה, אין לחוש בזה משום שהמראה עשויה להשתנות כמו שיתבאר לקמן^{קסה}). והגם שיש לחלק קצת, דלא דמי לאות פלונית דמקרי צמצום המקום לגבי נקב דעלמא (שבלשון הגמ' שם), דהיינו כל הקלף שהגט נכתב עליו שיכול להיות בו נקב, או אפילו לגבי כל האותיות שבגט, משא"כ צפורן עבה באצבע אחת לגבי עשר אצבעות לבד^{קסו}. אף על פי כן יש להתיר בפשיטות בצירוף עוד סימנים שבגופו כדלקמן^{קסז}.

(ב) והן אמת כי מה שדחה כת"ר הראיות של אבן העזר^{קסח} בנידון צירוף ב' סימנים להיות סימן מובהק^{קסט}, מי יבוא אחרי המלך^{קע}. ובפרט ראייה העיקרית שעליה סמך אבן העזר בסיום תשובתו, ובגמר דבריו אדם נתפס^{קעא}, שבנה עיקר יסודו על מ"ש בב"י ביו"ד סי' ס"ג בשם ספר התרומה^{קעב}, בהניח בשר בשוק בין הנכרים ומצא במקום שהניח דשרי על ידי סימן כו'^{קעג}, אשר סתר כת"ר בטוב טעם משום דהתם ליכא איסורא

קנט ב"ב קל, ב.

קס ח"א סוסי"י נ (מה שהעיד שהגידה סימן שיש לו על רגל שמאל באצבע הגדול בצירוף עב, לכאורה דזה הוי סימן מובהק).

קסא סוסי"י נג ד"ה היתר מכח סי' אצבע (ובפנים מאירות כתב דאף צפורן עבה באצבע ידוע הוה סימן מובהק).

קסב הגהת צ"צ שם: עיין בתשו' כני"ח ססי"י נ"ג שכי"כ וז"ל ובפמ"א כ' דאף צפורן עבה באצבע ידוע הוי סימן מובהק עכ"ל וכיוצא בזה בתשו' שב יעקב ססי"י י"א.

קסג דהוי סימן מובהק בב"מ יח, סע"ב.

קסד ריש בית יד (דאע"ג דשומא לאו סימן מובהק הוא ואפילו אמרו שהשומא באבר פלוני כדפרש"י בפרק אלו מציאות, מ"מ עקמימות האצבע ורושם בצידו או עליו סימן מובהק הוא וסמכין עליו).

קסה סיי"ד.

קסו הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' עו ס"ד.

קסז קיצור (צ"צ שם): צפורן עבה באצבע ידוע י"ל דלא דמי לנקב בצד אות פלונית, אעפ"כ יש להתיר בצירוף עוד סימנים שבגופו.

קסח בתשובתו שנדפסה בסוף השו"ע שעם באר היטב (הוצאת פרופס, אמ"ד תקי"ג), וחזרה ונדפסה בנספחים לשו"ת רבנו (קה"ת תשמ"ח) ע' 381.

קסט על מה שפסק הרמ"א (סי' יז סכ"ד) שאפילו מאה סימנים שאינן מובהקים אינם כלום, כתב בתשובת משאת בנימין (סי' סג) דהיינו דוקא בסימנים גרועים אבל אמצעים מצטרפים. והחלקת מחוקק בתשובתו שבס"ק נה חוכך להחמיר. ובתשובת אבן העזר שם מביא ראיות להתיר.

אחרי שמשיב כאן (ס"ב-ג) על הראיות שבתשובת אבן העזר, מאריך (ס"ד-יב) להוכיח שב' סימנים מצטרפים. וראה שו"ת צמח צדק סי' מט סוף ס"ב (האריך והרחיב והעמיק כבוד אאזמו"ר נ"ע בתשובתו כו' להכריע דצירוף שני סימנים בינונים מהני כסימן מובהק), ולקמן שער השמועה סי' נ (שמעתי שאאזמו"ר ז"ל היה חוכך להצריך ג' סימנים הגוף).

קע ע"פ קהלת ב, יב.

קעא פסחים נג, ב. ובכ"מ.

קעב סוסי"י מז (אם הניחה בשוק בין העכו"ם או אפילו מצאה במקום שהניחה אסורה אם אין מכירה בסימן או בטביעות עין, וכן אם שולח ביד נכרי הדין כן, וכן רבה בר בר חנא מחתך לה אתלת קרנתא ומשדר לה ביד עכו"ם, וכן אמר רב בפרק אין מעמידין (ע"ז לט, א) בחותם אחד אסור).

קעג וכתב ע"ז בתשובה הנ"ל (בראיה הב'): וקשה לי אמאי שרי בסימן בנאבד בשוק ורוב עכו"ם ומצאו במקום שהניחו, והלא יש לחוש שמא שלו ניטל משם ואחר הניח בשר נבילה שם, וזה הוא שמצאו, דבאיסור דאורייתא לא סמכין אסמנין לדידן דסימנין דרבנן כו', אלא ודאי כיון דהניחו שם ומצאו במקומו, ואנן קיי"ל באבודא דמקום הוי סימן בינוני כו', לכן כיון שנתן סימן בבשר דהוי שני סמנים בינוניים, הוי כמו סימן מובהק ביותר דמהני גם באיסורא.

דאורייתא^{קע} כו'. הנה ודאי כן הוא משמעות לשון ספר התרומה להדיא, דמדמי לה לדין שולח ביד נכרי, דבעי או סימן כרבה בר בר חנה^{קעח} דמחתך אתלת קרנתא או חותם בתוך חותם כו', וחותם בתוך חותם הוא מדרבנן ודאי^{קעו} משום חשש איחלופי^{קעז}, והכי נמי במצא במקום שהניח בשוק של נכרים חיישינן לאיחלופי^{קעח} שהחליפו הנכרים מדעת, ולא משום דלמא שלו נאבד וניטל ובשר זה שנמצא נאבד ונפל כאן מאיש אחר^{קעט}, כדחיישינן במציאה, יעויין שם בסימני ספר התרומה סוף סי' מ"ז^{קפ}.

ומשום^{קפא} הכי אתי שפיר אף גם לפי דעת התוס'^{קפב} ורשב"א וסיעתם גבי מים שאין להם סוף, דסבירא להו דאם תמצי לומר סימנים דרבנן בעינן סימן מובהק דוקא (דלא כמ"ש הפרישה^{קפג} לדעת הטור), אף על גב דמים שאין להם סוף דרבנן. וטעמם ונימוקם עמם^{קפד}, דאם תמצי לומר סימנים דרבנן אמרינן דסימנא לאו מילתא היא כלל וכלל לסמוך להתיר שום איסור אפילו דרבנן^{קפה}, אלא גבי אבדה דוקא תקינו רבנן הכי משום הפקר בית דין כדפירש רש"י^{קפו}. ואתי שפיר לפי זה הא דפריך ביבמות (דף ק"כ) ממצאו קשור כו' להוכיח דסימנים דאורייתא, ומאי קושיא דלמא התם בשלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר שנכתב בה הגט, דליכא אלא איסורא דרבנן לפי דעת התוס' סוף פ"ק דב"מ^{קפז}. ואין לומר דסוגיא דהכא אזלא אליבא דרבה דסבירא ליה^{קפח} דבלא הוחזקו לא חיישינן כלל אלא בשהוחזקו דוקא^{קפט}, דהא הכא^{קצ} מיירי אביי ומשני לא קשיא כו', ואביי סבירא ליה כמאן דאמר אע"ג דלא הוחזקו, כמ"ש התוס' ריש פרק ט"ו דיבמות^{קצא} והרא"ש פ"ג

קעז שבוזה ודאי מועיל סימן, כדאמרינן בחולין (צה, ב) בכמה עובדי (בנמצא במקום דליכא עכו"ם): אית לך סימנא בגויה כו'.

קעח בגמרא דידן (חולין צה, ב): רבה בר רב הונא.

קעו כדלקמן ד"ה אלא ודאי.

קעז כדאמרינן בע"ז לט, רע"ב (בשולח ע"י נכרי): משום אחלופי. וראה גם שוע"ר או"ח ח"א סי' כ ס"ג. ח"ד סי' תקטו סכ"ג. סי' תקיז ס"ד.

קעח ואף דלא קיי"ל כסי' התרומה בזה, אלא כשיש מתירין אם מצאו במקום שהניחו (שו"ע סי' סג ס"ב וברמ"א שם), ואפילו במקום שרובו עכו"ם (ש"ך שם ס"ק ח). מ"מ מוכיח כאן מדעת סי' התרומה שאפילו מצאה במקום שהניחה אסורה אם הוא בין העכו"ם, ומ"מ התיר ע"י סימן או חותם בתוך חותם, והיינו כיון שבוזה האיסור הוא רק מדרבנן. משא"כ אם מצא הבשר שלא במקום שהניח אסור משום דהוא ספיקא דאורייתא (קו"א סי' תצז ס"ק ה).

קעט כדברי תשובת אבן העזר שם, שמטעם זה יש בו חשש דאורייתא.

קפ יו"אם הניחה בשוק בין העכו"ם, כמו כן צריכה, פן חלפה"י.

קפא ובאמת כשמצא במקום שאבד קיל יותר מאיסור דרבנן, כדלקמן (ד"ה אלא דשאני), ומשום הכי כו'.

קפב הגהת צ"צ שם: ע"ש בתוס' (דקט"ו ב') סד"ה וקאמרי [הא': ואי סימנים לאו דאורייתא איירי הכא בסימנים מובהקים]. וכ"כ בשמם בשו"ת פניי חאה"ע סס"י ז'.

קפג סי' יז ס"ק מז (ואע"ג דלעיל אמרינן דבשאינן מובהקין אין מעידים, הכא מקילינן, אחר שראה אותו שנפל למים, ומסבירא אמרינן שמת שם).

קפד הגהת צ"צ שם: ודלא כהפני"י שם שהניח דבריהם בצ"ע.

קפה הובא בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' סט (קיד, ב).

קפו ב"מ כז, ב ד"ה בממונא. הגהת צ"צ שם: וכן העלה בתומים סי' ס"ה סס"ק י"ב.

קפז כ, ב ד"ה איסורא (דמדאורייתא לא חיישינן לשני יוסף בן שמעון). וראה גם לקמן סי"א (ד"ה דאף), וסי"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

קפח גיטין כז, א.

קפט ובהוחזקו הוי איסורא דאורייתא. וראה לקמן סי"ז (סד"ה ואין לומר), שיש מקום לומר שגם בהוחזקו ליכא אלא איסורא דרבנן.

קצ יבמות שם (אמר אביי לא קשיא כו').

קצא בגמרא שם קטו, ב: אביי אמר חיישינן רבא אמר לא חיישינן. ובתוס' שם ד"ה יצחק: איירי דלא הוחזקו תרי

והרא"ש פ"ג דגיטין^{קצב}. אלא ודאי דאפילו בדרבנן לא מהני סימן^{קצג}, אלא דווקא באבדה משום הפקר בית דין.

אלא דשאני התם דאיכא חזקת איסור^{קצד} משום הכי אחמור רבנן, אבל במצא בשר כשר דליכא חזקת איסור, ואדרבה כיון דמדאורייתא אמרינן כאן נמצא^{קצה} כו' הוה ליה כמו חזקת היתר, וכן בשולח ביד נכרי, אלא דחיישינן לאיחלופי^{קצו} מדעת טוב ברע, וכיון דאיכא סימנא לא טרח ומזיף. ומשום הכי נמי אקילו רבנן ולא אצרכו אפילו סימן גמור המועיל באבדה. שהרי התירו בחותם בתוך חותם אפילו אינו עתיד לראות חותמו דליכא סימנא כלל^{קצז}, אלא משום דלא טרח ומזיף. וכן אפילו בחותם אחד דשרי לפי דעת ר"ת^{קצח}, הנה אף שעתידי לראות חותמו אינו סימן בינוני המועיל באבדה, כגון מגופת חבית כמ"ש הטור י"ד סי' קכ"ט^{קצט} לפי דעת ר"ת, וכדפרש"י בע"ז דף ל"א^ר, דגבי אבדה לא הוה סימן כלל, אלא ברושם משונה משל אחרים כמ"ש התוס' בב"מ דף כ"ג ע"ב^{רא} ובטור ח"מ ורמ"א סי' רס"ב^ב. וכן חיתוך אתלת קרנתא יכול הנכרי גם כן לחתך כך אלא דלא טרח. הלכך אין ללמוד מכאן כלל לשאר איסורי דרבנן^ג.

ואף לפי מ"ש הפרישה^י בדעת הטור, אפשר דהיינו דוקא במים שאין להם סוף שהוא איסור לכתחלה בלבד^י, ואין ללמוד משם לשאר איסורי דרבנן שאסרו אף בדיעבד^י, כתרי שוירי לרב הונא^י ור' זירא^י, וכן סתם יינם^י וכהאי גוונא^י.

(ג) ומ"ש באבן העזר להוכיח בדרבנן סמכינן אסימן אפילו אם תמצי לומר סימנים

יצחק.

קצב סי' ג (מייירי בשכיחי שיירתא ולא הוחזקו, ופליגי אביי ורבא בפלוגתא דרבה ורבי זירא).

קצג ראה גם לקמן רס"יט.

קצד הובא בשו"ת צמח צדק סי' סח ס"י.

קצה כתובות עה, ב. וראה גם שו"ע או"ח סי' תסז סל"ב, ושי"נ.

קצו כמובא לעיל מע"ז לט, רע"ב.

קצז כמבואר ביו"ד סי' קיח ס"א.

קצח בתוס' ע"ז לא, א ד"ה דאמר רב. שהיא דעת י"א שברמ"א שם.

קצט "לפי מה שפסק ר"ת דסגי בחותם אחד, וסתימת החבית הוי כחותם".

^י ד"ה דיקולא (כפה סל ע"פ חבית, והחבית מגופה, דהיינו ב' חותמות).

^{יא} ד"ה ברשום (שכל בעה"ב עושה רשימתו משונה משל חברו, והוי סימן).

^{יב} ס"יט (שיש ברישומן סימן). ונתבאר בסמ"ע שם ס"ק כא.

^{יג} שאין מתירין בהם אלא בסימן מובהק.

^{יד} סי' יז ס"ק מז (שהובא לעיל), שבנטבע במים שאין להם סוף אין צריך סימנים מובהקים.

^{יה} כמבואר בסי' יז סל"ד (ואם נשאת לא תצא).

^{יו} הובא בשו"ת צמח צדק סי' מט ס"ז.

^{יז} ב"מ יח, סע"א (אמר רב הונא חיישינן לשני שוירי).

^{יח} לאיכא דאמרי התם (יח, ב) דפליג ארבה וס"ל דחיישינן אע"ג דלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון. והובא לעיל מהתוס' שהחשש בזה הוא רק מדרבנן.

^{יט} דאף שאיסורו רק מדרבנן (כמבואר ביו"ד רס"י קכג), אין מתירין אלא בסימן מובהק, וכדלקמן ס"ג.

^י קיצור (צ"צ שם): ראיית האבן העזר מסי' התרומה אינה ראייה, משום דהתם הוי רק איסורא דרבנן שאין לו חזקת איסור, כ"א אדרבה כמו חזקת היתר, משא"כ הכא דהוי איסורא דאורייתא, ואפילו במשאל"ס דרבנן ס"ל להתוס' ורשב"א דאת"ל סי' דרבנן בעי' ס"מ, והיינו משום שיש כאן חזקת איסור אשת איש.

דרבנן, מדין מצא חבית של יין כו' בא ישראל ונתן בה סימן כו'^{יא}, לא קשה מידי, משום דהא פשיטא דהא דנקט בגמרא נתן בה סימן דוקא הוא רק משום דאיכא הכא דררא דממונא, ואתא לאשמועין דלא מהימן אפילו להתירה בשתיה עד שיתן בה סימן דוקא, משום דחשדינן ליה דמשקר כדי שיחזירנה לו, כמו דמתירים בכל מציאה דעלמא. אבל משום דררא דאיסורא בלחודיה פשיטא דאין צריך סימן, וסגי באומר שלי היא וממני נפלה, שהרי על עצמו נאמן באיסור^{יב}, ומתארחים אצל כל אדם^{יג}. ואפילו אין לו בה טביעת עין גמורה יש להתירה לו היכא דאפשר למיתלי שנפלה במקום שנמצאה, דהא (בפסחים דף י' ע"א) גבי על ודק ואשכח קיימא לך^{יד} כרבי, ואמרין ככר שאבד הוא ככר שנמצא (ואפילו מצא בזוית אחרת לפי מ"ש התוס' שם ריש ע"ב^{טו}). אלא דיש לומר דהתם דוקא בבית וכהאי גוונא אבל לא בשוק^{טז}, או אפילו ברקתא דנהרא^{יז}, ביו"ד סי' קכ"ט^{יח}. מכל מקום היכא דאיכא למתלי שנפלה במקום שנמצאה תלינן בסתם יינם דרבנן ואמרין כאן נמצא כו'. אלא דאיכא למיחש לאיחלופי במתכוין, ולהא ודאי מהני סימן בעלמא לכולא עלמא, משום דלא טרח ומזייף כדלעיל^{יט}.

וגם מ"ש באבן העזר בראייתו הראשונה^כ, צ"ע גבי גט דנקב בעלמא הוי סימן דאורייתא^{כא}, אם כן בב' נקבים ליהוי סימן מובהק משום צירוף סימנים, ולא אשכחן הכי בגמרא ופוסקים אלא בצד אות פלונית דוקא^{כב}.

וגם מ"ש בראייתו השלישית מסימני אונים וזנב וקול^{כג} לא קשה מידי, דהתם מספקא ליה לר' יהודה אי חוששים לזרע האב^{כד}, ושמואל פסק הלכה כחנניה דחוששים, וכן הוא

^{יא} הגהת צ"צ שם: בפרק אלו מציאות (דכ"ד ע"ב). וגם בתשו' פניי הנ"ל הביא ראה זו.

^{יב} רש"י גיטין ב, ב ד"ה ומשני (שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור היד והחלב). וראה גם קו"א יו"ד סי' א ס"ק טו (ד"ה אבל), וסי' יח ס"ק י (ד"ה אבל הנוטל).

^{יג} ברייתא ע"ז לט, ב (וכולן אם נתארח אצל בעל הבית מותר). טושי"ע יו"ד סי' קיט ס"ב. וראה גם קו"א חיו"ד סי' א ס"ק ב (ד"ה וכתב), וסי' יח ס"ק י (ד"ה אבל הנוטל), ושי"נ.

^{יד} שוע"ר סי' תלט ס"ו (שאם ביטל תולין להקל), ושי"נ.

^{טו} ד"ה הניח. וכן נפסק בשוע"ר שם ס"ט.

^{טז} וא"כ לא יספיק ביאור זה לגמרא הנ"ל (ב"מ כד, ב): מצא חבית יין בעיר כו' בא ישראל ונתן בה סימן מותרת בשתיה למוצאה.

^{יז} ב"מ כג, ב (רקתא דנהרא לא הוי סימן, דאמרין ליה כי היכי דאתרמי לדידך אתרמי נמי לחברך).

הגהת צ"צ שם: ועיין בגמרא פ"ג דבכורות (דכ"ה סע"ב) בשלמא שדה כו' כי היכי כו', מוכח דלרבי אף היכי דשכיח שיאבד שם גם מאחר עכ"ז אמרין זהו שאבד זהו שנמצא.

^{יח} סי"ז (חבית של יין שצפה בנהר כו' ואם בא ישראל ונתן בה סימן אף היין מותר), וא"כ גם כאן לא יספיק ביאור הנ"ל.

^{יט} הגהת צ"צ שם: ועוד דאפילו אם נאמר דהתם מצד הסימן התיירו היין, אין ללמוד כלל מאיסור סתם יינם דרבנן למשאל"ס דרבנן, דאיסור אשת איש חמיר טפי טובא וכמ"ש הרמב"ם פ"ז מהלכות נחלות ה"ג מפני איסור כרת כו' [ועוד האריך בזה שם].

^כ מדין תכריך שטרוט שבב"מ כח, רע"א (שמחזירין, בסימן תכריך וסימן מנין ג' שטרוט שבתכריך).

^{כא} משמעות הגמרא (ב"מ יח, סע"ב) שדוקא בנקב בצד אותו פלונית הוי סימן מובהק, ובלא"ה הוי סימן בינוני.

^{כב} יתבאר לקמן ס"ט.

^{כג} שבחולין עט, סע"א (סימנים בין פרידה שנולדה מהסוס לבין פרידה שנולדה מהחמור, שלא יהיו כלאים. שלמ"ד סימנים דאורייתא סגי בסימן אחד, קול או אונים וזנב. והרמב"ם וטושי"ע מתירים דוקא בב' הסימנים).

הגהת צ"צ שם: ברמב"ם פ"ט מה' כלאים ה"ו וטושי"ע י"ד סי' רצ"ז ס"ט. וכן הוכיח מזה הגאון מוה' אברהם ברודא ז"ל בתשו' חינוך בית יהודא סס"י ק"ל דחיבור סימנים הוי כסימן מובהק. וכ"ה בתשו' פניי דלעיל. אלא שכתב דלפי הרמב"ן והר"ן בגמרא שם פ"ה דחולין (דע"ט) אינו ראה כלל וע"י חידושי הר"ן שם.

^{כד} שאם חוששין לזרע האב שניהם שוין ואין ביניהם כלאים. וראה גם לקמן סוף סי"ח.

בסתם משנה^{רכה}, והכי נמי סבירא ליה לרבא כמ"ש התוס'^{רכו} ורא"ש שם^{רכז}. אלא רכח דאנן חיישינן לחומרא כר' אבא^{רכט}. וגם רל קיי"ל כרב אשי דמספקא ליה דלמא סימנים דאורייתא. ומאחר דאיכא כל הני צדדים להקל אין לנו להחמיר יותר מדר' אבא^{רלא}.

(ד) אך אמנם אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מיהא איכא, דצירוף סימנים טובא מילתא היא כמו סימן מובהק, מהא דלא חיישינן בגמ' (פ"ג דגיטין דף כ"ז ע"ב^{רלב}) דלמא אתרמי שמא כשמא ועדים כעדים. ואין לומר דדוקא משום צירוף ד' שמות שמו ושמה ושני עדים, דזה אינו, דהא אפילו בהוחזק ב' יוסף בן שמעון בעיר אחת ושמות נשותיהם שוין נמי לא חיישינן^{רלג} בכהאי גוונא דאמרי מעולם לא חתמנו כו', כמבואר בהדיא ברמב"ם (פ"ג מהלכות גירושין^{רלד}), וכן הוא בהדיא ברי"ף^{רלה} ורא"ש^{רלו} (שם). וע"ש ברא"ש דלא גרס יוסף בן שמעון זה כפרש"י^{רלז}).

(ה) וגם יש להביא קצת ראיה לדבר לצירוף סימנים (ואפשר גם כן שהיא ראיה גמורה), מברייטא דיבמות^{רלח} (דף קכ"ב ע"א) ושוב מעשה כו'^{רלט}, לפי דעת הרמב"ם^{רמ} ושו"ע^{רמא} דמנין האנשים נושאי גמלים בצירוף שם מקום היציאה וההליכה מועילים להתיר, ולפי דעת הרא"ם^{רמב} ברמב"ם סגי במקום ההליכה או היציאה לחוד (דשקולין הן לפי דעת

^{רכה} בכורות מה, ב (אלו כשרין באדם ופסולין בבהמה אותו ואת בנו). ובגמרא שם: חנניה היא כו' נוהג בזכרים ובנקבות.

^{רכו} חולין שם ד"ה עייל (דחנניה כרבי יונתן כו' ורבא סבר לה כרבי יונתן).

^{רכז} פ"ה סי' ב.

^{רכח} וכיון דקיי"ל כשמואל ורבא דפסקו כחנניה דחוששין, אין איסור כלאים בינם. אלא דאנן חיישינן כו'.

^{רכט} בחולין שם עט, סע"א (אמר ליה ר' אבא כו' קסבר אין חוששין לזרע האב).

^{רל} וגם לר' אבא יש סברא להתיר בסימן אחד, דהא קיי"ל כרב אשי (ב"מ יח, סע"ב) דמספקא כו'.

^{רלא} קיצור (צ"צ שם): גם ראיית האבן העוזר מדין מצא חבית של יין אינה ראיה. וכן ראייתו מסימני אזנים וזנב וקול, דחיבור סימנים הוי כסימן מובהק המועיל מדאורייתא. אינה ראיה מוכרחת כלל.

^{רלב} "רבי ירמיה אמר כגון דקאמרי עדים מעולם לא חתמנו אלא על גט אחד של יוסף בן שמעון, אי הכי מאי למימרא, מהו דתימא ליחוש דלמא איתרמי שמא כשמא ועדים כעדים קמ"ל".

^{רלג} ראה גם לקמן סי"ז (ד"ה והא דאמרינן) לענין סימנים.

^{רלד} ה"א (ואע"פ שמצאו אחר זמן מרובה ובמקום שהשיירות מצויות והוחזקו שם שנים ששמותיהן שוים).

^{רלה} (יד, א): אבל אם עבר אדם שם והוחזקו שני יוסף בן שמעון חיישינן שמא ממנו נפל כו' או שיאמרו עדים מעולם לא חתמנו אלא על גט אחד של יוסף בן שמעון.

^{רלו} פ"ג סי' ג (שהעתיק לשון הרי"ף).

^{רלז} שם ד"ה מעולם לא חתמנו (ואותו חתמנו לאיש זה התובעו).

הגהת צ"צ שם: וכ"כ הטוש"ע כנ"ל, וכ"כ רי"ז נכ"ד ח"ג שכן נראה מהרי"ף ורמב"ם. וז"ל הרשב"א בגיטין שם דאפילו לזמן מרובה ואפילו שכיחי שירותא והוחזקו כו', והא דאמרינן מהו דתימא נחוש דילמא אתרמי שמיה כשמיה לאו למימרא דבלא הוחזקו עסקינן, אלא ה"ק נחוש דילמא אתרמי דאחתים גברא דשמיה כשמיה מן המוחזקין כו' [ועוד האריך בצ"צ שם].

^{רלח} הובא בשו"ת צמח צדק סי' נו ס"ו, וסי' סו ס"ד.

^{רלט} "מעשה בקולר של בני אדם שהיו מהלכין לאנטוכיא ובא עובד כוכבים אחד ואמר חבל על קולר של בני אדם שמתו וקברתים והשיאו את נשותיהם. ושוב מעשה בששים בני אדם שהיו מהלכין לכרכוס ביתר ובא עובד כוכבים ואמר חבל על ששים בני אדם שהיו מהלכין בדרך ביתר שמתו וקברתים והשיאו את נשותיהם".

^{רמ} ה' גירושין פ"ג הכ"ו (יצאו עשרה בני אדם כאחד ממקום למקום והן אסורין בקולר או נושאים גמלים וכיוצא בדברים אלו, והסיח העכו"ם לפי תומו ואמר שעשרה אנשים שהלכו ממקום פלוני למקום פלוני והם נושאים כך וכך מתו כולם וקברנום משיאין את נשותיהן).

^{רמא} סי' יז ס"ז.

^{רמב} בשו"ת סי' עה (אם נפרש דממקום פלוני דקאמר לאו דוקא אלא אפילו בחד מינייהו סגי כו' ואורחא דמילתא נקט בלישניה לומר ממקום פלוני למקום פלוני).

האחרונים בתשובותיהם רא"ם וריב"ל^{רמג} ורח"ש^{רמד}, וכ"מ מפשט לשון הברייתא שלא הוזכר שם מקום היציאה כלל^{רמה}.

אלא דמשום הכי בעינן הכא סימנים טובא^{רמו}, משום דמקום היציאה, בלא פשפוש שבתוספתא^{רמז}, ומקום ההליכה, לא חשבינן סימנים כלל כשהשיירות מצויות ממקום זה למקום זה, והם סימנים גרועים כארוך וגוץ^{רמח} [א]. ולא דמי כלל וכלל לסימן מקום דגבי אבדה, דהתם מיירי במקום מיוחד פרטי ומסויים (ע"ש ברש"י בב"מ דף כ"ג ע"ב ד"ה איכא דאמרי^{רמט}), ולא שאבד בעיר פלונית^{רנ}. וגם מקום הליכתם בדרך לא דמי כלל למקום דאבדה ומציאה, דהתם אומר שאבד חפץ כזה באותו מקום שנמצא, אבל הכא מנא ידעינן שמתו ונאבדו כאן בדרך זה האנשים שהלכו כאן, דלמא אזול לעלמא >[ב], והני שנמצאו כאן מתים אחריני נינהו. ומכל שכן לפי מ"ש התוס' בב"מ דף כ"ב סוף ע"ב^{רנא} שאינו חשוד לשקר כו', וכן מבואר בהדיא בגמ' שם דף כ"ג ע"ב דאמרינן ליה כי היכי דלדידך אתרמי האי מקום כו', ולא משום דמשקר, ואין לחוש אלא שמא שלו ניטל בידי אדם וזה הנמצא הוא של אחר שאבד גם כן כאן, וכולי האי לא חיישינן, אבל הכא שמא הידועים לנו שהלכו כאן הלכו כדרכם לדרכם והני אחריני נינהו.

[הג"ה [א] וכן הגמלים^{רנב}, במקומות שהגמלים מצויים.

[ב] ותדע במכל שכן מכריכות ברשות הרבים דלא הוי סימן משום דמינשתפי ברגלים^{רנג}.

(ו) ומ"ש מהרי"ו בתשובה סי' ע"ט^{רנד} בדעת הרא"ש בתשובה^{רנה} צע"ג^{רנו}, דלו יהי דחשיב

הגהת צ"צ שם: הובא בק"ע סעי' צ"ח. ועי' בק"ע סעי' י"ג ט"ו.

^{רמג} בשו"ת ח"א סי' ב (והרא"ם ז"ל תמה על דברי הרמב"ם ואמר דשמא הרמב"ם לאו דוקא נקטו). הובא בק"ע סי"ג.

^{רמד} בקונטרס עגונות שלו, יח, ב (ומה לי מקום הליכתם ומה לי מקום יציאתם, וכמו שכתב הרב הגדול מוהרא"מ).

^{רמה} הגהת צ"צ שם: מיהו אין זה הכרח כ"כ, דהא גם מנין האנשים לא הוזכר בברייתא רק קולר של בני"א, ואעפ"כ פ"י הרמב"ם דמיירי שהזכירו דוקא מנין. ואפשר דמנין מוכרח לומר שהזכירו דאל"כ איך השיאו נשותיהם דילמא אחד מהקולר נחלה בדרך והניחוהו באיזה עיר או פונדק כעובדא דמתניתין סוף יבמות, או דילמא אחד מהן ברח מהקולר, ע"כ מוכרח לומר דהזכיר מנין אע"פ שלא הוזכר בברייתא. אבל מקום היציאה אין מוכרח לומר שהזכיר, וא"כ מדלא הוזכר בברייתא שם מקום היציאה י"ל כדעת הרא"ם דסגי בחד מינייהו.

^{רמו} סימן מנין, ומקום היציאה או ההליכה, ואסורין בקולר או נושאים גמלים. ויתבאר הטעם לקמן סי'ו, דהיינו צירוף סימן בינוני עם ב' סימנים גרועים.

^{רמז} יבמות פ"ד הי"א (אמר אחד יצא מעיר פלוני, מפשפשין באותה העיר, אם לא יצא משם אלא הוא תנשא אשתו).

^{רמח} שבב"מ כז, ב (וברש"י שם: שאין זה סימן, שהרבה ארוכין וגוצים יש).

^{רמט} "דאפילו כיוון המקום ואמר מקום מושבה מסוים, לא הוי סימן" (כי למ"ד מקום לא הוי סימן, היינו אפילו במקום מיוחד פרטי ומסוים).

^{רנ} הגהת הצמח צדק שם: או אפילו ברחוב פלוני, דאל"כ אמאי אין מקום סימן אלא גבי הינוח ולא בשאבד ממנו דרך נפילה, כדאיתא בגמרא שם (דכ"ג סעי"א), ופרש"י דליכא למימר מקום הוה סימן דהא לא ידע היכי נפול מיניה עכ"ל, והרי יכול לידע שהלך רק ברחוב פלוני ובהכרח ששם נפל ממנו החפץ [ועוד האריך בזה שם, ומסיים] נמצא היוצא מזה דמקום דהוי סי"ב באבידה היינו מקום מיוחד פרטי ומסויים ואין ללמוד מזה כלל לעיגונא לענין מקום ההליכה או היציאה.

הובא גם בשו"ת צמח צדק סי' סו סי"ז.

^{רנא} ד"ה אי (לאו משום שהוא חשוד לשקר שהפסיד חפץ, אלא משום דאמרינן ליה כי היכי דאת אבדת חפץ הכי נמי אימר אדם אחר הפסיד, אבל הכא מהדרינן, דאין רגילות ששני בני אדם אבדו חפץ זה כזה ובמקום אחד). וראה גם לקמן סי"א (ד"ה ואפילו), וסי"ג (ד"ה והא דלשוניא), וסי"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

^{רנב} שברמב"ם שם.

^{רנ} ב"מ כג, רע"א (כריכות ברה"ר הרי אלו שלו דמינשתפא).

^{רנד} השני (כיון שבדאי ידעינן שאותו יודי היה על הדרך תלינן שאותו יודי נהרג, ודמיא ממש לההיא עובדא כו'.

כסימן מקום ממש, הא קיי"ל^{רנ} סימנים דרבנן, ובעינן סימן מובהק, ומקום לא הוי סימן מובהק לכולא עלמא^{רנח}. ותדע שלא הזכיר הטור חידוש דין זה, ואפילו ברמזים^{רנט} השמיט ברייתא זו לגמרי, מכלל דסבירא ליה שאין כאן עוד חידוש דין כלל בברייתא, אלא הא לחוד דנכרי מסיח לפי תומו נאמן. משום^{רס} דסבירא ליה דעובדא דאנטוכיא דומיא דכרכום ביתר^{רסא}, שלא היו השיירות מצויות לפי שהיתה במצור כדפירש רש"י^{רסב}, וכמ"ש הרמב"ן במלחמות^{רסג} שמתו במלחמה, ואין השיירות מצויות בשעת חירום ומלחמה כדאיתא בפרק חזקת הבתים^{רסד}. ונסתלקה תמיהת האחרונים מעל הרא"ש בתשובה זו >[ג].<

ובר מן דין הנה בלשון הרמב"ם וש"ע^{רסה} ליכא למימר כלל משום שידוע לנו שהלכו באותו מקום שנמצאו בו מתים בדרך, דכל כהאי גוונא היה לפרושי, כגון שאין בין מקומות היציאה וההליכה אלא דרך אחת בלבד, שבודאי הלכו באותו מקום שנמצאו המתים בדרך. והלכך אין כאן סימן גמור המועיל באבדה אלא סימן המנין לבדו^{רסו}. ואפילו הכי מהני הכא, אפילו לדידן דקיימא לן סימנים דרבנן, משום צירוף עוד ב' סימנים גרועים^{רסז}, לפי דעת רא"ם ברמב"ם, ופשט לשון הברייתא דסגי במקום ההליכה לבד בלא מקום היציאה^{רסח}.

והרי^{רסט} סימן אחד גמור בינוני המועיל באבדה עדיף טפי מב' סימנים גרועים ואפילו מג',

האשירי כו').

^{רנה} כלל נא ס"ב השני (אמרינן בשלהי יבמות (קכב, א) מעשה בישראל וגוי שהיו מהלכין בדרך ובא הגוי ואמר חבל על יקירי יהודי שהיה עמי בדרך ומת וקברתי והשיאו את אשתו כו' לא הכיר הגוי את היהודי ולא ידע את שמו כו' כיון שאותו יהודי נתלוה עמו תלינן בודאי שאותו היה שמת).

^{רני} הובא בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ז.

^{רני} טוש"ע סי' יז סכ"ד.

^{רנח} אף למ"ד מקום הוי סימן לענין אבדה (ב"מ כב, סע"ב).

הגהת צ"צ שם: והגם שכתב לצרף זה לסימני גופו וכליו, הלא כ' שם בעצמו בתחלת תשובתו דכל סימני גופו שהיה שם הוי כמו ארוך וגו', וסימני כליו הם כמו חיוורי וסומקי, שהם הכל סימנים גרועים, דאפי' למ"ד ס"ב מצטרפין מ"מ סימנים גרועים לכ"ע אין מצטרפין. וכ"ש לפמשנ"ת דמה שהיהודי הלך בדרך ההוא לא דמי כלל לסימן מקום שבגמרא.

^{רנט} יבמות פט"ז סי' ז.

^{רס} ומה שמועיל כאן סימן מקום לדעת הרא"ש, עכצ"ל משום כו'.

^{רסא} שביבמות שם (ושוב מעשה כו' מהלכין לאנטוכיא כו' ושוב מעשה כו' מהלכין לכרכום ביתר כו').

^{רסב} שם ד"ה לכרכום ביתר (כשבאה ביתר במצור).

^{רסג} יבמות (מב, ב): והתם שעת מלחמה וחירום גדול לכל ישראל היה.

^{רסד} לח, א (בשעת חירום). ורשב"ם שם ד"ה לעולם (ואין שיירות מצויות מזו לזו).

הגהת צ"צ שם: וכיון דג"כ לא הוחזק קולר אחר של בנ"א שהלך בדרך הזה, ה"ל כעובדא דיצחק ר"ג היכא דלא הוחזקו תרי יצחק ולא שכיחי שיירתא דשריא לכ"ע. וס"ל דסי' קולר שהם אסורין במאסר בצירוף שם מקום ההליכה ה"ל כמו יוסף בן שמעון וגם זהו ג"כ דבר של פרסום לכן כיון דלא הוחזק כלל קולר אחר בדרך זה וגם לא שכיחי שיירתא לכן התירו.

^{רסה} שהובא לעיל ריש ס"ה.

^{רסו} הגהת צ"צ שם: כי הסי' דנושאי גמלים במקום שהגמלים מצויים י"ל דאינו אפי' ס"ב.

^{רסז} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ב.

^{רסח} כדלעיל ריש ס"ה.

^{רסט} אחר שנתבאר שלדעת הרמב"ם וש"ע סגי בצירוף סימן בינוני עם ב' סימנים גרועים, א"כ יש להוכיח מכך דסגי בצירוף ב' סימנים בינונים, שהרי כו'.

מאחר שאין מתירים אבדה על ידן^{רע} ועל ידי סימן אחד גמור בינוני מחזירים, ואם כן מכל שכן דמצטרף טפי עוד סימן אחד גמור בינוני גבי עדות אשה למהוי סימן מובהק^{רעא}.

[הג"ה ג] אבל מ"ש מהרח"ש^{רעב} משום דהגירסה היא קולר של שני בני אדם דאיכא נמי סימן מנין, וזה אינו, כמבואר שם בהדיא בתשובת הרא"ש^{רעג} דקולר נקט לרבותא, משמע דכל שכן לאיש יחידי^{רעד}].

(ז) ואפשר שזהו גם כן דעת הרמב"ן ורשב"א, לפי מה שכתב המגיד משנה פ"ו מהלכות שאלה בשמם^{רעה}, וכך כתב הנימוקי יוסף פט"ו דיבמות^{רעו}, דגבי שומשמי^{רעז} היינו טעמא משום דמנין לא הוי סימן מובהק^{רעח}. וגבי שב מרגניתא^{רעט} דצייריה בסדינא בפרק הכותב, צריך לומר לפי זה דהוי סימן מובהק, משום צירוף סימן מנין עם הא דצייריה בסדינא, דחשיב נמי סימן גמור, משום דלאו אורחא כל כך כשומשמי בחביתא. ואתי שפיר דלא קשה מידי מה שהקשה עליהם הר"ן פ' הכותב^{רפ}, והתוס' שם^{רפא}, על פרש"י (אבל דוחק לומר דמיירי התם דהוי ליה סימן מובהק אחר במרגניתא, מה שלא הוזכר בגמרא, וכמו בכסא דכספא^{רפב}, דאם כן למה להגמרא להוכיח דהווי שב וציירי בסדינא^{רפג}).

והנה אף גם עיקרא דדינא דסימן מובהק דאיתמר בגמרא בדוכתי טובא^{רפד}, דנקב יש בו בצד אות פלונית, על כרחך משום צירוף סימנים נגעו בו^{רפה}. מדנקטו נקב דוקא, שהוא

^{רע} חובא בפס"ד צמח צדק שלה, א.

^{רעא} הגהת צ"צ שם: ועפ"ז היה אפשר לומר קצת ישוב לתשו' מהרי"ו דלעיל שצירף סי' מקום עם הרבה סימנים גרועים שבגופו ע"ד מ"ש בדעת הרמב"ם [ועוד האריך בזה שם].

^{רעב} יח, ג (הילכך הנכון כמו שהביא הנוסחא הרא"ש בפסקיו, חבל על קולר של שני בני אדם כו', דכיון שהזכיר מנין ומקום ההליכה הוי סימנא).

^{רעג} שם (ולא מיבעיא זה שהיה יחידי, אלא חבורת בני אדם כו').

^{רעד} הגהת צ"צ שם: ובספר סדר אליהו רבא דף כ' ע"ג כ' בשם תשו' מהר"ם אלשקר סי' כ"ה שכי' בשם ר"ח וא"ז, דההיא דקולר של בני אדם ודששים בני אדם היה העו"ג מזכירם בשם ואומר פלוני ופלוני שאני מכירם בטוב מתו, וכ"מ בשאלות פ' תבא שאלתא קנ"ט ובר"י נכ"ג ח"ג.

^{רעה} ה"ד (ופירשו הרמב"ן והרשב"א ז"ל כו' לפי שאין עדים סימן מובהק לגמרי).

^{רעו} (מג, א) ד"ה ובחביתא (ומנין לא הוי סימן, דחושבנא איכא למימר דהכי אתרמי).

^{רעז} שביבמות קטו, ב.

^{רעח} כדלקמן ס"ט ד"ה אלא (דבפקדון בעינן סימן מובהק דוקא), וסי"ח (ד"ה וגדולה. ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' מט ס"ב (דהיינו למ"ד דבעינן סימן מובהק בפקדון).

^{רעט} כתובות פה, ב (ההוא גברא דאפקיד שב מרגניתא דציירי בסדינא כו' קא קיהיב סימנא).

^{רפ} (מד, א) ד"ה מטכסא (ותמיהני דהא משמע דסימנא דשבע מרגניתא היינו דאמר בסדין הן צרורות והן שבע כו' ומה בין זו לההיא דשומשמי).

^{רפא} ד"ה קיהיב.

^{רפב} שבתובות שם (ההוא גברא דאפקיד כסא דכספא כו').

^{רפג} בהגהת צ"צ שם: וכ"מ בשט"מ שם דזה שהם שבעה וצרורות בסדין חשוב סי' מובהק, שז"ל, הא קיהיב סימנא שאומר שהם שבעה ושהם צרורות בסדין ומוכחא מילתא שלא היו אלא של זה, ודוקא בסימן מובהק אבל בסי' שאינו מובהק, התם הוא טעמא משום דניחא להו לבעלי אבדה שיחזירו בסי' שאינו מובהק אבל בדברים אחרים סי' מובהק בעינן דסימנא מובהקין מדאורייתא עכ"ל. וכ"כ בספר הפלאה שם סד"ה קיהיב סימנא דמשמע מדברי רש"י ז"ל דדוקא מה שנתן שני סימנים שהיו באותן מנין וצרורים בסדינא כו', דס"ל דשני סימנים הוי סימן מובהק וכמ"ש האחרונים באה"ע סי' י"ז סעיף כ"ד עכ"ל. אלא שנדחק לחלק בין הך לההיא דשומשמי, ולפמ"ש החילוק פשוט ומרווח טפיל, כי גבי ההיא דשומשמי כיון דאורחא לתת אותם בחביתא אין זה סימן חשוב להצטרף לסי' דמנין.

^{רפד} גיטין כז, ב. ב"מ יח, ב. כח, א.

^{רפה} חובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' מט סוף ס"ד. סי' נ ס"א. סי' פז ס"ז.

סימן גמור המועיל אי סימנים דאורייתא כדאיתא בגמרא^{רפ}, ולא נקטו סימן גרוע באות פלונית, כגון שאות פלונית היא בראש שטה פלונית או בסופה, דהוא סימן דארוך וגוין בגט^{רפ} (או שאות פלונית היא משוכה לרחבה כדרך הסופרים ומנהגינו בכדת משה וישראל^{רפח}, דהוא סימן דארוך באות עצמה. ומ"ש בהגהות מיימוני הלכות ספר תורה^{רפט} למנוע מזה היינו בסת"ם דוקא). וזה פירוש הירושלמי^{רצ} לפע"ד כגון דמר תרין תלת שורין, פירוש שאמר לשון ונוסח ב' וג' שטות כמו שהן כתובות בגט ממש, דהיינו תיבה זו בראש השיטה ותיבה זו בסופה וכן בשטה ב' וג', ואפילו הכי אינו כלום משום דהוא סימן דארוך וגוין (פירוש המפרש^{רצא} דחוק, דאיך אפשר לכתוב הגט בב' שיטין, מאחר שאין למדין משטה אחרונה^{רצב}).

(ח) אך הנה בתשובת מהרי"ו סימן ע"ט^{רצג} מבואר הטעם דלא מלאו לבו להתיר על ידי צירוף סימנים, משום דבמתניתין^{רצד} סתמא קתני אע"פ שיש סימנים כו', כלומר דאע"ג דנמצא בספר אחד קדמון דצירוף סימן בגופו ובכליו הוי סימן מובהק כמ"ש מהר"י ווייל שם^{רצה} ובסי' ק"נ^{רצו} אפילו הכי לא מלאו לבו לסמוך על זה למעשה, משום דבמתניתין סתמא קתני כו' (אלא אם כן יש עוד צד להקל כמ"ש שם בסוף התשובה^{רצז}).

וכן בתשובת מהריב"ל^{רצח} כתב כן בתחלה בשם ר"י ברונא^{רצט} להקל בזה, ע"פ פירוש רש"י ואור זרוע^{שא} בפירוש המשנה דפ"ג דגיטין מצאו בחפיסה ומכירו לגט, וכן כתבו בחידושי רמב"ן^{שב} ורשב"א^{שג} ור"ן^{שד} בשם רש"י, ולא חלקו עליו אלא מטעמא אחרינא^{שה}

^{רפ} שם (אבל נקב בעלמא לא, מספקא ליה סימנים אי דאורייתא אי דרבנן).

^{רפז} שמבואר בגיטין (כו, סע"ב) שאינו סימן טוב.

^{רפח} ראה טושי"ע סי' קכו סייח.

^{רפט} פ"ז אות ז (ופעמים יש אותיות גדולות אשר לא כדת כו' ופעמים אותיות משונות וארוכות הרבה). רמ"א יו"ד סי' רעג ס"ו.

^{רצ} גיטין פ"ג ה"ג.

^{רצא} ראה קרבן העדה שם (כגון שאומר בכמה שורות נכתב הגט).

^{רצב} טושי"ע סי' קכו סייח, ובית שמואל שם ס"ק כז-ט. ולענין שאר שטרות ראה שוע"ר ה' עדות סכ"ט-לא, וש"י.

^{רצג} בתשובה הא' שם.

^{רצד} יבמות קכ, א (אין מעידים כו' אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו).

^{רצה} בסוף תשובה הב' (ודכירנא שמהר"ן מאיגר כתב דסימני כליו וסימני גופו בהדי הדדי מהני, אע"פ דחד לא מהני, וכתב שכן מצא כתוב בספר אחד ושמו מתות). וכ"ה בפסקי מהרא"י סי' קסא (שמעתי כבר לפני כמה שנים שמורי כו' מצא בספר אחד ושמו מת"ת דמצרפי סימני כליו לשאר אומדנות). הובא גם לקמן סוף סי"א.

^{רצו} בסופו (וכתוב באותו ספר היכא דאיכא סימן בגופו וגם יש סימן בכליו מצטרפין יחד והוי כמו סימן מובהק).

^{רצז} הב', שבסי' עט.

^{רצח} ח"א סי' ז.

^{רצט} סי' נג (כתב לי מהר"י ווייל יצ"ו כו' [כמועתק לעיל], ונ"ל דספר מתת ס"ל כאו"ז גדול כו').

^ש בנוסח המובא ברמב"ן רשב"א ור"ן, וכדלקמן.

^{שא} סי' תשלג (מתניתין (גיטין כז, א) מצאו בחפיסה או בדלוסקמא אם מכירו כשר, בפירושים שלפני כתוב מצאו בחפיסה כלי ויש סימן בכלי שהוא שלו, אם מכירו כשר ע"כ. משמע דתרתני בעינן, שידע ע"י סימן שזהו הכלי שלו, וגם שיכיר את הגט בטביעות עין).

^{שב} גיטין שם (אבל רש"י ז"ל, ומכירו לכלי בסימן).

^{שג} שם (פרש"י ז"ל, דולסקמא שלו ויש לו סימן בדולסקמא ומכירו כשר).

^{שד} (יג, ב) ד"ה מתני' (מצאו בחפיסה, כלי ויש בו בכלי סימן והוא שלו, אם מכירו גם לגט כשר כו' כך כתב רש"י).

^{שה} שאם הוא עצמו מצאו סגי בטביעות עין לחוד.

(וכהאי גוונא ממש כתבו התוס' ביבמות דף קט"ו ע"ב סוף ד"ה וקאמרי^{שי} כו' בשם ר"י), וכן דעת הרמב"ם^{שי} שם כפרש"י, ולבסוף מסיק מהריב"ל דאין לסמוך על זה להקל, ואפילו בצירוף ב' סימנים בגופו. ואע"ג דמצד שיקול הדעת יש להקל אפילו הכי לישנא דמתניתין אע"פ שיש סימנים^{שי} כו'. וזהו עיקר טעם המחמירין בזה משום לישנא דמתניתין.

ולא מוקמינן לה בגמרא^{שט} בארוך וגו' אלא ללישנא דסימנים דאורייתא, מכלל דלישנא דסימנים דרבנן אין צריך לאוקמי בהכי. ומשום הכי נמי אי אפשר לומר כמ"ש אבן העזר^{שי} דסימנים לשון רבים קאי אסימן אחד בגופו וסימן אחד בכליו, ומשום דחיישינן לשאלה, דהא לא אתמר בגמרא הך סברא דחיישינן לשאלה אלא ללישנא דסימנים דאורייתא, מכלל דאי סימנים דרבנן אין הכרח ממתניתין לומר כך^{שיא}. אלא שהאחרונים^{שיב} כתבו כך מצד הסברא בעלמא ולא מהכרח ממתניתין.

אכן באמת לא קשה מידי^{שיג}, ואדרבא נהפוך הוא, לגירסא שלפנינו בסוגיא דב"מ (דף כ"ז ע"ב) והכא בסימנים עשויים להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי כו' ואבעית אימא דכולא עלמא שומא אינה עשויה להשתנות^{שיד}. משום דבודאי איכא סימנים טובא העשויים להשתנות לאחר מיתה^{שטו} כדאמר רבי עקיבא בברייתא^{שטז} פ"ט דב"ב (דף קנ"ד ע"א), וכמ"ש התוס' שם^{שיז} דאפשר שנעשו גומות בבשרו לאחר מותו, והיינו גומות קטנות הנעשות ממילא שלא על ידי מכה. משא"כ רושם וצלכת שעל ידי מכה ניכר ודאי שהוא מחיים ולא לאחר מיתה, ואפילו הוא רושם קטן כמ"ש בתשובת מהר"ם פדואה סי' ל"ו^{שיח}, אבל רושם שינוי מראה לחוד על ידי הכאה לא מינכר כל כך, ויוכל להיות גם כן שנשתנה ונעשה מראה זה לאחר מיתה כמ"ש בתשובת חוט השני^{שיט}. וכן יש עוד סימנים

^{שי} הא': וקאמרי סימנים כו' מהני ע"פ טביעות עינא [הרי שסימן בינונים עם טביעות עין מצטרפים]. וראה גם לקמן סי' ט (ד"ה ואזלו).

^{שיז} ה' גירושין פ"ג ה"ט (שמצאו בכלי שהניחו בו ויש לו טביעות עין בארכו ורחבו של גט).

^{שח} "משמע אפי' תרי לא מהנו כסימן מובהק".

^{שט} יבמות קכ, ב. ב"מ כז, ב.

^{שי} בתשובתו שהובאה לעיל ס"ב-ג.

^{שיא} הובא בשו"ת צמח צדק סי' סו סי"ד.

^{שיב} הבי' בשו"ע סי' יז סכ"ד (דחיישינן לשאלה). ודן בזה בבית שמואל שם ס"ק סט. וכדלקמן (ד"ה וגם) במוסגר.

^{שיג} הובא בשו"ת צמח צדק סי' מט סוף סי"ה (כבר ישבה אאזמו"ר נ"ע בתשובתו באריכות גדול).

^{שיד} שלגירסא זו, לאבעית אימא בתרא, לכולא עלמא, שאר סימנים עשויים להשתנות לאחר מיתה ושומא אינה עשויה להשתנות לאחר מיתה (משא"כ לגירסה שביבמות קכ, א: הכא בשומא העשויה להשתנות לאחר מיתה קמיפלגי, אין שום הוכחה מכאן ששאר סימנים עשויים להשתנות אחר מיתה).

^{שטו} הובא בחידושי צמח צדק קלז, ב, ובשו"ת סי' עג (ק"ח, ד), וסי' פח ס"ב.

^{שטז} "מעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת, ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה, ובאו ושאלו את רבי עקיבא מהו לבדוקו, אמר להם כו' סימנים עשויין להשתנות לאחר מיתה".

^{שטז} ד"ה ועוד (ואומר ר"י דשמא בחייו לא היו גומות ומחמת מיתה יש שם גומות, כדאמרינן בנדה (נב, א) גומות אע"פ שאין שערות).

^{שיח} בשאלה (שהיה לו בפניו מעט רושם כמו צלקת) ובתשובה (ואף נתן בו סימנים מובהקין נראה להתירה). וראה גם לקמן סי' יד (ד"ה ובודאי).

^{שיט} סי' צו (ואע"פ דמסקינן דכולא עלמא שומא אינה עשויה להשתנות לאחר מיתה, מ"מ דווקא שומא, אבל לא מראה וצבע לחוד, דהוא ודאי עשוי להשתנות, והחוש יעיד על זה בכל עת ובכל שעה). וראה עוד בזה לקמן סי' יג (ד"ה וממוצא).

שמשנתנים לאחר מיתה, כמו סתימת העין כמ"ש בט"ז^{שכ} <[ד]>, וכן כל כהאי גוונא.

וגם לגירסת הטור^{שכא} דלא גרס בסוגיא דב"מ דכולא עלמא שומא אינה עשויה להשתנות, אלא כדאיתא בסוגיא דיבמות דכולא עלמא סימנים דרבנן והכא כו', כמ"ש מהרח"ש^{שכב}, וסבירא ליה דהיינו טעמא דתנא קמא משום דעשוי להשתנות, מכל מקום ודאי דלאו שומא לחודה דוקא עשויה להשתנות ולא שום סימן אחר בעולם, דהא בהדיא קאמר רבי עקיבא בברייתא דב"ב הנזכר דאיכא סימנים העשויים להשתנות, והכי נמי קאמר סתמא דגמרא בסוגיא דב"מ בלישנא דסימנים דאורייתא, דסימנים סתם עשויים להשתנות לת"ק, ומהיכי תיתי לומר דלישנא דסימנים דרבנן פליג בהא, ואדרבה^{שכג} כו' (כמ"ש האחרונים^{שכד} גבי חיישין לשאלה). אלא לגירסת הטור נקט תנא קמא שומא לרבנותא^{שכה}, לאפוקי מדרבי אליעזר בן (יעקב) [מהבאי]. וכן הוא בהדיא ברמב"ם^{שכו} ואפילו שומא כו', אבל שאר סימנים העשויים להשתנות לא אצטריך למימר, דפשיטא דלא הוו אפילו סימנים בינונים, כדאמרינן הכי בהדיא ללישנא דסימנים דאורייתא. ובשומא דווקא סבירא ליה להטור דהוי סימן בינוני ולא סימן מובהק, כמ"ש מהרח"ש^{שכז} וכמ"ש לקמן (אבל לפי דעת המשאת בנימין^{שכח} בטור צריך עיון גדול^{שכט}).

והלכך מעתה אין הכרח כלל מלשון המשנה דצירוף סימנים לא הוי סימן מובהק. דאפילו אם תמצי לומר דהוי סימן מובהק, אפילו הכי אתי שפיר לשון המשנה אע"פ שיש סימנים לשון רבים, משום דיש לומר דמיירי בסימנים סתם העשויים להשתנות לאחר מיתה, דפשיטא דלא מהני מה שהם רבים מאחר שאפשר שנשתנו להיות כן לאחר מיתה, ולא חשיבא ודאי אפילו כסימן אחד גמור שאינו עשוי להשתנות, כדמשמע בהדיא מלשון הגמרא בשינויא בתרא ללישנא דסימנים דאורייתא^{של}, ומשום הכי נמי לא מהני צירוף הסימנים שבכליו כדלקמן. ואין זה דוחק לאוקמי מתניתין בסימנים העשויים להשתנות דוקא, דהא ללישנא דסימנים דאורייתא מוקמינן לה בסימני ארוך וגוף. והיינו לשינויא

^{שכ} סי' יז ס"ק לא (ואע"ג דעין נראה דלא הוי סימן מובהק, כי הוא עשוי להשתנות מחמת מיתה וגם שכיח קצת).

^{שכא} סי' יז (לו, א): ושומא לא הוי סימנן מובהקין להכיר על ידה, לפי שעשויה להשתנות.

^{שכב} בקונטרס עגונות שלו (לח, ד): קשה, דהא לתירוצא בתרא דקאמר דכו"ע סימנים דרבנן וכו', ופסקו הפוסקים ובכללן רבינו הטור כוותיה, אמרינן בהדיא בפרק ב' דמציעא אבע"א שומא אינה עשויה להשתנות לאחר מיתה כו'. וצ"ל דלא היה בנוסחת רבינו בגמרא רק ואבע"א דכו"ע דסימנים דרבנן והכא בשומא סימן מובהק קמיפלג, וכדאיתא ביבמות.

^{שכג} אם למ"ד סימנים דאורייתא אמרינן סימנים עשויים להשתנות, כ"ש למ"ד סימנים דרבנן עשויים להשתנות.

^{שכד} בית שמואל סי' יז ס"ק סט (יש לומר לפי אוקימתא סימנים דרבנן ואז בעינן סימנים מובהקים ביותר, אז ממילא חיישין לשאלה, כי בעינן סימן מובהק ביותר, ואם יש חשש שאלה אז ליכא סימן מובהק ביותר).

^{שכה} שאפילו שומא עשויה להשתנות לת"ק.

^{שכו} ה' גירושין פ"ג הכ"א (אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו, ואפילו שומא אין מעידין עליו). וראה גם לקמן סי' (ד"ה לא מיבעיא, במוסגר). ס"כ (ד"ה להאי טעמא).

^{שכז} שם (ועכצ"ל דטעמא דעשויה להשתנות מהני לומר דוקא דלא הוי סימן מובהק דאינו ניכר כ"כ, אבל מ"מ סימנא מיהא הוי, דאינה משתנה כ"כ עד שאינה ניכר כלל. ובהא פליגי לישנא קמא עם לישנא בתרא כו').

^{שכח} סי' סג (בא וראה הטור סי' י"ז פסק בהדיא דק"ל סימנים לאו דאורייתא הוא, ואפ"ה כתב אחר זה שהשומא לא הוי סי' מובהק להכיר על ידה לפי שעשויה להשתנות, וזהו כלישנא דרבא דכו"ע סימנים דאורייתא, ש"מ דנקטינן כחומרא דשתי הלשונות).

^{שכט} שלפי זה לא הוי שומא אפילו סימן בינוני.

^{של} וכדלעיל (ד"ה וגם), שכ"ה גם להא דק"ל כשינויא בתרא דסימנים דרבנן, וגם לדעת הטור (שרק שומא הוי סימן בינוני, אבל לא שאר סימנים העשויים להשתנות).

קמא דבמצויה בבן גילו קמיפלגי^{שא}, אבל לשינויא בתרא דבעשויה להשתנות קמיפלגי^{שלב} ודאי דלא איצטריך לן לאוקמי בארוך וגוץ דוקא (אלא אי בעינן לאוקמי מתניתין ככולא עלמא אף גם כר' אלעזר בן מהבאי). והכי נמי ללישנא דסימנים דרבנן מיתוקמא שפיר מתניתין בסימנים העשויים להשתנות. וכדאיתא בהדיא בירושלמי^{שלג} אמתניתין, דהיינו טעמא דאין מעידין על סימנים אע"ג דסימנים דאורייתא משום שדרכם להשתנות, והיינו כשינויא בתרא ללישנא דסימנים דאורייתא בגמרא דילן <[ה]>, והוא הדין נמי ללישנא דסימנים דרבנן. אבל סימנים שאינם עשויים להשתנות, כמו צלקת בתרומת הדשן^{שלד} ובתשובת מהר"ם פדואה^{שלח}, וצפורן עבה וכל כהאי גוונא, יש לומר דצירוף ב' סימנים מהם הוי סימן מובהק. ואדרבא דמוכח נמי הכי השתא להך שינויא דתנא קמא ור' אלעזר בן מהבאי קמיפלגי בשומא סימן מובהק^{שלו} כדלקמן. והטעם כמ"ש במשאת בנימין^{שלו} דדבר זר ומופלג הוא שימצא חיבור סימנים כזה באיש אחר כו' (אך באמת אינו דבר זר ומופלג לגמרי, אלא דלא שכיח כל כך כדלקמן).

[הג"ה ד] ותמיהתו בזה על תרומת הדשן^{שלח} לא קשה מידי, כי כוונת התרומת הדשן במה שכתב עין אחת עורת וסתומה, היינו שהיתה העין נקורה לגמרי כמו ואת עיני צדקיהו עיור^{שלט} וכדלקמן^{שמ}.

[ה] וקושית המפרש^{שמא} שם מסימניו וכליו לא קשה מידי להירושלמי, כדאיתא בגמרא דילן דחיישין לשאלה.]

(ט) ומיהו^{שמב} היינו דוקא בב' סימנים שונים, כגון צלקת ושומא, אי אינה עשויה להשתנות וכל כהאי גוונא. אבל ב' שומות וב' צלקתות וכל כהאי גוונא אינו דבר מופלג כל כך, ולא חשיבי כב' סימנים שונים אלא כסימן אחד שני פעמים^{שמג}, ומשום הכי לא מהני ב' נקבים בגט. ומשום הכי נמי לא איצטריך לן להאי לישנא^{שמד} לאוקמי מתניתין דאע"פ שיש סימנים בכליו בחיורי וסומקי דוקא, אלא דמשכחת לה נמי בסתם סימני

^{שלא} שלשינויא זו הפלוגתא היא רק בשומא ולא בשאר סימנים.

^{שלב} להגירסא שבב"מ (כז, ב), שהמחלוקת היא לא רק בשומא, אלא בכל הסימנים העשויים להשתנות.

^{שלג} יבמות פט"ז ה"ג (שנייא היא, שהסימנים דרכן להשתנות).

^{שלד} ס"י רלט (שהובא לעיל בהגהה).

^{שלח} ס"י לו (שהובא לעיל ד"ה אכן).

^{שלו} דמיירי בשומא כזו שאין דרכה להשתנות.

^{שלו} ס"י סג (לאצטרופי מצרפין להו וחשבינן להו לסימנים גמורים, דדבר זר הוא ומופלג שחיבור הסימנים הללו שבזה ימצא ממש כזה).

^{שלח} ס"י רלט (דאותו יהודי שנהרג היה לו עין אחת סתומה ועורת ופצע וצלוקת מאותו עין עד הפה כו' דהני סימנים מובהקים).

^{שלט} מלכים ב כה, ז. ירמ' לט, ז. נב. יא.

^{שמ} סעיף יד.

^{שמא} בשירי הקרבן ד"ה שניא (וקשה תינח סימני הגוף דרכן להשתנות לאחר מיתה אלא סימני כליו קשיא).

^{שמב} אחר שביאר הא דתנן (יבמות קכ, א) "אין מעידין כו' אע"פ שיש סימנים בגופו", שאין מצטרפין להיות סימן מובהק (כי הם ב' סימנים גרועים העשויים להשתנות), בא לבאר גם סיום לשון המשנה שם "אע"פ שיש סימנים כו' ובכליו", שאין מצטרפין להיות סימן מובהק בכליו.

^{שמג} הובא בשו"ת צמח צדק ס"ו ס"א.

^{שמד} דסימנים דרבנן (ורק ללישנא דסימנים דאורייתא, מוקמינן התם שהוא מטעם חיישין לשאלה, או בחיורי וסומקי).

בגדים שהן מדות ארכם ורחבם, דשתיהן הן סימן מדה ולא חשיבי כב' סימנים שונים למהוי סימן מובהק. כדמשמע בהדיא בסוגיא דב"מ (דף כ"ח ע"א) גבי מדת ארכו ורחבו ומדת משקלותיו ינתן למדת משקלותיו^{שמה}, אע"ג דמשקל לא הוי סימן מובהק כמו שכתב הרא"ש פ"ה דב"מ^{שמו}, וכדמשמע מפשט לשון הגמ' שמז' (דף כ"ג ע"ב) דדמי למדה ומנין. ומ"ש התוס' שם^{שמח} לחלק בין משקל דבגד דעדיף כו', היינו דומיא דמדה עדיפא שבתחלת דבריהם שם, דאינה סימן מובהק אלא כמו מדת ארכה דעדיפא ממדת רחבה, וינתן למדת ארכה אע"ג דאינה סימן מובהק.

ובר מן דין נמי^{שמט} לא דמי כלל סימני דאורך ורוחב הבגד לסימני הגוף, דסימן שבגופו הוא איזה שינוי בגופו ובשרו שלא כדרך תולדות סתם בני אדם, בין שהשינוי הוא בתולדה כמו שומא (מדמצויה בבן גילו) וכהאי גוונא, בין שנשתנה אחר כך על ידי איזו סבה כמו צלקת וכהאי גוונא, אבל מדות אורך ורוחב הבגד אינן נקראות שינוי, דיש אורג או תופר במדה זו ויש במדה זו, קרוב הדבר ודאי ומילתא דשכיחא היא שיוכלו לימצא בעולם עוד בגדים ארוגים או תפורים במדות אורך ורוחב כמדות בגד זה ממש^{שנ}.

ואפילו הכי הוי סימן בינוני להחזיר אבדה, משום דכיון שזה כיוון המדה בצמצום מסתמא שלו הוא, בדליכא למיחש דלמא בהדי דנקיט חזיא כדאיתא התם בגמרא^{שנא}, ואע"ג דשכיח בעולם ודאי עוד בגדים במדות אורך ורוחב כזה ממש. דהא מדמינן בגמרא סימן דמדה לסימן דמנין ומשקל, וגבי מנין ומשקל אמרינן הכי בהדיא בגמרא שם^{שנב} דדוקא מניינא דשוין ומתקלא דשוין לא הוי סימן, אבל אם אין כולן שוין, אע"ג דהיא מילתא דשכיח ודאי דזימנין אתרמי משקל חתיכת בשר של טבח זה כמשקל חתיכה של זה, וכן במנין דגים שבמחרוזות של צייד זה כמנין דצייד אחר, ומכל שכן בשל אנשים רבים הקונים מצייד אחד וטבח אחד, והוא הדין נמי בסימן דמדה^{שנג}. כדאיתא בהדיא בריש פרק ט"ו דיבמות^{שנד} גבי שומשמי אימא חושבנא בעלמא אתרמי, ואפילו הכי הוי סימן כהאי גוונא גבי מציאה (כמ"ש התוס' בב"מ דף כ"ג ע"ב ד"ה חביות^{שנה}), וטור ח"מ סי' רס"ב^{שנו}. והוא הדין נמי בעדות אשה כהאי גוונא אי סימנים

^{שמה} ולא אמרינן שמדת ארכו ורחבו הוו ב' סימנים בינונים שמצטרפים להיות סימן מובהק, ועדיף ממדת משקלותיו שהוא רק סימן בינוני אחד.

^{שמו} סי' נא (דלמא יהיב סימנא במשקל, דקי"ל בפ' אלו מציאות דמשקל הוי סימן, וי"ל דדוקא גבי מציאה הקלו להחזיר בסימן כל דהו).

^{שמו} "ומדמשקל הוי סימן מדה ומנין נמי הוי סימן".

^{שמח} ד"ה מדמשקל (דה"מ בבגד דאין דרך לשקול התם ודאי משקל עדיף).

^{שמט} טעם נוסף שאינם מצטרפין להיות כסימן מובהק, אף שמדת אורך ורוחב הם סימנים בינונים. וכדלקמן סוף הסעיף.

^{שנ} ראה גם לקמן סכ"א (ד"ה ותדע עוד).

^{שנא} ב"מ כח, א (אילימא במדת ארכו ורחבו, דלמא בהדי דנקיט ליה חזיתיה).

^{שנב} ב"מ כג, ב (ומחרוזות של דגים כו' ולהוי מנין סימן, במנינא דשוין כו'. וחתיכות של בשר וכו' אמאי להוי משקלא סימן, במשקלא דשוין).

^{שנג} וכן פסק רבנו בהל' מציאה סכ"א (מדה או משקל או מנין או שיכוון המקום).

^{שנד} קטו, ב.

^{שנה} "אם אין החבית מלאה יהא סימן לומר כמה יין יש בו".

^{שנו} קסט, א (חבית של יין כו' אין בהו סימן כו', דוקא במלאים שכל מדתם שוות אבל אם הם חסרות יש בהו סימן במדה שבהו). רמ"א שם ס"ט (ודוקא אם כל החביות שוין והן מלאים, אבל אם חסרים הם יש סימן במדה במה

דאורייתא, כמ"ש הרא"ש פרק אלו מציאות^{שנ} דארוך וגוץ היינו דוקא שלא צמצמו מדת ארכו, אבל אם צמצמו הוי סימן, אע"ג דודאי איכא טובא בעולם ארוכים כמוהו בצמצום).

אלא גבי פקדון דוקא לא הוי סימן^{שנח}, משום דבעינן סימן מובהק דוקא כמ"ש הנימוקי יוסף שם ביבמות^{שנט}, והרא"ש בפרק ה' דב"מ^{שס} גבי סימן משקל, והמגיד משנה פ"ו מהלכות שאלה^{שסא} בשם הרמב"ן ורשב"א. עיין שם שכתב לפי שאין מנין סימן מובהק לגמרי, מכלל דהוי סימן גמור המועיל להחזיר אבדה, דמקרי נמי סימן מובהק בלשון הגמ' דב"מ (דף כ"ח ש"ב וכ"ז ע"ב^{שסג}), כמ"ש התוס' שם^{שסד}. והיינו טעמא כמ"ש הרא"ש פרק ה' דב"מ, דבמציאה הקילו להחזיר אפילו בסימן כל דהו (ור"ל הקילו אף דמספקא לן אי סימנים דאורייתא או דרבנן כדאמר רב אשי^{שסה} גבי נקב כו', וגם סימן מנין הוא בכלל הספק, כדמוכח בסוגיא דב"מ (דף כ"ח ע"א) מצא תכריך של שטרות^{שסו} כו', וכדאיתא בגמרא סוף פ"א^{שסז}. ואם כן הוא הדין וכל שכן למשקל, כדאיתא בגמרא^{שסח} ומדמשקל הוי סימן מנין נמי כו'. מכל מקום פרטי הסימנים משקל ומדה לא כתיבי באורייתא, אלא שפירשום חכמים, דומיא דשמלה דסתמא יש בה סימן כדפרש"י שם^{שסט}).

והטעם^{שע} יש לומר כמ"ש התוס' גבי סימן מקום (דף כ"ב סוף ע"ב^{שעא}), דאין רגילות שב' בני אדם אבדו חפץ זה כזה ובמקום אחד, והכי נמי יש לומר גבי סימן מדה ומנין, דאף דשכיחי בעולם מנין זה ומדה זו, מכל מקום הרוב אין מאבדין, ואין רגילות כל כך שב' בני אדם אבדו חפץ זה כזה במנין שוה או במדה שוה.

וזו היא ודאי כוונת התוס' בריש פרק ט"ו דיבמות^{שעב} דהא דמדה ומנין הוה סימן במציאה מיירי בענין שאין דרך בני אדם להצניע כו'. ור"ל משום דסתם סימן מנין באבדה, וכן

שבהן).

^{שנו} סי' יד (דה"ה נמי כך וכך אצבעות אורך הגט או כך וכך רחבו הוי סימן).

^{שנח} כדלעיל ריש סי'. וראה גם לקמן סי"ח (ד"ה וגדולה).

^{שנט} (מג, א) ד"ה ובחביתא (דמנין הוי סימן היינו דוקא גבי מציאה).

^{שס} סי' נא (דדוקא גבי מציאה הקילו להחזיר בסימן כל דהו, אבל הכא בעינן סימן מובהק).

^{שסא} ה"ד (אין מוציאין מתחת ידו, והטעם לפי שאין מנין סימן מובהק לגמרי).

^{שסב} ע"ב (לא אמר סימנין מובהקין דידה).

^{שסג} "כולי עלמא לא ידעי סימנין מובהקים דידה ואנא יחיבנא סימנין מובהקים דידה ושקלנא לה".

^{שסד} ד"ה ואנא (לא מובהקין ממש קאמר, אלא מובהקים מסימני חבירו כו' ולקמן (דף כח:) כו' נמי לאו מובהקים ממש קאמר).

^{שסה} ב"מ יח, סע"ב.

^{שסו} סימנין דאורייתא [ולכן מחזירין התכריך של שטרות בסימן מנין].

^{שסז} כ, ב (כמה הוא תכריך של שטרות שלשה כו' שטרי מכריז), ורש"י שם ד"ה שטרי מכריז (שטרות מצאתי, וזה צריך שיאמר כך וכך היו כו' מנין סימן).

^{שסח} כג, ב.

^{שסט} כז, א במשנה ד"ה סתם (סתם שמלה יש בה סימן).

^{שע} שמועילים סימנים אלו באבדה, אף שמילתא דשכיחא היא שיוכלו לימצא בעולם עוד בגדים ארוגים או תפורים במדות אורך ורוחב כמדות בגד זה ממש, כדלעיל (ד"ה ובר).

^{שעא} סד"ה אי.

^{שעב} קטו, ב ד"ה אתרמויי.

מדה דומיא דשומשמי שהוא גם כן סימן מנין המדות, מיירי מסימנא בדרך הנחה דוקא שהניח והצניע שם לפי שעה ושכח, דבדרך נפילה לא הוי מנין סימן כלל משום דאייאש כמ"ש התוס' ^{שע"ג} והרא"ש ^{שע"ד} בפרק אלו מציאות. והיינו דוקא כשהניח במקום שאינו משתמר שאין דרך אדם להצניע שם, רק שזה הצניע לפי שעה ושכח, דבמקום המשתמר אין זו אבדה כלל שדרך בני אדם להצניע שם כגון קרדום בצד גדר ^{שע"ה} כו'. וכיון שאין דרך בני אדם להצניע שם לא חיישינן דלמא אתרמי שהצניע שם עוד איש אחר חפץ כזה במנין מדות אלו ממש ושכח גם כן, דהוא מילתא דלא שכיחא כל כך <[ו]>. ומ"ש התוס' ^{שע"ו} אבל הכא דרך בני אדם להצניע במדה זו, ר"ל גם במדה זו, ומשום הכי לא הוי מנין סימן כלל גבי פקדון ^{שע"ז} (כמ"ש התוס' פ' הכותב ^{שע"ח}).

[הג"ה [ו] דאין לומר שכוונת התוס' דבמציאה מיירי דוקא במנין משונה, דהא בגמרא ^{שע"ט} אתמר בהדיא דווקא במנינא דשויין לא הוי סימן.]

ואזלו לשיטתם, דלעיל ^{שפ'} בשינוי בתרא בשם ר"י בעובדא דב' תלמידי חכמים, דלא קאמרי סימן מובהק אלא סימן בינוני, ואפילו הכי קאמר רבא גבי שומשמי דלא דמי לב' תלמידי חכמים, מכלל דבשומשמי לא הוי סימן כלל. ורמב"ן ורשב"א ורא"ש ^{שפ"א} אזלי לשיטתם, דגבי ב' תלמידי חכמים קאמרי סימן מובהק כדלקמן ^{שפ"ב}, ומשום הכי אמר רבא דלא דמי לשני תלמידי חכמים, דבפקדון בעינן נמי סימן מובהק, וסימן מדה ומנין דשומשמי לא הוי סימן מובהק אבל סימן בינוני מיהא הוה. והיינו משום דאין רגילות כל כך שב' בני אדם שהם המפקיד והנפקד הצניעו חפץ זה כזה במנין ומדה שוה ^{שפ"ג}. דמהאי טעמא הוי סימן גבי אבדה, משום דאע"ג דגבי אבדה יש להסתפק בכל עובדי דרכים דעלמא ובעולם שכיח טובא מנין כזה ומדה כזו, מכל מקום הרי הרוב אין מאבדין, והמאבד הוא ממיעוטא ויחידאה הוא, כמו המפקיד.

(ובהא אתי שפיר דלא קשה מידי בסוגיא דיבמות וב"מ, מה שהקשו בתשובות האחרונים ^{שפ"ד}, מאי פריך אשינויא דחיישינן לשאלה מברייתא דמצאו קשור כו', דלמא

^{שע"ג} כד, א ד"ה אבל שנים (דרך נפילה כו' לא היה מנין סימן, שאינו יודע שנפלו בבת אחת). כה, א ד"ה והוא (אי מנין הוי סימן כו' דדרך הינוח הוה).

^{שע"ד} פ"ב סי' ח (ואם לא עשוין כמגדלין אז תלינן בדרך נפילה נפל ואיתייתאש האובד כי לא יוכל ליתן סימן במנינים). וכ"ה בשוע"ר ה"ל מציאה סוף ס"ח.

^{שע"ה} שבגמרא שם לא, רע"א (קרדום בצד גדר כו' אין זו אבידה). וראה שוע"ר ה"ל מציאה סי"ד (דאף שאינו מקום המשתמר לגמרי מ"מ משתמר שם קצת).

^{שע"ו} ביבמות שם.

^{שע"ז} הובא בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ח, וסי' פב (קלג, ד). פס"ד שלד, א. שפא, ד.

^{שע"ח} כתובות פה, ב ד"ה קיהיב (ובהאשה שהלכה ליבמות דף קטו): לא הוי סימן כי האי גוונא.

^{שע"ט} כג, רע"ב. וכדלעיל ד"ה ואפילו.

^{שפ'} שבתוס' יבמות שם ד"ה וקאמרי (הא'): איירי הכא בסימנים מובהקים כו' אי נמי מהני ע"פ טביעות עינא, ר"י [הרי שלשינוי בתרא מיירי בסימן בינוני]. וראה לעיל ס"ח (ד"ה וכן) שלדעה זו התירו ע"י סימן בינוני בצירוף טביעות עין.

^{שפ"א} שהובאו לעיל (ד"ה אלא), שסוברים שבשומשמי הוי סימן בינוני.

^{שפ"ב} סי"ד (ד"ה והנה עיקר), בדעת הרשב"א וסיעתו.

^{שפ"ג} הובא בשו"ת צמח צדק סי' מט ס"ד.

^{שפ"ד} מהא דאמרינן (ב"ב קעב, ב) "לנפילה דחד לא חיישינן לנפילה דרבים חיישינן", למד בשו"ת חכם צבי (סי' קלד), שגם הא דאמרינן (יבמות קכ, ב) "חיישינן לשאלה", היינו דוקא בשאלה דרבים ולא בשאלה דיחיד. וע"ז הקשה

שאני התם דהיא שאלה דיחיד הוא יוסף בן שמעון השני לחודיה כו'. משום דעדות אשה דמיא לאבדה ופקדון בהא^{שפ}, כדלקמן בסמוך. והא דמחלק אביי בסוף פרק י' דב"ב^{שפ} בין נפילה דרבים לנפילה דחד, היינו משום שאילו מן האחר נפל היה צועק ומבקש, כדפירש רשב"ם שם^{שפז} בשם ר"ח, וזהו עיקר הטעם כמ"ש לקמן^{שפח}. מיהו בלאו הכי נמי לא קשה מידי מה שהקשו האחרונים, דהא בתחלת הסוגיא ביבמות נמי תקשי מאי פריך ממצאו קשור^{שפט} כו' שאני התם דדמי לנפילה דחד^{שצ} (כמ"ש הרשב"א שם^{שצא}). אלא ודאי דעיקר הקושיא משום דבעיגונא אקילו רבנן טובא כמו באיסור דרבנן, והכי נמי גבי גט, אף דהיא נפילה דחד, איסורא דרבנן מיהא הוי בלא סימן דמצאו קשור כו', משום דמדרבנן לא ילפינן איסורא [מ]ממונא דסוף פרק י' דב"ב^{שצב}, וכמ"ש לקמן^א באריכות. והוא הדין נמי לענין שאלה דיחיד^ב.

והתוס' סבירא להו דהמאבד לא שכיח כל כך כמפקיד, ומשום הכי לא דמי פקדון לאבדה.

ואיך שיהיה הפירוש בתוס', על כל פנים זהו ברור לכולא עלמא, דבאבדה הוי מדה ומנין סימן בינוני, אע"ג דשכיח טובא כזה בעולם ולא היו ראויים למהוי חשיבי סימן בינוני מצד עצמן אפילו הכי חשיבי סימן מחמת אבדה שנאבדו כך, לפי שאין רגילות שב' בני אדם אבדו חפץ זה כזה במנין או מדה שוה. והוא הדין נמי במשקל במתקלא דלא שווין. והוא הדין נמי בעדות אשה גבי סימני כליו, דידעין בבעלה של זו שנאבד עם כליו שהיה בהם סימן מדה זו באורך ורוחב, לא חיישינן דאתרמי עוד איש אחר לבוש בכלים במדה זו ממש ונאבד מן העולם ומת^ב. דעדות אשה שנאבד בעלה דמיא לאבדה ומציאה כדמשמע בהדיא בסוגיא דיבמות וב"מ, דלא ממעטינן סימן כלים אלא חיוורי וסומקי דוקא, כמו באבדה ומציאה^ג.

בעצמו שם, כאמור כאן.

דעה זו הובאה ונתבארה בשו"ת צמח צדק סי' נה ס"ז. סי' נז.

^{שפח} שגם היא דומה לשאלה דיחיד. ולכן פריך בגמרא, כיון דחיישינן לשאלה בעדות אשה יש לחשוש לשאלה אף בגט.

^{שפז} קעב, ב.

^{שפז} ד"ה עיקר הלשון (ורבינו חננאל פירש כו' שאילו מן האחר נפל היה צועק ומבקש, וכיון שלא צעק נתברר כי לזה שמצאו הוא). וראה גם לקמן וסי"א (ד"ה ואפילו), וסי"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

^{שפח} סעיף יז. הובא בשו"ת צמח צדק סי' נח ס"יב.

^{שפט} להוכיח מכך שאף בגט סמכין על סימנים.

^{שצ} אף לפירוש הרשב"ם בשם הר"ח, דלעיל.

^{שצא} גיטין כז, ב ד"ה רשב"א. ונתבאר לקמן סי"ז.

^{שצב} דבאיסורא חוששין אף לנפילה דיחיד.

^א סי"ז (דמדרבנן חוששין באיסורא אף לנפילה דיחיד), וסי"ח (כיון שהאיסור הוא רק מדרבנן מחזירין הגט בסימן דמצאו קשור כו'), וסי"ט (שלכן מדמינן לעדות אשה דאקילו בה רבנן כמו באיסור דרבנן).

^ב דכשם שנתרץ לענין נפילה דיחיד, כן נתרץ קושית האחרונים דלעיל - לענין שאלה דיחיד.

^ג הובא בשו"ת צמח צדק סי' מט ס"ה.

^ד הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' מט ס"יג: דעדות אשה שנאבד בעלה דמיא לאבדה ומציאה, כדמשמע בהדיא בסוגיא דיבמות דלא ממעטינן סי' כלים (ר"ל למ"ד סי' דאורייתא) אלא חיוורי וסומקי דוקא כמו באבדה ומציאה עכ"ל, ור"ל דלא דמי לפקדון לפ"ד התוס', דבאבדה הוי מדה ומנין סי"ב אע"ג דשכיחא טובא בזה בעולם ולא היו ראויים למהוי חשיבי סי"ב מצד עצמן אפי"ה חשוב סי' מחמת האבדה שנאבדו כך לפי שאין רגילות שב' בני"א אבדו חפץ זה כזה במנין או מדה שוה, והה"נ בעדות אשה דידעין בבעלה של זו שנאבד עם סי"מ שבו לא חיישינן דאתרמי עוד אחר שהיו בו סי"מ אלו ונאבד מן העולם ומת.

והלכך משום הכי נמי לא מהני צירוף סימן מדות אורך ורוחב הבגד, ואפילו עם סימן משקלותיו למהוי סימן מובהק, משום דשכיחי בעולם עוד בגדים כאלו שוין במדת אורך ורוחב מתחלת עשייתם, וממילא אתרמי דשוין גם במשקל לפעמים, ואין כאן שום שינוי כלל, ולא חשיבי סימן כלל מחמת עצמן אלא מחמת אבדה כדלעיל (משא"כ בצלקת וצפורן עבה וכהאי גוונא שהם שינויים בגוף, וגם לא שכיחי טובא כל כך, וחשיבי סימנים מצד עצמן אף גם שלא מחמת אבדה, משום הכי מהני בהו צירוף שני סימנים למהו סימן מובהק). ומשום הכי קתני במתניתין דאין מעידין על סימנים שבכליו לשון רבים.

וסימנים שבגופו מיירי בעשויים להשתנות, כדלעיל^ה בשם הירושלמי, וגירסא שלפנינו בסוגיא דב"מ, דסימנים סתם הם העשויים להשתנות.

(י) והשתא^א אתי שפיר טובא, דלא קשה מידי הדיוקים דסתרי אהדדי, בהא דאמר רב אשי בסוגיא דסוף פ"ק דב"מ^ב ופרק ג' דגיטין^ט כגון דאמר נקב יש בצד אות פלוני כו', אות דוקא ולא אפילו תיבה פלונית, כמ"ש העיטור^ה הובא בבית יוסף^ז, והיינו כגון שהנקב מלמעלה על גבי התיבה ולא בין תיבה לתיבה, דהא היינו ממש בצד אות פלונית שבסוף התיבה או תחלתה. והדר אמר רב אשי או מסדר הש"ס^כ אליבא דרב אשי אבל נקב בעלמא לא כו', משמע דוקא נקב בעלמא סתם בלי קביעות שום מקום כלל, אבל אם קובע איזה מקום פרטי ומסוים לנקב, כגון על גבי אמצע שטה פלונית, או על גבי תחלתה או על גבי סופה, אף שאינו מצמצם שום אות או אפילו תיבה מיוחדת הוי סימן מובהק, כדעת הרמ"ך הובא בשיטה מקובצת פרק אלו מציאות^כ, ומכל שכן על גבי תיבה פלונית.

אכן היינו טעמא דרב אשי, משום דנקט מילתא פסיקתא ובפלוגתא לא קמיירי^כ, וצמצום אות פלונית היא מילתא דפסיקא ומילתא דפשיטא דהוי סימן לכולא עלמא, משום שהוא דבר מופלג ולא שכיח כלל שימצא כן בגט אחר, וכדאמר סתמא דתלמודא בפירושא דברייתא פ"ג דגיטין (דף כ"ז סוף ע"ב) ויש בו סימנים מעידים^{טו} כו', וכן בסוף סוגיא דב"מ (דף כ"ח ע"א)^{טז}. ונקב בעלמא בלי שום קביעות מקום לא הוי סימן מובהק לכולא

^ה סעיף ח.

^י יבמות פט"ז ה"ג.

^א אחרי שהוכיח (ס"ב-ט) שב' סימנים מצטרפין להיות סימן מובהק, וכמו נקב בגט בצד אות פלונית. בא עתה לבאר, שיש מקום להתיר מטעם זה אף בסימן צלקת או מכה באבר מסוים, אף שאינו מצמצם המקום כמו נקב בצד אות פלונית, רק כמו שורה פלונית. והיינו (כדלקמן ד"ה אלא היינו) מטעם צירוף ב' סימנים בינונים.

^ב יח, ב. וראה גם שם פ"ב כח, א.

^כ כז, ב.

^ז מאמר עשירי, ח"א לו, ב (אבל תיבה פלוני לא, דמספקא לן סימנין אי דרבנן אי דאורייתא, ובדאורייתא בעינן סימן מובהק ואזלינן לחומרא).

^ט סי' יז (לו, ב) ד"ה ובעל העיטור.

^{טז} שבמאמר טעמיה דרב אשי שם, דמספקא ליה סימנים אי דאורייתא אי דרבנן.

^כ כח, א ד"ה ולענין פסק (כתב הרמ"ך כו' כגון נקב יש בצד שטה פלונית במקום זה בראשה או בסופה או באמצעה). הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' ס"ו סי'.

^ט כדלקמן (ד"ה ומיהו) שדין זה תלוי בפלוגתא שבין אביי לבין לישנא בתרא דרבא.

^{טו} "ועליו, דאמרי נקב יש בצד אות פלונית".

^{טז} "סימני הגט כו' נקב יש בצד אות פלוני".

עלמא. אבל נקב במקום פלוני מסויים ומיוחד, אף שאינו מצמצם המקום כל כך כצמצום אות פלונית, ודאי דהוי סימן מובהק, להאי לישנא דבשומא סימן מובהק קמפלגי^י.

לא מבעיא לר' אלעזר בן מהבאי^י. דהא דסבירא ליה דשומא סימן מובהק הוא, לאו היינו משום דסבירא ליה דשומא היא מילתא דלא שכיחא כלל וכלל, שזהו נגד החוש, שאנו רואין דשכיחא טובא בכל דור ודור בכל המדינות והארצות. ובפרט דשומא סתמא קתני, משמע אפילו אין בה שיער ופחותה מכאיסר, דלא חשיבא מומא כלל^ט, מכלל דלא מיקרי דבר שאינו שוה בזרעו של אהרן, כתלתול קטן של בשר כדפירש רש"י בבכורות (דף מ' ע"ב)^ז. והיינו טעמא משום דשומא שכיח טפי מתלתול (והרמב"ם שכתב בפרק י"ג מהלכות גירושין^כ ואפילו שומא כו', יש לומר דלשיטתיה אזיל דסבירא ליה^כ, דשומא אפילו כאיסר ויש בה שיער, לא פסלה אלא בעור הפנים לבד, והיינו^כ משום דמיגניא, ותלתול מיגניא בכל הגוף פחותה מכאיסר^כ, ואין בה שיער לא מיגניא אפילו בעור הפנים, ומשום הכי לא פסלא אע"ג דלא שכיחא). הן אמת דלאו הא בהא תליא לגמרי^כ, דהא תנא קמא סתמא קאמר אין מעידין, משמע אפילו בכאיסר ויש בה שיער דאינו שוה בזרעו של אהרן, ואפילו הכי לא הוי סימן מובהק, דפשט הלשון משמע ודאי משום דשכיחא. מכל מקום איפכא ודאי ליכא למימר, דקטנה שאין בה שיער תהא מילתא דלא שכיחא כלל. והא דחשיבא סימן בינוני, אם תימצי לומר סימנים דאורייתא, היינו מחמת אבדה, דומיא דמנין ומתקלא דלא שוין כדלעיל^כ. ולמ"ד שומא מצויה בבן גילו הוי כמניינא ומתקלא דשוין^כ, וכמו הוחזקו ב' יוסף בן שמעון^כ.

אלא היינו טעמא דר' אלעזר בן מהבאי משום דמעידים שומא היתה באבר פלוני כדפירש רש"י^כ. וגם מוכרח הוא בדקדוק לשון הברייתא אין מעידים על השומא, דרוצה לומר

^י שאינו מטעם סימן שומא לבד (כדלקמן ד"ה לא), אלא מטעם צירופו לסימן מקום, אף שאינו מסויים ממש כנקב בצד אות פלוני (כדלקמן ד"ה אלא היינו). משא"כ לאבוי אין להתיר מטעם זה (כדלקמן ד"ה ומיהו).

^י דסבירא ליה התם דשומא סימן מובהק, וא"כ עד"ז סגי בנקב בגט בשורה או תיבה פלונית, אלא אפילו לת"ק (כדלקמן ד"ה אלא אפילו).

אלא שבתחלה מבאר דעת ר' אלעזר בן מהבאי, דהא דסבירא ליה כו' לאו היינו משום כו' אלא היינו טעמא (כדלקמן ד"ה אלא היינו).

^ט ברייתא כתובת עה, א (שומא שיש בה שער ה"ז מום, אין בה שער, גדולה ה"ז מום קטנה אין זה מום, ואיזוהי גדולה פירש רשב"ג עד כאיסר האיטלקי).

^ז ד"ה תלתול (חתיכות בשר התלוים בו) וד"ה פסולין באדם (אם כהן הוא פסול לעבודה דבעינן שוה בזרעו של אהרן).

^כ הכ"א (אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו, ואפילו שומא אין מעידין עליו שמא אחר הוא), הרי שהוא פחות שכיח משאר סימנים, ואילו כאן נתבאר דשכיחא טובא.

^כ הלי ביאת מקדש פ"ח ה"ו (מי שהיתה בעור פניו שומא שיש שיער כו' שומא כאיסר או יותר. בעלי הדלדולין כו' באי זה מקום שיהיה מכל הגוף הרי זה מום). וראה גם הלי אישות פ"ז ה"ז.

^כ והיינו ודאי לא מטעם שבגופו שכיח יותר מבפניו. אלא ודאי לדעת הרמב"ם אין חילוק אם שכיח או לא, אלא שבעור פניו פוסלת משום דמיגניא (שמתבייש בו), וזהו גם החילוק בין תלתול לשומא, דתלתול מיגניא כו'.

^כ החילוק בין שומא לבין תלתול לדעת הרמב"ם, יתבאר לקמן סי"ג (ד"ה אמנם רש"י).

^כ שאם הוא מום בכהנים הוי סימן מובהק.

^כ ס"ט (ד"ה ואיך שיהי).

^כ ב"מ כג, ב (ומחרוזות של דגים כו' ולהוי מנין סימן, במנינא דשוין כו'. וחתיכות של בשר וכו' אמאי להוי משקלא סימן, במשקלא דשוין).

^כ דבזה חיישינן לדברי הכל (ב"מ יח, ב).

^כ ב"מ כז, ב ד"ה אין מעידין (היה בו שומא באבר פלוני).

להעיד שמת פלוני בעלה של זו, מפני שמצאו איש אחד מת ובו שומא באותו מקום שראו בבעלה של זו, דומיא דאין מעידים אלא על פרצוף פנים^ל כו', דהיינו שהכירוהו בחייו, ודומיא דאין מעידים על המגוייד^{לא} ועל הגוסס^{לב}, דרוצה לומר להעיד שראוהו מת, דלמא לא יעידו האמת שראוהו מגוייד וגוסס והוה ליה למימר אין מתירין כו', והכי נמי הוה ליה למימר אין מתירין על השומא, ולא אין מעידין, אלא ודאי דרצונו לומר אין מעידין שמת פלוני על ידי השומא שמצאו באיש אחד מת, באותו מקום שראו בפלוני בעלה של זו, דמסתמא ודאי זוכרין המקום שראו בו השומא בבעלה של זו, ולפי ראות עיניהם בשומא שבאיש הנמצא מת נדמה להם שהיא באותו מקום ממש^{לז}, דאם לא כן ודאי הוא איש אחר ואיך יעידו, אלא דיכול להיות שלא יוכלו להעיד בבירור גמור על צמצום המקום כצמצום אות פלוני ממש, אלא מקום מסויים סתם, ואפילו הכי הוי סימן מובהק לר' אלעזר בן מהבאי, משום דאמרין דמסתמא הוא באותו מקום ממש בצמצום, דהא סתמא קאמר ר' אלעזר בן מהבאי דמעידין, משמע בכל גוונא. והיינו טעמא משום צירוף סימנים^{לז}, דהא סימן מקום הוי סימן בינוני גבי אבדה ומציאה, אף שאינו נותן סימן מקום בצמצום גמור כמו צמצום אות פלוני, דלא אשכחן תנא או אמורא או פוסק דלימא הכי גבי מציאה, אלא מקום מסויים סתם^{לה}, וכ"כ בהדיא בט"ז כאן באה"ע סי' י"ז^{לו}, ותלינן דמסתמא הוא אותו מקום ממש, וכן בנקב שבגט במקום מסויים.

אלא אפילו לת"ק יש לומר דמשום הכי לא מהני צירוף סימנים בשומא משום דעשויה להשתנות כמ"ש הטור^{לז}. ואף גם לגירסא שלפנינו בסוגיא דב"מ^{לח} דאינה עשויה להשתנות, יש לומר דהיינו טעמא דת"ק משום דלא מהני צירוף סימנים אלא בסימנים שהן על ידי סיבה מבחוץ דאתרמי הכי, כגון נקב בגט דלא שכיחא מילתא דאתרמי בגט אחר גם כן סיבה זו דנקב, ובאותו מקום עצמו דאתרמי בגט זה. ואם הנקב הוא בנייר מתחלת עשייתו, הרי מה שנכתב שם אמצע שיטה פלונית או תחלתה או סופה תחת נקב זה הוא סיבה מבחוץ דאתרמי מילתא הכי, ולא שכיחא מילתא דאתרמי הכי בגט אחר גם כן באותו מקום עצמו. משא"כ בשומא שהוא דבר טבעי המצוי ושכיח טובא בתולדות

^ל שבמשנה יבמות קכ, א.

^{לא} במשנה שם (אין מעידין כו' ואפילו ראוהו מגוייד).

^{לב} ראה תוס' שם קכ, ב ד"ה למימרא (ותנן נמי אין מעידין על הגוסס).

^{לז} הובא בשו"ת צמח צדק סי' נה ס"א.

^{לח} שיש כאן סימן השומא וסימן מקומו. ועוד יתבאר בארוכה לקמן סי"ג, שלמ"ד שומא עשוי להשתנות אחר מיתה, אין כאן אלא סימן מקום בלבד.

^{לה} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ז.

^{לו} סוף ס"ק יח (מקום לא הוה סימן מובהק כו' דאם יש סימן מקום מכוון ממש הוה סימן, דומיא דגט דנקב יש בצד אות פלוני דהוה סימן) וס"ק לא (דמקום ומנין לא הוה סימן מובהק, היינו במקום שאינו מצומצם לגמרי אלא שיודע את מקומה באבר פלוני, אבל אם יודע את מקומה בצמצום, דהיינו באותו אבר עצמו הוה מראה סמוך לראש האבר או בסופו או באמצעיתו הוה סימן, כמו בגט דנקב יש בצד אות פלונית דהוה סימן, ובצד תיבה פלונית לא הוה סימן, הכא נמי כן הוה). הרי דעכ"פ באבדה סגי בסימן בינוני, אפילו אינו מצמצם המקום, רק כמו נקב בגט בצד תיבה פלונית.

^{לז} לו, א (ושומא לא הוי סימנין מובהקין להכיר על ידה לפי שעשויה להשתנות). וכדלעיל ס"ח (ד"ה וגם לגירסת וד"ה והלכך) ששבסימנים העשויים להשתנות לאחר מיתה אין הסימנים מצטרפים להיות סימן מובהק, משא"כ בנקב בגט בצד תיבה או שורה פלונית אפשר דהוי סימן מובהק.

^{לח} כו, ב (דכו"ע שומא אינה עשויה להשתנות לאחר מיתה).

בני אדם^{לט} בטבע יצירתם להולד עם שומא בעור בשרם באיזה מקום פרטי בגוף, איכא למימר ודאי שכמו שזה נולד בטבע יצירתו שגרמה לו שומא במקום פלוני דוקא, כך נולד גם כן אחר בטבע יצירתו להיות בו גם כן שומא באותו מקום עצמו, כי טבע זה הוא מילתא דשכיחא בתולדות בני אדם וטבעם ביצירתם בכל המקומות שבגוף כמ"ש מהרח"ש^ל. ותדע דהא ת"ק קפסיק ותני סתמא אין מעידים על השומא, משמע אין מעידין לעולם, אע"ג דיכול להיות לפעמים שזוכרין היטב מקום השומא שהיתה בבעלה של זו בצמצום גמור כצמצום אות פלונית, ורואין עתה שהוא באותו מקום ממש, כגון בסוף המצח על עיקר החוטם והתחלתו ממש, או בראש ממש וכל כהאי גוונא, ואפילו הכי אין מעידין. ועל כרחך צריך לומר דלא דמי לגט שיש בו נקב בצד אות פלונית מהאי טעמא דאמרן, דשומא שכיחא בכל המקומות שבגוף כמ"ש מהרח"ש^ל, דלא כרד"ך^מ. והלכך יש לומר לפי זה, דבגט מודה ת"ק לר' אלעזר בן מהבאי, דסגי במקום מסויים סתם כאמצע שטה פלונית כו', ותלינן דמסתמא הוא בצד אות פלונית, כמו בשומא לר' אלעזר בן מהבאי.

ומיהו היינו דווקא ללישנא בתרא דרבא, דבשומא סימן מובהק קמיפלגי. אבל לאביי דמוקי פלוגתייהו בסימנים דאורייתא או דרבנן, ומוקי מתניתין דאין מעידין כו' כת"ק, ובריייתא דמצאו קשור כו' כו' אלעזר בן מהבאי, על כרחך צריך לומר כסלקא דעתא דמקשה^{מב}, דצירוף סימנים בינונים לא הוה סימן מובהק, אלא דומיא דנקב בצד אות פלונית דוקא שהוא דבר מופלג וכו'.

ומשום הכי נקט רב אשי הכי, משום דכהאי גוונא הוי סימן מובהק לאביי. ובסיפא נקט סימן בעלמא, דבכהאי גוונא לא הוי סימן מובהק אפילו לרבא דלישנא בתרא. דבכהאי גוונא ממש אשכחן בלשון הגמרא בסוגיא פ"ג דגיטין^{מג} בפירוש הבריייתא, ויש בו סימנים מעידים דרישא היינו בנקב בצד אות פלונית, ואין מעידין דסיפא בארוך וגו'. ולא מוקמינן בסימנים בינונים, משום דמיירי במלתא דפסיקא לכולי עלמא, ולא בפלוגתא וספיקא דסימנים דאורייתא או דרבנן. וכהאי גוונא צריך לומר בסוגיא דבבא מציעא (דף כ"ח ע"א)^{מד} דנקט אות פלונית וארוך וגו'.

והא דהצריך הרי"ף^{מח} סימן מובהק דנקב בצד אות פלונית דווקא, ואפילו בלא הוחזקו, אע"ג דבסוף יבמות^{מז} הביא להלכה לישנא בתרא דרבא דבשומא סימן מובהק קמיפלגי.

^{לט} ראה לקמן סי"ב (ד"ה וזו היא וד"ה וקרוב), שלגירסה זו יש להסתפק בגבשושית מתולדה על האף, ואינה עשויה להשתנות אחר מיתה, אם יש לה דין סימן מובהק.

^ל בקונטרס עגונות שלו לט, ב (דאיכא למימר דלא דמיה לנקב בצד אות פלונית, דגבי שומא שכיחי בהרבה מבני אדם בכל מקום מהגוף).

^{מא} בית יד חדר א (ואפשר נמי דבשומא נמי אם פרט וצמצם השומא שאמר שיש שומא במקום פלוני באבר פלוני סימן מובהק חשבינן ליה). הובא במהרח"ש שם.

^{מב} שביבמות קכ, א (אע"פ שיש סימנים וכו' למימרא דסימנים לאו דאורייתא). וכדלעיל ריש ס"ח, שמלשון המשנה מוכח, שאפילו כמה סימנים אינם מצטרפים להיות סימן מובהק.

^{מג} כז, סע"ב (ויש בו סימנים מעידים עליו דאמרי נקב יש בו בצד אות פלונית, ואין מעידין על סימני הגוף דאמרי ארוך וגו').

^{מד} "ואילימא במדת ארכו ורחבו כו' אלא נקב יש בו בצד אות פלוני".

^{מח} גיטין (יג, ב): רב אשי אמר כגון דאמרי עדים נקב יש בו בצד אות פלונית, והלכתא כרב אשי דהוא בתרא, הלכך לא מהדרין גט כו' אלא כו' כדאמרי נקב יש בו בצד אות פלונית דהוה ליה סימן מובהק כרב אשי אבל נקב בעלמא לא.

^{מז} (מה, א).

יש לומר דלגבי גט חשש לחומרא כאביי^{מז}, דגט לא דמי למיתה דבעגונה הקילו ובגט אפשר ליתן גט אחר. כמ"ש הרא"ש^{מח} האי טעמא גופיה להרי"ף שם בלאו הכי, לענין פלוגתא דאביי ורבא בריש פרק ט"ו דיבמות^{מט}, דהרי"ף חשש לחומרא גבי גט דלא כרבא. ואחריו נמשכו הטור וש"ע סי' קל"ב סעיף ד' (וגם יש לומר דרי"ף לשון הגמרא נקט^י, ואות פלוני לאו דוקא, אלא לאפוקי נקב בעלמא, אבל כל מקום מסויים כאמצע שטה פלוני או על גבי תחלתה וסופה דינו כאות פלונית, וכדעת הרמ"ך דלעיל^{נא}).

(יא) והשתא אתי שפיר טובא במסקנא דסוגיא דיבמות, ללישנא דכולא עלמא סימנים דרבנן, דלא משני מידי בגמרא לברייתא דמצאו קשור^{כז} כו'. ומ"ש התוס'^{כח} דמיירי שמצאו בעצמו הוא דוחק גדול מאד^{כט}, דאם כן מאי פריך בתר הכי ללישנא דסימנים דאורייתא וחיישינן לשאלה מברייתא זו דמצאו קשור בכיס, אימא נמי דמיירי שמצאו בעצמו כמו ללישנא דסימנים דרבנן, דתו ליכא למיחש לשאלה משום דנאמן במיגו כו', וכמ"ש מהרש"א בסוגיא דב"מ^ל. וגם לתירוץ הב' שבתוספות^ל, על כרחך צריך לומר שידוע לנו או להעדים שהניח הגט בכיס, דאם לא כן מאי מהניא העדאת עדים שהכיס שלו, אם אין ידוע לנו כלל שהניח הגט בכיס אלא על פיו, והוא אינו נאמן בלא מיגו אפילו על ידי סימן, אלא בעדים דוקא או סימן מובהק, וכצ"ל בתוס' וידוע שהניחו שם (דאם לא כן תיבות וידוע שם אין להן פירוש כלל, דאיזו ידיעה נצרכה לנו אחרי העדאת עדים), ואם כן תו ליכא למיחש לשאלה. (וכן לתירוץ הג' שבתוס'^ל ליכא למיחש לשאלה), כיון דמה שאומר הבעל או שלוחו שהגט קשור בכיס אמרינן שזהו סימן מובהק, משום דלא שכיח כלל לקשור גט בכיס, אם כן מעתה אין לחוש כלל שמא יוסף בן שמעון אחר קשר גט בכיס, ובודאי גט זה הקשור בכיס הוא של יוסף בן שמעון זה. אלא ודאי דמיירי שהשליח נותן איזה סימן בכיס כו', כדפרש"י^נ לסלקא דעתך דמקשה בתחלת הסוגיא, וגם עתה במסקנא כן הוא.

א"א^ט דהיינו טעמא, דהשתא במסקנא לא קשה מידי מברייתא דמצאו קשור בכיס כו', משום דבאמת גם המקשה דפריך מברייתא אמתניתין למימרא דסימנים לאו דאורייתא

^{מז} הובא בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ו.

^{מח} גיטין פ"ג ס"ג, ובשו"ת כלל נא ס"ב, כדלעיל תחלת התשובה.

^{מט} קטו, ב.

^י ראה כללי הפוסקים וההוראה כללים קצ-קצא.

^{נא} ד"ה והשתא.

^{כז} שתחלת הסוגיא (קכ, א) מוכיחה מכאן שסימנים דאורייתא (למימרא דסימנים לאו דאורייתא ורמיניה מצאו קשור כו'), ולמסקנא (אמר רבא דכולי עלמא סימנים דרבנן) לא משני מידי.

^{כח} שם ד"ה אמר רבא (השתא סבר דמיירי שמצאו בעצמו ומכיר הכיס בטביעות עין ונאמן במגו שיוכל לומר לא אבדתיו).

^{כט} ולדעת התוס', יתבאר לקמן (ד"ה ולהתוס').

^ל כז, ב ד"ה מצאו גט קשור (אי הוה אותו שאבדו מוצאו לא הוה קשיא ליה נמי ניחוש לשאלה, דהוה נאמן לומר שלא השאילו לאחר במגו דלא אבדתיו).

^ל י"א נמי שיש עדים שהארנקי וכיס וטבעת שלו, וידוע שם).

^נ י"א נמי דחשיבי כיס וטבעת סימן מובהק.

^{נא} שם ד"ה בין כליו (סמכין אסימנא דאית ליה בכיס ובארנקי).

^{נט} אצ"ל: אלא (או: אך אפשר).

ורמינהו מצאו קשור כו', היתה עיקר קושייתו מדנקט במתניתין סימנים לשון רבים, דאלמא דלא חשיב סימן מובהק דאורייתא מחמת צירוף שני סימנים בינונים, דכל חד לחודיה שכיח קצת על כל פנים, אלא דומיא דנקב בצד אות פלונית דוקא דהיא מילתא דלא שכיח כלל שימצא כן בגט אחר. ומשום הכי דוקא קשיא ליה מברייטא דמצאו קשור בכיס אמתניתין, דמוכח מינה דסימנים לאו דאורייתא, ואפילו טובא לא הווי סימן מובהק דאורייתא. אבל למסקנא דמתניתין לא מוכיח מידי כדלעיל, ואדרבה דללישנא דכולא עלמא סימנים דרבנן ובשומא סימן מובהק קמיפלגי, שמעינן בהדיא דלר' אלעזר בן מהבאי מהני צירוף סימנים בינונים למהוי סימן מובהק דאורייתא, ות"ק לא פליג אלא בשומא לחודה דוקא כדלעיל^ט. הילכך ממילא לא קשה מידי מברייטא דמצאו קשור כו', משום דהתם ודאי איכא שני סימנים לכל הפחות, דהיינו הסימן שבכיס וארנקי כו' כדפרש"י, וסימן דשמו ושמה.

דאף דחיישינן לב' יוסף בן שמעון בלא מצאו קשור בכיס, היינו מדרבנן ולא מדאורייתא כמ"ש התוס' סוף פ"ק דב"מ^{טו}, ונמצא דסימן דשמו ושמה עדיף מדאורייתא משאר סימנים שאינן סימנים מובהקים דלא הוי דאורייתא להאי לישנא, ואפילו הכי בצירוף ב' מהם הוי סימן מובהק, ולא גזרי רבנן מידי בסימן מובהק, ואף באשת איש דאורייתא לר' אלעזר בן מהבאי, ואף גם לת"ק^{טז}. והיינו טעמא משום דסימן מובהק עדיף טפי מסימן דב' יוסף בן שמעון דשכיח קצת, אע"ג דלא הוחזקו, ומשום הכי גזרו רבנן דומיא דמים שאין להם סוף, כמ"ש התוס' שם ובפרק החולץ^{טז} וברא"ש שם^{טז}, וכמו שיתבאר לקמן^{טז} באריכות.

ואפילו לרבה דמוקי^{טז} מתניתין דלא יחזיר^{טז} בלא מצאו קשור^{טז} כו' בהוחזקו ב' יוסף בן שמעון בעיר אחת, אפילו הכי לא הוי מדאורייתא, כמו שיתבאר לקמן^{טז} מהתוס' ורשב"א פרק ג' דגיטין^{טז}. ולא דמי לשומא מצויה בבן גילו^{טז} דחיישינן מדאורייתא, משום דשאני גט, מאחר דידעינן בודאי דיוסף בן שמעון זה או שלוחו אבד גט ונפל ממנו לארץ, דלא חשדינן ליה דמשקר לגמרי והוא שואל ומבקש גט בפנינו, ויוסף בן שמעון הב' אין שואל ומבקש לפנינו (כדפירש רשב"ם בשם ר"ח בפירוש דב"ב^{טז}), משום הכי אמרינן מדאורייתא דגט זה הנמצא בארץ הוא מה שנפל לארץ מיוסף בן שמעון זה או משלוחו.

^ט ס"י (ד"ה אלא אפילו).

^{טא} כ, ב ד"ה איסורא (דמדאורייתא לא חיישינן לשני יוסף בן שמעון). וראה גם לעיל ס"ב (ד"ה ומשום הכי), ולקמן ס"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

^{טב} כדלעיל ס"י (ד"ה אלא אפילו).

^{טג} יבמות לו, ב ד"ה הא לא (דחיישינן למיעוט מצוי כזה כמו במים שאין להם סוף).

^{טד} יבמות פ"ד ס"ה (וחיישינן למיעוטא דשכיחא כמו גבי מים שאין להם סוף).

^{טה} סעיף יז.

^{טו} גיטין כז, א. ב"מ יח, ב.

^{טז} גיטין שם (ואם לאו פסול).

^{טז} שבמצאו קשור יחזיר, כמבואר בברייטא (גיטין שם סע"ב).

^{טז} ס"י (ד"ה ואין לומר דעיקר).

^{טז} כח, א ד"ה רשב"א.

^{טז} למ"ד הכי, יבמות קכ, א. ב"מ כז, ב.

^{טז} קעב, ב. וראה גם לעיל ס"ט (ד"ה ובהא), ולקמן ס"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

משא"כ בעדות אשה שנאבד בעלה חי, וזה הנמצא הוא מת וכמ"ש לקמן באריכות.

והא דלא חשיבי שמו ושמה ב' סימנים, וגם עוד שמות העדים החתומים בגט, משום דצירוף שני סימנים היינו כשכל אחד לבדו הוא סימן המועיל, אבל הכא אלו היה נמצא כתוב בגט שם אשה אחרת לא היה שם הבעל הכתוב בו שום סימן כלל, שהרי ודאי הוא גט אחר. וכן אם היו חתומים עדים אחרים. הלכך צירוף כל השמות אינן אלא סימן אחד, שגט זה הוא של זה הבעל המגרש לאשה זו ע"פ שני עדים כדת בגט זה (אלא אם כן שאמרו העדים מעולם לא חתמנו^כ כו', משא"כ כשלא אמרו כן). וגם שם עירן לא חשיב עוד סימן שני להצטרף לשמו ולשמה למהוי סימן מובהק, אם נכתב בעיר שהבעל והאשה דרין בה, משום דשמו ושמה אינן שום סימן והוכחה כלל שזהו בעלה של זו שמגרשה בגט זה אלא על ידי הזכרת שם עירן בגט, דהא בלי הזכרת שם עירן הרי יש בעולם כולו כמה אנשים ששמותיהם ושמות נשותיהם שוין, דמהאי טעמא מיפסל לר' מאיר כשלא הזכיר שם עירן משום דלא מוכח מתוכו כמ"ש התוס'^{טז}, ולרשב"א וסייעתו מיפסל מהאי טעמא אפילו לדידן, דקיי"ל כר' אלעזר^{טז}, כמ"ש בתשובות סי' אל"ף רי"ג^{טז} ששם ושם עירם מודיעים אותם כו'. ואם נכתב הגט בעיר אחרת שלא במקום דירת הבעל והאשה, אזי באמת יש עוד סימן ב' במקום כתיבת הגט, וסימן שבכיס הוא סימן ג', אבל מאחר דבביריתא קתני סתמא מצאו קשור בכיס כו', משמע אפילו נכתב במקום דירתם סגי בב' סימנים למהוי סימן מובהק, כדעת ספר קדמון^{עז} ומהר"י ברונא^{עח} לפי דעת האור זרוע^{עט} ופרש"י כנ"ל^פ, וכמו שומא לר' אלעזר בן מהבאי על פי פירוש רש"י^{פא} באבר פלוני כנ"ל^{פב}.

ולתוס'^{פג} שהוקשה להם במסקנא מבריתא דמצאו קשור^{פד}, לא סבירא להו דשומא באבר פלוני דוקא כפרש"י, משום צירוף סימנים, אלא היינו טעמא דר' אלעזר בן מהבאי דסבירא ליה דשומא היא מילתא דלא שכיחא כלל, או אפילו שכיחא קצת סבירא ליה דהוי סימן מובהק, ולא משום צירוף סימנים כלל. ולא קיי"ל הכי אלא כת"ק, דסימן מובהק לא הוי אלא במילתא דלא שכיחא כלל, דומיא דנקב בצד אות פלוני דוקא. ודיוקא דרישא עיקר בדרב אשי^{פה}. ומשום הכי נמי הוצרכו התוספות^{פו} לידחק גבי שני

^{עב} כדאמר רבי ירמיה בגיטין (כז, ב) וב"מ (יח, ב).

^{עד} גיטין כ, א ד"ה הא (דעל כרחך לא כתבו כלל לר"מ פסול מה"ת, דהא בעינן שיהא מוכיח מתוכו שהוא מגרש את אשתו, ובלא כתבו כלל אין מוכיח).

^{עה} דעדי מסירה כרתי (גיטין פו, ב. טור ושו"ע סי' קלג ס"א).

^{עו} "אפילו בדיעבד מעכב שם עירו ושם עירה כו' וכן מצאתי לרב רבי אברהם ב"ר דוד".

^{עז} פסקי מהרא"י סי' קסא, בשם ספר קדמון (שמעתי כבר לפני כמה שנים שמורי כו' מצא בספר אחד ושמו מתי"ת דמצרפי סימני כליו לשאר אומדנות). הובא גם בשו"ת מהר"י ווייל סי' עט וסי' קנ.

^{עח} סי' נג.

^{עט} סי' תשלג.

^פ ריש ס"ח.

^{פא} ב"מ כז, ב ד"ה אין מעידין.

^{פב} סי"י (ד"ה אלא היינו).

^{פג} יבמות קכ, א ד"ה אמר רבא.

^{פד} כדלעיל ד"ה והשתא.

^{פה} ודלא כמו שנתבאר לעיל ריש ס"י.

תלמידי חכמים דמיירי דקאמרי סימן מובהק^פ. אבל לשיטת רש"י והאור זרוע אתי שפיר בפשיטות, דכיון דקאמרי סימנים סתם^{פח} לשון רבים ממילא הוי סימן מובהק.

(יב) וזו היא גם כן^{פט} דעת האור זרוע^צ גבי גבשושית שעל החוטם, דפשיטא ליה דהוי סימן מובהק משום דדמי לשומא באבר פלוני לר' אלעזר בן מהבאי, ולא פליג תנא קמא אלא בשומא לחודה משום דשכיחא טובא. ואחריו נמשכו התרומת הדשן^{צא} ומהר"ם פדואה^{צב} להתיר גם בצלקת במקום מסויים, מכל שכן מגבשושית שהיא בתולדה כשומא^{צג}, אלא דלא שכיחי כל כך, ומכל שכן צלקת^{צד} שהיא על ידי סבה מבחוץ דאתרמי הכי, דלא חיישינן דאתרמי באותו מקום דאתרמי בזה כדלעיל. ומשום הכי כתב בתרומת הדשן דהוי סימן מובהק טפי מגבשושית כדלקמן.

וכל זה הוא אף לגירסא שלפנינו בסוגיא דב"מ^{צה} דכולא עלמא שומא אינה עשויה להשתנות^{צו}. ומכל שכן לפי מ"ש הטור דהיינו טעמא דשומא אינה סימן מובהק לת"ק דר' אלעזר בן מהבאי משום דעשויה להשתנות, אם כן פשיטא דצלקת וכהאי גוונא דאינה עשויה להשתנות, דיש לומר בפשיטות דהוי סימן מובהק לכולא עלמא אף דשכיחא קצת, לא גרעא משומא דגם כן שכיחא קצת על כל פנים בודאי, ואפילו הכי הוי סימן מובהק לכולא עלמא אי לאו דעשויה להשתנות לת"ק.

וקרוב לשמוע שזו היא דעת האור זרוע שבתרומת הדשן שהתיר בגבשושית שעל החוטם בפשיטות בלי שום ראיה כלל, ולא גבשושית ממש אלא כעין גבשושית כמ"ש בפסקי מהרא"י סי' רכ"ד בשמו (אע"ג דשכיחא קצת וכמ"ש לקמן^{צז}). ועל כרחך משום דהאי מילתא דפשיטא ליה משומא אליבא דר' אלעזר בן מהבאי, ותנא קמא לא פליג אלא משום דעשויה להשתנות, וכמבואר כן בהדיא מלשון האור זרוע בתשובת הרא"ם סי'

^פ קטו, ב ד"ה וקאמרי (הא').

^{פח} כדלעיל ס"ט (ד"ה ואזלי).

^{פט} בגמרא שם (קטו, רע"ב): וקאמרי סימנין.

^צ אחר שנתבאר לעיל סוף סי"א, דעת האור זרוע שסימנים מצטרפים להיות סימן מובהק, ואחר שנתבאר לעיל סי"י שלדעת הסוברים שסימנים מצטרפים יש להתיר ברושם וצלקת באבר פלוני אפילו בלי צמצום המקום, א"כ יש לבאר לפי זה גם דעת האור זרוע וסיעתו, שמתירים בגבשושית שעל החוטם כו'.

^{צא} אור זרוע הקצר (בש"ס וילנא סוף מס' יבמות), פרק האשה שהלכה ס"ט (והגידו כו' ועל חוטמו כמין גבשושית, וכך היה כאשר הגידו, השיב אבא מרי ז"ל שאשתו מותרת, דגבשושית על חוטמו ודאי סימן מובהק הוא וסמכין עליה אפילו למ"ד סימנין דרבנן). הובא בתרומת הדשן סי' רלט, ובפסקי מהרא"י סי' רכד (דבאור זרוע כתב להתיר ולסמוך על סימן שהיה חוטמו כעין גבשושית וחשיב ליה סימן מובהק). שו"ת מוהר"א מזרחי סי' לו. רמ"א סי' יז סכ"ד (גבשושית גדולה על חוטמו כו' הוי סימן מובהק).

^{צב} סי' רלט (מכאן נראה ראה לנידון דידן כו' דאותו יהודי שנהרג היה לו עין אחת סתומה ועורית ופצע וצלקת מאותו עין עד הפה, וכן היה לאיש הנאבד, דהני סימנים מובהקים טפי מגבשושית על החוטם).

^{צג} סי' לו, בשאלה (שהיה לו בפניו מעט רושם כמו צלקת) ובתשובה (ואף נתן בו סימנים מובהקין נראה להתירה).

^{צד} ונתבאר לעיל סי"י (ד"ה אלא אפילו), שמטעם זה סובר ת"ק שאין מתירין בשומא להיות סימן מובהק. ומ"מ מתירין בגבשושית דלא שכיחי כ"כ. וראה לקמן (ד"ה וקרוב), שאפשר לדעה זו גם בגבשושית שמתולדה אינה סימן מובהק.

^{צה} שהיא רושם מכה שנתרפאה (ראה כתובות עה, א).

^{צו} כו, ב. ונתבאר ב' הגירסות לעיל ס"ח (ד"ה אכן וד"ה וגם).

^{צי} שלגירסה זו נתבאר לעיל סי"י (ד"ה אלא אפילו), שאין מתירין בשומא כיון שהוא מתולדה.

^{צז} סעיף טו.

ל"י^{צח} שאינו סימן משתנה כו'.

(יג) ואין להקשות^{צט} לפי דעת הטור^ק דסבירא ליה דמשום דשומא עשויה להשתנות אינה סימן מובהק, אבל סימן בינוני מיהא הוה אף לת"ק, אם כן אמאי קתני סתמא אין מעידים, דמשמע לעולם, הא משכחת לה דזוכרין היטב מקום השומא שהיתה בבעלה של זו בצמצום גמור כצמצום אות פלונית דהוי סימן מובהק לכולא עלמא. דיש לומר לפי דעת הטור, הא דהוי מיהא סימן בינוני היינו לאו מצד השומא עצמה מאחר דעשויה להשתנות^{קא}, אלא מחמת סימן מקום לחודיה (בצמצום או אפילו שלא בצמצום כאות פלונית). משום שהעדים שבאים להעיד על ידי השומא שמצאו באיש אחד מת לומר שזה פלוני בעלה של זו בודאי ראו שומא בפלוני בחייו באותו מקום שמצאו באיש זה המת, לפי דמיונם ולפי ראות עיניהם בצמצום גמור או שלא בצמצום גמור כדלעיל^{קב}.

והא דלשינויא בתרא ללישנא דסימנים דאורייתא אמרו דמשום דעשויה להשתנות לא הוי סימן כלל אפילו בינוני^{קג} אע"ג דאיכא סימן מקום, לא קשה מידי, משום דהא באמת בסימן מקום גבי מציאה איכא פלוגתא בגמרא שם^{קד} דכמה אמוראי סבירא להו דמקום לא הוי סימן כלל, משום דכי היכי דלדידך אתרמי האי מקום כו', והכא נמי יש לומר כן ממש. ואף דהתם סבירא ליה לרבא, והכי קיי"ל^{קה}, דמקום הוי סימן יש לחלק הרבה בין מקום דקרקע עולם דגבי מציאה למקום דגוף האדם^{קי}, ובפרט גבי שומא דשכיחא בתולדות בני אדם בטבע יצירתם בכל המקומות שבגוף כדלעיל. ובר מן דין יש לומר דהיינו טעמא דמקום הוי סימן במציאה אע"ג דיש לומר כי היכי דלדידך אתרמי כו', משום דלא חשדינן ליה דמשקר לגמרי, ובודאי נאבד לו במקום זה כמ"ש התוס'^{קי}, וגם למה לו לשקר לומר שנאבד לו במקום זה דוקא. ומאחר שבודאי נאבד לו במקום זה כולי האי לא חיישינן דלמא שלו ניטל משם וזה הנמצא הוא משל אחר שנאבד גם כן במקום זה. משא"כ הכא גבי שומא דלא שייך האי טעמא, יש לומר דמקום לא הוי סימן כלל להאי שינויא בתרא ללישנא דסימנים דאורייתא (וכדסבירא להו לכמה אמוראים). וללישנא דסימנים דרבנן סבירא ליה דהיינו טעמא דמקום הוי סימן במציאה, משום דלא חיישינן כלל כי היכי דלדידך אתרמי האי מקום כו', למ"ד מקום הוי סימן (בב"מ דף כ"ג ע"ב), ואף גם זאת דוקא לאיכא דאמרי אמר רב מרי כו', הילכך הוא הדין נמי גבי

^{צח} "ומצאתי בספר אור זרוע כו' כמין גבשושית כו' ודבר ידוע הוא שאין לומר בגבשושית משתנה לאחר מיתה".

^{צט} אחרי שסיים לבאר דין צירוף סימנים בינונים, ודין סימן בינוני באבר מסוים (ס"ב-יב), בא לבאר הטעם ששומא לא הוי סימן מובהק, או לא הוי סימן כלל (בתחלת הסעיף), הטעם שסימן העשוי להשתנות אינו סימן (ד"ה והנה בזה, ואילך), מהו שומא ומה אינו שומא (ד"ה הן אמת), והטעם שבנידון דידן, מכות שברגליו במראה שחור הוי סימן מובהק (ד"ה וממוצא).

^ק שנתבארה לעיל ס"ח וס"י וס"ב.

^{קא} יתבאר לקמן (ד"ה אמנם לפי).

^{קב} ס"י (ד"ה אלא היינו).

^{קג} כדלעיל ס"ח (ד"ה וגם).

^{קד} ב"מ כב, ב (מקום רבה אמר לא הוי סימן ורבה אמר הוי סימן). כג, ב (בעא מיניה רב ביבי מרב נחמת מקום הוי סימן או לא הוי סימן כו' איכא דאמרי אמר רב מרי מאי טעמא אמרו רבנן מקום לא הוי סימן דאמרין ליה כי היכי דאתרמי לדידך האי מקום אתרמי נמי לחברך האי מקום).

^{קה} טושי"ע חו"מ סי' רסז ס"ז. שוע"ר ה"י מציאה ס"ח וסכ"א.

^{קי} הובא בשו"ת צמח צדק סי' סו ס"ז.

^{קי} כב, ב ד"ה אי. וראה גם לעיל ס"ה (ד"ה אלא), וס"א (ד"ה ואפילו), ולקמן ס"ז (ד"ה ואין לומר דעיקר).

שומא לא חיישינן להכי.

והנה בזה יש מקום לתרץ וליישב היטב הקושיא העצומה שבסוגיא זו ללישנא דסימנים דאורייתא (ופליגי בשומא אי עשויה להשתנות), דלכאורה אינו מובן כלל למה יגרע הסימן ממעלתו משום דעשוי ומצוי להשתנות, לחוש בשביל זה שמא איש אחר הוא, אף שרואים עתה מראית השומא כמראה שהיתה בבעלה של זו ממש. דאדרבא יש לנו לומר שלא נשתנה מראיתה, מאחר שהשומא היא סימן גמור מדאורייתא, מצד עצמה או מצד מקומה כדפירש רש"י^{ק"ח} באבר פלוני, הלא אינו דבר שבחובה שמוכרח מראיתה להשתנות, אלא שהוא דבר המצוי ורגיל, אבל מצוי גם כן שלא נשתנה מראיתה.

וקושיא זו חזקה ביתר עז לפי מ"ש הר"ן בתשובה סי' ל"ג^{קט} מסוגיא דב"ב פ"ט^{ק"י} דסימן העשוי להשתנות אינו מטיל שום ספק בדבר כשיש עדות המספיק שבעלה של זו מת אלא תולין השינוי משום שעשוי להשתנות כו', ולפי זה אדרבה אף גם אם עתה רואים בשומא זו שבאיש הנמצא מת איזה שינוי מראה ממראה שבשומא שראו בבעלה של זו, הוה לן למתלי השינוי משום שעשויה להשתנות לאחר מיתה ולהתירה, דהא הכא נמי יש עדות המספיק להתירה לולי הספק דשינוי מראה היא השומא מצד עצמה או מקומה. ומכל שכן וקל וחומר כשאין רואים עתה שום שינוי מראה שאין לחוש כלל וכלל.

הן אמת^{ק"א} דלכאורה יש לומר לפי מה שכתב בערוך ערך שומא^{ק"ב} מתרגום ירושלמי, שאת דקרא גבי נגעים דהיא שומא, והנה היא מד' מראות נגעים דאינן רק שינוי במראה העור לבד שנהפך ללבן, ולא דבר גבוה כמו צמח מן הצמחים העולים בגוף כמ"ש הרמב"ם סוף פ"א מהלכות טומאת צרעת^{ק"ג}. אלא דבהרת עמוקה הרבה כמראה החמה מן הצל ושאת אינה עמוקה כל כך, ומשום הכי נקראת שאת לשון גובה^{ק"ד} כדפירש רש"י^{קט"ו} ורמב"ן^{קט"ז} בחומש. ולפי זה^{ק"ז} שאת שתרגומה שומא אינה יבלת שהיא תלתול

^{ק"ח} ב"מ כז, ב ד"ה מעידין.

^{קט} יוכל שהעדות מספיק מצד עצמו, אלא שיצא לו ריעותא מסימן אחר שנראה ממנו שאינו הוא, ואותו סימן הוא עשוי להשתנות, אין מטילין מחמתו שום ספק בדבר, אלא תולין אותו בשינוי שהוא עשוי להשתנות. ויש לנ"י ראייה מדאמרין בפרק מי שמת כו"י.

^{ק"י} קנד, א (שהובא לעיל ס"ח ד"ה אכן).

^{ק"א} עיקר הקושיא דלעיל היא רק לפירוש רש"י וסיעתו, שהשומא הוא כעין דלדול (כדלקמן ד"ה אמנם רש"י), משא"כ לפירוש הערוך, שהוא רק שינוי מראה שמשנתנה לאחר מיתה.

^{ק"ב} ראה שם ערך שם הד' (שאת או ספחת תרגום ירושלמי [יג, ב] שומא או בהקי, וכן ולשאת ולספחת [יד, נז] ולשומא ולבהקי.

^{ק"ג} ה"ו (גבוה מן העור אינו נגע אלא כמו צמח מן הצמחים העולים בגוף), [הרי שהנגע עצמו אינו צמח כו' רק שינוי מראה. וכ"ה השומא לדעת הערוך].

^{ק"ד} שבועות ו, ב (אין שאת אלא גבוה).

^{קט"ו} יג, ב (שאת או ספחת וגו', שמות נגעים הם, ולבנות זו מזו). יג, ג (כל מראה לבן עמוק הוא כמראה חמה עמוקה מן הצל).

^{קט"ז} אחרי שהעתיק לשון הגמרא ולשון רש"י הנ"ל, ביאר כן לדעת רש"י (ואולי נאמר שלשון שאת מוגבהת, היא כנגד הבהרת, שאם תקיף את שתייהן תהיה הבהרת כמראה החמה והשאת בצדה כמראה הצל, שהן כנגד העור שתייהן עמוקות).

ועד"ז ביאר בכ"מ דעת הרמב"ם שם (ומ"ש בספרי שהיא גבוהה, לאו למימרא שהיא גבוהה ממש, אלא שהיא גבוהה יותר מבהרת, כלומר שאינה עמוקה כמותה, אבל לעולם עמוקה היא. ובוה עלה ארוכה למ"ש רש"י בפירוש התורה כו').

^{ק"י} לדעת הרמב"ם ורש"י ורמב"ן דלעיל (משא"כ לדעת הראב"ד דלקמן).

בשר כדאיתא בבכורות (דף מ' ע"ב ק"ח). וכן משמע לכאורה בסוף עירובין ק"ט כהן שעלתה בו יבלת כו', ואילו שומא היא בתולדה מדמצויה בבן גילו^{קכ}. והלכך מאחר שאינה רק שינוי מראה לחוד אין כאן שום סימן כלל כשמשנתה לאחר מיתה. ומיהו לאו דוקא שאת דקרא שהיא מד' מראות נגעים, דאם כן למה לי למתני^{קכא} דשומא פסלה בכהנים משום מום תיפוק ליה משום טומאת נגעים. אלא צריך לומר דכל מראה שהוא למטה מד' מראות הידועים מכל שכן דמיקרו נמי שאת לשון גובה, שאין המראה עמוק כמראה החמה מן הצל, ומכל שכן מראה שחור וכהאי גוונא שמראה העור הוא עמוק לגבי מראה השחור כמראה חמה לצל, וכולן בכלל שומא שבלשון חכמים.

אמנם רש"י^{קכב} פירש הלע"ז דשומא ויבלת לע"ז אחד ורוא"ה בלע"ז. וכן בלשון הרמב"ם בפ"ח מהלכות ביאת המקדש^{קכג} אי אפשר כלל לומר כן, דהא חשיב שם נגעים טהורים מום בפני עצמו ושומא מום בפני עצמו, וגם חלוקים בדיניהם, דשומא דוקא כאיסור או שיש בה שיעור. אלא דמכל מקום לא סבירא ליה דהיא יבלת ממש, דיבלת שבגמרא^{קכד} דפסלה בכהנים אף שאין בה עצם הם הדלדולים שברמב"ם שם, ובכהאי גוונא מיירי בסוף עירובין כהן שעלתה בו יבלת, ושומא אף שהוא מעין יבלת דקרא שהוא תוספת בשר הבולט, מכל מקום מאחר שאינה מדולדלת למטה לא מיגניא כל כך, ולא פסלה אלא בכאיסור אם אין בה שיעור, ובעור הפנים לבד לפי דעת הרמב"ם^{קכה} (וממ"ש הערוך בפירוש שומא שבגמרא כתרגום ירושלמי גבי שאת דנגעים אין ראייה כל כך, דאפשר דהערוך סבירא ליה גבי נגעים כדעת הראב"ד סוף פ"א מהלכות טומאת צרעת^{קכו} דבהרת לחודה אינה כמו צמח כו' אבל לא שאת)^{קכז}.

אמנם לפי מה שנתבאר^{קכח} לא קשה מידי. משום דיש לומר דבאמת דאין השומא סימן גמור דאורייתא, ללישנא דסימנים דאורייתא, אלא מחמת מראיתה לבד, לפי שאין מראה כל השומות שוות יש שחורה ויש לבנה כדפרש"י^{קכט}, ובודאי יש עוד כמה מיני גוונים הרבה. אבל מחמת מקומה לא הוי סימן כלל כדלעיל^{קל}. ועצמותה ומהותה דשומא יש

ק"ח ייבלת כו' הרי תלתול בעלמא הוא".

ק"ט קג, רע"ב.

קכ יבמות קכ, א (לאיכא דאמרי הא' בדעת רבא).

קכא ברייתא כתובות עה, א (שומא כו' ה"ז מום).

קכב יבמות קכ, א. ב"מ כז, ב (שומא, ורוא"ה בלע"ז). בכורות מ, ב (יבלת, ורוא"ן [וגירסת שיטה מקובצת שם: וירואה]). ויקרא כב, כב (יבלת, ורואה בלע"ז).

קכג ה"ט"ו (שמונה [מומין] בעור הבשר כו' בעלי נגעים טהורים כו' מי שהיתה בעור פניו שומא שיש בה שיעור כו' כאיסור או יותר. בעלי הדלדולין כו').

קכד בכורות שם (דקרא דאית בה עצם מתניתין דלית בה עצם כו' בעלי התלתולין פסולין באדם).

קכה וטעם החילוק בינם, לדעת הרמב"ם, נתבאר לעיל ס"י (ד"ה לא מבעיא).

קכו ה"ז (מן הצמחים העולים בגוף. א"א, לא נאמר זה אלא בבהרת, אבל בשאת מראהו גבוה מן העור, שאין שאת אלא גבוהה), [וכשם שהראב"ד מפרש שאת גבוה מן העור שהוא כמו צמח העולה בגוף, אפשר שגם הערוך יפרש כן, וא"כ גם שומא שהיא שאת, היא כמו צמח כו'].

קכז וא"כ יוקשה לכל הסוברים ששומא הוא כמו צמח כו' (כדלעיל ד"ה והנה בזה), למה יגרע הסימן ממעלתו משום דעשוי ומצוי להשתנות.

קכח לעיל תחלת סעיף זה, ובארוכה יותר - לעיל ס"י (ד"ה לא מבעיא), שהשומא עצמה אינה סימן כלל.

קכט ב"מ כז, ב ד"ה בסימנין העשויין כו' (אם בחייו היתה שומא שחורה במותו נעשית לבנה או איפוך).

קל ד"ה והא דלשינויא.

לומר כיון שהוא דבר שבתולדה ומלתא דשכיחא טובא בכל המקומות והזמנים לא הוי סימן כלל מדאורייתא^{קלא}. ולא דמי למנינא ומתקלא דלא שוין^{קלב}, דאף דמנין ומשקל כזה שכיח בעולם ומצוי טובא הוי סימן גמור מחמת אבדה, והוא הדין נמי בעדות אשה כדלעיל^{קלג}, דהתם צמצום המנין והמשקל היא מילתא דאתרמיא הכי על פי מקרה (ואינו דבר טבעי, דהיא מילתא דקביעותא ולא מקרה), משום הכי לא חיישינן דלמא אתרמי נמי מקרה זה דמנין ומשקל כזה בצמצום לאיש אחר שנאבד ממנו גם כן במנין ומשקל כזה בצמצום ממש. אבל שומא שהיא דבר טבעי המצוי בתולדות בני אדם, אף אי לא שכיחא טפי ממנינא ומתקלא דלא שוין, אפילו הכי לא הוי סימן מדאורייתא, מאחר דעל כל פנים הוא דבר המצוי לרוב בתולדות בני אדם בכל הדורות והארצות בטבע יצירתם, הוה ליה כמילתא דקביעותא כאילו הוחזק כמה שומות בעולם. וכמו למ"ד שומא מצויה בבן גילו, דאף אם תמצוי לומר שיש כמה בני גילו כמ"ש בתשובת הריב"ש^{קלד}, מכל מקום הם מיעוטא דמיעוטא ודאי בעולם, ואפילו הכי חיישינן להו משום דהיא מילתא דקביעותא, וכאילו הוחזקו כמה שומות בעולם, וכמו בהחזקו שני יוסף בן שמעון דחיישינן לכולי עלמא^{קלה}. והכי נמי יש לומר אף למ"ד דאינה מצויה בבן גילו, דאפילו הכי לא הוי סימן דאורייתא מצד מהותה ועצמותה דשומא, משום שהוא דבר טבעי המצוי לרוב בתולדה בכל הדורות והארצות, והוה ליה כמילתא דקביעותא וכאילו הוחזקו כמה שומות בעולם. אלא דהוי סימן דאורייתא מצד מראיתא לבד, לפי שיש כמה וכמה מיני גוונים ומראות שונות בשומות. ולמ"ד מצויה בבן גילו היינו באותו מראה ממש.

והשתא אתי שפיר טובא. דלמ"ד דהמראה עשויה להשתנות אין כאן שום סימן כלל, דהא אפשר שזהו איש אחר שהיתה בו שומא במראה וגוון אחר ולאחר מיתה נשתנה להיות כמראה זה שהיה בבעלה של זו. ומקום השומא לא הוי סימן להאי שינויא כדלעיל^{קלי}. וללישנא דסימנים דרבנן סבירא ליה דמקום השומא הוה סימן בינוני, אף דהמראה עשוי להשתנות לתנא קמא לפי דעת הטור^{קלז}. ולר' אלעזר בן מהבאי אינו עשוי להשתנות, משום הכי הוי סימן המראה בצירוף סימן המקום סימן מובהק לר' אלעזר בן מהבאי, ואף גם שלא בצמצום ממש כאות פלונית^{קלח}. וגם תנא קמא הוה מודה ליה אי לאו דעשוי להשתנות.

(ובמתניתין דאין מעידים^{קלט}, דמיירי נמי בעשויים להשתנות^{קמ}, הא דלא מצטרף על כל פנים סימן המקום שבגוף לסימן שבכליו למהוי סימן מובהק, היינו משום דלא שייך

קלא כדלעיל ס"י (ד"ה לא מבעיא).

קלב דהוי סימן (ב"מ כג, ב).

קלג ס"ט (ד"ה ואפילו הכי וד"ה והטעם).

קלד ס"י שעט (אין כאן עדות שיהיה זה, שהרי אפשר שיהיה האחר שהוא בן גילו, או כמה בני גילו שאפשר שיש לו, ואם כן אין כאן עדות).

קלה גיטין כז, א. ב"מ יח, א.

קלו ד"ה והא דלשינויא.

קלי שנתבארה לעיל ס"ח וס"י וס"ב.

קלח כדלעיל ס"י (ד"ה אלא היינו).

קלט יבמות קכ, א (אין מעידין כו' אע"פ שיש סימנים בגופו).

קמ כדלעיל ס"ח (ד"ה אכן באמת, ואילך).

סימן מקום שבגוף אלא בשומא דהיא עצמה לא נהנית בגוף לאחר מיתה, ומאחר שבודאי היתה מחיים באותו מקום שנמצאת כן באיש הנמצא מת כמו שהיתה במקום זה מחיים בבעלה של זו, משום הכי הוי סימן דזהו בעלה של זו. משא"כ בשאר סימנים העשויים להשתנות מתחלתן לאחר מיתה, דומיא דגומות קטנות שבתוס' פ"ט דבבא בתרא^{קמא}, וכן כתמים וכל שינוי מראה בגוף שלא מחמת מכה, לא שייך סימן מקום בכהאי גוונא, מאחר דאיכא למתלי שנתהוה לאחר מיתה ואיש אחר הוא, ופשוט הוא. וכמו גבי אבדה דמקום לחודיה לא הוי סימן עד שיכּוּן החפץ, ויאמר חפץ פלוני נאבד לי במקום פלוני דוקא, וכמ"ש התוס' פרק אלו מציאות^{קמב} דאין רגילות דשני בני אדם אבדו חפץ זה כזה ובמקום אחד).

וממוצא דבר נשמע לנידון דידן, דיש מקום להתיר גם על ידי סימן המראה שחור שעל גבי רגליו במקום מסוים, ולא לחוש למ"ש בתשובת חוט השני סי' צ"ו^{קמג} דהמראה עשוי להשתנות כדאיתא בגמרא גבי שומא כו', דשאני הכא דניכר ודאי על ידי העלין דעמבא^{קמא} ווי וטיכער שהיתה איזו מכה על כל פנים ברגליו שם^{קמד}, והמכה מצד עצמה היא סימן בינוני (ולא דמי לשומא דשכיחא טובא בתולדה), ומשום הכי הוי סימן מובהק בצירוף סימן המקום, ובודאי דבכהאי גוונא התיר שם (בתשובה הנ"ל הגאון מוהר"ר נפתלי כ"ץ^{קמה}), שהיה ניכר דהבהרות כחולות שעל גבי רגליו היו מחמת מכה (והיו במקום מסויים וכדעת הט"ז^{קמז}), ונסתלקה מעליו תלונת בעל חוט השני.

(יד) ומה שחשש כת"ר ברוב ענותנותו, אולי לא התיר הט"ז והנמשכים אחריו^{קמז} אלא כשהעדים הכירו אותו בחייו בזה הסימן^{קמח} כו'. הנה הט"ז כתב בהדיא לפרש בזה גם דעת מהרא"י בתרומת הדשן^{קמט} שהתיר בכהאי גוונא, ובתרומת הדשן מבואר בהדיא דהנכרי לא היה מסיח לפי תומו אלא שמצא איזה יהודי עם סימן זה מת ולא הכירו בחייו מעולם. וכן הוא באור זרוע^ק שהביא שם מהרא"י, ולמד כן מדבריו להתיר בנידון שלו גם כן (וכ"מ בהדיא בתשובת הב"ח ושאר אחרונים שלא לחלק בהכי).

והנה דעת כת"ר באמת טעמו ונימוקו עמו, לפי מ"ש הט"ז דבעינן צמצום גמור כאות

קמא קנד, א ד"ה ועוד. וכדלעיל שם.

קמב כב, ב ד"ה אי דלמא. וכדלעיל ס"ט (ד"ה והטעם).

קמג שהובא לעיל ס"ח (ד"ה אכן באמת).

קמד עיי' צ"צ אה"ע סי' מ"ט ס"א.

קמה תשובה הנ"ל שבחוט השני, היא תשובת מוהר"ר נפתלי כ"ץ, עם הגהות מהרי"ח בדרך בעל חוט השני. מהרי"ח התיר שם בסימני "בהרות כחולות שהיה ברגליו", "מחמת מכה שהיתה בו ובמקום מיוחד מאותו אבר". ומהרי"ח העיר עליו "ואני אומר כו' מראה וצבע לחוד כו' ודאי עשוי להשתנות והחוש יעיד על זה".

קמו סי' יז סוף ס"ק יח (סימן מקום מכוון ממש), וס"ק לא (יודע את מקומה בצמצום, דהיינו באותו אבר עצמו הוא מראה סמוך לראש האבר או בסופו או באמצעיתו), שהובא לעיל ס"י (ד"ה אלא היינו), ויתבאר לקמן ס"יד (ד"ה והנה דעת).

קמז הט"ז דלעיל שם, ובית שמואל שם ס"ק עד (שהביא דברי הט"ז).

קמח משא"כ בנדון דידן, שהעד שהעיד על הסימנים לא הכיר אותו בחייו. ראה גם לקמן ס"כ (ד"ה וממוצא).

קמט סי' רלט (שמעו היהודים שנכרי אחד סיפר לחבריו כו' שסמוך לזה הכפר נהרג יהודי אחד והיה לאותו יהודי רק עין אחת רואה והשני עורית וסתומה ומאותו עין יצא לו פצע וצלוקת כו' דהני סימנים מובהקים).

ק" שהובא לעיל ריש ס"ב, ושי"נ.

פלונית ממש^{קנא}. אמנם באמת אם היתה זאת דעת האור זרוע ותרומת הדשן, איך לא הזכירו בלשונם שום רמז מזה דדמי לנקב בצד אות כו'. ומכל שכן דלכאורה באמת לא דמי כלל לצד אות ממש, שהרי האור זרוע לא צוה לחקור מהנכרי אם היתה הגבשושית באמצע החוטם ממש או סמוך לראשו או סמוך לגובה החוטם אצל המצח, בכדי לידע אם היא בצמצום גמור במקום שהיתה בהנאבד. וכן מהרא"י לא חקר אם ראה הנכרי הפצע יוצא מאמצע העין ממש או מצד זה של העין או מצד זה באורך העין, דומיא דצמצום אות ממש במקום שהיה בהנאבד (ואם תמצי לומר דכל אורך החוטם או העין לגבי כל שטח הגוף מראשו עד רגליו מכל צדדים דמי לאות אחת לגבי כל האותיות שבגט, אם כן הוא הדין בנידון דידן יש להתיר כן, בין על ידי הצלקת שתחת השחי בין על ידי המכות שעל גבי הרגלים). וגדולה מזו יש להפליא שלא חקר מהרא"י אם הנכרי ראה הפצע יוצא מעין ימנית או שמאלית, וכן עד סמוך לפה מימין החוטם או משמאלו.

דאין לומר דמשום שיוצא מעין עורת וסתומה הוי סימן מובהק ביותר אף גם בלי צמצום גמור כאות פלונית, משום שהוא דבר חידוש מאד, כמ"ש הט"ז^{קנב} גבי נקב מפולש בשן, ומשום הכי אף שגם דעורת וסתומה דעין גופה לא נודעה מהנכרי המסיח לפי תומו אם היא ימנית או שמאלית אפילו הכי הוי סימן מובהק, כמו בנקב מפולש בשן דאין צריך לסימן מקום דימין או דשמאל כמ"ש הט"ז. דזה אינו, דאם לא הוי הפצע סימן מובהק אלא משום שיוצא מעין העורת וסתומה דוקא, אם כן הוה ליה סימן מובהק אחד, ואמאי נקט מהרא"י סימנים מובהקים לשון רבים, דמשמע דכל חד לחודיה הוי סימן מובהק וכמ"ש הט"ז^{קנג}.

ואין לומר דשני הסימנים המובהקים הם הפצע והצלקת כמ"ש הט"ז^{קנד}, דזה אינו במשמע המשך לשון התרומת הדשן כלל, אלא דהפצע הוא שנפצע הבשר מחמת מכה ויצא דם כדפירש רש"י בחומש^{קנה}, וכשחיתה המכה ונתרפאה נקראת צלקת כדאיתא ב[ריש] פ"ז דנדה^{קנו} ובפ"ט דנגעים^{קנז}. ומשום הכי כתב בתרומת הדשן יצא פצע וצלקת לשון יחיד, ולא יצאו, ומשום צמצום מקומו מהעין עד הפה הוי סימן מובהק. וסימן מובהק הראשון הוא שהיתה העין עורת וסתומה^{קנח}, דהיינו שהיתה נקורה לגמרי, מלשון ואת עיני צדקיהו עור^{קנט}, וכסתם לשון עורת^{קס} דקרא בפרשת מומין, וכדאיתא בבכורות (דף מ"ד) עור דליתנהו כלל כו', ועל ידי זה נסתמה, שנכנס הריס שעל גבי העין לתוך חורה. והוי סימן מובהק בודאי, דלא גרע ניקור העין מפצע וצלקת שבבשר, ולא דמי

^{קנא} ראה גם לעיל ס"י וס"ב.

^{קנב} שם ס"ק לא (מהר"י ברונא [ס"י ג] באחד שהיה לו נקב מפולש בשן אחד מן השנים והתירו אשתו. שאני התם דאע"ג דלא יד מקום אותו שן, דהנקב עצמו הוא דבגר חידוש מאד, ואין צריך לפירוש מקום)

^{קנב} שם (דהא אמר שם דמהני סימנים מובהקים, משמע דכל אחד מהם הוי סימן מובהק).

^{קנד} שם (פצע וצלקת הוי כל אחד מהם סימן מובהק מצד מקומם בצמצום דהיו עד סמוך לפה).

^{קנה} משפטים כא, כה (פצע היא מכה המוציאה דם שפצע את בשרו).

^{קנו} נה, א (בשר נעשה מקומו צלקת).

^{קנז} מ"ב (חזרו וחיו אע"פ שמקומן צלקת).

^{קנח} ומה שכתב הט"ז שם: דעין סתומה נראה דלא הוי סימן מובהק, כי הוא עשוי להשתנות מחמת מיתה, וגם שכיח קצת. הנה בתרומת הדשן מייירי דהיינו שהיתה נקורה לגמרי כו'. וראה גם לעיל ס"ח בהגהה.

^{קנט} מלכים ב כה, ז. ירמ"י לט, ז. נב. יא.

^{קס} אמור כב, כב.

לשאר סומים דשכיחי טובא.

ואף אם תימצא לומר דניקור העין שכיח קצת כצלוקת על כל פנים, אפילו הכי יליף לה שפיר מגבשושית שעל החוטם שבאור זרוע^{קסא}, משום דגם גבשושית אינו דבר מופלג וזר לגמרי ומלתא דלא שכיחא כלל וכלל, כדעת המשאית בנימין^{קסב}, וכדמשמע קצת לכאורה מלשון רמ"א בהג"ה^{קסג} שהוסיף תיבת גדולה, אלא כמ"ש מהרא"י בפסקיו בשם האור זרוע שהיה חוטמו כעין גבשושית כו' (ולא גבשושית גדולה ממש). והוא ממומין המיוחדים בכהנים, כמ"ש הרמב"ם פ"ח מהלכות ביאת המקדש^{קסד} (דפסולו משום שאינו שוה בזרעו של אהרן, כדאיתא בגמרא^{קסה}). ומבואר שם ברמב"ם^{קסו} דהוא הדין לצרבת המכונה. והיא צרבת השחין כמבואר ברמב"ם פ"ה [ה] מהלכות טומאת צרעת^{קסז}, דהיינו שהעלו קרום לבד, דמקרי שינוי בעור, ומכל שכן המורדין^{קסח}. אלא אתא לאפוקי נתרפאו לגמרי ונעשה צלקת, דלא הוי מום מאחר שנתרפאה המכה, וכדאיתא בגמרא סוף פ"ז דכתובות^{קסט} וברמב"ם הלכות אישות^{קע}. והלכך אין להוכיח כלל מכאן דשכיח טובא וכדעת המשאית בנימין^{קעא}. ועיין שם שדבריו צע"ג, דאי שכיח טובא אמאי הוי סימן בינוני לפי דעתו).

ומבואר^{קעב} שם במהרא"י^{קעג} דחרום הוי סימן מובהק טפי משום דלא שכיח כלל, וחוטמו כעין גבשושית יש לומר דשכיח קצת כעורת וצלוקת^{קעד}. ואפילו הכי הוי סימן מובהק משום דלא שכיח כל כך כמו שומא לתנא קמא (וגם אינם עשויים להשתנות לאחר מיתה כשומא), ומודה בהו תנא קמא לר' אלעזר בן מהבאי, דסבירא ליה דהוה סימן מובהק משום צירוף סימן המראה עם סימן המקום שראו בו השומא בחייו כדפירש רש"י^{קעה}

קסא שנתבאר לעיל סי"ב.

קסב סי' סג (דגבשושית על החוטם דבר שאינו מצוי כלל אפילו במיעוטא דמיעוטא).

קסג סי' יז סכ"ד (גבשושית גדולה על חוטמו כו' הוי סימן מובהק).

קסד ה"א (המומין המיוחדים באדם) וה"ז (מי שאמצע חוטמו בולט למעלה). ומזה יליף מהרא"י לניקור עינו, שהוא מום הפוסל באדם ובבהמה, כאמור בקרא שם, ומבואר ברמב"ם שם פ"ז ה"ה.

קסה בכורות מג, סע"א (דאמר קרא כל איש אשר בו מום מזרע אהרן, איש ששוה בזרעו של אהרן).

קסו פ"ח ה"ט"ו (שנשתנה העור מחמת דבר אחר כגון צרבת המכונה).

קסז ה"ד (התחילו השחין והמכונה לחיות ולהתרפאות ונעשית עליהן קליפה כקליפת השום, זו היא צרבת השחין האמורה בתורה ומחית המכונה האמורה שם).

קסח שאין בהם קרום.

קסט עה, א (נשכה כלב ונעשה מקומו צלקת הרי זה מום). והיינו מהמומין שהוסיפו באשה שאינם פוסלים בכהנים.

קע פ"ז ה"ז (ויתר עליהן בנשים כו' ונשיכת כלב ונעשה המקום צלקת).

קעא סי' סג (מוכרחים אנו לומר דסימן רושם וכה"ג דשכיחי הרבה חשובים סימנים בינוניים).

קעב עתה בא לבאר שלא רק צלקת, אלא אף סימני גבשושית ועורת, שכתבת מהרא"י שהם סימנים מובהקים, הוא ע"י צירופם עם סימן המקום, אף שאינו בצמצום גמור.

קעג פסקים סי' רכד (אילו העיד שהיה חוטמו שקועה הרבה כמו חרום דקרא (אמור כא, יח) דמפרשי רבנן (משנה בכורות מג, ב) שהיה כוחל שתי עיניו כאחת היה סימן מובהק. דבאור זרוע כתב להתיר ולסמוך על סימן שהיה חוטמו כעין גבשושית וחשיב ליה סימן מובהק דמדאורייתא הוא לכולא עלמא וסמכין עליה אפילו לענין איסורא. ונראה דחרום כל כך כמו שפירשתי הוי סימן טפי מגבשושית שעל החוטם).

קעד שהשוה אותם בתרומת הדשן סי' רלט (דגבשושית על חוטם סימן מובהק הוא כו' מכאן נראה ראייה לנידון דידן כו' עין אחת סתומה ועורית ופצע וצלוקת מאותו עין עד הפה).

קעה ב"מ כז, ב ד"ה אין מעידין. וכדלעיל סי"י (ד"ה אלא היינו).

באבר פלוני. ומשום הכי פשיטא ליה להאור זרוע (העומד תמיד בשטת רש"י^{קעו} כנודע^{קעז}), דחוטמו כעין גבשושית הוי סימן מובהק אף לת"ק (וכן כתב הרשב"א בחידושו^{קעח}, דת"ק לא פליג אר' אלעזר בן מהבאי אלא בשומא דוקא, דומיא דשומא באבר פלוני לר' אלעזר בן מהבאי. ומשום הכי לא צוה האור זרוע לחקור אם ראה הנכרי בראש החוטם או בעיקרו כו', משום דלא בעינן הכא צמצום גמור כאות פלונית, ולא אפילו כתיבה פלונית. משום דהא ר' אלעזר בן מהבאי סתמא קאמר דמעידין על השומא, אף גם אם אין יכולים להעיד בבירור גמור שזוכרים היטב מקום השומא שראו בחייו בצמצום גמור כאות ותיבה כדלעיל^{קעט}, אלא סגי הכא בסיום ויחוד מקום מסויים סתם. דומיא דסימן מקום גבי אבידה, דאמרינן מסתמא נאבד באותו מקום שנמצא ממש בצמצום, והכא נמי אמרינן הכי. ומשום הכי למד מכאן מהרא"י לעזרת דעין נקורה ולצלוקת שממנה עד הפה, דאף שלא חקרו מהנכרי איזו עין ימנית או שמאלית, הרי אין באורך מקום שמן התחלת העין שמצד החוטם מימין להתחלת העין שבצד החוטם משמאלו, ואפילו מן אמצעית עין זו לאמצעית עין זו, יותר מכדי כל אורך החוטם כולו, דחשיב כולו מקום אחד מסוים לפי דעת האור זרוע. ואף דמקצה השני של העין הימנית לקצה השני דעין שמאלית יש יותר מכדי אורך החוטם, הרי העין נקורה כולה, ומתחיל הניקור מהקצה הסמוך לחוטם). וכן בפצע וצלוקת שעד הפה אין באורך הפה הסתום יותר מכדי אורך החוטם כולו, שניהם הם בכלל אבר פלוני שבפרש"י.

ובודאי שכך הבין מהר"ם פדואה בדעת התרומת הדשן, ומשום הכי כתב בפשיטות סי' ל"ק^{קפ} דרושם ממכה בירכו סתם, אף בלי צמצום מקום גמור, הוי סימן מובהק. וכן מעט רושם כמו צלקת בפניו, משמע מסתימת לשונו דהוי סימן מובהק, מדכתב שהם סימנים מובהקים לשון רבים בסתם, והוה ליה לפרש שהם רק הרושם שבירכו וראש החוטם שהיה גס וזקוף מעט בלבדם, ולא ליתן מכשול בסתימת לשונו. ודלא כמ"ש בתשובת הגאונים בתראי^{קפא} לחלק בין רושם גדול לקטן.

(טו) אמנם מ"ש המשאת בנימין^{קפב} בכוונת ודעת מהרא"י בתרומת הדשן, משום סימן המדה דאורך הפצע וצלוקת מהעין עד הפה דהוי סימן מובהק, שגגה היא. ואשתמיטתיה (וגם להט"ז^{קפג}) מ"ש התוס' בב"מ (דף כ"ז סוף ע"ב ד"ה ואנא^{קפד} כו'). ומ"ש הרא"ש

^{קעו} ולכן סובר גם האור זרוע, שגבשושית באבר פלוני הוי סימן מובהק.

^{קעז} ראה גם קו"א יו"ד סי' א ס"ק ד (ד"ה אבל). כללי הפוסקים וההוראה כלל רסא.

^{קעח} יבמות קכ, ב ד"ה והני מילי (ומיהו ודאי אם מעידין על סימנים מובהקים שבגוף שפיר דמי, משום דלא פליגי בגמרא אלא בשומא).

^{קעט} סי"י (ד"ה אלא היינו).

^{קפ} שהוא לעיל סי"ח ד"ה אכן באמת (ראש החוטם היה גס וזקוף מעט כו', בפניו מעט רושם כמו צלקת כו', ביריכו היה לו רושם ממכה כו' סימנים מובהקין).

^{קפא} סי' כה (יש לחלק בין רושם קטן לרושם גדול שנקרא שינוי).

^{קפב} סי' סג (נראה דבצלוקת דבתרומת הדשן שהנכרי נתן בה מדה מן העין עד הפה הוי סימן מובהק בהחלט וסמכין עליה).

^{קפג} סי' יז ס"ק לא (לזה אומר אני דודאי הוי סימן מובהק כשאומר השיעור של אורך הצלקת).

^{קפד} "לאו מובהקין ממש כו' כמו זה אומר מדת ארכו וזה אומר מדת רחבו" (הרי דמדת האורך לא הוי סימן מובהק, וכדלעיל סי"ט).

שם^{קפ"ה}, דהא דאין מעידין היינו כשלא צמצמו מדת ארכו כו', רוצה לומר דכשצמצמו הוא סימן בינוני ומעידין, אם תמצוי לומר סימנים דאורייתא, ולא דמי לארוך וגו' יעו"ש.

והנה עיקר יסודו של המשאת בנימין^{קפ"ו} להחמיר דלא הוי סימן מובהק אלא דבר מופלג כו', לאפוקי צלקת, הוא מתשובת הר"ן^{קפ"ז} שבבית יוסף^{קפ"ח}. ולו יהיה כדבריו דהר"ן לא סבירא ליה כמהר"א לפי דעת מהר"ם פדואה, יש לנו בני אשכנז לסמוך על מהר"א, שלמד כן מהאור זרוע שהיו גדולי האשכנזים, ולא לחוש לדעת הר"ן החולק. כמ"ש הריב"ש בתשובה הובאה בדרכי משה ריש סי' זה^{קפ"ט} דהצרפתים והאשכנזים מקילים הרבה בעדות אשה כו' ולא כן המחברים שלנו כו'. ונודע שהר"ן היה רבו ואתו עמו כו'. ובהא אתי שפיר טובא מ"ש רמ"א סעיף ט"ו בהג"ה^{קצ"}, ולא קשה מידי מה שהקשה עליו בבית שמואל שם^{קצ"א} למה פסק רמ"א כמהר"א בתרומת הדשן נגד תשובת הר"ן. אמנם באמת אין מתשובת הר"ן שום ראיה כלל, ואדרבה נהפוך הוא לפי גירסא שלפנינו^{קצ"ב} בתשובת הר"ן וסימן מובהק בזרועו^{קצ"ג}. והא דלא התיר שם הר"ן, היינו טעמא משום דאשתהי ביבשה אחר שהועלה מהים^{קצ"ד}, ובכחאי גוונא לא מהני סימן מובהק לפי דעת הרשב"א שבנימוקי יוסף פרק ט"ו^{קצ"ה}, וכן כתב הר"ן בתשובה סי' ל"ג^{קצ"ו}, דההיא דשני תלמידי חכמים דריש פרק ט"ו מיירי בסימן מובהק, ואפילו הכי בעינן דחזיוהו לאלתר דוקא. ובחידושי הרשב"א פרק ט"ז^{קצ"ז} האריך לבאר, דעל כרחך לא פליג תנא קמא אר' אלעזר בן מהבאי אלא בשומא, אבל בסימן מובהק שפיר דמי, כההוא עובדא דשני תלמידי חכמים, ואפילו הכי בעינן דלא אשתהי, וגם ביבשה בעינן תוך שלשה ימים דוקא, יעו"ש ברשב"א. וכן כתב בתשובת הריב"ש סי' שע"ט (דלא כבית שמואל ס"ק קמ"ג^{קצ"ח} דדרך רבותא קאמר כו'). וכן כתב בתוס' שם ריש פרק ט"ו^{קצ"ט} לחד שינויא. אלא

קפ"ה פ"ב סי"ד (לאו דוקא נקב יש בו בצד אות פלוני, דה"ה נמי כך וכך אצבעות אורך הגט או כך וכך רחבו הוי סימן כו', דקאמר אין מעידין דהיינו גופו אורך וגו' שלא צמצמו מדת ארכו).

קפ"ו שם (והיה לו סימן צלקת בזרועו ולא סמך עליו הר"ן להתיר את אשתו, אלמא דצלקת לאו סימן זר ומופלג הוא ושכיח הוא בכמה אנשים ולפיכך לא סמכין עליה).

קפ"ז בדפוסים שלנו – סי' עא (שהיה סימן בראשו, וסימן אחר מצלקת שהיה בזרועו כו' אין להתיר אשה זו).

קפ"ח לו, א ד"ה וכתב הר"ן (ונראה מדבריו שאותן סימנים שאמר הגוי שהיו לו בראשו ובזרועו לא חשיבי סימנים מובהקים לגמרי).

קפ"ט ס"ק ח (כתב ריב"ש בתשובה סי' שע"ח רוב חכמים הצרפתים והאשכנזים מקילין בעדות אשה, ולא כן הגאונים ז"ל ולא המחברים שלנו, אבל הן מחמירים הרבה, ודי לנו במה שהקילו חכמים).

קצ"א אבל אם שואלים גויים אותו ומגיד מיקר מסיח לפי תומו.

קצ"ב ס"ק מח (כבר כתבתי דבה"י מדיין מתשובת הר"ן דחולק על דין זה כו' ולכאורה קשה על הרב רמ"א כו' ואיך פסק בתרומת הדשן בזה ולא כהר"ן).

קצ"ג דלא כפי שהוא בכמה דפוסים, ובהעתקת הב"י שם (וסימן אחר מצלקת שהיה בזרועו).

קצ"ד הרי שגם לדעת הר"ן הוא סימן מובהק.

קצ"ה כמבואר בהמשך דברי הר"ן שם. ואף שבב"י ורמ"א סי' יז סוף סכ"ו פסקו שע"י סימנים מובהקים אפילו אשתהי מתירין אשתו, מ"מ ס"ל להר"ן כדעת הפוסקים דלא מהני.

קצ"ו ראה יבמות פט"ז (מה, א) ד"ה אלא עד שלשה ימים.

קצ"ז "ומדאמרין בפרק האשה שלום (יבמות קטו, א) אלא היכי דמי כגון דאמרי אסקינהו קמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימני כו' שנותנין סימן מובהק".

קצ"ח קכא, א ד"ה והני מילי (דאמרין התם, הכא כגון דקאמרין אסוקינהו לקמן וחזינהו לאלתר וקאמרי סימני, דלא עלייהו קא סמכין אלא אסימני הוא דקא סמכין, כלומר אסימנים מובהקים). וראה גם לעיל ס"ט (ד"ה ואזלו), שהרשב"א וסיעתו מפרשים דמיירי בסימנים מובהקים.

קצ"ח "וואקמוה (יבמות קטו, ב) דהתירוהו כו' על פי סימנים כו' מובהקים כו', והא דקאמר שם וחזינהו לאלתר, צריך לומר דרך רבותא קאמר, אע"ג דחזינהו לאלתר מכל מקום בעינן סימנים".

דאנן קיימא לן כאידך שינויא שבתוס' שם, לפסק הב"י ורמ"א בשו"ע^א. או כמ"ש המרדכי שם^א דהכי גרסינן בגמרא שם אי נמי דקאמרי סימנים כו'. ודעת הבית יוסף^ב צע"ג^ג.

וגם מ"ש המשאת בנימין^ד ראיה לדבריו מדקדוק לשון הרא"ש בתשובה, שום שינוי באחד מאיבריו כו' כגון חרום וגבשושית כו', לאפוקי רושם בעלמא כו'. אדרבה נהפוך הוא, שהרי בתחלת התשובה כתב^ה סתם שהיו סימנים מובהקים בראשו אלא דלא מהני משום שהמת משתנה אחר ג' ימים, ואחר כך כתב שאם היה חסר אחד מאיבריו או יתיר בידיו או ברגליו או שום שינוי באחד מאבריו הוי סימן מובהק אפילו לאחר ט"ו יום, והיינו משום דסימן כזה אינו עשוי להשתנות לעולם (ומ"ש בתחלת דבריו סתם מיהו אם היו סימן מובהק^ו כו', משום דקאי אדסליק מיניה והגוי שאמר סימנך כו' שאותם הסימנים ראה הגוי בחייהם). ובתחלת התשובה מיירי בסתם סימנים העשויים להשתנות לאחר שלשה ימים, ואפילו הכי מקרי סימן מובהק לסמוך עליו קודם שלשה ימים, אע"ג דסימנים דרבנן. וכן הוא בהדיא בטור^ז לפי דעת ר"ת דגופו שלם או על ידי סימנך מובהקין כו' (לגירסא שלנו^ח, וכן הוא גירסת הבית יוסף והב"ח בטור), ואפילו הכי כתב אחר כך דדוקא תוך שלשה ימים^ט (וכמ"ש מהרח"ש^י הטעם, דסבירא ליה דגם חרום וכהאי גוונא יכול להיות לאחר שלשה ימים שנתפח הבשר סביב כו'). ולדידן שאנו נמשכים אחר פסק הבית יוסף ורמ"א, כהמרדכי ואידך שינויא שבתוספות^{יא} (כמ"ש בבית שמואל^{יב}), סמכינן אסתם כל סימן מובהק אפילו לאחר שלשה ימים. במכל שכן

^א קט"ו, ב ד"ה וקאמרי (הא'): איירי הכא בסימנים מובהקים כו' [שלפי זה גם בסימנים מובהקים צריך שיהי' דוקא לאלתר], אי נמי מהני ע"פ טביעות עינא [שלפי זה מתירין בסימנים מובהקים אפילו אשתהי].

^ב סוף סכ"ו. ועוד יתבאר לקמן.

^ג יבמות ס"ז ע"ז (פירוש אי נמי לא ראוהו לאלתר אלא שהו בין העלאה לראיה, וכגון דאמר סימנים שמועיל העדות ובסימנים מובהקים כו' ואע"ג שאין כתוב אי נמי בספרים). הובא בבית שמואל ס"ק פג. והוסיף: ויש ספרים דגרסי בפירוש אי נמי דקאמרי סימנים. וראה גם לקמן סוף ס"כ.

^ד שפירש בדברי הר"ן סי' עא הנ"ל, דמיירי בסימנים שאינם מובהקים, ולכן צ"ל לאלתר.

^ה דהא בסימנים שאינם מובהקים אין מתירין כלל באשה, כמבואר בטוש"ע שם סכ"ד.

^ו שם (הרא"ש בתשובה כלל נ"א סי' [נ] כתב, דאם אמר סימן מובהק כגון שהיה חסר אחד מאיבריו או יתיר ברגליו או שום שינוי באחד מאבריו סומכין עליו כו', דמשמע שהשינוי הוא בגוף האבר שנמצא האבר משונה כגון גבשושית או חרום בחוטם וכה"ג, אבל שינוי בעלמא לא).

^ז "לסוף ט"ו ימים מצאום והכירו ראשו של אחד מהן שהי' עדיין שלם בסימנך מובהקין כו', ואין מעידין אלא עד ג' ימים כי המת משתנה אחר ג' ימים".

^ח "והגוי שאמר כו' סימנך שהיו בכל אחד כו' מיהו אם היה סימן מובהק כו' חסר אחד מאבריו כו' הוי סימן מובהק". נראה מזה לכאורה, שדוקא חסר אחד מאבריו וכיו"ב חשיב סימן מובהק.

^ט לה, ב (וכתב רבינו תם כו' אם כל גופו שלם, אפילו אין כאן פרצוף ופדחת וחוטם יכולין להכירו בטביעת עין, או על ידי סימנך מובהקין שיש להם בגופו כו', אין מעידין עליו אלא"כ ראה אותו תוך שלשה ימים למיתתו).

^י דלא כדרישה שם (ס"ק ז [לט]) שרוצה להגיה: "להכירו בטביעת עין ע"י סימנים מובהקים שבגופו". ובב"ח שם (בקו"א) חלק עליו.

^{יא} הרי שהטור סובר כדעת הרא"ש דלעיל (וכדעת כמה פוסקים שהובאו לעיל ד"ה והנה עיקר), שגם על סימנים מובהקים אין סומכים אלא תוך שלשה ימים.

^{יב} בקונטרס עגונות שלו נד, ב (דאפשר דמחמת הניפוח עולה הבשר בקצת מקומות מהגוף ונראה כחרום וכיוצא בו, אבל יש סימנים מובהקים שאינם עשויים להשתנות, כגון חיתוך רגל וכיוצא, מעידין עליו אפילו דאשתהי).

^{יג} כדלעיל (ד"ה והנה), וש"נ.

^{יד} ס"ק פג.

מדין נטבע ואשתהי לאחר שהועל מן המים^{ר"ג}, דיש לחוש ולהחמיר בו יותר מלאחר ג' ימים במת ביבשה כמ"ש הריב"ש סימן שע"ח^{ר"ד} לפי דעת ר"ת. ועל זה סמך גם כן מהרא"י בתרומת הדשן להתיר על פי סימנים מובהקים דצלקת ועורת אפילו לאחר חצי שנה, ולמד כן גם מהאור זרוע.

וגם מ"ש המשאת בנימין^{ר"ט} דאי צלקת הוי סימן מובהק מאי איכא בין לישנא דסימנים דאורייתא ללישנא דסימנים דרבנן כו'. שותא דמרן לא ידענא, הא בהדיא אמרינן בתחלת הסוגיא דב"מ^{ר"ט} נפקא מינה לאהדורי גט אשה דוקא, ולא לעדות אשה. אכן אף גם לפי מ"ש לעיל דצלקת לא הוי סימן מובהק אלא בצירוף סימן מקום בצמצום או שלא בצמצום כו', הא דאמרינן נפקא מינה לאהדורי גט אשה ולא לעדות אשה, היינו משום דנקט מילתא דפסיקא דמהדרינן לעולם בכל סימן דמהדרינן אבדה שהוא סימן בינוני, אבל בעדות אשה לאו מילתא פסיקתא היא, דאף אם תימצי לומר סימנים דאורייתא איכא טובא סימנים בינונים דאין מעידין למסקנא, כמו בסימנים העשויים להשתנות ושומא מצויה בבן גילו כו'. ועוד יש לומר באופן אחר ואין כאן מקום להאריך.

(טז) והכל הולך אחר החיתום, שהטעם כעיקר דרושם וצלקת לא הוי סימן מובהק לפי דעת המשאת בנימין הוא, כמו שחתם וסיים בתשובתו^{ר"ז}, משום דאמרינן בריש פרק יש בכור^{ר"ח} דבתחלה לא אקילו רבנן. והוא מהמרדכי^{ר"ט} והגהות מיימוניות^{ר"כ} בשם ר"נ ור"ש. אמנם הרא"ש פ"ג דגיטין^{ר"כא} ובתשובות כלל נ"א^{ר"כב} גבי תרי יצחק^{ר"כג} פליג עליהו בהדיא, וסבירא ליה דאף בתחלת עדות אקילו רבנן משום עגונא, דהא עובדא דתרי יצחק היא תחלת עדות להכירו יפה שזהו בעלה של זו. וכן כתב בפסקי מהרא"י סוף סי' קס"א^{ר"כד} בהדיא. וכן כתב מהריב"ל בתשובה^{ר"כה}, דהרא"ש פליג עליהו. אלא שנטה מדבריו משום

^{ר"ג} שבאור זרוע, דלעיל רס"ב וש"נ (בחור שהלך בספינה ונטבעה הספינה כו' מצאנו אחד כו' ועל חוטמו כמין גבשושית כו' שאשתו מותרת).

^{ר"ד} "ר"ת כו' אם היה הגוף שלם מעידין עליו בטביעות עין אפילו אחר ג' ימים כו', לא קאמר אלא בשלשה ימים כו' אבל בהא דמים כו' אפילו בגופו שלם".

^{ר"ט} שם (דאי אפילו רושם בעלמא חשיב סימן מובהק בהחלט, א"כ איזה סימן יחשב סימן בינוני, דארוך וגוף וכה"ג לא הוי סימן כלל היא, אפילו למ"ד סימנים דאורייתא. ואם נאמר דשומא לבד הוא דהוי סימן בינוני, אם כן מאי איכא בין לישני דסימנים דאורייתא לסימנים דרבנן, דשומא אפילו למ"ד סימנים דאורייתא לא סמכין עליה).
^{ר"ז} כז, רע"ב.

^{ר"ח} שם (ואנן אין לנו לסמוך רק על בירור דברים, כדאמרינן פרק יש בכור, אי אקילו רבנן בסופה בתחלתה לא אקילו רבנן, ופי' רש"י בסופה, לאחר שכיוונו יפה שזהו הקילו חכמים בסוף עדותן להחזיקן אפילו בעבד ושפחה, אבל תחלת העדות דהיינו ראיית המת לא אקילו עד שיכירוהו יפה. ומשמע שהכרת המת יהיה על צד הודאי והבירור גמור שלא יהא בו שום ספק).

וא"כ לפי מה שיתבאר לקמן ס"ז-זכא דקיי"ל שגם בתחלת עדות הקילו, יש להתיר בסימן צלקת ומכה באבר פלוני. הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' סג ס"ב.

^{ר"ח} בכורות מו, סע"ב (כדלעיל ריש ס"א).

^{ר"ט} יבמות סי' צ-צא (כדלעיל שם).

^{ר"כ} ה"ל גירושין פ"ג אות א.

^{ר"כא} סי' ג (כדלעיל שם).

^{ר"כב} סי' ב (כדלעיל שם).

^{ר"כג} יבמות קטו, ב (שלחו מהתם יצחק ריש גלותא בר אחתיה דרב ביבי הוא קאזיל מקורטבא לאספמיא ושכיב, מי חיישין לתרי יצחק או לא).

^{ר"כד} "דחייש לתרי יצחק כו' ונראה דכל הסימנים שהוא הוא בעלה של אשה זאת בכלל תחילת עדות ניהו".

^{ר"כה} ח"א סי' י (מיהו כד מעיינן שפיר אשכחין דכל הפוסקים חולקים על הרא"ש, וסוברים דאין לתלות להקל משום

דלית נגר דליפרקינהו להנך ראיות שהביאו ר"נ ור"ש מהבבלי והירושלמי, ובפרט מסוגיא דריש פרק יש בכור כו'. וכן הרבה מהאחרונים נטו מדברי הרא"ש, ונמשכו אחרי הר"נ ור"ש מהאי טעמא.

ולכן ההכרח להרחיב בזה הדבור להיותו נוגע לנידון דידן כמ"ש המשאת בנימין, ולהסיר תלונתם מעל הרא"ש דלא קשה מידי מהבבלי והירושלמי כדלקמן. ואדרבה נהפוך הוא, דהרא"ש טעמו ונימוקו עמו ולית נגר דליפרקינהו לטעמיה. דהא בסוגיא דריש פרק יש בכור לא מפלגינן בין תחילתה לסופה אלא לשינויא ולישנא קמא, אבל לא לשינויא ולישנא בתרא^{רנ}. והנה מלבד דברבנן אזלינן בתר המיקל בתרי לישני ושינויי שבגמרא^{רנ}, כמ"ש התוס'^{רנב} ורא"ש^{רנט} פ"ק דע"ז (והתם בסוגיא דריש פרק יש בכור אפילו לשינויא קמא היא חומרא בעלמא^{רל}, דרבנן דאחמירו בתחלת עדות, כדאיתא התם בהדיא). ור"נ ור"ש שבמרדכי והגהות מיימוניות אפשר דסבירא להו כריב"א שם דהעיקר כלשון ראשון. או אפשר שסמכו עיקר אהנך ראיות שהביאו מהבבלי והירושלמי, וכן משמע מלשונם שם^{רלא}. אבל אין לומר שכוונתם להחמיר בכהאי גוונא דאקילו בסופה אף שאין להתיר מן התורה^{רלב}, כמו מסיח לפי תומו וכהאי גוונא, דזה אינו כמבואר מראיותיהם ממים שאין להם סוף דרבנן, וכן מגוייד וכהאי גוונא, עיין שם במרדכי סוף סי' צ"ב] בשם ספר החכמה^{רלג}.

אף גם זאת, הנה מודעת זאת מ"ש הרי"ף^{רלד} ורא"ש^{רלה} בפ"ו דשבועות בפירוש סוגיא דעלמא אזלא כאידך שבריש פ"ד דסנהדרין^{רלי}, דהיינו כגון דסתמא דתלמודא פריך

עיגון דגופו של עדות, דדוקא בעדים מקילין ולא בגופו של עדות, כדמייטי ההגהות בפרק אחרון מהלכות גרושין כמה ראיות מהתלמוד בבלי ומתלמוד ירושלמי דלית נגר בר נגר דליפקינהו).

^{רנ} בגמרא שם הקשו לר' יוחנן שסובר לענין לידה ובכור, דמה שנאמר (תצא כא, יז) יכיר סגי בפדחת, מהכרת הרוג בעדות אשה, דמה שנאמר (ישעי' ג, ט) הכרת פניהם ענתה בם היינו דוקא ע"י פדחת וחוטם. ומשני: שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן כו' כי אקילו רבנן בסופה, בתחלתה לא אקילו רבנן. ואיבעית אימא יכיר לחוד והכרת פנים לבד. וא"כ, ללישנא ושינויי בתרא אין שום הכרח שבתחלת עדות החמירו.

^{רנ} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קיג.

^{רנב} ז, א ד"ה בשל תורה (ורבי"א פירש דכל איכא דאמרי לגבי לשון ראשון כטפל לעיקר והלכה כלישנא קמא, ור"ת פירש בדאורייתא לחומרא ובדרבנן לקולא).

^{רנט} שם סי' ג (מכאן היה פוסק ר"ת ז"ל דכל איכא דאמרי בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים הלך אחר המיקל כו', ורבי"א אומר דכל איכא דאמרי טפל ללשון ראשון, כי רב אשי סידר לשון המרובים והעיקר תחילה וכל לשון היחידים והטפל אומר יש אומרים).

^{רל} כדלקמן (ד"ה אף): דאחמירו דאין מעידין בטביעות עינא אלא עם החוטם דוקא, אע"ג דמדאורייתא לא בעינן חוטם ללישנא ושינויא קמא.

^{רלא} "וכן מוכחא כולה שמעתא דתלינן לחומרא כו' ובירושלמי כו". ויתבאר לקמן סכ"א.

^{רלב} שמה שהחמירו בתשובתם שם הוא לענין נכרי שמסיח לפי תומו שהכיר את ההרוג בטביעות עין, שיש לומר שדוקא כו' החמירו בתחלתה של עדות, כיון שכל עדות הנכרי במסיח לפי תומו הוא ממה שהקילו חכמים בסופה של עדות.

^{רלג} "ויש מקומות שהחמירו חכמים ולא חשו לעיגון כגון במים שאין להם סוף וכן בראהו מגוייד או צלוב והחיה אוכלת בו ולא אזלינן בתר אומדנא דשכיחא, ומה שלפעמים הקילו משום עיגונא מפורש בריש פרק יש בכור כי אקילו בסופה כו', ספר חכמה".

^{רלד} (כג, א): והלכה כרבי אליעזר בן יעקב כו' דסוגיין כוותיה, דאמרינן בפירקא דלקמן כו' והאי סברא לא מסתגי אלא אליבא דרבי אליעזר בן יעקב כו' ושמעינן מהא דהלכתא כרבי אליעזר בן יעקב.

^{רלה} סי' כב-ג.

^{רלי} לג, א (כגון תרי תנאי ותרי אמוראי דפליגי אהדדי ולא איתמר הלכתא כחד מינייהו וסוגיין דעלמא כחד מינייהו). [בגמרא שלנו שם: כ"ה גירסת הרי"ף (בעלמא) והרא"ש שם. וכן מצויין עה"ג שם גירסת השאלות. וכ"ה גירסת הגמרא שלנו שם ו, א. ובגמרא שלנו לג, א: סוגיא דשמעתתא].

ממילתיה כו', והובאו להלכה בחו"מ סי' כ"ה ר"ל ע"ש בש"ך ר"ח. והרי סתמא דתלמודא הכא בסוגיא דיבמות ר"ט ובסוגיא דב"מ ר"מ, דפריך ממתניתין דאין מעידים אהך לישנא דסימנים דאורייתא, ומוכיח המקשה ממתניתין דסימנים דרבנן, ודאי דלא סבירא ליה דאחמירו רבנן בתחלת עדות כשינויא קמא דר"פ יש בכור, דהא הכא נמי תחלת עדות היא, ומאי פריך, דלמא לעולם סימנים דאורייתא אלא דרבנן אחמירו. כמו דאחמירו דאין מעדיין בטביעות עינא אלא עם החוטם דוקא, אע"ג דמדאורייתא לא בעינן חוטם ללישנא ושינויא קמא דריש פרק יש בכור, אלא דרבנן אחמירו משום חומרא דאשת איש, ואימא דהכי נמי אחמירו בסימן שבגופו. דהא טביעות עינא עדיף מסימנא כדאיתא בחולין דף צ"ו ע"א. אלא ודאי דסוגיא דהכא לא סבירא לה כלישנא קמא, אלא סבירא לה דתחלת עדות כסופה דאקילו משום עיגונא ולא אחמירו כלל וכלל רמ"א.

(יז) ואין לומר רמ"ב דעיקר הקושיא היא אמאי לא אחמירו רבנן נמי גבי גט רמ"ג במצאו קשור כו'. חדא דבסוגיא דב"מ לא הזכיר המקשה כלל ברייתא זו דמצאו קשור, ופריך ממתני' רמ"ד לחודה. ועוד דאפילו בסוגיא דיבמות מאי פריך, דהא יש לומר ודאי דמיתה דעדות אשה לא דמי כלל לגט. דמשום הכי לא אחמירו רבנן גבי גט שיש בו סימן דמצאו קשור כו', משום דלא מיבעיא אם לא הוחזקו ב' יוסף בן שמעון ותרי שוירי, דאף בלי שום סימן לא חיישינן אלא מדרבנן, כמ"ש התוספות סוף פ"ק דב"מ רמ"ה. אלא אפילו כשהוחזקו יש לומר דמשום הכי לא אחמירו רבנן גבי גט שיש בו סימן המועיל מדאורייתא, כמו דאחמירו בעדות אשה כשיש סימנים בגופו כו', משום דכיון שזה האיש שואל גט, ויודעים שאבד גט בוודאי, ואין אנו מכירים אחר, אין לנו לחוש שמא מאחר נפל, כמ"ש התוס' סוף פ"ק דב"מ דף י"ח ע"ב סוף ד"ה נפק דק ואשכח כו' רמ"ו. והיינו משום דלא חשדינן ליה דמשקר לגמרי כמ"ש התוס' שם ד"ה מעולם כו' רמ"ז. ומהני האי טעמא שלא לחוש אפילו ליוסף בן שמעון מעיר אחרת רחוקה, ואע"ג דהשיירות מצויות מהתם להכא, ומכל שכן דמהני האי טעמא שלא היה לנו להחמיר אפילו בדליכא סימן כלל בכיס כו', לחוש ליוסף בן שמעון ב' שבעיר זו, מאחר שאינו שואל ומבקש גט

ר"ל בטור שם (וסוגיא דעלמא אזלא כאידך, כגון שסתמא דתלמודא פריך ממילתיה וכיוצא בזה. ורש"י פירש כו').

ר"ח ס"ק ט (והרי"ף והרא"ש בפ' שבועת הדיינים ס"ל כפירוש הראשון שבת הטור).

ר"ל קכ, א-ב.

רמ כו, ב.

רמ"א הובא בשו"ת צמח צדק סי' נח ס"ג, וסי' סג ס"א.

רמ"ב בסעיף זה יתבאר שבגט אשה יש טעם להקל בסימנים יותר מסימנים בעדות אשה, ולקמן סי"ח יתבאר שמכ"ש בסימנים באבדה יש טעם להקל יותר מסימנים בעדות אשה, ואח"כ בסי"ט יתבאר סיום הענין, שקושיה זו שבגמרא מובנת רק אם נאמר דבעדות אשה הקילו רבנן אף בתחלתה, וכדעת הרא"ש.

רמ"ג שאם נאמר שבעדות אשה החמירו חכמים לא להתיר בסימנים, מדוע לא החמירו כן גם בגט שמצאו קשור כו'.

רמ"ד יבמות קכ, א (בעדות אשה, שאין מעדיין על סימנים שבגופו).

רמ"ה כ, ב ד"ה איסורא (דמדאורייתא לא חיישינן לשני יוסף בן שמעון), לענין לא הוחזקו. וראה גם לעיל ס"ב (ד"ה ומשום הכל), וסי"א (ד"ה דאף). וכאן יתבאר שיש מקום לומר שגם בהוחזקו לא חיישינן לשני יוסף בן שמעון אלא מדרבנן.

רמ"ו כיון שזה האיש שואל גט וידענן שאבד גט ואין אנו מכירין אחר אין לחוש שמאחר נפל ונפל ממנו כמו כן כאן, אבל התם [הא דחייש אביי לתרי יצחק, אפילו לא הוחזקו] אין אנו יודעים איזה יצחק מת אם מעיר זאת או מעיר אחרת. ואף ששם מחלק בינם התוס' לענין לא הוחזקו, יש לומר חילוק זה גם בהוחזקו.

רמ"ז ראה גם לעיל ס"ה (ד"ה אלא), וסי"א (ד"ה ואפילו), וסי"ג (ד"ה והא דלישנויא).

כלל^{רמח}. וכדפירש^{רמט} רשב"ם בשם ר"ח בפרק י' דבבא בתרא^{רי} גבי נפילה דחד, בשני יוסף בן שמעון הדריין בעיר אחת, שאילו מן האחר נפל היה צועק ומבקש, ומשום הכי לא חיישינן לה אפילו לאביי דחייש לנפילה. וכן הוא בהדיא בחידושי הרשב"א פ"ג דגיטין^{רנא}, דמדמי לה לנפילה דחד דסוף פרק י' דב"ב. ואף דהתם האחד נקיט שטרא בדיה^{רנב}, הרי אין תפיסתו מועלת לו להיות לו דין מוחזק בממון ממש, דהא לנפילה דרבים חיישינן לאביי, אלא העיקר הוא משום שאין האחר צועק ומבקש^{רנג}. ואם כן פשיטא דהא דידעינן שזה אבד גט בוודאי, ואתמול הוה נקט בדיה גט דיוסף בן שמעון והיום הוא שואל ומבקש גיטו, ויוסף בן שמעון השני אין מבקש כלל, מהני האי טעמא ודאי למימר שממנו נפל גט זה הנמצא, וכאילו גם היום נקטיה בדיה, מאחר שאין כאן דין תפיסה ומוחזק כלל וכלל. אלא^{רנד} דאין לנו ללמוד איסורא מממונא, אלא איסורא דלא הוחזקו מממונא דהוחזקו, אבל לא איסורא דהוחזקו מממונא דהוחזקו, כמ"ש התוס' ריש פרק ט"ו דיבמות^{רנה}. והיינו מדרבנן כמ"ש התוס' סוף פ"ק דב"מ (דף כ' ע"ב^{רנז}), דהא באיסורין אזלינן בתר רובא מדאורייתא ובממון אין הולכין כו' (מיהו במ"ש התוס' ריש פרק ט"ו דיבמות^{רנז} לכאורה אף גם מדאורייתא אין ללמוד התם מממונא, משום דהא רבא לא חייש לנפילה ולא למסירה, והוה ליה האי דנקיט שטרא מוחזק ממש, ולא דמי לתרי יצחק).

והלכך^{רנח} יש לומר דבדאיכא עוד סימנים בכיס כו' המועיל מדאורייתא לא אחמירו רבנן. משא"כ במיתה דעדות אשה, דלולא הסימן שבגופו וכליו ודאי דלא דמי כלל, אפילו לנפילה דחד גבי גט דב' יוסף בן שמעון בעיר אחת, דהתם ידעינן שיוסף בן שמעון אחד

^{רמח} הובא בשו"ת צמח צדק סי' שנו סי"א.

^{רמט} הטעם שלא לחשוש כ"כ בגט הנמצא, אפילו כשהשיירות מצויות והוחזקו שני יוסף בן שמעון, הוא כדפירש רשב"ם כו'.

^{רי} קעב, ב (שנים שהיו בעיר אחת שם אחד יוסף בן שמעון ושם אחר יוסף בן שמעון כו' הם על אחרים יכולין [להוציא שטר חוב], ואמאי ליחוש לנפילה, אלא לאו ש"מ לנפילה לא חיישינן. ואביי לנפילה דחד לא חיישינן לנפילה דרבים חיישינן). וכדלעיל ס"ט (ד"ה ובהא), וסי"א (ד"ה ואפילו).

^{רנא} כז, ב ד"ה רשב"א (דלעולם לנפילה דיחידים לא חיישינן ולנפילה דרבים חיישינן כו' ולא חיישינן לנפילה דשיירות הראשונות, משום דאמרי אם איתה דמשיירות הראשונות נפל כשעבר זה דרך שם הי' מוצאו, ועוד דגיטו של זה להיכן הלך, הלכך כיון שלא נמצא אלא זה לבדו ולא אחר, לא עכשיו ולא בשעה שעבר זה שם, ודאי אמרינן שזה שנפל ממנו).

^{רנב} וא"כ אין להוכיח משם דגם בגט שנאבד לא חיישינן לנפילה דיחיד, שהרי בגט שנאבד אינו מוחזק בו כלל.

^{רנז} וטעם זה שייך גם בגט שנאבד.

^{רנד} ואף שסוכ"ס אין ללמוד משם דגם בגט אין חוששין לנפילה דיחיד, דהא אין לנו ללמוד כו'.

^{רנה} קטו, סע"ב ד"ה והא (דמדמה רבא ממנוא היכא דהוחזקו לאיסור דלא הוחזקו). ולכן, אין ללמוד מהא דאין חוששין לנפילה ביחיד בשטר חוב (דמייירי בהוחזקו שני יוסף בן שמעון), לדין גט שאבד (שלא יחששו בו אפילו בהוחזקו שני יוסף בן שמעון). ולכן אמרינן (ב"מ יח, ב) דבהוחזקו חיישינן בגט לכולא עלמא. מ"מ יש לומר שגם בהוחזקו לא חיישינן בגט שאבד אלא מדרבנן כו'.

^{רנז} ד"ה איסורא ממנוא (וא"ת טפי אין מחמירין בממונא, דהא אין אנו הולכים בממון אחר הרוב ובאיסורא אזלינן בתר רובא כו', וי"ל דמ"מ באשת איש החמירו כו').

^{רנז} "דמדמה רבא ממנוא היכא דהוחזקו לאיסור דלא הוחזקו", והרי רבא (ב"ב קעג, א) לא חייש אפילו לנפילה דרבים, והוא מטעם שהוא מוחזק בשטר שבידו (שדוקא לאביי נתבאר לעיל שאינו מוחזק, כיון דחיישינן לנפילה דרבים עכ"פ), משא"כ בתרי יצחק ריש גלותא (שביבמות שם) ותרי יוסף בן שמעון (שבנפילת הגט), חוששין אף מדאורייתא כשהוחזקו.

הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' נח סוף סי"י. סי' סו סי"ז.

^{רנח} אחר שנתבאר שגם בלי סימנים אין בגט שנאבד אלא חשש דרבנן ואילו בעדות אשה יש חשש דאורייתא, הלכך כו'.

או שלוחו אבד גט בודאי ונפל ממנו לארץ, משום הכי אמרינן דגט זה דיוסף בן שמעון הנמצא בארץ הוא שלו מסתמא, מאחר דיוסף בן שמעון הב' שבעיר אינו שואל ומבקש כלל שום גט, משא"כ בעדות אשה שבעלה של זו נאבד מחיים וזה הנמצא הוא מת או הרוג, ואין שום הוכחה שזהו בעלה^{רנ}, רק הסימנים לבדם, יש לומר דאחמירו רבנן אף דסימנים דאורייתא, משום חומרא דאשת איש, כמו דאחמירו מהאי טעמא בפרצוף פנים בלא חוטם, דמהני נמי מדאורייתא ללישנא קמא דריש פרק יש בכור^{רס}.

והא^{רסא} דמדמי הרא"ש^{רסב} פלוגתא דאביי ורבא גבי תרי יצחק לפלוגתא דרבה ור' זירא בגט הנמצא, ולא מפליג ביניהו דשאני גט מאחר שבודאי נאבד גט משליח זה כו' (כמ"ש התוס' סוף ד"ה נפק דק הנזכר לעיל). היינו משום דרבה דייק הכי ממתני' דכל מעשה בית דין יחזיר^{רסג}, ובמתני' לא הוזכר שליח, אלא קתני סתמא יחזיר, משמע אפילו אם האשה מבקשת הגט ואומרת שממנה נפל, ובאשה ודאי דאיכא למימר שמשקרת לגמרי ולא נמסר שום גט לידה כלל^{רסד}, כמבואר מתחלת לשון התוספות שם (בד"ה נפק דק הנ"ל). ולפי דעת התוספות בשינויא בתרא (סוף ד"ה הנזכר) צריך לדחוק דמתני' מיירי להחזיר לשליח (או אפשר אפילו לאשה אם היתה שואלת ומבקשת הגט זמן מה קודם שנמצא גט זה. אלא דהרא"ש סבירא ליה שגם זה דוחק בלשון המשנה, משום דסתמא דמתניתין משמע דיחזיר בכל ענין דומיא דאגרות שום כו'). והרא"ש דמדמי פלוגתא דאביי ורבא לפלוגתא דרבה ור' זירא, על כרחך לא סבירא ליה כהך שינויא. וכן דעת התוספות ריש פרק ט"ו דיבמות^{רסה} ופ"ג דגיטין^{רסו} כהרא"ש, וכשינויא קמא שבתוספות הנ"ל^{רסז}.

והא דאמרינן בגמרא^{רסח} דלרב אשי מספקא ליה אי סימנים דאורייתא, אבל אי הוה פשיטא ליה הוה מהדרינן בנקב בעלמא^{רסט}, אע"ג דרב אשי מיירי אפילו בהוחזקו^{רע} כמ"ש

^{רנ} הובא בשו"ת צמח צדק סי' פא ס"ב. סי' פב (קלג, ג).

^{רס} בכורות מו, ב (אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם כו' שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן).

^{רסא} כל האמור לעיל נתבאר לפי תירוץ הב' שבתוס' (ב"מ יח, ב ד"ה נפק), שגם אביי שחושש בעדות אשה לתרי יצחק מודה לרבה שאינו חושש בגט שאבד לתרי יוסף בן שמעון. אמנם הרא"ש לא מפליג ביניהו כו', וכתירוץ הא' בתוס' שם.

^{רסב} גיטין פ"ג סי' ג (ופליגא אביי ורבא בפלוגתא דרבה ורבי זירא). וכ"ה בשו"ת הרא"ש כלל נא סי' א.

^{רסג} רבה שם (ב"מ יח, רע"ב) דייק ממתניתין (שם כ, א) דכל מעשה ב"ד יחזיר, שאין חוששין לשני יוסף בן שמעון, ובתוס' שם (ד"ה נפק) מביא בזה ב' פירושים, או שנפל מהשליח והחשש הוא שמא גם מאחר נפל ואין זה הגט שהוא אבד (שבזה נתבאר לעיל שהחשש הוא רק מדרבנן, ולא דמי לחשש דאביי בתרי יצחק), או שנפל מהאשה וחיישין שמשקרת ומעולם לא קיבלה גט וגט זה נפל מאשה אחרת (שבזה גם כאן החשש הוא מדאורייתא, ודמי לחשש דאביי בתרי יצחק).

^{רסד} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' פא ס"ז.

^{רסה} קטו, ב ד"ה אמר רבא (אמאי לא מייתי רבא מרבה).

^{רסו} כז, א ד"ה כל (לרבי זירא כו' וכן לרב הונא דהכא ולאביי דחייש לתרי יצחק).

^{רסז} ב"מ יח, ב ד"ה נפק (דמוקי לה [אביי] כו' כר' זירא).

^{רסח} גיטין כז, ב. ב"מ יח, ב.

^{רסט} ואי"כ יוקשה לפי מה שנתבאר, שכל מקום שהחשש הוא מדאורייתא, החמירו חכמים בעדות אשה וגט, שלא לסמוך על הסימן, אפילו אי סימנים דאורייתא. ואין לומר דהכא מיירי בלא הוחזקו (שבזה נתבאר מהתוס' ב"מ כ, ב ד"ה איסורא, שהחשש הוא רק מדרבנן, דהא רב אשי מיירי כו'.

^{רע} ראה גם לעיל ס"ד (לענין אמרי מעולם לא חתמנו).

הרי"ף^{רעא} ורמב"ם^{רעב} והרשב"א^{רעג} והרא"ש^{רעד} שם. היינו משום דרב אשי לא מיירי באשה אלא בשליח, כדפרש"י^{רעה}, מדקאמר כגון דקאמר נקב כו', ולא דקאמרה. ומכל שכן לגירסא^{רעו} דקאמרי עדים דבודאי חתמו לה, אלא דחיישינן שמא חתמו גם לאחר, ומאחר שאין האחר צועק ומבקש הוה לה כנפילה דחד לפירוש ר"ח, כמ"ש הרשב"א וכמ"ש התוס' בשינויא בתרא^{רעז}.

והא דחיישינן לגמלא פרחא בההוא גיטא דאשתכח בסורא משום דהוחזקו תרי ענן בר חייא^{רעה}. יש לומר דמיירי התם דומיא דההוא גיטא דאשתכח בנהרדעא, דפירש רש"י שם^{רעט} שהאשה תובעתו כו', דאיכא חששא דאיסורא דאורייתא שמא משקרת לגמרי^{רפ} (ומכל שכן לפי מ"ש בחידושי רמב"ן^{רפא} והרשב"א שם^{רפב}, והריטב"א פרק קמא דמכות^{רפג}, דעיקר טעמיה דרבא התם אינו אלא משום דלמא מילי מסר לבד, וקפיצה וגמלא פרחא לסניפים בעלמא נקט).

ובהא אתי שפיר טובא פשט הסוגיא בב"מ (דף כ"ח ע"א) דהוא אומר סימני הגט כו', דמחזירים לה בנקב בצד אות פלונית דוקא, אפילו אם תמצוי לומר סימנים דאורייתא. והיינו משום דבאשה מחמירין טפי, ולא פשטינן ממציאה לאהדורי גט אשה על ידי סימנים אם תמצוי לומר סימנים דאורייתא, אלא לשליח או לבעל דלא משקרי לגמרי, ודמי לנפילה דחד, אלא דחיישינן מדרבנן בלי שום סימן, משא"כ באשה דאיכא חששא דאורייתא אפשר דאחמירו רבנן אף גם בסימן, אם אינו סימן מובהק. והרא"ש^{רפד} לא פליג שם על הרי"ף אלא מטעמא אחרינא, דהאשה שאמרה לבעלה גירשתני נאמנת חזקה^{רפה} כו', והיינו בפניו דוקא, אבל שלא בפניו כו'.

^{רעא} גיטין (יד, א): אבל אם עבר אדם שם והוחזקו שני יוסף בן שמעון חיישינן שמא ממנו נפל וצריכין אנו ליתן סימן מובהק כרב אשי.

^{רעב} ה' גירושין פ"ג הי"א (ואע"פ שמצאו אחר זמן מרובה ובמקום שהשיירות מצוייות והוחזקו שם שנים ששמותיהן שוין).

^{רעג} גיטין כז, ב ד"ה ולענין פסק (והא דאוקמא רב אשי למתניתין כגדון דקאמר נקב יש בצד אות פלונית כו' לא הזכירו בשהוחזקו שני יוסף בן שמעון).

^{רעד} גיטין פ"ג ס"ג (שהעתיק לשון הרי"ף).

^{רעה} גיטין כז, ב ד"ה כגון דקאמר (האי שליח שאבדו נקב יש בצד אות פלונית).

^{רעו} שבתוס' שם ד"ה כגון (ואית ספרים דגרסי דקאמרי עדים).

^{רעז} וכדלעיל (ד"ה ואין לומר).

^{רעה} יבמות קטז, א (אמר רבא אף לדידי דלא חיישינן הכא חיישינן דלמא בגמלא פרחא אזל, אי נמי בקפיצה, אי נמי מילי מסר).

^{רעט} קטו, ב ד"ה ההוא גיטא (האשה עומדת ותובעתו לפנינו).

^{רפ} חובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' פא ס"ו.

^{רפא} קטו, ב ד"ה ואמר רבא (ופירשה רב אב ב"ד ז"ל במס' מכות שזה הטעם האחרון עיקר, אבל שנים הראשונים סניפין הן לו).

^{רפב} קטז, א ד"ה הא דאמרינן חיישינן.

^{רפג} ה, א ד"ה והרב ר' אברהם אב ב"ד ז"ל תירץ.

^{רפד} ב"מ פ"ב ס"ד (כתב רב אלפס ז"ל [טו], א) דדוקא בנקב יש בו בצד אות פלוני. ונ"ל דלא בעינן הכא סימן מובהק כו' לחזקו לאשה כשהיא אומר שהבעל נתנו לה וממנה נפל לא בעינן סימן מובהק כו' האשה שאומרת לבעלה גרשתני נאמנת).

^{רפה} אין האשה מעיזה פניה בפני בעלה (גיטין סד, ב).

וכל זה רפ"ו הוא לרווחא דמילתא, אף לרבה דמוקים מתניתין דגיטין רפ"ו והוא שהוחזקו, ועלה מיתניא ברייתא רפ"ח דהתם איזהו שלא לאלתר כו' מצאו קשור בכיס כו'. אבל לאביי (דמשני הכא בסוגיא דיבמות רפ"ט לא קשיא) דסבירא ליה כרב הונא ורבי זירא, דאף שלא הוחזקו חיישינן בשכיחי שיירות, ומיתוקמא מתניתין דגיטין וברייתא כפשטא דקתני סתמא ולא בשהוחזקו דוקא. ובפרט בברייתא ר"ז דקתני בה ברישא אחרים אומרים כו', וסתם אחרים ר' מאיר ר"א, ולר' מאיר ודאי דלא שייך כלל דין זה בשהוחזקו, דהא לר' מאיר ר"ב בעינן מוכח מתוכו ר"ג ובשהוחזקו צריך לכתוב סימנים בגט. ולרבה צריך לדחוק דהני אחרים לאו ר' מאיר נינהו. ולאביי אין צריך לדחוק בכך אלא סתם אחרים ר' מאיר ולא הוחזקו וליכא אלא איסורא דרבנן כמ"ש התוס' ר"ד. משום הכי לא החמירו כשיש סימן דקשור בכיס דמהני מדאורייתא.

(ואין לומר שלא כתבו כן התוס' אלא בשני שוירי דוקא ר"ח, דהא בגמרא ר"ז מדמי להו להדיא כדאמרן דאי לא תימא הכי קשיא דרבה אדרבה. ומ"ש בשיטה מקובצת ר"ז בשם תוס' שאנץ, לא סבירא להו הכי להתוס' שלנו, כמבואר מ"ש התוס' שלנו ר"ח דאביי דריש פרק ט"ו דיבמות מוקי למתני' דמעשה בית דין יחזיר כרב הונא ור' זירא, ולא כמ"ש בשיטה מקובצת שם בשם תוס' שאנץ יעו"ש.

וגם אין לומר שלא כתבו כן התוס' אלא לרב עמרם ר"ט, דקאמר ליה לרבה היכי פשיט מר איסורא מממונא, אבל בממונא מודה ליה דלא חיישינן לשני יוסף בן שמעון, דכל מעשה בית דין דמתניתין היינו דאשתכח בבית דין, והחומרא דאיסורא מבממונא היא חומרא מדרבנן, כמו שהוכיחו התוס' מהא דאין הולכין בממון אחר הרוב ובאיסורא אזלינן, אבל

רפ"ו שנתבאר שאף בהוחזקו שני יוסף בן שמעון החשש הוא רק מדרבנן, ולכן הכשירו אף בהוחזקו בסימנים דאורייתא, במצאו קשור בכיס כו' (בברייתא שהובאה ביבמות קכ, א), ולא החמירו בזה חכמים.

רפ"ז כז, א (המביא גט ואבד הימנו מצאו לאלתר כשר ואם לאו פסול). ובגמרא שם: אמר רבה כו' כאן במקום שהשיירות מצויות כו' והוא שהוחזקו.

רפ"ח שם כז, סע"ב (שהיא הברייתא שהובאה ביבמות שם).

רפ"ט קכ, א (ורמינהו מצאו קשור בכיס כו' אמר אביי לא קשיא כו').

ר"ז גיטין כז, סע"ב (איזהו שלא לאלתר כו' אחרים אומרים כדי לכתבו ולקרותו כו' מצאו קשור בכיס כו' כשר).

ר"א הוריות יג, ב (אסיקו לרבי מאיר אחרים).

ר"ב דסבירא ליה עדי חתימה כרתי (גיטין כא, ב ובכ"מ).

ר"ג כמבואר בתוס' גיטין כד, ב ד"ה בעדי (לר' מאיר בעינן שיהא מוכח מתוך החתימה שנכתב לשם זה האיש ואשה זו), ושם כז, א ד"ה כאן (דלר"מ כיון דהוחזקו אין יכול לגרש בו אפילו הוא שלו כיון דאין מוכיח מתוכו), וב"מ כז, א ד"ה והוא שהוחזקו (דלרבי מאיר כיון שהוחזקו שני יוסף בן שמעון אין הגט כשר עד שיהא מוכיח מתוכו שהוא של זה).

ר"ד ב"מ כ, ב ד"ה איסורא. וכדלעיל ד"ה ואין לומר.

ר"ה כשבדקו כל העיר כולה (כדלקמן מתוס' שאנץ), משא"כ גבי גט שמצאו קשור בכיס כו' מיירי שלא בדקו, שבזה חיישינן מדאורייתא אף שלא הוחזקו.

ר"ו גיטין כז, א (והוא שהוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחת, דאי לא תימא הכי קשיא דרבה אדרבה, דהוא גיטא כו' חיישינן לשני שוירי כו' וקא פשיט רבה דחזיר). הרי שמוזה שרבה פסק דחזיר ולא חיישינן לשני שוירי מוכח שאינו חושש אלא כשהוחזקו בעיר אחת.

ר"ז ב"מ יח, ב ד"ה כל מעשה ב"ד (דמצי אביי לאוקמה מתניתין כגון שבדקו כל העיר כולה, דלתרי יצחק בעיר אחת ודאי חייש אבל לא חייש לשני שוירי).

ר"ח ב"מ יח, ב ד"ה נפק.

ר"ט ב"מ כ, רע"ב.

לרב הונא ור' זירא ואב"י דמוקמי מתניתין דאשתכח חוץ לבית דין^ש, הלכך מאחר דאף גם בממונא חיישינן יש לומר דחיישינן מדאורייתא. וכן משמע לכאורה בהדיא מלשון התוס' ריש פ"ג דגיטין דף כ"ד ע"ב^ש יפסלו כל הגיטין כו', וכן כתבו התוס' בב"מ שם^ב, ואי היא חומרא בעלמא דרבנן כמו מים שאין להם סוף אמאי יפסלו, וכל שכן אם החומרא היא משום לעז בעלמא^ש, אלא ודאי שהיא חששא גמורה מדאורייתא לפי דעת התוס' לרב הונא.

דזה אינו, דלשון התוס' סוף פ"ק דב"מ דמדאורייתא לא חיישינן לה כו' לכך פריך שפיר כו', משמע בהדיא דזהו דבר הפשוט לכולי עלמא מדאורייתא לא חיישינן לה, וגם רב הונא מודה בזה, לכך פריך שפיר רב עמרם לרבה היכי פשיט מר כו' (ועוד דאם תמצי לומר שזו היא סברת רב עמרם לחוד, דמדאורייתא לא חיישינן אלא משום לעז בעלמא, לא פריך שפיר לרבה דסבירא ליה בדרב הונא דחיישינן מדאורייתא, כמו שהוא האמת, ולא משום לעז בעלמא, ופשיט שפיר ממתניתין דלא חיישינן מדאורייתא^ש).

אלא דהא דפשוט להתוס' דמדאורייתא לא חיישינן לרב הונא ור' זירא, הטעם הוא^ש כמ"ש התוס' דף י"ח ע"ב סוף ד"ה נפק דק, אליבא דאב"י, כיון שזה האיש שואל גט וידעינן שאבד גט כו', דהיא סברא פשוטה לאב"י בפרק י' דב"ב דלנפילה דחד לא חיישינן, וכפירוש ר"ח שם, וכולי עלמא מודו בהא כדלעיל. אלא דלאב"י מהני האי טעמא להך שינויא דלא חיישינן כלל אפילו מדרבנן, ולסוגיא דשמעתין אליבא דרב הונא ור' זירא דמוקמי מתניתין חוץ לבית דין דוקא (וכן הוא גם לאב"י לשינויא קמא שבתוס' שם), לא מהני האי טעמא אלא דלא חיישינן מדאורייתא, אבל מדרבנן חיישינן אי שכיחי שיירות, משום הכי אצטריך לן לאוקמי מתניתין חוץ לבית דין דוקא. אך^ש האי טעמא, כיון שזה האיש שואל גט כו', לא שייך אלא בנאבד ונמצא, אבל בשעת כתיבת הגט על כל פנים לא מיקרי מוכיח מתוכו, ושפיר מקשי התוס' הנ"ל יפסלו כל הגיטין כו').

(חי) ואף גם זאת^ש תימה רבתי ללישנא קמא דריש פרק יש בכור^ש דתחלת עדות לא דמי

^ש ב"מ יח, ב (ורבי זירא אמר לך כו' דאשתכח אבראי), ותוס' שם ד"ה נפק (אב"י כו' מוקי לה דאשתכח חוץ לב"ד שאין השיירות מצויות כו' זירא).

^{שא} ד"ה בעדי מסירה (לרבי מאיר בעינן שיהא מוכח מתוך החתימה כו' וא"ת למאן דחייש לקמן בפרקין (דף כז). לשני שוירי ולשני יוסף בן שמעון אע"ג דלא הוחזקו א"כ לר"מ יפסלו כל הגיטין, דלא משכחת תו שום גט שיהא מוכח מתוכו).

^{שב} יח, רע"ב ד"ה חיישינן (לרב הונא האיך יגרש כל אדם את אשתו לר"מ דאינו מוכיח מתוכו כיון דחיישינן לשני שוירי).

^{שג} תוס' ב"מ כ, רע"א ד"ה איסורא (באשת איש החמירו דמים שאין להם סוף כו' ועוד יש לומר כו' מדרבנן חיישינן משום לעז).

^{שד} כדלעיל (ד"ה ואין לומר דעיקר), דמטעם זה יש לומר כן אף בהוחזקו.

^{שה} ומה שהובאה לעיל משמעות התוס' (גיטין כד, ב; ב"מ יח, רע"ב) דהחשש הוא מדאורייתא, התוס' מיירי דוקא בשעת כתיבת הגט, דהאי טעמא כו'.

^{שו} אחרי שנתבאר בכל המשך סייז, שבמצאו גט אין חוששין אלא מדרבנן, וא"כ לא מובן מה שהקשו ביבמות (קכ, א) מבריייתא דמצאו קשור כו'.

יתבאר עתה בסי"ח, שתמיהה זו גדולה יותר על הסוגיא דב"מ (כז, א), שהקושיה היא רק מדין סימנים דאורייתא לענין אבדה (ולא הובאה שם ברייתא דמצאו קשור כו').

ולקמן סייט יתבאר, שהכל מיושב ללישנא בתרא בבכורות, שהקילו גם בתחלת עדות כמו בסופה.

^{שי} מו, ב (שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן כו' כי אקילו רבנן בסופה כו').

לסופה, אם כן מאי פריך ומוכיח בסוגיא דב"מ^{שח} (וגם בסוגיא דהכא^{שט}) ממתניתין דאין מעידין, דסימנים לאו דאורייתא גבי אבדה ומציאה^{שי}, והא לא מדמינן איסורא לממונא כדאיתא בהדיא סוף פ"ק דב"מ^{שיא}. וכן כתב רש"י^{שיב} ותוס'^{שיג} ריש פרק ט"ו דיבמות. ולא סבירא ליה כשנויא בתרא שבתוס' סוף פ"ק דב"מ^{שיד} דמשום לעז דגט לחוד^{שטו} לא מדמינן איסורא לממונא, אלא כשינויא קמא דרבנן החמירו באיסור אשת איש^{שטז} כדאשכחן במים שאין להם סוף (ונקטו מים שאין להם סוף לראיה בעלמא, משום דאשכחן התם הכי בהדיא^{שיז}). אבל באמת יש לומר דהתם דוקא בדיעבד לא תצא^{שיח} משום דהוי מיעוטא דלא שכיחא, אבל הכא^{ש"ט} אפשר דהוי מיעוטא דשכיחא וכדלקמן).

וגדולה מזו יש לומר גבי סימן דאבדה, דאפשר אפילו מדאורייתא אין לנו ללמוד איסורא מממונא^{שכ}. דעד כאן לא כתבו התוס' סוף פ"ק דב"מ דמדרבנן הוא, דלא מדמינן משום חומרא דאשת איש, אלא משום דאשכחן דבממון אין הולכין אחר הרוב להוציא מיד המוחזק אלא דהמוציא מחברו עליו הראיה, כדאיתא ריש פ"ה דב"ק^{שכא} בהדיא, אע"ג דבאיסורא אזלינן בתר רובא אפילו נגד חזקת איסור^{שכב}, אלמא חזינן דחזקת ממון אלימא טובא ועדיפא מחזקת איסור. אם כן במצא שטר חוב מקויים במעשה בית דין דקתני במתני'^{שכג} יחזיר למלוה להוציא ממון מיד הלזה המוחזק, ולא חיישינן דלמא נפיל מיוסף בן שמעון אחר, כל שכן שאין לחוש כן באיסורין, אם לא משום חומרא דאשת איש (לכתחילה, או אפילו בדיעבד אם תמצי לומר דהיא מיעוטא דשכיחא^{שכד}). ונקב בושט^{שכה} לא שכיח או משום דלא אפשר). אבל באבדה אין כאן חזקת ממון כלל, לא למוצאה לפי שאינה שלו ולא לבעליה לפי שאינן מוחזקים בה. וכן הוא להדיא בריטב"א פרק הכותב^{שכו}. ותדע מדמהדרינן אבדה לתלמיד חכם בטביעות עינא^{שכז} משום דמהימן, ואילו

שח כז, ב.

שט יבמות קכ, א. דאף שכאן הקשו ממתניתין (שם) דאין מעידין כו' על ברייתא דמצאו קשור כו' (כדלעיל סי"ז בארוכה), ולא הזכירו אבדה ומציאה, מ"מ זה שתולים בדין סימנים דאורייתא הכוונה ללימוד מהפסוק דאבדה ומציאה.

שי שאין למדים סימנים באבדה מקרא, אלא מתקנתא.

שיא כ, ב.

שיב קטו, ב ד"ה שכיחי טובא (וכיון דלענין ממונא אע"ג דהוחזקו לא חיישינן לענין איסור כי לא הוחזקו לא חיישינן).

שיג שם ד"ה והא (דמדמה רבא ממונא היכא דהוחזקו לאיסורא דלא הוחזקו).

שיד כ, ב ד"ה איסורא (ועוד יש לומר כו' מדרבנן חיישינן משום לעז).

שטו משא"כ בעדות אשה (שבזה מיירי ביבמות שם).

שטז שזה שייך אף בעדות אשה.

שיז משנה וברייתא יבמות קכא, א.

שיח שם קכא, ב (הא דאמור רבנן מים שאין להם סוף אשתו אסורה, הני מילי לכתחלה אבל אי נסיב לא מפיקין לה מיניה).

שיט במשנה שם קכ, א (אין מעידין כו' אע"פ שיש סימנין בגופו ובכליו), דלא מיירי בנפל לים.

שכ הובא בשו"ת צמח צדק סי' נח סוף סי"י, וסי' סו סי"ז.

שכא מו, ב (בממונא לא אזלינן בתר רובא אלא המוציא מחברו עליו הראיה).

שכב נדה יח, ב (ורובא וחזקה רובא עדיף). וראה מהדו"ב יו"ד סי' קפג (ד"ה ומשום הכי), ושי"נ.

שכג ב"מ כ, א.

שכד כדלעיל (ד"ה ואף).

שכה חולין יא, ב (ולחוש שמא במקום נקב קא שחיט, אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא).

שכו כתובות פה, ב ד"ה חדא (לא אשכחן דמהני סימנא להוציא ממון מרשות המוחזק, ולא הוזכר אלא לגבי מציאה

להוציא ממון כלל גדול אמרו בדין המוציא מחברו עליו הראיה, ולא חילקו בין תלמיד חכם לעם הארץ. והא דמהני סימן גבי פקדון^{שכח}, היינו דוקא בדאיכא עדים דאפקיד גביה^{שכט} דליכא חזקת מרא קמא או דלא אמיד^{של}. ואף גם זאת בסימן מובהק דוקא לפי דעת רוב הפוסקים^{שלא}, אבל לא בטביעות עינא לתלמיד חכם לכולא עלמא, ואפילו מן היורשים שאין טוענים ברי, אלא ודאי דבאבדה ליכא חזקת מרא כלל. ואין ללמוד ממנה ודאי לעדות אשה להקל באיסור אשת איש. לא מבעיא לפי דעת הר"ן^{שלב} וסייעתו בתרי ותרי דאשם תלוי לאו דוקא אלא דבחטאת קאי משום חזקת איסור אשת איש, וכל שכן בדליכא עדים כלל דמוקמינן טפי אחזקה, ואפילו מדרבנן, כדאיתא בעירובין דף ל"ה סוף ע"ב דתרי מרעי לחזקה, וכדפירש רש"י שם^{שלג}. אלא אפילו לפי דעת התוס'^{שלד} דאשם תלוי דוקא, אעפ"כ אין ללמוד להתיר באיסור אשם תלוי מממון הקל, כדתנן בהדיא במתניתין פרק ט"ו דיבמות דף קט"ז סע"ב^{שלה}, שממון הוא קל לגבי ערוה החמורה דהיא עדות אשה שמת בעלה.

ובר מן דין נמי ודאי לא כתבו התוס'^{שלו} מדרבנן הוא דמחמירין באיסור אשת איש טפי מבממונא, אלא בדבר ששנו חכמים במשנה ולא כתיבא כלל באורייתא, וגם לא קבלה והלכה למשה מסיני, רק היא סברת הלב ושיקול הדעת דחכמי המשנה והתלמוד כאשר נמסרה להם תורה שבעל פה להבין ולהורות בה לפי שיקול דעתם דעת תורה ודעת נוטה להקל ולהחמיר בשל תורה לזכות ולחייב כו', ולזאת אם שיקול דעתם נוטה לסברא אחת וסברוה חכמים לדון בה איזה דבר שבממון, וסברא זו עצמה שייכא גם כן לענין איסור והיתר, קשה הדבר לחלק ביניהם חילוק גמור אם לא מצד חומרא בעלמא באיסורים שהם חמורים ודאי מממון הקל, אבל לא לומר שיש איסור גמור דאורייתא נגד סברא זו עצמה דסברוה בדבר שבממון. כמו סברא זו דלא חיישינן לב' יוסף בן שמעון כשלא הוחזקו, שהיא סברת הלב ושיקול הדעת וכן כל כהאי גוונא. אבל בדבר הכתוב בתורה, כמו סימנים דאבדה אי סימנים דאורייתא, דילפינן מדכתיב^{שלו} וכן תעשה לשמלתו שהוא קרא יתירה אלא ללמדך מה שמלה כו', כדתנן^{שלח} אף השמלה בכלל היתה כו'. הרי

בלחוד שהתופס בה אין לו בה שום זכיה).

^{שכו} ב"מ כד, רע"א.

^{שכח} בכתובות שם, וביבמות קטו, רע"ב.

^{שכט} תוס' יבמות שם ד"ה וכן (ארי"י דאירי בהפקיד אצלו בעדים).

^{של} כתובות שם (דידענו ביה כו' דלא אמיד).

^{שלא} כדלעיל ס"ט (ד"ה אלא), וש"נ.

^{שלב} כתובות (ט, ב) ד"ה ומדאמרינן (דמסקנא דשמעתא דיבמות (לא, א) סלקא דתרי ותרי ספיקא דרבנן משום דאמרינן אוקי אתתא אחזקה כו' ובדין הוא דלימא הבא עליה בחטאת קאי, אלא דלא בעי תלמודא לשוויי נפשיה בההוא פלוגתא).

^{שלי} ד"ה אחת אומרת (דאיכא כת דמפקא ליה מחזקה). וא"כ, כמו שבמקום חזקת היתר אמרינן תרי ותרי הוי ספיקא דרבנן להחמיר (יבמות לא, א), כ"ה גם במקום חזקת איסור, דאמרינן תרי ותרי הוי ספיקא להקל. וכ"ה לעיל סי' יא (ד"ה ואפילו), אבל מסקנת רבנו לעיל שם (ד"ה ועוד דאפילו), שבחזקת איסור אין אומרים תרי ותרי הוי ספיקא לקולא (בדרבנן).

^{שלד} כתובות כב, ב ד"ה הבא עליה באשם תלוי (דחזקה דאשה דייקא ומנסבא מרעה לה להך חזקה).

^{שלה} במשנה (התרתם ערוה חמורה ולא נתיר ממון הקל).

^{שלו} ב"מ כ, ב ד"ה איסורא.

^{שלו} תצא כב, ג.

^{שלח} ב"מ כז, א.

התורה נדרשת ב"ג מדות שנמסרו למשה רבינו עליו השלום דוקא, וללמוד דבר מדבר שהוא בנין אב שבי"ג מדות שנמסרו למשה רבינו עליו השלום לא נמסר אלא ללמוד איסור מאיסור ולא ממון מאיסור, כדאיתא בפ"ד דכתובות (דף מ"ו ע"ב) שלט ע"ש בתוס' שמ, ומסתמא דהוא הדין איסור ממון, ואפשר דכל שכן הוא דממון קל שמא.

והא דמחזירים גט שאבד בסימן דמצאו קשור בכיס כו', וכן אפילו בנקב בעלמא אם תמצי לומר סימנים דאורייתא, היינו משום דהתם ליכא איסורא דאורייתא אלא מדרבנן משום חומרא דאשת איש, ולא אחמירו כל כך בדאיכא עוד סימן שהוא דבר המועיל מן התורה, בדבר שבממון על כל פנים שמב. וגבי פרידות שמג נמי ליכא איסור ברור דאורייתא, דהא איכא התם ספק ספיקא, שמא שתיהן אמותיהן מין אחד ממש ואם תאמר ב' מינים דלמא חוששין לזרע האב, דהא ר' יהודה גופיה מספקא ליה (ומכל שכן דחכמים, וסתם משנה הכי סבירא להו, כמ"ש התוס' שמד והרא"ש שמה שם). אלא דר' אבא לא סמך על זה למעשה, והיה חושש להחמיר בשל תורה לצאת מידי כל ספק וספק ספיקא, משום דאפשר לברר על ידי דרישה וחקירה אם אמותיהן מין אחד, והוה ליה כחסרון ידיעה, משום הכי סמך אסימנים אם תמצי לומר סימנים דאורייתא. אבל אי סימנים דרבנן משום הפקר בית דין לא סמכין עלייהו אפילו באיסור דרבנן כדלעיל שמר.

(יט) אלא ודאי דהכי פריך שמז, משום דאשכחן דבעדות אשה אקילו רבנן משום עיגונא לעולם בלי שום הפרש בין תחלת עדות לסופה שמח, ובסופה אשכחן בהדיא דאקילו אפילו בכהאי גוונא דלא מהני מדאורייתא, כגון פסולי עדות דאורייתא שמת ואפילו נכרי במסיח לפי תומו ש, ואע"ג דאין מסיח לפי תומו כשר בשום עדות דאורייתא אלא בדרבנן דוקא כדאיתא בפרק י' דב"ק שנא, רק בעדות אשה לבד אקילו רבנן כמו בדרבנן ממש משום עיגונא.

ואף גם לפי מ"ש התוס' ריש פרק י' דיבמות ש"ב הטעם משום שדומה הדבר הגון להאמין

שלט "ממונא מאיסורא לא ילפינן".

שמ ד"ה ממונא מאיסורא (דאיסורא דאית ביה ממונא מאיסורא דלית ביה ממונא לא ילפינן).

שמוא ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל צג-ד.

שמב כדלעיל סי"ז בארוכה.

שמג דסמכין אסימנים דאורייתא (חולין עט, רע"ב), וכדלעיל סוף סי"ג.

שמד ד"ה עייל (דסתם מתניתין כו' כחנניה [דחוששים]).

שמה פ"ה סי' ב.

שמו סי"ב (ד"ה ומשום).

שמו עתה בא ליישב כל מה שהקשה בסי"ז-ח, וחוזר למ"ש לעיל סוף סט"ז, שקושיה זו שבגמרא מובנת רק אם נאמר דבעדות אשה הקילו רבנן אף בתחלתה, כדעת הרא"ש.

והכי פריך: כיון שהקילו בעדות אשה כמו בדרבנן, אי"כ מה טעם הקילו במצאו גט קשור (שאיסורו רק מדרבנן, כדלעיל סי"ז) להחזירו בסימנים, ואילו בעדות אשה אין מעידים אע"פ שיש סימנים בגופו ובכליו.

אבל כשנמצא גט שיש בו חשש דאורייתא, לא מהני סימנים (בינונים) לכולי עלמא (אף למ"ד סימנים דאורייתא), כדלעיל סי"ז (ד"ה ובהא).

שמח כלישנא בתרא שבבכורות (מו, סע"ב), וכדלעיל סט"ז (ד"ה ולכן).

שמט כדאמרין התם בלישנא קמא (מפי אשה מפי עבד מפי שפחה).

ש"י יבמות קכא, ב. טושי"ע סי' יז סי"ג וסי"ד.

שנא קיד, ב (מסיח לפי תומו הוא, שאני נחיל של דבורים דקנין דרבנן הוא כו' בתרומה דרבנן).

ש"ב פח, א ד"ה מתוך.

ולא חשיב עוקר דבר מדין תורה מאחר שיש קצת טעם כו'. ור"ל קצת טעם, דאילו היה טעם גמור הוי שרי מדאורייתא ואין צריך לתקנת חכמים משום עיגונא דוקא. ולקמן דף פ"ט סוף ע"ב^{שנ} פירשו התוס' דיש כח ביד חכמים לעקור דין תורה בדבר הדומה כו'. מכל מקום אם תמצי לומר סימנים דאורייתא, אין לך דבר הדומה והגון יותר מזה שהתורה סמכה עליו להשיב אבדה לבעליה על ידי סימנים. ואף שממון קל, הרי אין מסיח לפי תומו כשר בשום דבר שבממון, כי אם בקנין דרבנן כמו נחיל של דבורים כו' כדאיתא בב"ק שם, ואפילו הכי כשר לעדות אשה, מהאי טעמא שכתבו התוס'. או משום הפקעת קידושין כדפירש רש"י בפרק כ"ב דשבת^{שנ}, והרשב"ץ בשם הרשב"א^{שנ}, ומהר"ם בתשובה דהגהות מיימוניות סי' ט'^{שנ}.

והא דבספיקא דפלוגתא אזלינן לחומרא כמו בשל תורה ממש ולא אזלינן לקולא כבדרבנן, כמ"ש מהר"ם שם בתשובה סי' י'^{שנ} בתרי לישני דבגמרא דהלך אחר המחמיר בשל תורה. שאני התם כיון דלחד לישנא בגמרא סבירא ליה בהדיא דבכהאי גוונא לא אקילו רבנן משום עיגונא אלא העמידו על דברי תורה, אף דאידך לישנא פליג הוי ליה ספיקא דאורייתא ולחומרא. וכן בפלוגתא דגאונים הפוסקים, כמו שכתב רמ"א בשלחן ערוך^{שנ}.

ומ"ש הרא"ש^{שנ} להקל בחששא דתרי יצחק מהא דאקילו רבנן בנכרי מסיח לפי תומו ומשיאין ע"פ בת קול^{שם}, אע"ג דבתרי יצחק איכא פלוגתא דאמוראי^{שם}. שאני התם דהא בפלוגתא דאביי ורבא גבי חששא דתרי יצחק מילתא דפשיטא היא דהלכה כרבא לגבי אביי^{שם}. אלא משום דדמיה פלוגתא זו לפלוגתא דרבה ור' זירא^{שם} במוצא גט, והתם פסק הרי"ף^{שם} להחמיר כרב הונא ור' זירא, לכך הוצרך הרא"ש^{שם} לומר שאין לנו להחמיר במיתה כבגט כאביי משום דאשכחן דבעיגונא אקילו רבנן קולות הרבה כמסיח לפי תומו ובת קול, אע"ג דלא מהני מדאורייתא ודאי. והלכך יש לומר דאף רב הונא ור' זירא מודו

^{שנ} תוד"ה כיון.

^{שנ} קמה, רע"ב ד"ה לעדות אשה (דאקילו בה רבנן משום עיגונא, וכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה).

^{שנ} שו"ת הרשב"א ח"א סי' א'קסב (זימנן דמפקעי קידושין מחשש עגון כו' בכדי לא אפקעינהו כו' אלא כי איכא סמך כי ההיא דעד א' דסמכין אסדהותיה דעד ואפילו בגוי מסיח לפי תומו). הובא בשיטה מקובצת כתובות ג, א ד"ה והרשב"א.

^{שנ} בתשובות השייכות לספר נשים (דאמרינן כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה, אפילו בעדות גוי מסיח לפי תומו, כל כמה שלא ימצא מוכחש).

^{שנ} בתשובות השייכות לספר נשים (נראה דהלכה כלישנא בתרא דבשל תורה הלך אחר המחמיר). ואילו בדברבן הובא לעיל סט"ז (ד"ה ולכן), דאזלינן בתר המיקל בתרי לישני. הרי דלא מדמינן עדות אשה לדרבנן.

^{שנ} סי' יז סט"ו (וכן בכל מקום דאיכא פלוגתא בדינן אלו אזלינן לחומרא). הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' נה ס"ז. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל צה.

^{שנ} גיטין פ"ג ס"ג, ובשו"ת כלל נא ס"ב, שהובאו לעיל ריש ס"א וריש סט"ז.

^{שנ} משנה יבמות קכב, א (ומשיאין על פי בת קול).

^{שנ} יבמות קטו, ב.

^{שנ} ב"מ כב, ב (חוץ מיע"ל קג"ס).

^{שנ} גיטין כז, א. ב"מ יח, ב.

^{שנ} ב"מ (י, א): כיון דלא איפסקא בה הלכתא בהדיא עבדינן בה לחומרא.

^{שנ} שם, שהקשה על הרי"ף הנ"ל ממה שפסק ביבמות (מג, א): אביי אמר חיישין רבא אמר לא חיישין וקיי"ל כרבא.

לרבה גבי מיתה משום עיגונא דלא חיישינן לתרי יצחק ריש גלותא, אף אם תמצי לומר דהיא חששא מדאורייתא כמ"ש לעיל^{שסו} מהתוס' ריש פ"ג דגיטין ובב"מ. דהא גבי נכרי מסיח לפי תומו איכא נמי חששא דאורייתא ודאי, וכן גבי בת קול יש לחוש לפסולי עדות דאורייתא ודאי, ובפרט לצרה כדאיתא בגמרא^{שסז} שהביא הרא"ש שם בתשובה, וכן^{שסח} ממצאו כתוב בשטר^{שסט}, דרחמנא אמר מפייהם ולא מפי כתבם^{שע} אלא דרבנן אקילו משום עיגונא מאחר שיש קצת טעם כו', והכא נמי יש קצת טעם על כל פנים מאחר דלא הוחזקו. דהא לרבה חשוב האי טעמא טעם כעיקר להתיר אפילו בגט, והלכך יש לומר דאף לר' זירא ורב הונא חשיב קצת טעם על כל פנים להתיר במיתה משום עיגונא. ותדע עוד דהא אפילו בגט בשעת הסכנה כותבין ונותנין אע"פ שאין מכירין, כדנתיא בברייתא^{שעא} שהביא שם הרא"ש בתשובה, ובמיתה דמיא לעולם לשעת הסכנה, וכן ראוי לכל מורה לחזור אחר כל צדדים כו'. זהו ביאור דעת הרא"ש בתשובה ובפסקיו אל נכון, וסרו מעליו תלונות מהריב"ל^{שעב} מכל וכל.

(כ) והנה בגמרא^{שעג} איכא תרי טעמי להא דאקילו רבנן משום עיגונא, חדא משום דאשה דייקא ומינסבא מתוך חומר שהחמרת^{שעד} כו', ואידך משום דמילתא דעבידא לגלויא כו'. והרא"ש לא הזכיר כאן^{שעה} כלל כי אם האי טעמא דאשה דייקא לחוד, משום דגבי תרי יצחק^{שעו} לא שייך כלל כי אם האי טעמא לחוד^{שעז}. וכן בכל תחלת עדות כמו פדחת בלא חוטם^{שעה}, דאיכא למיחש שטועים בדמיונם, ולא שייך כלל האי טעמא דמילתא דעבידא לגלוי לא משקרי, דהא לא משקרי במזיד אלא שטועים. ומכל שכן בסימנים שבגופו^{שעט}. ובוודאי היינו טעמא דלישנא קמא דריש פרק יש בכור דלא אקילו משום עיגונא אלא בסופה דווקא ולא בתחלתה, משום דבסופה שייך האי טעמא דמילתא דעבידא לגלוי ולא בתחלתה. והלכך מאחר דאנן קי"ל כלישנא בתרא ולא שאני לך בין סופה לתחלתה, מכלל דלא איכפת לן ולא אצטריך לן כלל האי טעמא דעבידא לגלוי, אלא סגי לן בהאי

שסו סי"ז (ד"ה וגם אין לומר וסד"ה אלא דהא), ממשמעות התוס' בגיטין (כד, ב ד"ה בעדי מסירה) וב"מ (יח, רע"ב ד"ה חיישינן), שאפשר החשש לתרי יוסף בן שמעון ולתרי שוירי הוא דאורייתא (אפילו בגט, ומכ"ש לחשוש לתרי יצחק ריש גלותא, כשאחד מת).

שסז יבמות קכב, א (ודלמא צרה הוא, תנא דבי רבי ישמעאל בשעת הסכנה כותבים ונותנין אע"פ שאין מכירין).

שסח וכן הוכיח בשו"ת הרא"ש שם.

שסט ירושלמי יבמות פט"ז ה"ז (מצאו כתוב בשטר מת פלוני נהרג פלוני ר' ירמיה אמר משיאין את אשתו). טוש"ע סי' יז סי"א.

שע גיטין עא, א.

שעא יבמות קכב, א.

שעב ח"א סי' ו (שהובא לעיל ריש סט"ז).

שעג יבמות צג, ב (טעמא דעד אחד משום דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקר כו' או דלמא טעמא דעד אחד משום דאיהי דייקא ומינסבא). ועד"ז שם קטו, א. קטז, ב.

שעד יבמות פח, א (מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה כו' משום עיגונא אקילו בה רבנן).

שעה הן בגיטין פ"ג סי"ג, והן בשו"ת כלל נא סי"ב.

שעו שביבמות קטו, ב. שבזה דן הרא"ש שם.

שעז שהרי לא העידו שמת יצחק זה (שאז היה עבידא לגלויא), אלא ששלחו מהתם שיצחק ריש גלותא מת שם.

שעח שבבכורות מו, ב. שבזה דנה הגמרא שם אם הקילו גם בסופה של עדות.

שעט שזה נידון לעיל סי"ט. וראה שו"ת צמח צדק סי' מט קיצור לס"י.

טעמא לחוד דאשה דייקא. והאיבעיות שבגמרא^{שפ} גבי עד אחד בקטטה ובמלחמה וביבמה, הן איפכא, אי מהני האי טעמא לחוד דעבידי לגלויי כו', או אם הוא עיקר הטעם כמ"ש התוס' דף צ"ג ע"ב^{שפא}, אבל האי טעמא דאשה דייקא לחוד ודאי דמהני ללישנא בתרא דריש פרק יש בכור דלא מפלגינן בין תחלת עדות לסופה. וכן משמע מפשט ולשון המשנה^{שפב} דמשיאין ע"פ בת קול, דאף שהלך לו תיכף ומיד ולא נודע מקומו או דלא מירתת בעבידא לגלויי.

(להאי טעמא דעבידא לגלויי לא משקרי, צריך לדחוק דמיירי ששה מעט בראש ההר ולא הלך לו מיד, והלכו ולא מצאו היינו לאחר זמן מה. ובהא אתי שפיר השמטת הרמב"ם למשנה זו בחיבורו^{שפג}, משום דאזיל לשיטתיה דסבירא ליה דעיקר הטעם משום מילתא דעבידא לגלויי כו', כמ"ש בסוף הלכות גירושין^{שפד} שאין העד יכול להשמט כו', והיה ההכרח לו לבאר ולחלק בין שהה בראש ההר ללא שהה, ונודע דרכו שלא לכתוב מה שאינו מפורש ומבואר^{שפה}, ולכן השמיט לגמרי, שלא ליתן מכשול בלשונו להתיר בלא שהה. וכן הוא בהדיא ברמב"ם ריש פ"ז מהלכות נחלות^{שפו} סימן מובהק בגופו כו' שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת כו', דהיינו כלישנא קמא דריש פרק יש בכור דבעדות אשה אחמירו רבנן ולא אקילו משום עיגונא אלא בסופה, דהיינו משום דעבידא לגלויי כמ"ש בסוף הלכות גירושין. ולא דמי^{שפז} לנקב בצד אות פלונית ואפילו בהוחזקו, משום דדמי לנפילה דחד כדלעיל^{שפח}. ומ"ש בפרק י"ג מהלכות גזילה^{שפט} הסימנים מובהקים סומכים עליהם כו' בכל מקום דין תורה, דין תורה דייקא, אבל רבנן אחמירו באיסור כרת לבד, ולאפוקי כלאי בהמה גבי פרידות^{שצ}. אבל^{שצא} מ"ש בבית יוסף וכסף משנה שהרמב"ם סמך על מה שכתב^{שצב} גבי והשליכו מצודה אחריו כו', צריך עיון

^{שפ} יבמות צג, ב (עד אחד ביבמה מהו). קטו, א (עד אחד במלחמה מהו). קטז, ב (עד אחד בקטטה מהו).

^{שפא} ד"ה עד אחד (דמיבעיא להו הא דסמכין אדיוקא דידה משום דעבידא לאיגלויי הוא, והאי דעבידא לאיגלויי הוא עיקר הטעם, ולחכי יש לסמוך אדיוקא זוטא כי הכא דלא דייקא כולי האין).

^{שפב} קכב, א (ומשיאין על פי בת קול, מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת, הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו).

^{שפג} כקושיית המ"מ הל' גירושין פ"ג הכ"ז (ורבינו לא הזכיר מדין זה כלום ולא נתבאר לי למה). ודנו בזה בכ"מ שם, ובב"י סי' יז (לא, ב), ב"ח שם ס"ה, בית שמואל שם ס"ק כו'.

^{שפד} פ"ג הכ"ט (דבר שאפשר לעמוד על בריו שלא מפי העד הזה ואין העד יכול להשמט אם אין הדבר אמת, כגון זה שהעיד שמת פלוני, לא הקפידה תורה עליו, שדבר רחוק הוא שיעיד בו העד בשקר, לפיכך הקלו חכמים בדבר זה והאמינו בו עד אחד מפי שפחה ומן הכתב). וכ"ה בפ"יב ה"ט"ו (שהדבר עשוי להגלות). וראה לקמן סכ"א (סד"ה והא דבמלחמה).

^{שפה} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רט.

^{שפז} ה"ג (אם היו לו סימנים מובהקין בגופו והכירו אותם כו' יורדין לנחלה בעדות זו, אע"פ שאין משיאין את אשתו, שאני אומר שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת).

^{שפו} ואף שלפי האמור לעיל, דעת הרמב"ם שאפילו בסימן מובהק אין מתירין בעדות אשה, א"כ האין פסק בגט שאבד (הל' גירושין פ"ג הי"א) שמתירין בנקב כו' אלא היינו טעמא משום דדמי כו'.

^{שפח} סי"ז (ד"ה והא דאמרינן).

^{שפט} ה"ה.

^{שצ} שפסק הרמב"ם בהל' כלאים פ"ט ה"ו, שסומכים על סימני אזנים וזנב וקול. וכמבואר בחולין (עט, רע"ב) דהיינו מטעם סימנים דאורייתא.

^{שצא} ולפי הנ"ל יתיישב בפשטות מ"ש הרמב"ם (הל' גירושין פ"ג הכ"א) "אע"פ שיש להם סימנים בגופו ובכליו ואפילו שומא אין מעידין עליו", היינו אפילו בסימנים מובהקים. אבל מ"ש בכ"מ שם, ובב"י סי' יז (לו, א) ד"ה והרמב"ם, שהרמב"ם סמך כו'.

^{שצב} הל' גירושין פ"ג ה"ט"ז (כיצד ראוהו שנפל לים כו' אין מעידין עליו כו' אם השליכוהו לים והשליכו מצודה אחריו

גדול איך אפשר ללמוד ממים שאין להם סוף דרבנן. אך לבאר היטב דעת הרמב"ם בזה, וגם מ"ש ואפילו שומא^א, אין כאן מקום להאריך).

וממוצא דבר נשמע דאין לפקפק כלל בנידון דידן שהעד שמצא ההרוג לא אמר שהכירו מעולם לבעלה של זו, דלא שייך כלל האי טעמא שבגמרא דעבידא לגלויי אלא באומר שמת בעלה של זו, דעבידא לגלויי כשיבא לבית (וכן בעד אחד שהעיד על רושם שתחת השחי בבעלה של זו). וכן משמע בהדיא מהאור זרוע בתרומת הדשן סי' רל"ט, שהנכרים לא אמרו כלל שמצאו בעלה של זו, רק שמצאו יהודי בסימנים אלו הרוג וקברוהו, דלא עבידא לגלויי, ואפילו הכי התיר האור זרוע בפשיטות^ב. וכן הוא בהרבה תשובות האחרונים (ומזה גם כן ראייה דלא קיימא לן כלישנא קמא דריש פרק יש בכור). וכן משמע בהדיא בגמרא ריש פרק ט"ו^ג דלאו עליהו סמכין אלא אסימנים, לפי גירסת המרדכי^ד אי נמי דקאמרי סימנים, ולא אמרינן דאסקינהו קמן רק הסימן לבד (ומהטור^ה שכתב גבי עד אחד במים והכרתיו כו', אין ראייה, שהרי גבי שני עדים וביבשה כתב^ו גם כן לשון זה).

(כא) ואולם הראיות שהביאו רבינו נתן ורבינו שמחה שבמרדכי^ז והגהות מיימוניות^ח מהירושלמי^ט והבבלי^י. הנה ראייתם מהירושלמי היא פליאה נשגבה, דהא גמרא דילן^{יא} פליג בהדיא אירושלמי, דנפל לכבשן מעידים, ואין מזכירים מעשה ניסים. והחיה אוכלת בו שבמשנה^{יב} מוקמינן בגמרא דילן^{יג} דדוקא ממקום שאין נפשו יוצאה, דלא כירושלמי שנותרו עליו כו' (ולפירוש הנימוקי יוסף^{יד} קאי נמי אמגויד). ודאמרינן בגמרא^{טו} דילן

והעלו ממנו אבר שאי אפשר לינטל אותו אבר מן החי ויחיה הרי זה מעיד עליו שמת ומשיאין את אשתו, ועל כרחך בשיש להם סימן מובהק.

^א שם פ"ג הכ"א (אע"פ שיש להם סימנים בגופו ובכליו ואפילו שומא אין מעידין עליו). וראה לעיל ס"ח (ד"ה וגם). ס"י (ד"ה לא מיבעיא, במוסגר).

^ב כדלעיל ריש ס"ד.

^ג יבמות קטו, רע"ב.

^ד סי' עז. וכדלעיל ס"ט"ו (ד"ה והנה עיקר).

^ה סי' יז (לח, א): "ואם עד אחד מעיד ראיתו מיד אחר שהועלה והכרתיו על ידי סימנים שהיה לו בגופו נאמן", שלכאורה יש להוכיח מכאן שסימנים מועילים רק כשמכירו, מטעם עבידא לגלויי.

^ו שם (לו, א): יכולין להכירו בטביעת עין או על ידי סימנים מובהקין שיש להם בגופו.

^ז יבמות סי' צ-צא, שהובא לעיל ס"א.

^ח ה' גירושין פ"ג אות א.

^ט יבמות פט"ז ה"ג (אפילו ראוהו מגויד, אני אומר בחרב מלובנת נכוח ויחיה, וצלו, על הצלוב אני אומר מטרונא עברה עליו ופדאתו, והחיה אוכלת בו, אני אומר נותרו עליו מן השמים, נפל לבור אריות אין מעידין עליו, אומר אני נעשה לו ניסים כדניאל, לכבשן האש אין מעידין עליו, אומר אני נעשה לו ניסים כחנניה מישאל ועזריה).

^י "וכן מוכחא כולא שמעתא דתלין לחומרא", וכדלקמן.

^{יא} יבמות קכא, ב (תנו רבנן נפל לתוך כבשן האש מעידין עליו כו' תניא אמרו לו לרבי מאיר אין מזכירין מעשה ניסים). הרי שלגמרא דילן אין חוששין אלא בחשש שבדרך הטבע, ולא אזלינן לחומרא בעדות אשה.

^{יב} יבמות קכ, א (אין מעידין כו' ואפילו ראוהו כו' והחיה אוכלת בו)..

^{יג} יבמות קכ, ב (אמר רב יהודה אמר שמואל לא שנו אלא ממקום שאין נפשו יוצאה אבל ממקום שנפשו יוצאה מעידין).

^{יד} יבמות (מה, רע"ב) ד"ה יכתבו ויתנו (הא דשמואל דקאמר לא שנו אלא ממקום שאין נפשו יוצאה בו, טעמא היא אף למגויד).

^{טו} יבמות קטו, א (עשינו עלינו בית עשינו עלינו מערה הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת כו' דאמר לה כי היכי דלדידך איתרחיש ניסא לדידיה נמי איתרחיש ניסא).

דלדידיה אתרחיש ניסא, אינו נס ממש שהוא שינוי הטבע ככבשן האש, אלא דמקרי נס בלשון בני אדם, וגם בלשון חכמים כעל הניסים דפורים^{טז}, וכלשון הש"ע א"ח סוף סי' רי"ט^{טז}. ואף גם זאת דוקא משום דלדידיה נמי אתרחיש. ודאמרינן^{יז} דאיכא דעביד סמתרי כו', נמי לא קשה מידי, דהתם מיירי במקום שאינו עושה טרפה^{יט}, דהיא מילתא דשכיחא טובא להתרפא על ידי תחבושת כדפירש"י^כ, ורוצה לומר דלאו סמתרי ממש, שהוא עשב המחבר אפילו ב' חתיכות בשר שחוט כדאיתא בפרק הספינה (דף ע"ד)^{כא}, משום דהא הכא מיירי במקום שאין עושה טרפה דוקא, כדפירש רשב"ם בהדיא בפרק הספינה^{כב}, דהכי גרסינן בפרק אלו טרפות^{כג} דאי בדרי לה סמתרי חיה, והיינו בכוליא וכהאי גוונא דוקא שאין עושין טרפה, אבל במקום שעושה טרפה לא מהני בידור סמתרי, דטרפה אין לה תקנה, כדאיתא בהדיא בריש פ"ד דחולין^{כד}, והיינו בידי אדם, אפילו על ידי בידור סממנים, כמ"ש הרא"ש^{כה} ורשב"א^{כו} שם גבי בהמה שנחתכו רגליה. והיינו טעמא משום דסמתרי לא מהני להבריא המכה שתחיה משום זיקא דעייל במכה כדפירש רש"י בב"מ דף ק"ז ע"ב^{כז}, ומשום הכי אף דסמתרי מהני לחבר החתיכות יחד מכל מקום אינה חיה על ידי זה. ותדע מדמעידים בשחט בו רוב שנים^{כח}, והוא הדין במחו לה ברומחא במקום שעושה טריפה עייל התם זיקא ואינה חיה, דאם לא כן לא היתה טרפה מאחר שיש לה תקנה בידי אדם. והוא הדין לאדם כהאי גוונא, דאין חילוק בטרפות בין אדם לבהמה כמ"ש התוס'^{כט}.

^{טז} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קס.

^{יז} סי"ט (מי שנעשה לו נס כגון שנפל עליו כותל או ניצל מדריסת שור ונגיחותיו או שעמד עליו בעיר אריה לטרפו או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה וניצל מהם). וראה גם סדר ברה"י פ"ג ה"ז (כל שיש חשש סכנת נפשות).

^{יח} יבמות קיד, ב (זימנין דמחו ליה בגירא או ברומחא וסברא ודאי מת ואיכא דעבד סמתרי וחיה כו').

^{יט} הובא בשו"ת צמח צדק סי' נט סוף ס"א.

^כ שם ד"ה סמתרי.

^{כא} ב"ב עד, ב (זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא והואי אטמא דבשרא בהדן, פתחנא ונקרינא ואנחנא אעשבי, אדמייתין ציבי חלם אטמא [שנתחברה יחד כמתחלה, רשב"ם] כו' ההוא עישבא סמתרי הוה).

^{כב} שם ד"ה סמתרי (עשב שמחבר, כדאמרינן בהמקבל ובאלו טריפות דעבד ליה סמתרי וחיי).

^{כג} חולין נד, א (דבי רב פפא בר אבא רישבא מחו בכוליא וקטלי [מכין בחץ החיה בכולייתא כו' מתה מאליה, רש"י], אתו לקמיה דרבי אבא, אמר להו וכי להוסיף על הטרפות יש, אין לך אלא מה שמנו חכמים, והא קא חזינן דקא מתה, גמירי דאי בדרי לה סמא חייא). ורשב"ם (ב"ב שם) גרס: דאי בדרי לה סמתרי חייא.

וראה אגרות קודש חכ"א אגרת ז'תשנ"ט (יש להביא רא"י דחוזרת להכשירה כו', ולגירסת הרשב"ם (ב"ב עד): דגריס בחולין סמתרי במקום סמי צ"ע).

^{כד} סח, ב (כיון שנטרפה שוב אין לה היתר).

^{כה} חולין פ"ד ס"ז (הרמב"ן ז"ל א"כ אם נחתכו הגידין, יחתוך כל הרגל למעלה מצומת הגידין ותחזור להכשירה כו', מיהא באותו ענין שהטריפות בא בה אינה חיה אפילו בבידור סמנין כו', וכן מצינו טריפות נכשרות, ריאה שניקבה ולא סביך בבישרא טריפה חזרה ונסבכה הוכשרה. ודעת רחוקה היא זו שטריפה תחזור להכשירה בידי אדם כו', ולא דמי לריאה שמעצמה עומדת ומתחיל להסתבך).

^{כו} חולין עו, א ד"ה ולענין פסק (שגם הוא חלק על הרמב"ן, ומסיים: והא דאמרינן בנקבה הריאה דאי סביך בבשרא כשרה זהו פסול שחזור להכשרו מעצמו, אבל פסול שאינו חוזר על ידי עצמו, ולא בבידור סימנים, אלא בנטילת האבר טריפה לעולם).

^{כז} ד"ה אי לאו זיקא (שנכנס במכה, עבדי סמא וחיי, סם המחבר בשר חתוכה, ומן העשבים הוא, כדאמר בהמוכר את הספינה).

^{כח} יבמות קכ, ב (שחט בו שנים או רוב שנים וברח מעידין).

^{כט} חולין מב, ב ד"ה ואמר רב (אלמא מאי דחיי באדם חיי נמי בבהמה).

(אכן לפי זה צריך לומר דר' שמעון בן אלעזר דקאמר בברייתא^ל דמגוייד יכול ליכוות ולחיות אפילו במקום שעושה טרפה כמ"ש התוס'^{לא}, סבירא ליה (כמאן דאמר^{לב}) דטרפה חיה. אמנם לפי דעת רמב"ן^{לג} ורשב"א^{לד} שכתבו שם גבי סכין מלובנת^{לה}, דטרפות דבהמה אין כנגדן באדם לבד מן הארכובה ולמעלה כו', אתי שפיר דברי ר' שמעון בן אלעזר דברייתא אפילו למ"ד דטרפה אינה חיה, ומשום דאדם שאני. ולפי זה יש לומר דסמטרי דריש פרק ט"ו מיירי אפילו במקום שעושה טרפה בבהמה^{לו}, אבל באדם יש תקנה על ידי סמטרי או תחבושת כדפירש"י. והא דאמר שמואל דממקום שהנפש יוצאה בו מעידים, היינו כשהנפש יוצאה באכילת החיה את האבר כולו או רובו, כמ"ש הרמב"ם^{לז} בנטילתו, בנטילתו דוקא ולא בנקב בעלמא דיכול לחיות י"ב חודש, דאז דוקא מהני סמטרי או שאר תחבושת באדם לחיות יותר, אבל בנטילת כולו או רובו הנפש יוצאה מיד או בזמן קרוב, כמו בשחט רוב שנים, ולא מהני אפילו סמטרי משום זיקא שנכנס במכה כדאיתא בב"מ שם, וכל שכן שאר תחבושת, אפילו באדם. והיינו טעמא נמי דמעידין במגוייד לת"ק דברייתא, דמיירי נמי בכהאי גוונא שהנפש יוצאה בזמן קרוב, כגון דשוויה גיסטרא כעובדא דההוא טעייא^{לח}, ודומיא דמגוייד דמתניתין דאהלות^{לט} דמייתי התם. והשתא אתי שפיר נמי, דהיינו טעמא דהרמב"ם^מ והטור^{מא} שלא התירו במקום שעושה טרפה, משום דחששו לסוגיא דריש פרק ט"ו ואיכא דעביד סמטרי כו', והוא הדין תחבושת אחרת כדפירש"י, והיינו טעמא משום דאדם שאני דאיכא מיעוטא דמהני להו סמטרי וכהאי גוונא, וכלשון הגמרא ואיכא דעביד כו', והוא מיעוט דשכיח וחיישינן לה מדרבנן. ולא אקילו משום עיגונא אלא משום דאשה דייקא, והכא במלחמה כיון דחזינן דמחי ליה ברומחא תו לא דייקא טפי ואמרה בדדמי וסברה שמת, כדאיתא התם בגמרא^{מב} מאי טעמא דמלחמה כו'. אבל מדאורייתא לא חיישינן למיעוטא, ומשום הכי ההורג את הטרפה פטור^{מג}. וכן צריך לומר כן בע"כ לפי דעת רמב"ן ורשב"א דלעיל^{מד}).

^ל קכ, ב (מעידין על המגוייד ואין מעידין על הצלוב, רבי שמעון בן אלעזר אומר אף על המגוייד אין מעידין מפני שיכול לכוות ולחיות).

^{לא} שם ד"ה למימרא (כיון שמגוייד במקום שעושים אותו טריפה, כמו נחתך מן הארכובה ולמעלה, כדמשמע בסמוך).

^{לב} חולין מב, א (דטריפה אינה חיה כו' ולמאן דאמר טריפה חיה), וש"י.

^{לג} יבמות קכ, ב ד"ה רבא (ואע"פ שכל טרפות שמנו חכמים בבהמה אין כנגדן באדם, כיון דארכובא בזה ובזה נשנית בשניהם הוא טרפה).

^{לד} שם ד"ה אמר רבא (שהביא דברי הרמב"ן הנ"ל).

^{לה} שביבמות שם (רבא אמר בסכין מלובנת. וברש"י שם: מלובנת באש, שמתוך המכה מתרפא).

^{לו} הובא בשו"ת צמח צדק סי' נט סוף ס"א.

^{לי} ה"ל גירושין פ"ג ה"ח (ראוהו צלוב והעוף אוכל בו כו' במקום שהנפש יוצאה בנטילתו כו' כרי זה מעידין עליו שמת).

^{לז} יבמות שם (ההוא טיעא דשקיל ספסירא וגיידיה לגמליה ולא אפסיקתיה לנערותיה. וברש"י שם: ולא הפסיק לגמור את קול נערותו שהיה נוער עד שמת).

^{לט} פ"א מ"ו (אדם אינו מטמא עד שתצא נפשו אפילו מגוייד).

^מ דלעיל שם, שהתיר רק במקום שהנפש יוצא בנטילתו, ולא במקום שעושה טרפה.

^{מא} סי' יז (לז, ב): אבל אם ראוהו אוכל בו החיה במקום שנפשו יוצאת בו כגון בלב או במוח או במעים מעידים עליו.

^{מב} יבמות קיד, ב (מאי טעמא דמלחמה משום דאמרה בדדמי).

^{מג} סנהדרין עח, א (אמר רבא הכל מודים בהורג את הטרפה שהוא פטור).

^{מד} שכל הטרפות שמנו בבהמה אין כנגדן באדם, ומ"מ ההורג את הטרפה פטור.

וגם ראיית ר"ן ור"ש מההוא גברא חרוכא^מ, לא קשיא מידי להרא"ש^מ, דסבירא ליה כפרש"י^מ דפסתא דידא דשדיא היא מאיש אחר הבא להציל, וממה נפשך אחד ערק ואזל לעלמא ודלמא הוא בעלה^מ. וכ"כ הרבינו ירוחם^מ בשם הרמ"ה. ועוד דהא התם טעמיה דר' חייא בר אבין דמדמי לה לעישנו עלינו את הבית^כ כו', דקאמרה בדדמי ולא דייקא, וכן הוא ברשב"א שם^נ בהדיא.

וגם ראייתם ממים שאין להם סוף^כ לא קשה מידי מהאי טעמא, דהא לא אקילו משום עיגונא אלא משום דאשה דייקא ומינסבא^כ, ומים כמלחמה דמי דאמרה בדדמי ולא דייקא, כדאיתא בגמרא^כ. וכן כתב בפסקי מהרא"י סי' קל"ט^כ דמהאי טעמא דוקא אחמירו במים שאין להם סוף, אע"ג דמיעוט נמלטים לא שכיח, כמ"ש הרא"ש^כ והמרדכי^כ ריש פרק ט"ו בשם ר"ת דמשום הכי לא מפקינן בדיעבד. אכן בפרק החולץ^כ כתב הרא"ש איפכא, דמשום הכי אסרו לכתחלה משום דהוי מיעוטא דשכיחא, והוא מהתוס' שם^כ בשם ר"י^כ. ואם כן אדרבה מכאן יש להוכיח איפכא ממ"ש ר"ן ור"ש הנ"ל, דאף שהוא מיעוטא דשכיחא שרי בדיעבד. והא דלא הקילו לכתחלה משום עיגונא היינו טעמא משום דלא דייקא כמ"ש מהרא"י.

(והא דבמלחמה אחמירו אף דיעבד^כ משום דלא דייקא, שאני הכא במים שאין להם סוף, דהטביעה היא ודאית ע"פ עד אחד, או אפילו על פיה בתר דאקילו רבנן להאמינה^כ משום עיגונא^כ, משום דבטביעה לא שייך לומר דאמרה בדדמי שנטבע אע"פ שלא נפל

^מ יבמות קטו, א (ההוא גברא דבשילחי הלוליה איתלי נורא בי גנני, אמרה להו דביתו חזו גבראי חזו גבראי, אתו חזו גברא חרוכה דשדי ופסתא דידא דשדיא כו' גברא חרוכה דשדיא אימא איניש אחרינא אתא לאצולי ואכילתיה נורא ופסתא דידא דשדיא נורא איתליא ביה ואתיליד ביה מומא ומחמת כיסופא אזל וערק לעלמא).

^מ יבמות פט"ו סי' א (דילמא איניש מעלמא אתא לאצוליה ואכלתיה נורא, והאי פיסתא דחתנא הוא, ומחמת כיסופא ערק ליה ואזיל לעלמא).

^מ שם ד"ה פסתא דידא (מאיש אחר הבא להצילו).

^מ הובא בשו"ת צמח צדק סי' מט סי"ד. סי' נה סי"ג. סי' נו סי"ז. סי' פ סי"א. פס"ד ח"ג שפא, ב.

^מ נתיב כג ח"ד (קצח, סע"ב). הובא בבית שמואל סי' יז ס"ק קס.

^כ יבמות שם (עשינו עלינו בית כו' הוא מת ואני נצלתי אינה נאמנת כו' דאמר לה כי היכי דלדיך איתרחיש ניסא לדידה נמי איתרחיש ניסא).

^כ ד"ה רב חייא בר אבין איניש אחרינא אתא לאצוליה ואכלתיה נורא (כלומר ואף כאן בדדמי קא אמרה, סברה בעלה הוא).

^כ במשנה וברייטא קכא, א (נפל למים כו' שאין להן סוף אשתו אסורה). שמכאן הוכיחו דתלינן לחומרא בעדות אשה.

^כ כדלעיל ס"כ, ושי"נ.

^כ קטו, סע"א (והא מים כמלחמה דמו).

^כ "דאיכא למימר דמים שאין להם סוף ליכא חזקה דאשה דייקא ומינסבא כו' משום דאמרי בדדמי".

^כ סי' א (דמים שאין להם סוף דאמרינן (לקמן דף קכא:) אם נשאת לא מפקינן מיניה כו', דהוי מיעוטא דלא שכיחא כלל).

^כ סי' פב (במים שאין להם סוף שאנו מתירין בדיעבד כו' מיעוט הוא דלא שכיח).

^כ יבמות פ"ד סי' ה (וחיישינן למיעוטא דשכיחא כמו גבי מים שאין להם סוף דאשתו אסורה).

^כ לו, ב ד"ה הא לא שהה (ואומר ר"י דחיישינן למיעוט מצוי כזה כמו במים שאין להם סוף).

^כ הובא בשו"ת צמח צדק סי' סח סי"ז.

^כ כמבואר בטושי"ע סי' יז סמ"ח-נ (שדוקא באיבעיא דלא איפשטה לא תצא בדיעבד).

^כ משנה יבמות קיד, ב (האשה כו' ובאה ואמרה מת בעלי תנשא). טור ושו"ע סי' יז סמ"ג.

^כ גמרא שם פח, א (מתוך חומר שהחמרת עליה בסופה הקלת עליה בתחלה. לא ליחמיר ולא ליקיל, משום עיגונא אקילו בה רבנן).

כלל מן הספינה, אלא בנפל לים אמרה בדדמי דמסתמא שוב לא עלה, והלכך אזלינן בתר רובא דאין נמלטין בדיעבד, משא"כ במלחמה. ואפילו לפי מה שנתבאר לעיל^ט לפי דעת רמב"ן ורשב"א דמחו ליה בגירא במקום שעושה טרפה בבהמה^ט, מכל מקום אינו דבר ברור בודאי דראתה בעיניה ממש דמחו ליה במקום שעושה טרפה ודאי, אלא דרך אם תמצוי לומר קאמר רבא התם^ט, דאף אם תמצוי לומר דחזיא דמחו ליה בגירא במקום שעושה טרפה אכתי איכא לספוקי נמי דאיכא דעביד סמתרי, אבל באמת יש להסתפק עדיין גם כן דלא חזיא ממש דמחו ליה במקום שעושה טרפה ודאי. ותדע שהרי הרמב"ם^ט לא העתיק רק טעמא קמא לחוד סלקא דעתא בכל הני דאיסטול כו' והיינו משום דסבירא ליה דרבא קאמר רק בדרך אם תמצוי לומר לחוד ולרווחא דמילתא, לאשמועינן דאיכא נמי עוד ספק דסמתרי דהוא מיעוטא דשכיח, חיישינן ליה נמי, מאחר דאמרה בדדמי דסברה שמת. ואף דהרמב"ם סבירא ליה דעיקר הטעם משום מילתא דעבידא לגלויי^ט, אפילו הכי לא סמכינן על האי טעמא לחוד היכא דאמרה בדדמי ולא דייקא^ט, כמ"ש המגיד משנה^ט).

ותדע עוד^{טא}, דהא בסוגיא דיבמות^{טב} וב"מ^{טג} מבואר להדיא דאי סימנים דאורייתא מדמינן סימנים בגופו ובכליו בעדות אשה לסימנים דאבדה ממש, ולא ממעט אלא סימן דארוך וגוץ בגופו, ובכליו משום דחיישינן לשאלה אי נמי בחיורי וסומקי דוקא, אבל סימן דמדת אורך ורוחב בצמצום בכהאי גוונא דהוי סימנים דאורייתא באבדה הוא הדין נמי בעדות אשה, אם תמצוי לומר סימנים דאורייתא, וכן כתב הרא"ש בהדיא בפ"ב דב"מ^{טד} אפילו גבי סימן דארוך גופו, וכל שכן גבי כליו, ואע"ג דשכיחא מילתא ודאי דאתרמו עוד מקצת טליתות בעולם שהן ארוכות ממש כטלית זו בצמצום^{טה}, וכן עוד קצת אנשים מצומצמים בארכם כזה ממש, אפילו הכי הוי סימן, כדמוכח בגמרא^{טו} בהדיא, דדוקא

^{טד} ד"ה אכן.

^{טח} שעל פי הנ"ל היה צריך להתיר גם בזה בדיעבד, כמו במים שאין להם סוף, שהרי מה שמחו ליה בגירא הוא ודאי. ^{טו} קיד, ב (אמר רבא מאי טעמא דמלחמה משום דאמרה בדדמי, סלקא דעתא בכל הני דאיסטול הוא פליט [בתמיה], אם תימצא לומר כיון דשלוש בינו לבינה נטרא עד דחזיא, זימנין דמחו ליה בגירא או ברומחא וסברא ודאי מת, ואיכא דעבד סמתרי וחיה).

^{טז} ה' גירושין פ"ג ה"ב (שמא תסמוך דעתה על דברים שרובן למיתה ותאמר מת, כגון שנהרגו הראשונים והאחרונים שהיה בעלה באמצע, שהרי היא אומרת מאחר שנהרגו אלו ואלו נהרג הוא בכלל).

^{טז} פ"ג הכ"ט, וכדלעיל ס"כ (ד"ה להאי טעמא), ושי"נ.

וכיון שאינו סובר טעם זה של מתוך חומר שהחמרת עליה בסוף, שוב אין מקום לחילוק הנ"ל, בין מים שאין להם סוף ומלחמה שהחמירו בה (שכיון דאמרי בדדמי לא שייך כאן הטעם שהקילו חכמים בעדות אשה, דמתוך חומר כו') לבין תחלת עדות שהקילו בה (דמתוך חומר כו').

^{טז} שלא הקילו בעדות אשה אלא במקום שיש גם הטעם מתוך חומר כו', ולכן החמירו חכמים במים שאין להם סוף ובמלחמה, וכנ"ל.

^{טז} שם (דהיכא דנפקא לן דינא בין שני טעמים אלו שאין רבינו סומך על זה), ופ"ג ה"א (לא סמכינן עליה היכא דנפקא לן מידי לענין דינא, כיון דבגמרא לא איפשיטא).

^{טז} שהקילו בעדות אשה אף בתחלת עדות, ולא החמירו אלא במקום שיש לחוש לבדדמי.

^{טז} קכ, ב.

^{טז} כז, ב.

^{טז} סי יד (והאי דקאמר דאריך וגוץ לא הוי סימן, היינו בשלא צמצמה מדת רחבו או ארכו אלא אמרה הגט הוא ארוך או קצר, דומיא דההוא דקאמר אין מעידין דהיינו גופו ארוך וגוץ, שלא צמצמו מדת ארכו).

^{טז} כדלעיל ס"ט (ד"ה ובר מן דין, ואילך).

^{טז} ב"מ כג, ב. וכדלעיל ס"ט (ד"ה ואפילו הכי).

ממניינא ומתקלא דשוין לא הוי סימן כו', וכמ"ש הרא"ש בפ"ה דב"מ^{עז} דבמציאה הקילו בסימן כל דהו, והוא הדין נמי בעדות אשה כדלעיל^{עח}. ומאי שנא ממים שאין להם סוף דאחמירו רבנן לכתחלה, ואפילו בדיעבד לא התירו אלא משום דהוא מיעוטא דלא שכיח לפירוש ר"ת^{עט}, ואף לפירוש ר"י על כל פנים לכתחלה אסרו משום דמיעוט דנמלטים שכיח. והכא נמי שכיח בעולם דאתרמי אורך טלית כטלית ואיש כאיש, וכמו מדות דשומשמי^פ, ואפשר נמי דשכיח טפי ממיעוט דנמלטים. דודאי אין כוונת ר"י לומר דשכיח טובא, שזהו נגד החוש שאינו מצוי כל כך אלא דשכיח קצת, ומכל שכן דודאי שכיח טפי מסמתרי ממש (למקום שעושה טרפה לפי דעת ר"נ ור"ש^{פא}) דלא שכיח כלל. אלא ודאי דמשום דאשה דייקא, אקילו משום עיגונא כמו במציאה, אפילו בסימן כל דהו כמ"ש הרא"ש, אבל במים שאין להם סוף דמי למלחמה ולא דייקא, ומכל שכן גבי סמתרי דמיירי במלחמה ממש, משום הכי חיישינן אפילו למיעוטא כדלעיל.

סימן כט

סתירה בלילה ברה"ר וקינוי בינו לבניה^{פב}

גלילי ידיו הטהורות קריתי ושניתי. ולענ"ד אין כאן בית מיחוש מכל החששות שחשש מעכ"ת, כי שתי תשובות בדבר, חדא דרשות הרבים לאו מקום סתירה היא גבי סוטה^{פג}, דמשום הכי קי"ל^{פד} ספק רשות הרבים טהור, והיינו אפילו היכא דשייך קצת סתירה באפילה ובלילה, כמ"ש התוס' ריש פ"ק דנדה^{פה}. ואף דהאידנא לית לן רשות הרבים לענין שבת^{פו}, הא לענין טומאה שנינו^{פי} הרבה דברים שהן רשות היחיד לשבת ורשות הרבים לטומאה, ואפילו חצר שהרבים בוקעים^{פח} (בה) ובקעה בימות החמה^{פט} (רשות הרבים לטומאה). וגם למ"ש בגליון תוס' שם^{פז} בשם ירושלמי^{פז}, היינו באפילה דוקא, משא"כ כשהלבנה זורחת כמ"ש מעכ"ת. וכן הוא בהדיא בפ"ה דטהרות^{פז} גבי נגע באחד

^{עז} סי' נא (דדוקא גבי מציאה הקלו להחזיר בסימן כל דהו).

^{עח} סעיף יט.

^{עט} כדלעיל (ד"ה וגם ראייתם).

^פ שביבמות קטו, ב (שומשמי מאי סימנא אית להו, ודקאמר כן וכן הויין, אימר חושבני אתרמי).

^{פא} כדלעיל ד"ה ואולם, שהם מוכיחים מהירושלמי, שאין מעדיין אפילו עושה טרפה ודאי.

^{פב} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה ע"פ כת"י 189 (119, ב) [העתק מדפוס הנ"ל].

הציונים דלקמן מופיעים שם על הגליון (ובדפוסים הבאים נדפסו בפנים).

^{פג} האריך לדון בדברי רבנו, בשו"ת דברי נחמי אהע"ז סי' מד.

^{פד} סוטה כח, ב ובכ"מ. רמב"ם הל' אבות הטומאה פט"ו ה"ח.

^{פה} ב, א ד"ה והלל (ילפינן מסוטה לטהר ברה"ר כו' ואע"ג כו' דשייך קצת סתירה באפילה ובלילה ובעת שאין בני אדם מצויין).

^{פי} כמבואר בשו"ת סי' שמה סי"א, וש"נ.

^{פז} טהרות פ"ו מ"ו ואילך (איזו היא רה"ר כו' וכן כיוצא בהן רה"י לשבת ורה"ר לטומאה).

^{פח} שם מ"י (חצר שהרבים נכנסין בזו ויוצאין בזו רה"י לשבת ורה"ר לטומאה).

^{פט} שם מ"ז (הבקעה בימות החמה רה"י לשבת ורה"ר לטומאה).

^{פז} נדה ב, רע"ב (מיהו בירושלמי דסוטה משמע דאפילה ולילה הוי רה"י גמור).

^{פא} סוטה פ"א ה"ב (לפליטא בלילה, לחורבה ביום, למבואות אפילות ביום).

^{פב} מ"ז (נגע באחד בלילה ואין ידוע אם חי אם מת ובשחר עמד ומצא מת ר"מ מטהר).

בלילה שהוא ספק רשות הרבים, כמ"ש בתוספתא שם^{צג}, הובאה בר"ש שם, ובתוס' ריש פ"ק דנדה^{צד}. ומ"ש התוס' בסוטה דף כ"ח ע"ב^{צה} ממשנה ג' פ"ח דטהרות צע"ג, דהתם היינו טעמא משום גזירת כלים הנמצאים, שגזרו באושא לשרוף אף ברשות הרבים על ודאי מגען שהוא ספק טומאתן, כדאיתא בפ"ד דטהרות (מ"ה)^{צו} ובפ"ק דשבת^{צי}. ומאבד ביום, היינו טעמא כמ"ש הר"ש שם^{צח} וצ"ע.

ותו^{צט} דגם אם נסעה בדרך לבדה בלא חבורה אין לחוש כלל, דבכהאי גוונא לא מקרי קינוי כלל, רק הוכחה שהוכיח אותה ומיחה בה (שלא) לעבור על דברי חז"ל, אבל לא משום שעלה על לבו לחשדה לעשות מעשה ח"ו. וקינוי שבתורה אינו אלא כשחושדה באמת, כדאיתא ביבמות דף נ"ה ע"ב^ק, עיין שם בתוספות ד"ה לשקנא לה וברש"י שם. ולחילוק זה נתכוין הבית שמואל סי' קע"ח^{קא}. ומוכרח הוא גם כן בגמ' ריש פ"ק דסוטה, ולא תקשי אהא דאמר רב חנינא מסורא^{קב} לא לימא אינש^{קג} כו', מהא דקיי"ל^{קד} ר' ישמעאל ורבי עקיבא הלכה כרבי עקיבא, ורבי עקיבא אמר^{קה} וקנא חובה. ואף דהרמב"ם^{קי} פירש הא דיבמות דף נ"ה לענין שאין המים בודקין כו', היינו משום דסבירא ליה הלכה כר' יהושע דמתניתין^{קי}, דלא כר' חנינא^{קי}. ולהרמב"ם בלאו הכי נמי אין לחוש (כלל) [כ"כ]

^{צג} פ"ו ה"ו (שספק רה"ר טהור).

^{צד} ד, א ד"ה כי פליגי.

^{צה} ד"ה ברשות הרבים (אפילו בלילה חשבינן ליה רשות הרבים, וקשיא מהא דתנן במסכת טהרות פרק שמיני (מ"ג) המאבד ביום ומצא ביום טהור, ביום ומצא בלילה ביום ומצא ביום של אחריו ספיקו טמא, זה הכלל כל שעבר עליו הלילה או מקצתו ספיקו טמא, אלמא דלילה חשיב לעולם כרשות היחיד).

^{צו} על ששה ספקות שורפין את התרומה כו' על ספק כלים הנמצאים).

^{צז} טו, ב (ואמר עולא אלו ו' ספיקות באושא התקינו).

^{צח} טהרות פ"ח מ"ג (ביום ומצא ביום טהור, דסתמא אם היה אדם שם ונגע בו היה מגביהו כדרך מוצא אבידה, אבל בלילה אפ"י שעה אחת דלא חזי ליה חיישינן שמא נגע בו ולא ראהו).

^{צט} טעם ה"ב שאין כאן בית מיחוש, שלא היה כאן קינוי כדין.

^ק שכבת זרע פרט כו' לשקנא לה דרך אברים, א"ל אביי פריצותא אסר רחמנא. וברש"י שם ד"ה פריצותא קאסר רחמנא (בתמיה), כלומר פשיטא דלאו קינוי הוא, דמשום פריצותא לא מיתסרא עליה. ובתוס' שם ד"ה לשקנא לה דרך אברים (שאמר לה איני חושדך אלא דרך אברים).

^{קא} בשו"ע שם סכ"א: מצות חכמים על בני ישראל לקנאות לנשותיהם. וכתב ע"ז בבית שמואל ס"ק יד: לאו קינוי ממש קאמר, אלא להכיח אותם ויזהר אותה שאל תסתיר עם אנשים, בזה שפיר דלא תקשי ממ"ש בסעיף ז' [לא יאמר אדם לאשתו ואפ"י בינו לבניה אל תסתיר עם פלוני].

^{קב} ב, ב.

^{קג} לאיתתיה בזה"ז לא תסתירי בהדי פלוני, דילמא קי"ל כרבי יוסי ב"ר יהודה דאמר קינוי ע"פ עצמו.

^{קד} עירובין מו, ב (הלכה כרבי עקיבא מחברו). וראה קו"א הל' נזקי ממון ס"ק ד.

^{קה} ג, א (וקנא את אשתו רשות דברי רבי ישמעאל ורבי עקיבא אומר חובה).

^{קי} הלכות סוטה פ"ג הכ"ד (אשה כו' שבא עליה זה שקנא לה עמו דרך איברים אין המים בודקין אותה). וא"כ אפשר לכאורה, שגם כשאינו חושדה לעשות מעשה, מ"מ נאסרת על בעלה.

^{קי} ב, א (רבי יהושע אומר מקנא לה ע"פ שנים ומשקה ע"פ שנים). רמב"ם ריש הל' סוטה (קינוי האמור בתורה וקנא את אשתו הוא שיאמר לה בפני עדים אל תסתיר עם איש פלוני). כסף משנה שם סוף פ"ד (לא קי"ל אלא כר' יהושע דפליג על רבי אליעזר ואמר מקנה לה ע"פ שנים).

^{קי} רמב"ם שם סוף פ"ד (אין ראוי לקפוץ ולקנאות פני עדים), דלא כרבי חנינא (שהובא לעיל, שאמר לא לימא איניש כו' דילמא קי"ל כרבי יוסי ב"ר יהודה דאמר קינוי ע"פ עצמו).

בדפוס זיטאמיר הנ"ל, הוסיף המגיה בשו"ע: צע"ג מסוף פרק כ"ד מהלכות אישות (אמר לה בינו לבניה אל תסתיר עם איש פלוני וראה אותה שנסתרה עמו ושהתה כדי טומאה הרי זו אסורה עליו בזה"ז שאין שם מי סוטה וחייב להוציא).

וכבר דנו רבים בסתירה זו שברמב"ם.

בנידון דידן שהיה בינו לבניה.

ומגודל טרדוטי לא אוכל להאריך, וה' ימיו ושנותיו יאריך כנפש או"נ מלונ"ח

שניאור זלמן במו' ברוך זלה"ה

סימן ל

הודית בפני בני אדם שזינתה וכחשה בפני בעלה^{קט}

ה' ישפות שלום וחיים טובים לאו"נ בד"ז הרב הגדול המפורסם מוהר"ר ישראל^{קי} נ"י ולגיסו הרב המופלג מו' יעקב^{קיא} נ"י מו"צ דק' וויטעפסק^{קיב} יצ"ו.

אחרי דרישת שלום כמשפט לאוהבי שמו, באתי מן המודיעים^{קייג}, איך להיות פה מוכ"ז שילחי קיץ העבר, שאול שאל האיש מאתי על אודות אשתו אשר יצא עליה קול ענות חלושה איך שהודית לפני איזה בני אדם בעירה שזינתה תחת בעלה, ובעלה חקרה ודרשה היטב וכחשה לו ואמרה שלא היתה שום מעשה ממש בעולם רק איזה קירוב, והוא סומך ומאמין לדבריה שדברה לו בלבד ולא לדברי שאר בני אדם. התרתי לו אז בפשיטות לפי משנה אחרונה דסוף נדרים^{קיד}. דאין לומר דדוקא באומרת לבעלה דינא הכי, דזה אינו, כמבואר מלשון הטור וש"ע סי' קט"ו^{קטז} שלא הזכירו כלל בעלה, וכן הוא בהדיא בבית שמואל שם סק"ל בפני כמה עדים כו' (וכן משמע בהרא"ש סוף פ"ב דיבמות^{קטז}), וכן הוא בהדיא בפסקי מהרא"י סי' רכ"ב^{קיז} ובשאר תשובות ראשונים ואחרונים ופשוט הוא. ומבואר שם במהרא"י דרגלים לדבר^{קיח} היינו שיש רגלים לדבר בלאו הכי, פירוש בלי אמירתה, אבל לא מחמת שנראה מהדברים שאמרה אמת כו'^{קטט}, והיינו שיש רגלים לדבר על ידי עידי כיעור, כי הני עובדי דשילחי נדרים^{קכ} שממש הוציא מהרא"י חידוש דין זה לפי דעת התוס' בכתובות דף ס"ג ע"ב ד"ה אבל כו' ומכוער הדבר כו'. והנה דרשתי וחקרתי מבני עירה שהיו אז במחנינו ולא נשמע עליה שום כיעור בעולם, וציויתים לחקור שם עוד כל מה שאפשר ואין קול ואין עונה, רק הקול הראשון

^{קט} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז. ובשו"ת צמח צדק סי' מ ס"ד: בתשובה א' כו' והוא בכ"י אצלי, וכעת נדפסה.

^{קי} קיסין, בן (ר' דובער) דודו זקנו של אשת רבנו. והוא "הרב הגדול מוהר"ר ישראל ז"ל מלובאוויץ" שבמכתב השואל דלקמן סי' לו. ראה אודותיו בית רבי ח"א ע' 132. שלמי אמוני ישראל א, ע' 85. כרם חב"ד גליין ד ע' 124.

^{קיא} קריציווער (שאשתו יוכבד היתה אחות מוהר"ר ישראל קיסין הנ"ל), אבד"ק ויטבסק. ראה שלמי אמוני ישראל שם.

^{קיב} תשובה נוספת לבד"צ דויטבסק – לעיל סי' כה.

^{קייג} ע"פ פסחים צג, ב.

^{קיד} צ, ב (חזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה, האומרת טמאה אני לך תביא ראייה לדבריה).

^{קטז} סעיף ו (אין עדים שזינתה אלא שהיא אומרת שזינתה אין חוששין לדבר זה לאוסרה דשמא עיניה נתנה באחר).

^{קטז} סי' ח (באומרת טמאה אני כו' או בשותקת ומודה כו' שראו חכמים קלקול הדורות שנתנו הנשים עיניהם באחר ורוב האומרות כך משקרות, לכך נראה להם להתיר).

^{קיי} בתרומת הדשן ח"ב (אע"ג דגברא מעלי כו' ששמע הודאתה שאמרה טמאה אני וא"כ אף אם יאמין לו בודאי שכך הודית לו מ"מ לא הות אסירה ליה).

^{קיח} שבזה אסר רמ"א סי' קטו סי', כדברי מהרא"י שם (אם יש רגלים לדבר נאמנת).

^{קיט} ראה גם לקמן סי' לא (ד"ה

^{קכ} צא, ב (ההוא גברא דהוה מהרזיק בביתא הוא ואינתתא כו').

לבד מה שהודית כנ"ל. והנה מבואר שם במהרא"י דאף דקצווחה ואמרה שאוהבת את בעלה אפילו הכי אומרים שעיניה נתנה באחר. ובתשובות נודע ביהודה כתב דאף אם אין סברא לומר שעיניה נתנה באחר אפילו הכי לא מהימנא, לפי מ"ש הר"ן סוף נדרים^{קכא} דמדאורייתא לא מהימנא כו', יע"ש סי' ע"ק^{קכב}. עוד זאת מבואר במהרא"י שם דאף שהודית לפני גברא דמהימן ליה כבי תרי ולבו סומך עליו אפילו הכי שריא, יעויין שם הטעם באריכות (ולענ"ד זו היא כוונת רמ"א^{קכג} הודית לפני אחד כו', והמרשים טעה וציין מהרי"ק במקום מהרא"י, ונסתלקה בזה השגת הבית שמואל ס"ק ל' מנ"ל הא כו'. ותירוץ^{קכד} אינו מובן, דסוף סוף הא בהדיא כתב רמ"א אף שמאמין הבעל לעד כו'). ומשום הכי גם בנידון דידן לא חששתי אולי הודית לפני גברא דמהימן והתירתי בפשיטות.

והנה עתה הפעם חזר הבעל ובא אלי ועומד בדיבורו, שאינו מאמין רק לדברי אשתו [ש]דברה אליו דוקא, והציע לפני איך שקמו עליו עוררין והפרישוהו מאשתו. והנה הוא גר בכפר השייך למחניכם הטהור, ולזאת אמרתי עם הספר כי עליכם המצוה הזאת לקרב את המרוחקים בזרוע^{קכה}, ועמכם המדע והחכמה, ואם ייטיבו דברי בעיניהם יתנו עידיהם ויצדקו^{קכו} לבא גם כן על החתום בכח היתרא דעדיף^{קכז}.

והיה זה שלום מאדון השלום כנפשם הטהור ונפש אוהב נפשם דו"ש מלונ"ח

שניאור זלמן בא"א מו' ברוך זלה"ה

סימן לא

עד אחד שזינתה והודית ואח"כ אמרה אמתלא^{קכח}

תשובה

על אודות האמתלא שלא נתקבלה בעיניו לאמתלא מבוררת ודאית^{קכט}, יפה כיון מעכ"ת, כי למיחש מיבעי אולי היתה הודאתה תחלה מחמת חסרון ידיעה שתיאסר על בעלה,

^{קכא} צ, ב ד"ה ואיכא למידק (דמדינא ודאי אין האשה נאמנת לומר טמאה אני לך להפקיע עצמה מבעלה כו' תקינו במשנה ראשונה להאמינה כו' מכי חזו רבנן בתראי דאיכא למיחש לשמא תהא נותנת עין באחר אוקמוה אדינא).

^{קכב} הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' מ ס"ד ואילך.

^{קכג} סי' קטו סוף ס"ו.

^{קכד} של הבית שמואל שם (דקמ"ל דמותרת לבעלה כשאומרת שקר הוא, דהוה אמינא כשאומרת שקר הוא גרע טפי).

^{קכה} ע"פ קידושין ע"א, א.

^{קכו} ע"פ ישע"י מג, ט.

^{קכז} ע"פ ברכות ס, א. ביצה ב, ב.

^{קכח} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [ח, ב].

תוכן התשובה: אשת כהן שהעיד חתנה שזינתה והודית, ואח"כ הכחישה ואמרה אמתלא, וספק אם היא מתקבלת. ומסיק שאם הספק שקול יש לצרף דעת הפוסקים שאינה נאסרת ע"י עד אחד והודאתה ולהתירה (ד"ה אך אעפ"כ). ומאריך להוכיח שדעת רוב הפוסקים שאינה נאסרת ע"י עד אחד והודאתה (ד"ה ואף שחלק, עד סוף ד"ה והנה מקור), ואפילו באשת כהן (ד"ה ועיין פסקי). ואעפ"כ יש מקום לדעת האוסרים, אף בעדות קרוב (ד"ה אך אעפ"כ וד"ה ועובדא). אלא שאף לדעת האוסרים הוא רק מד"ס, ולכן בספק השקול יש להקל (ד"ה ועובדא). ואף שלכאורה מוכח קצת שאמרה האמת, מ"מ הכל לפי ראות הב"ד ששמעו הודאתה (ד"ה והנה באמת). ואף שיש מקום להחמיר בבת כהן, מ"מ אם יסכימו ב' גדולי הוראה יש לסמוך להתיר (ד"ה ואפילו הכי).

^{קכט} וא"כ נאסרת לבעלה ע"י הודאתה בצירוף עד אחד.

ואחר כך אמר לה בעלה שתיאסר וחזרה בה. והגם שחסרון ידיעה זו הוא דבר רחוק קצת אעפ"כ למיחש מיבעי.

אך אעפ"כ לפי המובן ממכתב מעכ"ת דעל כל פנים מידי ספיקא לא נפקא אמתלא שלה בעיני מעכ"ת, דאולי הודית מחמת היראה שיעיד בפניה במקום המשפט ויענישוה וכמו שכתב בגביית עדות^{קל}. הנה אם הוא ספק שקול לפי ראות עיני מעלתו^{קלא}, נלפע"ד לסמוך בשעת הדחק הגדול כזה (שיש לה בנים וכו') על דעת הב"י בש"ע סי' קע"ח^{קלב} דאינו צריך להוציאה אם אינו מאמין בלבו לדברי העד, אף ששותקת, ושתיקה כהודאה בכל דוכתא^{קלג} וכמ"ש לקמן^{קלד}. ונקט שותקת^{קלה} לרבותא, דאפילו אינה אומרת בפירוש טמאה אני צריך להוציאה אם מאמין לדברי העד, וגם לאפוקי מכחשת^{קלי} לפי מ"ש בב"י סי' קט"ו^{קלז}.

ואף שחלק עליו רש"ל^{קלח}, שצ"ל בטור והוא שותק וכו'^{קלט}, מכל מקום הדין דין אמת^{קמ}. והוא תלמוד ערוך בקדושין דף ס"ו בעובדא דההוא סמיא^{קמא}, לפי מ"ש הרשב"א בתשובה לרמב"ן סי' קל"ג^{קמב} בשם רש"י^{קמג} ולא מכחישתו, אלא שותקת. וגם מוכרח לומר כן לכל העומדים בשטת רמב"ן ורשב"א וסיעתם, החולקים על פירוש ר"ת בסוגיא זו, כמבואר שם בחידושי רשב"א^{קמד} וריטב"א^{קמה} ובר"ן שם^{קמו} ומפרשים, דלאו משום

קל ואם האמתלא טובה אין כאן הודאה, ואינה נאסרת ע"י עד אחד בלבד.

קלא והטעם יבואר לקמן (ד"ה ועובדא).

קלב סעיף ט (בא עד אחד ואמר לו זינתה, והיא שותקת, אם הוא נאמן בעיניו ודעתו סומכת עליו כשנים יוציא ויתן כתובה, ואם לאו מותרת לו).

קלג שלדעה זו אינה נאסרת אפילו אם האמתלא אינה טובה, ונחשבת הודאה בצירוף עד אחד (ולקמן יוכיח שכי"ה לדעת כמה פוסקים).

קלד (ד"ה ואין לומר דמ"מ).

קלה אף שכי"ה גם במודה.

קלו שאז אינו צריך להוציאה מדינא, אף שמאמין לדברי העד.

קלז קסט, א (שם [בסי' קעח] כתב [הטור] שהיא שותקת, וכאן [בסי' קטו] לא כתב כן, ואיפשר שמפני כך כתב כאן דאינו אלא משום לזות שפתים, ושם כתב יוציא ויתן כתובה).

קלח בהגהותיו לטור סי' קעח (הועתק בפרשה שם ס"ק כא): נראה לי טעות סופר, דאי שותקת פשיטא דהויא כהודאה, ואפילו אינו נאמן כ"כ בעיניו אלא הוא סתם אדם כשר ומעיד בפניה שזנתה חייב להוציאה, ולא אמרינן (נדרים ז, ב) עיניה נתנה באחר אלא באמרה מעצמה ולא בעד אחד. גם בגמרא אינו. אלא הכי גרסינן, ושתק, וקאי על הבעל.

קלט ועפ"ז יש לאסרה כאן בעד אחד והודאתה.

קמ כבי"י, דלא כרש"ל.

קמא זינתה בעד אחד ושותק מהו, אמר אב"י נאמן, רבא אמר אינו נאמן הוידבר שבערוה ואין דבר שבערוה פחות משנים. אמר אב"י מנא אמינה לה, דההוא סמיא כ"י אתא שליח אמר אשתו זינתה אתא לקמיה דמר שמואל א"ל אי מהימן לך זיל אפקה ואי לא לא תפיק, מאי לאו אי מהימן לך דלאו גזלנא הוא, ורבא אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה ואי לא לא.

קמב בתשובות המיוחסות לרמב"ן סי' קלג, שהיא בשו"ת הרשב"א ח"א סי' א'רלו (וההיא דשמואל בשאינה מכחישתו היא, וסעד מצאתי בדברי רש"י ז"ל שפירש וז"ל אי מהימן לך כבי תרי זיל אפקה הואיל ולא מכחישתו).

קמג שם ד"ה אפקה (הואיל ולא הכחישתו).

קמד קידושין סה, ב ד"ה אמר אב"י (ור"ת ז"ל תירץ דהכא בשותק ומשום שתיקה כהודאה נגעו בה כ"י, ואינו מחוור דא"כ לאו משום דמהימן אלא משום דהודאת בעלים כמאה עדים, ולישנא דקאמר אמר לו עד אחד כ"י נאמן משמע דמשום נאמנותו דעד הוא כ"י, ועוד ההוא סמיא לא ידע אי קושטא קאמר ליה, ואיני יודע הוא דקאמר, ואפילו הכי אמר ליה מר שמואל אי מהימן לך זיל אפקה, ופרשה אב"י אי מהימן הוא לך דלאו גזלן הוא, אלמא בלא הודאתו אסירה).

קמה שם ד"ה אמר אב"י.

שתיקה כהודאה אסר אביי בכולהו אלא משום נאמנות העד, ואפילו באינו יודע, וההוא סמיא לא ידע מידי, דלא כמ"ש הר"ן^{קמז} בשם התוס' לשטת ר"ת (והם התוס' ישנים, אבל בתוס' שלנו^{קמח} תירצו בענין אחר). ואם כן אם האשה מכחשת מאי טעמא דאביי, וגם רבא למה ליה למימר משום דבר שבערוה וכו', בלאו הכי נמי עד אחד לא מהימן בכהאי גוונא^{קמט} אפילו בשאר איסורים, וכל שכן גבי אשה דתלמוד ערוך הוא ריש פ"ק דסוטה דף ג' ע"ב ודף ל"א ע"ב^{קי} דעד אחד לא מהימן בלא קינוי וסתירה^{קנא}, ומיירי ודאי שהבעל אינו יודע, דומיא דהשקאת סוטה שקינא לה ודוק^{קנב}, אלא ודאי^{קנג} דמיירי שאינה מכחשת.

ואין לומר דמכל מקום לא שויא נפשה חתיכה דאיסורא אלא באמירה בפירוש^{קנד}. דזה אינו, כמבואר בהדיא בחידושי רשב"א וריטב"א בקושייתם על פירוש ר"ת^{קנה}. וכן כתבו התוס' שלנו ד"ה [רבא אמר]^{קני}, ותירוצם^{קנז} לא שייך כי אם בבעל ולא באשה עצמה שיודעת האמת^{קנח}.

ואין לומר דסבירא להו לרשב"א וסיעתו כמ"ש רבינו ירוחם נתיב כ"ג חלק ב'^{קנט}, הובא בש"ך סי' קכ"ז^{קס}, לחלק בין דבר שבערוה לשאר איסורים באם שתק תחלה ואחר כך אמר לא שתקתי אלא מפני שלא חששתי וכו'^{קסא}, דזה אינו, דרבינו ירוחם הוציא דין זה משטת ר"ת, לפי מ"ש בתוס' ישנים שהעד אמר לההוא סמיא שגם הוא יודע, כמבואר בר"ן, ואהא פליג רבא ואמר אין דבר שבערוה וכו', פירוש דגבי דבר שבערוה לא מהני שתיקה למהוי כהודאה ממש, אע"ג שאמר לו העד שהוא יודע, ודומיא דטהרות שנטמאו לפניך לפירוש ר"ת, והיינו על כרחך משום שיכול לומר לא חששתי וכו'. אבל הרשב"א וסיעתו הקשו זאת על פירוש ר"ת, וכתבו בהדיא דאין לחלק כלל בזה בין דבר שבערוה

קמז (כח, ב) ד"ה גרסי בגמ'.

קמח שם (ותירץ ר"ת ז"ל כו' ואף סמיא נמי באומר שגם הוא יודע כו' זהו לשונם בתוס').

קמח ד"ה רבא אמר (דטעמא דשותק מהימן לאו משום דשתיקה כהודאה דמיא אלא משום דאיכא רגלים לדברי מהימני ליה).

קמט בחזקת היתר ואינו בידו, כמובא שם מסוגיה שגיטין נד, ב.

קי וטומאה בעלמא בלא קינוי ובלא סתירה דלא מהימן עד אחד מנלן, נאמר כאן כי מצא בה ערות דבר כו'.

קנא כקושית התוס' סו, א ד"ה אמר אביי, ורשב"א שם ד"ה אשתו זנתה.

קנב שהגמרא שם ושם מדמה טומאה בעלמא דלא מהימן עד אחד, לקינוי או סתירה דלא מהימן עד אחד, וכיון שבקינוי וסתירה מיירי שהבעל אינו יודע כך גם בטומאה בעלמא מיירי דאינו יודע ואינו נאמן. וא"כ מהו החילוק בין זה לההוא סמיא, שגם שם אין הבעל יודע (כדלעיל), ומ"מ אוסר אביי.

קנג גם הם יפרשו כרשב"א (בתשובה) ורש"י הנ"ל, דההוא סמיא מיירי שאינה מכחשת, ולכן אוסר אביי. וקיי"ל כרבא שמתיר אף בזה.

קנד וא"כ אין רבא מתיר אלא בשותקת, משא"כ באמירה בפירוש שזנתה מודה רבא דשויא נפשה חתיכה דאיסורא.

קנה דא"כ לאו משום דמהימן אלא משום דהודאת בעלים כמאה עדים כו' הא קא מודה ושויה אנפשיה חתיכה דאיסורא [הרי שאין חילוק בין שתיקה לבין אמרה בפירוש, שגם בשתיקה אמרינן דשויא נפשה חתיכה דאיסורא].

קנו וא"ת כיון ששותק ושתיקה כהודאה דמיא כו' לעשותה עליו חתיכה דאיסורא.

קני דטעמא דשותק מהימן לאו משום דשתיקה כהודאה דמיא, אלא משום דאיכא רגלים לדבר מהימני ליה.

קנז ששותקת כהודאה בפירוש, ובשניהם מתיר רבא.

קנט (קצד, א): ונראה שאם אמר לו העד זנתה בפניך ושתק שאסורה עליו, זולתי אם חזר ואמר לא שתקתי אלא מפני שלא חששתי לדברי העד. משא"כ בשאר איסורין.

קס ביו"ד ס"ק יח.

קסא ולכאורה י"ל עד"ז גם כאן בשותקת, שמה שהתיר רבא הוא דוקא כשאח"כ אמרה לא שתקתי אלא מפני שלא חששתי לדברי העד, משא"כ כשלא חזרה משתיקתה והודאתה נאסרה לבעלה.

לשאר איסורים, ע"ש בחידושי רשב"א^{קסב} וריטב"א.

ובר מן דין הנה בתשובה לרמב"ן הנ"ל כתוב בהדיא שאינה מכחשת^{קסג}, שעדיין אינה מכחשת. והא דלא פירש שאומרת טמאה אני, משום דזה אינו מוכרח בגמרא דמיירי בהכי, וגם דדינא הכי דאף שאינה אומרת בפירוש חייב להוציאה אי מהימן ליה כבי תרי, ודיבורה לא מעלה ולא מוריד, דאי לא מהימן העד כבי תרי אף שאומרת בפירוש שמא עיניה נתנה באחר^{קסד}. ואף אי לא מיסתברא למיתלי בהכי, מכל מקום משום מגדר מילתא הפקיעו חכמים לקידושין בכל מי שאומרת כן, לפי דעת רשב"א בחדושו סוף נדרים^{קסה} [א]. ותדע עוד מדלא אמר ליה שמואל לסמיא לשאול מאשתו, אם תודה תיאסר גם אי לא מהימן כבי תרי, ואם תכחיש גם אי מהימן שרי לפי דעת רשב"א בתשובה לרמב"ן^{קסו}. אלא ודאי שדיבורה לא מעלה ולא מוריד אף בעד אחד, מאחר דעד אחד לאו כלום הוא [ב]. וכן משמע בהדיא גם כן מלשון הרמב"ם הלכות אישות פרק כ"ד הלכה י"ח אמרה לו אשתו שזינתה וכו' ואם היה מאמינה וכו' ואין בית דין כופין וכו' בדבר מן הדברים וכו' עד שיעידו ב' עדים וכו' בפניהם ברצונה וכו'^{קסז}. וכלשון זה ממש כתב רבינו ירוחם נתיב כ"ב חלק ג'^{קסח}. וכ"מ בהדיא גם כן מלשון הרמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק י"ח הלכה ח'^{קסט}. וכדאי הם כל הפוסקים הנ"ל לסמוך עליהם^{קע} בשעת הדחק בצירוף ספק אמתלא מקובלת, נגד דעת רש"ל וסיעתו קצת מהאחרונים.

[הג"ה א] ואדרבה אפשר דשותקת הוא רבותא גם לרבא להקל בלא מהימן כבי תרי, דכל שכן אומרת טמאה אני, כמ"ש בירושלמי באת לאסור עצמה התירה באת להתיר עצמה אסרה, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (ע"ש סוף נדרים^{קעא}).

[ב] ועיין ש"ך סימן קכ"ז^{קעב} שתפס עיקר כרשב"א וסיעתו בפירוש הסוגיא, והביא עוד הרבה מגדולי הפוסקים דסבירא להו הכי^{קעג}. ועיין שם בסוף ס"ק ט' דגם רשב"א וסיעתו מודים דשתיקה כהודאה בדבר שיודע האמת^{קעד}. ועיין שם בס"ק ט"ז שכן משמע בגמרא

^{קסב} אי משום הודאתו למה לי שנים, הא קא מודה ושויה אנפשיה חתיכה דאיסורא. ומה לי דפליג רבא בהא ולא פליג באינך כולו [אלא ודאי סובר רבא ששתיקתה והודאתה לא מהני כלל, אפילו עומדת בשתיקתה והודאתה].

^{קסג} כדלעיל (ד"ה ואף שחלק). ומסתבר שכן יסברו גם שאר הפוסקים שהולכים בשיטתו. והיינו ודאי שעדיין אינה מכחשת אלא מודה ואומרת טמאה אני, וגם בזה מתיר רבא.

^{קסד} כמבואר במשנה נדרים ז, ב.

^{קסה} צב, ד"ה חזרו (דשאני הכא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה והויא פנויה בשעה שנאמנסה).

^{קסו} בתשובות המיוחסות לרמב"ן סי' קלג, שהיא בשו"ת הרשב"א ח"א סי' א'רלז, שהובא לעיל (ד"ה ואף שחלק): דמסתבר לי דלא אמרינן אי מהימן לך, אלא בשאינה מכחישתו אלא שותקת, הא מכחישתו לא.

^{קסז} הרי שגם כשאמרה שזינתה אין מאמינים לעד אחד, עד שיעידו ב' עדים וכו'.

^{קסח} עיי' נתיב כג ח"ב (קצד, א).

^{קסט} אשת כהן שאברה לבעלה נאנסתי או שגגתי ובא עלי אחד, או שבא עד אחד והעיד לו עליה שזינתה בין באונס בין ברצון, הרי זו אינה אסורה עליו, שמא עיניה נתנה באחר.

^{קע} הובא בשו"ת צמח צדק סי' יד ס"ח, וסי' לה ס"ד (מז, ד), וסי' קמ.

^{קעא} הלכה י"ב (תמן באת לוטר עצמה והתירה, ברם הכא באת להתיר עצמה ואסרה).

^{קעב} ביו"ד, סי' קטז.

^{קעג} שעד אחד נאמן באיסורין, לאסור אפי' כשבעלים אינם יודעים. וכבר נתבאר לפי זה, שאבוי אסור באשה אף כשאין הבעל יודע, והיינו כשהאשה שותקת ומודה להעד, וקיי"ל כרבא שמתיר אף בזה.

^{קעד} וכח"ג גם הרשב"א מודה, דאין חילוק בין שומר לאחר בין אמר לו מיד או לא, לעולם נאמן.

ריש פ"ג דכריתות. ופשוט הוא למעיין היטב בחדושי רשב"א וריטב"א, דלא פליגי כלל אפירוש ר"ת בכהאי גוונא. וההיא דאכלת חלב^{קעח}, הרי אכל בשגגה ולא ידע גם לפי דברי העד. רק דלפירוש ר"ת צריך לומר שאמר לו העד שאחר שאכלו נודע לו (כמ"ש הר"ן^{קעו} בשם תוס').

ועוד יש להביא ראיה מ"ש הרא"ש סוף גיטין^{קעז} הובא בטור ושו"ע סוף סי' מ"ח^{קעח} להלכה, דלא מתסרי לבעלה בהודאת פיה ועד אחד המסייע לה. דאף שהוא קרוב^{קעט}, הרי באיסורים עד אחד נאמן אפילו קרוב ואשה^{קפ}, עיין תוספות ריש פ"ג דכריתות^{קפא}. ועוד דבנידון דידן נמי העד הוא חתנו. ועיין שם בפרישה^{קפב}, ובדרכי משה סוף סי' מ"ו^{קפג} דמדמו לה לאומרת טמאה אני. וכן הוא בתוס' רי"ד פ"ק דקדושין גבי דביתהו דר' חייא^{קפד}. ואין לומר דשאני התם דשתקה עד עכשיו^{קפה}, דאם כן היכי מיייתי רב חסדא ראיה מדביתהו דר' חייא לההוא גברא דקדיש^{קפו} וכו'. ודוחק לומר דאימא דדביתהו קיימת ואמרה לו בו ביום. וגם הוה ליה לר' חסדא לשילול ולחקרה. ויש להאריך בזה אלא שאין הזמן גרמא^{קפז}.

והנה ממ"ש רמ"א בהג"ה סי' קט"ו ס"ו^{קפח}, אין ראיה לסתור פסק הב"י בש"ע סי' קע"ח^{קפט}, לפי מ"ש חלקת מחוקק^{קצ} ובית שמואל^{קצא} שם דמיירי שיש רגלים לדבר בלאו

^{קעח} דאמרינן התם (כריתות יא, ב), שאפילו אמר לו עד אחד, והוא שתיק, חייב חטאת.

^{קעו} קידושין פ"ג (כח, ב) ד"ה גרסי (ואמרו עוד בתוספות כו' והא דדייקין גבי עד אחד שאמר לו אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי, הא אשתיק מהימן, היינו כגון שאמר דאחר שאכלו בשוגג חזר ונודע לו).

^{קעז} פ"ט סי' יג (ומעשה היה באחד שאמר קידשתי את אחות אשתי קודם שקידשתי את אשתי ולא גירשתיה כו' ובא מעשה לפני ר"ת ואמר כו' דזה אינו נאמן לאסרה, ואפילו אם תאמר היא קדשני אינה נאמנת לאסור עצמה על בעלה).

^{קעח} סעיף ז.

^{קעט} שהעד הוא גיסה (וא"כ אפשר לומר שבעד אחר עם הודאתה תיאסר).

^{קפ} ראה תוס' גיטין ב, ב ד"ה עד אחד נאמן באיסורין (דילפינן מנדה דדרשינן בפרק המדיר וספרה לה לעצמה [אף שהיא אשה וקרובה לבעלה]). רמ"א יו"ד סי' קכז סוף סי"א (ואשה נאמנת בדבר איסור).

וא"כ לדעת רש"ל הנ"ל, בעד אחד והודאתה, מודה רבא לאבבי שנאסרת לבעלה כמו באיסורים (אמר אבבי היא היא).
^{קפא} יא, ב ד"ה ואשה (מכאן משמע דאשה מהימנא).

^{קפב} סי' מח ס"ק ח: דשמא עיניה נתנה באיש אחר [הרי שדין אומרת נתקדשתי תחלה לאחר, דומה לדין אמרה טמאה אני, ובשניהם אינה נאמנת בצירוף עד אחד].

^{קפג} ואפילו באשה שאמרה טמאה אני לך אינה נאמנת, דחיישינן שמא נתנה עיניה באחר, כל שכן אם אמר שנתקדשה לאחר דאינה נאמנת.

^{קפד} בגמרא שם יב, רע"ב: דיהודית דביתהו דרבי חייא דהוית לה צער לידה, אמרה ליה, אמרה לי אם קיבל בית אבוך קידושי כי זוטרת, אמר לה לאו כל כמינה דאימך דאסירת לך עילואי. ובתוס' רי"ד שם: דמיא להנך תרי עובדי בשלחי נדרים (צא, ב) דאמר רב נחמן עיניה נתנה באחר ולא מהימנא.

^{קפה} שדוקא בזה אין מאמינים לה.

^{קפו} בגמרא שם יב, סע"א (ההוא גברא דקדיש באבנא דכוחלא כו' לית ביה שוה פרוטה כו' אמרה ליה אימיה והא ההוא יומא דקדשה הוה ביה שוה פרוטה, אמר לה לאו כל כמיך דאסרת לה אבתרא, לאו היינו דיהודית דביתהו דרבי חייא כו').

^{קפז} וראה עוד בזה לקמן בסוף התשובה (ד"ה ועובדא).

^{קפח} ואם היא הודית לפני אחד שנטמאת, הנחשד מצטרף עם אחד לאסרה על בעלה (שהוא לכאורה דלא כל מה שנתבאר לעיל, שעד אחד שזינתה והודאה אין מצטרפין לאסרה).

^{קפט} סי' ט: לא קינא לה ובא עד אחד ואמר לו זינתה והיא שותקת כו' מותרת לו [ונתבאר לעיל דהיינו אפילו מודה בפירוש שזינתה].

^{קצ} סי' קטו ס"ק כו (הנחשד מצטרף עם האחר, היינו בדאיכא רגלים לדבר).

^{קצא} סי' קכט (שהעתיק דבר החלקת מחוקק).

הכי. וממ"ש החלקת מחוקק ובית שמואל כאן אין הכרע גם כן דלא סבירא להו כרש"ל^{קצב}, דשאני הכא דליכא רק עד אחד על הודאתה, והיא מכחישתו שלא הודית מעולם, אבל אם היתה מודה בב"ד כנידון דידן יש לומר דמהני עדות הנחשד למהוי רגלים לדבר על כל פנים, משא"כ בנדון שבהגהות רמ"א יהיה כל הענין תלוי בעדות הנחשד והוא עד אחד וק"ל. אך באמת ודאי מסתימת לשון רמ"א^{קצג} לא משמע כלל כפירוש חלקת מחוקק ובית שמואל, דכל כהאי גוונא ודאי הוה ליה לרמ"א לפרש, ולא להיות העיקר חסר מן הספר. ומכל שכן מאחר דבסיפא הודית לפני אחד^{קצד} מיירי רמ"א בדליכא רגלים לדבר כמבואר ממ"ש שם החלקת מחוקק^{קצה} ובית שמואל^{קצו}, אם כן סכינא חריפא^{קצז} כו'. רק האמת יורה דרכו^{קצח} למעיין בפסקי מהרא"י^{קצט} שביאר היטב טעם החומרא, משום דכיון דאילו לא אמרינן עיניה נתנה באחר הוה ליה עדות גמורה דנטמאת על ידי צירוף ומאן לימא לן דבכהאי גוונא אמרינן עיניה כו'. פירוש דלא אמרינן עיניה כו' אלא בדליכא רק שויה נפשה חתיכה דאיסורא אילו לא אמרינן עיניה כו', ולא בדאיכא עדות גמורה אילו לא אמרינן עיניה כו' <[ג]>. וכיון דלא אמרינן כלל עיניה כו' אין צריך לרגלים לדבר^ר. ואפילו הכי אין ללמוד מכאן לנידון דידן לאסור בלא רגלים לדבר, משום דהעד הוא חתנו ואינו מצטרף עמה לעדות גמורה. והודאת בעל דין כק' עדים לא שייך הכא דמחייבא לאחרני לאסרה על הבעל, וכדאיתא התם בגמרא^{רא}, אלא דשויה נפשה חתיכה דאיסורא, ולהך מילתא ודאי בעי רגלים לדבר^{רב}. ולא מספקא למהרא"י אלא בעדות גמורה ע"ש היטב ודו"ק, וכדמסיק מהרא"י שם^{רב} אהך מלתא גופא משום דהנחשד היה קרוב לבעה"ב וכו'.

[הג"ה ג] ואזיל לטעמיה, דלעיל שם כתב דהא דשויה נפשה חתיכה דאיסורא לא מיתסרא משום שנראים הדברים אמת^{רד}, משא"כ בעדות גמורה.]
ואף דלפי הטעם שכתב שם מהרא"י^{רה} להתיר בנדון שלו לא שייך להתיר אלא בהודית

^{קצב} שחולק על הב"י ואוסר בעד אחד ושותקת (כדלעיל ד"ה ואף שחלק).

^{קצג} שלא נזכר כלל רגלים לדבר.

^{קצד} שמיד אחר זה כותב הרמ"א שם: הודית לפני אחד שזנתה ואח"כ אומרת ששקר הוא ומכחשת העד המעיד עליה מותרת לבעלה.

^{קצה} ס"ק כז (לאו דוקא לפני א', אפילו לפני שנים, דהא הטעם שמא עיניה נתנה באחר שייך אף בשנים).

^{קצו} ס"ק ל (אפילו אם היא אומרת כן בפני כמה עדים דאסור לבעלה ועומדת בדיבורה, מ"מ היא מותרת לבעלה). ובוה ודאי מיירי בדליכא רגלים לדבר (שאם היו רגלים לדבר פוסק הרמ"א בתחלת הסעיף, שנאסרה בהודאתה).

^{קצז} יחתוך בין שני הדינים שברמ"א, שבראשון מיירי ברגלים לדבר משא"כ בשני.

^{קצח} שאף שהרמ"א אוסר אף בלא רגלים לדבר, מ"מ אין מכאן הוכחה שאוסר בעד אחד והודאתה.

^{קצט} ס"י רכב, שהוא מקור הלכה זו שברמ"א.

^ר שאף בלא רגלים לדבר נאסרה בהודאתה לפני עד אחד, בצירוף עד אחד המעיד שזנתה.

^{רא} קידושין סה, ב (המקדש בעד אחד אין חוששין לקידושיו ואפילו שניהם מודים כו' מאי דעתך דילפת דבר דבר מממון, אי מה להלן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי אף כאן הודאת בעל דין כמאה עדים, אמר ליה, התם לא קא חייב לאחרני הכא קא חייב לאחרני).

^{רב} משא"כ בלא רגלים לדבר אינה נאסרת בעד אחד והודאתה.

^{רי} אמנם אחרי שכתבת שהבעל בית והחשוד קרובים הם כו' דלא חשיבי אלא כעד אחד ואין לאסרה כו' מ"מ אל תסמוך על דברי להורות כו'.

^{רד} לא הות אסירה ליה אלא מטעם דשווייה אנפשה חתיכה דאיסורא, ולא משום שאנו סוברים שהדבר אמת [ודוקא בזה מתירים מטעם שמא נתנה עיניה באחר, משא"כ כו'].

^{רה} שכיון שהם קרובים לא חשיבי אלא כעד אחד.

לפני אחד, אף שהוא נאמן כשנים, אבל לא בהודית לפני בית דין, אף שהנחשד הוא קרוב^י, והיינו משום דעל כל פנים רגלים לדבר איכא^י, אף שאין כאן צירוף עדות גמורה, והיינו דלא כבית יוסף ושו"ע^י. מכל מקום הרי רמ"א בהג"ה לא הזכיר רק דין צירוף עדות גמורה, וממילא משמע שאין כאן קרובים, ובכחאי גוונא מיתסרא בלי רגלים לדבר, אבל היכא דבעינן רגלים לדבר יש לומר כמ"ש הש"ע סי' קע"ח, דעד אחד לא מקרי רגלים לדבר, ומשום הכי לא הגיה רמ"א שם כלום אשו"ע. וכל זה לרווחא דמלתא אבל באמת יש לומר דאף מהרא"י לא סבירא ליה בנדון שלו דעדות הנחשד מקרי רגלים לדבר משום עדותו לחוד, רק משום שהיו ניכרים דברי אמת להבעל הבית שהוכיחו והודה דרך וידוי ובקשת תשובה כמבואר שם^י, וגם היו שם שארי אומדנות והוכחות, כמו שצריך לומר כן לפי דעת החלקת מחוקק ובית שמואל^י שהיו שם רגלים לדבר בלי אמירת הנחשד. אבל אין ללמוד כלל מכאן לעד אחד הבא להעיד בלא דרך וידוי ותשובה כלל, כיון דעד אחד לא מהימן לא מקרי רגלים לדבר, דלמא משקר לגמרי ולצעורי מכוין (והפרש זה מצינו בעדות אשה בין מסיח לפי תומו למתכוונים להעיד^י). ובנידון דידן לא היה דרך וידוי ותשובה לפי המובן ממכתבו ומגביית עדות.

(אבל אין לומר דטעמיה דרש"ל^י אינו משום דעד אחד מקרי רגלים לדבר, אלא משום דלא אמרינן כלל עיניה נתנה באחר אלא כשאמרה מעצמה דוקא, כדמשמע לכאורה מלשונו שבפרישה^י, דזה אינו, כמבואר בהדיא ברא"ש סוף פ"ב דיבמות^י דאף שמודה על ידי שאלה אמרינן הכי. והא דאיצטריך התם טעמא להתירא דאי איתא דעביד איסורא וכו'^י, היינו משום דאיכא טעמא נמי לאיסורא דערק הנואף כמ"ש במהרא"י^י).

והנה"י מקור האיסור ברגלים לדבר^י נובע מהני עובדא דשילהי נדרים, כמ"ש במהרא"י^י בשם התוס' ורא"ש דיבמות פ"ב, ושם^י מבואר דלא הוצרכו לפרשו באומרת

^י וא"כ יש מקום לפרש בדבריו שע"י הודאתה לפני ב"ד בצירוף עד אחד נאסרת.

^י שהעד אחד עצמו חשוב רגלים לדבר.

^י סי' קעח ס"ט, שאין אוסרים אותה ע"י עד אחד ושותקת, וכדלעיל דהיינו אפילו מודה בפירוש לפני ב"ד.

^י ראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שסא.

^י סי' קטו ח"מ ס"ק כו ובי"ש ס"ק כט.

^י יבמות קכא, ב. טושי"ע סי' יז ס"ג וסי"ד.

^י בהגהותיו לטור סי' קעח, שחולק על הבי"י וסובר, שאסעד אחד מעיד שזינתה והיא שותקת נאסרה לבעלה.

^י לשון רש"י המועתק בפרישה סי' קעח ס"ק כא (דאי שותקת פשיטא דהויא כהודאה ... ולא אמרינן עיניה נתנה באחר אלא באמרה מעצמה ולא בעד אחד).

^י סי' ח (והא דאיצטריך התם (נדרים צא, ב) למימר טעמא דאיתתא שריא אי איתא דעבד איסורא איכוסי הוה מירכס ואם איתא דעבד איסורא ניחא ליה דליכול ולימות, היינו משום דהתם מייר באומרת טמאה אני כי מתניתין דהתם (צ, ב), דעלה קאי, או בשותקת ומודה ... שראו חכמים קלקול הדורות שנתנו הנשים עיניהם באחר). הרי שגם בשותקת ומודה אמרינן עיניה נתנה באחר.

^י ולא סמכינן על הטעם שעיניה נתנה באחר.

^י שם (תקשה ההיא דנדרים דמשמע התם אי לאו טעמא דניחא ליה דלימות כו' אסורה כו' ומתרץ דנואף שאני).

^י הובא בצ"צ אה"ע סי' ק"מ.

^י שברמ"א סי' קטו ס"ו (על מ"ש בשו"ע שם: אומרת שזינתה אין חוששין לדבר זה לאוסרה דשמא עיניה נתנה באחר): ודוקא שאין רגלים לדבר, אבל אם יש רגלים לדבר נאמנת.

^י בפסקים סי' רכב, בשם התוס' יבמות כד, ב ד"ה אמר, ורא"ש שם פ"ב סי' ח.

^י ברא"ש שם (פרש"י תצא מן הבעל, וקשה לר"י כו' אבל מבעל לא מפיקין אלא בעדים כו', דהתם [בשלהי נדרים] מיירי באומרת טמאה אני). וכ"ה בתוס' כתובות סג, ב (לפי השאלות [שסובר כרש"י הנ"ל] דמפרש דהיכא דאיכא

טמאה אני אלא לשטת ר"ת, אבל לפרש"י^{רכא} דמפקינן מבעל בעידי כיעור אתי שפיר בלא"ה, משום דהתם הוה כיעור גדול^{רכב} דערק הנואף וכו'. וכן כתבו התוס' בהדיא פ"ק דכתובות^{רכג} דנואף שאני. ואם כן אין ללמוד מכאן לעד אחד^{רכד}, דלכו"ע לא מפקינן בעד אחד כדיליף מקרא ריש פ"ק וספ"ה^{רכה} דסוטה^{רכו} (וכן אין ללמוד מכאן לייחוד גרידא, שאין אוסרין כו'^{רכז}, דלא כבית שמואל^{רכח}).

ועיין פסקי מהרא"י שם^{רכט} דאין להחמיר בהא באשת כהן יותר מבאשת ישראל^{רל}. ובתשובת צמח צדק^{רלא} הביא ראיה לזה מתשובת מהר"ם בהגהות מיימוניות^{רלב}. ומ"ש הבית שמואל^{רלג} בשם הצמח צדק להחמיר באיסור כהונה היינו באיסור דלא שייך בישראל כלל. וצריך לומר לפי זה בסוגיא דיבמות דף פ"ח ע"ב^{רלד} דברי לה, לאו היינו שראתה מיתת בעלה, דאם כן היא מזידה ואף באשת ישראל אסורה, אלא כדפרש"י שם בתחלת הסוגיא על ידי סימנים וכו', או כדפרש"י בכתובות דף כ"ב ע"ב^{רלה} אין לבי נוקפי וכו' אלו היה קיים וכו', ודלא כר"ן שם^{רלו} (ואעפ"כ דעת הצמח צדק בנדון שלו^{רלז} שבבית שמואל, פליאה דעת ממני, דהא משנה אחרונה דסוף נדרים מיירי באונס^{רלח} דלא שייך אלא באשת כהן. ואין לומר דשם זנות חד הוא, דאם כן בסוגיא דיבמות הנ"ל נמי וצ"ע).

עדים בדבר מכוער תצא אף מן הבעל, דאתי שפיר [הסוגיא בסוף נדרים], ואין להקשות משם כלל).

רכא שם ד"ה ואי בעית אימא. שהיא דעת הי"א שברמ"א סי' יא ס"א.

רכב הובא בשו"ת צמח צדק סי' יד ס"ב, וסי' קמ.

רכג יג, א ד"ה מעלה.

רכד שמה שאסרו הודאתה עם רגלים לדבר היינו דוקא כיעור גדול דערק נואף, משא"כ הודעתה עם עד אחד.

רכה אוצ"ל: ופ"ו.

רכו ג, ב. לא, ב.

רכז שאין לאוסרה בהודאתה בצירוף עדי יחוד, שהרי אין אוסרין על היחוד (כתובות יג, סע"א. קידושין פא, א), וא"כ אין ללמוד איסורו מדין נואף.

רכח סי' קטו סוף ס"ק כג (ואם ידוע שנתחדה עם אחד ואמרה דזנתה נראה דנאמנת).

רכט ומ"ש דמשום דאשת כהן היא נחמיר בה טפי ואע"פ דאית לן צדדין להתיר כו' נראה דאין כאן בית מיחוש, דלאו בכל מילי אמרינן איסור כהונה טפי חמיר כו' ודוקא איסורי כהונה כו' דכיון דלישראל שרי ודוקא לכהן קדשתו תורה לאסור לו, הקפידה תורה כו' אבל מילתא דלישראל נמי הוי איסור לא שייך התם.

רל הובא בשו"ת צמח צדק סי' כד ס"ב, וסי' קמ.

רלא סי' פב ד"ה ואע"ג (הא כבר העלה מהרא"י בפסקיו סי' רכ"ב דלא אמרינן איסור כהונה שאני אלא היכא דלא הוה איסורא אלא משום כהונה).

רלב תשובות השייכות לספר נשים סי' ח (מעשה באדם כהן שראה אשתו הולכת נגד בחור אחד למקום ייחוד כו' קיי"ל אין אוסרין על הייחוד).

רלג סי' קטו סוף ס"ק כג (אלמנה נשאת לכהן ואחר הנישואין נתברר שזנתה קודם הנישואין, ואמרה שזנתה מבעל אחותה אי"כ נעשית זונה ואסורה לבעלה שהוא כהן, ע"י תשובת צ"צ סי' פ"ב אם היא נאמנת).

רלד בשו"ת צ"צ (הראשון) שם הביא ראיה לחילוק הנ"ל (שכן משמע מפירוש רש"י ביבמות פרק האשה רבה דף פ"ח ע"ב, דקאמר איסור כהונה שאני, פירש רש"י התם קודם לזה בסמוך, בד"ה אלא [לאו] כה"ג, דנישאת תחלה לאחד מעדיה ואח"כ באו עדים שה[נ]ה חי באותה שעה ומת, ולא רצה להוציאה ועובר משום זונה, עכ"ל רש"י. הרי פירש דמיירי באיסור שאינו אלא לכהן).

רלה ד"ה באומרת ברי לי.

רלו כתובות (ט, ב) ד"ה באומרת ברי לי (ואין פירושו מחוור כו' אלא ודאי הכי פירושו באומרת ברי לי שראיתיו שמת).

רלז שם ד"ה ואע"ג (בנדון דידן דאיסורא תליא דוקא באיסור כהונה, שהיא אומרת שזינתה עם בעל אחותה, דלישראל הוה שריא אלא שלכהן נאסרה, לכך אית לן למימר דאיסור כהונה שאני וחמיר טפי, ולא תלינן בנתנה עיניה באחר ואסורה היא לבעלה הכהן).

רלח כמבואר ברש"י שם ד"ה טמאה אני לך (ובאונס קאמר באשת כהן דבאונס נמי אסורה לו).

ועיין שם בצמח צדק^{רלט} דלא מקרי רגלים לדבר מה שיש רגלים לדבר והוכחה דקושטא קאמרה בהודאה, רק שיש רגלים לדבר אף גם בלי הודאתה ע"ש^{רמ}.

אך אעפ"כ, לולי צירוף ספק שקול דאמתלא שלה בעיני מעכ"ת כנ"ל, לא מלאני לבי לסמוך על דעת רשב"א וסיעתו דלעיל^{רמא} לחוד בפירוש הסוגיא דקידושין, אף שכן תפס הש"ך עיקר^{רמב}, יען כי הוא דוחק גדול אליבא דאביי, אמאי החליט שמואל לאיסור לההוא אי מהימן ליה דלאו גזלנא הוא, ולא אמר לו לשאול מאשתו אולי תכחיש, ועל כרחך צריך לומר דמיירי שכבר שאל ושתקה, וכל כהאי גוונא הוה ליה לגמרא לפרש ולא להיות העיקר חסר מן הספר. אלא ודאי דשתיקתו גורמת האיסור^{רמג} וישוב כל הסוגיא על נכון לא עת האסף פה^{רמד}.

ועובדא דר"ת שברא"ש סוף גיטין^{רמה}, וטור ושו"ע סוף סי' מ"ח, וכן עובדא דיהודית דביתהו דר' חייא וכו', נלפע"ד^{רמז} דאתי שפיר אף למשנה ראשונה דלא חיישין שנתנה עיניה באחר (דלא כהפרישה דלעיל). והיינו טעמא כמ"ש הר"ן שם^{רמח} בשם אחרים, דמדינא ודאי אין האשה נאמנת וכו' להפקיע עצמה וכו', אלא משום דהא מלתא דטמאה אני לך כסיפא לה תקינו במשנה ראשונה וכו' (וכן הוא בהדיא בגמרא שם^{רמט} דלא עבידא לבזויי נפשה וכו'. וכ"מ מפשט לשון המשנה חזרו לומר שלא תהא אשה מקלקלת וכו', דהאי טעמא קאי אכל השלש נשים אלו בשוה שלא לכוף להוציא כמשנה ראשונה, אבל לא ליתן טעם אמאי מותרות, דהא האי טעמא לא שייך ולא איצטריך בשני נשים האחרונות^{רנ}, ואם כן לא איצטריך נמי משום היתר דאומרת טמאה אני). והלכך^{רנא} אפשר לומר דגם במשנה אחרונה לא התירו אלא באומרת היא לבדה ולא בדאיכא עד המסייע לה, וכדעת רש"ל וסיעתו^{רנב}. משא"כ בעובדא דיהודית ועובדא דר"ת הנ"ל, דלא שייך כל כך האי טעמא דבזויי נפשה, מוקמינן אדינא דלא מהימנא להפקיע עצמה, ואף בדאיכא עד המסייע לה (ואף שעד אחד אפילו קרוב נאמן באיסורין^{רנג}). ומיהו לפי זה על כל פנים

רלט ד"ה וליכא למימר.

רמ כדלעיל סי' ל בשם פסקי מהרא"י שם. הובא בשו"ת צמח צדק סי' מ ס"ד.

רמא ד"ה ואף שחלק וד"ה ובר מן דין.

רמב כדלעיל ד"ה ובר מן דין, בהגהה.

רמג כפירוש ר"ת שברשב"א שם.

רמד ראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שסא.

רמה באשה נשואה האומרת קדשני פלוני והוא אומר קדשתיה, שאינם נאמנים לאסרה על בעלה. ומכאן הוכיח רבנו לעיל (ד"ה ועוד יש להביא), שגם בעד אחד והודאתה אמרינן שמא נתנה עיניה באחר.

רמו קדושין יב, רע"ב (שמעם הוכיח רבנו לעיל שם, שהאומרת התקדשתי דומה לאומרת טמאה אני לך, דאמרינן בשניהם עיניה נתנה באחר).

רמז שיש לחלק ולומר שכשאומרים שנתקדשה קודם לאחר, אין נאמנים לאסרה אף למשנה ראשונה, משא"כ כשאומרים שזנתה, נאמנים לאסרה לבעלה אף למשנה אחרונה. וטעם החילוק הוא כמ"ש הר"ן כו'.

רמח נדרים ז, ב ד"ה ואיכא למידק (ואחרים תרצו, דמשנה ראשונה לא דינא קתני, דמדינא ודאי כו').

רמט צא, א.

ר"י שמים ביני לבינך ונטולה אני מן היהודים.

רנא ע"י צ"צ אה"ע סי' י"ד ס"ד.

רנב דלעיל (ד"ה ואף שחלק).

רנג כדלעיל (ד"ה ועוד יש להביא, וש"נ).

ליכא איסורא דאורייתא בכהאי גוונא^{רנ"ד} אף לפי דעת רש"ל, וכמשמעות לשון הר"ן תקינו במשנה וכו'. והלכך^{רנ"ה} בספק שקול דאמתלא הנ"ל יש להקל ולסמוך^{רנ"ו} על שיטת רשב"א דלעיל, ועל דעת הרמב"ם ורבינו ירוחם דלעיל^{רנ"ז} <[ד]>.

[הג"ה [ד] אבל דוחק לחלק^{רנ"ח}, בין להפקיע עצמה מבעלה על ידי הפקעת הקידושין למפרע לפי דבריה, ובין לאסור עצמה לבעלה, דעל כל פנים צריכה גט, דהא ר' חייא אמר לדביתהו^{רנ"ט} לאו כל כמינך דאסרת לך עלי, משמע דהעיקר תלוי באיסור לחוד. וכן משמע מלשון ר"ת שברא"ש וטור וש"ע שלא הזכיר לשון הפקעה כלל אלא לשון איסור לחוד.]

והנה באמת לבי נוקפי קצת באמתלא שלה^{רס}, לפי המבואר בגביית עדות הראשונה המעשה באריכות שהיתה הכחשה ביניהם בשעת הודאתה, שהיא אמרה לו הלא לא שלחתי אחריו וכו', דמוכח קצת שאמרה האמת. אך אין מזה הוכחה גמורה, והכל לפי ראות עיני מעכ"ת] וסיעתו הב"ד, בשמעם ספור והמשך הדברים שביניהם אז בשעת ההודאה. ואף שניכר שמחמת עצת בעלה חזרה בו והכחישתו, יש לומר שמתחלה הודית מפני היראה, שסברה כי יהיה די לה בתשובה לבד, ולא היתה יודעת שתיאסר עליו, וכשהודיעה בעלה שתתגרש בודאי, אזי אין כל הפחדים כדאי לה נגד הגירושין לכן חזרה בה. אך אני בחוץ, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות^{רסא}.

ואפילו הכי אילו היתה אשת ישראל אפשר הייתי סומך להתיר בפשיטות, אך לפי שהיא אשת כהן, מעלה עשו ביוחסין^{רסב} שלא יטמעו חללים ח"ו, איני רוצה לסמוך על דעתי, עד שיסכימו שני גדולי הוראה, כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא^{רסג}.

סימן לב

אומר אמרו במקום עיגון^{רסד}

ה' ישפות שלום לעבדו ידידו הרב המופלג בתורה ויראת ה' אוצרו חסידא ופרישא כש"ת מו"ה יעקב נ"י מסמילא^{רסה}

עוונתו תרבני לצרפני להיות נמנה לדבר מצוה רבה התרת עגונה בכחא דהיתרא עדיף^{רסו},

^{רנ"ד} הובא בשו"ת צמח צדק סי' יד ס"ה.

^{רנ"ה} הובא בשו"ת צמח צדק סי' מ ס"י.

^{רנ"ו} וכדלעיל (ד"ה אך אעפ"כ).

^{רנ"ז} ד"ה ובר מן דין.

^{רנ"ח} הטעם שאין מאמינים לה בצירוף עד אחד שנתקדשה לאחר, כיון שהוא להפקיע עצמה כו', אבל מאמינים לה בצירוף עד אחד שזנתה, מטעם שהוא רק לאסור עצמה לבעלה.

^{רנ"ט} קידושין יב, רע"ב.

^{רס} כדלעיל בתחלת התשובה.

^{רסא} כמבואר בב"ב קלא, א. סנהדרין ו, ב. נדה כ, ב.

^{רסב} כתובות יג, א.

^{רסג} כמבואר בסנהדרין ז, ב. הוריות ג, ב.

^{רסד} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז. והיא התשובה הקצרה. התשובה הארוכה – לקמן סי' לג.

^{רסה} מחבר ספר שו"ת רבנו יעקב מסמילא (פיעטרקוב תרס"ד).

^{רסו} ע"פ ברכות ס, א. ביצה ב, ב. וראה גם לקמן סוס"י לג.

וכמצוה עלינו מפי חז"ל, אשר הרבה שקדו בתקנת עגונות^{רס}. ואף גם כאן בנידון דידן^{רסח} דעת מהרש"ל בים של שלמה סוף פ"ו^{רסט} להתיר לגמרי באומר אמרו במקום עגון, כדעת ר"י שברא"ש פרק המגרש^{רע} וברמזים שם ורבינו ירוחם נתיב כ"ד ח"ג, ודלא כפרי חדש^{רעא}. והגם כי חלילה לנו לסמוך על זה לבד נגד סתימות בעלי השלחן ערוך^{רעב}, דכולי עלמא גירי בתרייהו^{רעג}, אך אעפ"כ כדאי הוא לסמוך להקל בנידון דידן דמסתבר טובא, דבכהאי גוונא שאחד מהשומעים כתב הגט מודים כל הפוסלים באומר אמרו משום דלא חשיבא לשמה לבד, ולא משום שליחות, וכמ"ש כת"ר, אלא שמרוב ענוותנותו וכו'. והנה יש להאריך בזה הרבה בטוב טעם ודעת להתיר בזה גם להאומרים דבעי שליחות לכתיבה, וגם לעשות סמוכות לדעת רש"ל הנ"ל בבירור וליבון ההלכות וישוב הסוגיות על מכונן, אך כי מעשה הכתב עלי לטורח גדול, ואין הזמן גרמא כעת בקיץ שהלילות קצרות וכל היום איני מופנה מכל צד כי העם נצב עלי מבוקר עד ערב, ובשלהי קייטא אשיב פנאי שלי לכתוב באריכות המענה אי"ה, כ"ד אוהב נפשו

שניאור זלמן בא"א מוה' ברוך זצ"ל

ולענין החתימות פשיטא דיש עוד צד להקל, לבד מדעת השו"ע דלעיל, ולהתיר במקום עגון על כל פנים, על פי מ"ש הפרישה סי' קמ"א ס"ק פ"ו^[ו].

ידידו הנ"ל

סימן לג

בענין הנ"לירע

הנה דעת רש"ל בים של שלמה סוף פ"ו^{רע} להקל לגמרי באומר אמרו היכא דאיכא למיחש לעיגונא, ולסמוך על דעת ר"י בעל התוס' והרא"ש סוף פ"ט^{רעו} בשמו, וכן כתב רבינו ירוחם נתיב כ"ד ח"ג^{רעו} בשם התוס' ופוסקים אחרים. ושגגה יצאה מלפני הפרי

^{רסו} ראה גם לעיל רס"י כח.

^{רסח} נתבאר בתשובה הארוכה דלקמן סי' לג, ושם יצויין.

^{רסט} סי' יד.

^{רע} סי' ו.

^{רעא} סי' קכ ס"ד.

^{רעב} סי' קכ ס"ד.

^{רעג} ראה גם לקמן סי' לג (ד"ה אמנם כ"ז), וש"נ.

^{רעד} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [יג, א]. והיא תשובה הארוכה, שכותב אודותה לעיל סי' לב "ובשלהי קייטא אשיב פנאי שלי לכתוב באריכות המענה".

^{רעה} גיטין פ"ו סי' יד (שהחמירו שלא תנשא בגט זה, אם נשאת לא תצא כו') ואף בדיעבד אם לא נשאה אלא היכא דאיכא למיחש לעיגונא הגט כשר).

^{רעו} סי' ו (ור"י הוכיח למעלה בפי התקבל דכל הני אמוראי כו' סברי דחתם סופר ועד פסול כו' ואומר אמרו כשר כשמואל כו' ורבנו חננאל ז"ל פסק דלית הלכתא ככל הנהו אמוראי ראוי להחמיר בדברי שניהם כל זה מוסוד ר"י ז"ל בעל התוספות).

והשאלה היא, אם הפירוש הוא, שר"י מסיק שראוי להחמיר בדברי שניהם, או שלדעת ר"ח צריך להחמיר, ואילו ר"י מתיר אומר אמרו לגמרי. ובזה דן לקמן, ברוב התשובה שלפנינו.

^{רעו} רי, א (והתוס' פסקו דמודה רבי יוסי שאם אמר אמרו לסופר לכתוב ולעדים שיחתמנו שיכולין לאמרו לסופר כמו שאמר הבעל בעצמו).

חדש^{רעח} לכתוב על דברי רבינו ירוחם דליתא, והרי אין אומרים למי שלא ראה את החדש^{רעט} כו', ואשתמטתיה שכן כתב גם כן הטור ברמזים^{רפ} בהדיא בשם ר"י, וגם מסיק שם דצריך לחוש לדברי שניהם לפסול כו', דהיינו לדעת ר"ח ולדעת ר"י, משום דלר' יוסי כשר באומר אמרו עיין שם. וכן כתב בהדיא בחידושי רמב"ן סוף פ"ו^{רפא} בשם בעלי התוס'. וכן פסק הריטב"א בפ"ק דקידושין^{רפב} להלכה. ולזה נתכוין המגיד משנה פ"ד מהלכות זכיה^{רפג}, עיין שם בלחם משנה^{רפד}, שהטעות סופר שם הוא בסוף לשונו לבד ולא בתחלת לשונו, דלא כפרי חדש^{רפה}. ומ"ש הרא"ש אלא לחוש לדברי שניהם כו' היינו להחמיר בחתם סופר^{רפז} אף לפי דעת הגאון ר"ח ז"ל, כמ"ש שם בהדיא ואפשר שלא פסק הגאון לגמרי כו', אבל ר"י גופיה סבירא ליה כשמואל וכולהו אמוראין דמכשרי באומר, לפי מ"ש התוס' בשם ר"י כמ"ש הרא"ש (והן תוס' ר"ש משנ"ץ^{רפז}).

ואי נמי סבירא ליה לר"י נמי להחמיר כן, היינו ודאי לחומרא בעלמא, כמ"ש רש"ל בהדיא. וכן משמע ממ"ש המרדכי בפ"ז^{רפח} בשם ר"י הזקן בתשובה בחתם סופר ועד, דאם נשאת וילדה כדאי הוא ר"ח לסמוך עליו להכשיר הולד, ואם לא ילדה יש להסתפק מה יאמר רבינו הזקן כו'. ואי הוה ספק שקול לא הוה ליה להחמיר כל כך בספיקא דרבנן^{רפט} להוציא אשה מבעלה^{רצ}, וגם הוה ליה לחוש לספק גט מעושה^{רצא}.

ומה שכתוב בסמ"ג^{רצב} ורשב"א^{רצג} ור"ן^{רצד} בשם ר"י לפסול גם באומר אמרו מספיקא,

^{רעח} סי' קכ ס"ד ד"ה גם מ"ש מהרד"ך [בית ו חדר ד : ר"י דמכשיר באומר אמרו, כדכתב הרא"ש משמו], כבר השיג עליו מהרמ"א [מהר"ם אלאשקרי כתב בשו"ת סי' כד ד"ה עוד כתבת], דאע"פ שהרא"ש בפי' המגרש הביא ראיות להכשיר, כבר כתב בסוף דבריו שיש לחוש ולהחמיר, וכך דעתם של הר"י, וגם השיג על רבנו ירוחם שכתב שהתוס' מכשירין.

^{רעט} יבא ויעיד, אלא למי שראהו (נדה, ז, ב).

^{רפ} קצור פסקי הרא"ש גיטין פ"ט ס"ו (חתם סופר ועד פסול לר"י, ואומר אמרו כשר, ור"ח פוסל אומר אמרו, וצריך לחוש לשניהם לפסול חתם סופר ועד ואומר אמרו).

^{רפא} ושוב מצאתי דעת בעל התוספות ז"ל כו' באומר אמרו דכשר (ויתבאר לקמן ד"ה והנה בחדושי).

^{רפב} ט, ב סד"ה מיתבי (דהא קיי"ל בגט דאומר אמרו מדעתכם כשר ולא תעשה).

^{רפג} ה"י (ומיהו באומר אמרו לפלוני ופלוגי יש סוברין שאף בגט כשר, וכ"ש אם חתמו הם עצמם).

^{רפד} וכ"ש אם חתמו הם עצמם ע"כ, וזה ודאי ט"ס הוא.

^{רפה} שם ד"ה ומתוך מ"ש (שלא נמצא להדיא מי שמכשיר באומר אמרו כו', זולת המ"מ שכי' בפ"ד מהל' זכיה ומתנה וז"ל ומיהו באומר אמרו לפלוני יש סוברין שאף בגט כשר וכ"ש אם חתמו הם עצמן ... וזה ברור באופן שסברא זו שהזכיר המ"מ רחוקה היא לא נמצאת לשום מחבר).

^{רפז} שלדעת המכשירים אומר אמרו פוסלים חתם סופר ועד, ולדעת הפוסים אומר אמרו מכשירים חתם סופר ועד.

^{רפז} כי בתוספות שלנו לא הובאה דעת ר"י להכשיר באומר אמרו. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רכב.

^{רפח} גיטין סי' תכא, העתק תשובת רבנו אביגדור (וגם ר"י הזקן כתב בתשובתו, כדי הוא ר"ח לסמוך עליו בשעת הדחק, על מעשה שהיה בגט שחתום בו סופר ועד ונשאת לאחר וילדה והכשיר הולד, וסיים בדבריו, אמנם אני נזהר ומזהיר לכתחלה שלא להחתים סופר ועד בשום גט, כי לא נתברר אצלי אם גט בלא נשאת, או נשאת בלא ילדה, מה יאמר רבינו הזקן בהם).

^{רפט} חתם סופר ועד, שאפילו להאוסרים אינו אלא מדרבנן. וראה שו"ת צמח צדק סי' ס"ח ס"י.

^{רצ} כשלא ילדה.

^{רצא} כשמכריחים את הבעל לגרשה מחמת ספק איסור דרבנן. וכמבואר ברמ"א סי' קנד סכ"א (הובא ונתבאר לעיל סי' כד). אלא ודאי לדעת הר"י לא הוה ספק השקול, כי הוא מכשיר מדינת אומר אמרו ופוסל מדינת חתם סופר ועד.

^{רצב} מ"ע נ (קל, ג : ורבנו יצחק בר רבי שמואל מסופק [ד] שמא הלכה כשמואל וככל אותן האמוראים שמכשירים אומר אמרו).

^{רצג} גיטין סז, א ד"ה ולענין פסק הלכה (וכתב הרב בעל התרומות בשם ר"י ז"ל כו' חוששין לדברי שניהם כו' דאינו מבורר כמאן נקטינן כותיהו לחומרא).

ומשמע לכאורה דהוא ספק שקול, הוא מדברי ספר התרומה^{רצ"ה} בשם ר"י. ואשכחן בדוכתי טובא דהתוס' וספר התרומה אין מתנבאים בסגנון אחד בשם ר"י, וכן בעלי התוס' עצמן^{רצ"ו}. וזה יצא ראשונה בענין וסוגיא דנידון דידן, דהרא"ש סוף פ"ב^{רצ"ז} כתב בשם ר"י בעל התוס' דבעינן שליחות לכתובה, וכן כתבו בתוס' שלנו דף ט' ע"ב^{רצ"ח}, ומשום הכי פסילי חרש שוטה וקטן אפילו בגדול עומד על גביו. ובספר התרומה סי' קי"ח וקי"ט^{רצ"ט} מכשיר בפשיטות, וכן בסמ"ג^ש, ובוודאי לא פליג על רבו ר"י^{שא} להתיר בפשיטות כל כך ובפרט באיסור אשת איש. אלא דסבירא ליה^{שב} כמ"ש בתוס' שלנו דף כ"ב סוף ע"ב בשם ר"י, ועוד נראה כו' משום דרישא אתי נמי כו' אלעזר ולדידיה דוקא חרש שוטה וקטן כשרים כו'.

והנה^{שג} בחידושי רמב"ן סוף פ"ו, לאחר שתמה על הרי"ף^{שד} וכתב אילו הייתי ראוי לחלוק הייתי מכשיר בו דשמואל עדיפא^{שה}, ורבי נמי סבירא ליה כוותיה ורבי סתמינהו כו', מ"מ אני אומר שהיא ספיקא כו' (כמ"ש הר"ן בשמו^ש), מסיק לבסוף ושוב מצאתי דעת ר"י בעל התוס' ז"ל שמכריע כרבי באומר אמרו דכשר ולא תעשה (שכן הוא גירסת רמב"ן אמר רב הונא אמר רבי^ש), ואפילו באתם חתומו, ופוסל חתם סופר ועד, ואע"ג דלא שכיחא גזרינן לרב חסדא בתרווייהו לפי הפירוש שכתבנו למעלה, וזהו דעת שראוי לסמוך עליו בחוור השמועה עכ"ל. ושם^{שח} למעלה כתב כן לתרץ הא דאמר רב חסדא^{שט} הא מני ר' יוסי היא דוקא, אע"ג דרב חסדא סבירא ליה^ש כשר ולא תעשה אפילו באתם

^{רצ"ד} גיטין שם (לג, א) ד"ה ואפילו אמר אמרו (ומחזורתא דפסקא למיזל הכא והכא לחומרא למפסל אומר אמרו ולמפסל חתם סופר ועד, וכן דעת ר"י ז"ל).

^{רצ"ה} סי' קכה (הלכך אומר רבינו יצחק בר שמואל שיש להחמיר ולפסול אומר אמרו כו' וגם לפסול חתם סופר ועד, דשמואל הלכה כשמואל וכלהו אמוראי).

^{רצ"ו} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רכג.

^{רצ"ז} סי' כה (אבל ר"י פירש דאליבא דרבי מאיר פריך כו' אבל רבי אלעזר דבעי כתיבה לשמה מדאורייתא פוסל בגדול עומד על גביו משום דבעינן שליחות בכתובה).

^{רצ"ח} ד"ה אע"פ (מדבעינן שיאמר לסופר לכתוב ולעדים חתומו משמע דבעי שליחות).

^{רצ"ט} הכל כשרין לכתוב הגט אפילו חש"ו כו' והוא שגדול עומד על גביו כו' שיהיו אחרים גדולים ובני דיעה עומדים על גביהם שיאמרו להם בשעת כתיבה לכתוב לשמה.

^ש מ"ע נ (קל, א).

^{שא} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רכו.

^{שב} דאף שלפירוש האי' בשם ר"י מבואר בתוס' שם, דרישא כרבי מאיר משא"כ לר' אלעזר אפשר דבעינן שליחות בכתובה וחש"ו פסול, מ"מ בעל התרומה ס"ל כפירוש הב' בתוס' שם בשם ר"י, דרישא אתי נמי כו' אלעזר, ומ"מ חש"ו כשרים בעומד על גביו, דאין צריך שליחות בכתובה.

^{שג} עתה בא להוכיח, שגם הסוברים בדעת ר"י שאומר אמרו פסול מספיקא, היינו רק מדרבנן. ומקדים לבאר שכ"ה דעת רב, ואח"כ יבאר, שגם הר"י לדעת ס' התרומה וסיעתו חושש לדעה זו. ועוד יבאר (לקמן ד"ה והנה לרב), שרב מפרש כן גם המשנה והברייתא (עא, ב – עב, א).

^{שד} שכתב (לג, א): וכן הלכתא, ואפילו אמר אמרו לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו הרי הגט בטל כו'.

^{שה} דאמרינן (גיטין סז, א): ושמואל סבר לה כוותיה בחדא [דמילין לא מימסרי לשליח] ופליג עליה בחדא [דאומר אמרו כשר].

^{שו} (לג, א) ד"ה ואפילו (ומחזורתא דפסקא למיזל הכא והכא לחומרא כו' ולדבריו הסכים הרמב"ן ז"ל).

^{שי} ולא כגירסת הגמרא שלנו (סז, א): אמר רב הונא אמר רב (וכדלקמן בסמוך).

^{שח} ומה שכתב "לפי הפירוש שכתבנו למעלה", הכוונה למה שכתב למעלה לתרץ כו' (וי"ל דרב חסדא סבר אע"פ שאמרו כשר ולא תעשה גזרינן).

^{שט} סו, סע"ב.

^{שי} סז, סע"א.

חתומו. וכן כתב בספר התרומה^{שיא} בשם ר"י, דהא דאמרינן בגמ'^{שיב} כיון דאמר מר כשר ולא תעשה לא שכיח דיחויא הוא^{שיג}. וכל האמוראים (ולזה נתכוין גם כן הרא"ש במה שכתב^{שיד} ור"י הוכיח כו') דפליגי בכשר ולא תעשה סברי כו', רוצה לומר דאפילו הסוברים לא תעשה סברי כו', דלהאומרים תעשה אין צריך לשום הוכחה, דפשוט הוא בגמ' דלדידהו איכא למיחש לחורבא. ולרב^{שטו} דמכשיר חתם סופר ועד צריך לומר לפי זה דאומר אמרו פסול לגמרי, ופליג אכולהו אמוראי דאמרי כשר ולא תעשה (ולא גרסינן בגמרא אמר רב הונא אמר רב כגירסא שלנו^{שטז}, אלא אמר רב הונא לחוד, או אמר רב הונא אמר רבי כגירסת הרמב"ן^{שטז}). וטעמיה דרב אי אפשר לומר משום דמילי לא מימסרי לשליח, דהא רב סבירא ליה דמימסרי כדאיתא בפרק כל הגט^{שיח}, ועל כרחך צריך לומר דטעמיה דרב נמי משום דלא ליתי לידי חורבא^{שטז}, ובהא פליגי כולהו אמוראי וסבירא להו דמשום חשש חורבא אין לפסול אלא חתם סופר, ורב סבירא ליה איפכא להכשיר חתם סופר ולפסול אומר אמרו כי היכי דלא ליתי לידי חורבא. וסברא זו הוזכרה ברשב"א סוף פ"ו^{שכ}, ודלא כמהרש"א שם^{שכא}. ואדרבה לפי דעת ספר התרומה בשם ר"י אתי שפיר דלא קשה מידי קושיית הרשב"א, משום דאי משום חשש חורבא הוה לן לפסול אפילו בדיעבד כמו לרב, אלא ודאי משום דכולהו אמוראי סבירא להו דחתם סופר פסול כמ"ש ספר התרומה בשם ר"י <[א]>. ולפי זה אף אם תמצי לומר דבמסקנא סבירא ליה לר"י נמי כדעת הגאון לפסול אומר אמרו^{שכב}, מיהא על כל פנים יש לומר^{שכג} דפסול מדרבנן כרב (משום חורבא) דהלכתא כוותיה באיסורי, כדפתח ר"י בראש דבריו^{שכד}. וההפרש שבין פסול דרבנן ובין כשר ולא תעשה הוא, משום דלא תעשה הוא רק לכתחלה ובדיעבד כשר (ובשעת הדחק אפילו לכתחילה כמ"ש התוס'^{שכה}), משום הכי חיישינן לחורבא. וכן הוא להדיא בספר התרומה בסי' קכ"ד^{שכו} וקכ"ה^{שכז}, משא"כ בפסולא

שיא ס"י קכח.

שיב סז, רע"א.

שיג ומסיים: א"כ כולהו אמוראי דסברי באומר דכשר ותעשה, ואף הנהו דאמרי כשר ולא תעשה, כיון דבדיעבד כשר פסלו חתם סופר ועד.

שיד פ"ט ס"ו: ור"י הוכיח למעלה ב' התקבל דכל הני אמוראי דפליגי בכשר ולא תעשה סברי דחתם סופר ועד פסול (שבזה רוצה לומר הרא"ש, דאפילו הסוברים לא תעשה סברי כו'), [ואפשר שמוסגר זה הוא טה"ד].

שטו ואחר שנתבאר מהרמב"ן וס' התרומה והרא"ש, שגם הסוברים אומר אמרו כשר ולא תעשה פוסלים חתם סופר ועד, עכצ"ל שרב דמכשיר חתם סופר ועד (פו, רע"ב. ראה רש"י שם ד"ה ורב) פוסל אומר אמרו לגמרי כו'.

שטז סז, סע"א (אמר רב הונא אמר רב כשר ולא תעשה). וראה חידושי צמח צדק (קכא, ג).

שיי שהובאה לעיל.

שיח כט, א.

שיט שיאמרו השלוחים לסופר שיחתום (סו, סע"ב).

שכ סז, א ד"ה גזרה שמא תשכור עדים: תימה לי אמאי לא אמר משום גזרה דלעיל. וניחא לי כו' לא תסלק הגזרה משום דלא תעשה, ולא הועילו חכמים בתקנתם (הרי שלמאן דמכשיר חתם סופר ועד, יש לפסול אומר אמרו משום גזרה).

שכא סז, א ד"ה גמרא מאחר דכשר אמאי לא תעשה (שמקשה כקושיית הרשב"א, ומתרץ: דאי משו"ה לא הי"ל לתקוני הכא דלא תעשה, אלא דתעשה, והי"ל למיפסל חתם סופר ועד).

שכב כאופן הב' בפירוש דברי הרא"ש, דלעיל בתחלת התשובה.

שכג ר"ע כ"ג ד'.

שכד שבס' התרומה וברא"ש שם.

שכה סז, רע"א.

שכו ולכל האמוראים כשר, בין למ"ד לא תעשה בין למ"ד תעשה, נאמר כיון דכשר בדיעבד, חתם סופר ועד פסול, שלא

דרבנן.

[הג"ה א] ולזה נתכוין גם כן הרא"ש^{שכח} במה שכתב וכיון דחתם סופר פסול ליכא למיחש לחורבא, דלכאורה הוא שפת יתר ומילתא דפשיטא, אלא דבא ליתן טעם הא דשמואל ורב חסדא^{שכט} לא חיישי לחורבא כרב. וביים של שלמה^{של} הגירסא ברא"ש דכיון כו' שהיא נתינת טעם.]

והנה גם בספר התרומה מקור דברי הסמ"ג^{שלא} ורשב"א ור"ן^{שלב} צריך לומר כן בטעמיה דרב דפוסל אומר אמרו משום חשש חורבא, דאין לומר דרב נמי סבירא ליה כסלקא דעתך דגמרא^{שלג} דכיון דכשר ולא תעשה לא שכיח כו', דאם כן נימא דכולהו אמוראי דסבירי להו כשר ולא תעשה הכי סבירא להו כרב, ומנא ליה לר"י לפסול חתם סופר דלא כרב דהלכתא כוותיה באיסורי <[ב]>.

[הג"ה ב] והמעייין בספר התרומה יראה לעין, שכדי להוליד דין חדש שחידש ר"י לפסול חתם סופר הקדים תחלה, דהא דאמרינן בגמרא דכיון דכשר ולא תעשה לא שכיח דיחויא הוא, ולכלל האמוראים אפילו דאמרי כשר ולא תעשה סבירא להו דחתם סופר פסול, ומשום הכי אין לנו לסמוך על רב להכשיר אע"ג דהלכה כוותיה באיסורי.]

והנה לרב דסבירא ליה^{שלד} דמילי מימסרי לשליח, וטעמייהו דרבי מאיר ור' יוסי במתניתין דסוף פ"ו^{שלה} הוא משום בזיון דבעל לחוד, אם כן הא דפוסל באומר אמרו אע"ג דליכא בזיון דבעל, על כרחך משום דסבירא ליה דהלכתא כמתני' דריש פ"ז^{שלו}, וכתניא כוותיה דרב אשי^{שלז} עד שישמעו לאפוקי אומר אמרו כו', וסבירא ליה לרב דהיינו טעמא משום חשש חורבא, ולא משום דמילי לא מימסרי לשליח^{שלח}. והא דקתני^{שלט} עד שיאמר לסופר כו' האי עד לא קאי אבטל, אלא דאינו כשר עד כו'. דבלאו הכי צריך לומר כן בפיסול חתימת יד העדים דאינו אלא מדרבנן לדידן^{שמ} וכמ"ש בפני יהושע^{שמא}. והלכך אף גם במסקנא דספר התרומה דמסיק ומסיים בשם ר"י להחמיר ולפסול אומר אמרו מספק

יבא לידי חורבא.

^{שכו} כיון דבדיעבד כשר (ו)פסלו חתם סופר ועד.

^{שכח} פ"ט סי' ו.

^{שכט} שמכשירים אומר אמרו, ולא פוסלים מחמת חשש חורבא, כרב.

^{של} פ"ו סי' יד (בהעתקתו לשון הרא"ש).

^{שלא} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רנה.

^{שלב} כדלעיל (ד"ה ומה שכתוב בסמ"ג).

^{שלי} סז, רע"א.

^{שלד} כט, א.

^{שלה} סו, רע"ב.

^{שלו} עא, ב (עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו).

^{שלו} עב, א.

^{שלח} כדלעיל (ד"ה והנה בחידושי).

^{שלט} במשנה עא, ב: אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו כו' הרי הגט בטל (ואינו כשר אפילו באומר אמרו) עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו.

^{שמ} דקיי"ל (סי' קלג ס"א) שאם היו עדי מסירה ולא היו בו עדי חתימה כשר. וא"כ כשלא אמר לעדים חתומו, לא בטל מהתורה, אלא שאינו כשר מדרבנן (אבל ראה לקמן (ד"ה אמנם הנראה), לפרש שהגט בטל עד שיאמר כו').

^{שמא} עא, ב ד"ה משנה אמרו לו.

דשמה הלכה כברייתא עד שישמעו לאפוקי ממאן דמכשיר כו', שפיר יש לומר דבמה דפתח סיים, דהיינו מדרבנן, משום דנפיק מיניה חורבא, כמו לרב דהלכתא כוותיה באיסורי, וסבירא ליה הכי בטעמא דמתניתין וברייתא. ואף שהוא ספק דרבנן הרי גם חתם סופר הוא ספק דרבנן ופוסל ר"י מספק. ואדרבה השתא אתי שפיר טובא טעמא דר"י דמחמיר כל כך בספק דרבנן ולפסול אפילו בדיעבד^{שמב}, ואפילו אם ניסת, אלא דהיינו טעמא דכיון דאי אפשר להכשיר בשניהם דהיינו באומר אמרו ובחתם סופר וההכרח לפסול אחד מהם כי היכי דלא לית לדי חורבא ולא ידעין איזה מהם פסלו חכמים יש לנו לפסול שניהם (ולא דמי לב' שבילין כו' דבזה אחר זה שניהם טהורים, דשאני הכא דנפיק מיניה חורבא, וההכרח לפסול אחד מהם, ודמי ממש לבבא אחת^{שמג}). אבל אי היינו טעמא דאומר אמרו פסול מספק דלמא מילי לא מימסרי לשליח (כמשמעות לשון הרשב"א ור"ן) דהוא ספק דאורייתא, הוה לן להחמיר בספק דאורייתא ולהקל בספק דרבנן. ומ"ש הרשב"א ומיהו גט בטל לא הוי דלמא הלכה כשמואל^{שמד} כו', זה אינו מספר התרומה, אלא הוספה מדעת עצמו, ולאפוקי מדעת הרי"ף^{שמה}, אבל בספר התרומה לא הביא כלל דעת הרי"ף, כי אם דעת ר"ח לבד, ור"ח לא פסק אלא דאין הלכה כאמוראי דמכשירי כו', לאפוקי ממאן דמכשיר אומר אמרו כו'.

והשתא אתי שפיר טובא מ"ש בספר התרומה^{שמו} (וכן כתב בסמ"ג^{שמו}) והובא במרדכי^{שמח}, דלאחר שהביא מהתוספתא^{שמט} דלא יועיל על ידי כתב ידו לסופר לכתוב כו' מסיים בזה"ל ואם כן אין אדם יכול לשלוח כתב ידו לב"ד שבמקום אחר שיכתבו ויתנו כו', דפשט הלשון משמע דהב"ד יצוו לכתוב וליתן, ולא שהן עצמן יכתבו וימסרו ליד האשה, דלא הוה ליה לקרותם ב"ד אלא סופר ועדים ושליח לגירושין, דלשון ב"ד שבמשנה היינו שמצווים לכתוב וליתן, כדתנן^{שנ} בדר' מאיר שעשאן בית דין, וגם ר' יוסי אמר הרי אלו ילמדו כו' משום דסתם בית דין אינם אומנים לכתיבת הגט כסופרים כמ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה^{שנא}, ומה לו לספר התרומה לכנותם בשם ב"ד, אם לא שהם יצוו לכתוב לספרי דדייני דמיגמר גמירי, והרי כבר פסק לפסול אומר אמרו מספק דשמה הלכה כו'. ולמאי דפרישית דהיינו טעמא משום חורבא אתי שפיר, דבב"ד ליכא למיחש לחורבא, כמו שכתב בספר התרומה סוף סי' קכ"ד, ומשום הכי אין לפסול אומר אמרו אלא באומר לשנים. וכן הוא בהדיא בספר התרומה בסימנים^{שנב}, וגם פסל אומר הבעל לשנים אמרו לסופר כו', לשנים דוקא, ואילו היה הטעם משום דמילי לא מימסרי לשליח

^{שמב} אף שספק דרבנן להקל. וראה לקמן (ד"ה והלכך), שמטעם זה מקיל הרש"ל במקום עיגון.

^{שמג} שאסור אף בדרבנן (פסחים י, א). וראה שוע"ר סי' תלט ס"ה. יו"ד סי' קצ ס"ק פו.

^{שמד} הרי שלרב יהי הגט בטל מדאורייתא.

^{שמה} שפסק (לג, א): אמר אמרו לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו הרי הגט בטל.

^{שמו} סי' קכו.

^{שמו} מ"ע נ (קל, ד).

^{שמח} סי' תיז.

^{שמט} פ"ב הי"י.

^{שנ} סו, ב.

^{שנא} סוף פ"ו ד"ה אמר לשנים.

^{שנב} סי' קכה.

הוא הדין אפילו אמר לג', וכדאמר רב אשי^{שנג} אפילו אמר לבי תלתא כו', ולא הוה ליה ליתן מכשול בלשונו בספק אשת איש ח"ו (והשתא אתי שפיר נמי אריכות הפלפול בספר התרומה בסי' קכ"ד, דנפקא מינה לדינא הא דאסיק שם דבשלשה ליכא למיחש לחורבא). והשתא אתי שפיר טובא נמי שינוי לשון ספר התרומה^{שנד} בשם ר"י, דמתחלה ליישב דעת הגאון פירש הטעם משום דרב אשי מתרץ המשנה בהכי הכי סבירא ליה, ולבסוף בפסק הלכה פירש הטעם להחמיר ולפסול באומר אמרו דשמא הלכה כברייתא עד שישמעו לאפוקי כו', ולא הזכיר שם רב אשי כלל. אלא היינו טעמא משום דרב אשי פירש המשנה אפילו אמר לבי תלתא, ומשום דמילי לא מימסרי לשליח וכולהו ר' יוסי היא, דר' יוסי תרתי אמר, אבל ר"י בעל התוס' סבירא ליה דמשום דרב אשי מתרץ המשנה בהכי אין ראיה כל כך דסבירא ליה הכי להלכה ופליג אשמואל וכולהו אמוראי דמכשרי, רק שאעפ"כ יש לחוש שמא הלכה כברייתא לפסול באומר לשנים על כל פנים משום חורבא, דמסייעא לרב דהלכתא כוותיה באיסורא^{שנה}, דהא בברייתא וגם במשנה לא הוזכרו שלשה. וקושיית הגמרא^{שנו} אי הכי עד שיאמר לג' כו'^{שנז}, על כרחך סבירא ליה לרב לתרץ כמ"ש התוס' שם^{שנח} לסלקא דעתך דגמ' (לפי מ"ש בספר התרומה דבג' ליכא למיחש לחורבא).

והלכך מאחר דאף גם לספר התרומה בשם ר"י אינו פוסל אלא מספיקא דרבנן, ודאי דכדאי הם התוס' והרא"ש בשם ר"י^{שנט} לסמוך עליהם בשעת הדחק להקל במקום עיגון כמ"ש רש"ל (ואף דגם לדידהו כשר ולא תעשה לכתחלה, שעת הדחק שאני כמ"ש התוס'^ס). והא דלא חש רש"ל לדעת הרי"ף^{שסא} דפסק כמשנה וברייתא דפ"ז, היינו משום תמיהת ר"י על הגאון שבספר התרומה^{שסב} ורא"ש^{שסג}. דמה שיישב הרמב"ן^{שסד} הו[ב]א [ב]ר"ן^{שסה} משום דפרק התקבל קדים לפרק מי שאחזו והוי מחלוקת ואחר כך סתם, לא נעלם זאת מעיני ר"י בעל התוס', כמבואר בתוס' דף ע"ב^{שסו} שהוכיחו שם דפרק התקבל קדים, דלא כרש"י^{שסז} ורא"ש^{שסח}. אלא דדעת ר"י דכיון דכולהו אמוראי קמאי ובתראי

שנג, עב, א.

שנד סי' קכה.

שנה בכורות מט, ב.

שנו עא, ב.

שנו הרי שהגמרא מוכיחה מהמשנה שגם באמר לג' פסול.

שנח ד"ה הכא במאי עסקין.

שנט שלדעתם סובר ר"י שאומר אמרו כשר, כדלעיל בתחלת התשובה.

שס סז, רע"א.

שסא (לג, א).

שסב סי' קכה.

שסג פ"ט סי' ו.

שסד בספ"ו דגיטין.

שסה (לג, א) ד"ה ואפילו.

שסו ד"ה ומשום.

שסז עא, ב ד"ה טעמא דלא וד"ה הא אמר תנו.

שסח פ"ז סי"ט.

(דהיינו רב^{שט} ושמאל ורב הונא ורב נחמן ורב ששת ורב חסדא ורב יוסף מבבל ועולא ורבה בר בר חנה מארץ ישראל^{שע}) לא סבירא להו הכי, הכי הילכתא. כדאשכחן בדוכתי טובא דאמוראי פליגי אסתם משנה ואמרי דהלכתא כיחידאי דברייתא^{שעא}, כדאיתא סוף פרק כ"ב דשבת^{שעב} ודוכתי טובא. ואפילו לר' יוחנן דסבירא ליה הלכה כסתם משנה^{שעג} אשכחן טובא דאין הלכה כסתם משנה משום דרבים פליגי עלה, כדאיתא ריש פ"ק [ק] דמגילה^{שעד} וריש פ"ד שם^{שעה} ופ"ג דמכות דף י"ז אבל חכמים אומרים כו'. והכא נמי יש לומר כן דהכי קים להו לאמוראי דחכמים פליגי אר' יוסי דאמר תרתי^{שעו} ומשום הכי אין הלכה כסתם משנה דריש פ"ז^{שעז} ולא דסוף פ"ט^{שעח} חתם סופר כו' דר' יוסי היא. ותדע דהא דאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה היא מימרא דרבה בר בר חנה (דאמוראי ניהו אליבא דר' יוחנן כדאיתא ריש פרק אלו טרפות^{שעט}), ורבה בר בר חנה אמר הכא^{שפ} כשר ותעשה. ותדע עוד דהא רבי סתמינהו לכולהי סתמי, ורבי אית ליה בהדיא בירושלמי^{שפא} דכשר ולא תעשה (ולגירסת הרמב"ן הגירסא כן בגמ' שלנו גם כן^{שפב}, ומשום הכי כתב אילו הייתי ראוי לחלוק הייתי מכשיר כו').

והנה^{שפג} הגם שדברי ר"י אינן צריכין חיזוק^{שפד} ממני ח"ו ומי אנכי כו'^{שפה}, אך תורה היא כו'^{שפו}, ולפענ"ד אין שום ראיה כלל ממתניתין דפ"ז^{שפז} ואוקימתא דרב אשי שם^{שפח} ואדרבה^{שפט} כו'. כי הנה התוס' וסייעתם סוף פ"ב^{שצ} הביאו מסוגיא דזבחים ריש פרק

^{שסט} שנתבארה דעתו לעיל (ד"ה והנה בחדושי וד"ה והנה לרב), שאומר אמרו פסול רק מדרבנן.

^{שע} בגמרא סז, א (שלדעת כולם אומר אמרו כשר, יש מהם סוברים כשר ותעשה ויש מהם סוברים כשר ולא תעשה).

^{שעא} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל נג.

^{שעב} במשנה שם קמז, א (ואין מחזירין את השבר), ובגמרא שם קמז, סע"ב (אמר רבי חנא בגדתאה אמר שמואל הלכה מחזירין את השבר).

^{שעג} שבת מו, א. וש"י.

^{שעד} ב, א (אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן זו דברי ר"ע סתומתאה אבל חכמים אמרו כו').

^{שעה} כו, א (אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן זו דברי ר' מנחם בר יוסי סתומתאה אבל חכמים אומרים כו').

^{שעו} גיטין סז, א (אלא רבי יוסי תרתי אמר; דהיינו מילי לא מימסרא לשליח ואומר אמרו פסול).

^{שעז} עא, ב (עד שיאמר לסופר לכתוב ולעדים חתומו).

^{שעח} פז, ב (כתב סופר ועד כשר). ובגמרא שם פח, א (אמר ר' ירמיה חתם סופר שנינו. אמר ר' חסדא הא מני ר' יוסי היא).

^{שעט} חולין מג, א (לגירסתינו בגמרא שם: ומי אמר רבי יוחנן הכי והאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה כו', אמוראי ניהו ואליבא דר' יוחנן).

^{שפ} סז, א.

^{שפא} גיטין פ"ז ה"ב (מעשה היה בימי רבי ואמר לא יעשה כן בישראל).

^{שפב} כדלעיל (ד"ה והנה בחדושי).

^{שפג} עתה בא לבאר הטעם לדעת ר"י, שכל הני אמוראי לא פסקו הלכה כסתם משנה (שסתם משנה זו קאי כרבי יהודה שעדי חתימה כרתי, וכתב לה קאי אכתיבה וחתימה, וצריך שליחות בכתיבה וחתימה, ומילי לא מימסרא לשליח. ואילו אנן קיי"ל כרבי אלעזר שעדי מסירה כרתי, ואין צריך שליחות לכתיבת וחתימת הגט).

^{שפד} ע"פ תענית יז, ב (ובכ"מ): דברי תורה אין צריכין חיזוק.

^{שפה} ע"פ שמות ג, יא. ש"ב ז, יח.

^{שפו} ע"פ ברכות סב, א (תורה היא וללמוד אני צריך).

^{שפז} עא, ב.

^{שפח} עב, א (שמילי לא מימסרא לשליח, ואפילו באומר אמרו).

^{שפט} משם יש להוכיח שאין צריך שליחות בכתיבה וחתימה ואומר אמרו כשר מדינא.

^{שצ} כב, ב ד"ה והא לאו.

קמא^{שצא} דלא בעינן שליחות לכתיבת הגט^{שצב} מדלא מיפסלי טופסי גיטי אלא משום דסתמא לאו לשמה כו', ודחקו ליישב מתניתין וברייתא דריש פ"ז דבעינן שיאמר לסופר כתוב כו' דהיינו נמי משום דלא חשיב לשמה כו', וכמ"ש הרבינו פרץ בהגהת סמ"ק^א דשינויא דחיקא הוא. ובפרט מ"ש הר"ן^ב לתרץ קושית הרא"ה גבי אומר אמרו, דלמ"ד מילי מימסרי לשליח כיון דשלוחו של אדם כמותו הוה כאלו שמע מפי הבעל וחשיב לשמה ואי לא מימסרי לא חשיב לשמה, זהו דוחק גדול, דמימסרי ולא מימסרי הוא ענין הנמסר לחכמים בתורה שבעל פה בקבלתם איש מפי איש, כדאמר ר' חנינא^ג מקובל אני כו' ור' יוסי אמר אף אנו מקובלים כו', וזה אינו ענין כלל לדעת בני אדם^ד וכוונתם לשמה. ובפרט לפי מ"ש הרשב"א סוף פ"ב^ה תוספת ביאור לשיטת התוס', משום דלא חשבינן כוונתן כוונה מעליא אע"פ שמתכווין לשמו ולשמה כו', ואיך אפשר למתלי כוונתם בקבלת חכמים אי מילי מימסרי לשליח או לא מימסרי. אלא שהרבינו פרץ^ו לא כתב שום ישוב לסוגיא דזבחים^ז וגם סוגיא דסוף פ"ב^ח [ב] דגיטין^ט מרווחת בפשיטות יותר לשיטת התוס'.

אמנם הנראה לפענ"ד ליישב הכל על נכון, על פי פשט לשון המשנה וברייתא דפ"ז^י הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו, דמשמע מפשט הלשון דבטל ממש גם בחתימת יד העדים שלא שמעו מפיו^י. והגם דלאוקימתא קמייתא דרישא ר' מאיר וסיפא עד שיאמר ר' יוסי היא, יש לומר דהרי הגט בטל בחתימת יד העדים לר' מאיר דוקא, דסבירא ליה^י עדי חתימה כרתי, ובסופר^{יב} מיירי דלא אמר אמרו^{יג}, ובטל לרב משום בזיון הבעל ולשמואל משום דמילי לא מימסרי לשליח^{יד}, והוה ליה כאלו נכתב שלא מדעת הבעל לגמרי, וכמו דאמרין הכי במתנה^{טו}. אבל לאוקימתא דרב אשי על כרחך צריך

^{שצא} ב, ב (כל הגט שנכתב שלא לשם אשה פסול, וסתמא נמי פסול כו' אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת).

^{שצב} ראה גם לקמן סי' לו.

^א סי' קפד ס"ק ג (ואע"ג דגם זה דחק בתוס' לתרץ כדי לקיים פירוש ראשון, שינויא דחיקא הוא למבין).

^ב (לג, א) ד"ה והקשה הרמב"ן.

^ג במשנה סו, ב.

^ד ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל פד וכלל קסא.

^ה כג, א ד"ה אלא מעתה.

^י שלא ניחא ליה בתירוצי התוס' (כדלעיל), וסובר שמהסוגיא בפ"ז (עב, א) מוכח שצריך שליחות בכתיבה וחתומה.

^י ב, ב (שמשם הוכיח התוס' שאין צריך שליחות בכתיבה וחתומה (כדלעיל).

^י שחש"ו הכותבים גט מועיל בהם גדול עומד על גביהם, לענין לשמה, אף שלא בני שליחות נינהו.

^ט ראה שו"ת צמח צדק ח"ב סי' קמה ס"ב. סי' ער סוף ס"ח.

^י דלא כדלעיל (ד"ה והנה לרב): האי עד לא קאי אבטל, אלא דאינו כשר עד כו'.

^{יא} גיטין כא, ב.

^{יב} במשנה עא, ב (ברישא): אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו, אמרו לסופר וכתב כו' הרי הגט בטל (אף שלרבי מאיר אין צריך לשמה ושליחות בכתיבה, וא"כ איך מוקמינן רישא כר' מאיר).

^{יג} דרישא מיירי בלא אמר אמרו (כמבואר בגמרא שם), ובזה מודה ר' מאיר שבטל.

^{יד} גיטין כט, א. ואף שלרבי מאיר אין צריך שליחות כנ"ל, מ"מ בטל מטעם דהוה ליה כאלו נכתב שלא מדעת הבעל (ראה פני יהושע עא, ב ד"ה משנה, הטעם שבטל מטעם זה, ולא רק פסול).

^{טו} גמרא שם (ומילי לא מימסרא לשליח כו' ושמואל אמר מתנה הרי היא כגט). ורש"י שם ד"ה שליח מתנה (שאמר בעל הבית לבי' עדים כתבו שטר מתנה לפלוני כו' ולמ"ד מילי לא מימסרין הני נמי לא מימסרין). ואף שבמתנה אין הכתיבה צריכה להיות בשליחותו, אלא דהוה ליה כאילו נכתב שלא מדעתו.

לומר דר' יוסי סבירא ליה כר' יהודה^{טו}, דלדידיה דין כתיבה וחתימה שוין לכל דבר כדאיתא בריש פרק קמא^י, וכמ"ש בפני יהושע^{יח} ובבית שמואל ריש סי' קכ"ג. וכן הוא להדיא בירושלמי^{יט} דמתניתין ר' יהודה היא. ובגמרא דילן לא איצטריך רב אשי לפרושי הך מלתא, משום דכבר פירש בריש מכילתין^כ דתנא דמתניתין דמשוי כתיבה וחתימה להדדי גבי בפני נכתב ובפני נחתם ר' יהודה היא. אי נמי דסבירא ליה^{כא} כר' יהודה כמתניתין דריש פ"ב שם^{כב}, כמ"ש התוס' שם ריש פ"ק^{כג}. ומינה נשמע דהכי נמי בכולה מכילתין, כל היכא דמשוי תנא דמתניתין כתיבה וחתימה להדדי ר' יהודה היא, או דסבירא ליה כר' יהודה, ולא איצטריך תו לפרושי.

והנה^{כד} ר' יהודה ודאי דלא סבירא ליה כר' אלעזר דעדי מסירה כרתי^{כה}, דאם כן אין צריך כלל עדי חתימה, דבקרא^{כז} לא כתיב אלא חד וכתב. ועל כרחך סבירא ליה כר' מאיר דעדי חתימה כרתי ועלייהו קאי וכתב דקרא, אלא דסבירא ליה דקאי נמי אכתיבה, דלא כר' מאיר דסבירא ליה דקאי אחתימת יד העדים לחוד שהן הן מקיימי דבר, ור' יהודה סבירא ליה דקאי אתרווייהו משום דהעדים הם מקיימי הכתב דספר כריתות ואם אין ספר כריתות אין עדים. והנה לר' מאיר ודאי דבעינן שליחות לעדי חתימה, דהא דאינהו כרתי בשליחות הבעל הוא בודאי, דהא הבעל הוא המגרש וכורת. ותדע שהרי אם כתב הגט בכתב ידו אינו צריך לעדי חתימה אפילו לר' מאיר, כדפרש"י^{כז} ותוס' ריש פ"ק^{כח}. ומ"ש הרא"ש פ"ב^{כט} דלר' מאיר לא בעינן שליחות לעדי חתימה, וכן משמע בתוס'^ל. היינו משום דאזלי לשיטתם דסבירא להו^{לא} דאף לר' מאיר בעינן עדי מסירה דוקא שאין דבר שבערוה כו', משום דסבירא ליה דעיקר הכריתות הוא בשעת המסירה לידה, דאם לא כן

^{טו} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קמה ס"ב (ג, א), וסי' רסח ס"ו.

^י ד, א.

^{יח} עב, א סד"ה גמרא תניא.

^{יט} פ"ז ה"ב.

^כ ד, א (רב אשי אמר הא מני ר' יהודה היא).

^{כא} ר' יוסי שבמשנה זו (עא, ב).

^{כב} טו, א (ת"ק שחולק על ר' יהודה ומ"מ סובר שצריך כתיבה וחתימה).

^{כג} ד, א ד"ה הא מני (בהא סבר לה כר' יהודה).

^{כד} בא לבאר (לדעת ר"י בעל התוס'), שלר' מאיר דסבר עדי חתימה כרתי, החתימה היא בשליחות הבעל. לר' יהודה דסבר שכתבה וחתימה צ"ל בתלוש, הכתיבה והחתימה הן בשליחות הבעל. ואילו לר' אלעזר דעדי מסירה כרתי, הכתיבה אינה בשליחות הבעל. וקיי"ל כר' אלעזר.

^{כה} לומר שוכתב לה קאי על כתיבה ועל חתימה, אבל עדי מסירה כרתי.

^{כו} תצא כד, ג.

^{כז} ג, ב ד"ה כתב בכתב ידו (ידי הבעל) וד"ה ואם נשאת הולד כשר (לא פסיל אלא מדרבנן). פו, א במשנה ד"ה ואם ניסת (דכתב ידו כמאה עדים דמי).

^{כח} ג, ב ד"ה שלשה (דכיון שהבעל עצמו כתב אין לך חתימה גדולה מזו).

^{כט} סי' כה (דלא בעינן שליחות לר' מאיר בחתימה כמו לרבי אלעזר בכתבה).

^ל כב, ב ד"ה והא לאו: דלא שייך למיפסל משום דלא בני כריתות נינהו במידי דלא בעי שליחות ולא לשם עדות, דבמידי דשליחות הוא דאמרינן לקמן כו', או חתימה לר' מאיר שהיא לשם עדות פריך כו', והא לאו בני כריתות נינהו (הרי שחתימה לר' מאיר צ"ל בני כריתות מטעם עדות, ולא מטעם שליחות).

^{לא} תוס' ד, א ד"ה דקיימא לן (דרגיל ר"ת לומר דאפילו לר' מאיר בעי עדים בשעת נתינת הגט, דאין דבר שבערוה פחות משנים), ורא"ש פ"ט סי' ז (ואף לר' מאיר דאמר עדי חתימה כרתי לעולם אינה ניתרת לשוק אם לא שנמסר בפני עדים).

אין צריך עדים. אבל לפי דעת הרי"ף^ל ורמב"ם^{לג} ורשב"א^{לד} ורמב"ן^{לה} ור"ן^{לו} אפילו לר' אלעזר^{לז} סגי בעדי חתימה. ואף גם הר"א והרז"ה^{לח} החולקים, לא פליגי אלא לר' אלעזר ולא לר' מאיר. ואף גם לשיטת התוס' ורא"ש דגם לר' מאיר בעינן עדי מסירה, מכל מקום כיון דבלאו עדי חתימה לאו כלום הוא ואינהו נמי כרתי שפיר יש לומר דבעינן שליחות^{לט}. ולא דמי כלל לכתיבה לר' אלעזר, דמשם הביא הרא"ש ראיה לר' מאיר, משום דתרווייהו מוכתב נפקא להו כו', דשאני כתיבה לר' אלעזר דלא כרתה כלל כי אם עדי מסירה לחודייהו (ובהדיא אמרינן בגמ' דף י' ע"ב, דלר' מאיר בעינן בני כריתה לעדי חתימה, ואם כן יש לומר דהוא הדין דבעינן שליחות, דחדא מלתא היא, והא בהא תליא לפום ריהטא דלישנא דגמרא^מ גבי עבד, וכמ"ש בבית שמואל סי' קכ"ג^{מא}). אלא שכתב כן לפי דעת התוס', וזה אינו^{מב}), (והא דנקט בגמרא דף י' דלאו בני כריתה, ולא נקט דלאו בני שליחות^{מג}, יש לומר כמ"ש בפני יהושע סוף פ"ב^{מד} דמשום הכי אין הנכרי בתורת שליחות לגיטין משום דאינו בתורת גיטין, ולא משום דילפינן מתרומה מה אתם כו' ע"ש. ועוד דהא בלאו הכי נמי הוה מצי למימר בגמרא משום דלאו בני עדות נינהו כמ"ש התוס' שם^{מה}). והנה מדר' מאיר נשמע לדר' יהודה ואפילו לכתיבה, כמו דבעי לשמה ותלוש בכתיבה כמו לחתימה אע"ג דלא כתיב אלא חד וכתב, אלא משום דהעדים הם מקיימי דבר הספר כריתות, ומשום הכי סבירא ליה דוכתב דקרא קאי אתרווייהו יחד דוקא, ומשום הכי משוי להו לענין לשמה ותלוש, ומשום הכי נמי יש להשוותם יחד גם כן לענין שליחות מהאי טעמא. ולא דמי כלל לדין כתיבה לר' אלעזר, דסבירא ליה דוכתב דקרא קאי אכתיבה לחודה, ומשום הכי לא בעינן רק לשמה ותלוש, ולא שליחות^{מו}. ואתי שפיר סוגיא דזבחים^{מז} אליבא דהלכתא דקיי"ל כר' אלעזר בגיטין^{מח}, וכן סוגיא דסוף

^{לב} מז, א-ב (והלכתא כר' אלעזר בגטין. ומהא נמי שמעינן דלא בעינן עדי מסירה היכא דאיכא עדי חתימה).

^{לז} הלי גירושין פ"א הטי"ז (חתמו בו שנים ועבר ונתנו לה בינו לבינה, או שנמצאו עדי מסירה פסולין, הרי זה כשר).

^{לח} פו, ב ד"ה רבי אלעזר אומר (שמביא דברי הרי"ף דלעיל, ודעת רבנו אפרים דלקמן החולק עליו, ומסיק כהרי"ף).

^{לח} בס' מלחמות (מו, א) ובס' הזכות (מו, ב).

^{לי} (מו, ב) ד"ה והיינו דקתני.

^{לז} ומכ"ש לר' מאיר סגי בעדי חתימה, וא"כ ודאי בעינן שליחות, וכדלעיל.

^{לח} הרז"ה בס' המאור (מו, א) מביא דברי רבנו אפרים, החולק על הרי"ף, וסברי שכי היכי דלר' מאיר לא סגי בלא עדי חתימה כן לר' אלעזר לא סגי בלא עדי מסירה.

^{לט} אף שנתבאר לעיל שלדעתם א"צ שליחות לר' מאיר, מ"מ לשיטתם יש מקום לומר שצריך שליחות לר' מאיר.

^מ כג, רע"ב (אין העבד נעשה שליח לקבל גט לאשה מיד בעלה לפי שאינו בתורת גיטין וקדושין).

^{מא} ס"ק ה (ותוס' בסוגיא זו כתבו דשליחות ובני כריתות חד מלתא הוא).

^{מב} כדלעיל, משמעות התוס', שגם לר' מאיר אין צריך שליחות בחתימה, אף דאמרינן (י, ב) שלר' מאיר נכרים פסולים דלאו בני כריתות נינהו.

^{מג} שמכאן הוכיח הרא"ש (פ"ב סי' י): והא דאמרינן בפ"ק (דף י:) כו' משמע דלרבי מאיר יש לפסול מטעם דלאו בני כריתה ואע"ג דלא בעינן שליחות לר' מאיר בחתימה.

^{מד} כג, ב ד"ה תוספות בד"ה מה אתם.

^{מה} י, ב ד"ה והא לאו.

^{מו} מטעם שנתבאר לעיל, דהא דבעינן שליחות לעדי חתימה לר' מאיר, כיון דאינהו כרתי בשליחות הבעל, דהא הבעל הוא המגרש וכורת. משא"כ בכתיבה לר' אלעזר.

^{מו} ב, ב (שממש הוכיח התוס' בגיטין כב, ב ד"ה והא, שאין צריך שליחות בכתיבת הגט, רק לשמה). וכדלעיל (ד"ה והנה הגם).

^{מח} גיטין פו, ב (וכבר נתבאר, שלר' אלעזר א"צ שליחות בכתיבת הגט).

פ"ב^{מט}, וכן סוף פרק התקבל^י דכולהו אמוראי מכשרי^{נא}. ויש עוד להאריך בזה הרבה אלא שאין הזמן גרמא.

אמנם כל זה לפלפולא בעלמא לעשות סמוכות לדעת רש"ל, אבל למעשה בודאי שקשה הדבר להקל באומר אמרו אפילו במקום עיגון לסמוך על דברי רש"ל נגד סתימת בעלי השו"ע^{נב}, דכולא עלמא גרירי בתרייהו^{נב} ובפרט בהגהת רמ"א^{נב} שהחליט לספק מגורשת. מיהו הבו דלא לוסיף עלה כשיש עוד צד להקל^{נב}, כעובדא דנידון דידן שכתב הגט אחד מהשומעים מפי הבעל^{נב}, דעל כל פנים לפי דעת האומרים דפסול אומר אמרו הוא משום דלא חשיב לשמה^{נב} עד שישמעו מפי הבעל, כמ"ש הר"ן^{נב} בשם הרמב"ן סוף פ"ו, אין לפסול בנידון דידן כמ"ש כת"ר. ובפרט לפי מ"ש הרשב"א^{נב} תוספת ביאור דבלא צווי הבעל לא חשבינן כוונתן כוונה מעליא, אע"פ שמתכוונים לשמו ולשמה כו', ואם כן בנידון דידן יש לומר דחשיבא כוונה מעליא, כשאומר בפה מלא הריני כותב לשמו ולשמה כו' כמו ששמע מפי הבעל שצוה לשלוחו לומר לסופר לכתוב לשמו ולשמה כו'. ואין לומר דלא מקרי צוואת הבעל כשלא ייחד הדבור לסופר זה שבחר בו שלוחו, דזה אינו, דהא דנקט רשב"א לשון צוואה^ס וכן בתוס'^{סא} ורא"ש שם^{סב}, היינו משום דאינהו לא מיירי התם באומר אמרו אלא כשלא צוה הבעל כלל^{סב}, דומיא דסוגיא דזבחים^{סד} (ואפילו הכי דוקא בגיטין משום דלא חשיב לשמה, אבל במתנה לא מיפסל כהאי גוונא^{סה}, אלא דוקא דצוה לשנים כתבו ותנו והם שינו ציווי ואמרו לאחרים), (ומ"ש הר"ן שם^{סו} לשון

^{מט} כב, ב (שחש"י שכתבו הגט וגדול עומד על גביהם כשר, אף דלאו בני שליחות נינהו, וכמבואר בתוס' שם ד"ה והא).
^{נב} סז, א.

^{נא} באומר אמרו לסופר שיכתוב ולעדים שיחתומו; אף שסתם משנה (עא, ב): עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו (והיינו כיון שמשנה זו קאי אליבא דרבי יהודה שצריך שליחות בכתובה ובחתימה, ומילי לא מימסרי לשליח. ואילו אנן קייילי כר' אלעזר בגיטין, שא"צ שליחות בכתובה הגט).

^{נב} סי' קכ ס"ד (ואפילו אמר להם אמרו לסופר ויכתוב ולעדים ויחתמו, לא יכתוב הסופר ולא יחתמו העדים עד שישמעו מפיו).

^{נב} ראה גם לעיל סי' לב. סי' כה. קונטרס אחרון סי' תמב סוף ס"ק טז.

^{נד} שם (עבר וגירשה ע"י אומר אמרו לסופר ויכתוב כו' הוי ספק מגורשת).

^{נה} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קמה ס"ב (ב, ג). וראה גם לקמן סי' נה (שהקיל רבנו באומר אמרו בצירוף מינוי ע"י כתב, בגט מומר במקום עיגון, וגם בזה דוקא במינוי עדי חתימה ולא במינוי סופר).

^{ני} הובא בשו"ת צמח צדק סי' קנט ס"ב.

^{נז} וראה לקמן, שאפשר כ"ה אף לדעת הפוסלים אומר אמרו מטעם שליחות.

^{נח} (לג, א) ד"ה והקשה הרמב"ן (הובא לעיל ד"ה והנה הגם).

^{נט} כג, א ד"ה אלא מעתה (הובא לעיל שם).

^ס שאם יכתבו בלא צוואת הבעל לא יתנו לב כל כך לכתוב לשמה.

^{סא} כב, ב ד"ה והא לאו (דכשלא צוה הבעל לא חשיב לשמה).

^{סב} פ"ב סי' כה (דלא חשיב לשמה בלא צוה הבעל).

^{סג} משא"כ באומר אמרו מקרי צוואת הבעל - אפילו כשלא ייחד הדבור לסופר, וכדלקמן.

^{סד} שמביאים שם ושם מזבחים ב, ב (כל הגט שנכתב שלא לשם אשה פסול, וסתמא נמי פסול כו' אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת).

^{סה} ראה טוש"ע חו"מ סי' רמד (וסמ"ע שם ס"ק ו, ושי"ך שם ס"ק ב), דעת הפוסקים שאומר אמרו כשר במתנה. ולפי האומר כאן, שתוס' ורא"ש ורשב"א מיירי כשלא צוה כלל, וטעם הפסול הוא כיון שהכתובה היא שלא לשמה, אי"כ מובן שגם פסול זה הוא דוקא בכתובה גטין ולא בכתובה מתנה. ומה שאמרו (גיטין כט, א) מתנה כגט היינו דוקא כשצוה לשנים כו'.

^{סו} בפ"ב (יא, א) ד"ה והא לאו (מילי נינהו ומילי לא מימסרין לשליח כו' לאו דוקא משום שליחות אלא משום דבעינן לשמה וכל שלא נכתב בצוואת הבעל לא מיקרי לשמה).

צוואה גבי מילי לא מימסרי לשליח, דעל כרחק היינו באומר אמרו^{טו}, דאם לא כן במתנה נמי פסול, היינו משום דהר"ן אזיל לשטתיה דסבירא ליה^{טז} כהרא"ה כדלקמן^{טז}), אבל באומר אמרו אדרבה הרי עיקר ציווי הבעל לא נמסר אלא להסופר שיבחר השליח, וכן לעדים שיבחר לו, כמ"ש התוס'^{יז} דף ס"ז ד"ה אמרו כו' לא דמי לעד מפי עד כו' אבל כאן עיקר העדות לא נמסרה אלא לאלו^{יח}. והוא הדין בעיקר הציווי לסופר^{יט}. ואף גם באומר אמרו סתם ומדעתכם צריך לומר האי טעמא ממש שעיקר העדות לא נמסרה אלא להעדים שיבחרו, כמבואר מ"ש התוס' דף ס"ו ע"ב ד"ה כתב ידן הוא כו' כאלו אמר להם בפירוש כו' או לחתום כו', ולא מיפסל משום עד מפי עד^כ. וטעמם ונימוקם עמם^{כא}, דכן מוכח בהדיא מלשון הגמרא שם, הא כתב הגט נעשה כאומר אמרו ומודה ר' יוסי באומר אמרו כו', דלשון מודה משמע דמודה לר' מאיר, ור' מאיר מתיר בין בכתיבה בין בחתימה באומר לג' תנו, ובכהאי גוונא נמי מתיר ר' יוסי באומר אמרו ואפילו לב', ואף בחתימה, ולא מיפסל משום עד מפי עד. ואף למסקנא דלא מודה ר' יוסי באומר אמרו, היינו משום דמילי לא מימסרי לשליח, ולא משום עד מפי עד, אלא דאף דהעיקר העדות לא נמסרה מהבעל להראשונים שאמר להם אמרו אלא להאחרונים בלבד, אעפ"כ על פי הקבלה שקיבל ר' יוסי מרביתו^{כב} לא תליא מילתא בדעת הבעל כלל, כי מה שהבעל מוסר העדות להאחרונים על ידי הראשונים שנעשו שלוחיו, לכך אין מסירה זו כלום על פי התורה שבעל פה והקבלה. ואף אם תמצוי לומר^{כג} דמשום הכי נמי הוי עד מפי עד, מכל מקום^{כד} לענין דמילי לא מימסרי לשליח, להאומרים דלא בעינן שליחות בכתיבה, דאין לפסול אלא משום לשמה, כי מאחר דמילי לא מימסרי לשליח אין להראשונים דין שליח ממש לומר שלוחו של אדם כמותו וכאלו שמעו הסופר והעדים מפי הבעל להיות חשובה כוונתם לשמה, כמבואר מלשון הר"ן^{כה} לפי דברי רמב"ן, אם כן בנידון דידן אף דמילי לא מימסרי לשליח, מכל מקום מאחר שהסופר שמע בעצמו מפי הבעל שצוה לשלוחו לומר לכל מי שירצה שיכתוב לשמו ולשמה כו', יש לומר בפשיטות דעדיף טפי לענין כוונה לשמה מסופר אחר שלא שמע כלום מפי הבעל רק מהראשונים שאמר להם אמרו סתם

^{טו} וא"כ עכ"פ לדעת הר"ן, גם בנ"ד באומר אמרו, לא סגי במה שהסופר שמע שהבעל אומר אמרו, עד שהבעל יצוה לסופר.

^{טז} בפ"ז (לג, א) ד"ה והקשה (והרא"ה ז"ל כו' בממנה שליח שלא בפניו בכי האי ודאי לא פליג כו' זה נראה ל). ושם (לג, ב) ד"ה וקיימא לן (ולפי דעת הרא"ה ז"ל, ולפי מה שכתבתי, אפילו בגט מהני אם ממנה אותם שלוחים מדעתו ואפילו שלא בפניהם מהני, ובאומר אמרו אפילו במתנה פסול).

^{טז} בהמשך התשובה, שלא הגיעה לידינו.

^{יז} למ"ד אומר אמרו כשר.

^{יח} והראשונים הם שלוחי הבעל שמצוה לאלו לעשות לה גט.

^{יט} בנידון דידן, אף שבה לא שייך דין עד מפי עד, יש לומר דחשיב ציווי הבעל לסופר.

^כ אף שכאלו אמר להם כו' (שבזה מיירי בתוס') גרע מאומר אמרו סתם ומדעתכם.

^{כא} במה שכתבו התוס' שאין חילוק בזה בין כתיבה לחתימה.

^{כב} במשנה שם (סו, ב).

^{כג} שכל מה שכתבו התוס' דלא הוי עד מפי עד, היינו למ"ד אומר אמרו כשר, דלא אמרינן בזה מילי לא מימסרי לשליח ולא אמרינן דהוי עד מפי עד. אבל להא דקיי"ל שאומר אמרו פסול, אפשר דהוי עד מפי עד, וא"כ לא סגי בנ"ד, במה שהסופר שמע מפי הבעל שאומר אמרו כו'.

^{כד} כל זה הוא רק לדעת הסוברים שאומר אמרו פסול מטעם דבעינן שליחות בכתיבה וחתומה (כדלעיל ד"ה והנה ר' יהודה), משא"כ להאומרים דלא בעינן כו'.

^{כה} (לג, א) ד"ה והקשה (וכדלעיל ד"ה והנה הגם).

ומדעתכם, דחשיבי כוונתם לשמה למאן דאמר דמודה ר' יוסי דמילי מימסרי לשליח באומר אמרו^{עט}, וכדמשמע בר"ן בהדיא^פ וכמ"ש התוס' דלעיל^{פא}.

ואין לומר דלפי מ"ש הר"ן שם^{פב} לעיל בשם הרמב"ן ובעינן נמי וכתב, כלומר שיכתבנו לה הבעל, ואין הסופר והעדים עומדים (כן הוא הגירסא בחידושי רמב"ן^{פג}) במקום הבעל אלא כששמעו כו', ומשום הכי דוקא למאן דאמר דמילי מימסרי לשליח ושלוחו של אדם כמותו הם עומדים במקום הבעל כששמעו אפילו מפי שלוחו, ולמאן דאמר דלא מימסרי אפילו שמעו מפי הבעל רק שאמר להם על ידי שליח אין עומדים במקומו מאחר דשלוחו אינו כמותו במילי. דזה אינו, שהרי לפי זה הא דבעינן שיהיו עומדים במקום הבעל הרי זו תורת שליחות ממש דשלוחו כמותו, והרי הרמב"ן סבירא ליה דלא בעינן שליחות לכתיבת הגט, כמ"ש בחידושי סוף פ"ב^{פד} וריש פ"ג^{פה} באריכות. ובאמת שלשון זה הטעה להבית שמואל סי' ק"כ סק"ז דרמב"ן סבירא ליה דבעינן שליחות לכתיבה, כי לא היו לפניו חידושי רמב"ן לגיטין^{פז}. ועוד קשה דאם מדין שליחות בעינן שישמעו מפי הבעל, אם כן בשליח קבלה נמי בעינן שליחות ממש, ע"ש בר"ן^{פח}, דהא כתיב ונתן בידה אלא דשלוחה כמותה (וגם מ"ש שם הבית שמואל ריש סי' קכ"ג^{פח} דסתמא הוה פסולא דרבנן, היא פליאה נשגבה וצע"ג. ומהתוס' עירובין^{פט} שהביא^צ).

סימן לד

שכיב מרע שפשט ידו ליתן גט ונשתתק

אודות האשה העגונה יגעתי ולא מצאתי צד להיתר, אלא אם כן ידוע בבירור שכשפשט השכיב מרע את ידו נגד ידי אשתו, כשהתחיל המסדר לומר עמו הרי זה גיטך ונשתתק והגט נשאר בידו, לא הניח ידו על המטה או על גבי גופן] אלא היתה ידו פשוטה כך, עד שלקחה האשה הגט מידו להצניעו, וכהאי גוונא מקרי קירב ידו אליה, ומהני לפי דעת רשב"א^א ור"ן^{בב} וטור^{גג} בשם רמב"ם^{גד}. ואף דהטור וש"ע (סי' קל"ח^{זה}) כתב דתרת

^{עט} א"כ כ"ש כשהסופר שמע בעצמו מפי הבעל, יש לומר בפשיטות שמועיל אף להא דקיי"ל דמילי לא מימסרי לשליח אף באומר אמרו.

^פ דחשיב לשמה.

^{פא} דלא חשיב עד מפי עד.

^{פב} (לג, א) ד"ה והקשה.

^{פג} סו, ב ד"ה ואמר רב חסדא (ובר"ן שם, בדפוסים שלנו: אין הסופר והעדים [חותמים] במקום הבעל).

^{פד} כג, א ד"ה והוא.

^{פה} כד, ב ד"ה יתר. וראה גם לקמן סי' לו.

^{פו} שנדפס לראשונה בס' חמשה שיטות, בזולצבך תקכ"ב.

^{פז} (לג, א) ד"ה והקשה, בשם הרמב"ן שם (אבל בשאר דברים עושה אדם שליח שלא בפניו, לפיכך יכולה אשה לומר פלוני שהוא במדינת הים הריני עושה אותו שליח לקבל לי גיט).

^{פח} ותוס' ס"ל כו' כשלא שמע מהבעל הוי כאלו כותב בסתם ולא לשמה, ולפירושם קשה למה תניא בברייתא זו [עב, א] הגט בטל, הא לא הוי אלא חשש בעלמא ומדרבנן.

^{פט} יג, א ד"ה אבל תורה (דלעולם חשיב לשמה והתם פסול מדרבנן).

^צ בדפ"ר: ע"כ נמצא דברי קדשו בזה, ונראה שחסר בהעתק.

^א עח, א ד"ה אימא שלפתו (דעריק ליה חרציה, כלומר וכיון שהוא מקרבו לה ומסייעה בלקיחתו ונתן בידה קרינה ביה כו' שיקרבהו לה שהוא מסייע בלקיחתו).

^{בב} (מ, רע"ב): עקם לה מתניו להקריב לה הגט.

בעינן כו', מכל מקום בשעת הדחק כהאי גוונא אפשר לסמוך על דעת רוב הפוסקים. ובפרט שמא מת כבר היבם^{צו}.

וגם מאי דמספקא ליה למעכ"ת לחוש לדעת התוס' (דף ע"ח סוף ע"א^צ) דבעינן שתדע האשה שהיא מגורשת^{צח}. נראה לענ"ד דגם התוס' מודים דאין הגירושין תלויים ועומדים עד שעה שתדע דוקא, אלא כשתדע היא מגורשת למפרע משעת נתינה, כמ"ש הרשב"א^{צט} בשם הראב"ד גבי היא בטבריא כו', וכן דעת התוס' כמבואר בדבריהם דף ע"ט ע"א ד"ה היתה עומדת כו', עיין שם דקתני כיון שהגיע לאויר הגג מגורשת.

ואף שיש לפלפל בזה לא רציתי להאריך, כי לפע"ד רחוק הדבר מאד שהיתה ידו פשוטה כל כך כמו שהיתה פשוטה בשעת אמירת הרי זה גיטך, וקרוב לודאי ששינתה מקומה והונחה על גבי גופו או על גבי המטה כשנשתתק ומשם לקחה האשה גט מידו, ואם כן אזל ליה הקירוב הראשון שקירב ידו אליה מתחלה, והיינו ממש מ"ש הר"ן^ק אם תפס הבעל גט ולקחתו האשה כו'. וברשב"א^{קב} הובא ביתה יוסף^ק מבואר דאפילו פתח ידו לא מהני עד שיקריבהו אליה וכו'. ומוכח מדבריהם דמה שנטל הגט מן הלבלר לא מיקרי קרבו אליה, דדוחק גדול לומר דמיירי שכתבו בעצמם באותו מקום עצמו או שאחזו בידו שלא לשם גירושין דוקא, דכל כהאי גוונא הוה להו לפרש, ובפרט מדפירשו שיקריבהו אליה דוקא, ולא אשמעינן רבותא טפי אפילו בלא קרבו אליה אם תפסו בידו לשם גירושין דומיא דקרבו אליה שהוא לשם גירושין.

ומ"ש^{קד} בספר פני יהושע בסוגיא דגיטין דף כ"ח^ק, והיינו מ"ש שם שהוא חזקה העשויה להשתנות, היינו דוקא אי לא מתניתין דגיטין, אלא תרומה אתרומה לא קשה מידי כו' (עיין שם^ק). והט"ז ביו"ד סי' שצ"ז^ק מיירי שכבר מת בודאי דאיתרע לה חזקה דחיים,

^{צו} סי' קלח (והרמב"ם כתב בזה שהוא גט).

^{צח} הלי גירושין פ"א הי"ב (הרכין לה בגופו או הטה ידו עד ששלפה הגט מעליו ואמר לה הרי זה גיטך הרי זה גט).

^{צט} ס"א (וצמצם מתניו ונתחלחלו, והטה עצמו לה ונטלתו, קרי ביה שפיר ונתן, אבל אם צמצם מתניו ולא הטה עצמו אליה או שהטה עצמו ולא צמצם מתניו לא הוי נתינה. ויש מי שאומר שאם היה קשור על ידו או על ירכו והרכין לה בגופו א הטה ידו עד ששלפה הגט מעליו ואמר לה הרי זה גיטך הרי זה גט).

^צ בנדון דידן, שהבעל מת, והיה לו אח, ולא יודעים אם הוא חי.

^{צז} ד"ה אינו גט (צריך לומר לה הי גיטך והרי את מותרת לכל אדם, שתדע שהיא מגורשת ולא תהא חוזרת, דבעינן שיהא משלחה ואינה חוזרת).

^{צח} משא"כ כאן, שאחר שנשתתק, לקחה את הגט מידו כדי להצניעו, כנ"ל. ועתה כשאומרים לה שאפשר שבזה נתגרשה, כבר מת בעלה ואין הגט מועיל.

^{צט} עח, א ד"ה נתן גט (והר"א אב ב"ד זצ"ל הקשה כו' דבעינן דעתה כו' ובהיא בטבריא וחצרה בצפורי אם נתקדע הגט קודם שתדע דמגורשת כו' ומסתברא דאין כאן קושיא כו' וזרק לה גיטה בחצרה והיא בטבריא וחצרה בצפורי אע"פ שאינה יודעת בשעת זריקתו דהויא מגורשת כו').

^ק לרבי אושעיא דאמר לעיל אפילו היא בטבריא וחצרה בצפורי, האי עומדת היינו כמי שעומדת, כלומר כגון שמשתמרת [הרי שאף שאינה יודעת עדיין מ"מ, כיון שהגיע לאויר הגג מגורשת.

^{קא} שם (שאם תפס כו' לא קרינא ביה ונתן).

^{קב} עח, א ד"ה אימא שלפתו. ראה גם לקמן סוסי"י לה.

^{קג} רס"י קלח ד"ה וכתב הרשב"א.

^{קד} אולי רצו לצרף להיתר הספק שמא כבר מת היבם, ואף שחזקתו חי הוי חזקה העשויה להשתנות.

^{קה} ד"ה גמרא א"ל תרומה אגיטין קא רמיית (דההיא חזקה שהוא קיים לאו חזקה גמורה היא משום דבודאי עשויה חזקה זו להשתנות שסוף כל אדם למות).

^{קי} שמסיים בדבריו: אבל מגיטין אתרומה מקשה שפיר כו' משום דמוקמינן לבעלה בחזקת שהוא קיים [הרי

עיינן שם ובט"ז אהע"ז סי' קנ"ו סק"ח^ק שכתב כך בהדיא. ומ"ש המג"א באו"ח סי' ח' (ס"ק י"א)^ק דחזקה העשויה להשתנות אינה כלום כמ"ש בתשובת הר"ן^ק שבבית יוסף יו"ד סי' ר"א^ק, צע"ג, ונהפוך הוא, דהר"ן לא כתב כן אלא שאינה מוציאה מידי חזקה אחרת שכנגדה^ק. ותדע עוד מסוגיא דריש פ"ק דנדה^ק דמוקמינן אשה בחזקה, ואיך לך חזקה העשויה להשתנות גדולה מזו דמגופה חזיא, ורוב הנשים רואות מל' ללמ"ד כמ"ש בסי' קפ"ד^ק וקפ"ט^ק.

ולפי שאין הוראה אלא להתיר^{קטז} וכחא דהתירא עדיף^ק לא רציתי להאריך.

וה' ימיכם ושנותיכם יאריך כנפשיכם ונפש או"נ דו"ש מלונ"ח^ק

שניאור זלמן בא"א מו"ה ברוך זלה"ה

סימן לה

עוד מענין הנ"ל

אחרי שובי נחמתי, דאפילו נשארה ידו פשוטה עד שלקחה האשה הגט מידו כמו שהיתה פשוטה תחלה ממש ולא שינתה מקומה כלל, אין להקל לפע"ד, משום דכתיב ונתן ולא שתקח מעצמה, כמ"ש הרמב"ם פ"א^{קטז}, ובנידון דידן הרי לקחה מעצמה שלא מחמת אמירת הבעל. ואפילו לפי דעת ר"י שברא"ש^{קכ} ושאר פוסקים דכשהבעל התחיל הנתינה אף שהאשה גמרה מקרי ונתן, היינו טעמא משום שהתחלת נתינת הבעל היא הגורמת

שלמסקנא קי"ל שאוליין גם בתר חזקה העשויה להשתנות].

^ק ס"ק ב (מי ששמע שמת לו מת ואינו יודע אם תוך ל' או לאחר ל' יום כו' דתנן בפ' כל הגט מביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא קיים כו' דכל חי עומד למות והוא מועד לכך בלי ספק, על כן שפיר אמרינן דודאי כל זמן שאינו מבורר שמת אמרינן עדיין חי הוא, אבל כשמבורר שמת אזלא החזקה כו' אמרינן שמעיקרא היה מת כיון שעמד לכך).

^{קח} ויש שרוצים לחלק ולומר דכאן לא מגרע להחזקה דהאדם סופו למות וא"כ הוה חזקה העשויה להשתנות כו' ואין בזה ממש כו' דאדרבה מבורר בפרק כל הגט דף כ"ח בענין המביא גט והניחו זקן או חולה נותן לה בחזקת שהוא קיים).

^{קט} שמטעם זה נפסק בשו"ע שם ס"ט, שקודם שיברך יעייין בחוטי הציצית אם הם כשרים, ולא אוקמינהו אחזקתייהו. וראה שו"ע"ר שם ס"י"ג הטעם שלדידן אין סומכים שם על החזקה.

^{קי} סי' סו (שאותו המקוה פעמים שמימי עולים פעמים מתמעטים כו' שאותה חזקה עשויה להשתנות כו' אין חזקתו הראשונה שהוחזק להיות בו ארבעים סאה מוציאה הטמא מחזקתו, דאיכא למימר העמד הטמא על חזקתו ואימר לא טבל).

^{קיב} קיב, א ד"ה כתב הר"ן.

^{קיב} וכ"ה בשו"ע צמח צדק סי' ע ס"ג-ה. וראה גם שו"ע"ר יו"ד סי' א ס"ק כב (דהיא חזקה העשויה להשתנות מעצמה כו' ואינה מוציאו מחזקת איסור).

^{קיב} ב, א-ב (העמד אשה על חזקתה כו' דמגופה קחזיא).

^{קיב} סי"א (רוב הנשים כו' משלשים לשלשים).

^{קטו} סי"א (כל אשה שאין לה וסת קבוע חוששת ליום שלשים לראייתה), ושו"ע"ר שם ס"ק א (שרוב הנשים דרכן לראות מל' לל').

^{קטו} כתובות ז, א (ומי איכא הוראה לאיסור). וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל שמח.

^{קיו} כדלעיל סי' לב (התרת עגונה בכחא דהיתרא עדיף, וכמצוה עלינו מפי חז"ל, אשר הרבה שקדו בתקנת עגונות), וש"נ.

^{קיח} אוהב נפשם דורש שלומם מלב ונפש חפצה.

^{קיט} הלכה יב.

^{קכ} פ"ח סי' ז (ור"י אומר דמיקרי שפיר נתינה, כיון שהוא התחיל הנתינה קרינן ביה שפיר ונתן, אע"פ שהיא גמרה הנתינה).

המביאה לידי גמר נתינה על ידי האשה, כגון בדעקם לה חרציה^{קכא}, דמשם הוא ראית ר"י^{קכב} כמבואר בספר התרומה^{קכג} וסמ"ג^{קכד} ורשב"א^{קכה} ור"ן^{קכו} הובא ביתה יוסף^{קכז}, גילה דעתו ורצונו שתקח הגט, ולכך היא לוקחתו, משום הכי נקראת לקיחה זו על שמו למיקרי ונתן, הואיל והוא התחיל ליתן ומחמת התחלה זו נגמרה הנתינה בידי האשה. וכל שכן גבי קפצה ידה אחר שנתן הבעל לידה, דלולי שנתן לידה לא היתה יכולה לעשות כלום, וגם עכשיו קפצה ידה מרצונו, כמ"ש הרשב"א והר"ן הובא ביתה יוסף, משום הכי נקרא הכל על שמו.

ואף דמ"ש רשב"א ור"ן שקפצה מרצונו^{קכח} אין הפירוש שצוה לה לקפוץ, שהרי כתבו תחלה בשם ר"ת^{קכט} דכעין גזילה היא, אלא ודאי שקפצה מעצמה, ואעפ"כ סבירא ליה לר"י, כמ"ש הריטב"א בשמו פ"ק דב"מ דף ז'^{קל}, הובא בשיטה מקובצת שם, כיון שברצון הבעל הגיע הגט לידה והיא קפצה ידה מתוך כך כאילו תפסה מרצונו דמי עכ"ל (ובימי הב"ח ובית שמואל לא יצאו לאורה עדיין^{קלא}, ולכן השיגו על הרמ"א בדרכי משה^{קלב} בחנם). מ"מ מחמת הבעל באה קפיצה זו, כמ"ש קפצה ידה מתוך כך, כלומר שהיא סברה שזהו רצונו לגמור הנתינה שהתחיל הוא, משום הכי נקראת על שמו מאחר שהיא עושה לדעתו לגמור התחלתו, ועוד שלולי שנתן בידה לא היתה עושה כלום. אבל בנידון דידן איך אפשר למקרי ונתן הוא מה שהיא לקחה מעצמו להצניעו, ואין שום שייכות ללקיחה זו עם התחלת נתינתו כשפשט ידו ליתן לשם גירושין, ולא באה מחמתה ובסיבתה^{קלג} כלל וכלל, אפילו על ידי גרמא בעלמא ולא על ידי גורם דגורם. וגם לא היה בדעת האשה כלל כשלקחה להצניעו שהיא לוקחתו מחמת שהבעל התחיל ליתן, אלא רק מדעת עצמה לבד, פשיטא דמקרי לקחה מעצמה ממש, ולא מקרי ונתן כלל אף אם הבעל הרגיש כשלקחה, ואפילו אם פתח ידו, כמ"ש הרשב"א^{קלד} הובא ביתה יוסף בלי שום

קכא שבגטין עח, א. ונתבאר לעיל סי' לד.

קכב בתוס' עח, ב ד"ה אם יכול (ונראה דכשר דלא גרע מערק לה חרציה ושלפתו דהוי גט).

קכג סי' קכג (דלא גרע מעריק חרציה ושלפתיה דשרי תלמודא).

קכד מ"ע נ (קכט, א): כדאמרין בגיטין פרק הזורק (עח, א) דהוי גט כי עייק לה חרציה ושלפתו כו' כך פוסק רבינו יצחק.

קכה עח, ב ד"ה גט בידה (דלא גרע מעריק ליה חרציה ושלפתיה)

קכו (מא, א) ד"ה גט בידה.

קכז סי' קלח ד"ה נתן הגט.

קכח דכיון שנתנו הבעל לידה וקפצה היא ידה מרצון הבעל.

קכט דאין זו נתינה אלא כעין גזילה.

קל ע"ה ד"ה אמר רב חסדא.

קלא הריטב"א לב"מ נדפס לראשונה בוילהרמסדורף תע"ו, והשיטה מקובצת לב"מ נדפס לראשונה באמשטרדם תפ"א, ואילו בית שמואל נדפס לראשונה בדיהרפורט תמ"ט. וראה גם הלכות מכירת חמץ בתחלתו. כללי הפוסקים וההוראה כלל מה-ט.

קלב בסי' קלח ס"ק ב כותב הרמ"א: "מייירי [מחלוקת ר"ת ור"י הנ"ל] שהבעל לא צוה לה לקפוץ ידיה ולהחזיק בגט והיא מחזקת בגט שלא מרצונו ולכך לא הוי נתינה" - לדעת ר"ת וסיעתו (והר"י מכשיר אף בזה. והיינו כדברי הריטב"א הנ"ל, שיתבאר בסמוך). אבל בבית שמואל שם ס"ק ו [שלא ראה את דברי הריטב"א הנ"ל], משיג עליו מדברי רשב"א ור"ן הנ"ל, דמחלוקת הנ"ל "אייירי בקפצה ידה ברצון בעלה". וגם בב"ח שם סד"ה נתן הגט, מתרץ באופן אחר (משמע מדבריו שמפרש מחלוקת ר"ת ור"י בקפצה ברצון הבעל).

קלג מחמת ובסיבת נתינתו.

קלד עח, א ד"ה אימא שלפתו. וכדלעיל סי' לד.

חולק. ואשה זו מן השמים ירחמו עליה.

סימן לו

גט שאותיותיו דבוקות, ושם העיר אמטשיסלאוו^{קליה}

שאלה

הובא לכאן מחננו ק"ק דובראווי גט אשה על ידי שליח ממסטיסלאוו, והגט הוא כלו קמשונים כסו פניו חרולים אותיותיו דבוקים ויש מהן שנשתנו צורתן, ונראין הדברים שבעת שנמסר להשליח היה הגט כהוגן ובהכשר יצא מאת הבר"צ דשם, אך מחמת שלא נזהרו לכורכו יפה נטשטש ונתפשטו האותיות מכח לחות הדין שקורין גיפלאסין עד שנראין דבוקין, והוא במקום עגון, כי הבעל הוא מהנוסעים לאדעס, ובקושי השיגו אצלו.

והיה אפשר למצוא צד היתר מחמת שהקלוקלים הם בטופס הגט, ולא גרע מחסר תיבה אחת כמובא בש"ע סימן קכ"ו סעיף מ"ט. ומה גם שאין חשש לתקן האותיות הצריכים תיקון כאשר הובא בסי' קכ"ה סעיף ט"ז ובתשובת משאת בנימין סי' כ"ב וסי' נ"ב^{קלי}.

אעפ"כ לא מלא לבנו להתירו מחמת כמה ריעותות הנמצאים בתורף הגט כאשר עיני מכ"ת תחזינה מישרים. ואנחנו שולחים הגט עם ההרשאה. ובצירוף לזה שלא נכתבה ההרשאה כהוגן, שחסר כמה וכמה תיבות, ואולי יש לחוש על מסדרי הגט כאשר הובא בש"ע סי' קמ"א סעיף למ"ד בהג"ה. לזאת אנחנו מחלים פני קדשו למחול לעיין היטב ולהשיבנו דעתו הנכונה בזה כדת מה לעשות, ולתשובתו הרמה אנחנו מצפים.

תשובה

ענוותם תרבני להיות נמנה לדבר מצוה רבה משום חשש עיגון, כמבואר במכתבם וטעמם ונמוקם עמם. ולענ"ד אף גם רמ"א בהג"ה^{קלי} לא מיירי אלא כשיש שעת הדחק לכתוב גט

^{קליה} נדפסה לראשונה בהוספות לשוע"ר דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [י, א].

תוכן השו"ת: אותיות דבוקים בטופס, וכמה ריעותות בתורף. השיב שבמקום עיגון יש להכשיר וליתן (ד"ה ענוותם), ולפני כן יתקנו האותיות, ואין בזה חשש אומר אמרו (ד"ה אך אעפ"כ).

אמנם פליאה (ד"ה ברם) שנכתב רק שם הנכרים מסטיסלאוו, וראוי לכתוב דמתקריא אמטשיסלאוו שהוא שם ישראל.

על כך כתב הר"י ליפשיץ מ"ץ דאמטשיסלאוו (סי' לו), שהעיר נקראת בפי ההמון אמציסלאוו, ובכתבי ישראל אמטשיסלאוו, ובכתבי הנכרים מסטיסלאוו. ומה שכותבים רק מסטיסלאוו, כן הנהיגו הרבנים שלפניו בעיר זו, וכיון שאינו מעכב בדיעבד, אין לשנות שלא להוציא לעז על הראשונות.

והשיב רבנו שקריאת צ' נכתבת טש', שהן קרובות במבטא (שם ד"ה הנה מעולם). אמנם מדינא צריך לכתוב שם הישראל אמטשיסלאוו, ואף שבדיעבד כשר בשם הנכרים שהוא שם הראשון של העיר, מ"מ לכתחלה צריך לכתוב בשם ישראל, ואין לחוש ללעז הראשונים (שם ד"ה ברם). ואם שולחים לעיר רחוקה שידוע שם רק שם ישראל אמטשיסלאוו, וכותבים רק שם הידוע במקום כתיבה, פסול אף דיעבד (שם ד"ה אך אין).

מ"מ המשיכו שם לכתוב בגיטין מסטיסלאוו לבד, ואף בגיטין שנשלחו לעיירות אחרות. שוב כתב בזה כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שאף שהגט כשר בדיעבד, צריך לכתוב לכתחלה מסטיסלאוו דמתקריא אמטשיסלאוו (שו"ת צ"צ אהע"ז סי' רנב-ג. שצב).

וראה גם לקמן שער השמועה סי' נב (לענין כתיבת העיר מהלין – האמלין).

^{קלי} הובא בבית שמואל סי' קכה ס"ק כד.

^{קלי} לענין אותיות דבוקות שתינוק יכול לקרותם, בסי' קכה ס"ו (ויש מקילין בשעת הדחק, לתקן קודם שיחתמו העדים, כשבעל מצוה לתקן) וסט"ז (אבל במקום הדחק שיש לחוש לעיגון יתקן).

אחר אם לא בהוצאה מרובה, כגון שהסופר והעדים נחוצים לדרכם ומהעיכוב יגיע להם הפסד מרובה, וכהאי גוונא שאי אפשר לכתוב אחר אלא בדוחק והפסד מרובה^{קלח} אזי יש לתקן כו', שכן הוא משמעות הלשון, שעל ידי הדחק על כל פנים אפשר לכתוב גט אחר. אבל כשאי אפשר כלל לכתוב גט אחר, היינו מקום עיגון^{קלט}, שהתיר רמ"א בהדיא בדרכי משה^{קמ} יעו"ש. וכן פסק הלבוש^{קמא}. ואתי שפיר דלא קשה מידי מה שהקשה הבית שמואל^{קמב} מסעיף ט"ז בהג"ה. וע"ז סמך רמ"א ולא הוצרך להזכיר זה בסעיף ו'^{קמג}. ומה גם שכל הדיבוקים הם בטופס^{קמד}.

אך אעפ"כ כל מה דאפשר לתקן על ידי גרירה בין הדביקות נכון לתקן^{קמה}, ולא משום מראית העין לבד כמ"ש הבית שמואל^{קמי}, אלא כמ"ש בתשובת הרא"ש כלל מ"ה סי' ט"ו^{קמז}, ורמזה^{קמח} בדרכי משה^{קמט}, לענין הארכת הוויין, דבמקום עיגון יאריכו ה"ד הוויין, כי מסתמא הבעל צוה לכתוב גט כתיקון חז"ל, ואם לא כתבו הסופר כראוי ניחא ליה לבעל שיתקנוהו ושליחותיה דבעל קעבדי וכו', והובאה בטור סוף סי' קכ"ו. ותמיהת הריב"ש^{קנ}, הובאה ביתה יוסף שם^{קנא}, לא קשה מידי, בנידון דידן על כל פנים, לשיטת הרא"ש ותוס' ורמב"ן דסבירא להו דלא בעינן שליחות ממש לכתובה יעו"ש בסוף פ"ב דגיטין^{קנב} רק משום דלא חשיב לשמה^{קנג}, ובגרירת הדביקות שבין האותיות לא שייך האי

קלח הובא בשו"ת צמח צדק סי' קצב וסי' רכד סוף סי"ב.

קלט ברמ"א שם סט"ז (יש מכשירין במקום עיגון) [אף בלא תיקון האותיות].

קמ שם סי"ק סי"ק ו (אבל היכא דאיכא למיחש לעיגון, אע"ג שעדיין לא ניתן חשוב כדיעבד).

קמא שם סי"ז (אבל במקום שיש חשש עיגון כגון שבא מארץ רחוקה ואין שיירות מצויות להביא אחרת אין לפוסלו ... ויתנוהו לה).

קמב שם סי"ק ח (לדעת רמ"א אין תקנה אלא בג' אופנים, א' כשהוא עת הדחק, ב' ברצון הבעל, ג' דוקא קודם החתימה כו' לפי"ז צריך ישוב מ"ש בסמוך סעיף ט"ז כו' כשר במקום עיגון. וצריך לומר שם איירי שכבר ניתן הגט). וכ"כ שם סי"ק כד וסי"ק כו וסי"ק קכו סי"ק מ.

והיינו שדוקא כדיעבד כשכבר ניתן הגט אז כשר בלא תיקון במקום עיגון, משא"כ קודם שניתן, אף במקום עיגון אין להתיר אלא ע"י תיקון. וא"כ בנידון דידן שכבר נחתם ונשלח וא"א לתקן, ועדיין לא ניתן, אין להתיר אף במקום עיגון.

ולפי מה שהוכיח רבנו, שגם קודם שניתן יש להכשיר בלא תיקון במקום עיגון, א"כ גם בנדון דידן יש להכשיר וליתן גט זה.

קמג שכתב רק ההיתר של שעת הדחק, כשרוצה לתקן קודם חתימת העדים, ולא הזכיר ההיתר של מקום עיגון להכשיר לגמרי בלי תיקון, כי סמך על מה שיבאר אח"כ בסט"ז.

קמד שבזה כתב הרמ"א שם סט"ז: ואם הוא בטופס הגט אפילו בלא עיגון יש להקל.

קמה הובא בשו"ת צמח צדק סי' קסו סי"א (ומחלק בין גרירה לכתובה).

קמי שם סי"ק ח (לדעת הבי"י, שאם יש עיגון יש להכשיר אפילו לא ניתן): ואז טוב לתקן, כיון דכשר ע"פ הדין בלא תיקון יותר טוב לתקן מפני מראית העין.

קמז אם נתן הגט לאשה ואין הוויין ארוכין, אם הבעל רחוק מכאן לא הייתי פוסלו בשביל זה, וגם אם יש בו משום תקנת עיגון, כגון שהובא הגט ממקום רחוק, יאריכו ב"ד הוויין, כי מסתמא הבעל צוה כו'.

קמח בדפו"ר הוחלפו התיבות כאן, וצ"ל כלפנינו.

קמט סי' קכה סי"ק ד (כתב הריב"ש סימן נ"ו בהדיא דאין לתקן דבר בגט רק הסופר, אמנם בתשובת הרא"ש כלל מ"ה סימן ט"ו לא משמע הכי).

קי סי' שטו (לתקן בית דין הוויין בשעת הדחק כסברת הרא"ש הוא רחוק בעיני, כי אם צריך תיקון איך יתקן אחר זולתי הסופר שהוא שליח הבעל).

קנא סוס"י קכו (יח, א).

קנב רא"ש שם סי' כה. תוס' שם כב, ב ד"ה והא (דלא בעינן שליחות בכתובה כו' לאו משום שליחות אלא משום דכשלא צוה הבעל לא חשיב לשמה). רמב"ן שם כג, א ד"ה והוא. כד, ב ד"ה יתר. ונתבאר בארוכה לעיל סי' לג.

קנג הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קסד סי"ב. סי' קסה סוף סי"ה וסי"ח.

טעמא, שאחר שכל האות נכתבה כבר לשמו ולשמה, ואילו היתה מיתקנת מאיליה כשר. ואפשר דגם בהארכת הווין יש לומר כן, שדינם כטופס דלא בעי לשמה מדינא.

ברם כגון דא צריך לאודועי פליאה נשגבה לא אוכל לה, ויגעתי אתמול כל היום ולא מצאתי היתר ברור, מדוע לא נכתב בגט דמתקריא אמטשיסלאוו, כמו שנקראת בפי כל, וגם בשטרות ואגרות בלשון ישראל^{קנ"ד}, רק בספרי הנכרים ואפשר גם בשטרותיהם כתוב כמ"ש בגט^{קנ"ה}, ושם העברי עיקר אף בשמות העיירות כמ"ש בתשובת מהרי"ק סי' ק"ו^{קנ"ו}, דמאחר שניתקן דלא ליתי למטעי כו' יש לנו לכתוב בשם המתפרסם יותר בין העברים, דפירסום הנכרים לא מעלה כו'. ויש להאריך ולהרחיב הדיבור הרבה מזה דלא דמי לקיצור השם וכו'^{קנ"ז}, אלא ששמתי מחסום לפי, שלא להוציא לעז ח"ו וכו'. ואם יוכשר בעיני הרב המ"ץ^{קנ"ח} למחול ולשלוח מכתבו לשם^{קנ"ט} ולגדולי הוראה שבמדינה אפשר שיתקן הדבר על להבא.

וה' ישים שלום כ"ד או"נ דו"ש^{קס}

שניאור זלמן באמ"ו מוהר"ר ברוך זללה"ה

סימן לז

כתיבת עיר מסטיסלאוו – אמטשיסלאוו בגט^{קסא}

לכבוד הרב המאור הגדול הגאון האמיתי רבה דעמיה ומדברנא דאומתיה קדוש יאמר לו כק"ש מהור"ר שניאור זלמן נ"י

הנה שמעתי מפי אחי שרומעכ"ת מתרעם על שאנו כותבים בגיטין מסטיסלאוו, כי הגידו לפני מעכ"ת שהיא נקראת בפי ישראל אמציסלאוו ובפי נכרים מסטיסלאוו, לכן דעת רומע"ל שראוי לכתוב אמציסלאוו דמתקריא מסטיסלאוו כמו שמבואר ברמ"א סי' קכ"ח סעיף ג'.

הגם כי מי אנכי שאבא עד הלום, אין הלום אלא מלכות מאן מלכי רבנן, ואיני כדאי שיבואו דברי לפני מעכ"ת, אך תורה היא וללמוד אני צריך, ובטוח אני בענותנותו האמיתית שיקבל דברי, ואם ישרו בעיניו יסכים עליהם. ואמנם העד אשר העיד כן בפני מעכ"ת שקר ענה, כי העיר נקראת בפי ההמונים הן ישראל הן נכרים אמציסלאוו, ובכתבי ישראל כותבים אמשטיסלאוו^{קסב}, ובכתבי נכרים כותבים מסטיסלאוו. אך לכאורה

^{קנ"ד} ראה לקמן סי' לז, שיש חילוק בין איך שנקראת בפי כל - אמציסלאוו, ובין איך שהיא נקראת בשטרות ואגרות בלשון ישראל - אמטשיסלאוו, אלא שהן קרובות במבטא, וא"כ יש לכתוב אמטשיסלאוו.

^{קנ"ה} מסטיסלאוו.

^{קנ"ו} וכן נפסק ברמ"א סי' קכח ס"ג.

^{קנ"ז} שמבואר ברמ"א שם. ויתבאר לקמן סי' לז.

^{קנ"ח} דדובראוווא.

^{קנ"ט} לאמטשיסלאוו.

^{קס} כן דברי אוהב נפשו דורש שלומו.

^{קסא} נדפסה לראשונה בהוספות לשוע"ר דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [י, ג]. לתוכנה ראה לעיל בהערה לרס"י לו.

^{קסב} וכן כותב וחותר לקמן, ובקובץ יגדיל תורה (נ.י.) ח"ו ע' יח, וחמ"ו ע' קעב. ועפ"ז כתב רבנו לקמן סי' לז (ד"ה והנה לפי) שלפ"ז ראוי ונכון לכתוב כן בגיטין (אמטשיסלאוו, ולא אמטשיסלאוו).

ומ"ש לעיל סי' לו לכתוב אמטשיסלאוו, היינו לפי מה שהיה רבנו סבור שכתבת כפי שנקראת (וכאמור לקמן ד"ה

שהיה ראוי לכתוב דמתקרי אמציסלאו כיון שנקראת בפי כולם כך. והנה לא עלינו לבד התמיהה כי גם על כל העיירות שכיוצא, כי עיר צערקו נקראת בפי הכל צערקו ובגיטין כותבים טשערקאו. וגם בשמות האדם מצינו כן, כי שם שטעסא כותבין כן בגט, ובפי הכל קורין שצעסא. וכן שם שצערא כותבין שטערא. ומסתמא הטעם שהוא כמו שם דנערות, כמו אברהם אברלין אהרן ארנין וכיוצא^{קסג}, ואין זה שינוי כי הכל יודעים שההמונים משנים הלשון מעיקר השם. ולכן אפשר גם בשמות עיירות לא נלמוד מההמונים שמעתיקים הלשון לדומה ולקרוב, עד שנעשה אצלם שבועה שקוקה נזיר נזיק^{קסד}. וכן באלו העיירות מחליפין הס' בצ' ומבליעין הט', והכל יודעים שההמונים משנים כמה שמות, ועיקר השם הוא כמו שכותבין.

אך מה ששמעתי שמעלתו מתרעם שיש בו חשש ממזרות דרבנן חלילה, תמהתי אם יצא זה מפיו הקדוש, כי בדיעבד בוודאי אין שום חשש, דלא גרע משם האיש והאשה, שאם כתב חניכתו וחניכתה כשר בדיעבד, וכן אם כתב שם הטפל לבד לדעת רמ"א סי' קכ"ט סעיף א', ולא גרע השם שנקרא בפי עכו"ם משם טפל. וגם בגר אם כתב שם גיתו לבד כשר^{קסה} מזה הטעם, דלא גרע מחניכה. ומכל שכן בשמות עיירות שאפילו אם שינה מקום עמידת העדים לא תצא לדעת הבית יוסף בסי' קכ"ח^{קסז}, וכן הוא דעת רוב הפוסקים. וכן לענין שינוי מקום עמידת האיש והאשה כמו שאנו כותבים, דעת הרמ"א בסי' הנ"ל^{קסז} להכשיר בשעת הדחק. ומכל שכן בנידון דידן שגם לכתחלה ראוי לכתוב כמו שכותבין בכל השטרות. ואף אם נאמר שראוי לכתוב דמתקרי אמציסלאו כמו שקורין העולם, מכל מקום בדיעבד אין שום חשש פקפוק. וחלילה להוציא לעז על כמה אלפים נפשות, ובוודאי שמע השומע וטעה ולא יצא זה מפיו הקדוש^{קסח}.

אך עדיין יש לתמוה כי לכאורה היה ראוי לכתוב אמשטיסלאו כמו שכותבין בשטרות ישראל, וכמו שמבואר ברמ"א סי' קכ"ח סעיף ג' [שאם הכל הוא שם אחד כותבין שם ישראל לבד, כמו הרעדיש רעדיש. אלא מאחר שבדיעבד הוא כשר בוודאי, דלא גרע משם הטפל, ובפרט שהכל הוא שם אחד, אין בידי לשנות ממה שנהגו גדולי ארץ אשר היו לפנינו במחנינו, ומהם אבי ז"ל, והרב הגדול מוהר"ר ישראל ז"ל מלובאוויץ^{קסט} והרב המפורסם מהור"ר דוב ז"ל, שקטנם עבה ממתני, ובוודאי דקדקו יפה. ואולי ידעו שמה שכותבין אמשטיסלאו נשתנה אחר כך, ומאחר שאין השינוי ניכר כל כך לא רצו לשנות בגיטין, ומי יבא לדון אחריהם את אשר כבר עשוהו^{קע}. וגם שלא להוציא לעז על הגיטין הראשונים, כמו שמבואר בסי' קמ"ב סעיף ט"ו] והוא מהגמרא^{קעא}. וכן כתבו

הנה מעולם, שנקראת כמו צ' מודגשת). וכן נקראת בשו"ת צמח צדק סי' רכד. רנב-ד. שצב.

קסג שמבואר בשו"ע וברמ"א סי' קכט סט"ו.

קסד שבמשנה נדרים י, א.

קסה כמבואר בשו"ע שם ס"ו.

קסז סעיף א.

קסז סעיף ב.

קסח על כך השיב רבנו לקמן (ד"ה הנה מעולם), שמעולם לא כתב על שינוי זה, כי אם על השינוי דלקמן.

קסט קיסין, מ"ץ דויטבסק, דלעיל רס"י ל, וש"י.

קע ע"פ קהלת ב, יב.

קעא גיטין ה, ב.

הפוסקים^{קעב} גבי מי שרוצה לתייג האותיות, ובכמה מקומות באחרונים. הגם שיש לחלק, כי לענין שם העיר יאמרו שנשתנה השם, מכל מקום מצינו כיוצא בו לענין עיר שאין בה אלא בורות ואגמים בסי' קכ"ח סעיף ז'. ובוודאי בשינוי גמור אין לחוש לזה, אבל בנדון דידן אין כאן שינוי הניכר כל כך, ובפרט שאנו גרים ותושבים בין האומות והם קראו בשמותם עלי אדמות ויודעים עיקר השם, לכן אין בידי לשנות ממה שנהגו הגדולים אשר לפנינו נוחי נפש. ומה לי להאריך לאיש כמוהו, כי מה אבין ולא עמו הוא, ובקשתי למחול עכ"ה להודיענו דעתו הנשגבה, ושלום למר ולתורתו. דברי המצפה לתשובתו הרמתה ומבקש לשתות בצמא את דבריו

יעקב בהרב הגדול מוה"ר משה זצללה"ה ליפשיץ^{קעג} מ"צ דק"ק אמשטיסלאוו יצ"ו

זה שהשיב על זה

הנה בהשקפה ראשונה במכתבו, שאין בידו לשנות המנהג, שמתי אל לבי מאמר רז"ל^{קעד} כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כו'. אמנם מקרוב הציתי עוד הפעם במכתבו, והכל הולך אחר החיתום, אשר בקשה נפשו הטהורה בסיום מכתבו להודיע דעתי ומצפה לתשובתי, אמרתי ללבי הנה עדיין יש איזה פתח תקוה, לזאת באתי לפרש שיחתי בקצרה אולי יתקבלו דבריי ויכנסו באזניו הטהורות.

הנה מעולם לא עלה על דעתי לכתוב אמציסלאוו בצ', כי זה ידוע לכל שקריאת הצ' בפי כל היא נכתבת בט' ש', כי הן קרובות מאד במבטא^{קעה}, כמו טשאריי וטשערקוב ודומיהן, ואריכות כת"ר בזה אך למותר. אך דעתי היתה מתחלה שיכתבו אמטשיסלאוו.

והנה לפי מ"ש כת"ר שבכתבי ישראל במחנהו הטהור כותבים אמשטיסלאוו, ראוי ונכון לכתוב כן גם בגיטין^{קעו} לכתחלה על כל פנים לדברי הכל, כי שם ישראל עיקר ושם הנכרים טפל. ולפי דעת הבית שמואל סי' קכ"ט ס"ק ג' אפילו בדיעבד פסול אם כתב שם הטפל לבד, דלא כרמ"א. וכן פסק הט"ז שם, ומסיים^{קעז} דהג"ה זו לאו דסמכא היא להלכה כלל. אלא דהתם מיירי בשם האיש והאשה, אבל בשם העיר יש לצדד ולהקל בדיעבד, משום דמסתמא נתייסדה העיר שנים רבות קודם שנתיישבו ישראל בתוכה, ואז היה שמה מסתמא מסטיסלאוו לחוד, ומאחר שזהו שמה הראשון יש להכשיר בדיעבד^{קעח}. כמו בגר בשם הנכרי דכשר בדיעבד^{קעט} (וכמו שכתב כת"ר) משום שזהו שמו הראשון, כמו שכתב הלבוש^{קפ}, וכמבואר בתוספות^{קפא} ורא"ש^{קפב}, שמזה הביא ר"ת ראייה

קעב שו"ע סי' קכה ס"ז.

קעג תשובתו אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (בענין אחר) נדפסה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) חמ"ו ע' קע, ומכנהו מחותני. עוד תשובה מהני"ל נדפסה בקובץ הני"ל ח"ו ע' טז.

קעד יבמות סה, ב.

קעה חובא בשו"ת צמח צדק סי' רכד ס"ד.

קעו אמשטיסלאוו (ולא אמטשיסלאוו), כי שם שכותבים הוא העיקר. וכמו בשמות אנשים, ששם שחותם הוא עיקר (שו"ע סי' קכט ס"ט).

קעז חובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קצ ס"א. סי' רמו (צב, ג).

קעח חובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קפו (מג, ד). סי' קפט ס"א. סי' קצ ס"ה. סי' רז (עא, ד). סי' רנב ס"ה.

קעט שו"ע סי' קכט ס"ו (גר שכתב שם גיתו כשר).

קפ סי' קכט סעיף ו (כיון שהוא היה שמו הראשון). ולא מטעם שכתב השואל לעיל, שגם שם הטפל כשר בדיעבד.

למומר בשם ישראל^{קפג}. וכל זה בדיעבד אבל לכתחלה ודאי לכולא עלמא צריך לכתוב שם העיקר שהוא של ישראל. ואם תמצוי לומר^{קפד} דמסטיסלאוו הוא קיצור השם והכל שם אחד, וכמו הרעדי"ש ורעדי"ש^{קפה}, אם כן אין צריך לכתוב כלל דמתקריא מסטיסלאוו. וכמו אילו היה עיקר השם שהוא של ישראל הרעדי"ש והנכרים היו קורין בקיצור רעדי"ש, דאתי במכל שכן לכתוב שם של ישראל לבדו (אבל באמת אפשר דלא דמי כלל להרעדי"ש שהה"א בחטף וסמוכה ורהוטה להרי"ש, אבל אמסטיסלאוו האל"ף בפתח^{קפו}, ודמי לקאזמירז ופוזנא בסדר מהר"מ^{קפט}) לכתחלה על כל פנים, שהרי אפילו בקיצור דישראל אין כותבים לכתחלה שם הקיצור אלא שם העיקר^{קפז}. ולא התיר הרא"ש^{קפז} לכתחלה אלא בחניכה שהכל קורין בו אלא שחותם בשטר כו', והיינו דישראל קורין כן ולא נכרים. וכן מ"ש התוס'^{קצ} אי נמי כשהכינוי דומה לשם כו' (עיין ב"י^{קצא} דהרא"ש והטור לא סבירא להו הך שינוי) מיירי הכל בישראל ולא בנכרים. וכמ"ש מהרי"ק סי' ק"ו^{קצב} בשם ר"ת דפרסום הנכרים אינו מעלה כו', הובא ביתה יוסף^{קצג}. ולא אשכחן דמהני קיצור הנכרים אפילו בדיעבד אם כתבו לבדו, אלא בדישראל, כמו חזקיה מחזקיהו^{קצד}. והלכך מאחר דמדינא בעינן לכתוב שם ישראל לכולא עלמא, אין לחוש ללעז על גיטין הראשונים, כמ"ש בבית שמואל סי' קכ"ה סק"י, דאין לחוש ללעז אלא בדבר שהוא חומרא בעלמא ולא מדינא.

אך אין רצוני להאריך בזה כלל, כי באמת לא זאת היתה עיקר קפידתי כלל, רק על גיטין הנשלחים מעירכם לעיירות שאינן סמוכות לעירכם^{קצה}, ומכל שכן לעיירות הרחוקות שאין מכירין ויודעים כלל בשם מסטיסלאוו, שנקראת עירכם בכתבי נכרים, רק נודעת

קפא לד, ב ד"ה והוא.

קפב פ"ד סי' ז.

קפג שבשניהם כשר בשמו הראשון.

קפד עתה בא לדון אי סגי בכתבת אמסטיסלאוו, או שצריך לכתוב שניהם אמסטיסלאוו דמתקריא מסטיסלאוו.

קפה שברמ"א סי' קכח, ס"יג (ואם הבי' לשונות קרובין זה לזה, ושם שקורין לו ישראל אינו אלא קיצור לשון, כגון עיר שכותבים קורין הרעדי"ש וישראל רעדי"ש, אין כותבין רק שם ישראל).

קפו הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' שסא. אהע"ז סי' רנג.

קפז (שנדפס בשו"ע סוס"י קנד) סעיף קט. הובא בבית שמואל סי' קכח ס"ק ט. וא"כ צריך לכתוב אמסטיסלאוו דמתקריא מסטיסלאוו.

קפח ראה בית שמואל סי' קכט ס"ק כו (כל הני קיצור השם הם ואין צריך לכתוב). שו"ת צמח צדק סי' קפח ס"א (כפסק הש"ע סי' קכ"ט סט"ו שא"צ לכתוב שם דנערות כלל. ופי' הג"פ שם ס"ק ע' דקיצור השם ושם דנערות חד הוא וא"צ לכותבו).

ומכ"ש בנדון שם, ששם מסטיסלאוו הוא גם קיצור השם וגם שם נכרים, דלא סגי בכתבתו.

קפט פ"ד סי' ז (והא דאמר לקמן כתב חניכתו כשר וכן היו נקיי הדעת שבירושלים עושין, משמע דאפילו לכתחלה אין צריך לכתוב עיקר השם, יש לומר דמיירי התם בחניכה שמכירין אותו בכל מקום והכל קורין אותו בשם זה, אלא שהוא חותם בשטר או קורא בתורה קוראין אותו בשם המובהק, להכי סגי בשם חניכה לחוד).

קצ לד, ב סד"ה והוא (אי נמי כשהשמות דומין זה לזה שהכנוי דומה לשם, לכתחלה כשר אף בכינוי).

קצא סי' קכט (כד, סע"א) ד"ה ואם חניכתו ידועה (ותירוץ זה לא הזכירו [הרא"ש], נראה שלא ישר בעיניו, ולכל לא הזכירו רבנו [הטור]).

קצב הובא לעיל סוס"י לו.

קצג סי' קכח (כג, רע"א) ד"ה היכא דיש לעיר.

קצד בסי' קכט סכ"ז. משא"כ קיצור הנכרים לא מהני אפילו בדיעבד.

אלא שבנדון דידן יש להכשיר בדיעבד כשכותבים מסטיסלאוו לבד, מטעם אחר כדלעיל (שזהו שמו הראשון).

קצה הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' רמט, וסי' רנד ד"ה והנה מאחר.

ומפורסמת עירכם ושגור בפי הכל בשם אמטשיסלאוו, וכשרואין בגט שם מסטיסלאוו סוברים שהיא עיר אחרת ממדינות רחוקות, כאשר קרה לי ולרבים עמדי אשר קראנו בגט הנשלח מעירכם לדובראוונע, ועל פי מקרה נשלח אלי לעיין בו באיזו שאילה שהיתה בו, ונבהלנו מראות. וזאת סיפרתי לאחיו נ"י, שהרי זה מבואר בסי' קכ"ח סעיף ג' בהג"ה בלי שום חולק, דאם יש לעיר שם אחר במקום הנתינה דינה כשם הבעל בסי' קכ"ט^{קצו}, ושם מבואר היטב דאם כתב מקום הכתיבה לחודיה פסול לכולא עלמא אפילו בדיעבד^{קצו}, ואם ניסת תצא והולד ממזר מדרבנן, כמבואר שם בטור ובבית שמואל^{קצח}.

סימן לח

כתיבת שם בתיה - בשא בגט^{קצט}

מודעת זאת דספיקא דאורייתא לחומרא^א, ובשנוי השם כל דהוא מקרי חספא בגמ' פ"ו^א. והנה לולי הכתיבה הנהוגה בתיה^ב, רק המבטא לחודי^ב, ודאי שיש להסתפק בקריאת שם זה, אולי נגזר משם בת שבע^ג, שנעשה ממנו קיצור השם בשא (ומה שקורין בשיא הוא

^{קצו} סעיף ד.

^{קצו} ראה שו"ת צמח צדק סי' רנב בארוכה, להכשיר בדיעבד. ודן בזה גם בסי' כט סי"א (מצאתי קולא על דיעבד), ובסי' רנד סי"א.

^{קצח} סי"ק ח.

^{קצט} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, בתוספת הערה בסופה "מכ"ק רבינו נ"ע על ידי העתקות ונראה שיש בה טעות סופר (וגם חסר)".

והוגהה לפנינו ע"פ העתק שנשלח לכ"ק אדמו"ר בעל הצי"צ, ובסופה הוסיף המעתיק:

כל זה העתקתי אות באות מגוף כ"ק, ולא שניתני שום אות כלל. וגם שם סאייה כתוב בכ"ק בתחלה בסי' ואחר כך בסי' כאשר העתקתי. וגם בשם בשא כתוב בכ"ק תחלה השי"ן רחוק מן האל"ף ונקודת הסגול תחתיו אמנם אין שם יו"ד ניכרת, ואחר כך כשכתב ומה שקורין בשיא כתב שם בשי"א ביו"ד. ושם ביליא כתוב נקוד בכ"ק הסגול תחת הלמ"ד והיו"ד נחה. ואי"ה כאשר אזכה לעמוד לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א הנני [להביא הב"ש שלי עם גוף כ"ק אדמו"ר רה"ג נ"ע].

[הכוונה לסי' סא דלקמן, שם מועתקת הגהת רבנו על גליון השלחן ערוך אהע"ז סי' קכט, שכתב הבית שמואל "כותבין בת שבע דמתקריא בתיה", והגיה רבנו "שגגה היא"].

העתקות נוספת (צויינו ביגדיל תורה נ"י. חמ"ג ע' שט) בכתי" 1310 (קצו, ב). הגהות אליעזר (מהר"א אראלאזאראוו, פיעטקוב תרס"ב, לו, ב). יגדיל תורה ירות"ו ח' ו' ע' 43 (שנכתבה אל [הרב אברהם שור] מ"ץ דק"ק אורשא).

^י ביצה ג, ב.

^א גיטין סג, ב (קרו לה נפאתה כו' כתבו תפאתה כו' חספא).

^ב אם לא הי' נהוג לכתוב (באגרות ושטרות) בתיה, הי' צריך לכתוב בגט: את אנתתי דמתקריא בשא (שיש להסתפק אם נגזר משם בתיה או משם בת שבע), אבל כיון שנהוג לכתוב באגרות ושטרות בתיה, אי"כ יש מקום לומר דסגי בכתיבת בתיה.

וראה שו"ת צ"צ אהע"ז ח"ב קפט, ס"ה (שהוגד לי משני אנשים לומדים מורי הוראות, שנשאל מלפני רבנו הגדול כאזמ"ר הגאון נ"ע איך לכתוב אשה הנקראת בתיה, והשיב לכתוב אנת אנתתי דמתקריא בשא). סי' ריט (היה דעתו שאין לכתוב בתיה כ"א בשא. וכן שמעתי מר' דוד מרודניא מ"ץ דאולע, שהי' מלמד בלאדי בקיץ תקי"ע, ועל ידו נשאל ממנו נ"ע שאילת גט ההוא, וצוה לכתוב אנת אנתתי דמתקרי בשא). וראה לקמן שער השמועה סי' נג (ומיהו כמדומה ששמעתי מדודי הרב [מהרי"ל] זצ"ל, שאח"כ חזר בו [רבנו] והסכים לכתוב בתיה. ואפשר ג"כ הטעם משום דכך נוהגים לכתוב באגרות ושטרות).

וראה קובץ יגדיל תורה ירות"ו שם, הכרעת אדמו"ר הצמח צדק ורבנו דורו, לכתוב ב' גטין, האי' בתיה והב' בשא.

^ג ולא משם בתיה שבדה"י א (ד, יח): ואלה בני בתיה.

בגליון העתק התשובה מכת"ק (הנ"ל), רשם אדמו"ר הצמח צדק:

ואני אומר הנה טעם האומרים שלא לכתוב בתי' בתיו הוא מפני שבתורה נאמר בתיה בחיריק תחת הבית. אכן מצאתי במדרש רבה ר"פ ויקרא ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לה הקב"ה לבתי' בת פרעה משה לא היה בנך וקראתו בנך אף את לא את בתי ואני קורא אותך בתי שנאמר אלה בני בתיה בת פרעה בתי יה עכ"ל המדרש שם פרשה א'. מזה יש ללמוד לכתוב בתיה בתיו. לכן עובדא בא לידנו באשה שחותמת א"ע בתיה בתיו וכתבנו הגט בתיה רק לחומרא דמילתא כתבו גט שני אחר כך בשא.

לרפיון לשון המדינה, כמו ביליא געליא ודומיהן במדינתנו^ה, ולא בשאר מדינות), אף גם לשם העריסה^ה, כמו שם העריסה סתירה מאסתר וסאייה משרה וריסה מרבקה ושארקה משרה, אף שכותבין שארקה ושאייה לכתחלה, אפי"ר בדיעבד, מ"מ מודים דנגזר משרה ורבקה, מדכותבים הא לבסוף, ע"ש בב"ש^ה, וכ"מ מפשט לשון הב"ש גבי בטשיל^ה, שהוא שם העריסה והוא כינוי לבת שבע, וכן בתקא.

סימן לט

כתבו רחל בגט ונקראת ראשי"ר^ט

אהו' אחיי וריעי אלופי הקהל ובד"צ דק' ראהטשוב ה' עליהם יחיו חיים ברכה ושלוש עד העולם

נבהלתי מראות ונעויתי משמוע מהמעשה אשר לא יעשה בישראל, הנעשה סמוך לגבולכם, לגרש בגט פסול מדאורייתא (שכתבו בהגט שם האשה רחל) אף אם היה שם העריסה רחל מאחר שנקראת בפי כל ראשי"ר. ומכל שכן שלא נודע שם העריסה בבירור. ועל כן עליכם מוטל הדבר חובה למנוע המגרש שלא ישרא אחרת ח"ו^א עד אשר יתן גט כשר לאשתו, וברצונה דוקא כדת תורה הקדושה ולא בעל כרחא ח"ו^ב. וגם לגמור ביניהם בכי טוב בדבר שבממון קודם הגט כדת. ולשלוח פקודתם שלא לעשות חופה ח"ו בכל תוקף וחירות לקיום הדת הנתונה לנו מהקיר"ה, ולכוף המסרבים בכל מיני כפייה בכלל, ובפרט בגזירת חכמים על השוחטים שלא ישחטו על החתונה ח"ו שום בהמה ועוף, ואם יעברו ח"ו תהא שחיטתן נבילה כדין העובר כו"ר^ג. ולשומעים יונעם ותבוא עליהם ברכת טוב מה' הטוב.

כ"ד המבקש בבקשה כפולה ומכופלת בבל ישונה ובל יאחר ח"ו

^ה שמבטא השי"ן בשם בשא, הרגיל במדינת רוסיה הוא ברפיון (שהוא ממוצא בין שי"ן ימנית לבין שי"ן שמאלית), ונשמע כמו בשיא. ועד"ז רגיל במדינת רוסיה באות למ"ד, שאומרים אותו ברפיון, ונשמע כמו ביליא געליא, ולא בשאר מדינות [ולכן אין הכרח לכתוב בשיא, וסגי בכתבת בשא].

וראה שו"ת צ"צ אהע"ז ח"ב סי' ריט (מפני שהברת שין ימנית קרוב ממש להברה זו א"כ אין כאן יוד גמור כו'). סי' רלג סי"ד. סי' רלו סי"ג.

^ה אף ששם העריסה הוא בשא (ולא בת שבע), מ"מ יש להתחשב עם זה שאפשר הוא נגזר משם בת שבע [וא"כ לא סגי בכתבת בתיה].

^ה בהגהות מוהרא"ד לאוואוט הגיה: וי"א אפילו בדיעבד.

^ה בית שמואל שמות נשים - אסתר ושרה.

^ה שמות נשים - בטשיל.

^ט נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז, והוגהה בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) כ ע' תפז, ע"פ כתי"י 189 (7045, ב), וכת"י 935 (יב, א).

^י וכתבו שם שנשתקע פסול. ראה שבת לו, רע"ב (נפקא מינה לגיטי נשים). רש"י שם (פסול, וצריך לכתוב שם של עכשיו). ב"י סי' קכט (כו, א) ד"ה מי שנשתנה, בשם תשובה אשכנזית (יש לכתוב שם השינוי לבד, כיון שנשתקע) שם הראשון לגמרי והכל קורין שם השינוי אם כן בטל שם הראשון). לבוש סי' קכט סי"ח (ואם נשתקע ממנה שם שמחה והכל קורין אותה וריידא אין כותבין רק וריידא לבדו, ואם כתב גם שמחה פסול, שכיון שנשתקע ממנה הרי הוא שם אחר לגבי דידה שאינה ניכרת בו). בית שמואל סי' קכט סי"ק לו (שהביא ב' דעות). וראה מה שדן בזה בשו"ת צמח צדק סי' רג סי"ד, וסי' ריז.

^ה כמבואר בשו"ע סי' א סי"י, חרם דרבנו גרשם. וראה גם לקמן סוס"י מ.

^ה כמבואר ברמ"א סי' קיט סי"ו, חרם דרבנו גרשם.

^ה כמבואר בשו"ע יו"ד סי' א סי"א, ובשו"ע"ר שם ס"ק נג.

שניאור זלמן באמ"ו מוה' ברוך זלה"ה

סימן מ

נקראת שרה לאה וכתבו שרה דמתקריא לאה^{ר"ד}

אודות האשה^{ר"ט} הנקראת בפי כל שרה לאה וכשגגה יצאה מלפני מעלתו לכתוב בגט שרה דמתקריא לאה, שגיאיות מי יבין כתיב^{ר"ט}, ואין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן וכו'^{ר"ז}.

מה שכתב מעלתו שכן דעת כל הראשונים כו', אין זכרון לראשונים בזה^{ר"ח}, אלא מ"ש בבית יוסף^{ר"ט}, דלא פליגי מהרי"ק^{ר"ב} ומוהר"ר ישראל^{ר"כא}, דמהרי"ק^{ר"ב} מיירי כשנקרא במקום הכתיבה בשם אחד ובמקום הנתינה בשם אחר ומוהר"ר ישראל^{ר"כא} מיירי כשנקרא בשני השמות במקום אחד. והבין רום מעלתו דהיינו שנקרא בשניהם יחד ראובן שמעון, וזהו מקור הגהת רמ"א^{ר"ב} לפי דעת רום מעלתו. ושגגה היא, כי מ"ש הבית יוסף שנקרא בשני שמות יחד רוצה לומר שמקצת בני אדם קורין אותו בשם זה ומקצת בני אדם בעיר זו קורין אותו בשם אחר, אבל כשנקרא בשניהם יחד אי אפשר לומר דלא פליגי מהרי"ק, דאדרבה ככהאי גוונא מבואר בהדיא במהרי"ק^{ר"ב} דכותבים בגט שתי השמות ביחד, ולא בדיעבד דוקא כמ"ש מוהר"ר ישראל. וכן כתב גם כן רמ"א בדרכי משה אות י"ט^{ר"כד} בשם סדר גיטין אם נתנו לו שתי שמות במילתו יש לכתוב בלא מתקרי. וכן כתב בסדר גיטין שלנו^{ר"כה} ממהר"ם ר"י מקראקא סי' י"ט. וכן כתב בנחלת שבעה אות י"ב^{ר"כז}. וכ"כ בספר גט פשוט ס"ק ס"ג^{ר"כז}, ובספר בית מאיר סעיף י"ד^{ר"כח}.

^{ר"ד} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [יא, ג].

^{ר"ט} תשובה זו הובאה ונתבארה בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' מג. סי' קסד ס"ד. סי' קפ. סי' קפד (מב, ג). סי' קפט סי'ב. סי' ר ס"ד. סי' רג ס"ה.

^{ר"ז} תהלים יט, יג.

^{ר"ז} גיטין מג, א.

^{ר"ח} שעד לתקופת הפוסקים דלקמן לא היו רגילים ליתן שני שמות לאדם אחד.

^{ר"ט} סי' קכט (כו, א) ד"ה מי שיש לו שני שמות.

^{ר"כ} שורש צח (נראה לי דדבר פשוט הוא שהגט פסול כו' דכשהוא כותב אנא לוי יהודא כו' משמע שכן נקרא בשני השמות יחד כו' ואינו כן כי בשום מקום אין נקרא כי אם בשם האחד לבדו).

^{ר"כא} תרומת הדשן סי' רלד (מי שנשתנה שמו מחמת חולי, כמו יעקב אחר משה כו' יראה דכותבין בגט דמתקרי משה כו' וכמדומה לי שנהגו באושרי"ך אפילו בכתיבת שם האיש בגט היו כותבין יעקב משה ולא דמתקרי כלל, ואפשר משום דמנהג במדינה ההוא שעולים כך לקרות בתורה יעקב משה כו' מ"מ נראה עיקר כדכתיבנא לעיל), ובפוסקים סי' רסו (ואדם שנשתנה שמו מחמת חולי כו' והסכמנו כולנו לכתוב משה דמתקרי יהודה כו' מ"מ הכותב ראובן שמעון לא פסלינן ליה כלל).

^{ר"כב} סי' קכט ס"ד (אם נקרא בשני השמות ביחד או שעולה כך לס"ת כשר).

^{ר"כג} שם (דכשהוא כותב אנא לוי יהודא כו' משמע שכן נקרא בשני השמות יחד, כמו שיש הרבה בני אדם ששמו כפול בשני שמות חלוקים).

^{ר"כד} בדפוסים הישנים (של דרכי משה שעל הטור), ובדפוסים שלנו הוא אות כ.

^{ר"כה} שנדפס בסוס"י קנד (ומי שנקרא בפי כל ועולה לתורה וחותרם בשני השמות יחד או כותבין שניהם בלא דמתקרי).

^{ר"כז} סי' מה סכ"א אות יב (ואם ניתן לו שני שמות בשעת מילתו ונקרא בשתייהן כאחד כו' פשיטא שכותבין שניהם בלא מתקרי).

^{ר"כז} "אם נקרא משעת לידה ראובן שמעון אם יכתוב ראובן דמתקרי שמעון יראה לי דפסול".

ומה שכתב רמ"א בהג"ה סי"ד^{רכט} להכשיר בדיעבד דוקא, פירש בספר גט פשוט שם דמיירי במי שנשתנה שמו מחמת חולי וכהאי גוונא, ומתחלה היה נקרא בשם אחד לבד ביום מילתו. וכן כתב בדרכי משה^{רל} מקור הגה"ה זו. וכן משמע מלשון הט"ז סוף סי' זה^{רלא} שפירש כן כוונת רמ"א בהגה"ה זו דמיירי בנשתנה שמו, וחלק בזה על הלבוש^{רלב} שחילק בזה בין שינוי על ידי חולי לשינוי אחר, והט"ז סבירא ליה דבכל שינוי שם יש לכתוב דמתקרי לכתחלה ובדיעבד כשר אם כתב שניהם יחד כהגהת רמ"א זו, ע"ש בט"ז. ומה שכתב הבית שמואל^{רלג} דלשון הרמ"א אינו מדוקדק, היינו משום דסתם רמ"א לשונו ולא פירש דהיינו דוקא בנשתנה שמו אחר מילתו. אך באמת לא קשה מידי כלל וכלל, לפי מ"ש בסדר גיטין שלנו סוף סימן הנ"ל^{רלד} דאף שנקרא בפי כל בשתי השמות יחד אם עולה לספר תורה באחד מהם לבד צריך לכתוב דמתקרי^{רלה}, ורמ"א בהג"ה זו כתב או שעולה כן לספר תורה, מכלל דברישא מיירי שאינו עולה כן לספר תורה^{רלו}. אלא דאפשר^{רלז} דלא שכיחא מילתא כלל שיהיה נקרא בשני שמות יחד במילתו וגם נקרא כן בשניהם יחד בפי כל בעירו ולספר תורה עולה בשם אחד בלבד, אלא אם אחר מילתו נתחדש בו שינוי להקרא בפי כל בעירו בב' שמות, אזי שכיחא מילתא לעלות לספר תורה בשם הראשון שבמילתו לבדו אם לא נשתנה על ידי חולי אלא על ידי צחוק וכהאי גוונא כמ"ש בתשובת רמ"א^{רלח}, או בשם השני לבדו אם נשתנה על ידי חולי שהשני הוא עיקר כמ"ש בסעיף י"ח^{רלט}. ואתי שפיר מ"ש בדרכי משה מקור הגה"ה זו^{רמ}, עם סתימת לשון רמ"א בהג"ה זו, משום דנקט בקצרה עיקרא דדינא, שכשנקרא בשניהם יחד בפי כל, אף שאינו עולה כן לספר תורה מאיזה טעם שיהיה, אפילו הכי כשר בשניהם יחד בגט בדיעבד. אבל אם נקרא בשניהם יחד וגם עולה כן לספר תורה מודה רמ"א דצריך לכתוב שניהם יחד בלא דמתקרי, ואפילו בדיעבד פסול אם כתב דמתקרי על השני, שזהו שינוי

^{רכח} שמעתיק מסדר גיטין הנ"ל ומס' גט פשוט הנ"ל.

^{רכט} "אבל אם נקרא בשני השמות ביחד או שעולה כן לס"ת כשר" [אם כתב שני השמות, בלי דמתקרי].

^{רל} ס"ק טז (באדם שנשתנה שמו ע"י חולי שעולה בשני השמות לספר תורה, ולכן יש להכשיר ג"כ בגט).

^{רלא} בסוף סדר שמות (וכתב שם רמ"א דאם נקרא ב' השמות ביחד או שעולה כן לס"ת כשר, משמע לכתחלה יכתוב דמתקרי בכל גווני, ומשמע דאין חילוק בין שינוי ע"י חולי או לא).

^{רלב} בסוף סדר שמות אות ת (כשיש לאדם שני שמות ושניהם לשון הקודש ולא באו לו השני שמות ע"י שינוי השם דחולי, כגון ששמו עוזר וקורין לו עזריה או שמו יהונתן וקורין אותו נתן וכה"ג, כותבין עוזר דמתקריא עזריה יהונתן דמתקריא נתן וכה"ג, אבל כשיש לו שני שמות מחמת חולי כגון אברהם משה או שלמה אהרן וכה"ג אין כותבין דמתקריא רק כמו שקורין אותו בשני השמות לספר תורה).

^{רלג} ס"ק כד (ולשון רמ"א אינו מדוקדק, מ"ש כשר, משמע לכתחילה אין כותבין כן, וליתא, אלא אם נקרא בשניהם צריך לכתוב שניהם דוקא).

^{רלד} ס"יט (ואם נקרא בפי כל בשניהם יחד ועולה לתורה או חותם באחד מהם, או שעולה לתורה וחותם בשניהם יחד ונקרא בפי כל באחד מהם כו' כותבין דמתקרי).

^{רלה} ולכתחלה צריך לכתוב שרה דמתקריא לאה. וראה שו"ת צמח צדק סי' קפ, וסי' קפז, וסי' קצז ס"ג, וסי' קצח, וסי' רב, וסי' ריג, וסי' רכז, וסי' שצח-ט, וסי' תיב, שלכתחלה עדיף טפי לנהוג כדעת הטיב גיטין לכתוב שרה לאה דמתקריא שרה, ואם כתוב שרה דמתקריא לאה שפיר דמי.

^{רלו} והמשך דברי הרמ"א: אם נקרא בשני השמות [ועולה לתורה רק באחד מהם], או שעולה כן לס"ת [בשני השמות, ונקרא רק באחד מהם, בשני אלו צריך לכתוב דמתקרי, ואם כתב בלא דמתקרי] כשר.

^{רלז} שזה שלא פירש כן הרמ"א (כפי שפירש בסדר גיטין הנ"ל), כיון דלא שכיחא כו'.

^{רלח} ס"י פד (דאסתרי וע"י צחוק נשתרבב שמה מלכה).

^{רלט} "מי שמשנתנה שמו מחמת חולי כו' שם השינוי עיקרי".

^{רמ} ס"ק טז (לא מיירי כו' אלא באדם שנשתנה שמו ע"י חולי שעולה בשני השמות לספר תורה).

גמור, וכדעת הבית שמואל.

ומה שכתב מעלתו שאינו מבואר בבית שמואל לפסול בדיעבד, הרי בסיום דבריו^{רמ"א} גבי משה לייב כתב בהדיא דיש לומר דפסול בדיעבד. ומה שכתב לשון דיש לומר, היינו משום דאינו נקרא בפי כל יהודה רק שעולה לספר תורה, משום הכי אפשר לצדד להכשיר בדיעבד אם כתב משה דמתקרי יהודה, אבל בנקרא בפי כל כמו שעולה לספר תורה פשיטא דפסול. וכן פסק בהדיא בספר גט פשוט ובספר בית מאיר^{רמ"ב} בפשיטות לפסול בכהאי גוונא בדיעבד. והוא הדין והוא הטעם באשה שאינה עולה לספר תורה כלל אין צד ומקום להכשיר כלל וכלל. ואי לזאת החיוב מוטל על אלופי הקהל לצוות על הבעל שלא ישא אחרת^{רמ"ג} עד שישלח גט כשר לאשתו לקרימנצוק בבל ישונה ובל יאוחר. כ"ד המודיע נאמנה.

סימן מא

יש לו שומרת יבם או ארוסה ורוצה לינשא^{רמ"ד}

עיינן תשובת חכם צבי סי' קט"ז וקכ"ד תשובות הרבה על רמ"א באה"ע סי' א'^{רמ"ה}, ולא קשה מידי, אף לפי דעתו בדעת רמ"א, שהחליט להלכה פסוקה בלי חולק דבארוסה לא גזר אם דעתו לפטור^{רמ"ו}, דיש לומר דשאני יבמה שאין בידו לחלוץ לה בעל כרחא, כמו בארוסה שבידו לזרוק לה גט לד' אמותיה. ואף שגזר רבינו גרשם מאור הגולה על זה^{רמ"ז}, הוי לה תקנתא לתקנתא^{רמ"ח}, כמ"ש החכם צבי שם^{רמ"ט}.

אבל האמת יורה דרכו שלא כתב כן רמ"א בסימן א' להלכה פסוקה בלי שום חולק^{ר"י}, מדסיים שם וכ"ש אם היא ארוסה כו', ומה לי ללמוד בק"ו דבר הפשוט להיתר בלאו הכי, ובלאו האי טעמא כלל, כי לא נגזר על זה כלל^{רמ"א}. וגם מדכלל ארוסה בהדי יבמה ובחדא מחתא מחתינהו וכמ"ש בבית הלל שם^{רמ"ב}. ותירוצן החכם צבי בסי' קכ"ד^{רמ"ג} הוא

^{רמ"א} שם ס"ק כד (שני שמות משה ויהודה אין יכולים לכתוב דמתקרי, דהא נקרא בשניהם כו', אם כותב דמתקרי יש לומר דפסול).

^{רמ"ב} שהובאו לעיל (ד"ה מה שכתב מעלתו).

^{רמ"ג} כדלעיל סי' לט. הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' רמח ס"ג.

^{רמ"ד} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [טו, א].

^{רמ"ה} בשו"ע שם ס"י: רבינו גרשון החרים על הנושא על אשתו, אבל ביבמה לא החרים, וכן בארוסה. ובהגהת רמ"א: אם אינו רוצה לכנוס אלא לפטור, וה"ה בכל מקום שיש דיחוי מצוה, כגון ששה עשר שנים ולא ילדה. אמנם יש חולקים וסברא ליה דחרם ר"ג נוהג אפילו במקום מצוה ואפילו במקום יבום, וצריך לחלוץ. ובמקום שאין הראשונה בת גירושין, כגון שנשתטית או שהוא מן הדין לגרשה ואינה רוצה ליקח גט ממנו, יש להקל להתיר לו לישא אחרת. וכל שכן אם היא ארוסה ואינה רוצה להנשא לו או לפטור ממנו.

^{רמ"ו} שהרי כתב שיש אוסרים אפילו במקום יבום, ומ"מ מסיים להתיר בארוסה. ומקשה הח"צ שם, שלכמה דינים מצינו שזיקת שומרת יבם קלה יותר מארוסה, ואם הרמ"א מתיר בארוסה מכ"ש שיש להתיר בשומרת יבם.

^{רמ"ז} שלא לגרש בעל כרחא, כמבואר ברמ"א סי' קיט ס"ו.

^{רמ"ח} ותקנתא לתקנתא לא עבדינן (ב"מ ה, רע"ב).

^{רמ"ט} סי' קטז, להתיר מטעם זה בשומרת יבם, שזיקה אינה אלא דרבנן.

^{ר"י} לומר שבארוסה לא החרים רבנו גרשם, אף שלא מטעם מצוה.

^{רמ"א} איך יש ללמוד דין ארוסה שלא נגזר על זה כלל, בק"ו מדין היתר במקום מצוה, כגון שנשתטית וכו'. אלא ודאי טעם היתר הארוסה הוא משום מצוה.

^{רמ"ב} סי' א' ס"י (קשה להבין מאי לשון וכן). אלא ודאי טעם ההיתר בשניהם (ארוסה ושומרת יבם) הוא משום מצוה.

דחוק. וכ"מ בהדיא מלשון והוא הדין בכל מקום מצוה שברמ"א שם, דהוה ליה למימר וכן במקום מצוה, אלא ודאי דגם בארוסה מטעם מצוה אחינן עלה. דמ"ש מהרי"ק^{רנ"ד} דמי יכריחנו כו' אין זה מספיק אלא שאין עליו עון אשר חטא מעיגון ארוסתו^{רנ"ה}, עיין אה"ע סי' ע"ז בחלקת מחוקק^{רנ"ו} ובית שמואל^{רנ"ז} מחלוקת הרא"ם^{רנ"ח} והבאים אחריו דמבואר שם דבארוסה לכולא עלמא שפיר דמי, אבל מכל מקום הרי יש לו שתי נשים כל זמן שלא גירש, ומשמעות לשון מהרי"ק שם שהתיר לישא אחרת קודם הגירושין, וגם אי אפשר לגרש המטורפת^{רנ"ט}. ועל כרחך צריך לומר דכיון שאין עליו חיוב לכנוס ארוסתו ממילא מותר לישא אחרת משום פריה ורביה, דבמקום מצוה לא גזר רבינו גרשום. ובפרט שזה לישא אשה אשר חפץ בה דבר מצוה מיקרי אף לענין כיבוד אב דאורייתא, כמ"ש מהרי"ק ש[ורש] קס"ז^{רס} שהאב המוחה הוא כמצוה לעבור על דברי תורה. ואם כן להסוברים דרבינו גרשום גזר אף במקום מצוה יבום כל שכן שגזר במקום פריה ורביה, דמצות יבום עדיפא מפריה ורביה כמ"ש בר"י מינץ סי' י', וזהו שסיים רמ"א אמנם^{רס"א} כו'. ולכן כתב בסי' קנ"ט בלשון יש אומרים^{רס"ב}, אף לפי הפשר שעשה שם רמ"א בהג"ה שלא יחלוק^{רס"ג} על מ"ש בהגהות מרדכי^{רס"ד}, דלא כמ"ש בדרכי משה^{רס"ה} דפליגי.

ומה שהקשה החכם צבי סימן קכ"ד^{רס"ו} ממהרי"ק שורש [ס]ג^{רס"ז}, ופירש לשון מהרי"ק בשורש ק"א בפירוש דחוק מאד^{רס"ח}, לא לעזר ולא להועיל, דסוף סוף התיר מהרי"ק לישא על הארוסה בלא גט, כי אי אפשר לגרש מי שיצאה מדעתה^{רס"ט}. וכן הבין בשבות יעקב סי' צ"ב במהרי"ק^ר, דלא כמ"ש בשמו בחכם צבי שם. וממה שהקשה בשורש ס"ג לא

^{רנ"ד} ד"ה ומה שנתקשה (דלא ילפינן ארוסה מיבמה כלל וכלל כו' אלא כולו דוכתי דלא החרים ר"ג קנקיט ואזיל).

^{רנ"ה} שורש קא ענף ג (היכא שלא נשאה ורצה לחזור בו מי יכריחנו לכתוב לה כתובה בעל כרחו ולהתחייב לה בשאר כסות ועונה אם לא תמצא חן בעיניו, דבר פשוט הוא דלא כפינן ליה לכנוס).

^{רנ"ו} אבל לא שמטעם זה נתיר לו לישא אשה על אשתו.

^{רנ"ז} סי"ק ג.

^{רנ"ח} סי"ק ו.

^{רנ"ט} שו"ת מוהר"א מזרחי סי' ל (שמאחר שהוא רוצה לגרשה כו' אע"פ שמצד התקנה אינו יכול לגרשה בעל כרחו מ"מ לא יהי' חייב במזונותיה).

^{רס"א} שבמהרי"ק שם מיירי במטורפת, וא"כ ברור שהתיר לו לישא אחרת קודם הגירושין.

^{רס"ב} כנפסק ברמ"א יו"ד סי' רמ סכ"ה.

^{רס"ג} "אמנם יש חולקים וסבירא להו דחדר"ג נוהג אפילו במקום מצוה". שלדעה זו נוהג אף בשומרת יבם ובארוסה.

^{רס"ד} "ויש אומרים שעכשיו בזה"ז דאיכא חרם רבנו גרשם שלא לישא שתי נשים אם נפלה לאחד שומרת יבם אסור לישא אחרת עד שיחלוץ ליבמתו כו' אבל אם היתה משודכת לו כבר מותר לכנסה". הרי שיש אומרים שגם בלא משודכת מותר, מטעם האמור לעיל שלא גזר במקום מצוה פריה ורביה.

^{רס"ה} מהרי"י מינץ בשם רבי יהודא מפרי"ש (שכפה יבם אחד פנוי שלא לישא אשה עד שיחלוץ).

^{רס"ו} כתובות סי' רצא (באחד שהיתה לו משודכת ובתוך כך נפלה לו יבמה והתירו לו לכנוס משודכתו).

^{רס"ז} סי' קנט ס"ק ה.

^{רס"ח} ד"ה ונניח.

^{רס"ט} ענף ה (על אודות האיש אשר התנו עמו ארוסתו ואביה ליתן לו נדוניא, ועתה פושטין לו את הרגל, הנראה בעיני נכון כו' להתיר לו ולגרשה בעל כרחו או לישא אחרת, דמאחר שיעשה הדבר על פי ראשי הקהל לא יבא כ"כ לידי קלות ראש).

^{רס"א} "דלא עלה על דעתו לומר בהחלט שלא גזר הגאון בארוסה, אלא דה"ק, שאין לכופו לכנוסה מטעם מטעם גזירת הגאון שגזר שלא לישא אחרת".

^{רס"ב} כדלעיל שמהרי"ק מיירי בארוסה שנטרפה דעתה, ומתיר לו לישא לאחרת.

^{ר"ע} "הא דאמרין דבארוסה לא החרים רגמ"ה היינו דוקא אם אינו רוצה לכנוס אלא לפטור כו' אבל אם דעתו לכנוס

קשה מידי^{רעא}, דהא בשרש ק"א הקדים והתנה בתנאי כפול מאחר שכן הוא שאין לחוש לשעבוד הקנס כו'^{רעב}, וכוונתו שכיון שאין עליו קנס אם לא יכנוס והוא אין בדעתו לכנוסה אזלינן בתר דעתיה, אבל אם יש עליו קנס וכל שאינו פורע הקנס חל עליו החרם לכנוס, לא אזלינן בתר דעתיה, דבטלה דעתו, דבעל כרחו מיחייב לכנוס כל זמן שאינו פורע. ולכן בסוף שרש ס"ג שהאב אינו נותן הנדוניה שפסק, ונמצא שנפטר מן הקנס והחרם, התיר לו מהרי"ק לישא אחרת. רק שלא יבא לידי קלות להתיר גם בענין אחר הצריך טובי העיר. אבל אם היה נותן הנדוניה לא היה מתיר מכח החרם והקנס. ומה שכתב שם^{רעג} וע"ד התרת הבעל כו', לא קאי אארוסה המורדת, דהוי ליה למימר הארוס ולא הבעל, וגם מדסיים הקדיחה לו תבשילו דלא שייך בארוסה שבבית אביה היא, אלא ודאי מלתא באפי נפשה היא ומיירי בנשואה. וכן הוא בהדיא בדרכי משה סי' ע"ז^{רעד} דבנשואה מיירי הכא ולא בארוסה, אבל אירוסין מצד עצמן אינן אוסרים עליו אשה אחרת, הואיל ובידו שלא לכנוס כמ"ש מהרי"ק שם ק"א. וז"ש רמ"א^{רעה} אם אינו רוצה לכנוס כו' דממילא משתמע דדוקא היכא דתליא מלתא ברצונו הוא דשרי.

ומה שהקשה החכם צבי סי' קכ"ד^{רעו} מתשובת מיימון^{רעז}. בר מינה דההיא^{רעח} דמחמרא טובא, שכתב כן אפילו במורדת, וכבר דחאה רמ"א מהלכה בסי' ע"ז^{רעט}. והדין עמו, דהא רבים מתירים אפילו בנשואה המורדת. ואפשר שגם המחמירים לא החמירו אלא מטעם המבואר במהרי"ק^{רפ} הקדיחה לו כו', כמ"ש בבית שמואל סי' ע"ז^{רפא}, ולא מדינא, ובארוסה לא שייך האי טעמא שכל אחד יאמר כו', שהרי היא תשיב אמריה לו^{רפב} לך לחופה ואני אחריך.

וממהרי"ל^{רפג} אין ראייה כלל, דנראה שם בעליל גודל ענותנותו שלא רצה לתקוע עצמו

אותה לבסוף כל העומד לכנוס ככנוסה דמיא מיד חל עליו חרם רגמ"ה שלא לישא אשה על אשתו אף כשהיא עדיין ארוסה כו' לכן בסי' ס"ג דהוא רוצה לכנוס, רק שהיא מורדת עליו או שפשטה לו את הרגל לכן חל עליו חרם רגמ"ה, וצריך היתר מטעם מורדת^{רעא}.

הובא בשו"ת צמח צדק סי' ח ס"ג.

רעב שאחר שנשתדכה ונתקשר בקנס נטרפה דעתה, וא"כ אין לחוש לשעבוד הקנס.

רעג במהרי"ק שם, שורש סג ריש ענף ה.

רעד ס"ק יא (וכן פסק מהרי"ק שורש סג, ודוקא בנשואה אבל ארוסה כו').

רעה סי' א ס"י (לא החרים כו' בארוסה, אם אינו רוצה לכנוס אלא לפטור).

רעו סד"ה ומה שנתקשה.

רעז בתשובות השייכות לספר נשים סי' לד (במקודשת כו' והדרה בה אינה כו' הואיל ואיכא השתא תקנת ר"ג צ"ל שאינו יכול לישא אחרת והוא לא קיים פריה ורביה, נראה בעיני שכופין אותו להוציא כדי שיוכל לישא אחרת). מוכיח מכאן הח"צ שגם בארוסה גזר רבנו גרשם שלא לישא אשה אחרת.

רעח ע"פ סוכה יז, א, ובכ"מ.

רעט ס"ב (ארוסה המורדת על בעלה ואינה רוצה להכנס לו יגרשנה בעל כרחא או ישא אחרת ומתירין לו).

רפ סי' סג שם (ואם יותר במורדות יבא להתיר בשאין מורדות, ואפילו הקדיח לו תבשילו יאמר שהיא מורדת, כי יתן עיניו באשה אחרת).

רפא ס"ק כ.

רפב ע"פ שופטים ה, כט.

רפג בשו"ת סי' קא (ובדפוסים שלנו סי' צו), אודות בחור שקידש משרתת בדרך שחוק והיתול, וכבר היה זמן חתונתו בשבוע אחר זה, ומהרי"ל התירו לינשא מחמת שקידושי המשרתת היו דרך היתול, ולא משום שרבנו גרשם לא גזר על הארוסה. ומכך הוכיח בשו"ת חכם צבי שם, שלדעת מהרי"ל גזר רבנו גרשם אף בארוסה.

לדבר הלכה להורות בימי רבותיו^{רפ"ד}, רק דבר שהתירו פשוט מאוד לכולא עלמא בלי חולק ופוצה פה לאיסור, לכן לא רצה לסמוך על היתר זה לישא על הארוסה שלא נמצא מפורש בספרים שלפניו. ואדרבה בתשובת מיימון מפורש לאיסור, אף דלא קי"ל הכי^{רפ"ה}, לכן התיר מטעמא אחרינא.

ועיין^{רפ"ו} דרכי משה סי' א'^{רפ"ז} שרמזו לתשובת מיימון דאסרה, אלא שסיים ונ"ל דהמיקל וסומך כו' עד כל שכן בתקנה בעלמא. ומשום הכי הביא בהג"ה דעת המתירין בסתם ודעת המחמירים בלשון יש אומרים^{רפ"ח}. אלא מדכתב בלשון אמנם כו' משמע שדעתו לחוש לסברא זו, עיין שיירי כנסת הגדולה בכללי הפוסקים סי' ל"ג^{רפ"ט}. ומשום הכי נמי הביא סברא זו לבדה בסי' קנ"ט^{רצ'}, רק שלא תהיה כהלכה פסוקה כתבה בלשון יש אומרים^{רצ"א}. ונפקא מינה להקל בשעת הדחק^{רצ"ב}.

ומ"ש החכם צבי להקל בקטן מההיא דחגיגה^{רצ"ג}, לא דמי כלל, דהתם מיירי במצות עשה המוטלת על האב לחנך בה בנו כדי שיקיים מעצמו כשיגדיל, שזו היא מצות חינוך כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין וגו'^{רצ"ד}, ואם כן החיגר כשיגדיל פטור גם בעודנו קטן פטור. אבל למספי איסור בידים לקטן דאסור לכולי עלמא, לאו משום חינוך אתינן עלה אלא מדכתיב^{רצ"ה} לא תאכלום קרי ביה לא תאכלום, כדאיתא בפרק חרש^{רצ"ו}, דחינוך אינו מוטל על האב בלבד, כמ"ש הרמב"ם^{רצ"ז}, עיין או"ח סי' שמ"ג^{רצ"ח}, אין להקל בו באונס^{רצ"ט}, דלא שייך בו אלא בגדול^ש. שהרי כשמכניסין הכלה לחופה עמו ונבעלת לו

^{רפ"ד} שכותב שם: ואמרתי להם לפום רהיטא אין כאן בית מיוחד כו' אבל איני מקבל עלי להתירה, כי איני ידוע בטיב גיטין וקדושין ואני מתרחק מהם כו' הואיל ואי אפשר לדחות ואין שהות לימלך עם רבותינו, לאהבתם אכניס עצמי לדבר שאיני רגיל בו כו' וכ"ש בתקנת הגאון רבנו גרשם מאור הגולה דקיל טפי.

^{רפ"ה} כדלעיל, מפסק הרמ"א רס"י עז.

^{רפ"ו} אחרי שביאר דעת המתירים, בא לבאר מסקנת הרמ"א להלכה.

^{רפ"ז} ס"ק י (ולקמן סי' קנ"ד [ס"ק יב, שהביא שם תשובת מיימוני הנ"ל] משמע בתשובה שכתבתי שם דאף בארוסה יש להחמיר וע"ש. ונראה לי דהמיקל וסומך על דברי המתירין לא הפסיד כו' כל שכן בתקנה בעלמא).

^{רפ"ח} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל עג.

^{רפ"ט} כללים בדרכי הפוסקים, שבסוף חאו"ח, סי' לג (כשהפוסק כותב אבל פלוני כתב, נראה שזו היא הסברא שהוא חפץ בה). וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל קמא-ב.

^{רצ'} סעיף ה.

^{רצ"א} ראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רצב.

^{רצ"ב} שבדרבנן סומכים בשעת הדחק על יחיד במקום רבים. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל צט.

^{רצ"ג} ו, א (כל היכא דגדול מיחייב מדאורייתא קטן נמי מחנכין ליה מדרבנן כל היכא דגדול פטור מדאורייתא קטן פטור מדרבנן). ומזה לומד החכם צבי (סי' קטז ד"ה עוד יש) לנידון דידן, שאילו היה גדול והיה אנוס אמרינן דבאונסא לא תיקן רגמ"ה, אי"כ גם הקטן שאינו יכול לחלוץ הוי אונסא אין לאסור עליו לישא אשה.

^{רצ"ד} משלי כב, ו. וראה גם הלי' תלמוד תורה פ"א ה"ו (דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו), וש"י.

^{רצ"ה} שמיני יא, מב.

^{רצ"ו} יבמות קיד, א (לא תאכלום כי שקץ הם, לא תאכלום, להזהיר הגדולים על הקטנים כו' דלא ליספו להו בידים).

^{רצ"ז} הלי' מאכלות אסורות פ"ז הכ"ז-ח (קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות או שעשה מלאכה בשבת אין ב"ד מצוין עליו להפרישו כו', אבל להאכילו בידים אסור כו', מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנאמר חנוך לנער על פי דרכו וגו').

^{רצ"ח} ובשוע"ר שם ס"ה.

^{רצ"ט} הובא בשו"ת צמח צדק סוס"י ח. פס"ד צמח צדק רצו, ב.

^ש שאין הקטן מצווה לישא אשה (חכם צבי שם).

ספי ליה איסור בידים. ובפרט שהוא אונס דלא שייך בגדול כלל^{שא}. והלכך אם אפשר לדחות הנשואין ולא יתפרד הזוג אין להקל כלל. עי' שב יעקב^{שב} סימן ל"ו.

סימן מב

הכניס לה מטלטלין ורוצה למכרם^{שג}

באה"ע סי' צ' בבית שמואל ס"ק נ"ג^{שד} שהיא הכניסה כו'. לאו דוקא היא אלא הוא הדין שהכניס הוא, כדאיתא בגמרא^{שה}, עיין שם ברא"ש^ש ורז"ה^ש ורמב"ן^{שח}. וכן משמע בהדיא מלשון הטור כסף וזהב כו' וכן מה שהחתן^{שט} כו'. וכן הוא בהדיא במהרי"ק^ש בשם הר"מ מרקנאטי בשם תשובת הרי"ף אלא אם כן התנו עמו שיכניסם לה כו' אין בעל חוב כו' עיי"ש. וכן הוא בהדיא בחו"מ סי' צ"ז סעיף כ"ה^{שיא}. וטעמא דמלתא משום דבהא^{שיב} לאו בדעתו לחוד תליא מלתא, עיין תוס' ב"ק דף ק"י סוף ע"ב^{שיג}.

והחלקת מחוקק שפירש לשון השו"ע^{שיד} כשהכניס לה ולא במתנה, יש לומר דסבירא ליה כהדרכי משה^{שטו}, דהרא"ש וטור פליגי על תשובת הרי"ף שבמהרי"ק, ולא סבירא ליה

^{שא} שהרי גדול יכול לחלוץ.

^{שב} ח"ב סוסי' לו (מ"ש רמ"א בסי' א, דכל שכן דמקילין בארוסה דאינו רוצה להינשא לו או לפטור ממנו, והוא נמי מטעם זה שהוא בלא אשה כלל. ואם מקילין בארוסה דהוי כאשתו לכ"ע, מכ"ש יבמתו שהוא רק מחמת זיקה).

^{שג} נדפסה לראשונה בהוספות לשו"ע דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [טז, א].

התוכן: מ"ש בשו"ע אהע"ז סי' צ סט"ו, בסוף הסעיף, שהבעל יכול למכור לצורך פרנסה כלי זהב שנתן לאשתו, מפרש בבית שמואל (ס"ק נג) דמייירי דוקא שהוא נתן (ולא שהיא הכניסה). ויש להוכיח דהיינו דוקא שנתן לה במתנה, ולא שהכניס לה בשום (לתוספת כתובה). ומ"ש בתחלת הסעיף שאינו רשאי למכור מטלטלין שנתן לה, מפרש החלקת מחוקק (ס"ק מט) דמייירי דוקא שהכניס לה בשום, ובית שמואל (ס"ק נב) מפרש דמייירי בנתן לה מתנה. ואזיל לשיטתו שמפרש גם סוף הסעיף במתנתו. וחלקת מחוקק יפרש סוף הסעיף כהדרכי משה.

^{שד} על מ"ש בשו"ע שם סט"ו (מהרי"ק שורש י ענף ח) "אבל כלי זהב ובדולח יכול למכורם אם הוצרך להתפרנס מהם", כתב בבית שמואל שם: והא דכתב הרא"ש פ' אלמנה לכ"י (יבמות פ"ז סוסי' א) והטור דאינו יכול למכור כלי זהב, שם איירי שהיא הכניסה, ולא כדרכי משה (ס"ק טו) שכתב דהם חולקים על מהרי"ק.

^{שה} ברייתא יבמות סו, ב (המכנסת שום לבעלה אם רצה הבעל למכור לא ימכור, ולא עוד אלא אפילו הכניס לה שום משלו אם רצה הבעל למכור לא ימכור).

^{שי} יבמות פ"ז סי' א (בשום שהכניסה וכן נמי בשום שהכניס לה).

^{שז} שם כב, א (והדבר שוה בין בשום שהכניסה לו בין שום שהכניס לה).

^{שח} במלחמות שם כא, ב (דמכירת הבעל בשום שהכניס לה מביתו כו' בשלמא בשום שהכניסה לו מבית אביה כו' אבל שום שהכניס לה כו').

^{שט} פוסק לה אינו יכול למכורם.

^{שי} שורש י ענף ח (תשובתו דרב אלפס שהביא רבינו מנחם מרקנאטי כו', כלי זהב ובדולח אדם מקנה אותם על דעת שתתקשט בהם אשתו ואם הוצרך יתפרנס מהם כו' אא"כ הותנו עמו בשעת הקידשין שיכניסם לה אין בעל חוב גובה מהם).

^{שיא} אוצ"ל: סעיף כו (אם היו בהם טבעות וכלי זהב וכסף שהכל לבע"ח, והוא שקנה לה הבעל, אבל מה שהכניסה לו בין נכסי מלוג בין נכסי צאן ברזל אין בעל חוב גובה ממנה אם ידוע שהוא ממה שהכניסה היא, או ממה שפסק הבעל לה בשעת נישואין).

^{שיב} בשום שהכניס לה תלוי גם בדעתה, ולא דמי למתנה שנתן לה שתלוי רק בדעתו.

^{שיג} ד"ה דאדעתא (דהתם לאו בדלוקח לחודיה תליא מילתא אלא כמו כן בדעת מוכר, ומוכר אקנה ליה אדעתא דהכי).

^{שיד} מ"ש בתחלת הסעיף "מטלטלין שנתן לה משלו דינם שוה לנכסי צאן ברזל שאינו רשאי למכורם לכתחלה", מפרש בחלקת מחוקק ס"ק מט: "וקשה כו', על כן נראה לפרש שלא נתן לה במתנה גמורה מיד רק שהכניס לה שום משלו ליחד לה כנגד התוספות שהוסיף לה".

^{שטו} שם ס"ק טו (מה שחילק מהרי"ק בין כלי זהב ובדולח לשאר דברים לא משמע כן מדברי הטור).

לחלק כמ"ש הבית שמואל^{שטז}. והבית שמואל^{שיז} אזיל לשיטתיה^{שיח}, ודוק היטב.

סימן מג

מתנות לחתן ומתה בשנה ראשונה, אם חוזרות^{שיט}

שם^{שכ} בסי' קי"ח סעיף י"ט בהג"ה במתנות שנתנו להחתן כו'^{שכא}, עיין דרכי משה סי' נ"ה^{שכב} בשם בנימין זאב. ועיין שם בבנימין זאב^{שכג} דמיירי במתנות שמצד הכלה. אבל של אבי החתן מבואר בהדיא בתשובת מהרי"ל^{שכד}, דאפילו הסבלונות של הכלה ששלח לה חמיה חוזרים אליו, ואפילו הטבעת קידושין, עיין חלקת מחוקק סי' נ' ס"ק ה'^{שכה}. רק שאר טבעות ודומיהם שנותנים להכלה (או להחתן לכבוד הכלה לפי דעת האחרונים^{שכו} במהרי"ל) מב' הצדדים, היינו אפילו מהשוכבינים של החתן ולא של אבי החתן עצמו, אע"ג דאפשר שצריך אבי החתן לשלם להשוכבינים לימים דהיינו כשהם ישיאו בניהם ויהיה הוא להם שושבין, אפילו הכי לא חילקו הקהילות כו', ע"ש במהרי"ל סי' ס"ד^{שכז}. ובמהרי"ו סי' ס"ה נמי מוקי תשובת מהרי"ל במתנות של הכלה שהם נכסי מלוג שלה. אבל מתנות של החתן לא מצינו בשום מקום שיהיו נכסי מלוג שלה. ואף אם תמצי לומר דהם נכסי מלוג, לא עדיפי מסבלונות ששלח לה חמיה דהדרי^{שכח}. וטעמא דבנימין זאב^{שכט} הוא משום שאביה נתנם לו ואיכא עגמת נפש. וגם בתשובת מהרי"ל שם מדמי הסבלונות שחוזרים משום עגמת נפש להא דאמרין בגמרא^{של} מוהרי הדרי כו', ועיין סי' נ' סעיף

שטז בסוף הסעיף, דמיירי דוקא שנתן לה במתנה.

שיז ס"ק נב (בחלקת מחוקק פירש כו' דוחק הוא, אלא מ"ש מטלטלין שנתן לה במתנה איירי).

שיח ממה שפירש בסוף הסעיף, דמיירי דוקא שנתן לה במתנה (ולא בשום שהכניס הוא).

שיט נדפסה לראשונה בהוספות לשוע"ר דפו"ר (קאפוסט תקע"ד) חיו"ד [טז, א].

התוכן: הרמ"א (סי' קיח סי"ט) כותב בשם י"א, שגם לפי תקנת שו"ם (שם הכלה מתה בשנה ראשונה הנדוניא חוזרת ליורשיה, ובשנה שניה חוזרת חציה), מתנות שניתנו לחתן אין חוזרות. ואף לדעת בנימין זאב (סי' נה) שחוזרות, היינו דוקא מתנות שנתן אבי הכלה (מטעם עגמת נפש), אבל לא מה שנתן צד החתן. ואף לדעת מהרי"ל (סי' סא) שגם מתנות שנתן צד החתן חוזרות, היינו דוקא מתנות שניתנו עבור הכלה (שיש להם דין נכסי מלוג, ובוזה תיקנו שאין הבעל יורשה כשמתה), אבל לא מה שניתן עבור החתן, שהן שלו. ודלא כמשמעות האחרונים בזה.

שכ באהע"ז (דהיינו שסימן זה נכתב בהמשך לסימן הקודם, המתחיל: באה"ע).

שכא יתקנת קהלות שו"ם שאנו נוהגין בזמן הזה בנדוניית חתנים כו' י"א שהתקנה לא נתקנה רק בנדוניא, אבל לא בירושא שנפלה לאשה בעודה תחתיו, וכן במתנות שנתנו לחתן.

שכב ס"ק ב (שכתב סי' נ"ה, דמתנות שנותנין לחיבת החתן חוזר אף שבא לידו).

שכג ח"א סי' נה (על הדורות והמתנות שנותן אבי הכלה לחתן כו', מתה האשה בלא זרע בתוך שתי שנים, ואיכא עגמת נפש דהפסיד בתו ויפסיד ממונו, פשיטא הוא שיחזיר המתנות).

שכד סי' סא (דמוהר מהדר הדרי ואפילו קידושין הדרי. והא דפסקין פ' מי שמת (ב"ב קמה, א) מוהר הדרי קידושין לא הדרי, קבלתי מפי מורי ז"ל היינו בארוסה, אבל בנשואה קידושין נמי הדרי).

שכה י"לא תקנו רק החזרת חצי הנדון מה שהכניסה לו, או נכסי מלוג מה שירשו, אבל מה שנתן ושלח לה, בזה לא תקנו הקהלות).

שכו ראה שו"ת מהרי"י ווייל (שיובא לקמן): ומ"ש הגאון מהרי"ל ז"ל פסק דתקנת קהילות שייך נמי בנכסי מלוג לא שמעתי מזה, ואפשר דדעת הגאון דווקא אדמי טבעות שנתן בשביל כבוד הכלה.

שכז ובדפוסים שלנו סי' סא (דכל הטבעות והמעוות שמצד שניהם חשבינן להו נכסי מלוג כו', תקנת הקהילות היתה נמי בנכסי מלוג כו' דיחזיר לאב כו'. אע"ג דהשוכבינות שנתן מצד ראובן אפשר שצריך לשלם לימים, מכל מקום נראה תקנות הקהילות לא חילקו).

שכח כמובא לעיל במהרי"ל.

שכט שאפילו מתנות שנתן אביה להחתן חוזרות, כדלעיל.

של ב"ב קמה, א.

ד' שלא דמוהרי דידה נמי הדרי לה. אבל מתנות שניתנו לו מאביו ליכא למאן דאמר דיחזירם לחמיו, כמשמעות האחרונים לפ"ד מהרי"ל^{שלב}, ודבריהם צע"ג למעיין היטב בתשובת מהרי"ל (עיין שם^{שלג} ובסי' פ"ד^{שלד} שהטבעות ניתנים להכלה) שם.

והוכחת מהרי"ל מתשובת מהר"ם^{שלה} אינה אלא על ירושתה, דלא ירתי לה מידי, אבל מתנות שזכה בהן בחייה לא פקע זכותו במיתתה, אפילו במה שנתן לו חמיו, אלא משום עגמת נפש לפ"ד בנימין זאב. ואף גם זאת אפשר דדוקא בשל חמיו לבד, או לכל היותר אף של כל צד הכלה כמ"ש בבאר היטב^{שלו} בשם כנסת הגדולה^{שלו}, ומשום דנותנים בשביל כבודה. אבל של צד החתן אין לדמות למ"ש מהרי"ל שם דהקלות לא חילקו כו', דהתם הפקיעו ירושת הבעל לגמרי שלא יירשנה בעלה מכח התקנה, וממילא יורש אביה כל מה שהיה לו זכות בחייה, אף במה שלא שייך בו עגמת נפש, הואיל וכבר הפקיעו ירושת הבעל לגמרי משום לא פלוג, אבל להוציא מיד החתן מה שזכה בו בזכייה גמורה ולא בתורת ירושה, אין להוציא אלא משום עגמת נפש לחוד. דלא שייך למימר דמשום לא פלוג הפקיעו זכותו שזכה במתנה זו, שאם כן נפקע זכותו מכל מתנות שבעולם, דמאי שנא מתנה זו משאר מתנות שנתנו לו אחרים שלא ביום חתונתו, כיון שאין בה משום עגמת נפש. ואם תמצי לומר לא פלוג בחזרה, סגי בחזרה לאב כל מה שנתן הוא, אבל להחזיר לו מה שנתנו אחרים אין לזה מקום כלל, אם לא מתורת ירושה שהאב יורש את בתו, ובמה שלא זכתה היא בחייה איך יזכה בו אביה במיתתה. וצריך עיון בכ"ז^{שלח}.

שו"ת חלק שני

סימן מד

שינוי נוסח התפלה ומצות כבוד אב^{שליט}

אין קץ לשלום למרבה המשרה, ה"ה הרב המאור הגדול המפורסם כבוד מוהר"ר אליעזר כ"ץ נרו יאיר ויזרח ורוב שלום עד בלי ירח וכל אשר לו שלום אחרי דרישת שלום כמשפט האמור למעלה למשכיל, באתי בתפלה קצרה. אל יחר בעיני

שלא ידכי היכי דהדרי סבלונות דשלח איהו לה, הדרי מאי דשלח איהי לדידיה".

שלב ראה חלקת מחוקק סי' קיח ס"ק כג (משמע התם דכל המתנות שנתנו לחתן וכלה הוו נכסי מלוג של הכלה). וכ"ה בבית שמואל שם ס"ק כג (מבואר בתשו' מהרי"ל שם, כל המתנות שנותנים להחתן משני צדדים הוי נכסי מלוג וצריך להחזיר).

שליג בסי' סא (ובדפוסים הישנים סי' סד) בשאלה (והטבעות והמעות שהגיעו אליה).

שליד ובדפוסים שלנו סי' פ (בגדיה ותכשיטיה וסבלונות ודמי הטבעות).

שלה תשובות מיימוני השייכים לס' נשים סי' לה (והכא לא קא ירית מינה מידי, אחרי שהוא צריך להחזיר לאביה הכל מכח התקנה).

שלו סי' קיח ס"ק טו, בשם כנסת הגדולה בהגה"ט סל"ח, בשם המבי"ט ח"א סי' כט וח"ב סי' קץ (מתנות שנתנו קרוביה בין נתנו לו בין נתנו לשניהם אין לבעל חלק בהם אלא יורשיה יורשים הכל. עיין מ"ש סעיף ל"ט). ומסיים במבי"ט שם: ואם הוא מקרובי החתן הם שלו.

שלו הגהות הטור סל"ח.

שליח בדפ"ר: וצ"ע בב"ז" (בבנימין זאב). ובדפוסים המאוחרים תוקן "וצ"ע בכ"ז".

שליט נדפסה במאה שערים סי' י (ד, א). גנזי נסתרות אור רב סי' כו (ע' כב). משנת יואל סי' ה. אגרות בעל התניא סי' לב (מח, ב). קובץ יגדיל תורה נ"י. ח"י"ז ע' ריט. אגרות קודש של רבנו אגרת פא. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 262. שו"ת הרב סי' יוסי עא.

כבודו שלא הארכת שיח להשיב מפני הכבוד על כל פרטי שאלותיו ופולפוליו הרבים ועצומים, כי ה' יודע ועד שאין הזמן גרמא לי להרים ידי בעטי בכתב ולשון מדברת גדולות באריכת המענה, דבר דבור על אופניו כראוי לפי כבוד מעכ"ת. ואולי יהי' לרצון לפני ה' להתראות פנים בהיותי במדינת פולין לפרקים, שם נשתעה יחד.

אך אחת היא, על כן אמרתי לגלות און מעכ"ת, אשר אני אחזה לי ומוכן לי ממכתבו, שרש נקודת אמיתית לבבו הנאמן באהבת השלום, דמזרעא דאהרן קאתי אוהב שלום ורודף שלום, ועיניו ישר יחזו ועפעפיו יבחנו בני אדם המתנגדים על המנין שבמחנהו המהור, להפך בזכות אבות המוחים בבניהם לילך למנין, מפני שינוי הנוסחאות שמשנים במנין^{שמ} שלא כדת לפי דעת מעכ"ת, וע"כ גם האבות מתכוונים לשם שמים לפי דעת מעכ"ת.

ואהבה רבה זו קלקלה השורה אשר נטתה ימינו, ונדחק מאד בלשון התוספות דיבמות^{שמא}, וכתב על תשובת מהרי"ק^{שמב} שהוא נגד משמעות הגמרא והפוסקים. ונהפוך הוא, כמבואר בחידושי רשב"א ביבמות שם^{שמג} בשם ר"ח. ואדרבה כן הוא משמעות הגמרא פ"ק דקידושין^{שמד} איזהו כיבוד מאכילו כו', וכן הוא לשון כל הפוסקים^{שמה}, ובשו"ע יו"ד סי' ר"מ סעיף ד' איזהו כו', ואיזהו משמע זהו דוקא. וכן הוא בהדיא בירושלמי שם^{שמו} דהני ה' דברים מאכילו כו', הם במנין מכוון ומדוקדק כנגד ה' דברים שהאב זוכה לבן כו'.

וההיא דזרק ארנקי לים^{שמו} תירץ מהרי"ק^{שמח} בטוב טעם, דשאני התם שהאב זורק ארנקי שלו ואין לבן למנעו בחזוק יד ולהכלימו. ותדע, שיש אוסרים אפילו בארנקי של בן^{שמוט}, אע"ג דקיי"ל^{שמ} כמאן דאמר משל אב, וע"כ מהאי טעמא דאמרן. ויש בזה עוד לדבר הרבה ליישב המקומות הנראים סותרים לכאורה. אך אין דברי ר"ח בתוספות ורשב"א,

^{שמ} שמתפללים במנינים אלו בנוסח החסידים.

^{שמא} ו, א ד"ה שכן (כיבוד כו' להביא גוזלות לאביו כו' מאכילו ומלבישו).

^{שמב} שורש קסו ענף ג-ד (דעד כאן לא מיפלגי אם משל אב או משל בן, אלא בדבר דשייך האב בגווה, פרנסת האב שצורך גוף האב וקיומו, אבל במילתא דלא שייך בגווה פשיטא דאין כח באב למחות בבן כו' דלא שייך כבוד אלא כגון מאכילו משקהו מלבישו מנעילו כו').

^{שמג} ד"ה מה להנך (ונראין דברי רבנו חננאל כו' שאין עיקר כבוד אלא במה שיש לו בו הנאה, וכדאמרין בקידושין איזהו כבוד מאכילו ומשקהו ומלבישו ומנעילו, אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה של כלום אין זה כבוד שנצטוו עליו).

^{שמה} לא, ב.

^{שמו} ראה גם שו"ע הל' מציאה ס"מ (שתאכילני ותשקני), וש"נ.

^{שמו} קידושין פ"א ה"ז (האב זוכה לבן בנוי בכח בעושר ובחכמה ובשנים וכו'), וכשם שהוא זכה לו בחמשה דברים כך הוא חייב לו בחמשה דברים, ואלו הן מאכיל ומשקה מלביש מנעיל מנהיג).

^{שמו} קידושין לב, א (עד היכן כיבוד אב ואם, אמר להם כדי שיטול ארנקי ויזקנו לים בפניו ואינו מכלימו). והיינו אף שאין לאב הנאה מכך.

^{שמו} שם ענף ד (והא דאמרין אפילו זורק ארנקי לים כו' יש לחלק דאע"ג דאין הבן רשאי להכלים אביו ולצערו בשביל ממונו, מ"מ אין חייב הוא להפסיד ממונו בשביל כבוד אביו).

^{שמוט} כמבואר במהרי"ק שם (ואע"ג דלכאורה רבינו משה מיימון כו' פליג על מה שהעמידה רבינו יצחק בארנקי של אב, מכל מקום יש לחלק כו' שהרי רבינו משה עצמו פסק כמאן דאמר משך אביו, אלא ודאי צריך לחלק כדחלקתני).

^{שי} רמב"ם הל' ממרים פ"ו ה"ג (משל אב), וה"ז (אפילו נטלו כס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימו). שו"ע יו"ד סי' רמ ס"ה וס"ח.

וכ"כ ג"כ בשיטה מקובצת ספ"ב דב"מ^{שנא} בשם רמב"ן ורשב"א, צריכין חיזוק ממני ח"ו.

אך מפני שמעכ"ת כוונתו רצויה למצוה רבה הבאת שלום, אף ידי תכון עמו לצוות ולהזהיר על המנין המתפללים שלא ישנו סדר התפלה מברוך שאמר עד אחר שמו"ע, באם שישמעו לו אנשי עירו לכבוד מעכ"ת להיות בשלום ובמישור עם המנין באמת לאמתו, ולא לעורר עוד מדנים ח"ו עם בניהם החפצים לילך למנין, והשיב מעכ"ת לב אבות על בנים. וה' יגמור בעדו וחפץ ה' בידו יצלח, כברכתו אשר ברך ברכת כהנים וישם לך שלום, על כן עליו מוטל לגמור בכי טוב, וה' יהי בעזרו.

ברם כגון דא צריכין למודעי שמן הדין אין שום איסור בשינוי נוסחאות מפני המחלוקת ושינוי המנהג שבמשנה^{שנב} וגמרא^{שנג}, כמבואר הטעם בזה בתשובת רשד"ם חלק או"ח^{שנד}. אך אעפ"כ למען השלום אני אעשה זאת לפני ולפנים משורת הדין, באם שיעשה מעכ"ת ויפעול אצל אנשי עירו כנ"ל, כי גדול השלום. וה' ישים ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות ויברך את עמו בשלום.

כ"ד אוהב נפשו דורש שלומו מלב ונפש

שניאור זלמן בלאאמ"ו ברוך זלה"ה

סימן מה

הדלקת הנרות של שבת^{שנה}

להודיע ולהזהיר ללא יודעים הלכה פסוקה בש"ע^{שני}, והוא תלמוד ערוך בשבת^{שני}, דאמר רבא אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימשא בריש דיקלא אדליקו שרגא, פירש"י^{שנה} להדליק נר של שבת בעוד שהשמש זורח בראשי הדקלים שהם אילנות גבוהים, וכן בראשי גגים גבוהים^{שנט}, דהיינו זמן מועט קודם שתשקע החמה תחת הארץ^{שס}.

^{שנא} לב, א ד"ה יכול (דחכא כשאמר לו אביו אל תחזיר אלא עסוק בכבודי להביא לי גוזלות או לשמשני כו' הרמב"ן והרשב"א).

^{שנב} פסחים נ, ב (ואל ישנה אדם מפני המחלוקת). וראה גם שוע"ר סי' תסח ס"ט-י.

^{שנג} גמרא שם (כבר קיבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך). וראה גם שוע"ר סי' תסח ס"י-יג.

^{שנד} סי' לה (דלא מצאנו ולא ראינו שאין לשנות מנהג אבותינו כו' בכי האי גוונא דליכא צד איסור כלל ועיקר ולא הרחקת עבירה בהא פשיטא דלא שייך ביה משום ואל תטוש תורת אמך וכו' בפיוטים וקרוב"ץ שאומרים בתוך התפלה).

^{שנה} נדפסה לראשונה בהוצאת זיטאמיר תר"ז ח"ב, על גליון סי' רסא ס"ו. לכללות תוכנה ראה קובץ יגדיל תורה (נ.י.). חל"ז ע' שנח ואילך. חל"ט ע' צט ואילך. תפארת יהודה קלמן ע' 402-404.

^{שני} סי' רסא ס"ג (ומי שאינו בקי בשיעור זה ידליק בעוד שהשמש בראש האילנות). שוע"ר שם ס"ו.

^{שנו} לה, ב.

^{שנח} ראה רש"י שם ד"ה אתלו: הדליקו את הנר מבעוד יום (א"כ מיירי בנר של שבת שזיהרו שלא ידליקו אחר השקיעה). ושם ע"א ד"ה כרמל: וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים (ואם כן מובן שמ"ש אריש דיקלא פירושו שהשמש זורח בראשי הדקלים).

^{שנט} וכ"ה בסדר הכנסת שבת.

^{שס} בסדר הכנסת שבת: כי אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות וגגים הגבוהים כו' אזי היא שקיעה האמיתית שהוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים כו'.

וביום המעונן^{שסא} צריך גם כן לשער לפי ערך שיעור זה, דהיינו קרוב לשיעור שעה א' קודם שיעור זמן צאת הכוכבים באמצע החורף, ובאמצע הקיץ הוא קרוב לשיעור שני שעות קודם שיעור צאת הכוכבים, ובסוף הקיץ ותחלת החורף וסוף החורף ותחלת הקיץ הוא שעה ומחצה קודם שיעור זמן צאת הכוכבים^{שסב}, כידוע לכל. וזהו זמן קבלת שבת, ולפרוש מכל מלאכה ע"פ גמ' ושו"ע, לדידן דלא קים לן בשיעורא דרבנן בעו"ה אין אתנו יודע עד מה^{שסג} במקומותינו לומר קים לי בשיעורא דרבנן. ובפרט דשבת לכל מסורה^{שסד}, לידועים ולשאינם יודעים, ולמדים זה מזה להקל שלא כדת. על כן מי בכס ירא ה' שומע בקול עבדיו^{שסה} ידידיו חז"ל, יהיה נזהר בנפשו ולהזהיר לבני ביתו זו אשתו^{שסו} בדברים האלה^{שסז}.

ואם יהיה איזו אונס ח"ו שלא תוכל למהר להדליק עד שקיעת החמה, אזי תצוה לנכרי להדליק נרות של שבת^{שסח} והיא תברך עליהם הברכה^{שסט}, וה' יסלח לה^{שע} ותבא עליה ברכת טוב^{שעא} ותקבל שכר על הפרישה^{שעב} מה' הטוב

שניאור זלמן

סימן מו

דיני שחיטה ובדיקה^{שעג}

א. נדחה הסכין ממקום למקום - כשר^{שעד}.

ב. דיני כסוי להמתין עד שיצא טיפין - כן נכון^{שעה}.

^{שסא} בגמרא ובשוע"ר שם נתן סימנים ליום המעונן.

^{שסב} ראה סדר הכנסת שבת (מהדו"ק ומהדו"ב, שבקיץ הוא לערך שעה ובימים השונים הוא לערך חצי שעה ובאמצע החורף קצת יותר). זכרון יוסף סי' מט. מנחת אלעזר ח"א סי' כג. ברכת הבית שער מה שערי בינה אות יא. הערות בשו"ע אדה"ז ע' 119. תפארת יהודה קלמן ע' 404 הערה 70.

^{שסג} תהלים עד, ט.

^{שסד} ראה ביצה ה, ב.

^{שסה} ע"פ ישעיה נ, י.

^{שסו} ע"פ יומא ב, א.

^{שסז} וכ"ה בשוע"ר סי' רס סוף סי"ה ושי"נ.

^{שסח} ראה שוע"ר סי' רסא סי"ב. סי' רסג סי"א ושי"נ.

^{שסט} ראה שוע"ר סי' רסג סי"א ושי"נ (ושם: נר אחד). קובץ יגדיל תורה (ירוש"ו) ח"ו ע' 50 ואילך.

^{שע} ע"פ במדבר ל, ו.

^{שעא} ע"פ משלי כד, כה.

^{שעב} ע"פ פסחים כב, ב.

^{שעג} נדפסה במגניני אברהם על שו"ע ע' כד, ומקדים:

העתקה שנעתק מכ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, שהשיב לשו"ב אחד מומחה. ובבירור לא ידעתי אם זהו מאדמו"ר הזקן נ"ע. ע"כ כתבתי בכל דין הגהותי עם המראה מקום. גם לא שיניתי הסדר, אף במקום שנראה שצריך לשנות. וח"ו לסמוך ע"ז [כעת השגתי ידיעה מבעל העתקה הלזו בזה"ל, בזכרוני כי כל הכ"ק העתקים בהביחלך שלי, כולם המה אשר נפלו בירושה מאת כבוד אאמו"ר ז"ל, אשר איש חסיד חי' וחזקה לחבר שאינו מוציא מת"י רק דבר מתוקן].

ומידי ספק לא יצא, ולכן נדפסה כאן. במגניני אברהם שם הוסיף ציונים לכל הלכה. וכן נדפסה בתוספת ציונים, בקובץ יגדיל תורה ירוש"ו ח"ב ע' 7. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 267. שו"ת הרב סי' נג.

^{שעד} ט"ז סי' כג סי"ב סי"ק ב (אם לא הגביה כלל רק שנדחף הסכין ממקום למקום כשר אף לדידן כו', וכן מצאתי לרש"ל כו' אם נדחה ידו למטה אין שם שהייה עליו וכשר), שוע"ר שם סי"ק יא (אבל השי"ך כו', ולענין הלכה בדברי סופרים הלך אחר המיקל, וכ"ש בדבר שאינו אלא מנחה).

- ג. נדחה מעור לבית השחיטה - כשר^{שעו}.
- ד. וושט מלאה סובין או גמי - כשר^{שעו}.
- ה. בדיקת הסכין עפ"י ראי' לאחר שחיטה - צריך בדיקת צפורן דווקא^{שעח}.
- ו. נשחט בב' או בג' מקומות - כשר^{שעט}.
- ז. נסרך או נדבק המרה לצלעות - כשר^{שפ}.
- ח. בדיקת השלחופית שמשנתנה דם כיצד - שאלת חכם^{שפא}.
- ט. מורנא אם נמצאת בפנים בתוך ריאה - כשר^{שפכ}. ואם סרכא מתפשט על נקב המורנא - שאלת חכם. אי במקום נקב מורנא - שאלת חכם.
- י. סרכא מתוך הבורעא שנתכסה - כשר^{שפג}.
- יא. בועה המקמטת או שיש בתוכה קמטים - כשר^{שפד}.
- יב. סרכת עגלים שיונקים ואוכלים ג"כ - בדיקה מהני^{שפה}.
- יג. אם הסרכא קצרה מבשר הריאה אי מהני בדיקה - מהני^{שפו}.
- יד. מקום חלק במשמוש היד בריאה - שאלת חכם^{שפז}.

שעח רמ"א סי' כח סט"ו (ימתין עד שמתחיל לירד טיפין, כדי שיכסה מקצת דם הנפש).

שעו כדלעיל סי"א, אף ממקום למקום בסימנים עצמם.

שעו ראה רמ"א סי' כג ס"ב (ואם נמצא לאחר שחיטה גמי או כיו"ב מונח בושט או בקנה ונשחט עמו טריפה). שמלה חדשה שם ס"ו (ואם לא נחתך רק נמצא בתוכו נ"ל דאפילו הוושט מלא שעורים או סובין וכדומה כשר). שוע"ר שם ס"ק יב ד"ה וכל זה כשנחתך הגמי (אבל אם לא נחתך רק נמצא בתוך הסימן אפילו נמצא הושט מלא שעורים או סובין כה"ג אין להחמיר כלל, ד"ל שהסכין עשה מקום לעצמו ועבר).

שעח ראה חולין יז, ב (בדקי לה בשמשל). שו"ע סי' יח ס"ט (אבשרא ואטופרא ואתלת רוחתא). שוע"ר שם ס"ק יז (ומנהג העולם שלא לבדוק אג" רוחתא בין שחיטה לשחיטה ולא אחר שחיטה כו' אלא על החוד בלבד).

שעט שו"ע סי' כא ס"ג (שחט כך בשנים או בג' מקומות). וכדלעיל סי"א, וש"י.

שפ רמ"א סי' מב ס"א (נסרחה המרה למקום אחר כשרה). וראה ש"ך שם ס"ק ג, דהיינו דלא כדעת המחמירים.

שפא ראה באר היטב סי' מה ס"ק ג, בשם הגהות לחם הפנים (שוורים המשתנים דם צריך לבדוק השלחופית ששם מי השתנה אם לא ניקבה מותרים באכילה).

שפכ ראה שו"ע סי' לו ס"ה (נמצאת נקובה כו' נמצאו עליה תולעים שנקבה ואין ידוע אם נקובה קודם שחיטה או אחר שחיטה כשרה). ט"ז שם ס"ק ח (ריאה שיש בה תולעים מניחין אותה בשמש אם מתחממן ויוצאין לחוץ כשרה כו' מיירי שיש נקב בריאה ואין שם תולע רק בתוך הריאה עצמה). ש"ך שם ס"ק יח (ובתשובת מהר"ם כו' ודעתו להכשיר אפילו בנמצאין תוך הנקב ואין יוצאין כלל, ותמהני עליו כו'). שמלה חדשה שם סט"ו (דבדוכתי דשכיחא האי מלתא ובדקו כמה פעמים ומצאו שיצאו התולעים ורחשו מהנקבים כו').

שפג שמלה חדשה סי' לט סמ"ז (סרכא תלוי' או דבוקה מהבועא, יש לנפוח ולמשמש, אם עיי"ז עולה בשר הריאה ומכסה הבועא שאינה ניכרת כשרה). וראה שו"ת הרב.

שפד ראה רמ"א סי' לז ס"ג (בועא על חריץ וקמט טריפה). וכאן מיירי שהקמט הוא בבועה עצמה. וראה שו"ת הרב.

שפה ראה רמ"א סי' לט ס"ג (נהגו בעירנו להטריף כל סרכות כו' עגלים הרכים, ולא למעך בהם כלל, כי יש קבלה בזה להטריף, כי הסירכא עדיין רכה ומתנקת ע"י מיעוד). ש"ך שם ס"ק לח (דהיינו שהוא תוך שנתו והוא יונק). משא"כ כשגם אוכל מהני בדיקת מיעוד ומשמוש.

שפו ראה שו"ע סי' לט ס"ט (סירכא שהיא ממקום למקום כו' דינה כסירכא תלויה). רמ"א שם (אם קצרה עד שמכח הסרכא הבשר שתחתיה מקמיט ואינו עולה בנפיחה היטב כשאר הריאה טריפה). וכיון שדינה כסרכא שלא כסדרה, מועיל גם בזה בדיקת מיעוד ומשמוש.

שפז ראה שו"ע סי' לה ס"ח (ריאה שאין לה חתוכה דאונא טריפה, ואם סדר כמראה הפרש ביניהם כו' כשרה). שמלה חדשה שם סוף ס"ג (נ"ל דאין להתיר כו' ע"י היכר סדק, כ"א ע"י בקי ורגיל טובא בבדיקת הריאה ובהאסף כולחו טבחה דמתא).

טו. נקב בטחול בצד הדק שבעב - טריפה^{שפח}.

סימן מז

סכינים מלוטשים^{שפט}

אהו' אחיי ורעיי אנ"ש דק"ק וילנא ד' עליהם יחיו.

השחיטה בסכינים מלוטשים היא מצוה רבה ועצומה, אשר החזיקו בה רבותינו קדושי עליון נ"ע, וממש [...] נתנו נפשם עליה, ואין כסף נחשב למאומה להיות שוחט קבוע. אך אם לפעמים מסובים בסעודת מצוה עם אנשי עירם חלילה לפרוש מהם להחזיקם כאוכלי נבלות ח"ו הם מלהזכיר, ומעודי לא נזהרתי מהכלים אף מבני יומן. ותוכן ומהות הענין אי אפשר לבאר במכתב באר היטב, רק שמתי דברי בפי ידידנו מ' משה^{שצ} נ"י מוכ"ז.

וה' שלו' ישים שלו' בשעריכם כנפש תדרשנו ד"ש וטובתם מלונ"ח

שניאור זלמן

סימן מח

שאלות בריאה^{שצא}

שאלה

[יורין] מורינו ורבינו הק' נרו יאיר לנצח ויתרומם קרנו למעלה למעלה אמן.

א. בנידון ריאה שנמצא עליה קרום, והוא כעין בשר בלוי, ומן הדין צריכין לקלוף אותו מעל הריאה לראות אם תחתיו שלם ויפה^{שצב}, ולפעמים כשקולפין אותו הקרום [מעל הריאה] יוצא מן הריאה דם, דהיינו שמזיע מעט מעט כמו זיעת הפנים, וכשבדקין אותו במי פושרין אינו מבצבץ והוא כמעט שכיח בבהמות שלנו^א. ולפע"ד נוטה לצד היתר, כי

^{שפח} שו"ע סי' מג ס"ב (אם ניקב בראש העב נקב מפולש טריפה). ט"ז שם ס"ק א (נראה דאע"פ שבצד העב יש ג"כ ברוח קצת דק מ"מ אסור שם). וראה מה שהאריך בזה בשו"ת צמח צדק סי' מב-ג. פס"ד קרב, ג-קכג, ד. אג"ק אדמו"ר מוהר"ש סי' מו-ז. יגדיל תורה נ"י. חט"ז ע' קפא.

^{שפט} נדפסה בבית רבי יו, ב. משנת יואל ע' מ. אגרות בעל התניא סי' קטז. יגדיל תורה נ"י. ח"ד ע' טו. מגדל עז ע' תקעו (תצלום כתי"ק). אג"ק רבנו סי' פח (ותצלום כתי"ק - שם ע' שצז).

ביאור הלכה זו - לעיל סי' ז.

^{שצ} מייזליש.

^{שצא} נדפסה במנחת יהודה (הירשפלד) ירושלים תרס"ב, השמטות יג, ב (אשר נעתק לי מכ"י ממש ע"י איש בט[ן]ח אות באות, ששלח להשו"ב ממאהליב העומד על נהר דינעסטיר ... נמצאת אצל נכד של השו"ב הנ"ל במאהליב). די שוחטים שטימע, אייר תרצ"ב (ע' 43). הוספות לשו"ע, קה"ת תשכ"ח ואילך. קובץ יגדיל תורה נ"י. (ח"ע ע' קלה). שו"ת אדמו"ר הזקן (קה"ת תשמ"ח) ע' 270. שו"ת הרב סי' מו. ומועתקת בכת"י 94 שא, א. והיא נזכרת בדעת קדושים (תרל"א ואילך) סי' לט ס"ק פא (שמעתי בשם הגאון החסיד הרב תניא כו'), ובעמק שאלה (תרס"ו) חיו"ד סי' יג (ושמעתי משו"ב מטשעדרין שיש בידם העתק מתשובת זקני הגאון הקדוש בעל התניא כו').

בשתי הנוסחאות יש איזה שיבושים. לקחנו לעיקר את הנוסח שנדפס בהוספות לשו"ע, ובין חצאי רבוע תוקן בכ"מ ע"פ נוסח מנחת יהודה.

^{שצב} כמבואר ברמ"א סי' לט סכ"ה (ריאה שנמצא עליה כמו חלב כיסוי והוא בשר בלוי, קולפין אותה מעליה, ואם הריאה תחתיו שלם ויפה כשר, מיהו צריך לבדוק הריאה בנפיתה).

^א ראה התשובה לקמן (שאלה הראשונה כו' בפשיטות יש להתיר). לבושי שרד סי' לט ס"ק רג (שהתיר). דעת קדושים שם ס"ק פא (שמעתי בשם הגאון החסיד הרב תניא ז"ל האחרון שכתב להקל ביצא אודם אחר קילוף מה שקורין שלופרי"ג). שאלת הגי' יצחק אייזיק בהר"ד מוויטבסק (יגדיל תורה נ"י. ח"י"ג ע' כ), ושו"ת צמח צדק סי' לו וסי' רס.

רובא דרובא יש על אותו האומה תחת אותו הקרום שורייקי סומקי², ואפשר בא אותו הדם מן השורייקי סומקי מחמת שנקבו השורייקי ממשמוש ידי דטבחא³. ואפשר הוא רק ליחות הריאה מבין שני הקרומים, כי השורייקי המה בקרום העליון, ואנו רואין בבדיקת הפושרין כי לא נקבו שני הקרומין. ואפשר יש לומר כי זה הבדיקה בפושרין היא לחומרא, כי אין אנו בקיאים בבדיקה⁴. ועוד יש צד להתיר, כי בשפולי הריאה יש דלדולים וא"צ להסיר אותם כי הכי רבותיהו, אך אעפ"כ כשקולפין אותם יוצא גם כן דם מהריאה. לכן בקשתי ממורנו ורבנו הרה"ק שי' שיוורנו איך להתנהג, כי זה הקרום כמעט שכיח בבהמות שלנו.

ב. והשנית בנידון אם נמצא סרכא על הריאה ועוברת על ידי מעוץ ומשמוש, ונקרע מעט מן קרום הריאה במקום הסרכא, אם מהני בדיקה על מקום השלם הנשאר רוב ממקום הסרכא, וזה המקום אינו מבצבץ, ועל מקום הקרע נידון אותו כנאבדה הריאה, מחמת שהבדיקה אינו אלא לחומרא, כי הסרכא עברה על ידי מעוץ ומשמוש. או אפשר להיפך כי נאמר שבמקום נקב נקרע הריאה ואי אפשר להיות שם בדיקה.

ג. והשלישית שנמצא לפעמים קרום על האומה באמצעיתא, ומתפשט אותו הקרום כמין גידין לבנים, ותחת אותו הקרום נגלד קרום העליון מעל הריאה, ולפעמים נמצא כנגד אותו הקרום נשבר הצלע, וכשקולפין אותו הקרום מן הריאה נשאר תחתיו כמין נגלד קרום העליון עם שפה סביבות הגלידה, ואינו מבצבץ בבדיקת פושרין. יורנו מורנו נרו יאיר לנצח איך לדין [ביה, אם לדון] אותו כדין קרום שעלה מחמת מכה בריאה ואין מועיל שום בדיקה⁵, או כדין שאר דלדולים וקרומים שעל הריאה, שצריכים [רק] לראות אם תחתיו שלם ויפה⁶, ונגלד אינו ריעותא כל כך כי אפילו בדיקה אין צריך⁷.

ד. גם [נידון] אם נמצא מורנא על נקב הריאה תחת הסרכא איך להתנהג בבדיקת הפושרין⁸.

לכן נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי למלאות שאלתי וריקם אל ישיבני ובדרך אמת ינחני ואורח חיים יודיעני

הכ"ד עבדו ותלמידו תלמידו המתאבק תחת כפות רגליו לשתות בצמא את דבריו דא"ח

[חיים] יעקב בן רחל שו"ב ממאהליב⁹

² כתמים אדומים (ראה ברכות ז, א).

³ בעת הסרת השלופריק.

⁴ רמ"א שם ס"ד.

⁵ כמבואר בס"י לו ס"ג.

⁶ כמבואר ברמ"א ס"י לו סכ"ה.

⁷ כמבואר בש"ך ס"י לו ס"ק ב. וראה לקמן בתחלת התשובה (שאלה כו' והשלישית בפשיטות יש להתיר) ובסופה (אין ריעותא גמורה לענין תרתי לריעותא).

⁸ שדינה כמו שאלה השניה דלעיל.

⁹ שעל נהר דניסטור, הנקרא טערקישע מאהליב.

תשובה

שאלה הראשונה והשלישית יש להתיר בפשיטות.

ושאלה השניה אם נקרע מן קרום הריאה וכו' [ועל כרחך רוצה לומר שלא היה מחמת מיעוץ ומשמוש, רק בידיים ממש], וכן שאלה הרביעית, הנה אם היה מיעוץ ומשמוש הנהוג עכשיו כמיעוץ ומשמוש שכתב רמ"א ט"ז וש"ך^{יב} היה הדבר פשוט להתיר כשאיירע שאי אפשר לבדוק מחמת הקרע או נקב המורנא, משום דהבדיקה^{יג} אינו רק [לחומרא] לכתחילה בדאפשר לבדוק, דלא כתבואות שור^{יד}, אך באמת מיעוץ ומשמוש שלנו אינו כשלהם כלל וכלל, כי בימיהם היו מגלגלין הסרכא הרבה בין האצבעות הכל במקום אחד מהסרכא עד שנימוחה כליחה בין האצבעות מחמת רכותה ונפסקה באמצעה דכיון שנימוחה על ידי גלגול מחמת רכותה [אמרין] דהיא הפשטת ליחה בעלמא ולפי זה לא היו צריכים כלל להסיר הסרכא מעל הריאה כלל וכלל, וכש"כ הדלדולים^{טו}. רק לפי שנהגו להוסיף חומרא להצריך לבדוק בפושרין, החמירו בדורות האחרונים שאחרי הט"ז והש"ך להסיר הסרכא ודלדולים מעל הריאה ולבדוק גם שם^{טז}. אבל בימי הט"ז והש"ך היו בודקין בפושרין רק במקום תליית הסרכא לבד, כמו שהיא דבוקה בריאה אחר שנימוחה^{יז} ונפסקה באמצעה סמוך לריאה, או מופלג קצת ממנה.

וכל זה כשנימוחה בין האצבעות ממש כליחה מחמת רכותה, אך בדורות הללו קילקלו הבודקים מעשיהם ופרשו פירוש משובש בלשון מיעוץ ומשמוש שברמ"א ושאר פוסקים, לומר דהיינו שעל ידי גלגול באצבעות הסרכא הולכת ועוברת ומתקלפת מעל הריאה^{יח}, ואף שאינה נמוחה כלל במקום אצבעותיו [ממש] כליחה. והנה בזה עיקר ההיתר הוא משום הבדיקה שאחר כך^{יט}, ואין להקל כלל כשאיירע שאי אפשר לבדוק באיזה מקום אפילו משהו שאי אפשר לבדוק טריפה, אם לא שיש עוד צד להקל גם בלי מיעוץ ומשמוש כלל^כ, כגון שקצה השני של הסרכא דבוק למקום שאין הנקב פוסל בו, כגון לשומן הלב וכהאי גוונא, או לצלעות וכהאי גוונא, דכל כהאי גוונא איכא למ"ד^{כא}

^י סי' לט סי"ג וסי"ח.

^{יא} סי"ק יז.

^{יב} סי"ק לג.

^{יג} שמבאר בש"ך סי"ק לד, וט"ז סי"ק ו, שבדקים בנפיחה אחר מיעוץ ומשמוש.

^{יד} סי' לו סי"ק כב, וסי' לט סי"ק נד, ובשמלה חדשה שם סל"ו (ואע"ג דמשמע דבדיקת נפיחה זו אינה עיקר, מכל מקום נראה לי דעשאוהו חובה ומעכבת, שאם לא בדק כן טריפה). ונתבאר בארוכה לעיל סי' יב (ד"ה ואמנם (בהגהה), וסי' יד ד"ה אי נמי), ההוכחות לזה.

^{טו} כדלעיל סי' יב-ד בארוכה.

^{טז} כדלעיל סי' יב (ד"ה אמנם), וסי' יד (ד"ה והנה בתשובת).

^{יז} כדלעיל סי' יב (ד"ה ואמנם).

^{יח} ראה לעיל סי' יב (ד"ה וכמו שהודה) כתב כן בשם הגבול בנימין, ושאפשר כ"ה גם דעת התבואות שור. וכן נתבאר היתר זה בתחלת התשובה דלעיל סי' יד (ורק על הקליפה בידינם כתב שם: כי מעולם עלה על דעתי ח"ו להתיר). הובא ונתבאר בשו"ת צמח צדק סי' קד ס"ז-ט.

^{יט} שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' ס (העלימו חכמי הדור את עיניהם והניח להם מנהגם וסמכו עיקר על הנפיחה, א"כ אין להקל שני קולות, להקל בענין המיעוץ והיכא דלא יוכל לנפוח תרצה להקל, דהוי כשני קולות דסתרי אהדדי).

^כ שגם כאן מתיר לגלגל באצבעות עד שהסרכא מתקלפת מהריאה, אלא שאם נקרע קרום הריאה וא"א לבדוק, אזי אינו מתיר רק בנסרכא לשומן הלב וכיו"ב.

^{כא} רב נחמן חולין מח, א (ריאה הסמוכה לדופן אין חוששין לה). רש"י שם ד"ה אין חוששין לה (שמא ניקבה, אלא תלין ריעותא בדופן). דרכי משה סי' לט סי"ק כ (דאם נסרכו האונות שלא כסדרן שמוזכר בגמרא שהם טרפה אין

דתלינן שהסרכא יוצאה מאותו מקום שאין הנקב פוסל בו ופגעה בריאה ונסרכה בה ולא להיפך, אבל אם שני ראשי הסרכא דבוקים בריאה והוא שלא כסדרן לכולא עלמא, בענין שאין שום צד להקל רק מחמת מיעוץ ומשמוש שלנו לבד, הנה בזה הבדיקה מעכבת בודאי. ואף גם בבדיקה יפה שומר נפשו ירחק ממנה^{כב}. רק שקשה מאד לבטל המנהג שנשתרבו על ידי הבודקים ומקצת חכמים בעיניהם מחכמי הדורות, ה' הטוב יכפר בעדם.

והנה הטעמים והראיות על כל פרטי חילוקים הנ"ל נלאיתי נשוא במכתב, וע"כ יהיו דברי אלה לך לבדך ולא לזרים אתך.

[ו]ד' ימלא חסרונך [מחסורך] וישלח לך עזרו מקודש כנפשך ונפש או"נ דו"ש מלונ"ח

שניאור זלמן

ומדי דברי [בו] זכור בנגלד מקצתה אין זה ריעותא גמורה לענין תרתי לריעותא, כגון בסרכא תלויה יוצא משם, [או] עוברת על ידי מיעוץ [ומשמוש] בנסרכה למקום שאין הנקב פוסל [בו], ודלא כשמלה חדשה^{כג} ותבואות שור^{כד}.

סימן מט

הלכות עיסקא^{כה}

בש"ך חו"מ סי' צ"ט סק"ז פלגא מלוה אינו רק כשאר בע"ח^{כז}. וצע"ג שהוא נגד הרי"ף והרא"ש פ' המקבל^{כח} עיין שם בהרי"ף ובהרמב"ם^{כח} וטוש"ע יו"ד סי' קע"ז סל"א. ועיין בכנסת הגדולה סי' ק"ד [סי"א] שלמד מדברי הרי"ף הללו למי שלקח סחורה בהקפה כו'. וצע"ג דטעמיה דהרי"ף לא שייך כי אם בעיסקא משום דלא קני להו אלא לאיעסוקי בהו כו', עיין שם בגמרא^{כט}, ובהגהות מיימוניות סוף ספר משפטים סי' י"ב. וכל שכן כשזקפן עליו במלוה. כ"ה בהדי' בכה"ג שם בהגהת ב"י סמ"ח ב' הרש"ך וצע"ג. וכן

להקל בו ולמעד, אבל בשאר סרכות שיש בהן סברות רבות להקל יש לסמוך על המנהג). וראה לעיל סי' יב (ד"ה אמנם), שגם ע"י בדיקת פושרים, יש טעם להקל יותר בנסרך לשומן הלב וכה"ג (דהרבה פוסקים מכשירין בזה בבדיקת פושרים אף בלא מיעוץ).

^{כב} שאין אנו בקיאים בבדיקה (רמ"א סי' לט ס"ד), ומה שאנו סומכין על הבדיקה היינו דוקא אחר שעברה הסירכא ע"י מיעוץ ומשמוש (ט"ז שם ס"ק ו), משא"כ כשמתקלפת ע"י גלגול.

^{כג} סי' לו ס"ד (אפילו נגלד פורתא כו' ונמצא במקום הגלד בועא אפילו במים זכים טרפה כו' ונ"ל דה"ה שאר ריעותא הנמצא במקום הגלד).

^{כד} שם ס"ק יא (אע"ג דרמ"א הגיה דין זה אמ"ש בשו"ע נגלד כולו, צריך לומר דלאו דוקא).

^{כה} נדפסה לראשונה בשו"ע דפו"ר סוף חו"מ, בכותרת: גם זאת מצאנו דברי קדשו. וראה שו"ת הרב סי' נט.

^{כו} ולכן כשיש לו בעל חוב בשטר ואין לו ממה לפרוע יכול לתבוע ממעות אלו.

^{כז} בגמרא שם קד, ב (ר"ב אמר להכי קרו ליה עיסקא דאם מות לא יעשה מטלטלין אצל בניו), וברי"ף שם (סב, א: ואי איכא עליה דמיתנא כתובה או שטר חוב וליכא נכסי למיתנא לית להו מהני מטלטלי דעיסקא ולא מידי אלא שקיל להו מרייהו לחודיה דדיליה נינהו), ורא"ש שם פ"ט סי' ט (כנ"ל).

^{כח} ה"ל שלוחים פ"ז ה"ה.

^{כט} בהגהות הטור שם בשם הב"ח סוס"י צו.

^ל שאין לאחרים חלק בהם.

^{לא} קד, ב (כי יהבינא לך לאיעסוקי ביה ולא למשתי ביה שכרא).

הט"ז בחו"מ סי' צ"ו חלק על הב"ח בזה. ובמסגרת השלחן^{לב} העתיק דברי הש"ך ודברי כה"ג, והם זה לעומת זה, ושניהם פלא גדול וצע"ג. וכ"מ בהדי' בש"ך י"ד סי' קע"ז דקרי לה גניבה ממש. אחר כך ראיתי בצ"צ סי' קי"ז שהשיג כן על הב"ח^{לג} שבכנסת הגדולה. וצריך לומר דכוונת הש"ך לומר^{לד}, שאינו נאמן במגו נגד חזקה אלא בפלגא דפקדון, דברשותא דמרא קאי, אבל פלגא דמלוה כיון שהאחריות עליו אף שאינו יכול להוציאו לאו ברשותא דמרא קאי, ולא מהני מיגו לאפוקי מחזקה שכל מה שביד אדם הוא שלו, אינו נאמן לומר שהוא שלו אלא בעדים דוקא^{לה}.

והיתר הלוואת האסיגנציעש^{לו}, איני מבין כלל, דהיתר בשט"ח^{לז} הוא למכרו בפחות משויו בשביל קדימת המעות, אבל הכא נמכרים ביותר משוויין בשביל איחור המעות^{לח}. ועיין מ"ש הב"י י"ד סי' קע"ג בשם הרשב"א^{לט} מטבע ברצלונא על מנת כו"מ דאי אפשר דלא שבח כו' וכל השבח כו'. וכל שכן הכא שמוסיף על שער שבשוק והיא רבית קצוצה^{מא} לפע"ד.

סימן נ

חולי הפאר פאלמב

לידידי מר' ישעיה^{מג} נ"י

הנה אודות החולי המצוי קצת בנשים שקורין פאר פאל, שכתבו כמה תשובות אחרונים שהוא נפילת המקור^{מד}, הוא החדר או הרחם, ששלשתן דבר אחד הוא בלשון חז"ל^{מה}, שהוא מקום שהולד נוצר בו ומשם דם נדתה יוצא^{מו}. ולפעמים הוא נעקר ממקומו ונופל

^{לב} סי' צט ס"ק ח.

^{לג} סוסי"י צו.

^{לד} בהמשך למה שכתב לפני זה שם, שאם (זה שבעלי חובות תובעים ממנו, וראו אצלו ממון) יש לו עדים שקיבל עיסקא, וטוען שממון זה הוא מהעיסקא, נאמן במיגו. ועי' ממשיך וכותב שזה אינו אלא בפלגא דפקדון כו'.

^{לה} כמבואר ברמ"א שם, לענין אומר שעסק הוא ביד, ואין לו עדים.

^{לו} שמוכר שטרות אסיגנציעס ביותר ממחרס, כדי שהקונה ישלם לו עבורם אחרי זמן מסויים במטבע אחר.

לתוכן קטע זה ראה שו"ת הרב ס"י נט.

^{לז} ראה שו"ת הלי רבית סני"ח ושי"נ.

^{לח} ראה שו"ת שם סכ"ט, שבמעות אסור להוזיל אפילו כשמקדים מעות על מעות אחרות.

^{לט} בשו"ת ח"ג סי' רכ.

^מ שיפרע עד ט"ו ימים (ומכר לו ביותר ממחירו בעת ההיא) אסור. וראה שו"ת שם סכ"א-ב.

^{מא} ראה שו"ת שם סוף סכ"ט.

^{מב} נדפסה בקובץ כנסת הגדולה (ספר ג' ע' 92). משנת יואל ע' סז. אגרות בעל התניא סי' קיד. אגרות קודש שלו אגרת סג.

הובאה ונתבארה בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' קכט (שנכתבה ב"סוף ימיו, אחר חיבורו הלי' נדה שחיברו זמן רב קודם^ל). שו"ת שארית יהודה הוספות סי' ו. ט-י.

^{מג} ריף, דוקטור, מח"ס לימוד תחלואי הילדים.

המענה שלו בארוכה הועתק, חלקו בשו"ת צ"צ סי' שיד אות יח, ובשלמיות בקובץ כנסת הגדולה (סי' ג ע' 92), ובאגרות בעל התניא סי' קיד.

^{מד} ראה שו"ת שם קפח ס"ק י, ושי"נ.

^{מה} נדה יז, ב (החדר). מא, רע"ב (רחס). סו, א (המקור). וראה שו"ת שם קפג ס"ק א.

^{מו} רמב"ם פ"ה ה"ג. שו"ת שם.

למטה לבית החיצון שבלשון חז"ל^מ לפי דעת האחרונים הנ"ל.

אמנם מרום מעלתו שמעתי שאינו כן, שהמקור, הוא חדר הרחם, אינו נופל למטה לעולם, רק הפאר פאל הנ"ל הוא נפילת צואר הרחם בלשון הרמב"ם פ"ה^{מח}, והוא מתוח בחוזק ומחובר במקומו בעצבים ומיתרים, ולפעמים ניתק ונופל ותלוי למטה. ודברי מעלתו נתקבלו אצלי מאד. אך זאת באתי לשאול ממעלתו, מאין בא דם לשם, שנראה לעין כשהאשה מכנסת לשם צמר גפן או בגד פשתן ונוגעת במעי התלוי שם, היא מוצאת לעולם דם על הצמר גפן או בגד פשתן^{מט}. ויש להסתפק בדם זה אם הוא מן החדר ומקור הנ"ל, או יש לתלות באיזה מקום אחר הנעלם ממני.

ולתשובתו אני מצפה להודיעני באר היטב סיבת הדם הנ"ל ומקום מוצאו, אם אינו מן החדר ומקור הנ"ל. ולמחול ולשלוח לגובערנא שמאליינסק^י לגאראד על אדרעס שלי יגיע לידי. נא ונא.

כן דברי המבקש אוהב נפש דורש שלומו וטובתו מלב ונפש חפצה

שניאור זלמן באמ"ו מו' ברוך זלה"ה

סימן נא

פרק אחד שחרית^{נא}

פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית יצא ידי חובתו^{נב}. לא קשה מידי מותר הקב"ה כו'^{נב}, וכל מי שאפשר לו לעסוק כו'^{נב} (ודוחק לומר דמיירי הכא באפשר בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית לבד ולא יותר, דמאי פסקת), דהכא מיירי^{נב} בנהנה מיגיעו שגדול מירא שמים הנהנה משל אחרים^{נב}, וכל הרוצה שלא להנות כשמואל כו'^{נב}. ומצוה לומר בפני עם

^מ משנה מ, א (בבית החיצון).

^{מח} ה"ג. שו"ע"ר סי' קפג ס"ק א. מהדו"ב (ד"ה אבל אם, ובריש ההגהה ה').

^{מט} במענה שלו: וזה דומה בתכלית לנפוח הנעשה בבשר השינים הנקרא שקארביט שמנגיעה קלה לבשר הנ"ל יוצא דם. וממשיך ומבאר כמה אופנים בזה.

^י עיר מחוז סמולנסק, עבור העיירה [לאדין] על הכתובת שלי.

^{נא} חלקה נעתק בחידושי צ"צ (יט, א ד"ה וזה הלשון שמצאתי). והשלמתה במגדל עז (עמ' ג). שו"ת אדה"ז (תשמח) ע' 274. הלי' ת"ת עם הערות וצינונים (כרך ה עמ' 621). שו"ת הרב סי' עז. ובשלימות יותר והוספות נמצאת ב(העתקה מ)כתי"ק אדמו"ר הצ"צ, בד"ה חסידים הראשונים (שם ע' 645), שמועתקת לקמן (וגם הנוסח כאן הוגה במקומות אחדים, ע"פ נוסח הנ"ל).

תוכן האמור כאן נתבאר בהלי' תלמוד תורה פ"ג קו"א (ד"ה והנה חילוק). ואפשר שהיא מהדורה אחרת מאותו חלק בקו"א.

^{נב} רב אמי במנחות צט, ב. ואף שלא קיימא לן כוותיה לענין הרוצה ללמוד חכמות אומות העולם, כמבואר בהלי' ת"ת פ"ג ה"ז, ושי"נ. מכל מקום קיימא לן כוותיה לענין העוסק בפרנסה, כמבואר בהלי' ת"ת פ"ג ה"ד ופ"ד סוף ה"ו. ונלמד ממ"ש בסמ"ג מ"ע יב (צח, א), ובהגהות מיימוניות הלי' ת"ת פ"א אות ז, וברמ"א שם, ובש"ך שם סק"א, שבשעת הדחק סגי אפילו בק"ש שחרית וערבית.

^{נב} פתיחתא לאיכה רבה ס"ב. וכמבואר בהלי' ת"ת פ"ד ה"ז. וכן הקשה בקו"א שם (סד"ה והנה החילוק), לרשב"י שם, דסגי בק"ש שחרית וערבית.

^{נב} סנהדרין צט, סע"א. וכמבואר בהלי' ת"ת פ"ג ה"ו.

^{נב} בקו"א מבאר זאת לדעת רשב"י (שאחר שכבר למד כל התורה, מותר אפילו לימוד חכמות אומות העולם), וכאן מבאר להלכה (שגם אחר שכבר למד כל התורה לא הותר אלא לעוסק בפרנסה, כמבואר בהלי' ת"ת פ"ד סוף ה"ו).

^{נב} ברכות ח, א (גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים). וראה שו"ע"ר הלי' מכירה ומתנה ס"ט.

^{נב} ברכות י, ב: הרוצה להנות (משל אחרים, רש"י) יהנה כאלישע, ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי (שלא רצה ליהנות). ובזה אמרינן דסגי בפ"א שחרית כו'.

הארץ^{יח}, שיבין מעלת התורה שעוסקים בה התלמידי חכמים המתפרנסים בחיי צער כדרכה של תורה פת במלח כו' וחיי צער כו'^{יט} או שמצפים לשלחן אחרים^ס אבל אינה חובה של תורה^{סא} משום והגית כו'^{סב} ויוצא ידי חובתו בפרק אחד כו'. והעונש הוא במי שאפשר לו לעסוק בת"ת ולהתפרנס משלו בריוח די מחסורו^{סג} לו ולטפלא דתלו ביה שלא בחיי צער.

אמנם כל זה הוא לענין חיוב מצות תלמוד תורה (שהיא חובה גם אף על התלמיד חכם גדול הדור היודע כבר כולה, כיהושע בן נון שאמר לו הקב"ה והגית בו כו'), אבל להגיע לידיעת התורה היא פלוגתא דרבי ישמעאל ורשב"י (רפ"ו דברכות), דרשב"י סבירא ליה שאי אפשר להגיע לידיעת כולה אלא בעסקו בה תחלה יומם ולילה כמשמעו, וזהו שאמר רשב"י תורה מה תהא עלי', ויבטח בשם ה' להיות מלאכתו על ידי אחרים^{סד}, וכרשב"י ששלחו לו יורדי הים דורונות רבות^{סה}. וגם חובה של תורה היא לקבל על עצמו חיי צער כדרכה של תורה עד שידע כולה^{סו}, שהידיעה היא מצוה בפני עצמה והדבור וההגיון בה יומם ולילה מצוה בפני עצמה כמ"ש בהלכות תלמוד תורה^{סז}.

אך כל זה הוא במי שדעתו יפה להיות תלמיד חכם^{סח}, שהוא עיון התלמוד של כל התרי"ג מצות כולן^{סט} הצריך משך זמן רב מאד^ע ובלי הפסק וביטול לחרוש בשעת חרישה ולקצור כו'^{עא}, אבל מי שאין דעתו יפה להיות מבעלי תלמוד רק להיות מבעלי משנה לבד, לא שייך בו תורה מה תהא כו'^{עב}, שאי אפשר לו להורות כלום ממשנתו ונקרא בור ועם הארץ^{עג}, רק לקיום מצות הגיון בלבד מודה רשב"י שאינו חייב מן התורה לחיות חיי צער

^{יח} הטעם שאמר רבא במנחות שם, שמצוה לאומרו בפני עמי הארץ (דסגי בקי"ש של שחרית כו'). ופרש"י שם (ד"ה מצוה, בלשון שני): סברי הנך רבנן דמצי פטרי נפשיהו בקרית שמע ויתבי כולי יומא וגרסי שמע מינה שכר גדול יש.

^{יט} אבות פ"ו מ"ד. הלי' ת"ת פ"ג ה"ג.

^ס כאמור בברכות לה, ב לדעת רשב"י, שמלאכתו נעשית על ידי אחרים.

^{סא} כן נתבאר גם בקו"א שם (ד"ה ולרבי ישמעאל), דלאו חיובא דאורייתא לחיות חיי צער או לבטוח שמלאכתו תיעשה על ידי אחרים; אלא ששם מבאר זאת בתחלת לימודו, וכאן – אחר שלמד כבר כל התורה, כדלקמן. וכ"ה בהלי' ת"ת בפנים פ"ד סוף ה"ו, שהיתר פ"א שחרית כו', מטעם הנהג בהם מנהג דרך ארץ, הוא רק אחר שכבר למד כל התורה.

^{סב} יהושע א, ח. וכמבואר בקו"א שם (רד"ה והנה חילוק), ובפנים פ"ד סוף ה"ו, שלאחר שכבר למד כל התורה נשארה עליו רק מצות והגית גו'.

^{סג} נתבאר בקו"א שם (ד"ה ולרבי ישמעאל), שכל ההיתר הוא רק לדי מחסורו, ולא לעשות מלאכתו קבע כדי לקנות עושר (אלא דשם מבאר זאת בתחלת לימודו, וכאן אחר שכבר למד כו'. וכ"ה בפנים פ"ג סוף ה"ג, שגם אחר שלמד כו' צריך לעשות מלאכתו ארעי).

^{סד} וכן נתבאר בקו"א שם (ד"ה ולרבי ישמעאל).

^{סה} ראה ב"מ פד, ב (ברבי אלעזר ברשב"י).

^{סו} שזהו גם לדעת רבי ישמעאל החולק על רשב"י בברכות שם, כדלקמן סד"ה חסידים הראשונים (וראה לקמן שם בתחלה: וגם ס"ל [רשב"י] דחובה של תורה היא לקבל ע"ע חיי צער). וכ"ה משמעות הלי' ת"ת פ"ג ה"ג-ד (אמנם בקו"א שם נתבאר, שגם בתחלת לימודו אין חיוב לחיות חיי צער כו').

^{סז} פ"ד סוף ה"ו ושי"נ. ובקו"א שם (רד"ה והנה חילוק).

^{סח} וכן נתבאר בקו"א שם (ד"ה ומיהו זה וד"ה ומיהו היינו), ובפנים שם פ"ג ה"ד.

^{סט} כמבואר בהלי' ת"ת פ"א ה"ד, ושי"נ.

^ע ראה הלי' ת"ת פ"ג ה"א-ב (חמש שנים משנה וחמש שנים תלמוד כו' בעשר שנים כו').

^{עא} כמבואר בברכות שם (לה, ב): אפשר אדם חורש כו' תורה מה תהא עליה.

^{עב} וכן הוכיח בקו"א שם (ד"ה ומיהו זה).

^{עג} סוטה כב, א.

כשנהנה מיגיעו, אלא די מחסורו, וגם לא לבטוח על ה' להיות מלאכתו ופרנסתו על ידי אחרים, וגם אינו מחוייב ליהנות, שגדול הנהנה מיגיעו כו', ויוצא ידי חובתו בפרק אחד שחרית כו', פרק אחד דייקא שהן הלכות^ע שבמשנה וברייתות כו', ובכחאי גוונא מיירי רשב"י במנחות פ"א.

סימן נב

מאמר חסידים הראשונים^ע

חסידים הראשונים היו מתפללין ט' שעות ביום כו'^ע מתוך שחסידים הן תורתן משתמרת^ע. בספר חרדים קרוב לסופו במצות התשובה ספ"ג^ע, כתב בשם האריז"ל^ע, שהתבודדות והדביקות מועיל לנפש שבעתים מהלימוד. וקשה שאם כן למה הוצרכו בגמרא לטעם דתורתן משתמרת.

ויובן^פ מתחילה על פי נגלה, בהקדם להבין דאיתא במנחות פ"א דצ"ט ע"ב אפי' לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימיש (את) ספר התורה הזה מפיך כו', עד ומצוה לאומרו בפני עם הארץ, דלכאו' יש להקשות על זה טובא ממאמר ויתר הקב"ה כו' ולא ויתר על ביטול תורה, וממאמר כל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק כו', ודוחק לומר דהכא מיירי באפשר בפרק אחד לבד ולא יותר, דמאי פסקת. ועוד קשה טובא לכאו' על רבי שמעון בן יוחאי במנחות שם, מדידיה אדידיה דרפ"ו דברכות^{פא}, סבירא ליה דמ"ש לא ימיש כו' והגית בו יומם ולילה, דברים ככתבן ממש.

והתירוץ לקושית ראשונות, דהכא במנחות מיירי בנהנה מיגיעו, שגדול מירא שמים הנהנה משל אחרים, וכל הרוצה שלא ליהנות כשמואל כו', ומצוה לאמר בפני עם הארץ שיבין מעלת התורה שעוסקים בה הת"ח המתפרנסים בחיי צער כדרכה של תורה פת במלח כו' וחיי צער כו', או שמצפים לשלחן אחרים, אבל אינו חובה של תורה משום והגית כו', ויוצא ידי חובתו בפרק אחד כו'. והעונש הוא במי שאפשר לו לעסוק בתלמוד תורה ולהתפרנס משלו בריוח די מחסורו לו ולטפלא דתלו ביה שלא בחיי צער.

אמנם ליישב דברי רשב"י דסבירא ליה רפ"ו דברכות דהיא חובה של תורה לעסוק בה יומם ולילה ולבטוח שיהי' מלאכתו נעשית על ידי אחרים. הענין כי כל הסוגיא דמנחות^{פב} הוא לענין חיוב מצות תלמוד תורה שהיא חובה גם על התלמיד חכם גדול הדור היודע כבר כולה כיהושע בן נון, שאמר לו הקב"ה והגית בו כו', על זה אמרין במנחות דבנהנה

^ע ראה גם תניא אגה"ק רס"י כט.

^ע נעתקה מ(העתקה מ)כתי"ק אדמו"ר הצמח צדק, והם דברי רבנו הזקן המועתקים לעיל ד"ה פרק אחד, במהדורא מורחבת יותר והוספת פרטים בתחלה וסוף.

^ע ברכות לב, ב. הלי' ת"ת פ"ד ה"ה.

^ע ברייתא שם. הלי' ת"ת פ"ד ה"ו.

^ע ברוב הדפוסים סוף פ"ד (פס"ה).

^ע הובא בהלי' ת"ת פ"ד ה"ה, ושי"נ.

^פ הבא לקמן הובא ונסמן לעיל ד"ה פרק אחד (ומה שניתוסף כאן, יצויין לקמן).

^{פא} נתבאר בהלי' ת"ת פ"ג קו"א (ד"ה והנה חילוק).

^{פב} דמיירי בבן דמא שלמד כבר כל התורה כולה. ונתבאר בקו"א שם.

מיגיעו יוצא לכולא עלמא^פ בפרק אחד שחרית ובפרק אחד ערבית. אבל להגיע לידיעת התורה היא פלוגתא דר' ישמעאל ורשב"י, דרשב"י סבירא ליה שאי אפשר להגיע לידיעת כולה אלא בעסקו בה תחלה יום ולילה כמשמעו, וזהו שאמר רשב"י תורה מה תהא עלי', דלשון זה שייך על ידיעת התורה ולא על מצות והגית, וסבירא ליה לרשב"י דבכדי להגיע לידיעת התורה יבטח בשם ה' להיות מלאכתו על ידי אחרים, וכרשב"י ששלחו לו יורדי הים דורונות רבות, וגם סבירא ליה דחובה של תורה היא לקבל על עצמו חיי צער כדרכה של תורה עד שידע כולה. שהידיעה היא מצוה בפני עצמה, והדבור וההגיון בה יומם ולילה היא מצוה בפני עצמה, כמ"ש בה' ת"ת.

אך כל זה הוא במי שדעתו יפה להיות תלמיד חכם, שהוא עיון התלמוד של כל התרי"ג מצות כולן, הצריך משך זמן רב ובלי הפסק וביטול לחרוש בשעת חרישה ולקצור כו'. אבל מי שאין דעתו יפה להיות מבעלי תלמוד רק להיות מבעלי משנה לבד, לא שייך בו תורה מה תהא עליה, שאי אפשר לו להורות כלום ממשנתו, ונק' בור ועם הארץ, רק לקיום מצות הגיון לבד, מודה רשב"י שאינו חייב מן התורה לחיות חיי צער כשנהנה מיגיעו אלא די מחסורו כו', וגם לא לבטוח על ה' להיות מלאכתו ופרנסתו על ידי אחרים, וגם אינו מחויב ליהנות שגדול הנהנה מיגיעו כו', ויוצא ידי חובתו בפרק אחד שחרית כו', פרק אחד דייקא שהן הלכות שבמשנה וברייתות כו', ובהכי מיירי רשב"י במנחות שם^{פד}.

וגם לרבי ישמעאל דפליג על רשב"י וסבירא ליה דהנהג בהן מנהג דרך ארץ, מכל מקום יש הפרש בין מצות ידיעת התורה, דעל זה אמר כל מי שאפשר לו לעסוק כו'^{פה}, ואינו יוצא בפרק אחד שחרית כו', אף שנהנה מיגיעו, וגם צריך לחיות חיי צער כו'. משא"כ לגבי מצות הגיון כו'^{פי}.

וממוצא דבר נשמע, דכשם שיש חילוק גדול וחומר החיוב בענין העסק בתורה במצות ידיעת התורה מבמדות הגיון, כך עד"ז יתפרש דברי האריז"ל, דהנה מ"ש האריז"ל שמצות הדבקות גדול מלימוד התורה זהו נגד קיום מצות והגית בו, אכל ודאי חובה להגיע למצות ידיעת התורה ולא יפטר ממצוה זו על ידי ההתבודדות והדבקות^{פז}, רק אם כבר יודע כל התורה, או שאי אפשר לו כלל להגיע לידיעת התורה כגון מי שאין דעתו יפה כו' רק לקיום מצות הגיון^{פח}, על זה כתב האריז"ל דהדבקות גדול יותר כו'. ובהכי אתי שפיר דלא קשה מידי מהגמרא, דמה שהוצרכו בגמ' לטעם דתורתן משתמרת היינו על מצות ידיעת התורה, שמחמת עוסקם ט' שעות בכל יום בתפלה היה יכול להיות שישכחו ח"ו מידיעת התורה, וכל השוכח דבר אחד כו'^{פט}, ולכן אמרו שתורתן משתמרת,

^פ משא"כ לענין חכמות אוה"ע יש שם פלוגתא אם יוצא בפ"א שחרית כו'. וקיימא לן (פ"ג ה"ז) דלא סגי בפ"א שחרית כו'.

^{פד} עד כאן בד"ה פרק אחד דלעיל.

^{פה} כמובא לעיל מסנהדרין צט, סע"א.

^{פי} כמובא לעיל, שלאחר שלמד כבר כל התורה אין חובה לחיות חיי צער, וש"נ. וכן נראה בהלי' ת"ת פ"ג סוף ה"ג, ופ"ד סוף ה"ו.

^{פי} וכן נתבאר בהלי' ת"ת פ"ד ה"ו.

^{פח} ובהלי' ת"ת שם (במוסגר): וגם מי שא"א לו ידיעת כל התורה הרי אמרו לא עליך המלאכה לגמור.

^{פט} משנה אבות פ"ג מ"ח. מנחות צט, רע"ב. ונתבאר בהלי' ת"ת פ"ב ה"ד.

והיינו שמחמת גודל אהבה ויראה שלהם לא היו צריכים לחזור על לימודם כי היו זוכרים מאד. ועל מצות והגית היו מתפללים כ"ז שהיו צריכים לקיים מצות והגית^א, והיינו כמ"ש האריז"ל^א.

סימן נג

נתינת צדקה יותר מחומש^ב

ה' ישפות שלום וחיים טובים לאו"נ הרבני ונדיב על נדיבות יקום^ג גבר הוקם על^ד כבוד מוהר"ר יהודא ליב יוסף נרו יאיר וכל אשר לו שלום

גלילי ידי קדשו קבלתי באהבה ורצון, וקריתי ושלשתי ודבריו ערכו לי, ונתתי שמחה בלבי על נדיבות לבו הטהור ביד מלאה ורחבה לכל אחב"י עניי צאן קדשים המסתופפים בצלו, ברך ה' חילו ברכת ה' מלא מידו המלאה והרחבה, כמארז"ל^ה על פסוק^ו יום יום יעמס לנו כו' יום יום דוקא.

ואשר הקשה לשאול עצות בנפשו להלכה ולמעשה. הנה זאת העצה היעוצה מקדושי עליון אשר רוח ה' דיבר בם ומלתו על לשונם, הם סנהדרי גדולה שבאושא, שהתקינו^ז שהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש. דהיינו שנה ראשונה מן הקרן מכאן ואילך מן הרווח מדי שנה^ח, ובזה יהי נקי מה' ומישראל, וכמארז"ל^ט כלום אתה מרחם יותר ממני. אך אין חובה לדקדק החשבון בצמצום, כי לתוספות מעט אין לחוש, כי אם לסך מסוים עודף על החומש, וכדקדוק לשון רז"ל אל יבזבז כו'^י.

סימן נד

פדיית שבויים ביותר מכדי דמיה^{יא}

לא תהא כזאת בישראל ליתן קצבה וגבול לפדיון נפשות, כי לא ארז"ל^{יב} אין פודין את

^א קטע זה מועתק גם במאמרי אדה"ז הקצרים ע' שיא. שו"ת הרב עם ביאורים והערות ע' שצז.

^א רישומים קצרים בכת"ק בשוה"ג.

האריז"ל מייירי על והגית לא על ידיעה, ורשב"י אפילו והגית שלו גבוה.

נמצא יש תורה, תורה כו' וגם לנו יש ידיעה והגיון.

אמנם באגה"ק משמע דגם בהגית יש מעלה יותר מבדו"ר כזווג גופני לגבי נשיקין.

^ב נדפסה במאה שערס ס"י כח. גנזי נסתרות ס"י מד. אגרות בעל התניא ס"י צה. יגדיל תורה נ"י. חכ"ה ע' תשנה. אג"ק רבנו ס"י נו. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 278. שו"ת הרב ס"י פב.

^ג ע"פ ישע"י לב, ח.

^ד ע"פ שמואל ב כג, א.

^ה ביצה טז, א. וראה רש"י שם ד"ה יום יום (יעמס לנו את צרכינו ועזרתינו).

^ו תהלים סח, כ.

^ז כתובות נ, א.

^ח ירושלמי פאה פ"א ה"א (בתחלה לקרן מכאן ואילך לשכר). הובא בתוס' כתובות שם ד"ה אל. טוש"ע יו"ד ס"י רמט ס"א.

^ט מו"ק כז, ב (לענין אבלות): מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים בו יותר ממני.

^י וראה אגרת התשובה פ"ג (מספר הצומות כו' יפדה כולן בצדקה כו' ואף שיעלה לסך מסויים אין לחוש משום אל יבזבז יותר מחומש, דלא מקרי בזבז בכה"ג מאחר שעושה ללפדות נפשו). אגרת הקודש ס"י י.

^{יא} נדפסה בקובץ התמים ח"ד (נקעז) כג. משנת יואל ע' נו. אגרות בעל התניא ס"י כ. יגדיל תורה נ"י. חכ"ב ע' תקסט. והוהגה באג"ק רבנו ס"י כב, ע"פ כתי"י 582 מו, ב. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 283. שו"ת הרב ס"י פג.

השבויים יותר על כדי דמיהן, אפי' להך לישנא^{קב} משום דוחקא דצבורא, אלא בימיהן שהיו השבויים נמכרים לעבדים ולשפחות לכל קונה ואין סכנת נפשות כלל, כמ"ש התוס' בגיטין דנ"ח^{קד}, וכמ"ש הטעם בתשובת כנסת יחזקאל^{קה} דכנגד סכנת נפשות מחוייבים כל ישראל ליתן כל אשר להם לקיים לא תעמוד על דם רעך^{קי}. ואפי' אם השבוי פשע בנפשו כמוכר עצמו לנכרים וכההיא דזבין נפשי' ללודאי בגיטין דמ"ז^{קי}, שמשם הביאו התוס' הנ"ל^{קה} ראיתם. ועיי"ש בגמ'^{קט} דאפי' העושה כן ג"פ ויותר למכור עצמו ובניו לנכרים מחוייבים לפדותו בדאיתא סכנת נפשות ח"ו^{קי}.

סימן נה

איסור הלוואה ממעות צדקה^{קיא}

ראה ראינו את עני מקצת בני עמנו הממונים על קופת אה"ק, ואין עני אלא מן הדעת, שמחמת חסרון הידיעה הם מתחסדים וחפצים להרבות במצות ולעשות גמ"ח ממעות אה"ק, והיא מצוה הבאה בעבירה, כי הוא איסור גמור ועון פלילי הוא, עפ"י דין תורתנו הקדושה, כמבואר בדברי רז"ל (עיין ערכין ו.^{קיב}), אפילו להלוות בשכר אסור, וכל שכן בחנם, אפילו לבטוח גדול, הן לאחרים הן להגבאים לעצמן, אפילו למצוה רבה, כי המעות הן כבר של חכמי אה"ק^{קיג}, וכל היכי דקיימו ברשותא דמרייהו קיימי, ואסור להוציאם שלא מדעתם.

^{קב} גטין מה, א.

^{קיג} גמרא שם (איבעיא להו האי מפני תיקון העולם משום דוחקא דצבורא הוא או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפיל).

וכאן שנתפסו למלכות לא שייך הטעם של "דלא לגרבו". ראה שו"ת הרב.

^{קד} עיי"א ד"ה כל (כי איכא סכנת נפשות פודין שבויין יותר על כדי דמיהן).

^{קה} יו"ד סי' לח (האי תירוצא דסכנת נפשות כו' שייך אם טעמא דדוחקא דצבורא, ונגד סכנת נפשות כל ישראל מחוייבים ליתן כל אשר להם לקיים לא תעמוד על דם רעך).

^{קי} ייקרא יט, טז. סנהדרין עג, א. וראה שו"ע"ר ה"ל נזקי גו"נ סי' ז-ח.

^{קי} שם מו, סע"ב – מו, רע"א (ההוא גברא דזבין נפשיה ללודאי (אומה שאוכלין בני אדם, רש"י), אתא לקמיה דרבי אמי אמר ליה פירקן, אמר כו' וכ"ש הכא דאיכא קטלא).

^{קיב} נח, א ד"ה כל (כדאמרין בפרק השולח גבי מוכר עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים, כ"ש הכא דאיכא קטלא).

^{קט} במשנה מו, ב (המוכר את עצמו ואת בניו לעובדי כוכבים אין פודין אותו אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן), ובגמרא שם (אמר רב אסי והוא שמכר ושנה ושילש), ובגמרא מו, א (פודין את הבנים משום קלקולא וכ"ש הכא דאיכא קטלא). הרי שבמקום קטלא פודין אפילו כשמכר עצמו ושנה ושילש.

^{קי} ולכן אף כאן שנתפסו למלכות, אף שנתפסו בחטאם, צריך לפדותם אף יותר מכדי דמיהן.

^{קיא} נדפסה בהשטמות ב"ירושלים" (לונץ) כט ע' 188. מאה שערים סי' טו. גני נסתרות סי' לא וסי' ס. אגרות בעל התניא סי' ח. יגדיל תורה נ"י. כב ע' תקסו. והוגהה ע"פ כמה כתבי יד, באגרות קודש רבנו סי' א. וראה שם ע' ת"ז, שנכתבה לפני שנת תקמ"ב, ובאו על החתום יחד עם רבנו, הרה"ק רבי ישראל מפולוצק, והרה"ק רבי ישכר בער מליובאוויטש.

^{קיב} סוף ע"א (משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה). טושו"ע יו"ד רס"י רנט (משבא ליד גבאי אסור ללוותו בין לו בין לאחר בין לגבאי).

וראה פתחי תשובה שם ס"ק ד (בזמנינו נהגו להקל). המשך האגרת (ולפי שראינו גודל המכשלה כו' גזרנו בגזירת נח"ש לעשות סג לתורה, שמכאן והלאה לא ירים איש את ידו להלוות מקופת אה"ק אפילו פרוטה אחת, הן לעצמו הן לאחרים).

^{קיג} ראה רמ"א סי' רנו ס"ד (אם פירש הנותן ואמר שיתנו לעניי העיר או לעני פלוני אין להם לשנות אפילו לת"ת). ט"ז שם ס"ק ד, ושו"ע שם ס"ק י (מיד זכו בה אותם עניים). אגרות קודש שם סי' טז (מאחר שכבר הופרשו המעות לשם ארץ ישראל זכו בהם אחינו שבא"י וכאלו כבר בא לידם).

וראה מה שהאריך בזה בשו"ת הרב שם.

סימן נולא לבטל שידוכין^{ק"י}

להרב מוהר"ל נ"י

הנה אמת נכון הדבר, והוא קבלה בידנו מרבותינו קדושי עליון נ"ע, שלא לבטל השידוך^{קט"ו} בעבור שום דררא דממונא, ויש חשש סכנה בזה ח"ו. וגם שלא לאחר עוד זמן הנשואין ח"ו.

כ"ד המודיעו נאמנה כו'

שניאור זלמן

סימן נזנוסח מינוי שליח בגט מומר^{קט"ז}

בפנינו עדים חתומים מטה אמר הבעל נח וכל שם וחניכה דאית ליה^{ק"י} בן יוסף, להסופר שמעון בן יהודא בזה הלשון, הערט צו אתם עדים פב"פ ופב"פ, פאר איין בעט איך דיך שמעון בן יהודא אז דו זאלסט שרייבין אין לאדי' איין גט פטורין כשר לגרש בו את אשתי פב"פ וכל שם וחניכה דאית לה, און זאלסט שרייבין אים לשמו ולשמה ולשם גירושין, און אפילו כמה וכמה גיטין ביז איינר וועט כשר ווערין כדת לפי דעת המסדר בין בכתיבה ובין בחתימה. און אויך בעט איך דיך אז דו זאלסט בעטין פון מיינט וועגין^{ק"ח} אין לאדי' שני עדים פב"פ ופב"פ, אז זיי זאלין חתמן זיך אויף דעם גט הנ"ל לשמו ולשמה ולשם גירושין, אזוי ווי איך שרייב צו זיא אין אגרת. און דיך שמעון בן יהודא בעט איך דיך און מאך דיך פאר איין שליח לגירושין במקומי ובחריקאי, אז דו זאלסט נעמן דעם גט כשר הנ"ל לאחר הכתיבה והחתימה און זאלסט געבין אים ליד אשתי פב"פ וכל שם וחניכה דאית לה, אז זי זאל מגורשת ווערין פון מיר מיט דעם גט הנ"ל און מותרת ווערין לכל אדם, ותהא ידיך כידי ועשייתך כעשייתי ופיך כפי דיבורך

^{ק"י} נדפסה במאה שערים ס"י יג. גנזי נסתרות ס"י כט. ליקוטים יקרים ע' ג. אגרות בעל התניא ס"י קמה. והוההה ביגדיל תורה נ.י. חכ"ב ע' תקסה, ע"פ כמה כתי"י. אג"ק רבנו ס"י פט. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 285.

^{קט"ו} ראה שוע"ר ה' עדות סט"ז (קנין על אמירת אתן הוא קנין על דברים לבד כו' ולכן נהגו לכתוב תנאים אחרונים בשעת הנשואין ולא די בראשונים כו' כי שמא יחזור בו א' מהצדדים מאיזו סיבה ורוצה להפטר בקנס לבד, כי החרם הכתוב בתנאים אינו כלום עד שיקבלוהו בפירוש). ומ"מ אם הוא משום דררא דממונא, קבלה בידנו שלא לבטל, ולא לאחר.

ומנהג חב"ד לעשות רק קנין – ולא תנאים.

^{קט"ז} נעתקה בשו"ת צמח צדק ס"י תמ-תמא. וראה שם ס"י תמ-תמג (נוסח של אאזמו"ר נ"ע; הנוסח של רבנו ז"ל נ"ע; תח"י ר' אפרים מליבאוויטץ נוסחא ... מכאמו"ז הג' ז"ל; העתק רבנו ז"ל נ"ע). ושם רס"י רפד (ראיתי בנוסח א' ממורינו ורבינו אא"ז נ"ע פסק בסידור גט מומר). וראה לקמן שער השמועה ס"י נו (שאת הנוסח הזה מסר מוה"ר שמעון מ"ץ דלאזניא לידי אדמו"ר הצמח צדק).

"קיצור הנוסח" נעתק מתשובת הרה"ק מהרי"ל, שנדפסה בשו"ת צמח צדק סוס"י קמה (ונוסחת הרב אחמו"ר ז"ל ... זו היא נוסחת הרב ומינה לא תזוז).

נלקטו גם בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 286.

^{ק"י} כמבואר ברמ"א ס"י קכט ס"ה, לכתוב במומר שם ישראל וכל שם וחניכה דאית ליה.

^{ק"ח} אולי כוונת הוספה זו (פון מיינט וועגין), לצרף להיתר גם את דעת הרא"ה והר"ן בגיטין (לג, א) ד"ה הקשה להתיר אפי' לפוסלים אומר אמרו (דלא פליג ר' יוסי אלא באומר אמרו מדעתכם, אבל בממנה שליח שלא בפניו בכי הא ודאי לא פליג). ושם (לג, ב) ד"ה וקיימא (אם ממנה אותם שלוחים מדעתו ואפילו שלא בפניהם מהני).

ואף דלא קיי"ל הכי, בטוש"ע אהע"ז ס"י קכ ס"ד, ובב"ש שם ס"ק יב, מ"מ מצרף כאן רבנו גם דעה זו.

כדיבורי ממש. און איך גיב דיר רשות צו מאכין איין שליח אחר במקומך ליתן הגט הנ"ל ליד אשתי פב"פ בכל מקום שהיא, ואפילו בלא אונס כלל. ותיכף שיגיעו גט הנ"ל לידה מידך או מיד שלוחך תהא מגורשת בו ממני ומותרת לכל אדם. ואתם עדים פב"פ ופב"פ על כל הנ"ל. ולראי' באנו על החתום היום יום.

נאום ונאום

אגרת המומר אל העדים

אני הח"מ מבקש את דוד בן יהושע וקלינימוס בן מנחם מלאדי', אז זיי זאלין זיך חתמן אויף דעם גט וואש וועט שרייבן הסופר שמעון בן יהודא מלאדי', לגרש בו את אשתי פב"פ וכל שום וחניכה דאית לה, און זאלין חתמן זיך לשמו ולשמה ולשם גירושין, ואפילו כמה וכמה גיטין ביז איינער וועט כשר ווערן כד"ת. ולראי' באתי על החתום היום יום הנ"ל פה סמלינעסק נאום פב"פ המגרש.

קיום ההרשאה ע"י העדים

בפנינו עדים חתומים מטה (חתום א"ע) קיט חתם את עצמו (קיים) פלוני וכל שם וחניכה דאית לי' (ב"פ) בחתימת ידו ממש, ולראי' באנו על החתום קכ.

מהדורה אחרת מהנ"ל קכא

בפנינו עדים חתומים מטה אמר הבעל ברוך יהודה דמתקרי ברוך ליב וכל שום וחניכה דאית ליה בן יוסף, להסופר (ראובן בן יעקב) בזה הלשון, הערט צו אתם עדים (שמעון בן יהודה ויצחק בן אהרן), פאר אייך בעט איך דיך דוא סופר (ראובן בן יעקב), אז דו זאלסט שרייבן אין שקלאב א גט פטורין כשר לגרש בו את אשתי רבקה בת שלמה הכהן, און זאלסט שרייבן אים לשמו ולשמה לשם גירושין, און אפילו כמה וכמה גיטין ביז איינער וועט כשר ווערין כדת לפי דעת המסדר הגט בק' שקלאב, בין בכתיבה ובין בחתימה. גם איך בעט דיך סופר הנזכר, אז דוא זאלסט בעטין פון מיינט וועגין את שלשה האנשים היינו את (ברוך בן יקותיאל הכהן ויוסף בן שמואל ואברהם בן יצחק) מק' שקלאב, אז צוויי פון דיא דריי זאלן זיין מיינע שלוחים צו חתמן זיך בשקלאב אויף דעם גט הנזכר, וואש עש וועט שרייבן דער סופר (ראובן בן יעקב). און חאטש דוא

קיט תיבות המוסגרים, אפשר שהם טעות סופר.

קכ אחרי העתקת הנוסח הוסיף בשו"ת צמח צדק שם:

נדון נוסח הג"פ ממומר, ודאי נראה מנוסח של אאזמו"ר נ"ע שדוקא לעדים מועיל אגרת ולא לסופר, אלא הסופר צריך שישמע מפי הבעל שיעשהו שלוחו לכתוב. והטעם בזה פשוט דהא להאומרים דאגרת לא מהני אם כן בכתיבת הגט הוא בטל מדאורייתא, אבל בחתימה הוא פסול מדרבנן ולא בטל מדאורייתא ... ולפיכך הקיל בענין העדים, אבל לענין הסופר אינו מקום להקל דאיסורא דאורייתא הוא. ומסתמא גלוי וידוע לרומע"ל שחתימת ידי העדים החותמים את עצמם על הרשאת המומר שבפניהם מצוה לסופר לכתוב, צריכה להיות ניכרת לפני הב"ד דמקום כתיבת ונתינת הגט.

וראה לעיל סי' לג, שהאר"ק רבנו לבאר טעם מוהרש"ל שמתיר אומר אמרו במקום עיגון, ומסיים שלמעשה אין להקל נגד סתימת השו"ע ורמ"א לפסול, כ"א כשיש עוד צד להקל. ועפ"י הקיל כאן בגט מומר, באומר אמרו בצירוף מינוי ע"י מכתב, ודוקא במינוי העדים (ולא במינוי הסופר). וראה שו"ת צמח צדק סי' תמב: וגם זה לא התיר רק בשעת הדחק הגדול.

קכא מתאריך החתימה נראה שהוא העתק נוסח רבנו, ששלח אדמו"ר הצמח צדק לידי רב המסדר גט מומר בשנת תר"ב.

וועשט מער ניט זאגן אז צו צווייא פון דיא דריי מענשן הנזכרים און זייא וועלין חתמנן אויף דעם גט, בין איך אויף דערוף ניט מקפיד^{קכב}. און די צווייא פון דיא דריי מענשן הנזכרים זאלין דעם גט חתמנן לשמי ולשמה לשם גירושין, און זייא זאלין חתמנן איין גט אדער אפילו ביז הונדערט גטין ביז איינער וועט כשר זיין בין בכתיבה ובין בחתימה לדעת המסדר הגט בק' שקלאב, און ווי איך שרייב צו דיא דריי אנשים הנזכרים איין אגרת. און דין סופר (ראובן בן יעקב) בעט איך און מאך דין פאר איין שליח לגירושין במקומי ובחריקאי, אז דוא זאלשט נעמין דעם גט כשר הנז' לאחר הכתיבה והחתימה און זאלשט געבין אים ליד אשתי רבקה בת שלמה הכהן, אז זי זאל מגורשת ווערן מיט דעם גט הנ"ל און מותרת ווערן לכל אדם, ותהא ידך כדי ועשייתך כעשייתי ופיך כפי ודיבורך כדיבורי ממש. און איך גיב דיר רשות צו מאכין א שליח אחר במקומך ליתן הגט הנ"ל ליד אשתי רבקה בת שלמה הכהן בכל מקום שהיא, ואפילו בלא אונס כלל. ותיכף שיגיע גט הנ"ל לידה מידך או מיד שלוחך תהי' מגורשת בו ממני ומותרת לכל אדם. ואתם עדים על כל הנזכר. ולראי' באנו עה"ח היום יום רביעי בשבת תשעה ועשרים יום לחדש שבט שנת תר"ב לפ"ק פה גארעד סמאלענסק.

נאם שמעון בן יהודה

ונאם יצחק בן אהרן

אגרת המומר אל העדים

אני החתום מטה מבקש את (ברוך בן יקותיאל הכהן ויוסף בן שמואל ואברהם בן יצחק מק' שקלאב), אז צווייא פון איין דרייא זאלין זיך חתמנן אויף דעם גט וואש דא וועט שרייבן הסופר (ראובן בן יעקב) פון מיינט וועגין, ברוך יהודה דמתקרי ברוך ליב וכל שום וחניכה דאית לי בן יוסף, און זיי זאלין זיך חתמנן לשמי ולשמה לשם גירושין ואפילו כמה וכמה גטין ביז איינער וועט כשר ווערן כדת. ולראי' באתי עה"ח היום יום ... פה גארעד סמאלענסק.

נאם ברוך יהודה ליב בן יוסף

קיום ההרשאה ע"י העדים

בפנינו עדים חתומים מטה חתם את עצמו ברוך יהודה דמתקרי ברוך ליב וכל שום וחניכה דאית ליה בן יוסף, בחתימת ידו ממש. ולראיה באנו עה"ח היום יום ... פה גארעד סמאלענסק.

נאם ונאם^{קכג}

^{קכב} נזכר בשו"ת צמח צדק רס"י רפד: ראיתי בנוסח א' ממוריני ורבינו אא"ז נ"ע פסק בסידור גט מומר במינוי ע"ח שלא בפניו (והסופר היה בפניו), כתב שם שממנה ג' אנשים בלאדי ששנים מהם יחתמו על הגט לעדים כו'.

^{קכג} אחרי העתקת הנוסח הוסיף בשו"ת צמח צדק שם:

הנוסח של רבינו ז"ל נ"ע הוא שהסופר יסע ויהי' אצל המגרש ויצווה אותו שיכתוב הגט בעיר פלונית כמו בוויטעפסק, וימנה בפניו שני עדי חתימה תרי מגו תלתא אף שהם שלא בפניו רק ע"י אומר אמרו, היינו מה שאומר להסופר שיבקש בשמו תרי מגו תלתא הנ"ל שיחתמו על הגט, וגם שיכתוב המגרש להם מכתב שמבקש שיחתמו על הגט, נוסף על מה שאמר להסופר לבקשם. כ"ז יהי' מבואר במכתב. וממילא מובן שהמכתב צריך להיות מקויים ע"י ב' עדים, או די אם מכירים כ"י המגרש בעצמו. וגם המגרש ימנה את הסופר שהוא אתו עמו שיהי' הוא השליח הולכה

קיצור הנוסח

הערט צו אתם עדי פלוני ופלוני, פאר אייך בעט איך דיך פב"פ, זאלשט פארין למקום פלוני שרייבין אגט כשר לגרש בו את אשתי פב"פ, און שרייב לשמי ולשמה כו'. און זאלסט בעטין פון מיינט וועגין ב' עדים פב"פ ופב"פ אז זייא זאלין חתמן דעם גט לשמי ולשמה כו', וויא איך שרייב צו זייא אבריביל בחתימת ידי ממש. און בעט דיך און מאך דיך פאר אשליח צו געבין דעם גט כו'. וחותרם הבעל המומר לעכו"ם בחתימת ידו, ומקיימים העדים שאמר בפניהם. והעדים היו מכאן ששלחו לשם. ואחר כך כותב להעדים בשם פב"פ ופב"פ בקשתי אז איר זאלט חתמן כו'. וחותרם בחתימת ידו [ו]מקיימים העדים.

סימן נח**קבלת עדות שלא בפני בעל דינו^{קכד}**

הנה נודע בשערים^{קכה}, שערי ציון המצוינים בהלכה^{קכז}, דבדיני נפשות [לכולי עלמא] לא אזלינן בתר אומדנא^{קכז}, כי אם בעדי רא' וחזקה^{קכח}. ואף גם זאת, הנה התורה חסה על ממונם של ישראל^{קכט} וצער בעלי חיים, ואמרה [תורה] יבא בעל השור ויעמוד על שורו, ואין מקבלין עדות שלא בפניו^{קל}. ואף ר' יעקב לא פליג אלא בשור דלאו בר טענה הוא, אבל בבעלים דבני טענה נינהו מודה, כדאיתא בב"ק דף מ"ה קל"א. ואיך לא חסו ולא חמלו שלא להחיות עם רב^{קלב} מישראל, וטרפו נפשם^{קלג} לירד לחייהם ולגמור דינם שלא בפניהם, לבלתי שמוע^{קלד} מהם שום טענה ומענה ופתחון פה והתנצלות בעולם. אלא בתר דעבדין מתמלכין^{קלה}, ושלחו אחרי להושיט ידי להם לאשר כבר עשוהו^{קלו}, וסמכו זקני

ליתן הגט הנזכר לאשתו. ואפשר נכון גם כן שהסופר יהי' לו כתב משני עדים אשר בשם שבפניהם אמר לו הבעל לבקש העדי חתימה שיחתמו.

^{קכד} נדפסה באגרת השלום ע' 19. בית רבי כג, א. הרב מלאדי ע' 223. אגרות בעל התניא סי' נז. יגדיל תורה נ"י. חכ"ד ע' תרצג, אגרות קודש רבנו אגרת י. ע"פ כמה כת"י. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 293. והוגהה כאן ע"פ כתי" 189 קכט, ב. (שנראה מוסמך ומתוקן יותר). ולא נעתק כאן אלא חלק ההלכה שבתשובה זו.

ונתבאר במקורות והערות לאגרות קודש שם (ע' תכב), שהיא נכתבה ע"י רבנו בשנת תקמ"ז, לועד הקהל של קהלת מוהילוב, אחר שהודיעו לרבנו, כי ח"י רבנים הכריזו על החסידים שהם מלעיגים על דברי חז"ל, וגזרו על הרחקות, ועתה שולחים אחר רבנו לבוא לעמוד לפניהם לדן.

על כך משיב רבנו, כי זה שהם קיבלו עדות על החסידים שהם מלעיגים על דברי חז"ל, שלא בפניהם, אינו כהלכה. וכי יש לחסידים המון עדים, שדברים שבדו עליהם הם שקר. אלא שאותם רבנים שכבר פסקו כן על החסידים פסולים לדון בנידון זה, שהם כנוגעים בדבר. והעצה היעוצה היא לעמוד לדן לפני רבנים אחרים, שלפניהם מוכן רבנו להשיב לכל אשר ישאלוהו.

תשובה זו נכתבה בסגנון מליצי, מיוסד על שביר פסוקים ומארו"ל, שצויינו לקמן.

^{קכה} ע"פ משלי לא, כג.

^{קכז} תהלים פז, ב. ברכות ח, א.

^{קכט} משנה סנהדרין לו, א (כיצד מאיימין כו' שמא תאמרו מאומד), ובגמרא שם ע"ב (בדיני נפשות כו' בדיני ממונות).

^{קכח} קידושין פ, א (סוקלין ושורפין על החזקות).

^{קכט} ר"ה כז, א.

^{קל} ב"ק קיב, ב (וכי מקבלין עדים שלא בפני בעל דין כו' אמרה תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו).

^{קלא} ע"א (ור' יעקב סבר גומרין דינו של שור שלא בפניו כו', בשלמא בעלים בני טענה נינהו אלא שור בר טענתא הוא).

^{קלב} ע"פ ויחי נ, כ.

^{קלג} ע"פ תהלים ז, ג.

^{קלד} ע"פ ירמיה יט, טו.

^{קלה} ע"פ ב"ב ד, א.

העדה קלז ראשם ורובם על גביית עדות אשר לכל מסורה קלח, ונגבית שלא בפני בעל דין, שלא ברצון חכמים קלט, כי אם בפני ב"ד הדיוטות, דמסרכי קמ ומדמו מילתא למילתא קמא, בראותם כי המנהג פשוט בקרב ישראל לגבות עדות שלא בפני בעל דין בעסק ממון כשאי אפשר בענין אחר קמב, משום נעילת דלת קמג והפקר ב"ד הפקר קמד, או בקטטות ומריבות כדי להשקיט הריב עפ"י פשר של דבר בלבד קמה, ולא לפסוק הדין ע"פ גביית עדות, כמ"ש רש"ל בתשובה סי' י"א קמו ול"ג קמז יעו"ש. אבל להוריד אדם מחזקת כשרותו, ואפילו לאפרושי מאיסורא, ואפילו כשאי אפשר בענין אחר, אין מפרישין על פי עדות שלא בפני בעל דין. ואפילו בדיעבד לא מהני, משום דהוה כדיני נפשות ממש, כמו שכתב רמ"א בתשובה סימן י"ב קמח, וכן פירש הב"ש באבן העזר סי' י"א קמט, דלא כמ"ש הרשב"א הביאו הב"י בחו"מ סי' שפ"ח קי, דלא קיי"ל הכי אלא כרמ"א ורש"ל וב"ש דבתראי נינהו, וסבירא להו דהרשב"א יחידאה. ואף הרשב"א לא קאמר אלא דמקבלין עדות שלא בפני בעל דין, אבל מודה הוא דאין גומריו דינו שלא בפניו כדאיתא להדיא קנא.

קלז ע"פ קהלת ב, יב. שבתחלת פסקו הרחקות על החסידים ע"פ עדות שלא בפניהם, ועתה קוראים את רבנו לדין.

קלז ע"פ ויקרא ד, טו.

קלח ע"פ ביצה ה, ב.

קלט ע"פ שבת נד, ב.

קמ ע"פ פסחים נא, רע"א (דמסרכי מילתא), ורש"י שם (של קולא ומזלזלין יותר).

קמא ע"פ יבמות קט, ב (בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאל).

קמב ראה ב"ק קיב, ס (כגון שהיה הוא חולה או עדיו חולים או שהיו עדיו מבקשין לילך למדינת הים ושלחו לו ולא בא). טוש"ע סי' כח סט"ז (כנ"ל). פסקי מהרא"י סי' קעו (אלמא מקילין בדבר היכא דאיכא צד וטעם, ובנ"ד נמי כיון דידעינן שיתעכב קבלת העדות ע"י כחות ואלמות אם יודע לו, מקבלין שלא בפניו). רמ"א שם סט"ו (ולכן אם הבעל דין הוא אלם והעדים יראים להגיד לפניו מקבלין העדות שלא בפניו ודינן על פיו).

קמג שו"ת הרמ"א סי' יב (מיהו בממון היכא דלא אפשר כו' ומטעם שאמרו לענין דרישה וחקירה כו' כדי שלא תנעול דלת בפני לוי, ומהאי טעמא נמי אמרינן דדיני ממונות כשר שלא בפניו בדלא אפשר). שו"ת מהרש"ל סי' לג (אינו אלא בממון ומטעם הפקר ב"ד הפקר כדי שלא תנעול דלת בפני לוי).

קמד פסקי מהרא"י שם סי' קעו (יש כח ביד חכמים מכח הפקר ב"ד הפקר לקנוס את האלם להזקיקו ראייה או לקבל עדות שלא בפניו לגבי ממון).

קמה שלטי הגבורים ב"ק לרי"ף (לט, א), ולמרדכי סי' קמז ס"ק ב (תקנת הגאונים כשמקבלין עדות מן הקטטות, שאין לעדים להעיד בפני הבעלי דינים, כדי שלא יעשו זה עם זה קטטות כשישמעו עדותן). רמ"א סי' כח סט"ו (ולי נראה דדוקא כשאין הבית דין רוצים לדון אחד מהם ע"פ הדין ולענוש, רק להשקיט הקטט ולהורות כפי צורך המריבה, אבל כשרוצים לענוש ולדון אחד מהם אין לקבל העדות אלא בפניו).

קמו "איירי בדין שבא לישב ולדין דברי ריבות וקטטות בין איש לחבירו או בין משפחה למשפחה בענין ריב שאין בו דררא דממונא".

קמז "כי טעם זה שכתב מפני הקטט כו', אינו מספר כלל אלא להדיין שרוצה לישב ולדון דברי ריבות וקטטות בין איש לחבירו או בין משפחה למשפחה שאין בהן דררא דממונא".

קמח "אבל לאפקועי אשה מבעלה בעדות שלא בפניו פשיטא דלא מהני כלל כו' דינו כדיני נפשות, ושם פשיטא דלא מהני עדות שלא בפניו כו' מאחר שדמי לדיני נפשות לענין דרישה וחקירה ה"ה לענין שלא בפניו דלא מהני לכו"ע". וכ"ה בשו"ת מהרש"ל סי' לג (בנדון לאסור אשה על בעלה ולפסלה דדמי לדיני נפשות).

קמט ס"ק טז (וכן פסק בתשובות רש"ל סי' יא, וכתב אפילו מאן דס"ל שם בדיני ממונות אם נתקבל הוי עדות מ"מ כאן לא מהני).

קי עא, ב ד"ה וז"ל הרשב"א בכתב אחד ששלח לחכמי צרפת (שלפעמים אנו מקבלים עדים שלא בפני בעל דין שהרי אמרו היה הוא חולה כו' ואם נפשך לומר שלא אמרו כן אלא בדיני ממונות אבל בדיני נפשות אין מקבלין אלא בפניו כו', לא איכפת לן).

קנא שם (דהתם מחמת גמר דין קאמר, גמר דין שלא בפניו לא איפשר, משום דדלמא אי הוה הכא הוה טעין כו', אבל בקבלת עדות לא איכפת לן כל שיש צורך בכך).

וכל שכן בניהון דידן שהוא דיני נפשות ממש, ושפיכות דמים תרתי משמע^{קנב}, אשר נשפך דמינו כמים^{קנג} על פי סהדי דלא איברו אלא לשיקרא^{קנד}. מי שמע כזאת מי ראה כאלה^{קנה}, שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך^{קנו}, כי תמנו חפש מחופש^{קנז} בש"ס וכל הפוסקים, ולא מצינו כן כי אם במסור מוחזק ומפורסם^{קנח}, ואף גם זאת כדי שלא יסכן לכל ישראל, כמ"ש בטוח"מ סי' שפ"ח בשם אביו הרא"ש ז"ל^{קנט}, אבל אם אינו [איניש] אלמא ובעל זרוע אף במסור אין מקבלים אלא בפני בע"ד, כמ"ש הב"י שם מחודש ד' בשם הריב"ש^{קס}.

ואם אמור יאמרו שהשעה צריכה לכך למיגדר מילתא, שמקבלים עדות שלא בפני בעל דין כמ"ש בחו"מ סי' ב'^{קסא}, היינו דוקא היכא דחזינן שהדור פרוץ בעבירות, וכדי לגדור פרצות הדור כי ברע הוא^{קסב} עונשין את העובר אע"פ שהוגד עליו שלא בפניו, דאינו מתחייב כלל בעונש זה ע"פ התורה, אעפ"כ עונשין את העובר כיון שענינו רואות שהדור פרוץ ח"ו. וגם הלום אם היו ח"ו ענינו רואות כי רבו המתפרצים^{קסג} בדור להלעיג על דברי חז"ל, ה' לאל ידם של אנשים הנ"ל וישר חילם וכחם לאורייתא לשפוך הזעם על מי שהועד עליו שהוא מן המלעיגים ח"ו ולרודפו עד חרמה, אף אם הועד עליו שלא בפניו, כדי לגדור בפרץ הדור. [אבל] ח"ו לא תהא כזאת בישראל^{קסד} ולא ה' ולא נהייתה כזאת מעולם אף בכל הקמים עלינו^{קסה}, שבעבורם נהיה אנחנו מוכים ולוקים בהרחקות שונות אלו לגדור פרצתם.

ואף אם ה' נראה בעליל שהדור פרוץ, ח"ו הס מלהזכיר, אין אנו וכל אנ"ש נתפסים בעון הדור^{קסו} ח"ו מפני עדי שקר שהעידו עלינו שלא בפנינו, מאחר שגם לנו יש עדים רבים כשרים ונאמנים למאות ולאלפים מהמוני עם, המגודלים אתנו מנעורינו ועד היום הזה^{קסז}

קנב ע"פ מגילה יד, ב.

קנג ע"פ תהלים עט, ג.

קנד ע"פ קידושין סה, ב. וכאן הכוונה שעדים אלו שהעידו נגד החסידים, לא באו להעיד אלא לשקר.

קנה ע"פ ישעיה' סו, ח.

קנו ע"פ האזינו לב, ז.

קנז ע"פ תהלים סד, ז.

קנח טור סי' שפח (מוחזק שהוא מלשין ומסור ושגיון במלשינות פעמים רבות כו' אין צריך לקבל העדות בפניו) ושו"ע שם סי"ד (מוסר מקבלים עדות שלא בפניו).

קנה כלל יז סי' א (ואין צריך לקבל עדות בפניו כו' ואילו היה צריך לקבל העדות בפניו ולדרוש ולחקור בדינו לעולם לא יעשה ממנו דין כי ינצל ע"י גוים, כי אפילו כשאינו בסכנה הוא מוסר יחידים ורבים, כל שכן כשיראה עצמו בסכנת גופו שימסור ויגלה סתרי הרבים ויסכן לכל ישראל).

קס סי' רלו (מצאתי בתשובה לרב רבינו אשר האשכנזי ז"ל, שבקבלת העדות כנגד המוחזק במסור ומלשין לשקר כדי לדון אותו ע"י עובדי כוכבים אין צריך לקבל העדות בפניו כו', ובנדון זה אין נראה שיהי' בדרך זה, שהרי לא מסר זה פעמים אחרות).

קסא (אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה) דנים בין מיתה בין ממון בין כל דיני עונש ואפילו אין בדבר עדות גמורה).

קסב ע"פ תשא לב, כב.

קסג ע"פ שמואל א כה, י.

קסד ע"פ כתובות קג, ב.

קסה ע"פ תבוא כח, ז. שלא היה כזאת אפילו אצל הרודפים אותנו, ומכ"ש שלא היה כזאת אצל עדת החסידים.

קסו ע"פ שבת לג, ב.

קסז ע"פ ויגש מו, לד.

בכל מקומות מושבותינו, במדינה זו ושאר מדינות המלך יר"ה, הראוים ומוכנים להעיד באמת ואמונה שעניניהם ראו ולא זר^{קסח} כי נקיים אנחנו^{קסט} מעון הזה אשר חשדונו חכמים הנ"ל, ויתנו אותנו^{קע} כמלעיגים על דברי חז"ל, וח"ו לא מיני' ולא מקצתי^{קעא} ולא שמך מנהו^{קעב}, כי עיניהם לנוכח יביטו^{קעג} כאשר גדלנו באמונה אתם מנעורינו ועד עתה^{קעד} באמונת חכמים וזהירות לקיים כל דקדוקי סופרים ביתר שאת ויתר עז מרבים משלומי אמוני ישראל^{קעה}, וכל דרכנו לנוכח פניהם, כי לא בסתר דברנו^{קעו} ולא במחשך מעשינו^{קעז}. והמה ראו כן תמהו^{קעח} על חכמים הנ"ל מה הגיע אליהם^{קעט} להכחיש חוש הראות, כי רואים בעיניהם מדי יום ויום, שאנחנו מחזיקים בתורת ה' שכתב ושבעל פה בכל גופנו ומאודנו, יותר משאר העם הכשרים ונאמנים בעיני החכמים הנ"ל, והאיך יתהפך כחומר חותם^{קפ} תעודת חכמים הנ"ל כו', הם מיעוטה דמיעוטה נגד הרבים אשר אתנו^{קפא}, יודעינו ומכירינו מנעורינו ועד היום הזה^{קפב}, לא זזה ידינו מתוך ידם^{קפג}.

שאף אם היו גם הם מעמידים אותנו בחזקת כשרות מאומדן דעתם בלא ראות^{קפד} כמותם^{קפה}, הא קיימא לן דבאומדנא אזלינן בתר רוב דעות ולא אמרינן תרי כמאה, כדאיתא בספ"ח דיומא^{קפו} עיי"ש. ועל אחת כמה וכמה שהרבים אשר אתנו^{קפז}, רואינו ויודעינו וראוים ומוכנים להעיד בתורת עדות על פי שבועה החמורה על ראותם אותנו מגודלים מנעורינו באמונה אתם ככל שלומי אמוני ישראל^{קפח}. משא"כ הקמים עלינו אינם אלא כגוזרי גזירות^{קפט}, ופוסקים עלינו דיני אפיקורסים משיקול דעתם רחמנא ליצלן

קסח עיי"פ איוב יט, כז.

קסט עיי"פ יהושע ב, יז.

קע עיי"פ מקץ מב, ל.

קעא עיי"פ סוטה ה, א.

קעב עיי"פ איוב ד, יב.

קעג עיי"פ משלי ד, כה.

קעד עיי"פ ויגש מו, לד.

קעה עיי"פ שמואל ב, כ, יט.

קעו עיי"פ ישעי' מה, יט.

קעז עיי"פ ישעי' כט, טו.

קעח עיי"פ תהלים מח, ו.

קעט עיי"פ אסתר ט, כו.

קפ עיי"פ איוב לח, יד.

קפא עיי"פ מלכים ב, ו, טז.

קפב עיי"פ ויגש מו, לד.

קפג עיי"פ כתובות כז, ב.

קפד עיי"פ מסעי לה, כג.

קפה אף אם העדים המעידים על כשרות עדת החסידים, אין זו עדות ראיה אלא עדות אומדנא, כמו העדים הפוסלים את עדת החסידים, שהוא רק מאומדנא.

קפו פג, א (ואע"ג דאמר רב ספרא תרי כמאה ומאה כתרי, הני מילי לענין עדות אבל לענין אומדנא בתר דעות אזלינן). בכת"י 189 שם – הגהה עה"ג: עיי" שו"ע שלו סי' תרי"ח ס"ה, ויומא פ"ג ע"א. וני דר"ל אף אי לא חשיב נידון זה כד"נ (וכי"ש לפמ"ש לעיל שהיא ד"נ ממש, כ"ש הוא נדון זה, שאפי' מיעוטה אומדנא ש"ד, כ"ש רובא וראי' חושית, וק"ל).

קפז עיי"פ מלכים ב, ו, טז.

קפח עיי"פ שמואל ב, כ, יט.

קפט עיי"פ כתובות קה, א.

מהאי דעתא^{קז}, אבל לא יוכלו להעיד על זה, וכל שכן שלא ישבעו על זה כו'.

לכן זאת העצה היעוצה אם בזאת נאות להם^{קצא}, שים כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו^{קצב}, בגובערניע^{קצג} שלנו או במקום ממוצע בין שני הגובערניעס, לפני אנשי שם מאצילי הארץ החורים והסגנים^{קצד} יודעי ספר ומביני מדע^{קצה}. ואליהם תטוף מלתי^{קצו} להשיב בפניהם אמרים אמת^{קצו} אל כל אשר ישאלוני משפטי צדק^{קצח}. כי הם אינם נוגעים בדבר. כי אף אם לפעמים נטתה ימינם לעשות מעשה תלוי בב"ד^{קצט}. משא"כ הנקראים בשם זקני העדה, כי האנשים הנקראים זקני העדה וכיוצא בהם, עקימת שפתם הוה מעשה^ר בזה, ולא יוכלו לחזור ולהגיד, והם פסולין לדון לנו, כדאיתא בגמרא^א כל תלמיד חכם שמורה כו', ואם לאחר מעשה אין שומעין לו. וכהאי גוונא כתב הש"ך בחו"מ סי' יז ס"ק ט"ב בשם הרשד"מ^{יג}, עיי"ש דחשיבו כנוגע בדבר. ושאר העם, אע"פ שעשו מעשה על ידם, הרי הם תלויים בב"ד כו'.

כנפשם ונפש אוהב נפשם מלב ונפש

שניאור זלמן במוהר"ב יצ"ו

סימן נט

אמות שבחנות^{יח}

ואודות אמות שבחנות^{יח}, מבואר בגמרא רפ"ה דב"מ^{יח}, שאיסור מדות ומשקלות אינו

^{קז} עיי' שבת פד, ב.

^{קצא} עיי' וישלח לד, טו.

^{קצב} עיי' יוצא לא, לו. שרבנו מוכן ללכת לד"ת בענין הזה, לפני דיינים הממוצעים שאינם נוגעים בדבר.

^{קצג} פלך.

^{קצד} עיי' נחמיי ד, ח.

^{קצה} עיי' דניאל א, ד.

^{קצו} עיי' איוב כט, יב.

^{קצז} עיי' משלי כב, כא.

^{קצח} עיי' ישעיי נח, ב.

^{קצט} כי אף אם לפעמים גם נהגו בהרחקות מהחסידים, הרי תלו מעשיהם בפסק הב"ד, ולא שהם עצמו פסקו כן, ולכן אינם נוגעים בדבר.

^ר עיי' סנהדרין סה, א.

^{רא} יבמות עז, א.

^{רב} על מ"ש בשו"ע שם ס"ה (אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חברו), כתב הש"ך שם: אבל אם שמע מותר, עיין בתשובת י' לב ס"ג סי' צ"ז, וכ"כ ר"ש מדינא סימן ב'. אכן אם כבר נשאל מדיין וכתב לו פסק ודעתו עליו, אין רשאי לפסוק, דחשיב כנוגע. [כ"כ] שם, וכ"כ ר"ל י' חביב באגרת הסמיכה אשר לו.

^{רי} סי' ב ד"ה ומעתה (אין לו לשמוע דברי האחד שלא בפני חברו כו'), נראה דאפילו דשמע לא נפסל לדון כו'. נראה שמי שפסק דין על ענין, אין לו להיות דיין ואפי' בשותפות עם אחר, כי הוא נוגע בדבר, וכן ראיתי למורי כמוהר"ר לוי בן חביב זלה"ה כו' והבא להעמיד ולקיים דברי הוראתו שהורה בשכבר אין שומעין לו, משום דהוי נוגע בדבר.

^{רז} תשובה זו סודרה בדפוס בהוצאת זיטאמיר תר"ז, ונסמנה במפתח סי' כא, כותרת שלפנינו. אלא שנשמטה לפני ההדפסה (כנראה על ידי הצנזור), ונשארה רק במפתח (ראה גידול תורה נ"י. ח"כ ע' תפז). ונדפסה מכת"י בקובץ אור ישראל כו ע' יא (ראה במבוא לתשובה זו שנדפס שם ע' ט).

^{רי} שמדת האמה הנהוגה בחנויות אינה מדת האמה האמיתית (שעל פי התורה, או הרשמית). וראה אור ישראל שם.

^{רז} סא, רע"ב (שאיסור מדות ומשקלות יש ללמוד מגזילה, ולא נכתב אלא לענין טומן משקלותיו כו'). וראה שו"ע^ר ה' מדות ומשקלות ס"א.

איסור מוסיף ולא כולל יותר מאיסור גניבה, אילו לא נאמר לאו דמדות ומשקלות. ולכן, כל שאין לחוש משום איסור גניבה שרי".¹⁷ דהיינו שאינו גונב דעת הלוקח ואינו מטעהו כלל, כי כן הוא אמת רוב החנויות המפורסמות לרבים, אף שאין אמות אמיתיות.

סימן ס

הגהות לשו"ת מהרי"ק¹⁸

שורש מה ענף ב, נלע"ד דאפי' בקרון אין אסור כשהגוי מוליך הבהמה ... משום שמא יחתוך זמורה ... שהרי כתב בספר התרומה וז"ל אסור ללכת בקרון בשבת ... ואפי' ינהיגו גויים עצמם הקרון אם הוליכו חוץ לתחום אסור ולא דמי לספינה עכ"ל, מדקאמר הוליכה חוץ לתחום אסור כשמנהיגים הגויים הקרון משמע דבתוך התחום מיהא שרי ... דלשמא יחתוך זמורה ליכא למיחש כשהגויים מוליכים.

זה אינורט. ע' סימני ס' התרומהרי ובהגמ"ר פ"ק דשבתריא וכ"פ רמ"א בהגהריב. ומ"ש בסה"ת גויים עצמן ר"ל בלא בהמות, דאל"כ לל"ל עצמן.

שורש עב (בדפוסים שלנו לט, ב שו"ה התו') נדפס. בשטר אירוסין. ותוקן: בשאר איסורים.

שם (שו"ה מאיסור) נדפס. באיסור אמרינן. ותוקן: באיסור ערוה אמרינן.

סימן סא

הגהות לרמ"א וב"ש אהע"ז סקכ"ט¹⁹

רמ"א סל"ד, זנביל או זנוויל פייבש וויבש ... מ"מ בדיעבד אם שינה בא' מאלו הדברים כשר.

שהם דקדוקי הכינויים, אבל שם העצם צ"ל נכתב כפי לשון המדינה אפילו לעכב.

ב"ש ש"נ, בתיה, והוא שם הקודש ע"כ כותבין בת שבע דמתקריא בתיה.

שגגה היא²⁰.

¹⁷ ראה שוע"ר ה' אונאה ס"י, וח' גזלה קו"א סוף ס"ק ב, שגם איסור שהיית מדה חסרה בביתו אינה אלא במקום שיש חשש גניבה.

¹⁸ נדפסה ביגדיל תורה (נ.י.) עא ע' קצט, מכת"ק שעל גליון הספר (שם ע' ר). ונעתקה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 295. שו"ת הרב ס"י כג.

¹⁹ מלבד מה שמבואר בב"י ס"י שה ד"ה ומ"ש ואם לא עלה, דקיי"ל כהפוסקים שגם כשהגוי מוליך הבהמה אסור, גם דעת ס' התרומה אינו כן.

²⁰ ס"י רכה (אבל בקרון אסור לילך אע"פ שהעכו"ם מנהיג [ה]בהמה משום שהשתמש בבהמה והוה ליה צדין אסורין כדאיתא פרק מי שהחשיך).

²¹ ס"י תנב (התיר רשב"ם אפילו בקרון ליכנס לו בשבת ונכרי מוליכו חוץ לתחום, ור"י אסר הואיל ובהמה מושכת בקרון אסור להשתמש בבעלי חיים).

²² ס"י שה ס"י (ואסור לישב על קרון שהעכו"ם מנהיגו בשבת משום שמשמשת בבהמה, גם שלא יחתוך זמורה). וכ"פ בשוע"ר שם סכ"ג.

²³ נעתקה ונתבארה בשו"ת צמח צדק אהע"ז ס"י רלב. ס"י רלד ס"ג. ס"י רמו. ס"י תטז. קובץ יגדיל תורה נ.י. חע"א ע' רב. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 291.

²⁴ נעתקה ונתבארה בשו"ת צמח צדק אהע"ז ס"י ריט. ס"י רכב. לתוכנה ראה לעיל ס"י לח. לקמן שער השמועה ס"י נג.

סימן סב

הגהה לשו"ת תורת אמת סי' לר"ט

שהנה הרב מהר"י נ' לב ... בשם גרשום שכתב גרשון נראה שאם היה ידוע ששמו גרשום וכתוב גרשון לא הוי כלל גט ... כי גרשום וגרשון שני שמות ... אלו לא נמצא כתוב בתורה רק שם גרשום והיה נכתב בגט גרשון היינו אומרים כי היה שם גרשון כנוי לגרשום.

זה אינו להכשיר לגמרי אלא שלא היה בטל לגמרי וכל הדרכים האלו בה כו' ע"ש.

סימן סגהגהה לשו"ת מעיל צדקה סי' סו^{ר"ז}

(תשובת בעל החכם צבי) תיובתא דהפוסקים הסוברים דאפילו באין ידוע ודאי שמכתה מוציאה דם תולה בה, דמה כח מכה זו יפה מכח העליה שדמים לה ויש לה פתח פתוח לפרוזדור ואפ"ה אין תולין בה.

אם כן אמאי חייבין באותיות, ולא מספקינן בעלייה כמו במכה^{ר"ז}.

^{ר"ט} נעתקה ונתבארה בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' רל ס"א. סי' רלד ס"ד. סי' שו ס"א. יגדיל תורה חע"א ע' רב. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 296.

^{ר"ט} נעתקה ונתבארה בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' קיד ס"ד. יגדיל תורה נ"י. חע"א ע' רג. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 297. שו"ת הרב סי' סא.

^{ר"י} שאף במכה שאינה יודעת אם מוציאה דם אינה חייבת באותיות. ואילו בלא מכה חייבת, ואין תולים בעלייה.

שער השמועה

סימן א

מחלוקת הפוסקים והמקובלים^{ריח}

שמעתי מפי הרה"ג החסיד המפורסם ר' הלל פאריטשער זי"ע, אשר פעם אחד שאלו את אדמו"ר הזקן, איך יש לנהוג בדבר שהמקובלים מחולקים עם הפוסקים, והשיב אדמו"ר, מסתמא יש לנהוג כהמקובלים.

ושאלו אותו הלא הוא בעצמו בשו"ע שלו^{ריט} כתב שיש לילך אחר הפוסקים, והשיב, כן כותבים הפוסקים אבל המקובלים כותבים לילך אחר המקובלים נגד הפוסקים^{ריב}.

סימן ב

מנין הכריכות בתפילין^{רכא}

ועל השאלה אודות הכריכות של התפילין, אמר אדמו"ר שליט"א [הצמח צדק] למהרי"צ [בנו הרה"ק מאורוטש] ששייב להם, שאדמו"ר הזקן נ"ע היה כורך שבעה כריכות^{רכב} שלמות מלבד השני חצאים, וביחד הם תשעה^{רכג}.

סימן ג

דקדוק בתיבות התפלה^{ריד}

החסיד בעל השל"ה ז"ל צוה^{רכה} להדפיס סדור שער השמים שלו עפ"י דקדוק של המדקדק הגדול מה"ר שבתי [סופר] מפרעמסלא^{רכו}, חוץ ממלך מלך וימלך, שצוה להדפיס מלך חציו קמץ וחציו פתח, כדי לכוון מספר הנקודות כמספר השם^{רכז}. אבל

^{ריח} נעתקה משער הכולל פ"א ס"א. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 301. שו"ת הרב סי' ב.

^{ריט} סי' כה סכ"ח.

^{ריב} הדעות בזה נתבארו בשו"ת הרב שם.

^{רכא} נדפסה בשו"ת הרב סי' ג, מתוך כת"י.

שינויים העיקריים שבין כתבי היד, צוינו לקמן בשולי הגליון.

^{רכב} כמבואר בשו"ת סי' כה ס"ב, ושי"נ.

^{רכג} כמבואר בפרי עץ חיים שער התפילין ריש פ"ח, מהחברים.

וראה סי' המנהגים חב"ד ע' 4 (ז' כריכות עם חב' חצאין, והיינו חצי הכריכה העליונה וב' כריכות שלמות בקירוב זה אל זה, ואח"כ להניח מקום פנוי מעט, ולעשות עוד ד' כריכות שלמות וחצי כריכה באלכסון).

^{ריד} נעתקה מהקדמת מהרי"ל לסידור אדה"ז, שבראש סדור תורה אור. ונדפסה בשו"ת הרב סי' ח.

^{ריה} בצוואתו שנדפסה בתחלת סדורו (וי' מלך יי מלך יי מלך לעולם ועד. ככה נדפסים הנקודות, ולא כמו שהוא בסידור מהור"ר שבתי, שנדפס מלך מלך, רק יהי נדפס בקמץ פת"ח, אבל כשמוזכר מלך במקומות אחרות יהיה נדפס כמו שהוא בסדור ר' שבתי).

^{ריז} נדפס בפראג שצ"ח. ראה סי' "הסידור" ע' קצז.

^{ריכ} בסדור השל"ה בתפלת יהי כבוד, מביא מכתבי האריז"ל (שער הכוונות ענין תפלת השחר דרוש א): כי כל הניקוד של שלשה שמות הנזכרים שלשתם ביחד הם בגימטריא יב"ק.

ומבאר השל"ה: ולענין למצוא בהניקודים מספר יב"ק, זה ג"כ בניקוד מלך מלך ימלך, מלך ראשון בשני סגו"ל, והשני בקמץ פת"ח, והג' בחיריק שוא, והם עולים יב"ק, כי כל נקודה י', וכל פתח ו', וכל קמץ י"ו, הרי קמץ כו' ואין להקשות הלא יש י' יתירה דהיינו החולם של ימלך, נראה בעיני כי הנקודה זאת אינה במנין, כי הנקודה זאת משמשת במקום ו', כי ימלך הוא חסר.

רבינו נ"ע אמר שצריך לומר כולו קמץ, ואמר שכן הוא כוונת האריז"ל, דמה שכתב כולו פתח^{רכ}, ר"ל קמץ, שנקרא פתח בלשון ספר. דלא כיש שמשבשין הקריאה ואומרים מלה זרה שאין לה פירוש כלל, ותולין בוקי סריקי בהאריז"ל. ואמר שחשבון הנקודות גם לפי כוונת האריז"ל יעלו למספר השם (כי השו"א נח שבמ"ם שבמלת ימלוך אינו עולה בחשבון, כיון שהוא נח).

גם רבינו אדמו"ר נ"ע נטה אחריו ברוב המקומות, ולא פנה אל רהבים המדקדקים אחרונים שתקעו עצמן יותר מדאי בדקדוק המלות^{רכט} לקלקל הקריאה, וכמעט שממשיך לבטל הכוונה. ובפירוש שמיע ליה מיניה דמר ששמע בשם כו', שהלעיג על המדקדקים האחרונים האומרים לפיכך בכ"ף רפויה, ומחמת זה גורמים להשכיח ענין עיקר התפלה^{רל} שצריכה להיות בכוונה^{רלא} (לכן הקפיד להרגיל הנערים להתפלל בסדור שנדפס על פי כללי הדקדוק, ויהיה רגיל מנעוריו לאמר לפיכך בכ"ף רפויה, וכדומה בכל התיבות). ולא כן דרכי רבינו שגבהו דרכיו מדרכיהם, כי תורת אמת היתה בפיהו ודקדוקי המלות עולות בקנה אחד עם הכוונה הרצויה.

סימן ד

תפלה מדאורייתא או מדרבנן^{רלב}

בשורש התפלה הנה יש פלוגתא בין הפוסקים^{רלג} אם יש שרש לתפלה מן התורה כידוע^{רלד}. והנה כל מוני המצות כמו הסמ"ק^{רלה} והרשב"ץ^{רלו} האחרונים העלו דהתפלה בנוסחא בכל יום היא דרבנן, אך התפלה שיתפלל ויבקש בעת מן העתים אשר יצטרך לדבר מהדברים

והיינו לדעת השלי"ה: מֶלֶךְ - 60, מֶלֶךְ - 22. מֶלֶךְ - 30. ס"ה 112. ורבנו מפרש: מֶלֶךְ - 60, מֶלֶךְ - 32. ימלך - 20. ס"ה 112.

^{רכ} בסדור השלי"ה שם: מצאתי בקונטרסי האריז"ל כו', כענין ב' נקודי פת"ח שיש במלת מלך כו', נמצא מלך השני לפי דבריו נקוד בשני פת"ח, אבל לא נמצא נקוד כזה בכל התורה כו'. ולכן מפרש השלי"ה שם דהיינו בקמ"ץ פת"ח, ורבנו מפרש שהוא כולו בקמ"ץ.

^{רכט} ראה שוע"ר סי' סא סכ"ב. סי' סב ס"א.

^{רל} כיון שהורגלו לומר בכ"ף דגושה. וראה עדי"ז בסי' סא סכ"ג (לענין הטעמים). ועוד כתב מהרי"ל בהקדמה שם: ולמי שלא הורגל מנעוריו מבלבל כוונתו בתפלה כו', לכתחלה ודאי טוב להרגיל מנעוריו או שלא בשעת תפלה.

^{רלא} ראה שוע"ר סי' ס ס"ה.

^{רלב} נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ"י. כג ע' תרכה (מכת"י 1146 קמא, א). סי' מאמרי אדה"ז תקס"ד ע' קו. שו"ת הרב סי' טו.

קטע זה, עם כמה הוספות, נמצא בשרש מצות התפלה שבדרך מצותיך (קטו, א).

^{רלג} רמב"ם בסי' המצות מ"ה (שצונו לעבדו כו' זו תפלה כו'). ריש הלי' תפלה (מצות עשה להתפלל בכל יום כו' ואין מנין התפלות מן התורה). השגות הרמב"ן מצוה ה (שכבר בארו חכמים בגמרא תפלה דרבנן כו', ואם אולי יהיה מדרשם בתפלה עיקר מן התורה, נמנה אותו במנינו של הרב, ונאמר שהיא מצוה לעת הצרות, שנאמין שהוא יתברך ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה). שוע"ר סי' קו ס"ב (הביא ב' הדעות, וסיים על דעה הב', וכן עיקר). פס"ד שמ, ג (ביאר ב' הדעות). לקו"ת במדבר ע, ג (והיא דרבנן ואינה ממנין המצות דאורייתא). תניא קונטרס אחרון קסב, א (והיא חובה של תורה ממש למבני מדע). אגרות קודש רבנו אגרת טו (האומרים תפלה מדרבנן לא ראו מאורות מימיהם). אג"ק ח"ב ע' תיב (דאין כוונת אדה"ז באג"ק הנ"ל לחו"ד בכלל אם תפלה מה"ת כו').

^{רלד} בדרך מצותיך שם: וכמו שהובא בסי' החינוך מצוה תלג.

^{רלה} סי' יא (אע"פ שעיקר תפלות דרבנן מ"מ יש תפלה שהיא מן התורה, דכתיב (דברים ד, כט) ובקשתם משם את ה' אליהך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך), ובהגהת סמ"ק שם (מדחשיב זה במצות עשה ש"מ תפלה מן התורה היא לעולם, והכל לפי העת, בעת צרה שלא תבא). הובא במ"א סי' קו ס"ק ב.

^{רלו} בזהר הרקיע סי"ב (שהביא ב' הדעות, ומסיים: לומר שמכלל העבודה הוא שנלמוד תורתו ונתפלל אליו בעת הצרות).

אז היא מ"ע דאורייתא והיא משרשי האמונה, והוא לפי שעי"ז ידע שיש אלקי' כו' ^{רלז}.

וא"כ לפי זה מצות התפלה אינה מיוחדת דוקא לכל אשר מקורב ועומד לפני ה' כצדיקים וכיוצא, אלא גם כל מי שצריך לבקשה, מצוות עשה שיבקש ויקובל לפעמים ולפעמים לא כו'. והרי זה כמו עד"מ המוסר בקשה לפני מלך בשר ודם, שיוכל כל איש למסור לו אף מפחותי הערך מאד וכו', ויקובל בקשתו וימלאנה, כי מטבע הטוב והחסד של המלך לשמוע דוקא אל השפלים וכו'. ואין לייחס זאת אל ענין ההתקרבות והריחוק כלל כי אם בבקשה כלליות בדבר גדול כו', אבל לא לפרטיות וכו', וכמו כן בתפלה הוא שומע תפלת כל פה כו' וד"ל.

סימן ה

נוסח התפלות ^{רלח}

בענין נוסח התפילות יש י"ב שערים, וכל שבט ושבט יש לו נוסח שלו בתפילה ^{רלט}, ועל ידו נעשה עליית נשמותינו, והשער הי"ג כולל כל הי"ב שערים, אשר כל שבט ושבט יוכל להעלות בו ^{רמ}. שכן נאמר ^{רמא} לעתיד לבא יבואו הי"ב שבטים דרך הי"ב שערים שבירושלים כל אחד בשער שלו ^{רמב}. וכאשר לעתיד בגשמיות כן בזמן הגלות בעבודת ה' והוא נוסחאות התפילות, אשר על ידי התפילות מתעלים נשמותיהן של ישראל. ובהיות כל ישראל ערבים ומעורבים מכמה שבטים, ואין אדם יודע מאיזה שבט הוא, לכן תיקן האריז"ל נוסח התפילה מלוקט מנוסחאות אשכנזים ומספרדים ומשאר נוסחאות, בענין שכפי תיקון נוסחתו הוא משער הי"ג שכל ישראל יכולים לעלות בו וד"ל.

ועל ידי הכוונות וגמיטראות נוכל להבין תיקון נוסחתו איזה תיקון יוכשר בעיניו, כמ"ש במשנת חסידים ^{רמג}, דהיינו ממי כמוך עד גאל ישראל מ"א תיבות, ואי אפשר אלא בענין שאין בנוסחתו צור ישראל ^{רמד} עד ונאמר גואלינו. לפי שצור ישראל הוא לשון בקשה, ובכל מה שלפני שמונה עשרה אינם רק סידור שבחיו, וכדארז"ל ^{רמה} דצלותא גואל ישראל ודסדורא גאל ישראל, לשון הוה ועבר, כמו גואלינו ה' צבאות כו' ^{רמו}. וכן בערבית ונאמר כי פדה.

^{רלו} בדרך מצותיך שם: וכמ"ש הרמב"ם בפירוש המשניות בסנהדרין במשנת כל ישראל יש להם חלק כו' בעיקר החמישי מן הי"ג עיקרים שלו.

^{רלח} נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ"י. ח"מ ע' קלו (מכת"י 109 קעב, א. 424 רנב, ב. 877 קו, א). מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקפא. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 261. שו"ת הרב סי' ט, בתוספת ביאור.

^{רלט} שער הכוונות סוף עלינו לשבח (שיש ברקיע י"ב חלונות כנגד י"ב שבטים וכל שבט ושבט עולה תפלתו דרך שער אחד מיוחד לו והוא סוד י"ב שערים הנזכרים בסוף יחזקאל כו' שתפילותיהן משונות לכן צריכים שערים מיוחדים לכל שבט ושבט). וכ"ה בשוע"ר סי' סח ס"ב, וש"י.

^{רמ} לקוטי אמרים להמגיד ממעזריטש סי' קלג (השער הי"ג הוא למי שאינו מכיר את שבטו). ונתבאר בהקדמה לשער הכולל.

^{רמא} יחזקאל מח, לא (ושערי העיר על שמות שבטי ישראל גו').

^{רמב} זח"ג קע, סע"א (מאן דעייל בפיתחא דרשים ביה ראובן, אי משבט ראובן איהו מקבלין ליה פתחין).

^{רמג} תפלת הבריאה פ"ו מ"ט (ובמ"א תיבות שממי כמוך ועד גאל ישראל יכוין כו').

^{רמד} נזכר בשוע"ר סי' סו ס"ט, אבל נשמט בסדור רבנו. ונתבאר בשער הכולל פ"ז ס"ט.

^{רמה} פסחים ק"י, ב: אמר רבא ק"ש (ברכת גאולה שאחר ק"ש, רש"י) והלל גאל ישראל (שמספר ומשבח על גאולת ישראל שעברה, רש"י) דצלותא גואל ישראל (שאנו מתפללין על העתיד, רש"י).

^{רמו} שגם גואלינו, שהוא לשון הוה, הפירוש הוא על העבר. ראה שוע"ר סי' סו ס"ב (שלשון זה כולל ג"כ לאשון עבר).

ואין לומר בשחרית והתקין מאורות, ולא אור חדש^{רמז}.

תיקון האריז"ל צריך לומר והביאנו לשלום^{רמח}.

אף לפי נוסח האריז"ל צריך לומר מקודם ורחמיך ה' אלהינו וחסדיך הרבים כו'^{רמט}.

מהרה אין צריך לומר לפי שאמר כבר בסוף מהר^ר וכו' וד"ל.

סימן ו

לשון הרע בדברים הניכרים^{רנא}

שמעתי מפה קדוש רבנו הגאון אהמו"ר ז"ל, במה דארז"ל^{רנב} על דוד המלך ע"ה שלא קיבל לשון הרע משום דדברים הניכרים חזא ביה, ואמר שאין ללמוד מזה קולא לכל אדם לקבל לשון הרע ע"פ דברים הניכרים, דשאני דוד המלך ע"ה שהיה מלך ישראל ומלך דן ע"פ אומדנא^{רנב}, כמ"ש הרמב"ם ספ"ג מהלכות מלכים^{רנד}.

סימן ז

טיבול פרוסת המוציא במלח^{רנה}

להבין פשט הענין הנז' בכהאריז"ל^{רנז} דצריך לזהר מאד במלח על גבי השולחן בשעת אכילה, אין הענין שיביא מלח דוקא ויטבלו בו את הפת אלא עיקר הכוונה שיהי' טעם מלח בפת, ואז יכוון הכוונה בענין מלח בגימט' ע"ח כו'. דהא מ"ש בגמ' רנז הביאו מל(י)ח כו', וכן מ"ש המקובלים להביא מלח כו', היינו בפת שלהם שהי' בלא מלח, כדמוכח בהדיא בכרך דעירוב וכו', וגם בכמה דוכתי מוכח הכי, ולכך נאמר^{רנח} לית דין צריך בושש, לפי שהפת נקי וטוב היה אומר לית דין צריך להמתיק טעמו כו', אבל פת אחר צ"ל מלח, שלא היו מערבים כלל בפת כי אם שאור בלבד. אבל עכשיו שמערבין

^{רמז} פע"ח שער הק"ש ספ"ב (ואין לומר אור חדש כו' וגם לא להתקין מאורות שנהגו הספרדים). שוע"ר סי' נט ס"ו (יש אומרים שאין לומר אור חדש). ונשמט בסדור רבנו.

^{רמח} כ"ה בסדור השל"ה. וכ"ה בסדור רבנו.

^{רמט} בסדורי האריז"ל כ"ה רק בסדור ר' אשר (לבוב תקמ"ח). וכ"ה בסדור רבנו.

^{רנ} בסדור רבנו הנוסח הוא "מהר והבא עלינו מברכה ושלום מהרה". וכ"ה פע"ח שער הק"ש פ"ג (וצ"ל כפול מהר והבא עלינו ברכה ושלום מהרה). ובנוסח אחר בכת"י: מהרה אצ"ל שאמר כבר מהרה.

^{רנא} נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' יט. ונדפסה בשו"ת הרב סי' יז.

^{רנב} שבת נו, א. וראה שוע"ר סי' קנו ס"י (אא"כ הוא רואה דברים הניכרים).

^{רנב} בשארית יהודה שם: דדברים הניכרים הוי אומדנא דמוכח).

^{רנד} ה"י (יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד). וראה שו"ת הרב שם.

^{רנה} נעתקה מסי' מאה שערים סי' ל. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תק. ונדפסה בשו"ת הרב סי' יח.

^{רני} ראה רמ"א סי' קסז סי"ה (מצוה להביא על כל שלחן מלח קודם שיבצעו). מ"א שם ס"ק טו (אע"ג דאין אנו נוהגין באכילת מלח משום דיש בפת מלח מ"מ מצוה להניחו על השלחן. וכתבו המקובלים לטבול פרוסת הבציעה במלח). שער המצות עקב (צריך לטבול פריסת המוציא במלח כו', הלחם רומז על ג' הויות כו' [לח"ם בגימטריה ע"ח, ג"פ הו"ה], ומלח הוא ג' הויות). ספר הליקוט עקב עה"פ ויענך גוי' (ולזה צריך ג"כ מלח על השולחן כו', ג' שמות הו"ה שעולים ע"ח כו', שהם לח"ם ומל"ח). שוע"ר שם סי' יח (לכן מצוה להניחו על השולחן אפילו לא יאכלו ממנו).

ומבאר רבנו כאן, שמה שהצריכו מלח על השלחן, והטבילה במלח, אינו אלא בפת נקיה שא"צ מלח, אבל לא בפת שלנו שיש בו מלח (ודלא כמ"א דלעיל).

^{רני} ברכות מ, א (הביאו מלח).

^{רנב} שם (אמר להו לית דין צריך בשש), ורש"י שם (כלומר פת נקיה היא זו). וכ"ה בשוע"ר סי' קסז ס"ח (ואם היא פת נקיה כו' א"צ להמתין).

מלח בפת שלנו במדינתנו אלו הוה כאלו המלח מונח על השולחן ממש, ויוצא ידי חובת הכוונה הנזכרת בסה"ק בפת מלוח כמו במלח ממש, כי הטבילה לאו דוקא ודו"ק. ודוגמא מצינו בגמ' דלעיל, במה שלא הצריך מלח כלל, משום דלית דין צריך כו' ודו"ק.

סימן ח

יין צמוקים^{רנ"ט}

ע"ד יין צמוקים אם מברכין עליו בורא פרי הגפן ומקדשים עליו^{רס}, לפי שאומרים בשם הגאון אאזמו"ר ז"ל שצריך שיהיו שלשה ליטרות צמוקים לשטאף אחד יין.

אילו הייתי שומע כן מכ"ק רבינו ז"ל, ודאי הייתי מחמיר, אכן אני לא שמעתי כן בפירוש, ואין ראי' ג"כ להיפך. ואעפ"כ מי שיוכל להחמיר לעצמו שיהיו צמוקים כנ"ל ראוי להחמיר.

סימן ט

שתיית רביעית בכא"פ או בכדי שתיית רביעית^{רס"א}

ועל דבר אשר נסתפקת בענין שתיית טייה או קאווי חמין, אם מצטרפין לקולא בכדי שתיית רביעית בינונית או בכדי אכילת פרס, לפי שמצאת בברכת הנהנין של רבינו אחמו"ר ז"ל (בפרק ח' הלכה ו') שהעיקר אם לא שהה בכא"פ מצטרפין.

דע לך אהובי כי בפירוש שמיע ליה מיניה דמר אחאי ז"ל, שכתב כן לפי שלא סמך על מ"ש המ"א (סי' ר"י סק"א^{רס"ב}), דצירוף דלענין ברכה תליא בפלוגתא דהרמב"ם^{רס"ג} והראב"ד^{רס"ד} שבטוש"ע הלכות יו"כ^{רס"ה}. אלא אפילו להרמב"ם דסבירא ליה דאם שהה יותר מכדי שתיית רביעית אינו מצטרף, היינו דוקא ביום כיפור ששיעורו מלא לוגמא^{רס"ו}, שהוא פחות מרביעית^{רס"ז}. אבל בברכה אחרונה ששיעורה ברביעית^{רס"ח}, אין סברא כל כך לשער שתיית רביעית שבמהרה בכדי שתיית רביעית בשתייה בינונית. ומשום הכי נמי

^{רנ"ט} נעתקה משו"ת צמח צדק או"ח רס"י כח וס"י פב. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 302. שו"ת הרב ס"י כ. והאריך בצ"צ שם, ומבאר החשבון: שיהי' המזיגה על חד תרין, ולכן צריך שיהי' ג' פונט צמוקים, כי המיץ מהצמוקים מכל פונט יהי' ודאי רק רביעי הפונט ואפשר פחות, לכן מג' פונט יהי' רק ערך ג' רביעי ליטרא, או ב' שלישי ליטרא, וכשיהיו המים בכפליים יהי' ערך שני ליטרא, וזהו משקל שטאף י"ג.

^{רס} ראה שו"ע"ר סי' ערב ס"ז (יין צמוקים כו' מקדשים עליו כו', והוא שיוצא מהם קצת לחלוחית בלא שרייה כשמעצרים אותם).

^{רס"א} נעתקה משו"ת שארית יהודה או"ח סי' טו.

^{רס"ב} יולענין שתייה ע"י סי' תרי"ב שיעור הצירוף.

^{רס"ג} ה'י' שביתת עשור פ"ב ה"ד (שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין לשיעור ואם לאו אין מצטרפין). ה'י' מאכלות אסורות פ"ד ה"ט (השותה רביעית של סתם יינם מעט מעט, או שהמחה את החמץ בפסח או את החלב וגמעו מעט מעט, או ששתה מן הדם מעט מעט, אם שהה מתחלה ועד סוף כדי שתיית רביעית מצטרפין, ואם לאו אין מצטרפין). ה'י' תרומות פ"י ה"ג (שתה וחזר ושתה, אם יש כו' מתחלת שתייה ראשונה עד סוף שתייה אחרונה כדי שתיית רביעית הרי אלו מצטרפין).

^{רס"ד} ראב"ד ה'י' תרומות שם (נראה שאף לשתייה בעינן כדי אכילת פרס).

^{רס"ה} שהובאו בשו"ע"ר סי' תריב סט"ו. ושם הביא דעה הא' בסתם שהשיעור הוא בכדי שתיית רביעית, ורק לכתחלה יש להחמיר כיש אומרים שמצטרפות בכדי אכילת פרס. וש"י.

^{רס"ו} כמבואר בשו"ע"ר שם ס"ב, וש"י.

^{רס"ז} ראה שו"ע"ר סי' קצ ס"ו (באדם בינוני הוא רק רביעית), וש"י.

^{רס"ח} רמב"ם ה'י' ברכות ה"ב. שו"ע רס"י רי. סדר ברה"י לרבנו פ"ח ה"א (חוץ מיין, שיש מסתפקים).

בנזיר ששיעורו ברביעית יין כתב הרמב"ם פ"ה מה' נזירות^{רס"ט}, דשיעור הצירוף בכדי אכילת פרס. ומ"ש בפ"ד מהמ"א בשאר איסורים נמי דהצירוף בכדי שתיית רביעית, היינו משום דסבירא ליה נמי דבכל האיסורין איסור השתייה כאיסור האכילה בכזית. דלא כמ"ש הכ"מ בספ"ג מה' ברכות^{רע"ב} בפשיטות, דכל איסורי משקין ברביעית, בלי שום ראייה. ואדרבה בפ"ו^{רע"א} מהלכות מאכלות אסורות כתב גבי האוכל דם בכזית, וסתם דרך אכילת דם היינו שתייה, מדלא פירש דהיינו דוקא בהקפואו ואכלו. וכן בהמחה את החלב וגמעו לא נתן שיעור אחר מבאוכל^{רע"ב}. ולענין תרומה בפ"י מהל' תרומות^{רע"ג} כתב הרמב"ם בהדיא דשיעור שתייה כשיעור אכילה בכזית. והיינו דלא כתב בפ"ד^{רע"ד} אלא רביעית של סתם יינם, ומסתם יינם בלבד אין ללמוד לשארי ענינים. עד כאן הן הן הדברים ששמעתי מפיו הק' ^{רע"ה}.

סימן י

סעודת שבת במיני מזונות^{רע"ו}

שמעתי ממנו בסוף ימיו שחזר בו ולא הצריך לאכול כשיעור קביעות סעודה, שהרי גם בברכת מעין ג' יש בה הזכרה שם קדושת היום.

סימן יא

שבעה קרואים בשבת^{רע"ז}

כמדומה שכמ"כ אצל אאזמו"ר הגאון ז"ל שהוא היה הקורא תמיד לא היו מוסיפים על ז' קרואים^{רע"ח} אף בשבת שיש בו חתונה כו'.

^{רס"ט} ה"ב (אם שתה רביעית יין), וה"ד (יין שנתערב בדבש כו' וכן הצמוקין שדרסן עם הגרורות וטעם הכל טעם צמוקין כו', בכדי שלש ביצים).

^{רע"ב} ה"ב (ומ"ש רבינו דשיעורא דמשקין ברביעית, טעמו מדאשכחן בעלמא לענין אכילת איסורין, דחייב בשתיית משקין אסורין ברביעית).

^{רע"א} הלכה א.

^{רע"ב} בהל' מאכלות אסורות פ"ד ה"ט והי"א.

^{רע"ג} ה"ב (וכשם שאכילת תרומה בכזית כך שתייה בכזית).

^{רע"ד} ה"ט, כמועתק לדעיל.

^{רע"ה} ומסיים במהרי"ל שם: וממוצא דבר נשמע דלענין יוה"כ יש לסמוך שפיר על הרמב"ם, משום דלפמ"ש אדח"י לה ראיית הראב"ד מפסול גוויה, דפסול גוויה נמי שיעורו ברביעית, וממילא בעינן לצירוף שיעור גדול יותר, וכמו בנזיר דלעיל (וע' בכ"מ פ"י מה' תרומות דלעיל בשם מהרי"ק שתיירץ בענין אחר, והוא נכון ג"כ. ואף הפר"ח קלס"י קצת, אלא שכתב ומ"מ אינו מחזור, והביא ראייה מהגמ' ואין דבריו מוכרחים) משא"כ לענין יוה"כ. ואם כן כיון דכשל עוזר נפל עוזר, והדרין לכללין דקשה לסתור התוספתא המפורשת במקומה. ועכ"פ גבי חולה דס' נפשות להקל ודאי דיש להקל כדעת הרמב"ם (ואפשר דגם הפר"ח יודה בזה).

^{רע"ו} נעתקה מהגהת מהרי"ל, על מ"ש בשוע"ר סי' קפח ס"י: ומיני לחמים שאין קובעין עליהם סעודה צריך לאכול מהם כשיעור קביעות סעודה.

וראה בהנסמן בשוה"ג שם.

^{רע"ז} נעתקה משו"ת צמח צדק או"ח סי' לה ס"ז. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 303. שו"ת הרב סי' כא.

^{רע"ח} ראה שו"ע סי' רפב ס"א (ואם רצו להוסיף על מנין זה יכולים להוסיף כמו שירצו), וס"ג (יש מי שאומר שלא התירו להוסיף על המנין הקרואים אפילו בשבת, אלא בזמן חכמי המשנה שלא היו כל העולים לתורה מברכים, אלא ראשון היה מברך ברכה ראשונה והאחרון היה מברך ברכה אחרונה, אבל עכשיו שכל אחד מברך בפני עצמו אסור להוסיף, כדי שלא להרבות בברכות כו' טוב לחוש לדבריו), וש"נ.

סימן יב**קדיש במנחה של שבת^{רעט}**

ידוע בבירור שלמעשה הנהיג אדמו"ר בשבת במנחה תיכף אחר הקריאה בספר תורה, כשהש"ץ הולך להתיבה להתחיל קדיש מגביהין הספר תורה, והש"ץ בבואו אל התיבה מתחיל מיד קדיש^{רפ}, ובסיום הקדיש עומדין כל הציבור תיכף להתפלל, לבד השמש והגולל מחזיקין הספר תורה על הבימה^{רפא}, עד כדי שהמכניס הספר תורה להיכל לא יצטרך לעבור על האיסור^{רפב} שאסור לעבור נגד המתפללים.

סימן יג**י"ש מתבואה חמוצה^{רפג}**

וצריך לבערו מן התורה. ואם עבר עליו הפסח ולא ביערו הרי זה אסור אפילו בהנאה. ומכל מקום אם יש בזה הפסד גדול מאוד יש לסמוך על האומרים (תוס' רי"ף רא"ש ר"ן), שאפילו אם יש בתערובת כזית חמץ בכדי אכילת או שתיית פרס, אלא שהוא דבר חריף וחזק שאי אפשר לאכול או לשתות פרס מהתערובת אם לא שיששה בינתיים, ונמצא שאינו אוכל או שותה כזית מהחמץ בכדי שיעור אכילת או שתיית פרס מהתערובת, מותר להשהותו בפסח מן התורה, אם אין החמץ נותן טעם בתערובת ואין נותנין בו את החמץ אלא לקיוהא בעלמא (טור), דהיינו לחריפות ולחמיצות, ואין צריך לבערו קודם הפסח אלא מדברי סופרים (תוס' ר"ן מ"א). ולפיכך אם עבר עליו הפסח ולא ביערו הרי זה מותר בהנאה (ר"ן), כמו שיתבאר בסוף סימן תמ"ז. ולדבריהם אף יי"ש זה שנעשה מתבואה חמוצה או משמרי שחר, אף על פי שיש כזית חמץ בכדי שתיית פרס מהתערובת, מכל מקום כיון שהיי"ש הוא דבר חריף וחזק שאי אפשר לשתות פרס ממנו בלי הפסק שהייה בינתיים, ואין החמץ נותן טעם בתערובת, שהרי היי"ש הנעשה ממיני קטניות שקורין גריקע או ממי דבש טעמו שוה ליי"ש הנעשה מתבואה חמוצה, ואין

^{רעט} נעתקה משער הכולל פרק כט. ונדפסה בשו"ת הרב סי' כב.

וראה בדי השלחן סי' צא ס"ק ד. פסקי הסדור סקל"ד. קונטרס הסדור סל"א. רשימת היומן ע' תטז. אגרות קודש ח"ג ע' קלח. סדור רבנו הזקן עם ציונים והערות ע' שכ. הגהות לסדור רבנו הזקן פ"ט סמ"ב. ס' המנהגים חב"ד (ע' 34): מנהגינו להתחיל לומר ח"ק קרוב לסוף הגלילה, ולמהר בהגלילה ואמירת יהללו והכניסה לארון, ולהאריך במתינות באמירת הח"ק, באופן שיסיימו הח"ק אחר הכניסה, ועכ"פ להסמיכו להתפלה ככל האפשר.

^{רפ} כדי להסמיק הקדיש (שלפני שמו"ע) אל קריאת התורה. וראה שוע"ר סי' רצב ס"ד (אין אומרים קדיש אחר קריאת התורה במנחה, שאין כאן במה להפסיק בין קדיש זה לקדיש שאומרים קודם התפלה בלחש).

^{רפא} ראה שו"ת הרב שם.

^{רפב} כמבואר בשוע"ר סי' קב ס"ד.

^{רפג} הגהת מהרי"ל, על מ"ש בשוע"ר סי' תמב ס"ט: זיעה היוצאת מחמץ הרי היא כעצמו של חמץ לפיכך יי"ש הנעשה מתבואה חמוצה שקורין מאל"ץ אין דינו כתערובת חמץ אלא כממשו של חמץ עצמו וכן יי"ש הנעשה משמרי שחר של שעורים או של חטים דינו כממשו של חמץ עצמו לפי ששחר הנעשה משעורים או מחטים יש בו כזית חמץ בכדי שתיית פרס מהשחר והלכה למשה מסיני הוא בכל איסורין שבתורה שכל כזית איסור שנתערב באכילת פרס מהיתר הרי כל הפרס של היתר נתהפך להיות כגופו של איסור עצמו וכל האוכל כזית מפרס הזה אע"פ שבכזית הזה אין בו כזית שלם של איסור הרי הוא חייב כאלו אכל כזית שלם של איסור כיון שגוף ההיתר נעשה איסור וכיון ששחר הזה שיש בו חמץ כזית בכדי שתיית פרס נעשה כולו חמץ והשותה כזית ממנו חייב כרת כמו על עצמו של חמץ לפיכך גם יי"ש הנעשה משמרים של שחר זה דינו כעצמו של חמץ שהרי השמרים יש בהן יותר חמיצות מבשחר עצמו לפי שגוף קמח השעורים או החטים חמוצים הוא נצלל למטה בשמרים.

ומבואר בחידושי צמח צדק (ז, ד): כת"י אחיו הרי"ל ז"ל כו' שאמר שכן פסק רבינו הגדול. ושם (סז, ד): שאמר ששמע כן מפיו הלכה למעשה.

וראה המצויין בשולי הגליון בשוע"ר שם.

ביי"ש זה אלא כח החמץ שנעשה על ידי כן חריף וחזק, שהוא רק קיוהא בעלמא. ולפיכך אין צריך לבערו אלא מדברי סופרים, ואם עבר עליו הפסח ולא ביערו מותר בהנאה. ויש לסמוך עליהם במקום הפסד גדול מאד, כיון שחמץ שעבר עליו הפסח אינו אסור אלא מדברי סופרים לדברי הכל, כמו שיתבאר בסימן תמ"ח, ויש להתיר בהנאה דהיינו שימכרנו לנכרי. רק שיזהר שיהא בענין שלא יחזור הנכרי וימכרנו לישראל וישתה ממנו, ובשתייה אסור לכל ישראל אפילו למי שאין החמץ שלו. אבל אם אין שם הפסד גדול מאד, אין להתיר אפילו בהנאה.

סימן יד

מתנה על מנת להחזיר בחמץ^{רפד}

בענין מתנה על מנת להחזיר בחמץ, דמהרא"י^{רפה} נמשך אחר הגהות מיימוני פ"ו מהלכות שבת^{רפז} דאינו אסור אלא משום חומרא דחמץ, ואני שמעתי ממורי אחי רבנו הגאון ז"ל נ"ע שיש בו איסור בל יראה ובל ימצא מן התורה, והיינו דכתב הרמב"ם^{רפז} והשו"ע^{רפח} ולא יתן על תנאי וכו', ואיני זוכר טעמו היטב^{רפט}.

סימן טו

בגדי שבת בשבת חזון^{רצ}

תשעה באב שחל בשבת הועד על מוח"ז רבינו ז"ל שלא שינה מאומה משאר שבתות^{רצא}.

סימן טז

תענית בן י"ג ביום הכפורים^{רצב}

זכורני שכן עשה מעשה כאזמור"נ נ"ע שהאכיל ביום הכיפורים^{רצג} לתינוק שנעשה בן י"ג שנים בצום גדליה, על ידי שבדקו ומצאו שאין לו ב' שערות^{רצד}, והבדיקה היה ע"י איש

^{רפד} נעתקה משו"ת שארית יהודה או"ח סי' י. ונדפסה בשו"ת הרב סי' כז.

^{רפה} תרומת הדשן סי' קכ.

^{רפז} אות ב (ושמא משום חומרא דחמץ). וראה שו"ע סי' תמח ס"ג (אבל מתנה על מנת להחזיר לא מהני). מ"א שם ס"ק ה (משום חומרא דחמץ. ורדב"ז ח"א סי' קמ כתב הטעם, דכל זמן שהתנאי תלוי הוי כפקדון כו'). שו"ע"ר שם ס"י"ח (לענין חמץ בפסח החמירו חכמים). קו"א סי' רמה ס"ק ד ד"ה עיין (ק"ל מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה לכל מילי בר לענין חמץ, כמ"ש הגהות מיימוניות פ"ו מחלי שבת. עיין מ"א סי' תמ"ח).

^{רפו} ה' חמץ ומצה פ"ד ה"ז (ולא יתן לו על תנאי, ואם עשה כן הרי זה עובר על בל יראה ובל ימצא).

^{רפח} סי' תמח ס"ד.

^{רפט} וראה מה שמסיים שם (אבל באמת דעת לנבון נקל כו' כל שהיא טובת הנותן בלבד הויא כמתנת בית חורון כו'). שו"ת הרב שם.

^{רצ} נעתקה משו"ת דברי נחמיה יו"ד סי' כז. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 303. שו"ת הרב סי' ל.

^{רצא} אלא לבש בגדי שבת. דלא כרמ"א סי' תקנא ס"א (אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד).

וראה שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תרצג (וכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם לא נהגו מנהג זה, ויפה עשו, לפי שאני סובר שהוא כנגד הדין כו' אם חלק ט' באב בשבת אינו מונע ממנו דבר). דברי נחמ"י שם. סי' המנהגים חב"ד ע' 46, וש"י.

^{רצב} נעתקה משו"ת צמח צדק או"ח סי' סב. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 304. שו"ת הרב סי' לב.

^{רצג} פחות מכשעירו, כדלקמן.

^{רצד} ראה שו"ע"ר סי' תרטז ס"ח (אנו חוששין שמא הביא כבר שתי שערות ונשרו, לפי שדרך הוא להביא שתי שערות מיד אחר י"ג שנים, וא"כ הרי יש כאן ספק שמא הוא חיים להשליח מן התורה). סי' תריב סט"ז (אפילו אכל כל שהוא ושתה כל שהוא הרי עשה איסור מן התורה). נדה מו, ב (שבספק דאורייתא חיישין לשמא נשרו). וראה מה

אחד. ואותו התינוק כפי הנראה היה רחוק מחשש סכנה, דאם לא כן לא הוצרך לבדיקת שערות, אלא התינוק היה לו מתחלה כמו ב' חדשים לפני יוהכ"פ חולי חום ואח"כ נתרפא ממנה, וכמו ב' חדשים שהיה מבריא והולך, וכבר אכל ושתה כמאכל הבריאים הגמורים, ועכ"ז לפי שהיה קטן וכחוש האכילו פחות מכשיעור.

סימן יז

קרי ביום הכפורים^{רצ"ה}

ע"ד הקרי שאירע לו ביוהכ"פ, בפירוש שמיע לי מני דמרן כאזמו"ר נ"ע שלא לפחוד מזה, כי הדברים הנאמרים על זה בגמרא^{רצ"ו}, היינו דוקא לאנשים גדולים מאד, שמצד הרהורי לבו רחוק מאד מזה, ואין זה כי אם מן השמים השביעהו^{רצ"ז} ע"כ ידאוג וכו'. אבל מי שיוכל להיות שמצדו באה לו אינו בכלל זה כלל^{רצ"ח}. כך כפל ושנה ושלש, ושחק לפעמים ממי שהי' במרא שחורה מזה.

סימן יח

לקחת אתרוגי קאלאבריא^{רצ"ט}

כ"ק רבינו הגדול אבי זקני אדמו"ר זצוקללה"ה החמיר לברך על אתרוג גענאווע דוקא (עד שפעם אחת הי' מלחמה גדולה בעולם, ונשמע שלא יניחו לעבור סחורה מאיטאליא, ורצה לשלוח איש מיוחד לגענאווע לקנות אתרוג בשבילו כידוע).

סימן יט

שו"ב שנשתגע ונתרפא^ש

שו"ב שנשתגע וחזר ונתרפא והכשירו אאזמו"ר הגאון ז"ל לחזור ולהיות שו"ב כמקדם^{שא}.

שביאר בשו"ת צמח צדק שם.

^{רצ"ה} נעתקה משו"ת צמח צדק או"ח סי' קיא. ונדפסה גם במאה שערים יח, א. לקוטים יקרים ע' כ. אגרות קודש שלו סי' כו (ושם ע' תקיג צויין לכמה כתי"ל). שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 304. שו"ת הרב סי' לא.

^{רצ"ו} יומא פח, א (ידאג כל השנה כולה). שו"ע סי' תרטו ס"ב. שו"ע"ר שם.

^{רצ"ז} רש"י שם ד"ה ידאג (שמא לא קיבלו תעניתו והשביעהו במה שבידם לשהביעו). שו"ע"ר שם.

^{רצ"ח} וביאר בצ"צ שם: הדברים מפורשים בט"ז באו"ח (סי' רפ"ח ס"ק ג) וז"ל, ותו נראה דבכל גווני שהרהר ביום ובא לו אח"כ בחלום אין לו שייכות לומר מן המשמים כו', אלא ההרהור גרם לו כו' והביא דבריו גם כן כאזמו"ר הגאון נ"ע בשו"ע סי' הנ"ל [סוף סי' ז].

^{רצ"ט} נעתקה מאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אגרת כז. וראה גם שער הכולל פל"ז ס"א (קבלה בידנו מאדמו"ר הזקן להדר אחר אתרוגי קאלאבריא יאניווע, היינו הגדלים בא"י גענובא). בית רבי עה, א (שמענו ממקור נאמר שאדמו"ר [הצמח צדק] סיפר בשם דודו הר"ר חיים אברהם נ"ע, ששמע בעצמו מאביו קה"ק רבנו נ"ע, שדוקא כשאין בעיר שום אתרוג מאתרוגי גינובא (אז יש לחפש קולות על שארי אתרוגים כו'), אבל כשנמצא בעיר אז לא יברכו על אתרוג אחר). אגרות קודש ח"י"ג אגרת ד'שפא. סי' המנהגים חב"ד ע' 65. שו"ת הרב סי' לד. וראה המצויין שם ושם.

^ש נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' ח ס"א. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 306. שו"ת הרב סי' לו.

^{שא} וראה שו"ת צמח צדק שם, שאח"כ הי' בריא עשרה שנים וחזר ואירע לו חולי השגעון ב' פעמים ונתרפא, וזה שנה שהוא בריא, ושאלו אם צריך למיחש שמא ח"ו יחזור ויהי ניעור הסיבה הנ"ל ר"ל. והשיב הצמח צדק בארוכה, ומסיק להקל, רק יחמיר על עצמו שיהי' מי שיראה לו סכניו ב"פ בשבוע, ולעתות שמשער שיכול להיות החולי.

סימן כ

אווזים מולעטים^{שב}

בהיות בכאן מוהר"ר יהודא מבאבראייסק בעת הזאת, אמר לנו בשם הרב אדמו"ר הגאון מוהר"ר שניאור זלמן נ"ע, שהיה שאלה לפניו מק' סמילעוויטש בנדון האווזים המלעטים^{שב}, וציוה לשרוף כל הכלים שנשתמשו בהן.

אפ"ל דהמעשה שסיפר מוהר"ר יהודה בשם כאאזמו"ר הגאון ז"ל, שהורה לאנשי ק' סמילעוויטש, יש לומר דהי' ההלעטה בתבואות חדודים, ופסק כהתבואות שור^{שד} לאסור הכלים גם כן (ומה שציוה לשורפם, אולי היה קנסא על שעברו אדרבנן).

סימן כא

קליפת הסרכות מעל גבי הריאה^{שה}

להוי ידוע לכל מאן דבעי למידע, איך שקבלתי דבר אחד בהנהגה של בדיקות הריאה מא"א מוה"ר צבי שו"ב מלאזני^ש, דקיבל בפירוש מאדמו"ר הגאון שניאור זלמן נ"ע, שבדבר הנהגת הסרכות שנוהגין במדינתנו^ש לא ינהגו כן כי אם כשנסרך הריאה לשומן הלב וכיוצא כו', אמנם אם יש סרכא שלא כסדרן, שב' קצוותיה בריאה, אזי ימעך הסרכא בין האצבעות, ואחר שנתמעכה אזי ינהגו אחר כך כמו שנוהגין בכל הסרכות, אכן אם לא נתמעכה אזי לא מהני בדיקה, כי אין אנו בקיאים בבדיקה. וגם גוף הנהגות בסרכות

^{שב} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' כה (בשאלה). ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 306. שו"ת הרב סי' מב. בתשובת צמח צדק שם:

^{שי} ראה רמ"א סי' לג ס"ט (נהגו להקל בעירנו באותן אווזות שמלעיטין לעשות מהן שומן, שיש תקנה בעיר לבדוק אחר נקיבת הוושט, משום דשכיח יותר מסרכות הריאה).

^{שד} סי' לג סוף ס"ק טו (והנוהגים להמרות בתבואות החדים, והרבה בפעם אחת בחזקת היד, ואינן חוששין לבדוק כלל, אותן הממרים מרי המה, וראוי להתרחק מהם ומכליהם).

^{שה} נדפסה בהוספות לפס"ד צמח צדק. יגדיל תורה נ"י. ח"ד ע' כד. שו"ת הרב סי' מז. ונוכרת גם בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' קד ס"ז, וסוסי"י דש.

לתוכנה ראה לעיל שו"ת סי' יב-ד, וסי' מח, שיש כמה אופני מיעוד ומשמוש בסרכות:

שע"י המו"מ נימוחה הסרכא כליחה. שזה מועיל לכל הפוסקים האחרונים (כדלעיל שו"ת סי' יד, בתשובה ד"ה ומתחלה).

שע"י המו"מ ניתקת באמצעיתה. שזה הונהג בתקופת הרמ"א והתירוהו הרמ"א ומהרש"ל ושאר פוסקים (כדלעיל שם ד"ה אך בדרכי משה, ואילך). ומדינא א"צ להסיר הדלדולים (כדלעיל שו"ת סי' יב ד"ה אמנם), אלא שכן הנהיגו הבודקים (כדלעיל שם ד"ה וכמו), בדורות שאחרי הט"ז והש"ך (לעיל שם סי' מח). ואפשר להסיר ע"י סכין או לקלף בידים, כדי לבדוק אח"כ בפושרים או ברוק (כדלעיל שם סי' יד בתשובה ד"ה והנה בתשובה, ואילך). ובסרכות שלא כסדרן ממש יש להחמיר להסיר ע"י מיעוד וגלגול בנחת (לעיל שם סי' יב ד"ה אמנם).

שע"י לגלול הסרכא באצבעות מתקלפת מע"ג הריאה. משמעות מנהג זה הוא לראשונה בגבול בנימין ובתבואות שור (כדלעיל שו"ת סי' יב ד"ה וכמו שהודה). והונהג בקהלות רבות (כדלעיל שו"ת סי' יד בתשובה ד"ה ידיעה, ובסי' מח). ובזה עיקר ההיתר הוא בדיקת הפושרים שאח"כ, ולכן הבדיקה מעכבת בזה בדיעבד (לעיל שם סי' מח). ובסרכה לדופן וכיו"ב יש להקל בדיעבד כשא"א לבדוק (שם), כמו בנימוח ע"י מיעוד ומשמוש שהבדיקה היא רק לכתחלה (לעיל שם סי' יב ד"ה ואמנם, וסי' יד ד"ה אי נמי).

לקלף הסרכא בידים מע"ג הריאה, שזה אסרו הפוסקים (כדלעיל שו"ת סי' יד בתשובה ד"ה ידיעה). ומ"מ הונהג להתיר בזה בדורו של רבנו, וזאת מבאר לקמן בסימן הבא שמקור היתר זה הוא בגבול בנימין, ומבואר כאן שהיא קולא גדולה שאין להתיר אלא מטעם הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. ומ"מ אין להתיר בזה אלא בנסרכא לדופן וכיו"ב, ולא בסרכא שלא כסדרן ממש.

^{שי} נזכר גם לקמן סי' נו.

^{שד} ראה שו"ת צמח צדק סי' קד ס"ז (נהגו השו"ב לבקוע הסרכא ולקלף אח"כ הדלדולים בנחת). לקמן בסי' הבא (לקלף הסרכא בצפרנים, ולפעמים צריך להיות בחוזק קצת כי לא יוכלו להסירה בקל, ולפעמים כאשר לא יוכלו להסירה בוקעים אותה במחט ומסירין צד אחד לכאן וצד אחד לכאן).

שבמדינתנו קולא גדולה היא והנה להם^{שח} כו', אבל בשלא כסדרן עיכובא הוא להעמיד על עיקר הדין ולהחמיר כנ"ל.

וגם אנכי קבלתי כן מא"א שיחי', וכן אני נוהג מיום היותי שו"ב. על כן פקדתי זאת לר"ב שו"ב הנ"ל שינהג כן דוקא, ולא להקל בזה כשארי שו"ב, כי קבלה היא מפי אדמו"ר נ"ע, ועלינו לקיים ד' קדשו כי תורה מאתו תצא.

דברי המודיע נאמנה

נפתלי הערץ בא"א מוהר"ץ
שו"ב דק"ק ליבאוויטש

סימן כב

בענין הנ"ל^{שט}

שאלתי להשו"ב דמחנינו, וסיפר לי, שבהיותו אצל אדמו"ר הזקן נבג"מ, שאל מאתו בזה"ל, מאין ההיתר שנתפשט להסיר הסירכות שאינו כתוב בשום ספר. והשיב לי, וכי כבר למדת כל הספרים, הלא בגבול בנימין כתב להסיר הסירכות.

ואח"כ אמר לו שיתנהג כך, היינו שבסירכא שלא כסדרן ממש [ובזה"ל אמר לו, היינו המתפשטת מאונה אחת ועוברת אונה שאצלה ונסרכת לאונה השלישית. וכפי הנראה שכוונתו היה לשלול מגב לגב כו'], אל תשגיח על הקצבים ותטריף אותה בלי שום בדיקה, ושארי סירכות תסיר אותם. והזהירו על הבדיקה, דהיינו שיתן הריאה במים פושרים בכלי, בכדי שינוחו המים על מקום הבדיקה ולא יעברו במהרה משם.

עוד אמר לו סירכא דקה הוא ריר בעלמא כו'.

אח"כ בא השו"ב הזקן ואמר שהוא זוכר, בבוא ידידינו השו"ב הנ"ל מאדמו"ר, סיפר לו, שאדמו"ר אמר שבגבול בנימין כתוב לחתוך בסכין^{שי} כו'. רק בשארי הלשון שכתבתי לעיל היתה עדותן מכוונת^{שיא}.

סימן כג

ניקב הטחול בצד העב^{שיב}

ניקב הטחול בצד העב שבו^{שיג}, משם אאזמו"ר הגאון ז"ל שמעתי, מדודי הרב רי"ל זצ"ל,

^{שח} לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין (ביצה ל, א).

^{שט} נעתקה מתשובת מוה"ר הלל מפאריטש, שביגדיל תורה נ"ל. ח"ד ע' כה. ונדפסה גם בשו"ת הרב סי' מח.

לתוכנה ראה סימן הקודם, ומה שצויין בשוה"ג שם.

^{שי} ומבאר בהמשך תשובתו, שהכוונה היא למה שהביא בגבול בנימין, מ"ש בהגהות מהר"ץ: כשבאה לידי שהריאה היתה נסרכת לשומן הלב היה השומן בלבד דבוקה, והייתי ממעך אותו חלב מן הריאה עד שלא נשאר שום חלב, ולפעמים אם היה שומן דבוק בסירכה הייתי חותך אותה בסכין אח"כ בדקתי אותו בנפיחה.

וכתב עליו עולת יצחק: נ"ל שלא כדן עשה מהר"ץ, מנ"ל האי היתר, דאם כדבריו כן הוא למה לי הסרכה לכתחלה למעך, הוי ליה לחתוך בסכין.

^{שיא} וראה מה שהאריך בתשובת הרב מפאריטש שם.

^{שיב} נעתקה מפס"ד צמח צדק כקג, ד.

^{שיג} ראה חולין נה, ב (בניקב הטחול בצד העב שבו: ואי אישתייר ביה כעובי דינר זהב כשרה). שו"ע סי' מג ס"ד (עובי דינר זהב זה לא ידענו שיעורו, ומ"מ נראה שהוא פחות מחצי עביו). ש"ך שם ס"ק ז (פחות מחצי עביו של אותו

ומהשו"ב הישיש דרודניא, שאמר שהוא כשיעור עובי חצי רוכ"ס.

סימן כד

כוליא דמליא מוגלא^{שי}

על דבר הכוליא דמליא מוגלא דלא מטי' למקום חריץ, היה נוהג אחמו"ר ז"ל להכשיר בפשיטות. ובפירוש שמיצא לי מיניה, שאין ספון וחשוב בעיניו רבי שמואל בן חפני^{שטו} נגד רש"י^{שטו} ורשב"א^{שי} וסיעתם^{שיח}, ועכ"פ בהפסד מרובה יש להקל.

סימן כה

ספק טריפות שנולד מחיים^{שיט}

בגליון ספר תורת יקותיאל של דודי הה"ג מוהרי"ל בעל שארית יהודא מצאתי בסי' כה השגה על התורת יקותיאל, עמ"ש לפע"ד כיון כהלכה^{שכ} כו', דטעמיה דאביי ורבא משום שבשעה שנולד הספק היתה אשת איש כו', וע"ז כתב אשתמיטתיה ש"ס ר"פ האשה בתרא (דקי"ט סע"א ורע"ב) אלא אמר רבא^{שכא} רישא כו' סיפא חזקה לשוק, הרי רבא עצמו סבירא ליה דאע"פ שהיתה אשת איש נקראת חזקת היתר לשוק, משום דלא היה לה

טחול). פרי"ח שם בקו"א (שכל שנשתייר בו כחצי עביו פחות מעט של טחול של עגלים קטנים, סגי בהכי להכשיר, דהא הוי דינר זהב).

^{שי} נעתקה משו"ת שארית יהודה יו"ד סי' ד, ובהוספות שם סי' ה (מכתי"ק 231 מט, א). ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 307. שו"ת הרב סי' נ.

^{שטו} שבהגהות אשרי חולין פ"ג סי' מה ד"ה ונראה (ובשערים דרבנו שמואל בר חפני הכהן כתב כו' אבל במוגלה אפילו לא הגיע למקום חריץ טריפה). הובא בב"י סי' מד. שו"ת שם סי' ח. ט"ז שם סי' ו.

^{שטו} בגמרא חולין נה, א: אמר רביש בר פפא משמיה דרב לקתה בכוליא (כגון מליא מוגלא, רש"י) אחת טרפה, אמרי במערבא והוא דמטאי לקותא למקום חריץ.

^{שי} בתורת הבית הארוך בית ב שער ג נב, ד (נמצא שהכוליא שלקתה כו' או שנתמלאת מוגלא, אם הגיע אחד מאלו הלכיות למקום חריץ והוא הלוך שבתוכה טרפה).

^{שיח} בכתי"ק שם: נגד הרי"ף. ובדפוס תוקן: נגד רש"י ורשב"א. וראה שו"ת הרב שם, שיש ב' דעות בפוסקים איך לפרש בדעת הרי"ף.

^{שיט} נעתקה מפס"ד צמח צדק קלא, ד. והקטע השני – משו"ת אהע"ז סי' שז סי"ה.

^{שכ} ראה יבמות ל, ב (אמר רבה אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ומספק אתה בא לאוסרה אל תאסרנה מספק). תוס' שם ד"ה אשה (וא"ת דהכא מוקמינן אשה בחזקת היתר לשוק אע"פ שבשעה שנולד הספק היתה עומד בחזקת איסור שבעלה עדיין חי, ובפ"ק דחולין (דף ט. ו) שם) אמרינן בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נטרפה, ומשמע דוקא לענין ריעותא דאתיליד אחר שחיטה היא בחזקת היתר כו', אבל אם נולד הספק מחיים כגון ספק דרוסה לא, משום דבשעה שנולד הספק היתה עדיין בחזקת איסור. ואומר ר"י דהתם חיישינן לספק דרוסה משום דשכיחא ומוכחא מילתא לאיסורא טפי מדלהיתרא).

רמ"א יו"ד סי' נ ס"א (כל מקום שאין יכולין לתלות שנעשה לאחר שחיטה כו' הרי הוא כספק טריפה ואוסרין אותה, ולא אמרינן שנחטה הותרה אלא בדבר שנוכל לומר שנעשה הריעותא לאחר שחיטה דלא יצאתה מחזקתה מחיים). דרכי משה סי' לא ס"ק א (וכן משמע בתוס' פרק ד' אחין דף ל' ע"ב).

שו"ת סי' נ ס"ק ג (ומהר"ם מלובלין בתשובה סי' סו חלק על דברי הרב ואמר דאדרבא התוס' שם דחו חילוק זה, ומסקנת התוס' דאפילו היכא דנעשה הריעותא מחיים אפ"ה יש להעמיד בחזקת היתר כו'. אבל נ"ל דדעת הרב הוא דהתוס' כתבו כן לרבה דאמר בש"ס התם אשה זו בחזקת היתר עומדת כו'. אבל אביי הא אקשי לרבה התם כו', ומסקו אביי ורבא דלא מוקמינן אשה זו בחזקתה כו').

תורת יקותיאל סי' כה ס"ק ד ד"ה ומ"ש השו"ת (דוחק מאוד לומר שהדרכי משה יכוין לזה דא"כ לא הוי ליה לסתום אלא לפרש, ועוד דזה לא משמע מדברי התוס' אלא מהש"ס. והנה מ"ש דלאביי ורבא דס"ל דחולצת הטעם משום דאין להעמידה על חזקתה משום שבשעה שנולד הספק היתה בחזקת איסור אשת איש, לפע"ד כיון כהלכה כו'). וע"ז כתב מהר"ל בשם רבנו אשתמיטתיה כו'.

^{שכא} ראה משנה שם (האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת היום ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה. היתה לה חמות אינה חוששת), וגמרא שם (אמר רבא רישא חזקה לייבום כו' סיפא חזקה לשוק כו'). ואע"פ ששם נולד הספק מחיים, שאז היא אסורה לשוק.

יבם כו'. ובהרמב"ם ספ"ג מהל' יבום דין י"ז, אלא נעמיד אותה על חזקתה, הרי שזה נקרא חזקת היתר ממש. ובתשובה אחת^{שכב} האריך^{שכג} דאפילו היתה חמותה במדינת הים עד שיש לחוש שילדה פעמיים יש לומר דגם כן אינה חוששת, אע"ג דבכה"ג ליכא כל כך רובא לשוק, אלא על כרחך צריך לומר דהעיקר הוא החזקת היתר.

גם מ"ש התורת יקותיאל ד"ה והנה מפסקי תוספות, להוכיח מהש"ס דיבמות שם (דל"א ע"א) מהקושיא וגבי גירושין לא תנן כו', מוכיח דהש"ס מקשה רק שלא חיישינן לאם חולצת מתייבמת, ולכן אע"ג שיש להעמיד אחזקת היתר אעפ"כ תחלוץ. מבואר דמכל מקום חשוב חזקת היתר וכרבה לא כאביי ורבא, כ"כ התורת יקותיאל, שזהו טעם התוספות דסבירא להו דהלכה כרבה ולא כאביי ורבא. על זה כתב גם כן השארית יהודה בשם אאזמו"ר נ"ע וז"ל, גם זה דוחק לומר דאביי ורבא פליגי ע"ז, דהא קאמר עלה^{שכד} אלא כו', אלא טעמא דידהו משום דהוה ריעותא כיון דודאי זריק לה הקדושין, כמ"ש התוספות בכתובות (דכ"ג ע"א^{שכה}).

זהו תוכן דברי דודי השארית יהודה בשם אאזמו"ר הגאון ז"ל.

*

דלהתורת^{שכו} יקותיאל הטעם דלאביי ורבא לא מוקמינן אחזקה הוא מכיון שכשנולד הספק היתה בחזקת אשת איש. וע"ז השיגו דודי הרי"ל זצ"ל בעל שארית יהודה בגליון התוקי"ו שם בשם אאזמו"ר הגאון נ"ע וז"ל אשתמיטתיה ש"ס ר"פ האשה בתרא (דקי"ט סע"א ורע"ב) אלא אמר רבא רישא כו' סיפא חזקה לשוק כו', אלא טעמא משום דהוי ריעותא כיון דזרק לה קדושין איתרע וכמ"ש התוס' בכתובות (דכ"ג א') עכ"ל.

סימן כו

כלי שהכניסו לכלי ראשון^{שכז}

אע"פ שאין למדין הלכה מפי מעשה, עם כל זה סיפר לי הרב המנוח המפורסם מוהר"ר מיכל, שהי' מ"ץ דק"ק נעוויל, איך ששאל פעם א' מכאאזמו"ר הגאון ז"ל, על ענין שהוציאו דייסא מכלי ראשון לכלי שני והוא דבר גוש^{שכח} ותחבו כף לתוך הקאשע מה דינו. ואמר לו בזה"ל, שיש לו הרבה ראיות^{שכט} נגד הסברא דאין צריך להשהות הכלי

^{שכב} לעיל שו"ת סי' כז (ד"ה ומה שיש וד"ה העולה).

^{שכג} שלדעת הרמב"ם הנ"ל, אפילו היתה כו'.

^{שכד} שם לא, ב: אלא אמר אביי כו' אלא אמר רבא כו'.

^{שכה} ד"ה תרווייהו (כגון שאנו יודעים שזרק לה קדושין ומספקא לן אי קרוב לו או קרוב לה כו', דכיון דודאי זרק לה הקדושין לית לן למימר אוקמה אחזקה להתירה לכתחילה).

הרי שגם אביי ורבא מודו לרבה, דחשיב חזקת התירה אפילו נולד הספק מחיים (והכא שאני דהוה ריעותא). והיינו כדעת מהר"ם מלובלין, דלא כרמ"א. וראה שו"ע סי' כד ריש ס"ק מ, שהביא דעת הרמ"א, שספק הנולד מחיים היא בחזקת איסור ממש.

^{שכו} נעתקה משו"ת אהע"ז סי' שז ס"ה.

^{שכז} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' עד. ונדפסה בשו"ת הרב סי' נו.

^{שכח} בענין גוש, אם קיי"ל שהוא ככלי ראשון, לא מבוארת כאן (בפירוש) תשובת רבנו. ובשו"ת צמח צדק שם מסיים: ולא ידעתי תוכן התשובה על שאלה הנ"ל.

דעת רבנו בענין גוש בסי' רנג וסי' שיח, ראה דובר שלום ע' קיד.

^{שכט} לקמן תתבאר שיטת הרי"י, שכיון שהכניס כלי ריקן לתוך כלי ראשון רותח, ושאב ממנו מים, יש לו מיד דין כלי

בכלי ראשון^{של} כו', אלא דכיון דנפיק מפומיה דר"י^{שלא} דלית דין בר נש^{שלב}, על כן אין להורות כנגדו ח"ו^{שלג}. אך דוקא בעובדא כוותיה דר"י ולא ללמוד מזה למקום אחר^{שלד} עכ"ל.

סימן כז

הרחקת נר חלב ממאכלים^{שלה}

שמעתי בשם רבנו הזקן נ"ע, שנר של חלב שמדליקים ירחיקו המאכלים ממנו יותר מחצי אמה, שעד חצי אמה ניצוצותיו ניתזים, דהיינו טיפים קטנים מאד של חלב. כך שמעתי מפי מורי הרב הגאון מו"ה נתן הלוי הכ"מ מ"ץ דפאלצק.

סימן כח

מכירת שטר חוב לענין רבית^{שלו}

כתב בספר חוות דעת סי' קע"ג ס"ק ד, ולפי זה יש היתר בראובן שרוצה ללוות משמעון בריבית, שיבקש ראובן מלוי שיתן לו שט"ח שלו מסך ק"ך זהובים, וראובן יתן ללוי שט"ח שלו מסך כזה, וראובן מוכר שט"ח של לוי לשמעון בעד מאה זהובים, אף שיצטרך ליתן אחר כך מותר, דהוי כמוכר שט"ח בפחות עכ"ל. ואמת שכן נוהגים העולם מאז ומקדם, ושמעתי גם כן שיש מהנדזים בזה לומר שלא נאמר היתר דמכירת שט"ח^{שלז} אלא כשחייב לו באמת. ובשם אאזמו"ר הגיד לי הרב ר' פנחס, שהיה מצריך גם קנין. ונראה דהיינו שהחתום שבשטר הנק' לזה, יתחייב גם כן בקנין על הסך להמוכר, וכל זה הוא תועלת לחזק חיוב של החתום שיהי' חייב, אע"פ שלא היה חייב.

ראשון, אפילו לא שהה בו. ויש לרבנו הרבה ראיות נגד סברא זו.

וראה פס"ד צמח צדק (קפג, א): ולי נראה מסוגיא דשבת (דף מ) דבלא שהה כלל רק ששאבו בו מים ורתחים מכלי ראשון אין לו רק דין כלי שני. והיינו הא דאמרין התם (מ, ב): א"ר יצחק בר אבדימי, פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ, ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי טול בכלי שני ותן.

^{של} אלא כסברת מהרי"ל ה'ל' הגעלה (ע' יט) וסיעתו, שהובאה בשוע"ר סי' תנא סכ"ח (דכיון שכלי זה שהה בתוך הכלי ראשון עד שהמים שנשאבו לתוכו העלו רתיחה, בודאי נתחממו דופני כלי זה חום גדול, ואף לאחר שהוציאו עם המים שבתוכו מתוך הכלי ראשון הרי דפנותיו מעמידין את חום המים שבתוכו, ולפיכך דין כלי זה כדין כלי ראשון עצמו).

^{שלא} בתוס' ע"ז לג, ב ד"ה קינסא (ויש משימין קערה בתוך מחבת על האש עד שהרתיחות עולות תוך הקערה, ומאותה קערה מגעילין, ובזה מסופק ר"י אם זה מועיל ככלי ראשון אם לאו, ותלה הדבר להחמיר, ואסר בהן להגעיל דחשיב ככלי שני, ולענין מליגת תרנגולת נמי אסר, דחשיב ליה ככלי ראשון). רא"ש שם פ"ב סוסי"י כב (ור"י הי' מצריך כו' שיכניס כלי לתוך היורה כשהיא רותחת על האש כו' דהמים שבתוך אותו כלי חשיב כלי ראשון). טור יו"ד סי' קלה (כלשון הרא"ש הנ"ל). ט"ז יו"ד סי' צב סוף ס"ק ל (דהרא"ש שם כתב בשם ר"י דהוה ככלי ראשון כו' וכ"כ הטור כו' וא"כ צ"ל דגירסא אחרת היתה להם בתוס').

^{שלב} ע"פ עירובין כד, א (לית דין בר אינש), ורש"י שם (אלא מלאד).

^{שלב} ראה שוע"ר שם (אבל אם לא שהה בתוך הכלי ראשון כשיעור הזה יש להסתפק בו אם דינו ככלי ראשון עצמו או לאו והולכין בו להחמיר). שו"ת צמח צדק שם (עכ"פ נראה מזה, שכשלא שהה כלל בכלי, יש לנטות לצד הקולא טפי מלהחמיר, אף שבשו"ע שלו סי' תנ"א סכ"ח עשה מזה ספק שקול). פסקי אדמו"ר הזקן ע' 127.

^{שלב} אולי הכוונה בזה לדין גוש, שיש אומרים (ראה ט"ז יו"ד סי' צד ס"ק יד, וש"ך שם ס"ק ל) שהוא דומה לכלי ראשון, כיון דאין כאן דופני הכלי שני שמצננות אותו.

^{שלב} נדפסה בחכמי ישראל בעש"ט (ס, ב). שו"ת הרב סי' נה. והוגהה ע"פ כתי"י 189 52, ב.

^{שלב} נעתקה מפס"ד צמח צדק רטז, ג. ונדפסה בשו"ת הרב סי' נח.

^{שלב} שנתבאר היתרו בשוע"ר ה'ל' רבית סנ"ז, וש"י.

סימן כט**בדיקת שפופרת^{שלח}**

להכניס עץ קשה^{שלט}, קשה הוא לאשה, ויש לחוש שתקלקל עצמה. ויותר טוב העצה היעוצה בספר סדרי טהרה^{שמ} (ואמרתי לפני רבינו הגאון אחמו"ר ז"ל, והוכשר בעיניו, וצוני לבדוק בה בענין עובדא אחרת שלא מענין אשה זו), לעשות כיס ארוך ממטלית לבן ולמלאותו מוך דחוק עד שיהיה משושו קשה מעט^{שמא}, ומכל מקום לא כעץ, ותמונתו כדרך שעושות הנשים לשולי ארבלין ולייבליך שלהם הנקרא טשו"ע רך, שיהא עב וארוך כמדת אבר בינוני, ומדת האורך ידוע לנשים שמרגישות עד היכן מגיע המקום שהשמש דש^{שמב}, ומדת עביו קבלתי מאחמו"ר זצללה"ה שהוא ב' אצבעות כסתם שפופרת שבגמרא^{שמג}.

סימן ל**מוצאת טיפין וקרטין על העד^{שמד}**

אשה שבעת העיבור מוצאה כמעט בכל יום על העד שבודקת בו ליחה לבנה, ובה טפת דם אדום, יבש ע"פ רוב, ולפעמים הוא לח קצת, ולא לח ממש אלא כמו דם קרוש, והדם הוא כמו פירור קטן מאד עד שאין כל עין שולטת בו, כי אם אחרי העיון היטב^{שמה}.

והאמת אגיד ששאלה כזו נשאלה מלפני רבינו הגאון אחמו"ר ז"ל כמה וכמה פעמים וטיהר בפשיטות. ושאלתי אותו כמה פעמים, ודחה בשתי ידיים, ואמר סתם שאין זה כלום, מבלי להגיד לי טעמו ונימוקו כו'. עד שפעם אחת אמר לי, הלא ידעת ענין המחלוקת שבין תשובות עבודת הגרשוני^{שמו} (סי' כ"ב) ובין החכם צבי^{שמוז} (סי' ע"ג), ומשם תבין איך שיש לדון כדברי העבודת הגרשוני ולא מטעמיה^{שמח}. ויש בזה דברים הרבה ואין להאריך עכ"ל.

^{שלח} נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' ה. ונדפסה בשו"ת אדה"י (תשמ"ח) ע' 308. שו"ת הרב סי' ס.

^{שלט} לבדיקת רמ"ת, שנתבאר בשו"ע סי' קפז ס"ב, שצריכה לבדוק בשפופרת ומכחול ובראשו מוך. והובאה בשו"ע"ר שם ס"ק יב, דעת המשאת בנימין (סוס"י מט) שהשפופרת צריכה להיות דומה לעובי האבר לכתחלה.

^{שמ} סי' קפז ס"ק ז.

^{שמא} ראה שו"ת צמח צדק יו"ד סי' קו.

^{שמב} כמבואר בשו"ע"ר שם, בשם הש"ך (ס"ק י) בשם משאת בנימין (שם), שאין צריך להכניס השפופרת עם המכחול והמוך רק עד מקום שהיא יכולה ומשערת בעצמה לפי אומר דעתה שהגיע עד מקום שהשמש דש.

^{שמג} מקוואות פ"ו מ"ז (כשפופרת הנוד כו' כשתי אצבעות חוזרות למקומן). טושי"ע סי' רא ס"מ (כשתי אצבעות ראשונים מהארבע שבפס היד, מתהפכות).

^{שמד} נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' ז. ונדפסה בשו"ת אדה"י (תשמ"ח) ע' 309. שו"ת הרב סי' סו.

^{שמה} היתר קרטין, כשיש לתלות שאינו דם, או שהם מהכניס שעל השערות, או שהם מתמצית מי רגלים, נתבאר לעיל בשו"ת סי' יט.

^{שמו} שהתיר מטעם שתלה בדוחק הצדדים בעת הבדיקה, כדברי הרופאים.

^{שמוז} שאין לסמוך על אומדנא של הרופא בזה.

^{שמח} שיש להתיר כשדוחקת את העד בצדדים בעת הבדיקה. וראה לקמן סימן הבא, שטיהר עכ"פ כשהיה דיהה ביותר.

סימן לא

בענין הנ"ל שם

מצאה על המטלית רק טיפין קטנים והקרטים, מקובלני מפי רבינו הגדול אהמו"ר נ"ע וזי"ע, שראיתי כמה פעמים שהתיר, על כל פנים אם היה דיהה ביותר^{שנ}, ואמר שבאין מן הצדדים כמ"ש בתשובת עבודת הגרשוני סי' כ"ב^{שנא}.

סימן לבשיעורי גריס, תורמוס ואגודל^{שנב}

מ"ש הרב רבינו אהמו"ר ז"ל נבג"מ בסי' ק"צ ס"ק י"ג, לתרץ קושיית הכרתי ופלתי^{שנג} על המעיל צדקה^{שנר}, מהא (דנדה נ"ח ע"ב) דשתי נשים שנתעסקו בסלע^{שנה} כו', משום דחצי סלע עולה ל"ב שעורות ורביע על שעורה, והגריס אינו אלא על כ"ה עכ"ל.

שמעתי מפי קדשו שחזר בו, לפי שתירוצו זה הוא נמשך לפי פשט לשון הרמב"ם^{שנו} שהגודל הוא שבע שעורות, אבל אין חכם כבעל הנסיון שמדד בעצמו בהרבה גודלים של הרבה בני אדם גדולים ובינונים ואין הגודל מחזיק אלא כששה שעורות^{שנז}. ולכן אמר לפרש לשון הרמב"ם שבע שעורות זו בצד זו, פירוש דהיינו כשהן שוכבות על צידיהן ולא על רוחבן, והן ברוחב ששה שעורות מיושבות על רחבן^{שנח}. והנה לפי [זה] רוחב הסלע^{שנט} שמנה שעורות. ואילו הי' מרובע הי' עולה ס"ד שעורות על שעורה, משא"כ בעיגול^{שס} אינו אלא מ"ח, והחצי סלע הוא כ"ד, שהוא פחות מכגריס לפי דעת המעיל צדקה^{שסא}, ונשאר קושיית הכרתי ופלתי בתקפה.

אשר על כן^{שסב} הוא צוה לי אחי הרב הנ"ל, למדוד בעצמי שטח מקום השעורות כפי שהן

^{שנט} נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' ח. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 310. שו"ת הרב סי' סז.

^{שנ} ראה שווע"ר סי' קפח ס"ק ב (ועכשיו שאין אנו בקיאים במראות הדמים, אפילו כזית ודיהה ממנו טמא ואפילו דיהה מן הדיהה כו' גזרת חכמים האחרונים מחכמי הגמרא או גזרת הגאונים שאחר הגמרא).

^{שנא} כדלעיל סי' הקודם.

^{שנב} נעתקה משארית יהודה יו"ד סי' יא. ונדפסה בשו"ת הרב סי' סג.

הובא ונתבאר גם לקמן סי' לג. ובשו"ת צמח צדק יו"ד סוס"י שכ.

^{שנג} שם סי' ק יד.

^{שנד} סי' כז (שאחר אריכות הביאור צייר שם עיגול שהקוטר שלו הוא לערך 20 מ"מ).

^{שנה} וכן נפסק בשו"ע שם סכ"ה (שתי נשים שנתעסקו בצפור אחד שאין בו דם אלא כסלע ונמצא על כל אחת כסלע שתייהן טמאות).

והכתב הכרתי ופלתי שם: ולפי"ז צ"ל דחצי סלע הוא יותר גדול מכגריס כו' וסלע הוא שליש טפח, ושי"מ דחצי סלע הוא חצי שליש טפח כו' שיעור גריס כו' חצי אגודל לערך.

ומתוך רבנו שם, משום דחצי סלע כו'.

^{שנו} ה' סי' פ"ט ה"ט (וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו רחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק). וכ"ה בשווע"ר או"ח סי' יא ס"ו (שיעור הגודל שלא אדם בינוני הוא כרוחב ז' שעורות כשמונחות זו בצד זו בדוחק).

^{שנז} וכיון שרבנו הקטין במדידתו את שיעור האגודל, לכן הקטין בזה גם את שיעור הרביעית (כדלקמן סי' לד), שתלוי במדת האצבע. ואת שיעור המקוה (כמבואר בסי' תיקוני מקוואות ע' פז ואילך), שתלוי במדת האמה.

^{שנח} נתבאר בשיעורי תורה סי' א ס"ח.

^{שנט} שהוא שליש טפח, דהיינו גודל ושלש (שווע"ר שם, וש"ט).

^{שס} שהוא ג' רביעיות מן שטח המרובע (שווע"ר שם, וש"ט).

^{שסא} שלפי ציורו (18*18 ס"מ) הוא ה' שעורות על ה' שעורות (שווע"ר שם).

^{שסב} כיון שרבנו הקטין במדידתו את שיעור האצבע והסלע, ההכרח להקטין לפי זה גם שיעור הגריס. וכיון שמדידת

מפוזרות בקנה הזרוע. כי מה שהכריח המעיל צדקה בדעת הרמ"א להיות השערות כמו שהן קבועות בגופו של אדם, ולא כמו שהן קבועות בראשו, והביא רא"י ממחיה, בזה צדקו דבריו מאד בעיני רבינו אחמו"ר ז"ל^{שס}. אך מה שכתב דוקא בקנה הזרוע, כמדומה שראה כן באיזה ספר נדפס מחדש (והוא בשו"ת מאיר נתיבים סי' ט', הובא בלקוטי דינים שבסוף ס' לבושי שרד סי' ע"ט). וציוה לי לגלח השערות, שלא יבלבלו השערות עצמן את מקומן, ולהעמיד המחוגה על מקום סיום הו' שערות עם היניקה, כמבואר היטב בדברי רבינו בסקי"א, וציוה ליקח לי את מה' ראובן הסופר^{שס} המובהק שלו, שהוא אומן גדול להעמיד המחוגה, ולעשות קו ריבוע בצמצום, ואח"כ עשיתי עיגול כערך הריבוע, ועלתה מדת הגריס כמדת מטבע (פיטאצאק^{שס}) של כסף שהיתה בימי הקסרית, שהכל מדה אחת. וקבל ממני מדה זו^{שס}. ותמיד היתה בידו מטבע פיטאצאק לשער בו.

ועל חשבון המעיל צדקה יגע מאד ולא עלתה בידו, כי הוא מיוסד על גרעיני שומשמיין, וגם על הטס של בחינת מרגליות שקורין טעס"ט, ונ"דעתי שחקר כמה פעמים עם סוחרי לייפציק אם יוכלו להשיג שם הטעסט ולא השיגו.

ואח"כ שאלתי ממנו על התורמוס^{שס}. לפי ששמעתי מאנשי ארץ ישראל שהתורמוס אינו גדול כי אם כמו (הריוניק). ואמר עכשיו^{שס} יכול להיות כך, כיון שהגריס אינו אלא (פיטאצאק). משא"כ בתחלה נמשכתי אחר המעיל צדקה, והגריס לפי ציורו הוא כמטבע א' ג"ש של הקיסרית, ולכן כתבתי^{שס} שהתורמוס הוא גם כן יותר גדול. ובכדי שלא תקשי לי מפרש"י^ש, והמעדני יום טוב^{שע} העתיקו בשם הערוך, דהתורמוס הוא כרוחב מעה, שהוא חלק כ"ד מהסלע^{שע}, ואיך יהיה הגריס מעט פחות מחצי סלע. לזה הבאתי^{שע} ראיה מפונדיון שהוא מעט גדול מסלע, ולכך גם המעה אף שהיא של כסף יכולה להיות גם כן כסלע, ואפשר פחות מעט, ולא הרבה כל כך כמו חלק כ"ד, אלא שהיה ההפרש במטבעות בעוביים ולא ברוחבם, ונדחקתי להעמיד דברי המעיל צדקה. אבל עכ"פ האמת יהיה כנ"ל^{שער}, וכן יקום.

המעיל צדקה בשיעור כגריס, מבוססת על מדידת שיעור ו' שערות על ו' שערות בגוף האדם, לכן צוה כו'.

^{שס} כמבואר בשו"ע"ר שם ס"ק יא.

^{שסד} ראה אודותיו בית רבי סוף פכ"ו. שו"ת צמח צדק או"ח סי' יג ס"א. יו"ד סי' רז ס"ג.

^{שס} 5 קאפיקעס.

^{שס} שהוא פחות מהציור שבמעיל צדקה. וראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' קי (בשוה"ג בשמו: משערים במדת פאלישקע של פולין). מדות ומשקלות של תורה (ע' שעא הערה 17, שהוא עיגול שקוטרו פחות מעט מ17 מ"מ). טהרה כהלכה פ"ב הערה 8,

^{שסז} בשו"ע"ר שם ס"ז (אם הרגה פשפש או הריחה ריחו תולה בו עד כתורמוס).

^{שסח} אחרי החזרה והקטנת שיעור הגריס, שהוא כמו פיטאצאק, יכול להיות כך (הקטנת שיעור התורמוס, שהוא כמו הריוניק).

^{שסט} בשו"ע"ר שם ס"ק יז.

^{שע} ביצה כה, ב ד"ה תורמוס (מין קטנית עגול כמין עדשה ורחב כמעה קטנה).

^{שעז} נדה פ"ח סי' ו אות ג.

^{שעב} שהסלע ד' דינרים, והדינר ו' מעות.

^{שע} בשו"ע"ר שם (ומעה היא גדולה מפונדיון, שהמעה היא ב' פונדיונות, ופונדיון הוא יתר על שליש טפח, שהוא רוחב סלע סתם, והפונדיון הוא אטלקי, וגדול מסתם סלע).

^{שעד} אחר הקטנת שיעור כגריס, כנ"ל, אי"כ יוכל להיות שיעור כתורמוס כמו הריוניק. וראה לקמן סי' לג (שעכ"פ לא

סימן לג

שיעורי גריס, תורמוס ורביעית^{שעה}

בענין כגריס שמעתי שהוא כמו פִּיטאַצאַק של כסף^{שער}. וכתורמוס איני זוכר בבירור. וכמדומה לי ששמעתי כמו מטבע אג"ש^{שער}, שהוא ט"ו קטנים של כסף. ונלע"ד שיש לסמוך על זה, משום שהגריס המצוייר בתשובות מעיל צדקה סי' כ"ז הוא כמטבע הנ"ל. ואף ששמעתי מדודי מהרי"ל נ"י שכאזמו"ר נ"ע בסוף ימיו חזר בו ממה שהסכים תחלה להמעיל צדקה, ואמר שזה היה תלוי אצלו בענין שיעור רביעית^{שעה}. מכל מקום על כל פנים הדעת נותנת דלא יהא שיעור תורמוס שלנו קטן מכגריס הנ"ל.

סימן לד

שיעור רביעית^{שעה}

שמעתי קבלה אמיתית מאדמו"ר ז"ל נבג"מ ששיעור רביעית^{שעה} היא תשעה לוט^{שפא} מים אפי' מים כבדים.

סימן לה

הבועל את הבתולה ולא מצא דם^{שפב}

הגידו לי בשם נשים מומחות דלאנזי', שאמרו שרבינו הגאון ז"ל החמיר בזה, כ"ז שמרגשת כאב^{שפג}.

יהיה כתורמוס שלנו קטן מכגריס שבמעיל צדקה).

^{שעה} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' קב. ונדפסה בשו"ת הרב סי' סד.

^{שער} כדלעיל סי' לב, לאחר חזרת רבנו.

^{שער} כדלעיל שם, שהוא שיעור כגריס שלפני חזרה.

^{שעה} כמבואר בפסחים קט, א (רביעית של תורה אצבעים על אצבעים כו'), והקטנת שיעור אצבע דלעיל סי' לב, תלוי בהקטנת שיעור הרביעית, שיתבאר לקמן סי' לד.

וראה גם שארית יהודה (צט, א): שיעור הגריס [דלעיל סי' לב] והרביעית [דלקמן סי' לד] והסלע [דלעיל סי' לב] וקומת אדם [שהוא ג' אמות] ותינוק בן ט' [ששיעור הטלית שמתכסה בו ראשו ורובו הוא אמה, כמבואר בשו"ע או"ח סי' טז ס"א, ובסדור ה' ציצית ד"ה ורוחב הטלית], שבכל זה שמעתי מפיו הקדוש שאחד באחד יגשו, והעמיק הרחיב בזה בשכל מבעית וחשבונות רבים.

^{שעה} נעתקה משו"ת צמח צדק או"ח סי' פד, וקובץ יגדיל תורה ח"ס ע' רסג, מכת"י 1331, וכת"י 1747 יח, א. בכותרת "מכתב יד אדמו"ר בעל צ"צ ז"ל נ"ע". ובסופה "כמדומה לי שהוא בשם אדמו"ר הזקן (שניאור זלמן) זצ"ל זי"ע". ומידי ספק לא יצא.

^{שפ} ראה גם לעיל סי' לג (שזה היה תלוי אצלו בענין שיעור רביעית). שו"ת צמח צדק יו"ד סי' שלה ס"ה (ודברי כאזמו"ר נ"ע ברורים ואין לנטות מהן ימין ושמאל. וכנודע מדרכו בקדש לדקדק בשיעורים ומדות. וכמו בענין הרביעית).

^{שפא} לוט הוא חלק 32 של פונט רוסי, שהוא 410 גרם, וכיון שלוט הוא קרוב ל-13 גרם, אי"כ שיעור רביעית, שהוא תשעה לוט, הוא לערך 115.2 גרם. ולפירוש הגר"ח נאה בשיטת רבנו אחר חזרה, שיעור רביעית הוא לערך 86.4 גרם. וראה יגדיל תורה שם בשו"ג. תיקוני מקוואות ע' צג.

^{שפב} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' קנד ס"ד.

וקאי על מה שמבואר בשו"ע סי' קצג: הכונס את הבתולה בועל בעילת מצוה כו' ואפילו בדקה ולא מצאה דם טמאה שמא ראתה טיפת דם כחרדל וחיפהו שכבת זרע.

וכתב הצמח צדק שם, שלכאורה היינו דוקא בביאה הראשונה שחוששים מצד חימוד, אך הגידו לי כו'.

^{שפג} ומסיים בצמח צדק שם: מה שהחמיר רבינו הגאון ז"ל, אם נאמין לשמועות הנשים, י"ל שהיה בקטנה, דמדינא דמיתנין תולים להקל עד שתחי' המכה, לכן החמיר ג"כ עכשיו לתלות בבתולים כו'.

והשיב לו הרה"ק מהרי"ל שם: ומי"ש דאין להחמיר בזה"ז יותר ממה שהקילו בזמן התלמוד, אין דנין קולא מחומרא וד"ל, ובפרט שכך שמעו הנשים, והדעת נוטה ששמועתן אמת, כי הדברים ראויין למי שאמרן, ומי יוכל

סימן לו

עשיית מקוה ע"י שלג^{שפד}

אפילו עשה כל המקוה משלג או כפור או ברד^{שפה}, שהביאו בכלי ועשה ממנו מקוה כשר כו', נראה לסמוך ולהביא גליל, היינו קרח, שאפשר להשיג גם עתה בקיץ כו'. אכן אח"כ בחורף כשיהיה שלג על פני הארץ, אזי יותר טוב ויותר נכון לתקן המקוה שנית, שתהי' כשרה ברווחא יותר^{שפד} כו'. וכן זכורני כד הוינא טליא, התיר אאזמו"ר הגאון נ"ע לעשות מקוה בתחלה, על ידי שהוציאו המים מהמקוה^{שפד}, והביאו שלג והכניסו לתוך המקוה ריקנית, אחר כך חיממו המרחץ עד שנתפשר ונמס השלג והיה למים מ' סאה כו'. בחורף יוציאו כל המים ויטילו שלג בתחלה כנ"ל, כאשר בכזה ההיתר פשוט לפ"ד הרמב"ם, וכן ראיתי מעשה מאאזמו"ר הגאון ז"ל כנ"ל.

סימן לז

מקוה חמה^{שפח}

מאד היה מקפיד כאאזמו"ר נ"ע, והיה מזהיר מאד שיעשו מקוה חמה, הן מצד בריאות הגוף בדורות חלשים כאלו כידוע, והן מצד הדין, שלעוצם הקור ממהרת לטבול ואי אפשר להקפיד כל כך להפשיט הקמטים שבבטנה כו'.

*

שכל עיקר מגמתו בתיקון התיבה הוא, כדי שיהיו יכולים לחממה על ידי שיטילו מים חמין לתוך התיבה, כדי שלא יזיקו המים הקרים ביותר במדינות אלו, ובפרט בימות החורף. וגם שתוכל לטבול במתינות קצת, ולא תהיה דחופה ומבוהלת מחמת קרירות המים ביותר, שיש לחוש שמחמת בהילותה לא תפשוט קמטיה כל כך כו'. וכן נשמע ממנו ז"ל שהתפאר מאד במה שתיקן מקוואות שיהיו יכולים לחממן (וכמדומה לי ששמעתי מאיש נאמן, ששמע ממנו בנסיעתו בדרך לפני הסתלקותו, שזה אחד מן ג' דברים^{שפכ} שהתקין הוא ז"ל בחייו זי"ע).

לבדות מלבו שמועה זו, שאין זו סברה קלה כסברת הנשים, ובודאי היא סברה עמוקה נאמרה מפי גדול כמותו, לזאת אני מאמין לשמועתם וד"ל.

וראה טהרה כהלכה פ"י ביאורים אות ב, שנראה לו מסקנת הצ"צ שלא להחמיר בזה.

^{שפד} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סוס"י קסג. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 310. שו"ת הרב סי' סט.

^{שפה} כמבואר בטושי"ע סי' רא ס"ל (אפילו עשה כל המקוה משלג או כפור או ברד שהביאו בכלי ועשה מהן מקוה כשר).

^{שפד} שיש אומרים שאין לעשות מקוה בתחלה אלא בשלג (ולא בכפור וברד וגליל), כרבי ישמעאל במשנה (מקוואות פ"ז מ"א: שאמר להם צאו והביאו שלג ועשו מקוה בתחלה), לדעת הרמב"ם (הל' מקוואות פ"ז ה"ג: אפילו הביא מ' סאה שלג בתחילה והניחן בעוקה וריסו שם ה"ז מקוה שלם וכשר), לפירוש הב"י (סי' רא קה, א: והדעת נוטה לומר שהוא סובר דבשלג דחוינן שהכשיר רבי ישראל לעשות מקוה בתחלה הוא דמכשרין, ולא גמרינן מינה לאינך).

^{שפד} היינו המים מהמקוה שהוכשרה ע"י קרח.

^{שפח} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' קעב. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 311. שו"ת הרב סי' ע. והקטע השני בסי' קעו ח"ג ס"ב.

^{שפכ} על שנים האחרים מצויין בכת"י 1844 (מ, ב): סכינים מלוטשים (דלעיל שו"ת סי' ז) ולהרבות בצדקה (מעות ארה"ק). ובכת"י 517 (ט, א): הב' נוסח התפלה שחידש והג' סכינים מלוטשים שחידש.

סימן לח

יחיד ורבים הלכה כרבים^ש

עיינ במשאת בנימין סוף סי' צ"ח וסוף סי' ק"ה^{שצא} בשם הרב אליהו מזרחי^{שצב}, דבשעת הדחק יכול לסמוך להקל כיחיד במקום רבים היכא דלא איפסיקא הלכתא בהדיא. וכ"כ הט"ז ביו"ד סי' רצ"ג^א. והביא ראיה מפ"ק דנדה (דף ו ע"א) מעשה ועשה רבי כרבי אליעזר. והש"ך שם בנקודת הכסף^ב ובהנהגת איסור והיתר^ג סבירא ליה דאין לסמוך בשעת הדחק אלא בדרבנן^ד. ואינם כדאי לתרץ הקושיא הסוערת בדבריהם^ה, דהא הלכה כרבים דאורייתא ומכין ועונשין כו'.

שמעתי מאחמור"ר הגאון החסיד נ"ע, דאין זה אלא בדור ההוא שהיחיד ורבים חולקים, ועל זה נאמר^ו אחרי רבים להטות, אבל בדור אחר, כיון שיכול הב"ד שאחריהם לסתור דבריהם ולחזור ולדון בענין אחר (וכדאמרין בעלמא משנה ראשונה משנה אחרונה. וכן כמה פעמים אמרו האמוראים הלכה כדברי היחיד. וכן פירש הראב"ד בפירוש המשנה דעדות^ז, בפירוש אחר זולת התוספתא, שאם יראה לבית דין יסמוך עליו אפי' שלא בשעת הדחק), וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים^ח, אין בזה משום אחרי רבים להטות דאורייתא. ומשם הכי יכולים לסמוך על היחיד בשעת הדחק (וכן כתב באורים ותומים בביאורו לקיצור תקפו כהן סי' קכ"ג קכ"ד ע"ש). ואמר דממקומו הוא מוכרע (נדה שם ט')

^ש נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' יב. ונדפסה בשו"ת אדה"ז ע' 318. שו"ת הרב סי' עב.

וראה גם לקמן סי' מו, שרבנו ישב דעת הט"ז בזה מקושיית נקודת הכסף.

וראה עוד מה שהאריך בשארית יהודה שם. כללי הפוסקים וההוראה כלל ק.

^{שצא} "בתשובת רבינו אלי' מזרחי בסימן ל"ו כתב בהדיא דבפלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא באשה עגונה, והביא ראיה ממסכת עדיות (פ"א מ"ה) שבשעת הדחק יש לסמוך אדברי יחיד".

^{שצב} בשו"ת סי' לו (שהרי שנינו במסכת עדיות (פ"א מ"ה) למה נזכרו דברי היחיד במקום הרבים הואיל ואין הלכה, אלא אם יראה בית דין דברי היחיד ויסמוך עליו כגון בשעת הדחק).

^א סי"ק ד (לענין איסור חדש בחו"ל: דבמדינות אלו שהוא שעת הדחק דחיינו של אדם תלוי בשתיית שכר שעורים ושבולת שועל, כדאי הוא הת"ק לסמוך עליו בשעת הדחק, כיון דלא איפסקא הלכה בפירוש בגמרא כרבי אליעזר).

^ב על הט"ז שם (לאו ראיה היא כלל, כמו שהוכחתי בש"ך בסי' רמ"ב, דדוקא בהא דנדה דגזרת מעת לעת היא מדרבנן אמרינן הכי).

^ג שבסוף סי' רמב ס"ב (ואם הוא דבר דרבנן כו' סומכין על היחיד באיסור דרבנן ושעת הדחק).

^ד וכן פוסק רבנו במקומות רבים בשו"ע וקו"א, שאין סומכין בשעת הדחק על היחיד במקום רבים, אלא בדרבנן. וכאן בא לבאר דעת הט"ז.

^ה קושיית הש"ך בפלפול בהנהגת איסור והיתר שבסוף סי' רמב (והרי הא דייחיד ורבים הלכה כרבים דאורייתא הוא כו' והיאך אפשר לעקור דבר תורה בהפסד מרובה, והלא כך הוא גזרת המקום לילך אחר הרבים, ומה בכך שהוא הפסד מרובה, ועוד שהרי הורגין נפשות ומחרימין ומפקירין ומאבדין ביד ע"פ הרוב, ועיר הנידחת נידונין ע"פ הרוב, והרי אין לך הפסד מרובה גדול מזה).

^ו משפטים כג, ב. סנהדרין ב, א.

^ז משנה ה (ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין, שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו). ופירוש הראב"ד שם (ולשון התוספתא תצטרך עליהם שעה ויסמכו עליהם כו'. ואפשר כמו כן לומר כי הטעם האמור בתוספתא טעם בפ"ע הוא, וטעם האמור במשנה טעם אחר הוא, לומר שאם יראה לב"ד האחרון שהלכה כדברי היחיד הראשון יסמוך עליו כלומר יקבע הלכה כמותו, כמו שמצינו באמוראים האחרונים שהן קובעים הלכה כיחידים הראשונים בכמה מקומות).

^ח ה"א (ב"ד גדול שדרשו באחת מן המדות כפי מה שנראה בעיניהם שהדין כך ודנו דין, ועמד אחריהם ב"ד אחר ונראה לו טעם אחר לסתור אותו, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, שנאמר אל השופט אשר יהיה בימים ההם אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך).

^ט ו, א (מעשה ועשה רבי כרבי אליעזר. לאחר שזכר אמר כדי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק. והוינן בה, מאי לאחר שזכר, אילימא לאחר שזכר דאין הלכה כרבי אליעזר אלא כרבנן, בשעת הדחק היכי עביד כותיה. אלא

במעשה שעשה רבי כרבי אלעזר כו', דפריך בגמ' מאי לאחר שנזכר אילימא דאיתמר הלכתא כו'. ולכאורה מאי איכא בין איתמר הלכתא או לא, מכל מקום כללא הוא יחיד ורבים כו', אלא ודאי דאין הכלל אמור אלא בדור ההוא שחולקין, אבל בדור האחרון יכול לסמוך בשעת הדחק, אלא אם כן היכא דאיתמר הלכתא בהדיא כרבים.

סימן לט

מלמדות מחוץ לעיר'

שמעתי ממורי ורבי הרב הגדול ר"י לייב ז"ל מיאנוויטש, שאמר לי גם כן דרך עצה, ששאלתי ממנו נדון המלמדות בעירי או חוץ לעיר. ששמע מאחיו ה"ה רבינו הגאון ז"ל נ"ע, שמלמד יעשה לו מלמדות בעיר אחרת, מפני שאין לך מלמדי תינוקות אלא משבט שמעון כדי שיהיו נפוצים, וע"ז נאמר אהלכם ביעקב, וכפרש"י בפ' ויחי^א ע"פ אהלכם ביעקב.

סימן מ

סדר הלימוד^ב

ומדי דברי מצוה עלי להודיע לכל הנערים הפנויים הסמוכים על שולחן אביהם וחונתם, שיתנהגו בסדר לימודם כפי שקבלתי מאמורי ז"ל והרגילני בנעוריי, לתכלית ידיעת דיני ההלכות בטעמיהן.

למי שיש לו שעת הכושר לעסוק בעיון בגמרא וראשונים עד פסקי ההלכות של האחרונים סדר לימודו כך הוא, ללמוד המסכת עם התוס' אשר לדינא, והעיקר הוא בהאשר"י, ולחזור על פסקי הדינין היוצאים מהרא"ש בפנים, הטור בלא ב"י כמה פעמים. ואח"כ ללמוד הב"י ולחזור על כל סימן ב' וג' פעמים. ולחזור כמה פעמים תיכף ומיד על פסקי השו"ע ורמ"א, שבכל סימן היוצאין מתוך הב"י ודרכי משה. ואחר כך לעשות עת מיוחד, ללימוד השולחן ערוך של אאמורי ז"ל עם עיון הקונטרס אחרון, ויחזור על הפנים ב' וג' פעמים עד שיהיה בקי ושגור בפיו מקור מוצא כל טעם דין והלכה הפסוקה בו, על פי המראי מקומות. וגם אשר נברר בו מפסקי הלכות המחודשים מן האחרונים כהט"ז ומ"א והאחרונים.

ומי שאין לו שעת הכושר כל כך^ג, מפני טרדתו בעסק מעט, יעשה לו עתים קבועים בבוקר ובערב ללמוד האשר"י לבדו עם פרש"י ששייך להלכות הרי"ף המובא באשר"י, ולחזור ב' וג' פעמים, ואח"כ ילמוד הש"ע לבדו, ואח"כ הש"ע של אאמורי ז"ל בחלק אורח חיים הלז, ויספיק לו לענין תכלית ידיעת אמיתת הדין והלכה שנפסק בראשונים

דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, וכיון שנזכר דלאו יחיד פליג עליה אלא רבים פליגי עליה, אמר כדי הוא רבי אליעזר לסמוך עליו בשעת הדחק.

^א נעתקה מקובץ יגדיל תורה נ"י. ח"ב ע' טו, ממה שכתב מוה"ר יששכר בער הורביץ מ"ץ דליובאוויטש. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 313.

^ב מט, ז.

^ג נעתקה מהקדמת כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי לשולחן ערוך רבנו, שנדפסה לראשונה בשו"ע"ר ח"א (קאפוסט תקע"ו). ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 311. שו"ת הרב סי' פ.

^ד השוה אגרות קודש שלו אגרת יט.

ובאחרונים.

וגם באותן אנשים הטרודים ביותר ואינן להם פנאי רק כמו ב' וג' שעות ביום לקבוע עתים לתורה, יזהרו לעשות קביעות לימודם במשניות והלכות הרי"ף על כל פנים לבדו, ובפסקי שו"ע הקצר בכל יום ב' דפים בחזרה כמה פעמים, כדי שיהיה שונה הלכות כמו שהן במקורן בלשון הגמ' עד פסק הדין בשו"ע בכל יום שמובטח לו שהוא בן העוה"ב, וגם יוצא בזה מצות ידיעות הדין מעט כו'. וגם יעשו עת מיוחד כשעה אחת בלימוד שלחן ערוך הלז, וכיוצא בו בחלק יו"ד, בביאור טעם השלחן ערוך.

מלבד שיעורין הקצובין ללימוד תנ"ך ומדרשי רז"ל כמו עין יעקב, ובס' הזוהר בתוכחת מוסר השכל שבו, ובספרי המוסר המיוסדים ע"פ חכמת האמת, כס' הראשית חכמה והשל"ה וכה"ג.

ובשבת זמן לימוד ס' הזוהר עם פירושים וביאורים בעיון מעט בספרי הקבלה, כהרמ"ז וס' מקדש מלך וס' ליקוטי תורה וכה"ג. מלבד חיוב הקבוע לחיי הנפש להאירה באור יקר גדולות הבורא ית', בכתבי הקדש הנדפסים המבוארים בהרחבה, בפנים מסבירות ומאירות באור עולם לשמור דרך עץ החיים ללכת אחרי ה' בכל דרכיו בעבודה תמה וכו'.

סימן מא

בענין הנ"ל^ד

יתנהג האדם בזה האופן. תיכף אחר התפלה ילמוד משניות ושו"ע שהוא הלכה פסוקה, ילמוד ביום ובלילה.

ובנידון שאר הלימוד יהיה בזה האופן. מי שהוא בעל עסק גדול, יהי' רוב לימודו בזה"ק אף שאינו מבין, כי מה איכפת ליה שאינו מבין אפילו הכי היא סגולה, וגם ילמוד עין יעקב וס' מגן אברהם וספרי יראים. ומי שהוא אינו עסוק גדול, ילמוד גמרא עם פוסקים כל חד וחד לפום מדרגתו ויכולתו וכפי הפנאי אשר ירחיב לו ה' ואזי טהור ידים יוסיף אומץ.

סימן מב

עסק התורה לשמה^{טו}

להבין ענין עסק התורה לשמה, אף שבאמת בעיון הדק היטב בלימוד בפשטי התורה אי אפשר לכוון לשמה, מכל מקום ענין כוונת הלב אינו פי' על המחשבה, כמו שארז"ל^{טז} צריך לכוין לבו, וכן משארז"ל^{טז} אחד בפה ואחד בלב, ובודאי כשמדבר במחשבה מדבר^{טז}, אך שאין כוונת ורצון בתחילת דיבוריו לאותו דבר שמדבר אלא לדבר אחר כוונתו. לכן אף בשעה שלמד כל מחשבתו ודיבוריו באותו ענין שלמד, מכל מקום עיקר

^ד נעתקה מס' מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקעא. ונדפסה בשו"ת הרב סי' עט.

^{טו} נעתקה מס' מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקסט. ונדפסה בשו"ת הרב סי' עז.

^{טז} ברכות לא, א (המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים).

^{טז} ב"מ מט, א (שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב). שו"ע דיני מכירה ס"ב.

^{טז} ואינו מדבר באותה שעה דיבור אחר בלב, אלא שאין כוונת כו'.

כוונת התחלת הלימוד^ט הוא לשמה ליחד הקב"ה ושכינתו כו', ומכוסה בלב הוא בשעת שמחשבתו טרודה בענין אחר. וכמשל מי שלומד איזה מסכת ואחר כך לומד מסכת אחרת, אף בשעה שלומד האחרת אין במחשבתו מסכת שלמד כבר, מכל מקום כשישאלהו יזכר מיד, וזאת המדה מסותרת מאוד בלב^ז. ולכן אמרו הכוונה בלב ולא בראש, לפי שכוונת הלב למעלה מן המחשבה והבן.

ובזה מובן דברי הרא"ש בהל' ס"ת^{כא}, שכתב לישב הקושיא מגט, דשאני גט שצריך לכתב כל תורף הגט לשמה, ולכאורה תמוה דודאי בגט אין צריך לכווין אלא קודם כתיבתו לומר לשמה ולשם גירושין, ובשעת כתיבתו כשהוא כותב אין זה במחשבתו כלל רק לכתוב האותיות, שלא נזכר בפוסקים שצריך לכוון גם בעת הכתיבה^{כב}. ולפי הנ"ל אתי שפיר, שאין צריך לכוון בלב אלא בתחילת כתיבתו, וכשהוא כותב אף שאין מכווין בעת הכתיבה על עיקר כוונתו הוא כותב ודו"ק. ואין זה אלא בישראל, וזה לא יעשה הנכרי^{כג}, שאין לו כוונה כו' והבן.

סימן מג

עסק התורה שלא לשמה^{יד}

בענין עסק התורה שלא לשמה דסתרי אהדדי דרב יהודה אמר רב^{כה}, דמקשה התוס'^{כו} דבפסחים^{כז} אמר לעולם יעסוק אדם בתורה אף שלא לשמה דמתוך שלא לשמה בא לשמה, ובברכות^{כח} אמר כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות. ותירצו התוס'^{כט} כאן לקנטר כו'. ואין זה האמת, דמה לנו לחלק כוונת הבריות^ל, הרי הכל נק' שלא לשמה.

^ט וכ"ה בתניא פמ"א (שעיקר ההכנה לשמה לעכב הוא בתחלת הלימוד).

^ז וכמו שהוא בזכרון כך הוא בכוונת הלב.

^{כא} ס"ג (וצריך שיעבד העורות לשם ספר התורה וכו'. וכתב הר"ר ברוך ז"ל [בס' התרומה סי' קצ, בשם ר"ת], דאם העובד כוכבים מעבדו וישראל עומד על גביו ומסייעו יש בו ממש, דעובד כוכבים עבד אדעתיה דישראל וכו'. ואע"ג דבכתיבת גט אמרינן עובד כוכבים אדעתיה דנפשיה עבד וכו', בגט דבעינן שיכתוב כל התורף לשמה וזה לא יעשה העובד כוכבים, אבל בעיבוד לא בעינן אלא תחילת העיבוד כשישישים העור בתוך הסיר שיאמר אז אני עושה לשם ספר תורה, אז יעשה העובד כוכבים לדעת ישראל כשאמר לו עשה כן וכו'). הובא בשו"ע סי' לב ס"ב (ויש מכשירין כשישראל עומד על גביו ואומר לו שיעבדנו לשמו, ואינו דומה לגט שצריך לכתוב כל תורף הגט לשמו ולשמה וזה לא ישמע לו, אבל בעיבוד אין צריך רק כשנותן העור לתוך הסיד שיתננו לשמו וזה ישמע לו), וש"י.

^{כב} ראה שו"ע אהע"ז סי' קלא ס"ה (יאמר הסופר בפיו כשמתחיל לכתוב שכותבו לשם פלונית אשת פלוני ולשמו של פלוני).

^{כג} לכן לא מועיל בזה ישראל עומד על גביו, כנ"ל.

^{כד} נדפסה במאה שערים סי' מא. יגדיל תורה נ"י. חל"ג ע' עא. מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקסט. שו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 276. שו"ת הרב סי' עח. ונמצא בכמה כתי"י (המצויינים במאמרי אדה"ז שם), והוגה כאן עפ"י כתי"י 1064 (עח, ב), שהוא כתי"י עתיק ומקורי.

תוכן הענין בקצרה בשו"ע"ר ה' תלמוד תורה לרבנו (פ"ד ה"ג וקו"א שם ס"ק א), והנעתק כאן הוא ביאור הענין, שאמר רבנו באחד מדרושי.

^{כה} בפסחים דלקמן הוא רב יהודה אמר רב, ובברכות דלקמן הוא רבא. וראה שו"ת הרב שם.

^{כו} פסחים נ, ב ד"ה וכאן, ובכ"מ.

^{כז} שם.

^{כח} יז, א (נוח לו שלא נברא). ותענית ז, א (נעשית לו סם המות).

^{כט} בפסחים שם (דהתם מיירי כגון שלומד כדי להתייהר ולקנטר ולקפח את חבריו בהלכה ואינו לומד על מנת לעשות). ועד"ז כותב התוס' בכ"מ, והיא דעה הא' בשו"ע"ר שם.

^ל ראה יגדיל תורה שם.

והנראה על פי האמת^{לא}, דבחינת שלא לשמה דפסחים הוא עצמו השלא לשמה דברכות שהוא סם המות ונוח לו שלא נברא, דהא סתמא נקיט רב יהודה הכא והתם. ואפילו הכי קאמר לעולם יעסוק וכו', שמתוך הרגל לימודו יבוא לבחינת לשמה, כי המאור שבה מחזירו למוטב^{לב}, כי אעפ"י שהוא סם המות מכל מקום סם הוא, ויכול להתהפך לסם חיים במאור שבה כו', אבל אם היה מונע לגמרי בשביל זה מעסק התורה הי' הולך אחר שרירות לבו לעשות כל הרע בעיני ה'. כי עיקר שלא לשמה כתב הרא"ש^{לג} ע"פ הירושלמי^{לד} הלומד על מנת שלא לעשות, ואם כן מה איכפת אם הוא קורא ושונה תמיד היפך רצונותיו הטבעיים הרעים. על דרך משל אם הוא עובר על גזל וגילוי עריות ושאר דברים, והוא לומד ושונה תמיד ושונה בכל עיונו בתורה בפרטיות דיניהם וסברותיהם וכל נדנודי עבירה דברי סופרים, ואף שהוא עובר עליהם מכל מקום על ידי חזרתו תמיד על האזהרות אולי המאור שבה תחזיר למוטב שרירות לבו הרע, ויאכל סם המות אולי יהפוך לו הסם לרפואה לטוב לו. ועכשיו נתקיימו שני המאמרים, כי באמת נוח לו שלא נברא וסם המות הוא לו, ואעפ"כ עצת רב יהודה נכונה שיעסוק אף שלא לשמה, אולי יבוא לבחינת לשמה ע"ד הנ"ל. וכ"ז ע"פ תירוצו הרא"ש בשם הירושלמי, דעיקר שלא לשמה הוא הלומד ואינו מקיים. אבל אם הוא מקיים אף שיש לו איזה פניה רעה אין זה נקרא שלא לשמה.

וזוהו כוונת הרמב"ם^{לה} שכתב לפי שתלמוד תורה שקול כנגד כולם לעולם יעסוק אדם כו', וכוונתו^{לו} לאפוקי פירוש הרא"ש, דהיינו אף שאינו מקיים כלל, שעובר על כל המצות, אעפ"כ ראוי לו שיעסוק בתורה, מפני ששיש בחינת התורה למעלה על כל המצות ותלמוד תורה כנגד כולם. ולא אצטריך לאשמעין מצות, אעפ"י שגם הם נזכרים בדברי רב יהודה הנ"ל, כי מצות אינן צריכות כוונה^{לז}, אלא אפי' תורה על פי הירושלמי קמ"ל^{לח}.

ושרש הדברים כי אעפ"י שהקב"ה לא ניחא ליה בעסק הרשע בתורה, כאמור^{לט} ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי, שהוא לומד ועובר תמיד כו', אעפ"כ אם בא להימלך אם לעסוק בתורה אם לאו אזי עצת רב יהודה הנ"ל נכונה לומר לו דייקא שיעסוק, וכן הוא הדין באמת. וכן הוא על דרך הקבלה^{לז}. ובזה יובן מארז"ל^{מא} מצינו שויתר הקב"ה על עון

^{לא} כדעת הרמב"ם דלקמן, שהיא דעה ה' בשו"ע"ר שם.

^{לב} פתיחתא לאיכא רבה.

^{לג} פסחים פ"ד ס"ב.

^{לד} ברכות פ"א ה"ב.

^{לה} ה' תלמוד תורה פ"ג ה"ה (תחלת דינו של אדם אינו נדון אלא על התלמוד ואח"כ על שאר מעשיו, לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה).

^{לו} ההוכחה מהרמב"ם מבוארת בקו"א שם (עיין רמב"ם פ"ג ה"ה לפיכך כו', ולכאורה צ"ע הא גם בשאר מעשים נמי אמרינן הכי לעולם יעסוק בתורה ובמצות כו', אלא ודאי דבמצות אתי שפיר שהמצוה נעשית כתקנה עכ"פ אלא שמחשבתו אינה לשם מצוה, אבל בתלמוד תורה כשלומד ואינו מקיים כו' סלקא דעתא אמינא שראוי לו שלא ילמוד, קמ"ל דאפי"ה התלמוד מביא לידי מעשה לבסוף עכ"פ).

^{לז} ראה שו"ע"ר סי' ס"ה, ושי"נ.

^{לח} אפילו הלמד שלא לעשות.

^{לט} תהלים נ, טז.

^מ נתבאר בשו"ע"ר שם (וכך אמרו חכמי הקבלה, שכל התומ"צ שאדם עושה בעודו רשע, אף שמוסיף כח בקליפות לפי שעה, מכל מקום כשיחזור אח"כ בתשובה בגלגול זה או בגלגול אחר, כמ"ש כי לא ידח ממנו נידח, אזי מוציא מהקליפה כל התורה והמצות וחוזרים לקדושה בחזרתו, ולפיכך אין לו למנוע מלעסוק לעולם), ושי"נ.

גזל ועריות ושפיכות דמים ולא ויתר על ביטול תורה, והוא מאד תמוה אם יש בהם גזל וכו' מה להם לתורה. ועל דרך הנ"ל יובן היטב.

סימן מד

נימול כראוי ונדבק העור על חוט הסובב^{מב}

תינוק שמלוהו כראוי, ואחר כך נדבק העור שעל הגויי' אל החוט הסובב [שממנו מתחיל העטרה לשפץ ומשפץ והולך בשר הגיד הנק' עטרה], בענין שהעור מכסה ומודבק בכל גובה החוט ברוב המקיפו^{מג}, אך על בשר הגיד שלמעלה אין העור מכסה, והוא גלוי כשמתקשה^{מז}. ופעם אחת תיקנו זה על ידי שדחקו העור מעל החוט בכח^{מח}, ואחר כך חזר ונדבק. עובדא הוה כהאי גוונא בשורעז אצל ידידנו ר' ליב, ושאל את פי הגאון אחמו"ר ז"ל נ"ע, וצוה לי לבדקו [וגם צוה להגיד לי שהוא המיקל בזה^{מז}].

ומה שכתב כ"ת מהבכור שור ס"פ ר"א דמילה^{מז}, כבר אנהרניהו לעיינין רבינו אחמו"ר ז"ל נ"ע בט"ז אה"ע סי' ה'^{מח}, שהשיג על הדרישה^{מט} בפירוש רש"י^ל והטור שם^{נא}, וכמ"ש הבכ"ש הנ"ל. ובאמת^{נב} מדברי רש"י פ' החולץ (דף מ"ז ע"ב)^{נב} שהביא הבכור שור לראיה הוא עזר כנגדו, שהרי כתב שמשם משפץ למעלה ולמטה, ולפירוש הבכור שור והט"ז אין כאן שפוע למעלה כלל. אבל מכל מקום כל הסוגיא דפ' הערל (דף ע"ה ע"ב), ורש"י ותוס' שם, וגם דברי הטור, מוכיחין להדיא כמ"ש הט"ז והבכ"ש הנ"ל. וגם החכם הספרדי שבב"י בי"ד סי' רס"ד^{נז} דייק בלשונו עטרה דגבי מילה דוקא. ואף גם בזה מה שכתב בפירוש העטרה, כל העטרה עד סוף הגיד, היינו לענין רוב גובהה בלבד^{נח}, אבל

^{מא} ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז. הובא בהל' ת"ת פ"ד ה"ז, וש"נ.

^{מב} נעתקה משו"ת שארית יהודה יו"ד סי' יד, ובהוספות סי' יג. ונדפסה בשו"ת אדה"ז ע' 313. שו"ת הרב סי' פז. ונזכרה גם בשו"ת צמח צדק יו"ד סי' רא (כג, ב), וסי' שמט, וחדושים נז, רע"ב.

^{מג} שבוה מבואר ברמ"א סי' רסד ס"ו: ואינו צריך שיהא נראה בעת קישוי רוב העטרה, הואיל ונימול פעם אחת כהוון, אפילו אינו נראה רק מיעוט העטרה שנימול סג, ואין צריך למולו שנית. ומ"מ אם אפשר יתקן ע"י שימוש העור וידחקנה לאחוריה ויקשרנה שם עד שתעמוד ולא תחזור למטה.

^{מד} ולכן, לפי"ד הפוסקים (דלקמן) שהעטרה (אינה חוט המקיפו, אלא) היא בשר הגיד, שהוא גלוי כשמתקשה, אין צריך למשוך ולדחוק העור לאחוריה.

^{מה} לחשוש לדעת הפוסקים (דלקמן) שהעטרה היא חוט המקיפו, שמכוסה ברובו כנ"ל.

^{מו} למרות שרבנו הסכים לדעת הפוסקים שהעטרה היא רק חוט המקיפו, כדלקמן.

^{מז} קלז, א (אין כוונתו שגם אותו בשר שמשפץ ויורד כו' בכלל עטרה היא כו' אין נקרא עטרה כ"א החוט הגבוה בעצמו, והבשר שמשפץ ויורד נקרא למטה מעטרה).

^{מח} סי"ק ב (ובב"י ביו"ד ה"ל מילה כתב שהיא מחלוקת בין חכמי ספרד מהו נקרא עטרה, אם השורה עצמו אם הבשר כולה, ולי נראה מלשון רש"י בהדיא שלא נקרא עטרה אלא השורה, דהיינו הגובה ממש)

^{מט} שם סי"ק ב (דכל גובה בשר נקרא העטרה).

^נ שבת קלז, סע"א ד"ה עטרה (היא שפה גבוהה המקפת את הגיד סביב וממנה משפץ ויורד לראשו).

^{נא} אדה"ז סי' ה (בראש הגיד יש בשר, ובחיבורו לגיד הוא גבוה, ומקיף סביב הגיד, ונקרא עטרה).

^{נב} נראה שכל אלו הם דברי רבנו, ועל כך סיים לקמן: אבל מ"מ רבינו הגאון אחמו"ר נ"ע הסכים כו' לדבריו קשה כו'.

^{נז} ד"ה עטרה (שורה גבוהה שסביב הגיד וממנה הולך ומשפץ מעלה ולמטה).

^{נח} קצו, א ד"ה יש ציצין (דעטרה דלגבי מילה היא הבשר אשר בראש הגיד כולה).

^{נח} ראה משנה שבת שם (אלו ציצין המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרה), וגמרא שם רע"ב (אמר רבי אבינא א"ר ירמיה בר אבא אמר רב, בשר החופה את רוב גובהה של עטרה), ורש"י שם ד"ה רוב גובהה (לא תימא רוב הטערה דקתני מתני' רוב היקפה, אלא אפילו רוב גובהה במקום אחד).

לענין רוב הקיפה פירש^י בהדיא דהיינו היקף השורה בלבד, ויש רוב הקיפה שאינה רוב גובהה ויש רוב גובהה שאינה רוב הקיפה עיי"ש. ועל קוטב זה סובב הולך דקדוק הש"ך שם סק"ט^י, מה שדקדק בלשון רוב גובהה אפי' במקום אחד^{יב}, דהוה ליה למימר אפילו רוב גובהה במקום אחד^{יט}, דזהו עיקר החילוק בין רוב גובהה שהוא רוב גובה כל העטרה דוקא, משא"כ רוב הקיפה^ס. ובחנם השיג עליו הבכור שור^א.

אבל מכל מקום רבינו הגאון אחמו"ר נ"ע הסכים לפירוש הט"ז והבכור שור, דלא כהחכם הספרדי, דלדבריו קשה למה לא הזכיר ר' אבינא (שבת קל"ז ע"ב) גם רוב הקיפה, כיון שיש רוב הקיפה בלא רוב גובהה אמאי אשמועין רבותא טפי ברוב גובהה מברוב הקיפה. אלא ודאי דרוב הקיפה גדול מרוב גובהה, כההיא דחולין (ד' נ"ג)^כ שהביא הבכ"ש^כ, והיינו משום דרוב גובהה נמי בגובה החריץ קאמר.

אלא דכל זה אינו ענין אלא לענין המילה עצמה שיהיה נימול כהלכתו (וכן דקדק הבכ"ש^כ אזהרה למוהל כו', וגם רבינו הגאון אחמו"ר זצלה"ה הזהיר למוהלים על זה). אבל אם אין החסרון מצד המוהל, אלא שנימול כהלכתו, ואחר כך נתכסה, בזה הקיל התרומת הדשן^{סח} ורמ"א^{סו} והאחרונים [וכן צוה לי רבינו אחמו"ר ז"ל להקל בזה כמו שנתבאר לעיל].

סימן מה

כתיבת פצוע דכא^{טו}

ובענין כו' פצוע דכא^{טו}, קבלתי מרבינו הגאון אחמו"ר ז"ל לכתוב א' בסוף ולא ה'. והטעם כי דכה בה"א הוא לשון נקבה, כמו רכה, דקה, לבונה זכה. משא"כ דכא בא' הוא

^י החכם הספרדי שבב"י שם (שבין שהציצין חופין רוב גובה ראש הגיד אפילו במקום אחד, או שהבשר או ציצין ממנו חופה רוב הקיפו של חוט שהיא עיקר העטרה, אע"פ שלא יכסה רוב גובה ראש הגיד).

^{יב} "כ"ה בכל ספרי הטור ומחבר כו' אפילו במקום אחד, וכ"ש אם רוב גובהה חופה בכמה מקומות. ויותר נראה דהאי אפילו, מהופך הוא כו' אפילו את רוב גובהה במקום אחד ור"ל כ"ש רוב הקיפה.

^{יט} וכ"ש רוב גובהה (של כל העטרה) בכמה מקומות.

^כ וכ"ש רוב הקיפה (של חוט העטרה).

^ס יוצא א"כ שבנדון דידן שהחוט העטרה מכוסה, בזה גם החכם הספרדי והש"ך וסיעתם מודים דמקרי בשר החופה את רוב העטרה.

^{סא} שם (וראיתי להש"ך שם ס"ק שנתקשה בלשון אפילו שכתבו כאן עיי"ש, ולא ירדתי לסוף דעתו).

^{סב} נב, ב (וגולגולת שנחבסה ברובה, בעי רבי ירמיה רוב גובהה או רוב הקיפה).

^{סג} שהוכיח הוכחה הנ"ל מסוגיא דחולין שם (וכה"ג איבעי לן בחולין דף נ"ג רוב הקיפו או רוב גובהה, ואי ס"ל לר' אבינא להחמיר בתרוייהו, הל"ל בשר החופה רוב הקיפו או רוב גובהה של עטרה).

^{סד} בסוף דבריו שם (ומזה אזהרה להמוהלים המקילים בענין פריעות החוט מחמת חסרון ידיעה, וראוי לגלות עד שיהי' כל החוט סביב מגולה עד החרץ).

^{סה} סי' רסד (צריך לתקן מפני מראית העין בדרך זה שיש לטרוח עם הקטן לדחוק העור לאחוריה כו', אבל אם אי"א בדרך זה, אין לחתוך ולקצץ כלום מן העור, הואיל ונראה מהול כשמתקשה, ואע"ג דאין נראה מן העטרה אלא בראשה כמו שליש אפילו כשמתקשה, מ"מ נראה דסגי בהכל).

^{סו} סוס"י רסד (שפסק כדברי תרומת הדשן הנ"ל).

^{סז} נעתקה משו"ת שארית יהודה יו"ד סי' טז. ונדפסה בשו"ת אדה"ז סי' כד. שו"ת הרב סי' פח.

וראה בזה דברי נחמ"י סי' כב. ס' המנהגים חב"ד ע' 32. אג"ק ח"ד אגרת איצג. ח"ו אגרת איתרכג. שם אגרת איתרסח. ח"ז אגרת בילט. ח"ז אגרת וירנח.

^{סח} תצא כג, ב.

שם דבר, כמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא^ט, תשב אנוש עד דכא^ז. וגם ידוע שהשם שסופו ה', כשהוא בא בלשון רבים, על רבים מבני אדם, נשמט הה', כמו זכים, רכות, דקות, ושדופות קדים^{צא}. ובלשון דכא גם בלשון רבים בא בא', וכמו ולהחיות לב נדכאים^{עב}, ודכאי לב^{עג}.

אלא שהניח בצ"ע מ"ש לב נשבר ונדכה^{עד} בה' לבסוף. ואפשר שאינו משורש דכא, אלא משרש דך, ומשרש הזה מצאנו גם כן כי דכיתנו במקום תנים^{עה}, שנשמט הא'.

עכ"פ דכא ודאי בא', וכן צוה להגיה ס"ת שהיתה תחלה כתוב בה', וצוה לכתוב בא' דוקא.

סימן מו

חדש בחוץ לארץ^י

העיקר שאנו סומכים על הפוסקים דחדש דרבנן בחוץ לארץ^{יז}, וכמו שכתב הט"ז^{עח}.

ומה שהקשה בנקודת הכסף^ט על הט"ז, שמעתי ממה"מ דיאנוויץ ששמע מאחיו אדמו"ר שיישב הט"ז, והביא כמה ראיות לו. רק שבמדינת וואלין אין שעת הדחק כי אם על שכר שעורים, אבל במדינות אילו שעת הדחק גם על חטין. ולפי זה התיר רבינו הגדול הנ"ל אפילו חדש של ישראל במקום מצוה מצות שמורה^פ. אבל שלא במקום מצוה לא רצה להתיר^{פא} אפילו בשכר שעורים, אף שדעת המ"מ^{פב} להתיר שכר, ואף ביי"ש לא התיר

^ט ישע"י נז, טו.

^ז תהלים צ, ג.

^{צא} מקץ מא, ו.

^{עב} ישע"י נז, טו.

^{עד} ראה תהלים לד, יט.

^{עה} תהלים נא, יט.

^פ תהלים מד, כ.

^י נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סי' רכ, שאלת הרב שמעון מ"ץ דקי' לאזניא (ראה הוספות שם כא, ד). ונדפסה בשו"ת אדה"י (תשמ"ח) ע' 316. שו"ת הרב סי' פט.

וראה מה שנתבאר בזה בשו"ע"ר סי' תפט ס"ל. לעיל שו"ת סוס"י ו. סוס"י ז. סי' כ. לקמן סי' מז.

^{יז} דעה זו מבוארת בשו"ע"ר שם (ויש שלמדו עליהם זכות כו' סומכים על מקצת הראשונים הסוברים שחדש בחוץ לארץ אינה אלא מדברי סופרים שגזרו משום ארץ ישראל ולא גזרו אלא במקומות הסומכים לארץ ישראל כגון מצרים ועמון ומואב ובבל), ושי"נ.

^{עח} יו"ד סוס"י רצג (נראה לענ"ד ללמד זכות הגון על ההיתר בזה דהך איסור דחדש בחו"ל הוא פלוגתא דתנאי כו' והיה לנו לומר דהלכה כת"ק דרבי אליעזר, דיחיד ורבים הלכה כרבים כו' יש לנו לדון ולומר דבמדינות אלו שהוא שעת הדחק, דחייב של אדם תלוי בשתיית שכר שעורים ושבולת שועל, כדאי הוא הת"ק לסמוך עליו בשעת הדחק, כיון דלא איפסא הלכה בפירוש בגמרא כר"א).

^ט על מה שהוכיח הט"ז שם, שבשעת הדחק יש לסמוך על דעת יחיד במקום רבים, כתב בנקודת הכסף שם: לאו ראייה היא כלל, כמו שהוכחתי בש"ך בסי' רמ"ב, דדוקא בהך דנדה דגזרת מעת לעת היא מדרבנן אמרינן הכי.

וראה לעיל סי' לח, ישוב רבנו לדעת הט"ז וסיעתו (מקושת נקודת הכסף), שגם בדאורייתא יש לסמוך בשעת הדחק על יחיד במקום רבים.

^פ כדלעיל שו"ת סוס"י ו.

^{פא} בשו"ע"ר שם (אבל כל בעל נפש לא יסמוך על המתירים הללו, ויחמיר לעצמו בכל מה שאפשר לו, כהסכמת רוב הראשונים והאחרונים, שהחדש נוהג מן התורה אף בחוץ לארץ). וכן פוסק רבנו במקומות רבים בשו"ע וקו"א, שאין סומכים בשעת הדחק על היחיד במקום רבים, אלא בדרבנן.

^{פב} אוצ"ל: מ"א (סי' תפט ס"ק יז ד"ה ונראה לי, שהעולם סומכים על הפוסקים דחדש בחו"ל מדרבנן). או: ל"מ (לחם משנה, סוף מס' תרומות, שהובא בש"ך שם ס"ק ו, וח"י סי' תפט ס"ק כב, שמתיר בשכר שעורים).

לערב שעורים^{פג}. כל זה שמעתי מהרב הנ"ל.

סימן מז

בענין הנ"ל^{פד}

שמעתי מדודי זקני הרב מוהרי"ל ז"ל, ששמע מאחיו אאזמו"ר ז"ל, שיש לו צד ליישב מנהג העולם המקילים בחדש, ע"פ הא דנהוג עלמא כר' יאשיה^{פה} בכלאים כו'. ולא שמע ממנו יותר^{פי}.

סימן מח

צרימת תנוך האוזן בבכור^{פז}

זכרתי המעשה שהיה מפורסם בלאדי, בשנים הראשונים של דירתינו^{פח}, אשר אירע עובדא בצרימת אוזן בבכור, והתיר השמש דשם שהיה מ"ץ ג"כ שם^{פט}, ונשחט הבכור על פיו, אחר כך בא המעשה לדודינו הרה"ג מוהר"י ליב ז"ל מיאנאוויטש, שהיה אז ג"כ בלאדי, וקשה בעיניו פסק ההיתר הנ"ל, ובא עם השאלה לפני כאאזמו"ר הגאון נ"ע, ונשא ונתן טובא בדין זה. וכפי שהיה מפורסם אז צוו לקבור בשר הבכור הנ"ל, וכמדומה שכתב ע"ז שו"ת באריכות^צ.

סימן מט

גוי שהטיל מום בבכור^{צא}

שמעתי מפי קדשו של רבינו הגדול אחמו"ר זצלה"ה נ"ע וזי"ע, ביור"ד סימן שי"ג^{צב},

^{פג} ראה לעיל שו"ת סי' כ (יש להתירו מטעם תערובות).

^{פד} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סוס"י ריח. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 316. שו"ת הרב סי' צ.

^{פה} חולין קלו, ב (אמר רב נחמן בר יצחק האידנא נהוג עלמא כהני תלת סבי כר' אלעאי בראשית הגז דתניא רבי אלעאי אומר ראשית הגז אינו נוהג אלא בארץ וכו' יהודה בן בתירה בדברי תורה דתניא ר' יהודה בן בתירה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה וכו' יאשיה בכלאים דתניא רבי יאשיה אומר לעולם אין חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד).

^{פי} וכתב בצמח צדק שם: ולכאורה י"ל ביאור דבריו ע"ד מ"ש בספר שו"ת תשואת חן סס"י כ"ו וז"ל, דמשם מבואר היכא שיש מנהג ויש להם על מה שיסמכו עוקר ההלכה, אף דקיי"ל הלכה כסתם משנה, א"כ הי"ה בחדש כו' עכ"ל יעו"ש. אמנם אפשר יש להעמיק עוד דבריו יותר (והאריך בזה שם). וראה שו"ת הרב שם.

^{פז} נעתקה משו"ת צמח צדק יו"ד סוס"י רכט. ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 317. שו"ת הרב סי' צג.

וזכרה גם בתשובה מוה"ר אייזיק מהאמיל, שנדפסה ביגדיל תורה יג סוף ע' לה (שעיני ראו בלאדי, שאדמו"ר נבג"מ אסר בכור שהותר מחמת צריכת סחוס האוזן שמבחוץ).

והיינו שרבנו פסק כדעת הרמב"ם ה' ביאת מקדש פ"ז ה"ב (מי שנפגם סחוס אזנו כדי שתחגור הצפורן בפגם, אבל העור המוקף לסחוס האוזן אין בו מום בין ניקב בין נסדק), ופסקי מהרא"י סי' רמד (נראה דסחוס הוא קשה במשמוש היד, ויש לו גובה קצת מפנים תוך האוזן).

וכמבואר בשוע"ר ח"ג, בסוף ה' מכירת חמץ ובהמה המבכרת (ראה בציונים שם, שהוספה ההיא נוספה, כנראה, אחרי המעשה דלקמן בלאדי). ומסיים שם: והראיות קצרה היריעה מהכיל, ולשומעים יונעם.

וראה מה שדן בזה בצמח צדק שם. שארית יהודה יו"ד סי' יח. משיב דבר סי' סא. כוכב מיעקב סי' כד. מגיני אברהם ח"י ליו"ד סי' שט. יגדיל תורה נ"י. ח"י"ג ע' כז ואילך. ח"י"ד ע' קח. ח"י"ג ע' רלו.

^{פח} רבנו התיישב בלאדי בקיץ תקס"א.

^{פט} ראה מפתחות לצמח צדק ע' קסח, שבסוף ימי רבנו הזקן, ואח"כ, היה הרב ליפמן מ"ץ בלאדי.

^צ וראה בהערות לצמח צדק שם (כ, א), השלמה מכת"י: והיה מהצורך להשיג התשובה שהשיב ע"ז כאאזמו"ר הגאון ז"ל, ואינה אצלי.

^{צא} נעתקה משו"ת שארית יהודה הוספות סי' כב. שו"ת צמח צדק אה"ע סי' ל. ונדפסה בשו"ת הרב סי' צד.

בההיא דתשובת הרא"ש^{צב} שאמרו למשרתת שאינו נאכל עד שיהיה בו מום כו', שדן הרא"ש שמסתמא כיוונו שהמשרתת תעשה בו מום, וגם על סמך זה עשתה המשרתת כו'. דהקשה הט"ז^{צג} מאי שנא מקסדור דבמשנה שם^{צד}. ותירץ הוא ז"ל, דבשלמא קסדור שהוא שר ותקיף הוא מגיס לבו ודעתו לעשות דבר מעצמו, ואינו ירא מהמשפט כי מי יוכל לדון עם שתקיף ממנו, ובודאי עשה כן מעצמו, אבל המשרתת, אילו לא הבינה שגם רצון הבעל הבית בזה בודאי לא היתה מגיסה דעתה לעשות מום ופגם בבהמת בעל הבית.

סימן נ

צירוף ג' סימנים בינונים^{צא}

ודודי הרב הגדול ר' ליב ז"ל אמר לי בשם אאזמו"ר הגאון נ"ע שדעתו הק' היה דשלשה סימנים בינונים^{צב} בעינן שיצטרפו אז חשובין כסימן מובהק.

*

גם שמעתי שאאזמו"ר ז"ל היה חוכך להצריך ג' סימני הגוף.

סימן נא

שם כלה כחמותה^{צח}

דודי זקני ההגרי"ל ז"ל אמר לי משם רבינו הגאון ז"ל נ"ע זי"ע, שהקפיד ביותר על ענין שלא יהי' שם כלה כשם חמותה (יותר מעל שמו כשם חמיו), משום שזה נתבאר במשנת חסידים^{צט}, והמשנת חסידים לא העתיק רק דברי האריז"ל, אם כן מסתמא ראה זה בכתבי האריז"ל, ומשום הכי הקפיד על זה ביותר, ואמר הוא ז"ל שהוא סכנה.

וסיפר לי אחד משם רבינו ז"ל, ששאלוהו תרי גיסי שהי' בת של זו כשם אשתו של זו, אם החתן, ורצו לעשות שידוך, והשיב שיוסיפו להכלה עוד שם אחד. למשל שהיו קורין אותה רחל, ויקראוה רבקה רחל^ק.

^{צב} ס"ג (אם אמרו לעובדת כוכבים המשרתת בבית יהודי על הבכור שאין לאכלו בלא מום והלכה וחתכה אזנו, חשוב לדעת, ואין שוחטין אותו עליו, מפני שעובדת כוכבים זו כוונה להתירו, וגם האומרים לה שאינו נאכל בלא מום כיוונו לכך שתטיל בו מום).

^{צג} כלל כ סי' כב.

^{צד} שם ס"ק ב.

^{צה} בכורות לה, א (מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, וראהו קס[ד]ור אחד, ואמר מה טיבו של זה, אמרו לו בכור הוא ואינו נשחט אלא א"כ היה בו מום, נטל פיגום וצרם אזנו, ובא מעשה לפני חכמים והתירו). וכן נפסק בטור ושו"ע שם ס"ב.

^{צו} נעתקה משו"ת צמח צדק אהע"ז סי' מט סוף ס"ה. והקטע השני – מסי' סג ריש ס"ב. ולמרות זאת היה רבנו חוכך להצריך ג' סימנים בינונים.

^{צז} ראה לעיל שו"ת סי' כח, באריכות גדולה, דקיי"ל שב' סימנים בינונים מצטרפים להיות כסימן מובהק, שמתירים בו אשה.

^{צח} נעתקה מפס"ד צמח צדק (ריג, ב-ג). והקטע השני משו"ת אהע"ז סי' קמג.

^{צט} מסכת חתונה ומילה פ"א ס"ה (יזהר שלא יהיה שמה כשם אמו).

^ק ראה אג"ק ח"ד ע"י קס, וש"נ.

*

וכן השיב כאזמו"ר הגאון נ"ע, שגם בענין אם שם הכלה כשם חמותה, שבזה יש קפידא יותר משאר שמות שוין, לפי שזה הוזכר בספר משנת חסידים גם כן דף פ"ה ע"א^{קא}, ולא הוזכר שם עוד דבר כלל, ואפשר הוא מהאריז"ל, ולא נזכר שם שיהיה זה לזרעו דוקא. משא"כ בצוואת רי"ח שיש לומר שזהו רק לזרעו^{קב} כו'. עם כל זה אם אין השמות שוין ממש, כגון שהאחת נקראת רחל והב' נקראת רבקה רחל על דרך משל, אין לחוש.

סימן נב

כתיבת שם העיר מהלין^{קג}

כמדומה לי ששמעתי כבר מאיזה למדן מק' האמלין. שגם העיר נכתב בשם רוסיא מהלין. ואחר מעשה דאמציסלאוו^{קד} שהגיעו לאזנם. שאלו ג"כ מאזמו"ר נבג"מ הגאון ז"ל איך יעשו הם. כמדומה לי שאמר לי האיש הנ"ל שהקיל בזה. אך איני זוכר זה על בירור. ויכול רומע"ל לדרוש מהם איך כותבים הן בגיטין. ואם אמת שאלו בזה לאזמו"ר הגאון ז"ל.

סימן נג

כתיבת שם בתיה^{קה}

ששמעתי מרבינו הגדול ז"ל נ"ע, שצוה להמ"ץ מו"ה אליעזר^{קי}, בהיות דירתו במחנינו^{קכ}, על ידי, לאמר לו, שיכתוב להאשה בתיה אשת דוב במו' ליפמן בגט פשוט דמתקריא בשא. ושאלתיו הטעם, ואמר שאפשר שאין זה שם בתיה בת פרעה הכתוב בדברי הימים [ד, יח], כי שם נכתב בנקודת חיריק, והיא נקראת בנקודת פתח, ולפי זה אין לשנות שמה מכמו שהיא נקראת בשי"ן ימין. וכיון שיכתבו דמתקריא בשא, אף ששם זה יוצא משם בתיה בדברי הימים אין לחוש, כיון שקורין אותה בשא בשי"ן. ועוד אם באמת יוצא משם בתיה הכתוב בדברי הימים, יש לקרות השי"ן בשמאל, ואין נפסל הגט בזה, אבל אם יכתוב בתי"ו, אם אין זה השם יוצא משם בתיה פסול לגמרי, והוי שינוי ממש ממה שנקראת בשי"ן ימנית, ובגט יהיה נכתב בתי"ו שהוא כמו הברת שי"ן שמאל בודאי, ואינם אפילו ממוצא אחד.

ואחר כמה שנים, בהיות רבינו הגדול ז"ל בק"ק ליאדי, היה צריך ר' אליעזר הנ"ל לסדר גט לאשה בק"ק לאזניא, ולשולחו לק"ק באבינאוויץ, והייתה נקראת בתיה, וכתב המ"ץ הנ"ל אנתתי בשא בלא דמתקריא, ולא קבלו דייני באבינאוויץ. והלכתי עם הגט לכ"ק

^{קא} בחוצאת אמשטרדם ת"ק.

^{קב} ראה פס"ד צמח צדק שם (ריג, א-ב).

^{קג} נעתקה משו"ת צמח צדק אהע"ז סי' שצב. וראה שם שם סי' רנה.

^{קד} דלעיל שו"ת סי' לו-ז.

^{קה} נעתקה מתשובת מוה"ר שמעון מ"ץ דלאזניא, בהוספות לשו"ת צמח צדק אהע"ז ח"ב עו, ג. והקטע השני - מתשובת הנ"ל שם עו, ד. והקטע השלישי - משו"ת צמח צדק אהע"ז ריט. והקטע הרביעי - שם סי' תכ.

לתוכנה ראה לעיל שו"ת סי' לח, וש"י.

^{קי} המ"ץ דלאזניא, בתקופת רבנו שם, ובאותה שעה היה עוזרו מוה"ר שמעון (אח"כ ממלא מקומו).

^{קכ} לפני שהתיישב רבנו בלאדי, בקיץ תקס"א.

רמט שער השמועה סימן נד

ז"ל, ואמר שהוא פסול בלא דמתקריא, וצוה לכתוב גט אחר, ויכתבו דמתקריא בשא, מטעם שהגיד לפני בראשונה.

*

זוכרני בעת שהיתי משמש את אדמו"ר הגאון נ"ע, ואירע ליתן גט לאשה ששמה בתיה, ואמר שאין רצונו לכתוב בתיה, כיון דכתיב ואלה בני בתיה בחיריק, אפשר מה שאנו קורין בפתח תחת הב' הוא שם לעז.

*

כמדומה ששמעתי מדודי הרב ר' ליב זצ"ל, שאח"כ חזר בו והסכים לכתוב בתיה^{קח}.

*

אאזמו"ר הגאון צוה לכתוב אנת אנתתי דמתקריא בשא כו'. אך כמדומה לי ששמעתי מדו"ז הה"ג ר' ליב ז"ל, שחזר בו רבינו ז"ל בסוף ימיו, וצוה לכתוב בתיה.

סימן נד

כתיבת שם מריאשא^{קט}

נהירנא שרבינו ז"ל היה מסופק בשם מריאשא אם הוא שם לע"ז או יוצא משם מרים, וצוה לכתוב דמתקריא מריאשא^{קי}.

סימן נה

כתיבת שם איטא – יטא וכיו"ב^{קיא}

קבלתי אגרת מהרב ר' ליב מיאנוויץ, שכתב אלי בנידון שם איטא או יטא^{קיב} ושאר שמות שיש להסתפק בקריאתה, כתב קבלתי מאחי אדמו"ר נ"ע שיש לכתוב דמתקריא^{קיי} יטא, או איטקא אם קורין כך. גם בשם סאשיה וסושקע יש לכתוב דמתקריא. גם בכל מקום שיש להסתפק, לעשות עכ"פ הכלל הנ"ל.

^{קח} ומבאר בשו"ת צמח צדק שם: "ואפשר ג"כ הטעם משום דכך נוהגים לכתוב באגרות ושטרות". ועד"ז ראה לעיל שו"ת סי' לח "לולי הכתיבה הנהוגה בתיה, רק המבטא לחודיה, ודאי שיש להסתפק".

^{קט} נעתקה מתשובת מוה"ר שמעון מ"ץ דלאזניא, בהוספות לשו"ת צמח צדק אהע"ז ח"ב עו, ד.

^{קי} כמו בשם בתיה – בשא, לדעיל סי' נג, וש"נ. אלא ששם אפשר חזר להורות לכתוב בתיה, שכן נוהגים באגרות ושטרות. משא"כ כאן בשם מריאשא.

^{קיא} נעתקה מתשובת מוה"ר אברהם מ"ץ דארשא, בהוספות לשו"ת צמח צדק אהע"ז ח"ב עו, א-ב.

^{קיב} ראה מה שהאריך בזה בשו"ת צמח צדק אהע"ז סי' רל-רלב. תיג-תטז. תל.

^{קיי} כדלעיל סי' נג-ד. אלא ששם "דמתקריא", וכאן דמתקריא. וראה שו"ת צמח צדק אהע"ז סי' תל (שבנוסח הגט מדבר עמה לנוכח אנתתי פטריית יתיכיל כו', לכן יש סברא יותר לכתוב דמתקריא, דהוי ג"כ לנוכח כו', ומ"מ ראיתי ברשימה מהגטין שסדרו בב"ד של הג"פ כתוב הכל על שם האשה דמתקריא, אי"כ נראה שהמנהג כן).

סימן נו**כתיבת שאנו מנין כאן^{קיד}**

בהיות רבינו הגאון בלאדי, כתבו אצלו גט שהבעל היה בגוברניא וויאטקא והאשה היתה בק' מאהליב, ומ' צבי הירש שו"ב שמחנינו^{קטו} הי' שם במקום שהי' הבעל, אצל ר' ליב הקטן, וציוה שם הבעל למוהרצ"ה שיכתוב הוא גט לאשתו, ולעדים שלח בכתב ע"פ הנוסח בכי"ק שנתתי לכת"ר^{קטז}, וציוה שלא לכתוב שאנו מנין, רק שמנין, ומסרו הגט לשליח להוליך גט למאהליב, וגם אותי שלח למאהליב, ואמר לי שהדיינים שבק' מאהליב הם מתנגדים, ולא יאבו למסור להאשה, שאתווכח אני עמהם. ובבואי לשם והראתי הגט להדיינים, ותמהו מאד, עד שנתאספו כמה לומדים וקבלו הדיינים הגט מחמת הטעם, כיון שאין הבעל במקום הכתיבה, וזה לשון הבעל, איך לכתוב שאנו^{קטז}.

סימן נז**גט שכיב מרע^{קיד}**

גט שכיב מרע כהן אשר גירש אשתו בחליו על תנאי, והרב אשר סידר הגט נהג עם הגט כדרך כל הגיטין, שתיכף אחר נתינה קרעו שתי וערב כנהוג^{קטז}, ולקחו לרשותו גם כן כנהוג^{קכ}. והאשה הזאת ענייה ואין לה אב ועיניה תכלינה ערך עשר שנים עד שיגדל היבם. ידוע לי שהיה מעשה כזו ממש בדור שלפנינו, והיה דעת אאזמו"ר הגאון נ"ע להסכים עם דעת הרב, שהיה רוצה להקל בזה למעשה להתירה בלי חליצה^{קכא}.

*

ואפשר שזה היה טעמו של אאזמו"ר הגאון נ"ע, שהיה דעתו להקל בזה. וכבר כתבתי שלולי שכך שמעתי בשמו לא הייתי מדבר בזה כלל כו'. ואפשר בנידון של אאזמו"ר ז"ל היה עוד סניפים להקל, מצד הגט שלא נקרע בתורף.

^{קיד} נעתקה מתשובה הרב שמעון מ"ץ דלאזניא, בהוספות לשו"ת צמח צדק אהע"ז עו, ב.

^{קטו} לאזניא. הנ"ל סי' כא.

^{קטז} דלעיל שו"ת סי' נז.

^{קי} לשון הגט מיוסד על דברי הבעל שמדבר אל העדים, ולכן כותבים שאנו מנין לשון רבים, היינו הבעל עם העדים (ראה קב נקי סג"ר סי' קז ס"ק כא). וכאן שכותבים את מקום הכתיבה, שהעדים שם ולא הבעל, אי אפשר לכתוב "שאנו מנין כאן" (שמתפרש גם "שאנו כאן").

^{קיח} נעתקה משו"ת צמח צדק אהע"ז סי' רצד (ונדפסה בשו"ת אדה"ז (תשמ"ח) ע' 318). וקטע השני – מסי' רצא סוף סי' וריש סי' א.

^{קיט} כמבואר בסדר גט ראשון סי' רמד. בית שמואל סי' קלה ס"ק ב. באר היטב סי' קנד ס"ק לה.

^{קכ} ראה שו"ת צמח צדק שם שהאריך לבאר, שזה תלוי אם הגט חל משעת הנתינה (שא"כ מועיל אפילו נקרע אחר הנתינה), או שעה אחת קודם מותו (שאז צריך שיהא הגט ברשותה בשעת מיתת הבעל). וראה מה שליקט בזה בקב נקי סג"ר סי' רמד ס"ק נז.

^{קכא} וסיים בשו"ת צמח צדק שם (סי' רצד): והן אמת שלא נעשה מעשה בזה, מפני שגברה ידי החולק עליו, כנדפס ענין זה בספר הסמ"ק שנדפסו בקאפוסט שנת תק"פ, עם הגהות הה"ג מ' יהושע צייטלש ז"ל, המכונים הגהות חדשות, שם הובא שאילה זו במצות לגרש סי' קפ"ד, והוא היה החולק על אאזמו"ר הגאון ז"ל להחמיר בזה, וכל ראיותיו אין מכריעות כלל.

תצלומי כתי"ק - חלק מהשו"ת

סימן ז

סימן יד

סימן מז

סימן נט